SCHOLA SALERNITANA, HOC EST DE VALETVDINE TVENDA,

OPVS

NOVA METHODO INSTRVCTVM, infinitis versibus auctum, commentariis Villanouani, Curionis, Crellij & Costansoni Illustratum.

ADIECTÆ SVNT

Animaduersiones nouæ & copiosæ Renati MOREAV, *Doctoris Medici Parisiensis.*

Cum Indicibus quatuor Capitum, Quæstionum, Auctorum & rerum memorabilium.

PARISIIS,
Via Iacobæa, Sumptibus THOMÆ BLASII.

M. DC. XXV.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

QVANTVM IN MEDICO est ſanare venit ægrotum: ipſe ſe interimit qui præcepta Medici obſeruare non vult. *D. Auguſt. tract.* 12. *in Ioan.*

Vulgatus Salernitarum de tuenda Valetudine libellus, iis qui legunt non parum vtilitatis præſtat, illiſque multo maiorem qui libelli præcepta obſeruant.

Anton. Muſa Braſſauolus.

ILLVSTRISSIMO CARDINALI DE RICHELIEV.

R. MOREAV ὑγιαίνειν.

IC est natura comparatum (Cardinalis Illustrissimae) *vt sublimia & erecta ingenia corpus inualidum & infirmum; crassa & obtusa sanum & robustum nanciscantur. Herodico apud Platonem vis animi eximia; valetudo corporis parùm firma fuit. Polydoro apud Ælianum mens hebes ac tarda, cutis ipsa corporis ἀδιακόνιστος. Idipsum non dissimulauit* αὐτόπτης *Ecclesiastes verbis planè aureis insinuans* καρδίαν σοφῶν ἐν οἴκῳ πένθους, καὶ καρδίαν ἀφρόνων ἐν οἴκῳ εὐφροσύνης. *Vt enim rara est coniunctio* formæ *atque* pudicitiæ, *rara concordia* maiestatis & amoris : *sic minus frequens est coniugium* mentis sanæ *cum* corpore sano; *quod in valido pinguiquè corpore mentis fulgor hebetetur, & dum emicare gestit offusa mole dissiliat. Ferè aduersa valetudo studiosis omnibus &*

Dialog. 3. de rep.
Lib. 13. variæ hist. ca. 35.
Cap. 7.
Iuuenal. Saty. 10.
Ouid. 1. metam.
Celsus cap. 2. lib. 1.

cupidis litterarum cedit tam in præmium, quàm in infamiam. Vna Medicina θεραπευτικὴ *illo* ἐπιστήμη *ab ortu primo ægra corpora parte doloris leuat; & festinantia ad mortem salubri victus lege remoratur. Quæ Galenum ab incunabulis valetudinis vitio laborantem ad longam senectutem absque vllo corporis tædio transmisit: eadem ars salutari victus ratione Socratem à peste, quæ frequēter Athenas depopulabatur, immunem semper & illæsum seruauit. Has tuendæ sanitatis leges Medici quondam* Salernitani *Roberto Normanniæ Principi &* Angliæ *Regi designato & scripserunt & obtulerunt; quas quidem cum recudendas nouisque* animaduersionibus *illustrandas suscepissem: potior Illustriorue, cui dicarem, non occurrit* (Illustrissime Cardinalis) *excepto* Te, *cui multis nominibus & rationibus deberi hoc opus planè animaduerti. Etenim cum nobili & diuino præditus sis ingenio, compages corporis* tibi *obtigit tenuis raræque texturæ, valetudo quoque fragilis & nutans; nisi salutaribus medicinæ præsidiis fulciatur, & commoda victus lege sedulò conseruetur. Ad hoc vero licet peritus & fidelis assideat* tibi *Medicus mille officiis, mille experimentis, ingeniÿque sui monimentis dudum probatus eruditissimus* Citesius *: attamen cum à lectione librorum Theologicorum quos vtraque manu versas; cum à negotiis imperÿ quæ sub* te *altero velut cardine voluuntur, animi relaxandi gratia ad hortos & viridaria Medicinæ diuertes; erunt fortassè hoc in opere nonnulla, quæ tersum* tuum *ingenium & graue iudicium non lædent; corporis*

In epist. Hippocrat.

Gal. 5. de sanit. tuend.

Laert. lib. 2.

vero saluti atque incolumitati tuendæ sunt profutura. Deinde vero cum tuo *consilio & ductu* (caput *enim* te *eius Consilij* Rex Christianissimus *constituit*) *coniugiale fœdus* Galliam *inter & magnam* Britanniam *ineatur: suadet ratio vt hoc opus tuũ sum offeratur viro* Principi *cuius auspicijs tam* Sacrum & Regium pignus *Imperio* Angliæ *contingit. Non est autem quod adiungam* tuam *in viros litteratos beneuolentiam, & insignem liberalitatem, qua rempubl. litterariam continuo is adiutum: quamque expertus est ordo Theologorum Parisiensium ad decus æternum* tui *nominis, & nusquam intermoriturum Scholæ Sorbonicæ ornamentum. Hæc, inquam, & si alia virtutũ* tuarum *argumenta non est quod commemorem, vt nuncupationem huius operis publico etiam iure adscribendam* tibi *probem. Prætermitto apicem cum dignitatis quam sustines, quamque in* te *non tam suspicio, quam* te *in illa. Tanta siquidem animi moderatione & sapientia, tanta dexteritate & peritia, tanta integritate & virtute axem vtriusque Imperij* Ecclesiastici & Politici *torques: vt iudicare difficile sit, plusne pietatis & litteraturæ in rebus* Ecclesiasticis, *quàm moderationis & experiẽtiæ in* Politicis *adhibeas. Neque vero hoc in loco & flexu dictionis laudum* tuarum *interciperetur cursus, nisi* te *in os laudare erubescerem;* quem *ab omni virtutum suarum prædicatione alienum semper & auersum accepi. Quamobrem cætera silentio inuoluens, quæ blandus ille oris* tui *decor & vultus animi index, quæque gesta & dicta* tua *loquuntur;* te *etiam atque*

etiam (Illustrissime Cardinalis) *exoratum venio*, *vt* deuotum tibi *hoc opus non inuitus excipias* , & *vt officiosè* vouentem *clientum tuorum numero adscribas. Vale* , & *viue diu* Tibi & *Imperio Gallico. Lutetiæ Parisiorum è musæo nostro, Kal. Nouemb. anni* 1624.

INDEX CAPITVM totius Operis.

CAPITA PROLEGOMENORVM sunt nouem.

PARS PROPHYLACTICE continet sex Sectiones.

Prima Sectio de aëre continet proœmium & vnum caput.

Sectio secunda de cibo & potu duas partes continet.

Finis Indicis Capitum.

INDEX QVÆSTIONVM TOTO OPERE AGITATARVM.

Finis Indicis quæstionum.

Extraict du Priuilege du Roy.

PAr grace & Priuilege du Roy, il est permis à M. René Moreau, Docteur Regent en la Faculté de Medecine à Paris, de faire imprimer par tel que bon luy semblera vn liure intitulé *Schola Salernitana, cum nouis eius animaduersionibus*. Auec inhibitions & deffences à tous autres Imprimeurs & Libraires, de le vendre ou debiter au Royaume de France, sans la permission dudit sieur Moreau, pour le terme de six ans, à compter du iour & datte de l'impression, sur les peines portees ausdites lettres. Donné à sainct Germain en Laye, le 26. iour de Septembre mil six cens vingt quatre.

Signé, MATHAREL.

Ledit sieur Moreau a consenty & consent que Thomas Blaise, Iuré Libraire à Paris, puisse imprimer le susdit Liure aux conditions y specifiees és lettres cy dessus, & aux termes portez par ledit Priuilege.

Acheué d'imprimer le 29. iour du mois de Nouembre, 1624.

INDEX ERRATORVM.

NE Lectorem inter legendum scrupuli remorentur, quos incuria Typographi passim fudit & disseminauit: ex numerosa segete pauculos extricabo. Itaque

IN PROLEGOMENIS:

pag. 8, lin. 4. lege illud oppidum. pag. 24 lin, 1 lege suspiciendum.

IN IPSO OPERE.

Pag. 5. lin 10. lege colore, pag. 9. l n 1 lege possit, pag. 20. lin. vlt. lege & calo.., pag. 27 lin. 8. lege inductis, pag, 31, lin. 19. lege rigidum pag 34. lin. 30. lege sud est. Pag. 43. lin. 5. lege Neotericis. pag. 43. lin, 34, lege vt ut, p, 45, lin, 31, lege excitatam, p, 68, lin, 3. lege quæ qui, p, 108, lin, 15 lege aciem, p, 111, l n, 2. lege recens. p, 150, lin, 10, lege voluptati, pag, 163, lin, 1, dele eius modus, pag, 171, lin, vlt, lege suum, p, 199, lin, 3, lege bonum non est, p, 243, lin, 16, lege coqui non valeant, p. 256. lin, 12, lege quoque ratione, p, 263 lin, vlt, lege .ecenti nec, p, 355, lin, 35, lege misceri, p, 392, lin. 24 lege eam, p. 407, lin, 2. lege excrescentis, p, 470, lin, 5, lege calidum, p, 477, lin, 1, lege colore, P, 477, lin, 4, lege callosam, p. 486, lin, 8, lege refortat, p, 487. lin, 33. lege vina, p, 524, lin, 10, lege animum. p, 618 lin, 30. lege auem, p, 679, lin, 14, lege anguillas. p. 701. lin. 31. lege sues. p, 709. lin. 6. lege nobis. p. 714. lin. 33. lege sumine. p. 746 lin. 4. lege earum.

Cætera vel ex rerum ipsa serie poterit Lector æquus restituere, vel c. pro e, si. pro si, u. pro ri, t. pro r, n. pro u, u pro a, aut è contra substituendo emendare.

PROLEGOMENA IN SCHOLAM SALERNITANAM.

CONSILIVM AVCTORIS *in hoc opere Salernitano renouando.*

CAP. I.

CVM *Auditoribus* meis rationem conseruandæ sanitatis quam *higeinen* vocamus proximo anno pollicitus essem, iamque ex probatis selectisque auctoribus Græcis & Latinis certo quodam & legitimo ordine collegissem atque digessissem longe plura quàm paucis mensibus eis proponi ac exponi possent. Ne tot menses ex vno biennio, quod toti medicinæ demonstrandæ à facultate nostra Parisiensi mihi definitum erat, surriperem; & difficillimas medicinæ partes intactas desererem; standum pro- Auctoris institutú.

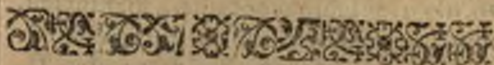
miſſis nec æquum eſſe iudicaui, nec Philiatrorum vtilitati commodum. Etenim licet ea pars medicinæ rerum varietate pulcherrima, & earundem ſalubritate habeatur digniſſima, quæ non modo Medicis omnibus, ſed omni hominum generi perſpecta cognitaque teneatur. Attamen prudentis fuit *Magiſtri* in illis temporum anguſtiis, earum rerum ſeligere argumenta & præcepta tradere, quæ non minus diſcenti neceſſariæ eſſent aut ignobiles, longe vero maiorem continerent obſcuritatem, & rudiorum ingenia longioribus difficultatum filis implicarent. Succurrebat autem animo eam medicinæ partem, quæ morborum ſymptomatumque cauſas & differentias explicaret, & eam quæ artificioſam morborum prognoſin traderet, vt maxime neceſſarias medico, ſic impendiò difficiles & perplexas. Accedebat quod è manu medicorum animaduertebam deuolutã ad idiotas, plebeios, & aniculas victus præſcribendi rationẽ, cum hactenus neminẽ (Reges & Principes ſi excipias) ex Medici præſcripto inſtitutũ viuendi ſingulorum temperamento ætati, ſexui accommodatũ obſeruare deprehẽdamus. Deinde vero nõ me fugiebat grauiſſimos doctiſſimoſq; viros, hãc medicinæ partem tã feliciter excoluiſſe & abſoluiſſe, vt quod mihi tribuere

aut assumere possem nihil penitus ab eis relictum atque omissum sentirem. Tãti equidẽ hæc apud me fuerunt, ut promissum expungere, *Auditorumque* meorum desiderio, atque expectationi satisfacere neglexerim. Verum enim vero quod ad prudentis & sapiẽtis viri officium pertineat nõ verba modo, sed capitis quoque nutus seruare, hæsit idcirco sẽper apud me scrupulus obligatæ fidei, qui continuo ad eam liberandam, & quouis pignore redimendam me tacite sollicitabat. Quid egissem hoc œstro agitatus? comparanda ociùs fuit dissoluẽdæ fidei digna materies, quæ nec ingenioli nostri tenuitatem excederet, nec *discipulorum* vota eluderet. Habebam quidem affectam ac inchoatam inter schedia *placentarum* ἐξήγησιν & ἀρτο πωλίων vbi *Panis* & *placentarũ* genera omnia, species, partes, cõficiendi ratio, vsus, & facultates, ex veterum recentiumque monimentis excutiebantur, sed quod ex Athenæo & Polluce eluendæ essent pleræq; maculæ & aliquot loca cõciliãda atq; restituẽda quæ festinantẽ remorabantur, distuli in aliud otium hoc opus, & operam in nouo negotio collocaui. Ex *discipulis* nonnulli cũ meum de Schola Salernitana iudicium expostularent, quidue de eius doctrina & instituto sentirem, quærerent: facile apud me obtinuerunt, vt horis succisiuis

Stãdum promissis

librum legerem attentius, & nonnihil ad eum commentarer. Imprimis cum omnia in eo opere confuſa, nullaue methodo digeſta obſeruarem, ſingula in eum reduxi ordinem quem res ipſæ naturâ ſuâ poſtulabant. Deinde vero cum egregium codicem manuſcriptum haberem in Bibliotheca qui longe plures verſus quam euulgatus codex contineret, multa ex eo ſuppleui & emendaui, necnon ex aliis manuſcriptis duobus voluminibus, quorum alterum Roberti Tullou Doctoris Medici Pariſiēſis exercitatiſſimi mihique amiciſſimi, alterum quondam Budæi iam vero Naudini eſt adoleſcentis doctiſſimi, & in lectione bonorum auctorum verſatiſſimi Præterea quantum in me fuit in priſtinum nitorem reſtitui eos verſus qui librariorum incuriâ & præpoſtera commentatorum emendatione deflexerant ab ingenioſo aſſultu atque numero quo legentium memoria recreabatur & inualeſcebat. Et quoniam hominum iudicia libera ſunt, mihi temperare non potui quin cenſuram interdum noſtram interponerem, non modo in ſcholæ doctrinam, ſed ſcholiorum etiam, vbi ſcilicet à ratione vel inſtituto aberrarent. Denique mihi curæ & conſilii fuit in renouando hoc opere, vt ſtudioſi medicinæ haberent totam *hygieinen* per ſua capita & ar-

ticulos bono ordine diſtributam & abſolutam: ſic vt à nobis adderentur & inſererentur ea quæ in verſibus Salernitanis deeſſent. Quod vero ad operis complementum *inſtitutum ſcholæ, libri nuncubatio & dedicatio, Salernitanæ Academiæ primordia & incrementum, ſcribendi ratio, genus carminis*, & id genus alia prætermiſſa eſſent à commentatoribus, & aliis omnibus qui de Academiarum & Medicorum rebus ſcripſerunt; idcirco quæ de his ſingulis noſtræ fuerint coniecturæ paucis capitibus explicandum conſtitui.

DE ANTIQVITATE ET dignitate Academiæ Salernitanæ.

CAPVT II.

NVllus Medicorum eſt, ne quidem initiatorum & neophytorum qui carmina *Scholæ Salernitanæ* ore non circunferat, & omni occaſione non crepet: hactenus tamen nemo eſt, qui eius nobis incunabula tradiderit, & quo tempore tam egregium opus compoſitum & editum expoſuerit. Tanta fuit maiorum noſtrorum incuria, & litterarum fatum, vt pleraque priſci temporis

poribus neglecta iacuerint, quæ posteris fuissent profutura. Querimur multas nostra tempestate moueri cõtrouersias, & ingenia hominum eruẽdis & instaurandis veterum ruderibus insudare: nec accusamus maiorum nostrorũ torporẽ qui in singulis cõmemorandis & obseruãdis negligentiores extitere: fuit ea sors & calamitas omniũ artium, atq. inter cæteras *medicinæ* cuius illustrationi & historiæ nullus ad hunc diem incubuit. Artis chymicæ, fusionis auri & argenti quis veterum præter Suidã & Firmicum meminit, quorũ idcirco fides & autoritas in dubium reuocatur? Asbestini lini, murrhini, gemmarũ plurimarum, aurichalci, cinnamomi, folii barbarici, myrrhæ stactes, bdellii, ammoniaci salis, fructuum variorum, placẽtarum, lapidum pretiosorum electri, olei inconbustilis, ductilis vitri, herbarum multarum nobis à veteribus relicta nomina, vsus & ratio prætermissa. Pene in controuersiam adducuntur descripta omnia apud Dioscoridem medicamenta, infinitique sunt apud Galenum nodi, quos ne Alexandri quidẽ manus dissoluerer. Lucida erant sæculis illis hæc nubila minimeq; obscura doctioribus, proinde neglecta permãsere velut indigna quæ aliqua obseruatione designarentur. Quid narremus de priscis academiarum legibus & constitutio-

Veterũ incuria.

nibus *Coa*, *Cnidia*, *Alexandrina* vix habemus. Extiterunt superioribus sæculis & ætate nostra plurimi qui Academiarũ Medicorumque historias texuerunt, sed tam infœlici genio & successu vt trita & vulgaria longo verborũ apparatu descripserint, difficilia quæque & illustria non nisi lambendo, velut canis è Nilo, attigerint. Nam vt publicam querimoniam ad *scholam Salernitanam* detorqueam, quis ex scriptoribus medicis, aut etiam ex historicis nobis primordia eius academiæ progressus & incrementa designauit, vel eorum Medicorum nomina collegit, quorũ virtute & industria schola tam celebris inclaruit? Ne ipse quidẽ Arnaldus Villanouanus operis Salernitani vindex & illustrator quicquam de dignitate huius academiæ aut origine monimentis tradidit, quod tamen eius fuit officiũ in illa præsertim opportunitate qua fruebatur apud eum regẽ qui Salernitanis imperabat. Ioannes præterea Curio & Iacobus Crellius Erphordiani Medici cum idẽ opus interpretarentur, ne verbum quidem de eius *Scholæ* antiquitate aut operis instituto fecere. Quamobrem in tantis tenebris mirum non est si quid coniecturis nostris dederim, quæ locum habent in iis rebus, de quibus certi nihil aut explorati constat. *S*alernum Picentinorum ciuitas 54.

in ſinu maris Tyrrheni poſita ad oſtium fluminis Silari, vel *à ſalis* copia, vel ab ipſo amne *Silaro* denominata eſt; vetus illud à Romanis in Picentes & Lucanos, qui ſocietatem cum Hannibale inierant, munitum. A tenui principio ſenſim creuit non magis loci opportunitate, quam ſoli fœcunditate. Fluminis mariſque vicinia, aeris bonitas & ſalubritas incolas allexit, retinuit vini nigri fructuumque omnium præſtantia, quorum tractus eſt ferax. *In tutta Italia non eſſere piu delitioſa citta di Salerno, aiebat Antonius* Summōte hiſtoriæ Neapolitanæ ſcriptor eximius, *abbondante de Vittouaglie, d'arbori, di vini, pomi è noci, belli palazzi, legiadriſſime donne & huomini, ſuaui il cui territorio vna parte è piana, è laltra montuoſa, della quale ſi puo andare per mare & per terra in tutti i luoghi.* qua deſcriptione accuratior dari non poteſt. Huius vero vrbis incrementum cœpit maximè anno Chriſti 974. cum per Bonifacium VII Pontificem Maximum regionis totius Metropolis conſtituta eſt. In illa quidem florebant eo tempore medicinæ ſtudia, ſed nondum Regum & Principum decretis fundata erat Academia. Nec diffiteor Monachos Caſſinenſis monaſterii, ac præſertim Conſt. Monachū, qui opera ſua medica Abbati Deſiderio circa an. Chriſti 1060

Fœlicitas.

Medicorum fuit ſchola,

dedicauit, medicinæ rudimenta in ea ciuitate, cui proximus eſt mons Caſſinenſis, poſuiſſe, ſed nomine Academiæ fuiſſe donatam *plane* inficior. Rogerius rex primus Siciliæ & Salerni Princeps cum circa annum Chriſti 1100. nonnullas leges ſanxiſſet, decimam octauam tulit de *probabili experientia Medicorum*; qua cauebatur ne quis medecinam exerceret niſi prius à magiſtratibus & iudicibus probatus, qui feciſſet ſecus bonis omnibus ſpoliaretur. Quam legem annis ſequentibus anno ſcilicet circiter 1150. Fridericus primus Ænobarbus Rom. Imperator occupato regno Neapolitano amplificauit, atque confirmauit, prohibuitque, *ne quis ad faciendam medicinam admitteretur niſi à Medicis Collegij Salernitani aut Neapolitani probatus & conſecutus eſſet poteſtatem medendi quam licentiam vocant ſub pœna carceris annui & proſcriptionis omnium fortunarum.* Quibus quidem priuilegiis & honoribus gaudens *Salernitana ſchola* in Academiam tum demum erecta eſt ob ſtudia præſertim medicinæ quæ in ea vigebant plurimum, necnon etiam Iuriſprudentiæ quemadmodum obſeruat Mildendorpius in Academiarum hiſtoria. Sed non poſſum eius auctoris oſcitantiam vel ignorantiam ſatis admirari, qui cum omnium Chriſtiani orbis Academiarum

In Academiam erecta vrb.

Mildendorpij oſcitantia.

primordia illuſtranda ſuſcepiſſet, de *Salernitana* (ne quid de aliis dicam) prorſus omnino nihil obſeruauit niſi eam Medicis aliquãdo illuſtribus & nõnullis Iuriſcõſultis floruiſſe quæ obſeruatio diligenti ſcriptore & ingenioſo non indigebat. Quod vero Academiam Salernit. maxime commendauit, & eius gloriam tranſmiſit poſteris, opus eſt illud *de vita conſeruanda* Roberto Duci Normaniæ & Regni Anglicani hæredi conſecratum; tum propter dignitatem eius Principis cui inſcriptum eſt, tum propter vtilitatem operis & inſolitum ſcribendi genus vtile ſimul & iucundum. Celebris quoque fuit Medicis ac philoſophis non inferioris notæ Ioan. Plateario, Ioan. de Mediolano, Conſtantino monacho, Salerno, Saladino de Eſculo, Simone Ianuenſi, Ioan. de ſancto Paulo, Petro Antonio Ruſtico, Guillelmo Placentino de Saliceto, Hieronymo Balduino, Beneuenuto Grapheo de Ieruſalem, Franciſco Alphanio, Ioan. Nicolao Rogerio, Ioan. Salernitano, Gualtero Salernitano Rogero Salernitano, quatuor Magiſtris in Chirurgia Salernitanis quorum opera audio aſſeruari in bibliotheca Oxonienſi & Cantabrigienſi; qui viri omnes eius Alumni fuęrunt in philoſophia maximi nominis. Tulit quoque ſcriptores Ec.

Medici & philoſophi.

clesiasticos, Iurisperitos, historicos, quos tamen quia medicinæ historiam non illustrant lubens volensque prætermitto. Sed non omittam quod in ecloga Oxonio cantabrigiensi posteriore libro obseruatum legi de libro qui vulgo *Passionarius Galeni* dicitur. *Liber iste*, inquit operis auctor, *merito Passionarius vocitatur, quia de passionibus agit, quem quidam Galenum composuisse asserunt, sed non est verum: quia huius libri diuersi fuerunt auctores scilicet Alexander, Galenus, atque Priscianus & non simul neque vno consensu, sed semotim de passionibus corporis & prout cuique visum est tractauerunt: Sed Theodorus Priscianus collegit & à semetipso & à quibusdam additis aliter quam nunc sic ordinauit. Febres enim vt pote vniuersales in tractatu præmisit, deinde cætera quasi particularia subiungit; id est de cephalea & aliis huiusmodi. Secundum quosdam vero non prædicti plures vnum librum composuerunt sed vnus scilicet Paulus composuit. Sed siue hi siue illi composuerũt Vvermipotus* (lego *Gariopontus*) *quidam medicus Salernitanus videns eum in multis esse falsum in pluribus verum, vt pote in omnibus inordinatum cum quibusdã clericis optimis sibi adhibitis hunc librum in quantum eius & eorum scientia diligens potuit, emendauit, & ordinem tractatus prædictum transmutauit, & erra-*

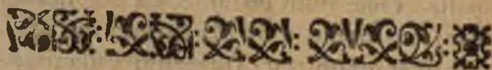
Liber Passionarius Galeni.

ta diluendo, superflua resecando, ambiguaque reserando prout nunc ordinauit, à à particularibus incipiens ad similitudinem totius integri. Hæc ille. Inter tot collegii Salernitani laudes vnum subiungo vitium quod erit velut næuus in formoso vultu. Historiam accepi à Iulio Cæsare Capacio Neapolitanæ vrbis secretario, ciui, & eximio historico libro de balneis vbi sic habet. *Ab Antonio Ianuario Ladislai Regis familiari accersitum fuisse Notarium Dionysium de Sarno ipsemet testatur qui publico diplomate scriberet apud Regem, marmoream esse tabellam Puteolis in loco qui tre colonne dicitur repertam in qua Salernitanorum Medicorum qui Puteolanas Balneas euerterant huiuscemodi memoria erat.*

Historia portăda.

Ser Antonius Sulimela, Ser Philippus Capograssus, Ser Hector de Procita famosissimi medici Salernitani supra paruam nauim ab ipsa ciuitate Salerni Puteolos transfretauerunt cum ferreis instrumentis inscriptiones Balneorum virtutum deleuerunt, & cum reuerterentur

fuerunt cum naui miraculose submersi. Hactenus Capacius cui assentire videtur Franciscus Petrarcha libro 5. epistol. epist 4. vbi hanc historiam leuiter perstringit.

DE AVCTORE CARMINVM *scholæ Salernitanæ operis titulo dedicatione, euulgatione.*

CAPVT III.

IOA. Georgius Schenkius in bibliotheca medica notat Arnaldū Villanouanum opus poëticum *de bona Valetudine conseruanda* commentariis suis enarrauisse, & nomine scholæ totius Salernitanæ vero auctore dissimulato inscripsisse. Auctorem vero libri facit *Ioannem de Medi̇olano* Medicum & verificatorem suo tempore insignem qui *vniuersum medicinæ florem vnanimi Salernitanæ scholæ approbatione ad Anglorum regem versibus circiter mille ducentis triginta nouem conscripsit; quorum tertia pars vix ab Arnaldo in lucem emissa sit, integrum autem opus manuscriptum in Bibliotheca Schen-* Ioannes de Mediolano auctor Scholæ Salern.

Villanouani excusatio, *ckiana asseruetur*, Iure an iniuria Schenckius Arnaldum reum sistat, meatum nō est partium animaduertere, cum de mente & consilio Arnaldi non constet. Credibile tamen est nullo liuore aut inuidentia commotum, sed minimè vituperando artificio ductum nomine totius *scholæ* librum euulgasse. Quæ enim potuisset illi esse liuoris causa in Ioannem de Mediolano qui à ducentis annis obierat? Integrum Villanouano fuit, si quidem inuidia maceratus esset, aut omittere illustrationem operis, aut censuram suam interponere, cum plurima extarent in eo libro quæ eius doctrinæ aduersarentur: butyrum, caseum, fructus laudat schola Salernit. quæ Villanouanus in regimine sanitatis à se conscripto vituperat, velut à salubritate aliena edulia. Facile fuisset homini ingenioso ac docto calumniandi & reprehendendi ansam arripere vel supinitatis atque ignorantiæ insimulare cùm *scholam* tum *Ioannem de Mediolano* si inuidisset. Sed aliud fuit ei propositum consilium. Consiliū Villanouani, Agebat apud Federicum Arragoniæ, Siciliæ, Neapolis Regem qui tunc in Sicilia, Apulia & Calabria commorabatur. Quibus in locis celeberrimum erat *Academiæ Salernitanæ* nomen, & eius præcepta de conseruanda valetudine apud populares omnes momenti maximi. Gallia & Italia

profugus Villanouanus vt nonnullam beneuolentiam atque gloriam sibi apud Regem & eam gentem conciliaret quam iam pridem prædictionibus suis Astrologicis decoxerat; non opus modo proprium de conseruanda sanitate Regi Federico dicauit, sed hoc alterum magnæ propter *scholæ* dignitatem auctoritatis notis suis illustrauit: tam vt stricturam doctrinæ suæ & specimen aliquod exhiberet, quàm ne videretur hospes & aduena aliam à *schola Salernitana*, hoc est ab vsu cõmuni & recepto doctrinam medendique rationem obtinêre. Totum vero opus *scholæ* tribuit non *Ioanni de Mediolano*, quia eo nomine apud populares circumferebatur, & Regi Angliæ nomine totius Scholæ quam consuluerat, oblatum olim fuisse primus hic scholæ versiculus designabat, *Anglorum Regi scribit schola tota Salerni.* Quod quidem vt dilucidius euadat, res altius repetẽda est, & quodnam potuerit esse Anglorum cum Salernitanis commerciũ atque coniunctio explicandum. Ex Chronici Cassinẽsis ca. 8 lib. 2 obseruatum habemus quadraginta Equites Normanos Hierosolima, vbi sepulchrum Christi adorauerant, redeuntes Salernum appulisse quo tẽpore à Saracenis Guimarus Salerni Princeps admodum vrgeretur Impetratis à principe copiis Normani Equites Christianæ fidei amore incensi, sic se oppo-

Anglorum & Salernitanorum commercium.

fuere Barbaris vt in fugã verterint,& in Siciliã vſque expulerint, quo facinore accepti humaniſſime à Salernitanis fuerunt, ac præterea inuitati multis præmiis à Principe, vt in ea ciuitate commorarentur. Quod cum non impetraſſet Guimarus, nec vllis propoſitis muneribus ac dignitatibus retinuiſſet; legatos in Nortmanniam miſit qui precibus, & variis muneribus maximeque felicitate ſoli omnium rerum feracis trecentos Nortmanos, & inter eos nobiliſſimos Principes ac Generoſſimos Salernum allexere. Huic Nortmanorum coloniæ res in Apulia & Calabria tam feliciter ſucceſſere contra Mauritanos vt anno milleſimo trigeſimo ſecundo *Auerſam* oppidum condiderint, *Salernũ* deinde anno milleſimo ſeptuageſimo quarto occupauerint, regnum denique *Neapolitanum* atque *Siculum* inſtituerint, eo ipſo ferme tempore quo duce Guillelmo notho é gallia Nortmani in Angliam irruperunt, & in ſuam poteſtatem reduxerunt anno circiter milleſimo ſeptuageſimo. Quibus quidem ita breuiter explicatis minime obſcurum eſt, vel intellectu difficile, quo modo commercium & amicitiæ inter Anglos & Salernitanos per Nortmanorum colonias & irruptiones interceſſerint, licet nondum perſpectum ſit & manifeſtum quis *ex Regibus*

Colonia Nortmanorũ in Calabria.

Angli

Angliæ scholam Salernitanam de valetudine consuluerit. Equidem libenter fateor ac præ me fero nullo in historico rerum Anglicarum, Normanicarum, Salernitanarum, aut quouis alio scriptore id me legisse, aut notasse, sed verum esse solis coniecturis, nisi me decipit φιλαυτία, minimè vanis ac futilibus quas tamen reuocare paratus sum vbi certiora argumenta mihi innotuerint. Interim cum vti non liceat certa auctoritate σχεδιασμοῖς nostris beneuolus lector æqui bonique consulere debet.

Guilielmus nothus Nortmaniæ Dux Regnum Anglicanum adeptus tres filios hæredes reliquit *Guillelmum Ruffum*, *Robertum* & *Henricum*. *Guillelmo* Ruffo Angliæ Regnum cessit in quo obiit sine liberis ipso tempore quo Godofredus Bullonius Hierosolimorum regnum occupauit. Secutus erat Bullonium in bello sacro. *Robertus* primogenitus Guillelmi nothi Nortmaniæ Dux à patre constitutus, totaque hyeme anni millesimi nonagesimi sexti in Apulia apud consanguineos suos Apuliæ & Calabriæ Principes commoratus, quo vsque sequenti vere sese mari committeret & in Palæstinam traiiceret. Capta tandem Hierosolima regnum illud oblatum *Roberto* Nortmaniæ Duci auctor chronici Nort-

Quis fuerit Rex Angliæ cui dedicatum hoc opus.

Robertus Dux Nortmañ.

manorũ obseruat, recusatumue ab eo issuisse, quod illi nuntiatum esset obiisse fratrem *Guillelmum* Ruffum cuius proximus erat hæres. itaque velut designatus *Angliæ Rex* traiecit è Palæstina in Apuliam apud Cognatos, consuluitque scholam Salernitanam de vulnere brachio dextro accepto in obsidione Hierosolymitana quod in *fistulam* degenerauerat. Scribit enim laudatus author chronici Normanorum, vulnus illud quod inflictum fuisset telo venenato abiisse in *fistulam* quam Medici curari posse negabant nisi frequenti oris suctu. Nolebat vero pius & optimus Princeps sugendam *fistulam* alicui committere ne quemquam ob venenum in periculum vitæ vocaret. Eius nihilominus vxor nouo amoris exemplo excitata dicitur marito dormiente frequenter fistulam suxisse & obduxisse sine vllo salutis discrimine. Quod autem Medicos *scholæ Salernitanæ de fistula* consuluerit, eosque ad opus istud conscribendum, & illi nuncupandum inuitarit, facit vt credam *caput de fistula* huic operi insertum. Cur enim amabo *fistulæ* Medici Salernitani remedia præscripsissent potius quam cancro, vlceri excedenti, strumis, ganglio, meliceridi aliisque externis non minoris mo-

Robertus Angliæ Rex designatus.

Nota.

menti morbis, ſed longe ſequentioribus, niſi quia Principi victus rationem præſcribebant qui eos de *fiſtula* conſuluerat? Accommodauerunt ſua viuendi præcepta *Regi Angliæ* qui eorum opem vt credibile eſt expoſtulauerat. Fuit itaque eorum officii atque prudentiæ nihil præſcribere quod perſonæ regiæ accommodari non poſſet, vt propterea veriſimile ſit eo fine ab eis propoſitam *fiſtulæ* curationem quod Rex *fiſtula* laboraret. Sic in regimine ſanitatis Federico Arragonum Regi à Villanouano præſcripto *hæmorrhoidum* curatio inſtituta eſt, quod Rex eo fluxu tentaretur; de *fiſtula* ne verbum quidem egit. Ita *Maynus de Mediolano* qui perperam *Magninus vocatur* libello de ſanitate tuenda in gratiam Antonij de Fliſco conſcripto quem manuſcriptũ in bibliotheca habeo vltimum caput *de continentia venerea* ſubiunxit, quod Eccleſiaſtico viro quem caſtitas decet, viuendi traderet præcepta. *Quia* inquit, *quidam ſunt inde venerabiles clerici & litterati qui eligunt viuere continenter de quorum numero ſuppono Domine & amice chariſſime vos eſſe. Ideo in hoc capitulo intendo ponere aliquas regulas ſeu conſiderationes per quas homo poteſt facilius continere.* Quemadmodũ ergo minime decorum fuiſſet *Mayno*

vsum veneris viro clerico & castratē profesto consulere, sed continentiam atque moderationem. ita *medicis Salernitanis* vitio vertendum fuisset, *si Regi Angliæ* viuendi regulas petenti *fistulæ curationem* proposuissent neque eo morbo laborasset. Nequē mouere quemquam debet, quod opus *Regi Angliæ* nuncupauerint non Duci Normaniæ qui nonquam Rex Angliæ fuit. Siquidem *Robertus* ille redierat, vt dixi, è Palæstina velut Rex proximè futurus Angliæ quæ illi tanquam legitimo & proximo hæredi debebatur: sed eius frater minimus *Henricus* quod moriente *Guillelmo* Ruffo fratre esset in Anglia, arrepta occasione ob absentiam *Roberti* fratris in Palæstina degentis imperium occupauit, superauitque postea *Robertum* qui magno cum exercitu ad regnum recuperandum in Angliam traiecerat. Hæc est meo iudicio conscribendi libri occasio, hic ille *Dux* cui liber *inscriptus*. *Tempus* quo euulgatus anno videlicet circiter millesimo centesimo; auctor libri *Ioannes de Mediolano* Salernitanus medicus, inscriptor *totum collegium Salernitanum* cuius nomine exiuit non alicuius medici particularis, quemadmodum hodie videmus philosophorum *opus* à collegio Conimbrisensi emissum. Titulus operis si Arnaldo Villanouano, & recentioribus editionibus cre-

Quo tempore scriptum hoc opus.

dimus *Medicina Salernitana* seu *de conseruanda bona valetudine*, si veteribus editionibus *Regimen sanitatis Salerni*, si manuscriptis codicibus *flos Medicinæ* sic habetur in codicibus M.S. in bibliotheca medica, sic in calce omnium exemplarium manuscript, & codicum primæ editionis versus hic apponitur libri titulum circunferens. Titulus libri.

Hoc opus optatur quod flos Medicinæ vocatur.

Numerus capitum & versuum incertus *Codex Schenckianus* mille ducentos triginta nouem versus complectitur; *vulgatus* trecentos septuaginta duos; *Naudinianus centum octogintatres.* Tullouianus mille & nonaginta sex, *noster* manuscript. sexcentos sexaginta quatuor. Notabis vero in calce Tullouiani codicis Titulum operis, auctorem, & inscriptorem contineri, hæc enim verba illic leguntur: *Explicit tractatus qui dicitur* Flores medicinæ *compilatus in studio Salerni* à Mag. Ioan. de Medilano *instrumenti medicinalis doctore egregio, compilationi cuius concordarunt omnes Magistri illius studij.* Porro typis mandatus est liber vel coniunctim cum operibus Arnaldi Villanouani, vel separatim in Italia Romæ, Florentiæ, venetiis; in Germania Francofurti, Basileæ, in Gallia Parisiis, Lugduni, Monspessuli, Geneuæ, & aliis in locis passim modo sine notis, aliàs cum scoliis Ar- Numerus versuum.

latinisque veteribus inusitatū suscipiendū. Et quidem quod ad græcos spectat, rythmorum nulla apud eos mentio quod obseruarim, seu priscos seu neotericos expendamus. vnus, quod sciam, liber manuscriptus habetur in bibliotheca collegii Emanuelis Cantabrigiæ, qui rythmos græcos de anima & corpore continet, an vero illi rythmi pedibus certis ligati sint, necne mihi non constat cum librum nec legerim nec viderim. Nescius vero non sum *alliterationes, annominationes, anadiploses, resumptiones, repetitiones rythmicas* interdum à veteribus Græcis & Latinis vsurpatas fuisse; non affectatas tamen versuum illas cōsonantias, & assultus rythmicos qui in *Leoninis* vulgo dictis audiuntur. ἀλφακισμοὶ, βητακισμοὶ γαμμακισμοὶ δελτακισμοὶ &c. hoc est recursus earum litterarum singulis pene paginis occurrunt apud Homerum & Virgilium, vt & cæteræ illæ figuræ orationis lumina. At rythmus in Virgilio rarior ac vnius tantum modi, si credimus Scaligero poet. lib. 4. cap. 41. videlicet in participio actiuo eoque casu quarto vt in his exemplis patet.

Rythmi Virgiliani.

Atque hic vndantem bello magnumq. fluentē.
Ora exertantem, & naues in saxa trahentem.
Nō tulit instātem Phlegeus animisq. frementē.

Si sint alterius modi, ait eos esse rarissi-

mos. Verum omnis fere generis exempla rythmica diligens lector apud Poëtam deprehédet, & in nominibus & in verbis & in participiis nec casu solum quarto, sed pene omnibus absque tamen vlla affectata diligentia. Cæterum rythmi versuum reuocari debent ad ὁμοιόπτωτα καὶ ὁμοιοτέλευτα quæ à Quintiliano lib 9. Instit. oratoria. *cadentia similiter, similiter desinentia*, & *eodem modo declinata* appellantur. Quæ quidem figura, si adsit temperies orationem admodum exornat, aliàs vt nimium affectata vituperatur. Hanc sua ætate exagitauit Lucilius apud Agellium lib. 18. cap. 8. in Theucydide irrisit Dionysius Hallicarnasseus, in Apuleio, Tertulliano, Afris omnibus posteritas damnauit. Fuit autem imprimis oratorum propria à quibus repsit ad Poetas, qui ea in vno aut altero carmine vsi fœliciter, integra tandem opera ingenioso quodam nouitatis luxu ducti eo velut flore distinxerunt.

Porro quæ extiterit versuum rythmicorum antiquitas & denominatio certe nihil ab auctoribus relictum aut obseruatum habemus Extat liber manuscriptus in bibliotheca collegii S. Benedictini Cantabrigiæ de metris resonantibus qui nonnullam nobis si haberemus lucem posset

Antiquitas versuum rythmicorum.

ſuppeditare, cum artem doceat compondorum carminum qua vſi ſunt poëtæ poſterioris temporis in verſibus ſuis reſonantibus; ſed cum eo careamus, quod huc & illuc diſperſum legimus, quod etiam ingenio & iudicio conſequi potuimus non inuiti largimur. Conſenſus omnium eſt hoc genus carminis *Leoninum* vocare à *Leonio* ſeu *Leonino* quodam ſancti Benedicti Canonico Pariſienſi & Monaſterii ſancti Victoris religioſo qui eorum quidem non fuit auctor, ſed eximius & inſignis artifex. Sunt qui à *Leone* dictum velint quaſi excelſum, & inter cæteros verſus primarium ac veluti regium; vel quia Leonis inſtar caudatum; *ſed temerſi leoni cauda eſt tamen ea ventri non eſt vel par vel ſimilis id quod talibus euenit verſibus*, inquit Iulius Scaliger loco laudato. Alii *Æquiuocos* appellant, voce ſonoque concordantes, ego ὁμοιοπτώτους *Conſonantes*. Origo vt diximus vetus ſed incerta; ſi vllus tamen coniecturæ locus eſt; arbitror ingenioſos poëtas veneres eas deſumpſiſſe ab Oratoribus quos ea figura videbant commendari. Ex iis autem qui frequentibus ὁμοιοτελεύτοις καὶ ὁμοιοπτώτοις vſi ſunt, fuit imprimis Caius Plinius cu-

Leoninũ carmen.

cuius opera his flosculis inspersa sunt non sine multa venustate. Vnum tantum exẽplum subiiciam ex lib 9. natural. hist. c. 33. *In conchis*, inquit, *magna ludentis naturæ varietas tot colorum differentiæ, tot figuræ planis & concauis, longis, lunatis, in orbem circumactis, dimidio orbe cæsis, in dorsum elatis, læuibus, rugatis, denticulatis, striatis, vertice muricatim intorto, margine in Mucronem emisso, foris effuso, intus replicato, iam distinctione virgulata, crinita, crispa, canaliculatim, pectinatim, imbricatim, vndata cancellatim, reticulata in obliquum, in rectum expensa, prædensata, porrecta, sinuata, breui nodo ligatis, toto latere connexis, ad plausum apertis, ad buccinam recuruis.* Ingenium & characterem Plinianum arripuerunt sequentes Afri non pari lepore, spissius enim miscuere ista ὁμοιόπτωτα & veneres affectando venustate caruere. Ciprianus, Tertullianus in pallio, Apuleius in metamorphosi, Minutius Fœlix his lautitiis creberrimi, & eos secuta scriptorum posteritas Sidonius Apollinaris, Cassiodorus, D. Augustinus & pene omnes scriptores Ecclesiastici, ac inter eos Innocentius III. Pontifex Maximus lib. de contemptu mundi vbi fere perpetua est ὁμοιόπτωσις. Oratorum exemplo ausi aliquid sunt Poetæ, quibus vt ex voto in paucis versibus res successit, sic in pluribus non malè ces-

Autores qui Leonino carmine scripserunt.

sit. Primus quem viderim hoc carminis genere scripsisse vocatur *Theodolus* presbiter natione Italus, qui referente Trithemio lib. de scriptoribus Ecclesiasticis sub zenone Augusto vixit anno Domini quadringentesimo octuagesimo. Eius liber Æglogorum & liber de contemptu mundi Lugduni typis excussi sunt opera Ioa Kænerii an. 1538. Cum Theodolo exiuit *Faceti* liber moralis Leonino quoque versu compositus, sed quo tempore penitus ignoro. Nec mihi constat de libro *Floreti* iisdem rythmis conflato, qui simul cum illis editus est. *Vvilleramus* abbas Marspurgensis ordinis sancti Bendicti anno millesimo septuagesimo mysticam explanationem in cantica canticorum eodem versu emisit. Sequenti seculo circa annum millesimum sexagesimum, floruit quoque *Leonius* ille sancti Benedicti Canonicus, qui quod in illo scribendi genere excelleret nomen suum versibus rythmicis concessit. Iisdem versibus emisit *Gualterus dissę* Carmelita Burdegalensis de schismate librum vnum anno millesimo trecentesimo nonagesimo. Dicitur etiam *Ioa. de Botonia* versus resonantes de bello Troiano, de coniugio, de confessione, de curia Romana, de Susanna condidisse, qui libri extant manuscripti in bibliothecis Anglorum. Fuit & quidam

Raymundus hoc carmine celebris cuius versus nonnulli circunferuntur. Habeo quoque cuiusdam *Raymundi* summulam septem sacramenta Ecclesiastica ingenioso hoc carmine complectentem. *Gottofredus* Viterbiensis Notarius Regis Conradi tertii, & Friderici primi Imperatoris Pantheon siue vniuersitatis libros chronicos viginti omnes omnium sæculorum & gẽtium historias complectentes versu Leonino edidit opus hercle admirabile & elaboratum. Alexander dictus de villa Dei patria Dolensis ordinis fratrum minorum anno millesimo ducentesimo quadragesimo florens doctrinale puerorum edidit eodem versu Leonino, quod opus diu loco eodem fuit apud Grammaticos, quo nunc apud nos Donatus, Despauteriusque habentur: cum iuberentur pueri eius versus memoriæ mandare. *Schola Salernitana* de valetudine tuenda seu *medicinæ florem* librum emisit an. 1100. quem *Ioa. de Mediolano* eius alumnus composuerat. *Otho Cremonensis* versus centum quindecim de electione meliorum simplicium ac specierum medicinalium scripsit rythmo Leonino. *Incertus* quoque auctor de duodecim lapidibus rationalis Pontificis Iudæorum apud Marbodeum de gemmis, vt nõ recenseam infinita epigrammata, epita-

phia, conscriptiones, & alios huiusmodi poëticos flores à quatuordecim ferè sæculis extátes quorum tædiosa esset enumeratio.

PRIMÆ DIFFERENTIÆ carminis Leonini.

CAPVT V.

IVcundior erit differentiæ carminis *Leonini* inuestigatio, cum à nemine exactè tradita sit. Sunt ergo versus Rythmici vel *Artificiosi* qui mensuras, pedes & numeros metri seruant, vel *vulgares* & minimè artificiosi. Artificiosi duplices sunt, *Adsonantes* seu *Consonantes* simpliciter, & prætera *Concordantes*. Illi in solo rythmo consistunt, hi voces habent aut rythmos communes duobus aut pluribus versibus.

Adsonãtes versus Concordantes.

Adsonantium duæ species κοιλιάπτωτοι in quibus venter adsonat caudæ, & συνουράπτωτοι in quibus cauda caudæ respondet. Ex illis duabus mistum quoddam genus exurgit omnium difficillimum πανάπτωτος quasi dicas *vndique consonans* ventribus & caudis.

Κοιλιάπτωτοι tres species habet.

Κοιλιάπτωτος versus cum simplex est ventrem habet caudæ respondentem; specta-

turque eiuſcemodi rythmus in vno & ſolitario verſu quemadmodum videre eſt in hoc Epitaphio Ducis Sicelæ qui obiit anno 1101. Prima ſpecies.

Linquens terrenas migrauit Dux ad amœnas
Rogerius ſedes, nam cœli detinet ædes.

Aut in iſto à Thoma Moro compoſito

Hic iacet Henricus, ſemper pietatis Amicus
Nomen Abyngdon erat, ſi quis ſua nomina quærat
Vvellis hic eccleſia fuerat ſuccentor in alma
Regis & in bella cantor fuit ipſe capella
Millibus in mille cātor fuit optimus ille
Præter & hæc iſta fuit optimus orgaque niſta, &c.

Eadem ratio ſeruatur in hoc tetraſtico in ludum Scaccorum compoſito.

Ludus Scaccorum datur hic correctio morum
Non tantum morum regimen ſed & officiorū
Miles regalis, & corrigitur popularis
Si ludi luſum morum vertamus ad vſum.

Varius autem eſt & perfectus hic verſus cum caput ventri & caudæ adſonat vt in hoc diſticho trito & vulgari. Secunda ſpecies.

O Valachi, veſtri ſtomachi, ſunt amphora Bacchi
Vos eſtis, Deus eſt teſtis, teterrima peſtis.

Et in hoc altero de tribus hominis hoſti-

bus dæmone, mundo & carne.

Dæmon agit tumidum, mundus cupidum, caro fœdum
Dæmon instinctu, mundus factu, caro tactu.

Tertia species. Quod si caput ventri solum adsonet non etiam caudæ erit imperfectus, requirit enim alium versum sequentem cuius cauda suæ caudæ respondeat. Hoc artificio viginti sex versus continuos Theodolus posuit libro de contemptu mundi quos hîc appono ob elegantiam non vulgatem.

Pauper amabilis, & venerabilis, est benedictus
Diues inutilis, insatiabilis est maledictus
Qui bona negligit, & mala diligit, intrat abyssum
Nulla pecunia, nulla potentia, liberat ipsum.
Irremeabilis, insatiabilis illa vorago
Hic vbi mergitur, horrida cernitur omnis imago.
Hæc cruciamina per sua crimina promeruere
Vir miserabilis, Euaque flebilis hæc subiere.
Iussa Dei pia, iussa salubria si tenuissent
Vir neq; fœmina nec sua semina morte perissēt.
Sed quia spernere, iussaque soluere non timuere
Mors grauis irruit; hoc merito fuit, & periere.
Ianua mortis, paßio fortis crimen eorum
Attulit orbi semina morbi totque malorum.
Illa parentes atque sequentes culpa peremit
Atque piarum delitiarum munus ademit.

Flebile

Flebile factum dans cruciatum dansq. dolorē
Illa mereri perdere veri Regis amorem.
Tam lacrymosa tamque perosa morte perire
Atque ferorum suppliciorum claustra subire
Est data sæuam causa per Euam perditionis
Dum meliorem sperat honorem voce draconis.
Hæc male credens nos quoque lædens crimi-
ne magno
Omine tristi subdidit isti sæcula damno
Stirps miserorum plena dolorum postea creuit
His quoque damnis pluribus annis subdita
fleuit.

M υυρὸπτωτοι versus habent caudam caudæ respondentem: Iul. Scalig. vocat *Echicos.* Verum quia eiuscemodi vocabulum potius pertinet ad singul tes versus, in quibus adest extremæ vocis responsio ac repetitio per eilsionem facta vt in his versibus.

συνκρατη- τοιs duas f·ec es habet.

Fœmina dira viri nex est & terribilis lis,
Exercet mentes fraternas grata malis lis.

Quam in duobus aut pluribus versibus cauda adsonantibus in quibus consistit ratio huius rythmi idcirco malui versus eos vocare συνκρατήλωλυς, id est, *cauda consonantes* Suntque hi proprie quos Maiores nostri *Leoninos* dixerunt. Nam *Leonius* canonicus quadraginta tresversus eodem rythmo consonantes elaborauit vt videre est apud Paschalium de origine rerum gallicarum lib. 7. cap. 2. hoc carminis genere scriptus

liber *Vvillerami, Faceti, Floridi* & *Gottofredi.* Porro ſi duo tantum verſus cauda adſonent facilis labor; arduus magis vbi idem rythmus in pluribus ſeruatur velut in carmine prædicto Leonii, & in ſequentibus verſibus Floreti in quibus de peccatis contra Spiritumſanctum agit.

Prima ſpecies.

Altera ſpecies

Qui peccat nimium præſumens de pietate
Vel qui deſperat de diuina bonitate
Aut induratus non ceſſat ab impietate
Et qui fratris odit virtutes improbitate
Impugnans verum certus ſine commoditate
Quem non ſine piget de culparum grauitate
Contra pneuma ſacrum peccat ſpreta deitate
Quæ prima quinque culpæ vix ſunt releuatæ
Sexta caret venia quia corruit immediate.

Ex κοιλιαπτώτοις & συνεχαπτώτοις ſimul concurrentibus exurgit genus carminis mixtum ingenioſum & artificiale cæteriſque lõge difficilius quod παντάπτωτον hoc eſt *vndique ventre & cauda adſonans* non inepto prorſus vocabulo diximus appellari. Eius vt præcedentium diuerſæ ſunt ſpecies, primi generis eſto hoc exemplum.

παντάπτωτος multas habet ſpecies.

Prima ſpecies.

Funde vinũ funde tanquã ſint fluminis vnda
Nec quæras vnde, ſed fundas ſemper abunde

Et iſtud.

Cũ Medicus tu ſis, tu ſcis medicamina tuſsis
Tuſsio non tuſsis, ſum male tu bene ſcis.

Rurſuſque illud

Stat foris ante fores Michael dicens quod honores
Immutant mores raro tamen in meliores.

In his primo ſingulis verſibus venter caudæ reſpondet in vtriſque venter ventri & cauda caudæ. In ſecundo genere habemus iſtos verſus Theodoti. Secunda ſpecies.

Pauper amabilis & venerabilis eſt benedictus
Diues inutilis inſatiabilis eſt maledictus.

In quibus caput & venter primi verſus inter ſe conſona capiti & ventri ſecundi verſus adſonant, cauda caudæ. Tertiæ ſpeciei afferam verſus quos in monaſterio quondam Cumlbitzenſi nunc vero venationi Principis deſtinata domo exſcripſi cum apud Philippum Pomeraniæ ducem agerem anno 1612. affixi autem erant verſus iuxta Chriſti imaginem in cruce pendentis. Tertia ſpecies.

Aeneus hic coluber cruce luguber, ipſe ſalubex
Atque cruore ruber, vitæ faber, omnibus vber
Omne fugans tuber & culpæ vexile ſuber
Hunc puer hunc puber nunc fugat cantis & vber.

In quibus quidem carminibus duo priores verſus capite ventre cauda conſonant reliqui duo ventribus & caudis, ſed eodem diuite rythmo.

ALIÆ DIFFERENTIÆ *verſuum rythmicorum artificialium.*

CAPVT VI.

Concordantes.

HActenus de prima ſpecie artificialium rythmicorum quos *Conſonantes* vocauimus, ſequuntur, *Concordantes* verſus qui voces habent vel rythmos communes duobus aut pluribus verſibus. Eorum vt præcedentium aliquot ſtatui poſſunt differentiæ quæ quia aliqua nomenclatura commodè deſignari à me nequeunt, ſubiectis exemplis demonſtrantur. Primi generis exemplum eſt cum vni ventri ab vno principio enato plures caudę concordant, vt cernere eſt in ſubiecto exemplo.

Prima ſpecies

Dū Mādūcatis
Vultus hilares habe-
Sal cultello capi-
Quid edēdū sitne pet-
Non depositum capi-
Rixas murmur fugi-
Membra recta sede-
Mappam mūdā tene-
Ne scalpatis caue-
Nullis partem tribu-
Morsus non remi-
Modicū sed crebro bib-
Grates Christo refer-
atis.

His versibus affines sunt sequentes ex Theodolo de contemptu mundi. Secunda species.

In re terrena
Nihil aliud est nisi pœ-
Labor eminet atq; care-
Nec lex nec iuris habe-

A re terrena
Sanctorum mens alie-
Requies remouetur amœ-
Procedunt mille vene-

pro re terrena
Procul est homo luce sere-
Manus ensē tractat ege-
Diues versatur are-

De re terrena
Non sit tibi plena crume-
Tua mens non fiat amœ-
Sit tibi gloria ple-
na.

Quibus quidem atque similibus carminibus contraria sunt ea quæ habent ventrem Tertia species.

à diuersis principiis enatum cum vna cauda atque simplici consonantem atque concordantem, cuius generis non memini me vllum exemplum vidisse, si vsquam occurrerit debet in hunc locum reuocari,

Quarta species. Alterius generis exemplum est cum vnus venter ex diuersis principiis enatus vni caudæ versus varios claudenti atque terminanti respondet atque concordat.

Arbore sub qua	dam	*Dictauit clericus A*		
Quod primus A		*Peccauit in arbore qua*		
Sed postremus A		*Natus de Virgine qua*	dā	
Damna prioris A		*Reparauit in arbore qua*		
Si non primus A		*Peccasset in arbore qua*		
Non postremus A		*Moreretur in arbore qua*		

Quinta species. Tertii generis carmina habent voces & rythmos duobus versibus communes, vt patet in hoc disticho.

Et canis in syluis venatur & omnia lustrat
Et lupus in syluis nutritur & omnia vastat.

Voces vtrique versus communes sunt *in syluis*, & *omnia*, rythmi communes habentur in *venatur nutritur*, & in *lustrat vastat* quod potes obseruare in eodem disticho hac ratione ordinato atque digesto.

Et canis	*in syluis*	*venatur*	*& omnia*	*lustrat.*
Et lupus		*nutritur*		*vastat.*

Quarta ſpecies & poſtrema habet omnes ſyllabas & rythmos duobus vbique verſibus communes & concordantes, vt videre licet in ſequenti diſticho. ſexta ſpecies.

Quos anguis dirus triſti mulcedine pauit
Hos ſanguis mirus Chriſti dulcedine lauit.

Id autem melius obſeruabis ſi hoc artificio deſcribas.

Qu } *os* { *an* / *ſan* } *guis* { *di* / *mi* } *rus* { *tri* / *Chri* } *ſti*
H

{ *mul* / *dul* } *cedine* { *pa* / *la* } *uit.*

Qua quidem ſpecie nihil ingenioſius, nihil difficilius excogitari poteſt.

DE RYTHMIS INARtificialibus & genere carminum Salernitanorum.

CAP. VII.

QVi certis pedibus & menſuris ligati ſunt & vincti artificiales verſus

vocauimus, ſeu fuerint in genere heroi-eo; ſeu Elegiaco, ſeu epico, ſeu mixto, Heroico ſcripſit *Vvilleramus*, Elegiaco *Gottofridus*, ſed eo artificio, vt duos verſus hexametros præmiſerit, tertium ſemper ſubiunxerit pentametrum. Sic ille in hiſtoria de Enoch & Elia.

Finibus oceani maris eſt locus vltimus orbis
Qua penitus nullis agitantur tempora morbis
Eſt ibi temperies, perpetuata quies
Eccleſiam ſancti ſub ea regione Mathæi
Sanctifici tenuere viri, monachi Galilæi
Dantes Britanni dogmata ſancta Dei.

qui ordo totius eſt operis. Hexametro & pentametro hoc conflatum eſt epigramma.

In cratere meo Thetis eſt coniuncta lyæo
Eſt dea iuncta Deo, ſed ea maior eo
Nil valet hic vel ea niſi ſint ambo phariſea
Amodo propterea ſit Deus abſque dea.

Legi alicubi elegiam integram Troiæ excidium hoc genere carminis complexam, cuius quatuor priores verſus in memoriam redierunt, quos hic appono ob venuſtatem eximiam.

Pergama flere volo fato danais data ſolo
Solo capta dolo capta redacta ſolo.
Paſſa modo Paridem, Priadem modo, Theſea pridem
Eſt fictura fidem ne redeas in idem.

Longioris eſſet otii ſingula hic velle recen-

ſere. Tranſeo ad verſus rythmicos *inartiſi-ciales, vulgares & communes*, qui nullis pedibus adſtringuntur,ſed in ſolo ſyllabarum numero atque rythmo conſiſtunt. Hoc artificio pleroſque habemus compoſitos hymnos Eccleſiaſticos, & quas vocamus *Proſas*, in quibus pia & ſeria tractantur: quod idcirco moneo, quoniam hos rythmos fere ſemper ad nugas & locos video deto tos fuiſſe, vt in ſubiectis exemplis cernere eſt.

Meum eſt propoſitum in taberna mori
Et vinum apponere ſitienti ori
Vt dicant cum venerint ebriorum chori
Bacchus ſit propitius huic potatori

In Germania dum ſtudioſus iuramento Rectori ſe adſtringit, & fit vt dicitur *Scholaſticus iuratus* Hanc illi cantilenam concini audiui à Luthero, vt dicunt, inſtitutam.

Saluete candidi hoſpites
Conuiuiumque ſoſpites
Quod apparatu diuite
Hoſpes parauit ſumite
Mos eſt cibum magnatibus
Condire mortonibus
Nos dum iocamur craßius
Bonis ſtudemus moribus
Lignum fricamus horridum
Craſſum dolamus ruſticum

Curuum quod est hoc flectimus
Crassum quod est deponimus
Beanus iste sordidus
Altis spectandus cornibus
Vt sit Nouus Scholasticus
Prouiderit de sumptibus
Interea dum ludicro
Tempus datis spectaculo
Frontem seueram ponite
Frontem serenam sumite.

His vero rythmis nihil humilius aut facilius est; operosiores paulo existunt *Gualteri Disse* Carmelitæ rythmi cui hoc proprium fuit ac peculiare vt post tres versus nullo pede ligatos, quartum subiiceret pedibus adstrictum, eumque vel ex probatis auctoribus vel ex parœmiis vulgaribus desumptū. Exordium libri huiuscemodi est.

Heliconis riuulo modice conspersus
Vereor ne pondere sim verborum mersus
Sed quia iam labitur mundus vniuersus
Incipe Mœnalios mecum mea tibia versus.
Rythmis dum lasciuio, versus dum propino
Rodet forsan aliquis dente me canino
Quia nec afflatus sum spiritu diuino
Neque labra prolui fonte caballino.

Extat & similis lusus qui dicitur cuidam *Raymundo* vsitatus fuisse, sed tres eius priores versus pedibus ligati erant, quartus ex aliquo etiam poeta celebri desumeba-

tur quod obseruabis in hoc tetastrico.

Vt mens se videat posita caligine fumi
Quis vetat apposito lumen de lumine sumi?
Quod si perfectè nequeo res edere cunctas
Vt desint vires tamen est laudanda voluntas.

Vt est ingenium hominum atque industria plures excogitari posse versuum rythmicorum differentias non inficior. quas tamen non exequor scrupulosius vt pote ad rem præsentem minimè necessarias. Libuit tamen aliquantulum his vt ita dicam nugis immorari, vt in quo genere rythmicorum versuum essent Salernitani facilius aduerteremus. Esse vero ex Artificialibus κοιλιαπλῶτις nemo non videt, cum ventri cauda adsonet, licet interdum occurrant σωυεραπλωτι seu *Leonini* propriè dicti in quibus cauda caudæ respondet vt in his duobus:

In quo genere sint versus Salern.

Lenit & humectat soluit sine febre butyrum
Incidit lauat, ac penetrat, mūdat quoque serū.

CONSILIVM SCHOLÆ
Salernitanæ in his rythmis scribendis.

CAPVT VIII.

POst tam longum & tædiosum excursum, tanquam à diuerticulo redeundū

tandem eſt in viam, vt quo conſilio adducti ſint Salernitani Medici ad *florem* hunc medicinæ carminibus rythmicis conſignãdum aperiamus. Duæ autem mihi rationes videntur potiſſimæ huius inſtituti: prior *Conſideratio Principis* cui librum adornabant. Is autem erat natione Nortmanus; at apud Nortmanos genus hoc carminis tritum familiare, iucundum. Nihil penitus apud eos æterna dignum memoria conſignabatur niſi eo carmine. Primi eorum Ducis Rollonis habemus epitaphium huius compoſitionis.

Salernitani cur carmine ſcripſerunt.

Dux Nortmanorum cunctorum norma bonorũ
Rollo ferus fortis quem gens nortmannica mortis
Inuocat articulo hoc iacet in tumulo.
Ipſi prouideat tua ſic clementia Chriſte
Vt ſemper videat cum cœtibus angelicis te
Filius atque Dei propitietur ei.

Eiuſdem farinæ epitaphium poſitum eius filio Guillelmo.

Rollonis natus Guillelmus longa vocatus
Spata; Deo gratus iacet hic tumulatus
Panem canonicis in honore Dei genitricis
Contulit ergo pia iuuet ipſum virgo Maria
Et qui cuncta videt, ſibi viuo pane frui det
Anno centeno nouies duo cum quadrageno
Deficit in membris ter ſæua luce Decembris
Cum nato cunctis eſcas tribuente quieſcas

Qui panem Christi pro matris honore dedisti
Qui dedit hoc munus hunc saluet trinus & vnus.

Guillelmo notho in Angliam proficiscenti apparuit Cometes de quo fuit sequens distichum.

Anno milleno sexageno quoque seno
Anglorum metæ flammas sensere Cometæ.

Cuius distichi eo lubentius memini quo ab Astrologis obseruatum fuit eum Cometam duas caudas ad meridiem tendentes habentem significasse nouam Regis mutationem & colligationem seu coniunctionem duorum imperiorum. Denique vt verbo absoluam omnia antiquitatis rudera Nortmanorum his carminibus plena; vt idcirco coniectura sit Nortmanos eo carminis genere delectatos ansam dedisse Salernitanis medicis vt librum iisdem versibus adornarent. Coniecturam firmat alia à me facta obseruatio in historicis Salernitanis. Apud eos enim omnia epitaphia, inscriptiones, programmata antequam Nortmani Apuliam occuparent versu minimè rythmico consignata; at regnantibus Nortmanis omnia rythmo designata; supra attuli epitaphium Rogerij, sequitur Iordani Nota cometa.

Princeps Iordanus Ricardo principe natus
Quæ patet incœpit prius hæc implenda recepit.

In fenestram instauratam hæc carmina edi-

Vultu Iocondo Roberto dante secundo
Pulchra sit hec extra satis intus & ampla fenestra.

Altera fuit *discentium commoditas*: facilius enim mandantur memoriæ versus quam soluta oratio, *ipsa enim quæ proponuntur* (inquit vir sapiens) *per se multum habent ponderis si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiā coacta.* Eleganter Verulamio lib. 5. de augmentis scientiarum cap. 5. dixit. *Similiter carmina facilius disci memoriter quam prosam. Si enim hæretur in aliquo verbo, subest prænotio, tale debere esse verbum quod conueniat cum versu; quæ prænotio est artificialis memoriæ pars prima*, sed inter omnes versus rythmici maxime memoriam iuuant delectando, & resonando. Ex ventris rythmo rythmum caudæ deprehendimus vel è contrà, & ex rythmo voces & vocabula. Si quis nostris coniecturis potiores ac meliores protulerit, libēter illi acquiescam. Nec enim is sum qui vt est apud Herodot. lib. 1. Persarum ad instar. μὲ εἶναι ἀνθρώπων μακρῷ τὰ πάντα ἄριστον, τὺς δ' ἑκαστάτω οἰκέοντας ἀπ' ἡμέων κακίστυς hoc est, *me longe optimum omnium hominum, eos autem omnium pessimos esse qui à me longissime habitant*, memor illius sententiæ Theognidis.

ἔστι τὸ μὲν χεῖρον τὸ δ' ἄμεινον ἔργον ἑκάστυ
ὐδεὶς δ' ἀνθρώπων αὐτὸς ἅπαντα σοφός.

Est aliud quiddam prius, aliud vero melius opus singulorum hominum. Nullus enim eorum in omnibus sapiens est.

ORDO TOTIVS OPERIS Salernitani in hac editione seruatus.

CAPVT IX.

Sapienter vt omnia Aristoteles dixit lib. 8. Physic. c. 1 τάξιν πᾶσαν εἶναι λόγον *ordinem omnem rationem esse*: nec enim vnquã à ratione seiunctus est ordo memoriæ parens, artium opifex & instaurator, omnisq; pulchritudinis ac delectationis auctor, optimè siquidẽ à Galeno li. 2. de dieb. critic. c. 2. definitum est *omne pulchrum, simul esse & pulchrũ & ordinatum* affirmauitque Xenophon οὐδὲν οὕτως οὐδὲ εὔχρηστον, οὐδὲ καλὸν ἀνθρώποις ἐν βίῳ ὡς ἡ τάξις Cùm ergo apicẽ & adminiculũ doctrinæ in vno versari ordine animaduerterem; nihil mihi antiquius fuit in renouando hoc opere, quàm doctrinã Salernitanæ scholę ad certum quendã cogere ordinẽ, capita singula huc & illuc sparsa, & absque methodo disseminata in artẽ reuocare, par-

têq; illã Medicinæ quæ *de valetudine tuenda* disputat certo & definito ordine exhibere. Erat quidem ea medicinæ pars toto hoc opere diffusa, sed tam confusè & inordinatè propter scribendi nouitatem, vt libertatis poëticæ potius argumentum, quam medicæ artis documẽtum sapere videretur.

O. lo & 1. r es totius operis.

Quamobrem imprimis totum opus in hũc fere ordinem coegi; vt quoniam *victus ratio causas* sanitatis & eiusdem *signa* contineret, *duas quoque* illa omnino *partes* possideret *αἰτιολογικὴν* quæ de *causis* sanitatem vel *perfectam* conseruantibus, vel *labantem* erigentibus, ageret, & *σημειωτικὴν* quæ *argumenta* & *signa* dignoscendæ sanitatis explicaret. *Prior* illa quod sanitatem vt dixi *integram* custodiret, quodque eamdem velut *nutantem titubantemque* sustineret rursũ à me in *duas* diuisa est *partes* *προφυλακτικὴν καὶ θεραπευτικὴν* *illa* prior, potior, & prolixior, quia *εὐεξίαν* conciliat per sex res nonnaturales vulgo dictas, in *sex sectiones* partita fuit *Prior* est de *Aere*, *Altera* de *Cibo*, & *Potu*, *tertia* de *Motu* & *Quiete*, *Quarta* de *Somno* & *Vigiliis*; *Quinta* de *excretis* & *retentis*; *vltima* de *Animi pathematis*, *θεραπευτικὴ* vero vel *generalis* est quatenus scilicet præcepta quædam tradit generalia sanitatis firmãdæ; vel *particulari* prout prospicit incommodis singularũ partium, vt pote capiti oculis auribus, dentibus,

dentibus, voci, ſtomacho & cæteris. his tandem omnibus ſuccedit Σημειωτικὴ quæ beneficio *partium corporis, temperamenti,* & *compoſitionis* ſanitatis *ſigna* inueſtigat. Atque illa eſt rerum ſeries & ordo, in quem opus Salernitanum reduximus; quod quidem nobis conſilium erat vnico volumine in lucem emittere, niſi rerum pulchritudine & neceſſitate ducti, prolixiores fuiſſemus in noſtris animaduerſionibus, quam aut cogitare aut ſperare potuiſſemus.

Alterum quod in hac editione præſtamus, *Animaduerſiones ſunt* noſtræ ſingulis capitibus affixæ, quæ commentarii locum habere poſſunt. Propoſueram autem initio commentationes *Arnaldi Villanouani* opera & diligentia *Ioannis Curionis* & *Iacobi Crellij* locupletatas noſtris animaduerſionibus præfigere, idque præſtitimus ad caput vſque tertium ſectionis ſecundæ: ſed cum in manus meas perueniſſent commentationes eædem impreſſæ Francofurti, Geneuæ, & Monſpeſſuli opera Franciſci Choüet Typographi, atque auctiores factas terſiores & elegantiores ſtudio & induſtria viri clariſſimi atque doctiſſimi *Coſtanſonii* animaduerterem, recudendas eas curaui, vtpote vtiliſſimas & ſtudioſis medicinæ apprimè neceſſarias.

Animaduerſiones nouæ.

Cum autem nonnullæ ſectiones leuiter

Additiones. à Salernitanis delibatæ essent, nobis curæ fuit supplere ea, quæ ad cuiusque partis intelligentiam deesse videbantur: idcirco interdum prolixiores fuimus, nostrisque animaduersionibus multa aspersimus, quæ vel splendorem addere, vel gratiam operi conciliare poterant, quamquam, vt verum fatear, rerum potius quam verborum fuimus studiosi, quod operatum laborem sequi cogeremur. Sincero enim animo testamur primum nostrum autographum & ipsa analecta maculis & lituris conspurcata Typographi operis inseruiisse, quod transcribendi nedum relegendi atque emendandi tempus non concederetur. Hinc quoque factum est, vt nonnulla contra mentem nostram irrepserint, & infinitæ mendæ quas enumerare tædiosum mihi & lectori esset.

Castigationes additæ & emendationes. Præterea plurimos virorum clarissimorum errores deteximus & aperuimus eo tamen temperamento, vt quantum in nobis fuit, abstinuerimus conuitiis, quæ viro probo & veritatis amanti indigna iudicamus. Vna veritatis indagandæ sollicitudo & cura, nos in hoc bellum deduxit, in quo nihil irato nihil hostili animo patratum. Si quid à me peccatum ignorantia fuit, paratus sum reuocare, vbi contrariæ rationes comparebunt. Plurima quoque loca Hip-

pocratis, Galeni, veterumque auctorum ex occasione emendata à nobis fuere, iure an iniuria æquus lector iudicabit.

Multis autem in locis ex manuscriptis codicibus addimus pleraque ad *victus rationem* pertinentia; quæ distincta ab aliis hoc signo ,, deprehendes: sed & insuper solis nostris animaduersionibus illustrata sunt, quo vno argumento nonquam ante edita produntur. Multos alios versus ex manuscriptis illis omittimus, quod ad alias medicinæ partes potius quam ad hygeinem (quam vnâ hic tractamus) pertineant. Decreuimus tamen in calce operis omnes illos versus prout in membranis nostris continentur, in lucem emittere, sine scholiis, ne quisquam desiderare quicquam possit. Versus additi.

Denique *Indicibus* necessariis carere istud opus noluimus, quapropter *priorem* Indicem damus sectionum & capitum: *alterum* quæstionum in toto volumine tractatarũ; *tertium* Auctorum & emendatorum & citatorum; *postremum* tandem rerum & verborum memorabilium. Puduit Typographorum errata annotare, quæ tam spissa & crassa sunt, vt pene fœtum hunc vix pro meo agnouerim. Emendatio operis commissa fuit eius hominis censuræ (Correctorem vocant) qui linguæ Latinæ prorsus erat ignarus & inscius. Cogitate Indices.

quale sit hodierna die litterarum fatum, cum eiuscemodi nebulonibus committantur. Natum hoc opus florente ipsa barbarie, creuit sub Villanouano barbarie nondum exulante, pene istorum hominum ignorantia dum renouatur, consenescit. Erit forsan aliquando vt sors illi melior contingat, interim quicquid illi miseriarum est lector æquus pro sua humanitate condonet; si quid boni & felicitatis inest, eo vtatur sine inuidia.

DE CONSERVANDA

DE CONSERVANDA BONA VALETVDINE, liber Scholæ Salernitanæ.

PARS PROPHYLACTICE de causis Sanitatis agens.

SECTIO PRIMA DE AERE.

Operis institutum.

Nglorum Regi scribit schola tota Salerni:
Si vis incolumem, si vis te reddere sanum,
Parce mero, cœnato parũ, non sit tibi vanũ
Surgere post epulas, somnũ fuge meridianũ,
Ne mictũ retine, nec cõprime fortiter anũ,
Curas tolle graueis, irasci crede profanum,
Hæc bene si serues, tu longo tẽpore viues.

PRæſens hic liber à doctoribus Scholæ Salernitanæ in gratiam Regis Angliæ conſcriptus, multa & varia conſeruandæ bonæ valetudinis præcepta complectitur.

In hoc autem capite octo imprimis generatim referuntur, quæ nos ſingulatim deinde, ac ſuo quodque ordine explicabimus.

Primũ ergo eſt, vt tuendæ ſanitatis ſuæ ſtudioſus anxiferas, graueis, & pertinaces curas relaxans, ex animo penitus exterminet. Curæ enim corpus vehementer extenuant & exiccant, ſomnum impediunt, perpetuiſque vigiliis conficiunt, vires deſtruunt, febres etiam accendunt, ac grauiſſimis valetudinibus initia præbent, ipſæ quoque melancholiam generant, paritérque calorem innatum reſoluunt, & extinguũt, & magis ſi diutius durârint: Autòr Galenus cùm multis aliis locis, tum præcipuè Apho. lib. 2. comment 28. & lib. 3. comment. 31. & de tuenda ſanitate libro primo, capite 11.

Cura.

Triſtitiæ.

Sub eodem præcepto comprehendi debent & Triſtitiæ, quæ & ipſæ corporis naturam frigiditate & ſiccitate corrumpunt, id quod Salomon cap. 17. Prouerbiorum ſuorum atteſtatur: Spiritus triſtis, inquit, exiccat oſſa. Sed cùm omnis mœſtitia generandæ melancholiæ vim habeat, quò tamen vehemẽtior ac diuturnior hæc affectio fuerit, eò plus adfert periculi. Nam extra hoc, quòd corpus macie paulatim extabefacit, cor etiam ipſum immodicè conſtringit, ſpiritum obtenebrat, ingenium hebetat, rationem impedit, iudicium obſcurat, & memoriam obtundit. In mœroribus item fortibus, vti à Nemeſio cap. 20. de natura hominis ex 3. lib. demonſtrationum Galeni refertur, bilioſa quædam ſuperfluitas conſueuit in ventriculum defluere, & multò magis quum ipſe malè affectus fuerit, quæ ſanè mole-

ſtiam exhibet, vt non prius à mœſtitia|& cruciatu ceſſet, quàm ſuperfluitas illa vomitu eiecta fuerit, id quod Galenus etiam aphor. l. 6. comm. 50. atteſtatur.

Idem de timore quoque intelligendum: nam & ipſe intrò & ad principium. tum ſpiritum, tum ſanguinem vnà cum refrigeratione eorum, quæ in ſummo corpore ſunt, abducit ac contrahit: itaque etiam pulſus tum arterarium, tum cordis iis, qui timent, minimi ac maximè imbecilli ſunt, partes in ſuperficie poſitæ algent. corpúſque palleſcit, tremor incidit, vox interrumpitur, & vires denique conuelluntur omnes. Quod autem in triſtitia paulatim patiuntur homines, id in timore confertim accidit, diſſidentibus ſcilicet inter ſe paſſionibus iis non toto genere, ſed magnitudine & vehementia. Itaque etiam ob timorem & immenſum mœrorem nonnulli repentina morte interierunt, quòd ſcilicet imbecilla ſuapte natura animula eorum ſub valido affectu oppreſſa, confertim extincta & ſuffocata ſit: quemadmodum luculenter & perſpicuè docet Galenus lib. 2. cap. 5. de cauſis Sympt. Quippe extingui eam accidit propter affectus ipſius naturam, vt cuius generatio in refrigerando conſiſtat: Suffocari autem eo quòd totius ſanguis vnà commeet, atque ad principium deferatur. Cuius ſanè rei inſignia exempla extant apud Plinium lib. 7. cap. 36. naturalis hiſtoriæ. Quocirca eum, qui ſanitatis ſuæ tuendæ curam ſuſceperit, cane peius & angue omnia illa, quæ non aſpectu & auditu modò, verùm & mentis agitatione triſtia exiſtunt, fugere oportebit. Quod Ariſtoteles quoque innuiſſe videtur, cùm Problemate 5. Sectionis 7. ſcribit: λιποθυμίαν incidiſſe quandoque, qui homines ſuffocari laqueo vidiſſent ſolum. Timor.

Hoc tamen ignorandum non eſt, quòd obeſis

nonnullis, quibus corpus immodicè plenum est, ac ijs etiam qui spiritus admodum mobiles & calidos habent, interdum vtile sit, si curis, timore, & tristitijs conficiantur, quò nimirum spiritus calor hebetetur, & nimia moles, quæ corpus onerat, extenuetur aliqua ex parte atque auferatur: id quòd vno ore confirmant, Paulus Aegineta, lib. 8. cap. 57. Aetius lib. 4. cap 33. & Rhazes lib. 4. cap. 9. ad Almansorem.

Ira. Secundum, vt ab ira temperet. Nam cum Ira sit feruor quidam, ac vehemens motus caloris in ipso cordis corpore, qui in extimas tandem partes cum impetu diffundatur, vt eam planè dilucidéque Galenus lib 1. cap. 4. de different. feb. & in libro de causis morborum, cap. 2. definit, necessariò corpus ipsum immodicè calfacit & exiccat, quò fit vt febrem nonnunquam accendat, in iis præsertim corporibus, quæ in se admissam caliditatem longo tēpore retinere natura apta sunt. Etsi enim motus cordis se detur, in hisce tamen remanet calor præter naturam, atque inde hominē febricitare cōtingit. Quidā etiā ira cōmoti quasi attoniti, ac extra se positi videntur. Sunt præterea qui impotenti irā impetuosius concitatos, ἀποπληξίαν incidisse multos, repétéque animam expirasse, nonnullos verò furore, comitialis morbi accessione, παραλύσει, conuulsione, podagra, & articulorum maximè ac totius corporis tremore comprehensos, concidisse, tradant. Obstat etiam animi iudicio, rationis operā perturbat, &, vt Cicero ait, ira præsente nihil rectè fieri potest. Offenduntur autem ab ira potissimum, qui temperaturam corporis totius calidiorem, quàm par sit aut morbo, aut natura consecuti sunt, præcipuè quando cor & caput naturali intemperie immoderatè feruent, aut aliquo aduentitio calido affectu laborant.

Irasci vtile. Animalibus tamen vitiis, morbis frigidis, & na-

tura frigidiori cordi & capiti, Galeno lib. 6. epidem. part. 5. comment. 9. autore. ira non leue præsidium adfert, innatum enim calorem in ipsis iam torpescentem excitat adaugétque, Quod Hippocrates etiam libr. 2. epidem. parti. 4 in eum scribens modum confirmat: Diligentia, inquit, adhibenda est, vt excandescentia inducatur, & caloris reparandi, & sanguinis in vasa subter cuticulam colligendi gratia Quocirca ipsa à perfrigeratis, pallido calore præditis, & [illegible] laborantibus, ex quibusdam interuallis, & temporibus opportunis assumenda est, non sanè ita continenter, vt facultas offendatur, sed perinde vt exercitationes innatum calorem corroborantes, non immoderatas facere oportet, sed tum opportunè, tum moderatè assumere, ita & excadescentiam, si præclariss. medicinæ scriptoribus, Gal. lib. 3. cap. 10. de difficul. respir. Paulo lib. 1. cap. 58. & Aëtio lib. 4. cap. 34 credendum est.

Vinum.

Tertium, vt moderatè vino vtatur, vinum enim modicè haustum natiuum calorem adauget teste Gal. cap. 4. de causis morborum. Vbi verò immoderatius bibitur, quàm vt vinci possit, tantum abest, vt animal calfaciat, vt etiam frigidiora vitia gignat, quemadmodũ copiose Gal. l. 3 c 5 de tẽperamentis ostendit: quippe apoplexia, paraplegia & quæ Græcè caros, & comata vocamus, neruorum resolutio, comitiales morbi, conuulsiones, tetani & debilitas ventriculi ac reliquorum membrorum omnium immodicum vini potum comitantur, quorum vnumquodquod frigidum est vitium Sed de his plura infrà.

Cœnæ.

Quartum, vt in cœna modico cibo vtatur: exiguus namque cibus à facultate vinci perfectè & facilè potest. Qui verò noctu multum ingerunt, ventriculúmque nimio cibo onerant, dolorem primùm & angustiam perpetiuntur. Deinde nec

probè dormire, nec rectè concoquere possunt, quòd nimia copia facultas aggrauetur, ceu nimio pondere pressa, subindéque superare ingestum cibum nequeat, id quod & infrà vberius ac fusius declarabimus.

Quintum, vt statim à sumpto cibo surgat: hoc enim ad concoctionem facit, quia cibus sumptus ita facilius descendit in imum ventriculi, in quo, Galeno lib. 5. de locis affect. teste, coctionis opus perficitur. Infra.

Somnus. Sextum, ne à prandio somno indulgeat. is namque somnus, qui cibum statim excipit, fumosis exhalationibus caput replet, destillationésque parit. Sed de hoc vberius infrà

Lotium. Septimum, ne lotium diutius, quàm natura fert, remoretur: hinc enim interdum oriuntur δυσουρία καὶ ἰσχουρία hoc est, vitia, in quibus vrina aut ægrè & difficulter excernitur, aut in totum supprimitur ac cohibetur. Eodem modo calculus aliquando & aqua intercus gigni perhibentur, neque aliud quidquam æquè vesicam lædit, atque longior, vltra mingendi voluntatem, lotij retentio, id quod testantur cum primis Galenus lib. 6. cap. 4. de locis affect. Rhazes lib. 4. cap. 6. ad Alman. & Auicenna Fen. 19. 3. Tract. 2. cap 6.

Excrementorum retentio. Octauum, ne compressis natibus, ventris onus supprimere & retinere tentet: ita namque indurantur fæces in intestinis, ob cõtinuam suctionem venarum mesaraicarum, quæ cum intestinis continuatæ, omnem humiditatem è fæcibus exugunt: quo fit, vt illæ exciccatæ, difficilioris exitus intestina obstruant, oppiléntque: oppilationem verò, ob flatuum eductionis præclusionem, & aliarum consequentium fæcum coaceruationem, nocuméta sequantur, cùm illa, quæ cap. 4. enumerantur, tum etiam quæ referuntur à Cornelio Celso lib. 1. ca. 3. Ex ventre, inquit, suppresso, inflammationes,

caligines,capitis dolores,aliáque superioris partis mala increscunt. Quibus accedunt etiam, vt Rhazes testatur, τεινεσμος, & cibi fastidium, quod malum Græci ἀνορεξίαν, Latini verò appetentiæ amissionem vocant.

Summoperè præterea cauendum, ne in exonerandа aluo nimio conatu vtatur. nam & hinc non raro sequi solet τεινεσμος, siue exitus intestini, quod ab osse sacro ad anum vsque pertinet, Græcis ἀπευθυσμένον καὶ ἀρχὸν dicitur, Latinis Longanon rectum,& princeps, teste Andrea Væsalio l 5. fabricæ humani corporis.

Vltimo tandem loco subiungitur, longissimo tempore victurum quicumque hæc præcepta studiosè & diligenter obseruauerit.

ANIMADVERSIO IN operis Institutum.

Oc est proëmium totius operis quo quidem Auctor libri, dedicatio, rerum tractandarum enumeratio, vtilitas & fructus qui ex obseruatione earum rerum exurgit, breuiter proponuntur. Auctor huius libri.

Auctor libri fuit Schola Salernitana, Princeps cui nuncupatum opus, Robertus Dux Normaniæ & Angliæ Rex designatus, de quibus satis copiosè in prolegomenis actum est. Non diffitebor tamen in manuscripto codice me loco Anglorum Francorum nomen legisse, quod credo perperam à transcriptore quodam factum rerum Salernitarum ignaro & in lectione Arnaldi Villanouani minus versato qui in comment. dedicatum opus Regi Anglorum nominatim insinuauit.

Materia libri. Res autem quæ hoc libro continentur quinque sunt quibus tota higeine comprehenditur. Nec enim aliud fuisse propositum medicis Salernit. existimo, quàm eam medicinæ partem describere quæ sanitatem conseruat. Ea vero quinque rebus constituitur cibo & potu, motu & quiete, somno & vigilia, excretis & retentis, ac denique animi pathematis, quæ omnia prout metri licentia permisit satis dilucidè recensentur hoc exordio. His enim verbis, (*Parce mero, cœnato parum*,) cibi & potus moderatio designatur: istis vero (*non sit tibi vanum surgere post epulas*) motus seu exercitatio & opposita quies significantur: sequentibus autem (*somnum fuge meridianum*) somnus & vigilia (*Ne mictum retine &c.*) excreta & retenta, (*curas tolle graues &c.*) animi affectus quæ Græci πάθήματα vocant sine dubio insinuantur. Etenim si (*Vt exponunt Commentat.*) Medici Salernit. hæc velut particularia præcepta conseruandæ sanitatis tradidissent, non fuissent deinceps tot capita & articuli præscribendi quibus cibum & potum, somnum & vigiliam moderantur. Sed perinde habet hoc argumentum atque primus Hippocr. Aphor. in quo quidem omnia quæ ad medicinam faciendam pertinent comprehendûtur, Medici officium, ægri obsequia, ministrantium sedulitas, rerum denique omnium opportunitas, quæ omnia libris septem Aphoris. sigillatim postea recensentur. Idipsum planè Salernitanis consilium fuit vt primo capite quæ ad sanitatis tutelam necessaria essent, vniuersim ac velut in typo præmitterent, sigillatim demum & per singulas partes illustrarent. Nec est quod quis obtrudat higeinen sex rebus extrui, quarum præcipua quæ est Aër à Salernitanis minime perstringatur. Nam vt hoc scribendi genus omittam difficile, adstrictum, & ad docendum parum appositum, quæ obmissionis excusa-

Villanou. carpitur.

Obiectio.

Dilatio.

tio esse posse Videtur mihi planè satis factum si nomine cibi comprehensum fuisse Aërem dixero. Est enim vel Hippocr. & Gal. testibus triplex alimentum πνεύματος spirituosum seu aëreum, ὑγρῆς humidũ ξηρῆς solidũ. *Principiũ. inquit Hippocr. lib. de alimento, alimenti spiritus nares, os, guttur, pulmo reliquaque perspiratio καὶ ἡ ἄλλη διαπνοή. Alimenti tum humidi tum sicci principium os, gula, ventriculus.* Hanc. Hippoc. sententiam amplexus est Gal libro de vtilit. respirat. lib. de vsu pulsuum. lib 1. de diffic. respir. 2. de placitis, 7. de vsu. part. cap. 8. & 9. vbi quidem διαπνοὴν seu perspirationem vsum duplicem præbere refert, maximum quidem vt caloris natiui symmetriam conseruet, πρὸς τὴν τοῦ συμφύτου θερμοῦ φυλακὴν, minorem vero vt spiritum animalem nutriat πρὸς τὴν τοῦ κατὰ τὸ ζῶον πνεύματος τροφὴν Vt ergo cœnæ nomine quæuis edendi tempestas intelligi debet, sic & quoduis edulij genus seu sit potulentum, seu esculentum, seu spirituosum quod vocatur Aër primum caput higeines constituens. Cæterum hunc senarium rerum non naturalium, vt Medici loquuntur, numerum non ineptè quidam colligunt ex numero facultatum nostri corporis quarum singulis duas assignant, Naturali quidem cibum & potum, atque excrementorum euacuationem, Vitali aërem & animi pertubationes; Animali denique motum & quietem, somnum & vigiliam. At Gal. methodi & ordinis artifex eas ad quatuor capita reuocauit lib. 1. de sanit. tuend. videlicet ad assumenda, admouenda, facienda, & educenda προσφερόμενα ἔξωθεν, προσπίπτοντα, ποιούμενα, κενούμενα. Assumuntur cibus potus, admouetur aër circumfusus, fiunt exercitationes, somni, vigiliæ, perturbationes, educuntur excrementa. Nos ordinem medicis vsitatum sequemur cuius schema vltimo capite prolegom. dedimus.

Alimentũ triplex.

Sex res non naturales nec plures, nec pauciores.

Higeines vtilitas duplex.

Restat vt duplicem vtilitatem quæ ex obseruatione rerum non naturalium elici solet subiungamus, prima est vitæ incolumitas & sanitas illibata, altera vita diuturna atque longæua Atque vt breuiter vtrumque definiatur, certum est medicinæ ope valetudinem posse conseruari prorogarique vitam. Est enim Medicina ars tuendæ atque conseruandæ sanitatis ab Altissimo creata & è terra producta quæ est veluti penus ac promptuarium omnium medicamentorum *Medicina*, inquit Plutar. de sanit. tuenda, *sic est de numero disciplinarum liberalium, vt politie, splendore, iucunditate nulli sit inferior, porro mercedem abunde magnam addit sui studiosis nempe corporis salubritatem ac prosperam valetudinem* τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ὑγιείαν. Nec enim existimo cum Hippocr. lib. de arte audiendos esse eos qui negant vllam esse medicinam sed omnia vna fortuna regi, licet enim multi ægri etiam citra medicorum vsum sanitati restituantur, *videtur tamen omnino fieri posse*, inquit Hippocr. *Vt hi ipsi in medicinam inciderint, & hoc tandem magnum signum est essentiæ artis nempe artem esse & quidem magnam, quando sane ij qui artem esse non putant per ipsam seruati apparent.* Eleganter & suo more Plinius scripsit multos populos diu sine medicis, sed non sine medicinâ degisse. Nam vt ratiocinatur Hippocr. lib. de veteri med. ars medica inuenta ab initio est atque quæsita ob necessitatem, quod videlicet non sufficeret homini idem cibus atque potus qui boui & equo, *Ideo eo*, ait, *quæ nunc inuenta sunt edulia multa arte excogitata & multo tempore in vsum adducta mihi videntur, quod nimirum in multos & graues morbos ex robusta ac ferina victus lege hominum corpora inciderent ingestu sine discrimine cibis validasque vires habentibus, in quos ipsos etiamsi eodem victu vterentur hodie inciderent vehementissimos dolores, morbos, citissimamque mortem subeundo.*

Sed quia hic locus Hippocrat. corruptissimus est præstat eius verba ex nostra emẽdatione subiicere τὰ δέ γε νῦν διαιτήματα ἐυρημένα καὶ τετεχνημένα ἐν πολλῷ χρόνῳ γεγενῆσθαί μοι δοκέει. ὡς γὰρ ἔπασχον πολλά τε καὶ δεινὰ ἀπὸ ἰσχυρῆς τε καὶ θηριώδεος διαίτης σώματα ἀκρήτων εἰσφερομένων καὶ μεγάλας δυνάμεις ἐχόντων, οἷά περ ἂν καὶ νῦν ὑπ᾽ αὐτέων πάσχοιεν πόνοισί τε ἰσχυροῖσι καὶ νούσοισι περιπίπτοντα καὶ διὰ τάχεος θανάτοισιν. Multo plura ad probandam medicinam attulit Hippocr lib. de lege & veteri med. quorum tædiosa esset enumeratio.

Hippoc. emẽdatus.

Satius est vt diluamus quorundam hominum opinionem auctoritate Gal. roboratam scribentis lib. 1. de sanit. tuen. suam cuique animanti naturam satis esse ad proprias conuenientesque excitandas appetitiones quibus sanitatem salutemque tuentur ἱκανὴ γὰρ ἡ φύσις ἐν ἅπασι τοῖς ζώοις ὁρμὰς οἰκείας ἐνθεῖναι πρὸς ὑγίειάν τε καὶ σωτηρίαν quo sensu Hippocr. epist. ad Damagetum naturam vocat opulentam, omniumque alumnam per ea quæ abundè suppetunt πλουσίην φύσιν καὶ πάντων τιθηνὸν δι᾽ αὐταρκείης. Si ergo naturæ sapientissimæ, iustissimæ, καὶ πάντα αὐτοδιδάκτως τε καὶ αὐτομαθῶς πραττούσης & omnia ex sese agentis ductu impulsuque ad res salutares cognoscendas & amplexandas inuitantur non est quod ad medicinam recurramus aut salutaribus medicorum consiliis vtamur. Tanti fuit momenti apud nonnullos hæc ratio vt medicos animarum negotiatores vocauerint per mortes hominum sua experientia agentes. Has tamen & similes rationum ἐπιφάνειας sic dissipauit Fransc. Valleriola enarrat. medic. lib. 4. enarrat. secunda vt eius verbis addere hominis sit otio abutentis & transcribendi prurit u laborantis. Monuit Hippoc. lib. de morb. mortem morbumque hinc gigni cum quis cibis & potionibus quæ maximè conferunt aut multum aut intempestiuè vsus fuerit. Scribit Thessalus Hippocr. filius in

Obiectio ex Gal.

Gal. an quod in vtero cõtinetur sit animat.

Solutio.

orat ad Athenien. iis qui vitam erroneam degunt πλανώδεις βίους, pericula & ægritudines magis accidere solitas quàm iis qui certam vitæ rationem sequuntur τεταγμένην ζωήν. Gal. libro quinto de sanita. tuen. gloriatur se iis qui prius assiduis premebantur morbis ea sanitatis præcepta tradidisse quibus cum paruissent prorsus morbi expertes multis annis permanserunt. Addit præterea se quidem ex lassitudine aliquando febricitasse sed nullum præterea morbum per multos annos expertum. *Quin etiam,* inquit, *percussus certis corporis partib. unde alij inflammationibus bubonibusque contractis febricitarunt, nunquam phlegmonem bubonemve sensi nec febre laboraui, non aliunde certe quàm ex seruandæ sanitatis arte tanta commoda consecutus, cum alioqui nec salubrem corporis statū ab ortu ipso sim nactus nec vitam plane liberam sortitus.* Illud etiam spondere auderet ne bubone quidem laboraturos eos qui sanitatis tuendæ præcepta seruauerint. Sapienter Arist. Probl. 38. sect. 19. obseruauit nos cum ordinate & laboramus & bibimus & comedimus naturam viresque nostras seruare & augere, contra vero inordinate cum agimus deprauare naturam atque de suo statu dimouere πονοῦντες γὰρ καὶ πίνοντες καὶ ἐσθίοντες τὰ τεταγμένα σώζομεν καὶ αὔξομεν τὴν φύσιν καὶ τὴν δύναμιν, ἄτακτα δὲ φθείρομεν καὶ ἐξίσταμεν αὐτήν. Quos autem cruciatus & morbos inducat præpostera victus ratio copiosè simul & eleganter expressit moralis sapientiæ coripheus Seneca epist. 95. quam legere non pigeat. Senecæ vestigia premens Horat. lib. 2. serm. sat. 2. cecinit.

Accipe nunc victus tenuis quæ quantáque secū
Afferat, imprimis valeas benè, nam variæ res,
Vt noceant homini credas, memor illius escæ,
Quæ simplex olim tibi sederit, at simul assis
Miscueris elixa, simul conchylia turdis,
Dulcia se in bilem vertent, stomachoque tumultū,

lenta feret pituita.

Visne Medicinæ fructus tibi aliquot exemplis confirmari? Pollio Romulus senex ille Augusti hospes apud Plin. lib. 22. cap. 24. centesimum annum excedens cum ab Imperatore interrogaretur quanam maximè ratione vigorem illum animi corporisque custodisset, respondit intus mulso, foris oleo. M. Cato Græcorum medicorum osor professus est se & coniugem Medicinæ beneficio vsque ad longam senectam perduxisse. Cyrus apud Xenophontem eo sermone quem moriens habuit admodum senex, negauit se vnquam sensisse senectutem suam imbecilliorem factam quàm adolescentia fuisset. L. vero Metellus post consulatum Pont. Max. ita bonis viribus extremæ ætatis tempore fuisse narratur vt adolescentiam non requireret. Senectus Georgiæ Leontini produci in adagium solet de optima nec annis exoluta: cum vero ab eo quæreretur quomodo annum attigisset octauum supra centesimum, respondisse dicitur quod voluptatis causa nil sibi vnquam permisisset facere οὐδὲν πώποτε ἡδονῆς ἕνεκα πρᾶξαι. Herodicus Medicus teste Plat. dialogo 3. de rep. omnium infirmissimus sui temporis artis medicæ opera fere centesimum annum impleuit. Ioannes de temporibus apud Fulgosum 420. annos vixisse narratur. Plut. notauit multos corpore alioqui parum firmo vitam sola diligentiâ longam cōsecutos. Sed paucula hæc exempla ex magno & pleno aceruo deprompsisse sufficiat.

Exempla eorum qui sanè vixerunt diu.

Pli. l. 29. ca. 1.

Superesset demum vt inquireremus num dari possint quædam medicamenta aut alimenta quæ iuuentutem prorogare, senium retardare valeant. Equidem neminem fugit apud Gal. lib. de maras. Inuentum Philosophum qui artificio medico immortalitatem hominibus polliceri auderet. Democritus apud Diophanem lib. 5. Geopon. cap. 7.

An senium retardari possit.

rogatus quomodo homines incolumes manerent & longæui, respondit si externas corporis partes oleo, internas melle illinerent εἰ τὰ μὲν ἔξωθεν ἐλαίῳ τοῦ σώματος, τὰ δὲ ἔνδοθεν μέλιτι χρήσαιντο Quod obseruatum quoque habes apud Athen. lib.2.deipn. cap. 7. quo loco Atistoxenus scribit morbum nunquam sensuros qui pane cum melle quotidie vescerentur. Addit Lycus eo loci πολυχρονίους esse Corsos quod melle perpetuo vterentur Iactitant Chymistæ sua κρατιστοχειρουργήματα, viuidos latices, olea incombusta, potabile aurum, Panacæam, mumiam magneticam, hieras hermeticas, aliptas diuinas & nectareas quibus retardetur senectus, adolescentia conseruetur. Gloriatur apud eos Artefius se mille & viginti quinque annos vixisse. Refert Rogerius Bacco epist. de secretis operib. probatum fuisse testimonio litterarum Papalium Germanum captiuum inter Saracenos hausisse medicinam qua vsque ad quingentos annos vitam prorogarit. Notat quoque nemoris alicuius custodem in maiori Britannia vnguento quodam totum corpus exceptis pedum plantis perunxisse cuius beneficio trecentos annos sine corruptione & cruciatu, si pedum excipias dolores, vixerit. Sed quid attinet has & similes nugas Alchimistarum, & noua deliria fratrum Rosaceæ crucis enumerare, cum pleni sint veterum & recentium libri, plena monimenta eorum qui beneficio diuinæ artis nostræ se à morbis tutos præstitêre & in vegeta senectute diu perseuerauere? Quid iuuat inquam probare lucere meridie? consulantur Gal lib. de Maras. & de sanit. tu. Aristot. lib. de longit. & breuit. vitæ, Albert. Magn. comment. in parua natural. August Niphus ibid. Buccaferreus comment. in lib. 2. de gener. & corrupt. Marsilius Inguen quæst. 17. & Albert. de Saxon, quæst 13. in eundem lib. Frat. Amadeus Meigret quæst. in eun-

dem locum, Conciliator differ. 1/3. Petr. Hispan. comment in lib. Diætarum vniuers. Isaaci, Dinus de Garbo quæst 63. lib. 1 Summ. medic. tract. 5. & in tractatu de restau. humidi radic Iacob Forolіuiensis, quæst. 34. Turisa. quæst. 2. & 3. in lib 3. Gal de arte parua Card. lib. 1. De sanit. tuen. cap 8. & lib. 3. cap. 30 eiusdem operis, & lib. Theognost. Marsil. Ficin lib De vita producend. Vales. de sacra Philosoph. & lib. controuers. Anton. Gazius in florida corona cap 5 & 15 Thomas Philologus de producenda vita vltra 120. annos. Martin. Panca de proroganda vita Arnal. Villanouan. lib. De conseruanda inuent Codron. de annis climacter. Kornmannus de miracul. viuorum, Talentonius lib 2. reconditarum rerum cap. 1. Langius epist. 79. lib. 1.

SI tibi deficiant medici, medici tibi fiant,
Hæc tria, mens hilaris, requies moderata, diæta.

Hoc loco fit mentio trium remediorum, quæ in defectu medici, vicem eius cùm apud alios, tum nobiles maximè & excellentes viros supplere possint.

Primum, animus hilaris ac lætus. Lætitia enim calorem excitat naturalem, spiritus temperat & puriores reddit, virtutem corroborat, ætatem floridam facit, iuuenile corpus diu conseruat, vitam prorogat, ingenium acuit, & hominem negotijs quibuslibet obeundis aptiorem reddit. Conuenit autem vt hæc ipsa lætitia, siue gaudium bonæ valetudini commodum, sit temperatum, non excedens modum, neque repentinum. Nimio enim & Lætitia. 1

repentino gaudio, quemadmodum Galenus lib. 2. ca. 5. de Symptomatum causis, & Alexāder Aphrodisæus problemate 21 memoriæ prodiderunt, tanta fit cordis relaxatio, vt virtus vitalis vnà cum innato calore tota egeratur, ac dissipetur, adeoq; syncope nonnunquam & repentina mors consequatur. Atque huius quidem rei extant horribilia ac pertimescenda exempla, apud T. Liui. Decad. 3. lib. 2. Valerium Maximum lib 9. c. 12. Plin. lib. 7. cap. 32. & 53 & Aul Gel. libro 3. cap. 15. At enim cùm, iuxta tritissimum Scholis Medicorum dictū, contraria contrariis curentur ac depellantur, illis potissimùm gaudium adsciscendum est, qui tristioribus animi pathematis immodicè conficiuntur. Quod sanè per illa cum primis consequantur, quæ principes facultatum partes corroborāt, sanguinē bonum generant, & spiritus instaurant, eadem quippe & menti, Auicen. 11. 3. tract. 2. ca. 10 teste, gaudium & lætitiam conciliant adiungūntque. Huiusmodi porrò sunt cibi suaues & boni succi, vinum subtile ac delectabile, boni & fragrantes odores, delectabilium rerum commemoratio, & cum amicis & familiaribus frequentior & iucunda conuersatio Quare, vt Eobanus noster disertè canens, admonet,

Vtere conuiuis non tristibus, vtere amicis,
Quos nugæ, & risus, & ioca salsa iuuant.
Quem non blāda iuuent varij modulamina cātus?
Hinc iecur & renes, ægráque corda stupent.
Nam nihil humanas tanta dulcedine mentes
Afficit, ac melicæ nobile vocis opus.
Tange lyram digitis, animi dolor omnis abibit,
Dulcisonum reficit tristia corda melos.

Atque hinc adeò est, quod grauiss. autor Plutar. in lib. de Virtute morum tradit, Pythagoram animo pacando sedandóque ab affectibus & perturbationibus vehementioribus, Musicam adhibere solitum

ſolitum. Sic Saül quoque per Dauid pſallentem à ſpiritu maligno liberatum legimus. His ſimilia & ſcitu non indigna, lib. 1. & 14. Dipnoſophiſtôn Athenæus refert. Atqui hactenus quidem dicta magna ex parte hiſce etiam verſibus ex Hieronymo Fracaſtorio complexi ſumus.

Tu tamen interea effugito, quæ triſtia mentem
Sollicitant procul eſſe iube curaſque metúmque
Pallentem, vltrices iras, ſint omnia læta.
Alma Ceres te in hoc, Bacchi quoque læta iuuabunt
Munera, ſic dulces epulæ, ſic copia rerum.
Sic vrbis, ſic ruris opes, & ſumma voluptas.
Viſere ſæpe amnes nitidos, iucundáque Tempe,
Et placidas ſummis ſectari in montibus auras.
Accedant iuuenúmque chori, miſtæque puellæ.

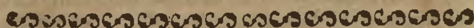
Secundum, Animi tranquillitas, nobiles enim & excellentes viri, ob maximas & diuerſas curas, quas ſuſtinent (ſi ipſis cætera omnia ante pariter adfuerint) mentis inquietudine magis, quàm mediocris conditionis homines, læduntur. Nam ſi quid aliud, hæc maximè ſomnum impedit, qui nobilibus, cum bilioſæ ferè & ſiccioris naturæ ſint, in primis conueniebat Vigiliæ verò, vt Galenus lib. 7 cap. 6. Therapeu. metho. autor eſt, magis adhuc totum corporis habitum ſiccant, adeóque iis, qui alioquin ex ſiccitate laborant, infeſtiſſimæ ſunt. Trāquillitas. Vigiliæ.

Vel requies hîc ad corporis quietem, quæ motui opponitur referenda eſt. Nam & hæc quoque ad valetudinem neceſſariò adhibetur. Calorem enim naturalem aſſiduis laboribus fractum ac diſſipatum reuocat, vires exhauſtas ac penè perditas recuperat, adeóque præſtat, vt animal, ſe colligat, ac durare poſſit. Quod diſertè admodum apud Ouidium lib. 1 Epiſt 4. Phædra Hippolyto iis verſibus ſignificauit: Requies.

Quod caret alterna requie, durabile non est,
Hæc reuocat vires, fessaque membra leuat,

Eleganter autem alternam requiem vocat : ſicut enim non ſemper laborare, ita nec ſemper quieſcere expedit

Diæta. Tertium, Moderata diæta, id eſt, modus, ſeu ratio viuendi, Græcis communiter δίαιτα dicitur, Latini victus rationem reddunt Quidam Græcam dictionem retinere, ac Latinis characteribus, Diætam, ſcribere maluerunt, vulgus Regimen ſanitatis ſiue regulam victus appellat Complectitur autem in ſe, non modò, quæ ad cibi & potus rationem attinent : ſed reliquas etiam res omnes, quas non naturales medici vno ore vocare ſolent Harum enim commodus & moderatus vſus ſaluberrimus eſt, & corporis conſtitutionem conſeruat, intempeſtiuus verò & immodicus ſanitatem, adeoque naturam hominis corrumpit. Vt igitur vita morbis omnium minime obnoxia ſit, harum legitimus vſus ſollicite ac diligenter ſeruandus eſt Plura infrà.

ANIMADVERSIO.

Pauci olim Medici.

Rs medica paucorum olim hominum fuit, & ſi credimus Diodoro Sic certarum familiarum. ſcribit enim lib. 1. biblioth. nemini licuiſſe apud Ægyptiium in rep munus aliud vel artem profiteri niſi à legibus definita & à parentibus quaſi per manus tradita fuiſſet Sic Aſclepiadarum familia medicorum fuit, ſic propagata hæc loquendi forma ἰατρῶν παῖδες, Medicorum filij pro ipſis Medicis. Tum temporis Medicorum penuria erat. At vbi pluribus Ars communicata fuit, & cœpit cibus

non ad tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inuentæ sunt mille conditutæ quibus auiditas excitaretur, in hanc multiplicem medicorum quem videmus numerum creuit. In ortu Academiæ Salern. parcior erat medicorum numerus ac proinde hoc præceptum concinnatum est ab ea vt si forte Princeps Robertus comitem medicum perpetuū non haberet cuius consilio vteretur, tria in illo præcepto designata sedulo obseruaret ad sanitatem custodiendam. Tuta & secura sunt nostra sæcula à paucitate medicorum tum propter Academias medicas quæ nullo examine seuero, nullo specimine præmisso ad lauream doctoralem quosuis ignaros admittunt, tum propter Magistratuum indulgentiam qui circulatores & Aggyrtas medicam artem profitentes suis ciuitatibus non expellunt, sed grassari sinunt in publicam ciuium perniciem. Adeout nostra ætate Pliniana ἐπιτίμησις nimium quantum verissima est. *Itaque Hercule, inquit, in hac artium sola euenit, vt cuicunque medicum se professo statim credatur, cum sit periculum in nullo mendacio maius. Nulla præterea lex qua puniat inscitiam capitalem nullum exemplum vindictæ. Discunt periculis ciuium & experimenta per mortes agunt* Sed quorsum hæc ἀπότευξεις? redeo in viam.

Vnde tā multi Medici.

Lib. 29. cap. 1.

DE AERE.

CAP. I.

ER sit purus, sit lucidus & bene clarus
Infectus per se nec olens fœtore cloacæ
„ Alteriusque rei corpus nimis inficientis,

Optimi aeris notæ.

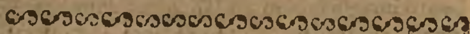
HIc quatuor traduntur notæ optimi & habitabilis aëris. Prima, vt ſit purus, id eſt, non infectus à vaporibus, quia impurus alterat cor, ſecundum complexionem illius quod ei commiſcetur. Sicut innuit Hali. com. 16. lib. 3 Galeni artis medicinalis. Secunda, vt ſit luminoſus. Aër enim turbidus, corpori triſtitiam & pigritiam infert, quia commiſcet humores, & turbidus ad cor penetrat, vnde generantur ſpiritus turbidi, & craſſi, animam contriſtantes, & pigritiam inducentes. Nihil ergo magis iucundum ac hilarem reddit hominem, minuſque grauat, quam ſi claro aëre ambulet, vel mane ſurgat. Tertia, ne ſit infectus, cuiuſmodi eſt in locis cadauerum non crematorum multitudine refertis, quemadmodum in præliis contingere ſolet, & hunc peſtis fere ſubſequitur: inſpiratus enim in corpore ſpiritus inficit. Quarta, ne fœtorem habeat cloacæ, & ſub hoc comprehendũt infectiones particulares aëris, vt latrinarum, fouearum, culinæ, & locorum, in quos cadauera conuehuntur, & oſſa mortuorum, aut lacuum ſeu paludum, in quibus linum vel cannabis putreſcit. Talis enim ſpiritus noſtros inficit, ac maximam cerebro noxam ſuggerit. Hinc Auic. 1.1. Doct. 2. Et aër quidem dum eſt temperatus, & clarus, neque ſubſtantia extranea, complexioni contraria, ei admiſcetur, & ſanitatem efficiens, & ipſam conſeruans, & cum mutatur, contrarium ſuæ operationis operatur.

Verùm quo prædictorum exactior notitia habeatur, ſciendum eſt, aerem pro valetudine tuenda duobus modis eſſe neceſſarium Primò quidem ob refrigationem cordis. Secundò verò, ob expulſionem fumoſarum ſuperfluitatum, ſpiritum & calorem innatum moleſtantium. Quemadmodum enim videmus ignem externum ventilatione aeris ſuffocari, & extingui, ita etiam de ſpiritu calore

innato imaginandum eſt. Indigent enim aere nutriente, conſeruante, & temperante. Temperatio ergo caloris innati fit per aeris attractionem, & depuratio, per aeris expulſionem. Primum quidem per motum attractionis, alterum verò per motum expulſionis. Si ergo aer attractus, fuerit fœtidus & impurus, corrumpitur calor & ſpiritus innatus.

Quare eligendus eſt purus, ac liber, qui ex terra, plana vel edita ventorũ perflatu vndique luſtretur optimæ eſſentiæ, & cui nihil vaporis ſeu halitus alieni admiſceatur, neque ſit turbidus, nec nebuloſus. Hic enim humores conturbat, & animã, vt dictum eſt, contriſtat Nec editis montibus in valle incluſus, qui nullum perflatum recipiat: hic enim ſuffocans putriſque eſt, ſimilis qui in domibus quibuſdam eſt incluſus, in quibus ob putredinem & perflatus defectum, plurimus aceruatur ſqualor ac ſitus. Proinde omnibus ætatibus noxius eſt & euitandus, Quemadmodum & quilibet incluſus. Hæc fere Gal. lib. 1. de ſanitate tuenda.

Tempore tamen epidemiæ, ob generaliorem aeris putrefactionẽ incluſus cõuenientior eſt, vnde id temporis domi manere, ac feneſtras concludere præſtat, ne qua putridus aer inſpiret. Aliàs liberior aer magis euitandus prætere a in conſeruanda valetudine aer, cui commiſcentur halitus ſtagni & paludis, ac ſpecus profundi, peſtilentem auram ſpirantes, & qui ex animalium, olerum, erucæ, ceparum & ſimilium arborum malarum viſcoſitatum, quales ficus & nuces, & leguminum putredine aut fimo coinquinatur. Cauendum etiam ne in aliqua primarum qualitatum excedat, ſcilicet caliditate frigiditate, humidit. & ſiccitate, id quod arte noſtra moliemur ſicut docet Auic. 2. 1. doct. 2. cap. 5. & 6.

ANIMADVERSIO.

ÆC est prima sectio Higeines Aerem complectens quem diximus reuocari à Salernitanis ad alimentum spirituosum. Quia vero nobis consilium est Galeni & aliorum medicorum premere vestigia qui Aërem ad caput τῶν ἔξωθεν προσπιπτόντων, id est, rerum foris incidentium referunt. Idcirco non ea ratione tantùm qua spiritus nutrit à me considerabitur, sed quatenus etiam vim habet calefaciendi, refrigerandi, incrassandi, attenuandi aut quouis pacto alterandi & conseruandi nostrum corpus. hæc autem disputatio quoniam prolixa est & diffusa admodùm. in certas partes ac veluti membra à me diuidetur fugiendæ confusionis gratia.

Aer quot modis considenretur.

AER QVIS ELIGENDVS, quis fugiendus vt emendandus.

MEMB. I.

Aeris necessitas.

Eris tanta est necessitas tanta dignitas vt potiorem hominis partem Latini Animam ἀπὸ τοῦ ἀνέμου à vento seu aëre Græci ψυχὴν vel ἀπὸ τοῦ ἀναψύχειν quod aëris proprium est, vel ἀπὸ τοῦ ψύχεσθαι ab aëris refrigerio quo vt habet Chrysippus apud Plut. de placitis puellus in vtero materno indiget, deductam voluerint. Ab ea fortassis mente Varro animam definiebat apud Lactanti. lib. de opif. Dei

cap. 17. *Aërem ore conceptum feruefactum in pulmone, tepefactum in corde, diffusum in corpus.* Quod ipsum ante Varronem Chrysippus & Hippocrates dixerant, qui animam spiritum seu aerem vocauerunt quod vna eademque anima & respiremus & viuamus. Lucianus in Toxari Scytharum Iusiurandum ait esse μὰ τὸν ἄνεμον κ̀ τὸν ἀκινάκλω per ventum & Acinacem, quod Acinaces (quod nomen est gladij) ἀποθνήσκειν ποιεῖ mortis sit auctor, ἄνεμος vero ζωῆς αἴτιον vitæ causa Obseruatione digni sunt versus Pacuuiani in Chryse de aere:

Hoc vide circum supraque quod complexu continet
Terram, quod nostri cælum memorant, Grai perhibent æthera.
Quicquid est hoc, omnia is animat, format, auget, alit, serat,
Sepelit, recipitq; in sese omnia, omniŭque idem est pater.
Indidemque eadem, quæ oriuntur, de integro æquè eodem occidunt,

Si omnibus aliis abstineat homo neque cibũ sumat neque potum, possit tamen duos dies, vel tres, vel plures ducere, at si cui spiritus viæ in corpus intercipiantur in breui parte vnius diei intereat vt vel hinc quanto vsui aër corpori sit liceat æstimare, inquit Auctor lib de flatib. hunc tamen vsum ad tria capita cum Gal lib 8. de placit. Hippoc. & Plat. cap 8. reuocare possumus ἔμψυξιν, ῥίπισιν, κ̀ γένεσιν πνεύματος ψυχικοῦ refrigerationem, ventilationem, animalis spiritus generationem seu nutritionem. Refrigerat suo appulsu cum sit frigidior corde, cui contemperando à pulmone attrahitur. *Aëris substantiam*, inquit Gal lib. an sang. in arter. contin. *cor non exposcit, sed frigiditatem solummodo quo recreari desiderat.* Ventilat calorem natiuum suo motu tanquã flabello quo non modo ignis ille, vt loquitur Hipp. tepescit, sed etiã excitatur. Generat autẽ spiritus sua substãtia, *nã ab arteriis asperis extrinsecus attractus in pulmonis carne primũ cõficitur, tũ autem*

Vsus aëris triplex

in corde & arterijs, ijs maximè quæ in plexu sunt reti-formi, vltimò ac perfectißimè in cerebri ventriculis vbi vtique & animalis primum exactè efficitur ex Gal. lib. 7. de vsu partium cap. 8. Cæterum aër hos fructus producit ἀναπνοῇ inspiratu καὶ διαπνοῇ & transspiratu. Inspiratur duplici via ore & arteriis : ore κατὰ εἴσπνοην καὶ ἔκπνοην aspiratione & expiratione : arteriis κατὰ διαστολὴν καὶ συστολὴν dilatione & constrictione. Transpiratur per cutim vniuersam quæ foraminulenta est & cribri instar tenuissimis meatibus, quos Græci πόρους vocant peruia. Itaque cum tot portis ac fenestris corpus nostrum aër subeat sedulò nobis laborandum est vt quàm purissimus ac saluberrimus hauriatur. Quis autem hoc nomine donandus sit, vix melius intelligi potest quā propositis vitiis quibus carere debet quæ partim in eius substantia, partim in eius qualitatibus contingunt. Quoad substantiam nec sit Crassus nec putris. Crassus enim Impurus, caliginosus, obscurus, nubilus salutaris nulli, sed noxius Spiritus quippe obscurat & inficit, calorem natiuum opprimit, corpus grauat, mœrorem inducit, mentem deprimit, humores & partes principes grauiter lædit. Multum autem interest vtrum quis Crassum aërem dicat an Turbidum Crassus humoris multum eiusque densi ac opaci per totum obtinet visionisque aspectum plerumque adimit ne aut stellas minutiores cernere possimus, aut non nisi infuscatas atque obscuratas deprehendamus Turbidus partes crassiores multas humore suo constantes ventis turbulentis inter serenum agitatas habet, proinde deses non est prorsus ac silens vt crassus, nec totus vdus sed sicci aliquid obtinens. Crasso contrarius est Tenuis aër purus, limpidus, serenus, liber & perflatus qui omnibus salutaris censetur à Gal. 1. de sanita. tuen. cap. decimo. Putris admodum

[Margin notes: Quis aër eligēdus. — Crassus aer & eius effectus. — Turbidus aer. — Tenuis aer. — Putris.]

noxius & pestilens habetur seu à se putrescat dum non ventilatur vt qui montibus excelsis vndique velut conclusus tenetur, seu aliunde corruptionem acquirat putà à cœlo & syderibus, à ventis ex locis infectis spirantibus, à tetro vapore & halitu putri stagnorum, cloacarum, cadauerum, aliarumue rerum putrescentium grauеolenti inspiratione, & is semper est fugiendus. Sincerus, sub constellationibus benignis constitutus, ventis salubribus agitatus, rerum putridarum vaporibus non inquinatus perpetuo deligendus. Ratione qualitatum aer quoque calidior vel frigidior, humidior vel siccior iis qui inculpatæ sunt sanitatis minimè expetendus est. Calidior enim aëris constitutio spiritus accendit, bilem auget, humores liquat, corpus dissoluit, sudores mouet, sitim excitat, coctionem imminuit, & dissipato calore natiuo vitam efficit breuiorem ex Auic fen 2 lib. 1. Doct. 2. cap. 16. At frigidior cutis meatus occludendo ac perspirationem impediendo febres putridas accersit, destillationes comprimendo excitat, quæ in ventre sunt obdurat ex part. 27. sect. 5. lib. 6. epid. Humidior pituitam & cruditates multas congerit & eos morbos parit qui recensentur aphor 13 lib. 3. Siccior humores quidem superuacaneos absumit, sed febres acutas parit ob humorum acrium prouentum, cutim desiccat, & sitim excitat. Enimuero intemperatis hominibus salubriores sunt hi qualitatum excessus quàm ipsa moderatio: biliosos quippe magis iuuat frigidus aer quàm temperatus, pituitosos calidus quàm moderatus; vt enim obseruatum est ab Hippocr aph. 2. lib. 3. *naturarum quadam ad æstatem, aliæ vero ad hyemem benè vel malè habent: & rectè quidem se habent in æstate frigidæ & humidæ, malè in hyeme,* inquit Philotęus comm. in eum

Sincerus

Calidioris aeris noxæ.

Frigidioris effectus.

aphoris. Quemadmodum igitur temperatis hominibus & ἐυκράτοις aer temperatus hoc est in medio omnium qualitatum velut constitutus magis conuenit, sic Intemperatis Intemperatus, & ad contrariam vtentium constitutionem deflectens. Credidit tamen Gal. temperatis salubriorem esse aeris statum qui ad calidum & humidum vergat qua ratione ver illi saluberrimum dictum: est enim eiuscemodi constitutio amica & familiaris principiis vitæ nostræ quæ in calido & humido consistit. probarem tamen magis eam aeris constitutionem quæ ad calorem & siccitatē paulò inclinaret: nam & calore vita continetur & siccitate difflantur excrementa atque consumuntur, putredo quoque prohibetur & corporis partes firmantur ac roborantur. Et sane Hippoc. lib. de aer. loc aq. Orientales regiones ὑγιεινοτέρας definit Occidentales vero ἀνάγκη κέεσθαι νοσερωτάτην situm morbosissimum obtinere dicit ob nebulas frequentiores quæ humidioris loci signa sunt, non insignem tamen siccitatis excessum laudo, sed eum qui paulò humiditati supereminea.

Aer quis salubrior

Vt aer emendari possit.

Quod ergo necessaria sit aeris inspiratio, simulque eius noxæ homini subeundæ sint, excogitauit ideo Medicina consilium & artificium emendandi aeris vitia si quæ sint, eiusdemque præparandi. Imprimis enim medicinæ ductu varia vestium genera adinuenta sunt muniendo corpori atque conseruando, mox quoque ædificia extructa, ac demum stragula, lecti, peristromata, conopea, & cæteri huius generis apparatus reperti, qui nos tutos ab aeris iniuriis & ab insectorum, quæ impurus producit aer, noxis securos præstarent de quibus nonnihil postea. Sed & alia adminicula homini dedit castigando aeri; cum enim æstuat docet inspergi pauimenta foliis vitis & salicis, irrorari oxycrato vel rosacea, frōdib. & ramis opa-

cari, floribus & fructibus facultate humidis mensas & triclinia onerari, coriis hybernicis parietes circumuestiri, ædes angustas & ad meridiẽ apertas deseri, laxas perflatas & ad Septemtrionẽ cõuersas habitari. Cũ vero riget aer & frigoribus exasperatur, emendandum iubet igne luculento, suffitu odorato rerum aromaticarum, suspensis peripetasmatis, inductib. supra tabulata tapetibus, clausis ædium meatibus, hypocausto excalefacto, angusto conclaui tabulato, storea instrato, suffito, aulæis exornato & id genus aliis auxiliis. Corruptũ aerẽ & pestilentẽ castigant succensi ignes ex aromaticis lignis, herbis, floribus suaueolẽtib⁹ & similibus quę in curâ pestis à Medicis fusiùs enumerãtur.

DE AERIS MVTATIONE inducta ab Astris

MEMB. II.

NOn ineptè quidem meo iudicio Mythologi aeris subitas improuisasque mutationes designaturi Iouem illum fictitium Deorum hominumque parentem introduxerunt in varias formas sese transmutantẽ, eũque Aquilæ modò, modò Cygni, Tauri aliàs, alias Satyri, nonnunquam auri, cuculi, pastoris rerumque aliarum figuram induentem nobis exhibuerunt exemplo cum aere non dissimili, qui momento temporis vix sine varietate atque inconstantia perseuerat. hæc autem aeris frequens mutatio partim à cœlo & syderibus inducitur, partim à terrâ & aqua. A cœlo motu, lumine, atque vt alij volunt influxu. A terra & aqua exhalationum vaporumque beneficio ventos & cætera meteora suscitantium, Ac sanè pro rerum istarum

Vnde aer immutetur.

varietate exurgit varia aëris constitutio, indeque zonarum, climatum, regionum, ciuitatum, ædium, locorumque omnium, atque etiam hominum iis in locis degentium diuersa temperamenta, multiplicesque inclinationes deriuantur.

Equidem cum ex vario cœli motu ortuque syderum & occasu non solum anni tempora distinguantur, sed etiam aer varias vt dixi subeat mutationes quibus hominum temperaměta afficiuntur: Idcirco Hipp. 1. de diet. & lib. 1. de aer. loc. & aq. Astronomiam Medico necessariam esse putat cui suffragatur Gal. comm. 1 lib. 1. epid. assentiuntur grauissimi Medici Fortunat. Fidelis in Bisso. lib. 2. cap. 6. Roder. à Castro in Med. Polit. lib. 2. cap. 2. Hippol. Obicius, lib. Astronomicarum prædict. & Adria. Aleman. comm. in lib. Hipp. de aër. locis & aq. text. 13. Cæterum quæri hîc posset quot modis cælum in aërem resque sublunares agat, an manifesta ratione per lumen & motum, an occultâ per influxum, ac per motum si agat, an per se calefaciat, vel per accidens; si per lumen, an immediatè vel radiorum interuentu, si denique per influxum, an per effluxum substantiæ aut virtutis. Sed quia à philosophis magni nominis hæc fusissime in vtramque partem explicata sunt Zabarell. Cæsalp. Telesio, Pererio, Patritio, Bucafer Pico. Mirandul. Taurello, Anton. Bernardo, Bartholino, idcirco nihil transcribam rerum ipsa experientia cõtentus qua sola Astrorum virtutes ne a doctis sed ab idiotis deprehenduntur. Soli quidem mundi ocello, planetarumque principi præcipua auctoritas ascripta qui suo accessu generationis, recessu corruptionis rerum maxima est causa, sicque anni tempora distinguit vt in aere varia fiant temperamenta, in animalibus tam potenter agit vt varios humores producat, & ad coitum generisque propagationem, quemadmodum scribit

Astronomia Medico necessaria.

Cœli quot modis agant in nos.

Solis effectus.

Gal. lib. 3. de crif. cap. 2. folicitet. Magnæ quoque ſunt lunæ in hæc inferiora vires nam & mulierum menſtrua prouocat, & Epilepticis nocet, & ſtirpes fructuſque adauget, & animantia ſaginat, & corpora humectat, emollit, putrefacit velut eleganter inſinuat Gal. loco cit. & Plin. lib. 2. cap. 100. Addit. etiam Gal. mutationes quæ morbis acutis accidunt diebus criticis lunæ eſſe trebuendas. Imo vero pro quadruplici eius forma atque habitu quem induit dum lumen a ſole fœneratur, varias aeris mutationes inducit, interlunio quidem atque plenilunio vehementiores quod illud frigidius ſit, hoc calidius ex Aphrod. probl. 64. lib. 1 minores dum curuata eſt aut falcata Græci ἀμφίκυρτον καὶ μηνοειδῆ vocant. Cæteros etiam planetas aerem ſuis qualitatibus immutare docet Ptolæm. lib. 1, de iudic. aſtro. & eius comment. Porphyrius. Id ipſum ſtellarum fixarum proprium eſſe Hipp. demonſtrauit dum canis, pleiadum, arcturi ortum & occaſum cognoſci à medico debere docuit lib. de aer loc. & aquis quod ab illis magnæ in aere contingant mutationes & alterationes. Exortu enim caniculæ quis æſtuare maria, fluctuare in cellis vina, canes in rabiem agi ex Plin. cap. 42. lib. 1. quis difficillimas illo tempore eſſe purgationes ex Hippoc aph. 5. lib. 4. non obſeruauit? Deinde ſi Columellæ credimus cap. 2. lib. 1. de re ruſt. Pleiadum occaſu tempeſtates ventique aquilonij inſurgunt, & procelloſæ grandines Arcturo emergente. Denique quis non mirabitur cum Ruell. lib. 2. de nat. ſtirp. cap. 152. ſtupendos effectus Aequinoctiorum & Solſtitiorum *quorum etiam notas indubitatas ſignauit natura & eas manibus ipſis Agricolarum ingeſſit*? floret ipſo brumali die ſuſpenſa in tectis aridis herba pulegij, & muſculorum Ieiuſcula augentur: Cynocephalum vtriuſque Aequinoctij tẽpore per horas diei ſingulas & dua-

Planetarum ſyderumque effectus.

bus itidē noctibus vrinam profundere notauerūt Aegyptij: Aestiuo solstitio arthritide tētari coruos obuertique olearum & tiliarum folia memoria est: hæc quidem partim Astrologicæ, partim Medicæ sunt considerationis. Sed ea spectat Astrologus vt fortunas rerumque euentus vaticinetur, Medicus vt temporum aërisque mutationes & exhis nascentes morbos agnoscat.

Medicus ab Astrologo differt.

DE MVTATIONE AERIS PENES ANNI tempora. MEMB. III.

INter cœli effectus manifestos reponuntur anni Tempora quibus maxima vis est immutandi aerem. hîc ergo de illis agimus temporibus tāquam de causa quæ sensibiliter aerem immutat. Est vero tempus aut Annuum quod sol metitur, aūt menstruum quod a Luna definitur. Annus quatuor partes comprehendit quas Græci ὥραι Latini tempora, seu tempestates vocant ver scilicet, æstatem, autumnum, & hyemem. Enimuero quodnam sit harum tempestatum principium & finis non satis apud omnes constat. Astrologi singulis anni tempestatibus tria zodiaci signa tribuunt, sic vt anni tempus apud eos sit interuallum quo sol tria signa in zodiaco percurrit: veri quidem assignant arietem, taurum & geminos; Aestati cancrum, leonem, virginem; Autumno libram, Scorpium, Sagittarium; Hyemi Capricornum, Aquarium, Pisces Medici anni tempora distingunt vel penes maximas mutationes ex ortu & occasu syderum primæ magnitudinis; vel penes effectus varios illis temporibus contingentes. Primus modus colligitur ex Hipp. lib. de aer. loc. & aquis & 3 de diæt. & ex Gal. cōm. in epid. sect. 3. tex. 14 & in lib. de humorib. cōm. 3. quibus locis septem partes anni recensentur, 1. est ver incipiēs ab æquinoxio verno ad vsque ortū

Anni tēpora vt distinguātur ab Astrolog.

Vt à Medicis definiantur

vergiliarum quod interuallũ nõ est duorũ mensiũ. 2 Aestas duas partes cõplectens Orã & Oporam: Ora ab ortu vergiliarum ad caniculam extenditur; Operaquæ est anni pars 3 à Canicula ad ortum arcturi quod spatium vtriusque partis est quatuor mensium à fine nimirũ Aprilis adSeptẽbris principium, 4. est autumnus ab ortu arcturi vsque ad occasum vergiliatum hoc est ad vltimũ Octobris, exporrectus 5.|6 & 7. pars est hyems ob tres quibus cõstat particulas, quarũ primam à principio Nouembris ad brumã vsque σπορητὸν seu sementem vocant, altera Solstitiũ seu brumam cõtinet, tertia Pythalia dicitur quæ in æquinoctio verno desinit.

Anni partes septẽ

Altera diuisio tẽpestatũ est penes effect⁹ quos producunt enumeratos ab Auic. fen 2. 1. doct. 2. cap. 3. quo sensu ver definitur tẽpus florũ & initiũ pomorũ, Autumnus tẽpus mutationis coloris foliorũ & principiũ casus eorũ, aestas totũ tẽpus calidũ, hyems totũ fugidũ. Scio aliter distinguianni tẽpora à Varrone l.1.de r. r.c.28 & ab Auctorib. r. r. l 1. c.1. sed quoniã ea diuisio ad Agricolas magis pertinet à me prætermittitur velut minus necessaria.

Satius fuerit recensere temperamenta & virtutes anni temporibus tributas cũ ad aeris intelligẽdas mutationes vtilissimæ sint. Astrologi extriplicitati bus signorũ constituũt tẽpestates, singulasque tuplicitates singulis tribuũt elemẽtis vt ex his tãdẽ facultates tẽpestatũ colligãtur. Prima triplicitas ab aere aerea dicta ver facit calidũ humidum; secunda ab igne ignea æstatẽ calidã siccã: tertia à terra terrea autũnũ frigidã siccũ: quarta ab aqua aquea hyemẽ frigidã humidã. Multo accuratiùs Medici & ad rei veritatem rectiùs definiunt ver tẽperatissimũ & saluberrimũ tẽpus, quod tamen intelligẽdũ est de vere adulto siue medio, nouũ enim siue primum ver modicum hyemis sapit ait Gal. cõm.15 lib. 1. aphor præceps vero cadens & vltimum æstatis non nihil obtinet, vt autem sit salu-

Tẽperamẽti anni secundum Astrolog.

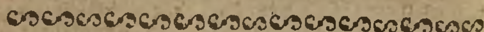
Ver quale esse debet.

berrimum temperatum esse debet non nebulosum, non pluuiosum sed in omni excessu planè medium ex Gal 1. de temp.& comm.2.in lib. 1. epid. Aestas omnium sententia est calida & sicca; Autumnus inæqualis temperamenti proinde insalubris & morbosus; hyems frigida & humida. Sed de mutationibus diuersis quæ ex anni partibus proueniunt tam secundum quàm præter naturam inter cæteros legendus Hippocr. lib 3.aphoris. & Auic.fen 2.lib.1. doct.2.cap.6.& 7.

Alterum tempus quod luna metitur dicitur Mensis in septimanas & dies diuisus Menses partes sunt anni numero duodecim quorum qualitates ex signo Zodiaci in illis dominante desumi docent Astrologi, Medici ex iis quæ de tempestatibus anni dicta sunt. Septimanarum facultates nonnulli ex quadris lunæ deducunt, quarum prima humida est, secunda calida, tertia sicca, quarta frigida. Idem de diei partibus enunciant quarum prior eaque matutina, vernalis quodammodo est hoc est veris temperiem retinéns; meridiana æstiua; vespertina, autumnalis; nocturna, hyemalis, sed in iis parum momenti constituendum est, pergamus ergo ad vtiliora.

Septimanarum temperamenta.

Diei partes quatuor.

DE MVTATIONE AERIS inductâ à Ventis.

MEMB. IV.

INsignes aëris μεταβολαὶ seu mutationes sunt venti per quos aëris temperamenta alterantur, sic enim definit Gal. μεταβολὰς, τὰς κατὰ τὴν κρᾶσιν ἀλλοιώσεις alterationes quæ fiunt penes temperamentum.

tũ. Eorum maximã esse Medico habendam rationem docuit Hippocr lib. de aer loc. & aq. si enim ab aere hominum temperamenta afficiuntur, multo magis à ventis qui ipsum aerem alterare & immutare possunt. Attamen non hic ventorum causas efficientes aut eorum inuestigamus cum Physicis essentiam, sed effectus solos duntaxat & ac differentias, quod his ignoratis facultates singulorum ventorum definiri non possint.

Hippocr. loco cit. duo genera ventorum constituit, κοινὰ πνεύματα communes ventes, & ἐπιχώρια particulares seu vernaculos. Communes seu generales aut determinati sunt aut indeterminati. Determinati vel quouis anni tẽpore spirant, vel certo tantũ tẽpore. Priores illi quod ex certa mundi plaga flent sunt Cardinales aut collaterales. Cardinalis quadruplex est quia quatuor mundi sunt Cardines, Oriens, Occidens, Meridies, & Septentrio. Ab ortu aequinoctiali nimirũ flat Subsolanus Germanis nautis ductus est, Italis leuante: ab occasu Aequinoctiali Fauonius Germ. Ouest. Ital. Ponente: a meridie Auster Germ. Sud. Ital. Ostro: à Septemtrione Boreas seu Aquilo. Germ. North. Ital. Tramontana. Collaterales autem sunt Maiores seu integri, & Minores seu partiti. Maiores quatuor sunt exacte medii inter quatuor Cardinales. Qui medius iacet inter Subsolanum & Austrum nobis vocatur composito vocabulo Subsolanauster quia Subsolanum & Austrum æqualiter participat ex quo factum est, vt Germani eum appellarint Sudest. Ital. Syroco: medius inter Fauonium & Austrum nobis vocatur Fauoniauster German. Sudouest, Ital. Garbino: medius inter Subsolanum & Boream nobis Subsolanoboreas Germ Northest, Ital. Greco: medius inter Fauonium & Boream Fauonibo-

Ventorũ duo genera.

Cardinales venti.

Collaterales ventũ maiores.

reas German. Northoueſt, Ital Maeſtro.

Minores venti Dimidiati.

Minores vero ſeu partiti duplices ſunt dimidiati vulgò *demy vents* & Quadrantes vulgò *quarts de vents* Dimidiati octo ſunt medii inter Cardinales & Collatarales maiores Et quidẽ inter ſubſolanum & ſubſolanauſtrum interiacet Meſo-ſubſolanus Meridionalis Germ, Eſt-ſud-eſt Ital. Siroco leuante: inter ſubſolanauſtrum & Auſtrum Meſauſter Orientalis Germ. ſud ſud-eſt Ital oſtro-ſiroco: Inter Auſtrum & fauoniauſtrũ Meſauſter Occidẽtalis Germ, Sud-Sud oueſt Ital. Oſtro-garbino: inter fauoniauſtrum & fauonium Meſofauonius meridionalis German. oueſt ſud-oueſt Ital. Ponente garbino: inter fauonium & fauonioboream Meſofauonius Septentrionalis Germ. oueſt north oueſt Ital. *Ponente-Maeſtro*: inter fauonioboream & boream Meſoboreas Occidentalis Germ. north-north-oueſt Ital. *Maeſtro - tramontana*: inter Boream & & ſubſolanoboreã Meſoboreas Orientalis Germ. north-north eſt, Ital. greco-tramontana: denique inter ſubſolanoboream & ſubſolanum iacet medius Meſoſubſolanus Septentrionalis Germ. eſt-north-eſt. Ital Greco-leuante.

Minores venti Quadrãtes.

Reſtant Quadrantes ventorum qui quoniam inter enumeratos omnes ventos medii interiacent ſexdecim recenſentur. Primus ab ortu æquinoctiali incipiendo dici poteſt, Quadrans Orientalis ſubſolanauſtri vulgò eſt.quart de ſudeſt 2. quadrans meridionalis ſubſolani ſubeſt quart d'eſt. 3. quadrans Orientalis Auſtri ſud-eſt quart de ſud. 4. quadrans meridionalis ſubſolanauſtri ſud quart de ſud-eſt 5. quadrans meridionalis fauoniauſtri ſud quart de ſud oueſt, 6. quadrans Occidentalis Auſtri ſud-oueſt quart de ſud. 7. quadrans meridionalis fauonij ſud-oueſt quart d'oueſt. 8. quadrans Occidentalis

fauoniaustri ouest quart de sud - ouest. 9. quadrans Occidentalis fauonio boreæ, ouest quart de north ouest. 10. quadrans septentrionalis fauonii north-ouest quart d'ouest. 11: quadrans Occcidentalis boreæ north-ouest quart de north 12. quadrans Septentrionalis fauonio boreæ north-quart de north-ouest. 13. quadrans Septentrionalis subsolanoboreæ north quart de north-est. 14. quadrans Orientalis boreæ north-est quart de north. 15. quadrans Septentrionalis subsolani north est quart d'est. 16 & vltimus quadrans Orientalis subsolanoboreæ vulgo Est quart de north est. Ex his colligimus triginta duos esse ventos à Nautis nostri sæculi obseruatos quorum quatuor sunt Cardinales, totidem Collaterales maiores, octo collaterales dimidiati & sexdecim collaterales Quadrantes. Ventorũ numerus

In quorum quidem nomenclatura non secutus sum veteres qui duntaxat quatuor tantum, aut octo, aut vndecim, aut duodecim aut ad summum sexdecim ventos posueruut, sed nostros Nautas, non multùm de nominibus solicitus si modo de re constaret Quod si quis inuenta nostra fastidiat & alia nomina veteribus vsurpata iam vero obsoleta malit, consulat Fabrit. Paduanum lib. de ventis cap. 5. Vt autem rem ob tam multiplicem Ventorum numerum difficilem & perplexam, planam & omnibus peruiam redderemus placuit schema ventorum exhibere in quo extimus orbis ac maior diuersa nomina ventorum Cardinalium continet & enumerat à Septentrione semper exordiendo, secundus ab illo nomina Collateralium maiorum, tertius Dimidiatorum, quartus & intimus Quadrantium.

HVC PERTINET TYPVS Ventorum.

Anniuerſarij Vẽti.

PRædicti venti quouis anni tempore ſpirant, qui ſequuntur certi tantũ tẽpore vnde Anniuerſarii vocantur. Qui autem vere flant dicuntur Chelidoniæ quod circa aduentum hirumdinum nouem aut interdũ triginta dies ſpirent modo ab Occidente æquinoctiali, modo à Septentrionali. Æſtate flant Ethesiæ circa caniculæ ortum diebus: circiter quadraginta à Septentrionis partibus: hos præcecedunt Prodromi ſeu præcurrentes per octo dies. Orithia vno & ſeptageſimo die poſt brumam ab aduentu auium per dies nouem ſpirat. ſunt & alii plures quos videre potes apud Blondum, lib. de nauigatione vbi recenſet ventos ſingulis menſibus ſpirantes tam ex natura temporum, quàm ex ortu Sydetum.

Regionales Venti.

Regionales venti ſeu ἐπιχώριοι vix vllas certas habere poſſunt differentias. Quis enim ſingularum regionum naturam nouit, aut ventos qui illic flant obſeruauit? Ratione tamen vnde excitantur & aſſurgunt commodè ad duo capita reuocari poſſunt. Ad marinos ſeu aquoſos, & ad Terreſtres. Ex mari oriri Cardinales & Collaterales ventos nonnulli voluerunt, ſed quia hi vix vltra mare aſſurgunt idcirco à nobis non examinantur. Eorum potior habenda ratio qui dicuntur Sinuales ſeu Eccolpiæ (qui ſcilicet iuxta flumina fiunt, vel ex ſinu quopiam euaporant) & eorum qui è mari exeuntes vicina loca afflant.

Vẽti marini.

Vẽti terreſtres.

Terreni vel è terra eleuantur, vel à ſpeluncis & cloacis quos ideo Charonias vocant Terreni dicuntur Altani Plini. lib. 2. cap. 43. & auctori

HIC TYPUS PERTINET AD PAGINAM 36.

de mundo, sed cum ad mare pergunt Apogæi dicuntur cum à mari recedunt Tropei. Porro Chencrona ventus est proprius eorum qui Phasim accolunt ex Hippocr. lib de aere loc. & aqui; Attabulus Apulis est familiaris Horat 1. serm. sat. 5. Garbas Siculis, Sciona Atheniensibus, Cagneus Pamphilis, Iapix Calabris, Olympias Eubœis, Fauonius Germanis Occidentalibus, Circius Gallis Narbonensibus vt videre est apud Plini. lib. 2, cap. 47 & Senec. lib. quinto natur. quæst. cap. 17.

Præmissis ventorum differentiis videndum porro cuius sint facultatis singuli, seu omnes seorsim, seu inuicem collatos expendiamus. Et quidem sententia est Hippocr. libro secundo de diæta ventos omnes natura sua humectandi ac refrigerandi facultatem possidere, propterea quod ex corporibus spirent, frigidis & humidis, niue, glacie, fluminibus, stagnis, aqua humectata ac perfrigerata, & similibus. verum propter situm regionum & locorũ per quæ venti ad singulas regiones accedunt aliam atque aliam temperiem induunt. Si quis ergo ventorum ortum contempletur eos omnes frigidos & humidos constituet magis vel minus prout ex corporibus frigidioribus & humidioribus excitantur. Quia tamen non nisi alterati ad nos deuehuntur quod modo per sicca loca & arentia, modo per longa maria & palustres regiones transeunt idcirco qua facultate singuli nos afficere longa experientia obseruati sunt breui complectar. Ventorũ vires ex Hippoc.

Venti Septentrionales cũ vehementer spirãt frigidi & sicci sunt sereni, limpidi, nubifugæ, & subtiles, in profundũ subeũt, obsistunt putredini, & constringunt, densant, superfluos succos consumunt, sensus exacuunt, membris robur addunt, mouent appetitum, fluxionem cohibent vrinas prouocant, Septemtrionalis venti facultas.

virtutem generatiuam augent, vno verbo omnium saluberrimi existunt. habent tamen suas noxas, dolores enim neruorum inducunt vteri & vesicæ, difficultatem vrinæ mouent, oculos lædunt & pectus, stupefaciunt, flores & fructus corrumpunt, sementem adurunt, pthisicis nocent, venas rumpunt. Sed inter Septentrionales ventos alij aliis sunt potentiores: Boreæ primus locus debetur cui omnia suprà enumerata competunt; huic vicini sunt venti à nobis Dimidiati dicti Mesoboreas Orientalis, & Mesoboreas Occidentalis quorum ille à sinistris est, hic à dextris eius origini ambo æquè proximi. Imbecilliores sunt Collaterales maiores dicti quorum quidē Subsolanoboreas tepidior est ac paulo humidior minusque salubris, Fauonioboreas vero nebulosior, multoque insalubrior, eamdem autem penè habet Subsolanoboreas virtutem ac Cæcias apud Græcos, vulturnus apud Latinos; conuenit vero Fauonioboreas cum Argeste Græcorum & Choro seu Iapyge Latinorum.

Orientales venti effectus. Orientales venti moderatè calefaciunt, siccantque cum à terra spirant, humectant vero cum à mari: aquas præterea salubres efficiunt, sensus vegetant, fœcundant, humores attenuant & expurgant, æquales sunt & mites, salutares denique & parum noxii vt potè ad exactam temperiem accedentes. Obseruabis tamen tres ortus ab Hippocr. constitui Æquinoctialem, Aestiuum, & brumalem seu hybernum. Sol enim diuersis in locis diuerso tempore oritur, sub Aequinoctiis quidem in circulo Aequinoctiali, sub Solstitio in circulo Cancri, sub bruma in circulo Capricorni, primus ille ortus est Aequinoctialis, alter Septentrionalis, æstiuus, seu Solstitialis, tertius Meridionalis, hybernus seu brumalis. Multùm itaque interest vtrum quis dicat ventum flare ab

Triplex ortus.

Aequinoctiali, an ab Aestiuo, an ab hyberno, quia interuallum est insigne inter illa tria loca. Nam certè ventus flans ab ortu brumali cum recedat ab Aestiuo 47. gradibus, ab Aequinoctiali viginti tribus cum semisse, sanè notabilem quoque temperamenti differentiam obtinebit, sic vt ventus ab ortu hyberno de natura Austri aliquid accipiat, ventus vero ab ortu æstiuo borealium ventorum temperamenti nonnihil retineat. Ex his manifestum est Subsolano qui flat ab ortu Aequinoctiali per omnia similem non esse Eurum qui ab ortu brumali, nec Cæciam qui ab ortu æstiuo spirat. Est enim Eurus quod accedat ad Austrum humidum, aquosus & pluuiosus, Cæcias vero propter boream frigidior minusque serenus, vulgo enim dicitur nubium coactor.

Meridionales venti calidi & humidi sunt nimbosi & aquosi, lenes sed pestilentes omnium denique morbosissimi vt patet ex aph. Hippocr. 5. lib. 3. libris epidem & lib de morbo sacro. At inter meridionales Phœnix seu Mesauster Orientalis minus morbosus libonoto seu Mesaustro Occidentali quod ille accedat ad Subsolanum, hic ad Fauonium magis. Meridionalis vēti noxæ.

Occidentales demum venti frigidi sunt & humidi sed moderate, quo fit vt salubres alicubi sint velut in Italia, alicubi vt in vasconia tam noxii vt raro sine incolarum pauore & detestatione ingruant referente Scalig. exercit. 285. in Cardanum. Sed cum triplex quoque sit occasus æstiuus, æquinoctialis & brumalis omnes venti Occidentales eiusdem naturæ non erunt, sed idem erit iudicium afferendum quod in ventis Orientalibus. Profecto tot difficultatibus & periculis obuoluta est ventorum materies vt qui omnia vel excutere Occidentalis vēti virtutes. Triplex occasus.

vel obſeruare velit non breui commentario, ſed amplo volumine opus habeat: acciditque præſertim in hoc ſubiecto, vt qui aliquid ſine dioriſmis definire vult, à rei veritate plurimum aberret. Conſule commentatores Græcos & Latinos Ariſt. in lib 2. meteor. Olympiod. Aphrodiſ. Buccafer. Niphum, Federicum Bonauenturam libris anemologiæ, Ludou. Septalium, Cardanum, & Alemanum comm. in lib. Hippocr. de aere loc. & aq. Fabrit. Paduanium tractatu de ventis, Paulum Minerua lib. 2. de præſagitura temporum Petr. de Peramato lib. de temper. cap. 20. & qui nouiſſimè de ventis egregiè ſcripſit Franciſ. Baronem de Verulamio Angliæ Cancellarium & qui volet etiam Aſtrologos quos tamen in aſſignandis ventorum virtutibus minus audiendos eſſe cenſeo.

Ventorũ regionaliũ virtutes.

Quod ſpectat ad ventos regionales Hippocr. 2. de diæt. rem paucis complexus eſt. venti ex mari ſicciores quodammodo ſunt, ex niue, glacie, ſtagnis fluminibus qui moderati ſunt, iuuant, humectant ac refrigerãt, aerem expurgant, & purum ſpiritum animi veluti pabulum ſuggerunt: Si immoderati lædunt, quod magnas mutationes calidi & frigidi corporibus afferant, præſertim in regionibus cauis, paluſtribus, & magnorum fluminum vicinis. venti ex terra ſicciores ſunt quàm qui ab aqua quoniam & à ſole quotidie exſiccantur & à materia ſicca eleuantur. Qui à montibus non ita ſicci ſunt, ſed turbant corpora, qui à mineris multum ſicci ſed maligni, qui à cloacis & ſpeluncis vt plurimùm peſtilentes, & ſic de cæteris.

DE MVTATIONE AERIS excitata à Meteoris.

MEMB. V.

SVperius exposuimus aerem immutari vel à cœlo & syderibus vel à terra & aqua interuentu vaporum & exhalationum sursum ascendentium variaque meteora in aere excitantium. De syderibus dictum, & de ventis qui inter meteora vehementissimas aeris mutationes inferunt: sequitur vt breuiter ostendamus qua ratione alia aeris meteora ipsum alterent aerem & immutent quod ab omnibus Medicis video prætermissum.

Ex meteoris alia sunt ignea, alia aerea, alia aquea. Igneum si verè existat & vt loquitur Aristot. de mundo καθ' ὑπόστασιν non apparẽter & κατ' ἔμφασιν est purum vel impurum. Purum fit ex fumo pingui, viscoso, partim tenui, partim crasso, leui, ac subtili flammam & fulgorem, facilè suscipienti ex quo ab Aristot. 1. met cap. 4. ἔκκαυμα vocatur, in hoc genere habentur faces ardentes seu candelæ ignitæ, Trabes seu colũnæ pyramidales, ignesque perpendiculares, Bolides, sagittæ seu iacula, capræ saltantes seu stupæ accensæ, stellæ cadentes, ardentes lanceæ, dracones volantes, ignes fatui & lambentes & id generis alia, quæ caliditates siccitatesque aeris immoderatas eiusdemque corruptelam inferunt cum ratione materiæ, tum ratione motus. Eorum enim omnium materia, fumus est quem Aristot. 1. meteo. cap 3. vocat ἀναθυμίασιν θερμὴν καὶ ξηρὰν euaporationem calidam

Meteora diuisio.

Ignita meteora pura.

ſiccam quæ ſit potentia ignis, quod ergo calida & ſicca exiſtat ac prætcrea inflammabilis quo loco excitatur aërem, excalefacit, deſiccat inflammat, exacuit motus quoque eius materiæ exuſtæ vehementer aerem commouet & immutat, dum enim huc & illuc agitatur in aere, attritu ſuo rarefacit aerem, attenuat, atque adeo calefacit ac inflammat, quod ſi præterea malignæ aliquid ac putrentis auræ admiſtum materiæ illi fuerit, putredinem quoque aeris atque corruptelam infert. Ergo prædicta meteora æſtus, calores, ſiccitates, tempeſtates, fulgura, ventos, corruptelas in aere excitant, quæ poſtea diuerſos morbos in hominum corpora iuducunt.

Ignea meteora impura.

Impurum meteorum igneum eamdem agnoſcit materiam ſed fœculentiorem, impuriorem; pinguiorem ex fumo & vapore miſtam ſic vt ea materies partim calida partim fugida, partim humida, partim ſicca exiſtat, lenta præterea, viſcoſa. tenax, terreſtris & arctè compacta, pinguis, bituminoſa adeoque metallaris ac ſulphurea multiſque nitroſis ſpiritibus turgens, ad hoc genus meteori reuocantur Cometa & fulmen. de fulmine non eſt difficultas, ſed de cometa magnus eſt diſſenſus, alii enim eũ inter meteora cõſtituunt alii inter ſtellas nuſquã maior de vlla re controuerſia & adhuc ſub iudice lis eſt legendi Thomas Eraſtus, Marcellus Squarcialupus, Symon Gryneus, Thomas Fienus, Libertus Fromondus, Carolus Piſo. Ticho Brahæus, Cornelius Gemma, Keplerus, Michael Mæſtlinus, Hagecius ab Hayck, Franciſcus Aguilonius, And. Libauius & alii qui ex profeſſo de Cometis ſcripſerunt. Ergo vt non poſſum ſubſcribere illis qui inter ſtellas Cometam reponunt, ſic non poſſum ſuffragari iis qui eum in ſuprema aeris regione collocant, exiſtimo enim eum generari in cælo

Cometæ natura.

ex exhalationibus terrennis illuc euectis, à luminibus radiisque stellarum refractis atque reflexis lucem & splendorem assumentibus. Quo quidem supposito non arbitror cum quibusdam meteoricis à cometis aerem non alterari, imo vero fieri non posse credo vt ratione materiæ & motus Cometæ aer non immutetur à cometa multo etiam vehementiùs quam à meteoris ignitis puris supra enumeratis, maximè cum cometæ materia copiosior sit, deterior ac impurior eius motus vehementior ac diuturnior, situs elatior quod signum est magnæ caliditatis nonquam enim modicus calor tantam materiam ex terra resoluere sursumque educere posset. Itaque eosdem effectus Cometa producit qui passim ab omnibus auctoribus referuntur, vt sunt siccitates, pestis, fames. bella mutationes regnorum & rerum publicarum, venti, terræmotus, sterilitates, diluuia, æstus & ardores ob rationes quas affert. Mari Frytschius in methodo meteororum, Barrientus in Cometarum explicatione atque prædictione & Bartholom KeKerman. systemat physici lib 6.

Comet. effectus.

Aliud meteorum ignitum impurum est tonitru Coruscatio, fulmen quæ omnia sic inter se distinguntur vt tonitru sit fragor editus ex diruptione nubis à terrendo dictum vt vult Isidorus: coruscatio, fulgetrum seu fulgur sit exhalatio succensa ex frequenti agitatione instar stuppæ quæ exitum quærit, vel vt verbo dicam exhalatio ignita per aerem sparsa in quo consumitur, Fulmen vero sit exhalatio velociter à nube expulsa & cum magno impetu versus terram detrusa. Et vt sit eorum omnium materia non diuersa, exalatio scilicet tenacior & pinguior quæ intra nubem ex vapore factam continetur ab his mirum in modum immutatur aer

Differunt tonitru coruscatio; fulmen.

quia confertim & violenter contingunt, mouent, agitant, perturbant, incendunt, resoluunt, attenuant, cogunt, exprimunt, liquant & vt plurimum grauem fœtidumque odorem imprimunt. Varios effectus fulminum nosse qui voluerit consulat Coninbric. In lib. Meteor. Arist. Herlicium tractatu de fulmine, Garcæum, & Kekerman. disputatione extra-ordinaria de fulmine, & venerab. Bedam lib. de tonitruis.

Meteora aërea

Ad meteora aerea pertinent venti & terræmotus quid venti in aerem possint, suprà expositum, quid possit terræmotus exponendum. Est vero terræmotus ruptura aut concussio seu tremor terræ factus ab exalatione interclusa & contenta in visceribus eiusdem quæ cum per augustiorem locum vel obstructum exire nequeat terram quatit & pulsat. Eius duas species recenset Aristoteles 2. meteor. cap. 8. τρομὸν καὶ σφυγμὸν tremorem & pulsum

Terremotus, species.

Possidonius item duas concussionem, & inclinationem, Plinius lib. 2. cap. 79. quinque inclinationem ruinam siue casum, hiatum, succussionem, sonum vel sibilum, & tremorem, Senec. lib. 6. natur. quæst, cap. 2. tres concussionem, inclinationem, & tremorem, alii quatuor casum vel ruinã agitationem seu tremorem, hiatum, & exultationem quando magnæ moles instar montis extra terram egeruntur, aut aliqua pars terræ subsidet, Raphael Volaterranus octo species ex Aristotele proponit, τρεμώδη tremulum παλμώδη commouentem seu exilientem, ἐπικλίντη, inclinantem, βράστην effringentem, χασματίαν hiantem, ῥήκτην scindentem, ὤστην impellentem, μύκτην mugientem. Sed ad rem nostram accommodatius erit terræ motum diuidere penes materiam ex qua excitatur, nam cognita materie quas impressiones in aere efficere possit terræmotus deprehendemus. Materia illa aut simplex est aut mista, simplex, pu-

ra vel impura Puta, spiritus est seu exhalatio calida sicca eleuata è locis atque cauis terræ benignis miniméque putrefactis Impura sunt fumi tetri ac maligni, putridi & pestilẽtes qui ex locis terræ impuris, fœtidis, ac fœculentis euaporant. Mista materia est aqua aut ignis, aqua cum diluuia ex terræmotu accedunt quod notauit Aristoteles, explicauit Seneca ex Democ. & Thalete. loco laudato cap. 6. 7 8. & 10. & Virgil. forte an designauit 3. Aeneid, his versibus. Aquæ subterraneæ.

Hæc loca, vi quondam & vastâ conuulsa ruinâ
Dissoluisse ferunt, cum protinus vtraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus & vndis
Hesperium siculo latus abscidit, aruaque & vrbes
Littore deductas angusto interluit æstu.

Ignis etiam subterraneus nonnunquam has conuulsiones terræ excitat quod de Aetna, Idem Poëta obseruauit, demonstrauit apud Senecam Anaxagoras, rationibus confirmãt Agricola de ortu subter. Conimbricens. tract. de ignib. subterraneis, & Thomas Lydiat egregia disquisitione physiologica de origine fontium. quibus quidem propositis nemo est qui facilè non colligat motuum terr. effectus varios in aerem; aliàs enim tempestates, ventosque vehementes excitant ob exalationes continuò de terrâ exeuntes & ascendentes, aliàs varia meteora producũt quæ exhalationum naturam sequuntur, interdum aeris corruptelam inferunt, vnde pestes & morbi maligni. Abbas Sigisbertus ex terræmotu quo concussa est Burgundia ann. 1156. pestem famem, & insaniam excitatum narrat, idem refert Greg. Turonens. de terræ motu Burdegalam concutiente, & Paul. Diacon. de terræ motu Palestinæ. Vt alia interim omittam quæ recensentur ab Alber Magno lib. 3. meteor. tract. 2. cap 17 & 18 Ignis subterraneus. pestis ex terremotu.

Plutar. lib. 8. Sympoſ. quæſt. 9. KeKerman & Ludou. du Thoum tractat. peculiari de terræmotu. Concludam cum Seneca c. 27. prædicti lib. *Diximus ſolere poſt magnos terrarum motus peſtilentiam fieri, nec id mirum. multa enim mortifera in alto latent. At aer ipſe qui vel terrarum culpa, vel pigritia & æterna nocte torpeſcit, grauis haurientibus eſt, vel corruptus internorum ignium vitio, cum eſt longo ſitu emiſſus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, inſuetumque ducentibus ſpiritum affert noua genera morborum. Quid quod aquæ inutiles, peſtilenteſque in abdito latent, vt quas nonquam vſus exerceat nonquam aura liberior verberet? Craſſæ itaque & graui caligine ſempiternaque tectæ nihil niſi peſtiferũ in ſe & corporibus noſtris cõtrarium habent. Aer quoque qui mixtus eſt illis quique inter illas paludes iacet, cum emerſit late vitium ſuum ſpargit & haurientes necat.* lege totum caput 28.

Meteora aquea.
Nubes variæ.

Meteora aquea vt pluuia, Ros, pruina, Nix, Grando facultates quoque habent alterandi & immutandi aeris. Eorum materia eſt nubes quæ prout eſt vel alba, vel nigra, vel rubra, vel viridis, vel ruffa, vel miſta ex variis coloribus, vel etiam ex benignis maligniſque vaporibus conſtans diuerſos effectus promit. Quod ad Pluuiam attinet ſi continua eſt & diuturna putredinem aëris inuehit pluſrimoſque morbos qui enumerantur ab Hipp. aph. 16. lib 3. tempeſtiua vero moderate humectat. & temperat aërem terramque irrigat & foecundat. Ros leuem quamdam & moderatam humectationem aeri & terræ affundit ſerenitatemque ac ſalubritatẽ affert niſi copioſior & frequentior fuerit talis enim ſolet putrefacere, & vermiculos noxios generare. Pruina ſi credimus Bodino lib 7 theat. natur. nullum alium finem habet niſi noxium & damnoſum, eſt enim dicta quaſi perurina quod penitus perurat & in cineres conuertat gemmas vitium, & calamos ariſtarum nigro colore inficiat &

Pluuiæ effectus.
Roris facultates.
Purinæ noxæ.

re vera pruina plerumque fœtet quod ex materia fœtida hoc est ex commistione exhalationis calidæ cum vapore humido de paludibus & locis vliginosis eleuato generetur, hic tamen est distinguendum de pruina quæ accidit commoda tempestate ac propria, quæque alieno tempore ingruit, illa enim quia intus calorem concludit & in radices arborum agit, admodum ad fructificandū disponit, quin etiam insecta & vermiculos enecat qui solent arborum fructuūque esse pernicies: At quæ illegitimo tempore vt vere cadit flores & fructus sua frigiditate & siccitate exsiccat, arefacit & corrumpit. Nix aerem turbidum reddit & aliquantulū clarum, terram fœcundat atque calefacit, est enim ad instar lanei cuiusdam velleris terram velut fouentis & eius poros occludentis. Grādo exitialis est plantis ob suam frigiditatem, noxia quoque messi & fructibus ob duritiem lapideam, ante eius casum magni & terribiles sonitus in aere audiuntur propter exhalationum calidarum & siccarum pugnantiam quæ sæpe inclusæ vaporibus, Et nubibus erumpere nitentes murmur & fragorem edunt.

quodam pruina vtilis.

Niuis effecta.

Grando.

Hæc sunt vera meteora quæ aerem immutant & alterant supersunt apparentia quæ Græcis φαντάσματα καὶ φάσματα vocantur vt sunt Chasma, Halo, Parelius, Paraselenæ, Virga, Iris quorum quoque virtutes & facultates essent explicandæ: Sed quia leuiter alterare aerem solent, nec multum momenti in eis situm est ad dignoscendas aeris impressiones idcirco à nobis omittuntur. Consulat qui velit meteororum scriptores inter quos commendo Bartholom. KeKerm. in systemate physico.

Meteora apparentia.

DE MVTATIONE AERIS penes zonas.

Memb. VI.

QVod non solum aëris sed hominum etiam temperationes iuxta regionum & locorum situm aliæ atque aliæ sint, vt docet Gal lib. quod animi mores sequ corp temp. cap. 7. idcirco operæ pretium est quæ sint variæ aëris mutationes pro regionum & locorum varietate explicare. Sunt autem regiones vel indefinitæ & innominatæ, vel finitæ & nomine proprio designatæ. Ad indefinitas reuoco zonas, Climata, & mundi Cardines qui certum aliquem ac definitum locum non designant sed dissitas ac diuersas regiones quæ proprio aliquo nomine appellatur. Finitæ vero & nominatæ sunt orbis partes maiores Asia Africa, Europa, America & in his regna ac prouinciæ sitæ: vel minores vt ciuitates, opida & in eis ædes extructæ atque ædificatæ, de quibus omnibus paucula subnectam à zonis exordiendo, & cætera proposito ordine exequendo.

Regionum diuisio:

Zona est spatium globi terreni inclusum duob. circulis minoribus & præterea polis mundi. Circuli minores sunt vterque Tropicus cancri & capricorni, & vterque circulus polaris tam arcticus & Septentrionalis, quam antarcticus Australis seu meridionalis Ex his quinque tantum zonæ colliguntur prior Torrida quæ inter vtrumque tropicum iacet, Temperatæ duæ vna Septentrionalis inter tropicum cancri & circulum arcticum sita, altera

zonæ definitio.

zonæ quinque.

altera Meridionalis intra tropicum Capricorni & circulum antarcticum posita. reliquæ duæ frigidæ dicuntur quarum vna intra circulum & polum arcticum circumscripta vocatur Borealis seu Septentrionalis, altera intra circulum & polum antarcticum constituta, Meridionalis appellatur. Amplitudo Torridæ Zonæ est 47. graduũ tot enim gradibus inuicem distant Tropici, Latitudo temperatarum est 43 graduum quia tanta est distantia vtriusque tropici ab vtroque circulo polari, frigidarum magnitudo est tantum 23 graduum cum semisse quo spatio distant poli à suis circulis. Iam ergo Torridæ Zonæ regiones si veterum auctoritati subscribamus incultæ propter Solis æstum atque inhabitatæ sunt, quæ fuit Arist. sententia lib. 2. meteor. cap. 5. attamen si ad experientiam prouocemus, fatebimur nostra ætate in ea zona plurimas regiones esse habitatas & excultas. Nam Africæ pars cui præest Prestianes, Iaua maior, Taprobana, seu Somatra, Molucæ, Burneo, Brasilia, Peruana, Caribana, Hispania noua, noua Guinea, & aliæ nonnullæ commodissimè incoluntur. Illic aër (quod miraberis) hyeme quidem modicè calidus siccus & serenus est, æstate vero humidus, aquosus, & pluuiosus, vt idcirco hæc zona nomine tenus torrida sit non reapse, sed temperata, fœcunda, fertilis, aquis abundans, habitationi commoda vt probant Andr. Cæsalp quæst. peripect. lib. 3. quæst 8. Zanardus quæst. 48. de vniuers. elem. part. 3 vicomercat in lib 2. meteor. Arist & Ioseph Acost. lib. 2. hist. Indic. cap. 9. 10 & 11. cuius rei causas sex recensent Conimbri. com. in lib. 2. de cœlo c. 14. quæst. 1. ar. 3. prima est dierum & noctium æqualitas, sic enim diurni caloris spatia breuiora fiunt, nocturnóque frigore diuturnus calor infringitur: 2. imbrium assiduitas &

Zona torrida habitatur.

Cur torrida commodè habitetur.

pluuiales venti 3. ſubiectæ terræ habitudo & conditio, quarta locorum ſitus vallibus & montibus diſtinctus. 5. oceani vicinia, 6. ventorum tam ſtatis quam extraordinariis temporibus leuiter flantium aura quæ cœli æſtum temperat & mitigat: quaſdam alias rationes adducit Mag. Albertus de nat locorum cap. 6, quas ibi lege. At vero regiones in zona temperata Septentrionali poſitæ qualis eſt anterior Africæ pars, ea ſcilicet quæ nos verſum ſpectat ad Athlantem vſque; Europa vniuerſa vſque ad inſulas Arcticas magna Aſiæ pars, florida, noua francia, temperato aëre ac cœlo fruuntur ſalubri clementi & innoxio, amœnitate, maxima incolarum frequentia, temperatura inſignes, ſoli fertilitate frugum, arborum, plantarum, omnis generis animalium, rerum denique omnium copia & multitudine fœlices. Regiones tamen Tropico Cancri vicinæ vehementiùs calent, vt Hiſpania, quæ accedunt ad circulum Arcticum paulò frigidiores exiſtunt Regiones autem zonæ temperatæ Meridionalis vt eſt Iaua minor, portio inſulæ S Laurentii, Patagonum & Antropophagorum regio & aliæ non vſque adeò adhuc cognitæ eiuſdem ſunt conditionis cum prædictis.

Zona noſtra temperata.

Zonæ frigidæ Septemtrionalis regiones vt Grinlaudia, Pinmarchia, Noruegiæ & Tartariæ pars, aërem habent admodum frigidum & rigidum, ſolum parum ferax; quemadmodum etiam regiones, ſi quæ ſunt, zonæ frigidæ Auſtralis necdum enim tractus ille nobis innotuit.

Zonæ frigidæ cóſtitutio.

Cæterum non indigna eſt ſcitu quæſtio de zonis propoſita, vtra temperatior & ad inhabitandum commodior exiſtat. Veteres quidem Torridam & duas frigidas intemperatas & incultas credidere, imo & eam quæ Temperata Meridionalis vo-

Zonarũ quæ ſit temperatiſſima.

catur licet hanc habitari posse concederent quæ sententia est Arist. 2 meteor. Ptolem. habitari posse torridam zonam putauit, habitationem enim vltra Aequinoctialem circulum per sexdecim gradus descripsit quamuis eam incommodam & intemperatã arbitraretur, Ex veteribus Eratostenes ac Polybius, si Straboni credimus lib 2. Geog. opinati sunt commodiorem habitationem esse sub Aequinoctiali quod & ipsum confirmauit Auicen. in quem acriter insurrexit pro Arist. Auerrois cap. 2. in lib. 2. meteor. Pro Auicenna pugnant Bonauent. & Durandus secund. sentent. distinct. 17. aliique non pauci qui Paradisum terrestrem sub Aequinoctiali velut in loco temperatissimo atque saluberrimo collocant, vt expositum habetur apud Pererium tom. 1. Exod. lib. 3. quæst, 3 & apud Maurolycum sect. 2. Dial 2. cosmographiæ. horum omnium rationes fusè admodum explicauit Ioan. Bapt. Capuan. tract. 2. quæstionum in sphæram Io. de Sacro Bosco pag. 55. quibus tamen assentiri non potest quod se experientia destitutum dicat. Nos recentiorum nauigationibus prudentiores facti atque doctiores zonam torridam alicubi commodè habitari alicubi minus commodè coli scimus. Nam tota regio Abyssinorum, Monomotapa, insula S. Tomæ & de capite viridi ardore Solis peruruntur, contra regio Americana, Taprobana, & Peruana plerisque in locis temperatæ sunt, & vt verbo dicam Mediterraneæ regiones ob sterilitatem, terræ ariditatem & aquarum inopiam, incommodè habitantur, maritimæ minus. Et certè temperies vel intemperies loci alicuius non tantum ex vicinia solis sed ex aliis causis pendet, frequentia nimirum raritate horum & illorum ventorum, copia vel inopia aquarum seu terrestrium seu pluuialium, situ regionis particulari,

Paradisus terrestris vbi situs.

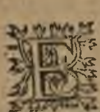
Torrida non vbique intéperata.

elato, depreſſo, vel denique ex vicinitate aut longinquitate maris. de quibus fuſius in ſequentibus.

DE MVTATIONE AERIS penes climata.

MEMB. VII.

ENimuero quia zonarum amplitudo eſt maxima multorum ſcilicet graduum & plurimorum miliarium intra quod ſpatium diuerſæ moribus & temperamentis nationes degunt, apud quas variæ aëris obſeruari mutationes ſolent: Idcirco Clima excogitatum eſt quod latitudinis eſſet anguſtioris pauciore ſque aëris mutationes contineret. Eſt autem Clima ſpatium lobiterreni comprehenſum inter duos parallelos verſus eundem polum ab Æquatore diſtantes regiones ab inuicem diſterminans ſemihora diei, ſic vt ſingulæ regiones intra vnumquodque clima comprehenſæ longiſſimum diem æſtatis breuiorem vel longiorem obtineant tota dimidiata hora: exempli grat. regiones ſecundi climatis diem æſtatis habent longiorem dimidia hora quàm regiones primi; regiones tertij longiorem diem ſemihora quàm regiones ſecundi; regiones quarti longiorem quoque horæ ſemiſſe quàm regiones tertii & ſic deinceps. Vbi tamen climata magis accedunt ad polos mundi, dies longiores fiunt non ſolùm ſemihora ſed primò hora integra, deinde die toto, mox pluſculis diebus, tandem menſe integro, ac denique ſex totis menſibus qui enim ſub polis habitant annum

Clima quid ſit.

habent vno die & vna nocte constantem sed dies & nox illa sunt sex mensium integrorũ Porro ad climata constituenda 1. supponendum est 90. esse gradus ab Æquinoctiali circulo vsque ad vtrũque polum, 2. per vnumquemque gradum duci posse circulum parallelũ, sed vitãdæ cõfusionis gratia ea intercapedine hodie parellelos describi, vt vbi dies per quartã horæ partem crescit & decrescit nouus parallelus ponatur: sic vt dies paralleli vnius lõgissima, alterius paralleli diem quarta horæ parte superet 3. quodlibet clima constitui tribus parallelis circulis quorum tamen tertius sit semper principium sequentis climatis 4. parallelos non designari à nobis nisi ad 66. gradum & 31. scrupulum vsque cum vltra hanc latitudinem non quartis horæ partibus dies maxima augeatur, sed integris horis, dieb. & mensibus, in quo doctrinam sequimur Erasmi Reinoldi & eius discipuli Gasparis Peuceri in elementis Astronomicis. 5. & vltimo primum parallelum esse in circulo Aequinoctiali. Quibus quidem constitutis patet à Geograph. recentioribus 48. tantùm aut 46 parallelos poni & 23 vel 24 climata vtrinque cum versus polum arcticum, tum polum antarticum versus licet veteres Geograph. septem tantum climata agnoscerent, Ptolomæus vel nouem, vel quindecim. Primum clima Septentrionalis veteribus vocatum est διὰ μερόης per Meroem quæ est insula Nili quam medium primi climatis transit. at recentioribus primum clima innominatum est vel certè dicitur duci per sinum maris rubri Arabicum inter secundum & tertium parallelum vbi dies longissima est horarum duodecim cum semisse eleuatio poli octo graduum & triginta quatuor scrupulorum. Secundum clima est per Meroem quod fuit vt dixi primum veterum. Tertium est per Sienem sub tropico Cancri quod fuit secundum clima ve-

Dies vnus sex mensiũ.

Numerus climatum.

rerum ibi dies longissimus est tredecim horarum & quadraginta quinque minutorum, eleuatio poli viginti septem graduum & triginta sex scrupulorum Quartum quod erat tertium veterum ducitur per Alexandriam vbi dies longissimus est horarum quatuordecim cum quarta horæ parte eleuatio pol 33 graduum & 45. minutorum: Quintum, id est, quartum veterum transit per Rhodum & Babylonem vbi dies longissimus est 14 horarum & 45. minutorum, eleuatio poli 39 graduum & duorum scrupulorum. Sextum hoc est quintum veterum est per Romam, Corsicam, & Hellespontum vbi dies longissimus est 15. horarum & 15. minutorum eleuatio poli 43. graduum & 32. scrupulorum; Septimum seu sextum veterum per venetias & Mediolanum vbi dies longissimus est horarum 15. & 45. minutorum eleuatio poli 47. graduum & 20. scrupulorum. Cætera non recenseo ex Geographis repetenda qui totidem climata Australia constituunt & ab istis distingunt per præpositionem Græcam ἀντι per quam significant Australia climata opposita esse borealibus.

Quodnam climate temperatissimum.

Quod ad rem nostram attinet quæro quodnam sit clima temperatissimum nam eo cognito Zonarum habebimus habitationem commodiorem, & aëris omnium regionum temperatissimi. Equidem præterquam quod res ipsa explicatu difficilis est multo euasit difficilior litigantium auctorum discordia, quorum singuli amore patriæ excæcati nullis argumentis nullis artibus pepercerunt, vt patriam suam velut omnium temperatissimam, ac nobilissimam conuincerent. Galenus quidem comm. ad aph. 14. sect. 3 pro Gnido & Coo Hippocratis patria hoc est pro quarto climate stetit: Auerroes loco supra laudato pro quarto & quinto contra Auicen-

nam pugnauit & lib. 2 sui Colliget pro quinto solum: Manardus ep. prima lib. 7. pro ferraria hoc est pro sexto climate Federicus Bonauentura lib. 4. de octimest. partu cap 34 & 15. pro vrbino, Arist 7. polit cap. 7 pro Græcia, Plato in Timæo pro Athenis, Thomas de Neris pro Tybure, Cardanus pro Mediolano, alii pro Italia, pro Hispania pro Gallia, prout quisque patriæ sensu ducitur cuius fumum alieno igne luculentiorem prodidit lucianus extremo encomio patriæ. Gal quidem clima quartum in quo est Coo & Gnidus omium esse temperatissimum voluit, quod esset aliorum medium, & quod loca in eo posita non multum accederent ad Aquilonem vel Austrum Sed Gal. quartum clima quod per Rhodum ducitur medium posuit, quia suo tempore septem tantum climata constituebantur at illud clima nobis iam est quintum ex viginti quatuor climátibus vt ea ratione Galeni sententia omnino non sit audienda Cæteri etiam nonnullis vtuntur argumentis, sed parum firmis ac validis quæ idcirco prætermitto fundamento tuto magis ac magis securo innixus. Certissimum est eas regiones quæ mediæ sunt inter extremum frigus & feruorem extremum temperatiores esse velut in quadam mediocritate constitutas quod hoc vno argumento probatur quoniam in illis regionibus anni tempora suam constitutionem seruant ver temperatum est, æstas ob viciniam solis calida, autumnus frigidiusculus hyems denique propter recessum solis admodum frigida, quæ ratiocinatio ex Hippocr & Galeno desumpta est. At vbi est eleuatio poli quadraginta quinque graduũ ibi regiones sunt exacte mediæ inter locum extremi feruoris, & locum extremæ frigiditatis, Etenim

siue medium locum accipias qui est inter circulum æquinoctialem, vbi sol æstuat, & polum vbi geli dissimum est cœlū, siue eum qui est inter Tropicum Cancri & circulum Arcticum, illic medietas erit constituenda: nam ab Aequinoctiali ad polum sunt 90. gradus à Tropico ad circulum polarem 43. medium autem 90. graduum sunt 45. medium 43. sunt 21. cum semisse, in quem locum incidit eleuatio poli 45. graduum. Præterea in illis regionibus sub 45 gradu positis habentur anni tempestates admodum distinctæ & minimè omnium intemperatæ, quemadmodum obseruare est in Galiæ, Italiæ, Hungariæ, Asiæ partibus plerisque in quibus adest quidem tempestatum vicissitudo, sed moderata & sine magno vllo excessu, erit itaque illis in locis temperatissimum clima constituendum. Tale vero clima ex nostra supputatione est septimum quod transit per venetias & Mediolanum inter duodecimum & decimumquartum parallelum vbi dies longissimus æstatis est horarum quindecim & 45 minutorum, eleuatio polaris à quadragesimo tertio gradu ad quadragesimum septimum vsque & paulò amplius. Reliqua climata prout accedunt magis ad polum, magis sunt in frigiditate δύσκρατα & intemperata, quo magis ad Aequinoctialem circulum vergunt, in calore & æstu magis excedunt.

Septimū clima tē peratissimum.

Porrò vt hæc veritas dilucidior euadat tria sunt animaduertenda, primum est quid per temperamentum optimum sit intelligendum, secundum quomodo clima istud cum longas hyemes habeat temperatius dici possit Tertium continebit quosdam diorismos conclusioni nostræ inseruientes. Quod attinet ad primum, obseruandum ex Hippocr. lib de aere locis & aquis & ex Aristot. 7. Polit. cap. 7. Asiæ populos

Tempe- mentum optimū duplex.

admodum temperatos esse & corporis dotibus præcellentes miti tamen & seruili ingenio, Græcos vero regali & imperioso · ex quo exurgit difficultas quomodo differat bonum temperamentum Asiæ à bono temperamento Græciæ, hanc difficultatem fusissimè absoluit Frederic. Bonauent. de octimest. partu lib. 4. cap. 18. vbi bonum temperamentum ex Hippocr. & Aristot. duplex statuit primum in quo est æquilibrium caloris & frigiditatis siccitatis & humiditatis sic vt nullam ferè mutationem perpetiatur, quod temperamentum ad fœcunditatem, magnitudinem, pulchritudinemque corporum conducit quale est Asianum; alterum dicitur de eo quod caloris frigiditatisque vicissitudines admittit magnas, crebras non tamen omnino excedentes si ad tempestates extremarum regionum comparaueris quarum ratione haberi potest temperatum & moderatum licet intemperatum sit habita ratione prioris illius in quo nec vllus est excessus nec mutatio, tale autem est, Græcum illud ad animi mentisque excellentiam admodum conferens, his animaduersis dico nos optimum climatis septimi temperamentum primo modo non vsurpare sed posteriori, quod ex Gal. lib. quod animi mores seq. temp. corp. deducimus vbi ille hæc habet. *Quis enim non cernit omnes homines sub Septentrionibus degentes corpore & animo prorsus contrariè affectos iis qui torridam prope habitant zonam? Aut quis nescit, qui inter hos medij regionem benè temperatam colunt & corpore esse, & moribus animi, & ingenij fœlicitate & prudentia illis hominibus præstantiores*, vide Aristot. probl. primo sect. 14. & eius Comment Septalium, necnon Iacob. Foroliuien. quæst. 38. in Auicen.

Secunda obseruatio continet obiectionem quam mouet Septalius in comment: ad prædi-

ctum problema. Ibi enim reprehendit Cardanum quod temperatiſſimam regionem ſub gradu 45. collocarit. Cum illa regio veluti, magnis algoribus oppreſſa extremarum alteri nempe frigidiſſimæ ſit adiudicanda quod frigoris in ea exceſſus calori dominetur. Cui profecto obiectioni ſic reſpondendum cenſeo, frigus illarum regionum ſalubritati & valetudini incolarum admodum prodeſſe. Nam vt obſeruat Thepohr. libr. ſecundo de cauſis plant. cap. 3. Aquilonia conſtitutio hoc eſt frigidia ſicca plantis cum quibus magna eſt homini analogia, omuino ſemper commodior eſt calida humida conſtitutione: eius enim beneficio plantæ amplius humore ſibi oblato potiuntur, redduntur que firmiores, ſuperuacaneus deinde humor dethrahitur atque aſſicatur & vt ait ſcaliger comm in eum locum *demitur de difficultate concoctionis, excuſſa materiæ portione*. Notat præterea Hippoc. lib. de aer. loc. & aq. incolas regionum quas venti frigidi & ſicci afflant diuturnioris eſſe vitæ quam alios, externa enim illa frigiditate cogitur intro calor ac augetur quo fit vt nec congelari nec extingui poſſit tum quia copioſus eſt, tum quia excrementitios humores non cumulat. In ſummum quemadmodum coctio ventriculi, frigore ambientis iuuatur ex Hipp. primo aphoriſ ſic & vita cuius propria actio eſt πέψις. rem hanc confirmat Ariſtot. probl. 8. & 16. ſect. 14. vbi magna animalia generari in regionibus frigidis docet quod inſito calore abundent qui eſt vehemens augendi principium; homineſque illic forres produci & animoſos quod ſua concaleſcant natura, exteriori enim frigore caro denſatur cuius denſitate calor colligi intus poteſt. Vide

obiectio diſſoluitur.

Petrum Aponens. & Ludou. Septalium in comment. probl. 8. Scio quid obtrudi soleat ex Aristot. de longitudine vitæ eorum qui calidas regiones incolunt, sed cum suspecta sit ea sententia viris doctioribus, multasque difficultates inuoluat, his tricis me non implico consuli poterit idem Septalius loco laudato & comment. secundo in lib. Hippocr de aëre locis & aq. nec non Federic Bonauent. doctissimo opere de octimest partu vbi multa ex Plinio, Vitruuio, Ptolom. Cardano, Bodino in hanc rem congerit. Ex his concludo septimum clima temperatum esse vel eo maximè quod ventis Aquilonoiis afflctur non quidem extremè, sed moderatè frigidis, & siccis qui putredini obsistunt. Restat tertia animaduersio sine qua aliæ vix subsisterent. Nostram enim conclusionem de temperatiori climate nolumus sine diorismis intelligi; vt videlicet præter generalem hanc locorum positionem vniuscuiusque regionis situs proprius semper consideretur: Etenim ratione montium, conuallium, maris, fluuiorum, paludum, venti alicuius ἐπιχωρίου & aliarum eiusdmodi circunstantiarum loca quæ propter æqualem distantiam poli & circuli Aequinoctialis temperatiora esse deberent, fiunt interdum minus temperata & insalubria. Idcirco Gal. comm. ad aph. 14. sect. 3. ait loca Aegypti & lybiæ calida esse & sicca, exceptis iis quæ mari adiacent, potior enim est particularis conditio loci quam generalis, quemadmodum causa particularis & coniuncta efficacior est, quam remota & vniuersalis. Quo argumento auctoritati Galeni satisfiet quartum clima temperatum statuentis: certum enim est eum ex temperamento aliquot lo-

Diorismi nonnulli.

ad ventos orientales sitas salubriores esse aliis omnibus; sunt enim temperatæ mediocriter, aquas habent limpidas & splendentes, odoratas, molles, coloratos & floridos incolas, λαμπροφώνους hoc est clara voce præditos, promptos, ingeniosos, morbis paucioribus & mitioribus obnoxios, mulieres denique σφόδρα ἐναρικύμονας admodum fœcondas & facilè parientes. Illis oppositæ Occidentales morbosissimæ sunt, aquis præditæ minimè pellucidis sed turbidioribus, inquilinos alunt καὶ ἀχρόους καὶ ἀῤῥώστους decolores & infirmos βαρυφώνους καὶ βραγχώδεας graui voce & rauca. Et vero Meridionales turgent aquis multis, subsalsis, sublimibus. Et vt loquitur Hippocr. πολλοῖς, ὑφάλοις, μετεώροις sic enim legendum puto excludendo particulam negatiuam μὴ sic vt sublimes aquæ sint quæ ex profundis locis minimè scaturiunt sed ex imbribus colliguntur) incolas ferunt capite humido & pituitoso, alui profluuio obnoxios, imbecillos, nec edaces nec bibaces, ad infinitos denique morbos procliues Septentrionales aquas habent duras & frigidas, homines alunt siccos, robustos, edaces, longæuos, agrestes, proceros, quibus ventres inferiores, duri sunt & ἀτέραμνοι, superiores fluidi & biliosi, capita sana & dura. & aliæ dotes ab Hippocrate loco citato enumeratæ. Ex dictis exurgit quæstiò non de Septemtrionali & Meridionali regione quarum illam frigidam esse & siccam & sanam, hanc calidam, humidam & morbosam nemo hactenus dubitauit, sed de Orientali, & Occidentali vtra illarum calidior sit & salubrior, Iul. Scaliger exerc. in Cardanum 90. contendit, caliditatis non plus inesse Orientalibus terris quam Occidentalibus rationibus satis frigidis. Alexand. Aphrodis. & Aueroes comm. in lib 2. meteor. calidiorem statunnt Orientalem etiam tam leuibus

Orientalis regio.

Occidentalis.

Meridionalis.

Septemtrionalis

argumentis & inanibus vt ea referre pigeat potior esse videtur ratio August. Niphi comm. in eumdem lib qui difficultatem eam sic soluit. *Aut*, inquit, *loquimur de ortu & occasu terræ habitabilis simpliciter, aut in respectu: si in respectu res patet, pars enim qua nobis est ad Orientem calidior est parte, qua est ad Occidentem quoniam Sol Oriens diutius supra nos stat quam Occidens. Sol enim nobis Oriens calefacit Orientem nostrum duabus horis antequam Oriatur sex autem post ortum, igitur, horis octo: nobis autem Occidens sex tantum quia post quam à Meridie declinat sex horis est nobis supra terram, duabus vero sub terra, at cum in illis duabus sit à nobis valde remotus, minus ideo est calefaciens. Sin autem loquamur de ortu simpliciter, dico quod sol Oriens ad partem Orientalem magis est calidus quam Occidens ad partem Occidentalem huius causa est quia sol ad Orientalem partem proprietatem habet vt luna ad Occidentalem, obseruatione enim patuit lunam mouere gentes & maria Occidentalia. & non ob aliud nisi quia in regione illa proprietatem habet, & nulla alia causa reddi potest nisi quia luna est luna & Occidentalis. regio est Occidentalis, pariter quia sol est sol & Orientalis regio est Orientalis.* Sed potest meo iudicio præter occultam illam causam manifesta hæc adduci quod Sol Oriens multas humiditates & vapores excitet quos quia viget dissoluit, eos autem quos secum toto die rapit nec dissoluit, quosque rursum in Occidentali parte suscitat, quia occultatur insolutos deserat vnde frigiditas & humiditas regioni accidit. Addo quoque quod longè plures in Occidentali parte excitantur vapores frigidiusculi quam in Oriente quia longè plura & maiora maria in Occidente quam in Oriente vt Gerardi Merca

Verum regio Orientalis sit calidior Occidentali

toris, Abrahami Ortellii & Iudoci Hondii tabulas Geographicas legenti patebit. huic quæstioni affinis est alia quam proponit Bartholomæus Sybilla speculi peregrinarum quæstionum 1 decadis, cap. 3 quæstione 4. ad 7 Quæ sit regio salubrior, gratior & eligibilior an regio Orientalis quæ est infidelium, an Occidentalis, quæ est Christianorum; quæstionem ille in vtramque partem sic ventilauit sic vniuersa argumenta digessit vt ad elucidationem nihil me habere libenter profitear. Rerum bonarum vt suauium eduliorum tandem satias est qui huius cibi auidiores sunt, Io. Bodinum conterraneum meum adeant methodo sua ad facilem Historiarum cognitionem. Is enim procul dubio cap. 5. vel ipsos famelicos explebit.

An Orientalis regio salubrior Occidentali.

DE ORBIS PARTIBVS: Regnis & Prouinciis.

MEMB. IX.

EX regionibus quas diximus finitas esse & proptio nomine designari aliæ naturales sunt, aliæ Artificiales: Inter naturales reponimus maiores orbis partes vt est Europa, Asia Africa, America, Magellanica; & minores vt regna, regnorumque prouinciæ Artificiales regiones sunt ciuitates, oppida, & in eis extructa domicilia de quibus aliquid sigillatim delibandum est.

Prima orbis pars maior quam incolimus est Europa ab oriente mari Aegeo & Euxino, à Meridie mediterraneo & Gaditano, ab Occidente Athlantico, à Septentrione hyperboreo seu glaciali termi-

li terminata. Iacet autem inter quintum & duodecimum clima hoc est ab eleuationis polaris 35. gradu cum semisse ad gradum vsque fere 60. inter tropicum cancri & circulum arcticum. Eam omnes Cosmographi cæteris mundi partibus nobiliorem, præstantioremque statuunt fertilitate & fœlicitate agrorum, fructuum vbertate, aëris têperie & clementia, disciplina, institutis & moribus mechanicarum artium studio ac varietate, liberalium cognitione, omnium denique rerum ad vsum vitæ communem comparatarum multitudine & copia. Verum Hippocr. lib. de aere loc & aquis in alia fuit sententia, pulchriora enim & maiora omnia in Asia nasci scripsit quam in Europa, homines Asianos benigniores & cultiores, pleniora pecora quæ pariant sæpius & pulcherrimè educantur, elegantiores esse incolas magnitudinis eximiæ minimũque, quantum ad formam & corporum proceritatem attinet inter se differentes, denique partem eam mundi proximè accedere ad naturam & mediocritatem anni temporum: agnouit tamen virilitatem, laborum tolerantiam atque audaciam Asianis deesse, sed adesse voluptatem & effœminatam naturam. Quod ad Europam spectat Hippocrat. eam multis & omnimodis aeris transmutationibus obnoxiam dicit Incolas ob id plurimum inter se diffidentes, & forma & magnitudine feros, audaces, magnanimos, bellicosos parumque mansuetos. Europæ nobilitas.

Enimuero priusquam de Europæ & Asiæ temperamento quicquam definiamus notandum est 1. ex Hippoc. non habere vbique per totam Asiam & Europam omnia secundum eundem modum tam ratione situs vniuersalis quam particularis: qua enim parte ad zonam torridam magis accedunt æstuosissimæ sunt, qua parte magis ad zonam frigidam, gelidissimæ: sic ratione situs particularis Notanda circa Europam & Asiam.

Asiæ pars australis, & irrigua, tum propter multos imbres tum propter niuem, fertilissima est ac, temperatissima, quæ vero palustris est vt Phasiana infœcunda est & insalubris. Obseruandum secundo Asiam & Europam inuicem comparari vel vniuersim, vel secundum potiores partes. Tertio eam cõparationem inter eas institui aut penes naturales dotes omnes vel aliquas aut penes acquisitas. Quod ad primum attinet existimamus Asiæ situm vniuersalem deteriorem esse Europæo tum quod Asia latiùs ad zonam torridam propagetur pene vsque ad Aequinoctialem videlicet, tum quia ad zonam vsque frigidam longissimè extendatur nempe fere ad septuagesimum eleuationis polaris gradum. At ratione situs particularis cum Hippoc admittimus quadam sui parte Asiam salubrius sitam quam sit Europa, Sic vt dixi pars eius Australis & irrigua quia in medio calidi & frigidi sita est ob imbres multos & niuem, fertilissima existit ac saluberrima: atque pars ea videtur esse in eo climate quod temperatissimum constituimus nam eam partem interpretatur Septalius comm. in eum Hippoc. locum *frigidiorem regionem Asiæ, magis nempè proximam Europæ & boreali parti* Quod ad secundum spectat certũ est Asiam ob rationes allatas multo intemperationem Europa, eiusque partes tẽperatas pauciores esse quàm sint partes Europæ temperatæ quod singulas regiones Asiæ & Europæ expẽdenti & æstimãti erit manifestum. Ad tertiũ denique quod pertinet vniuersas Europæ dotes naturales & acquisitas præferimus Asiæ dotibus: quasdã tamen virtutes naturales Asiæ potiores & præstantiores dotibus Europæ agnoscimus: sic in Asia Aromata, gemmæ, metalla, plura & meliora sunt quam in Europa, de cæteris secus est censendum vt videre est apud Plin. lib 37. natu. hist cap. vlt. Quæ contra ista afferri solent ex

Asia quatenus salubrior Europa.

Europa melior Asia.

Petro Comestore de benignitate solis & salubriori cœlorum influxu in Asiam & de fertilitate terræ promissionis Iudæorum partim vt vana reiicimus, partim cum Barthol. Sybilla dicimus benedictionem antiquæ terræ promissionis Iudæorum translatam fuisse per Christum ad populum Christianum Occidentalem. Cætera de Africa, America & de Magellanica explicata habentur apud Gerard. Mercat. Ortellium, Bertium, Grinæum, Nigrum & eos omnes qui de peregrinationibus & nauigationibus in Americam scripserunt, si quis enim vt ait Hippoc. de omnibus dicere velit, in Immensum excresceret sermo

Cæterum in illis maioribus orbis partib. Minores continentur hoc est regna & prouinciæ quibus Cosmographi quamlibet orbis partem distingunt. Sic Europam diuidunt in insulas & in continentes, insulæ Oceani sunt Anglia, Scotia, Hybernia Crunlandia, maris Mediterranei Sicilia, Sardinia, Corsica, Creta, Maiorca & Minorca Peninsulæ Noruegia, Gothia; Continentes si in regiones partiaris nouem sunt præcipuæ Hispania, Gallia, Germania, Italia, Sclauonia, Græcia, Hongaria, Polonia, Russia: si in regna decem Hispanicum, Anglicum sub quo Scoticum & Hybernicum, Danicum sub quo Noruegicum, Suecium sub quo Gothicum, Polonicum, Hongaricum, Bohemicum, Germanicum, Gallicum, Italicum: eadem diuisio in aliis orbis partibus obseruatur quam tu potes ex Geographis repetere. Interim obseruabis in illis prædictis regionibus ac regnis particulares quosdam tractus & prouincias contineri vt in Gallia Turronensem, Pictauiensem, Andegauensem, Santonicam, Armoricam, Normanicam, Picardicam, Burgundicam & cæteras, Europæ diuisio.

quibus propriæ ſunt & genuinæ aeris conſtitutiones, ſoli poſitus, animorum inclinationes, mores, ingenia, tẽperamenta, ſtudia, quæ qui vellet exequi & inquirere, opus ſane humeris ſuis impar aggrederetur. Hieronymus Turlerus lib. primo de peregrinatione cap. 4. proprietates quatuor præcipuarum nationum Europæ velut in typo depinxit. Landus quidam Hortenſius ſub Philalethis Polytopienſis ciuis nomine forcianas quæſtiones duobus libris emiſit quibus varia vnius Italiæ ingenia deſcribuntur quorum ſummam gratia exempli ex Ioſeph. Scalig. quadam epiſtola deſumptam exhibeo. In conſiliis, inquit, Mediolanenſes præſtantes, veneti prudentes, Lucani temerarii, Piſani inconſtantes, Placentini prouidi, Florentini lenti, Genuenſes ignari, Lucenſes vtiles, Volſci maligni, Brutii ſtupidi Patauini ambigui. In Victu Florentini parci, Lucenſes elegantes, Mantuani viles, Aretini tenues. Papienſes agreſtes, Nouocomenſes luxurioſi, Aſtenſes opipari In Veſte Mediolanẽſes ſplẽdidi, Gẽuenſes elegãtes, Mantuani ſumptuoſi, veneti magnifici, Florentini ridiculi. In Mercatura Florentini calidi, Genuenſes tolerantes, Mediolanenſes aperti, Lucenſes fideles, veneti ſplendidi. In oratione Florentini inepti, Peruſini faceti, veneti putidi, Bergomenſes agreſtes. Senenſes ſuaues, Spoletani celeres, Nouocomenſes balbi, Romani elati, Conſentini dicaces, Narnienſes prompti, vmbri leues, Nouarienſes ruſtici, Mediolanenſes rudes, Genuenſes inexhauſti, Brixiani duri, Bononienſes iucundi, Fulginates verſuti, Capuani graues, Piſtorienſes feſtiui, Neapolitani iactabundi, Piceni varii, Apulii barbari, Ligures mendaces. In Bello Peruſini ſtrenui, Calabri præcipites, Spoletani callidi, Senenſes fœlices, Bononienſes feri, Neapolitani animoſi, Pratenſes ſacrilegi, Coſſenſes libidinoſi, Piceni rapaces,

Ingenia varia Italorum.

Aemiliani inconsulti, Placentini crudeles, Romani truces, Mediolanenses intrepidi, vicentini vltores, Pistorienses sanguinei. Quid plura recenseam? consule eam epistolam, Landum & Turlerum locis citatis, præterea Io. Barclaïum in icone animorum, Antonium Zaram de anatomia ingeniorum, Pet. Anchoranum lib. 4. de rerum inconst. Bisciolam horarum subseciuarum lib. 12. cap 8. tomi 2. vbi ad ostendendum quid possit cœlum ad ingeniorum diuersitatem efficiendam multa cumulat.

Nonnulla quoque in hanc rem habent Ioan. Bapt. Persona comm in lib. Gal quod animi mores, Io. Huartes in examine ingeniorum & ex Firmico, Tholosano, Pontano, Cornelio Kiliano, Boissardo & aliis Petr. And. Canonherius comm. politico in aph. 2. lib. 1. Hippocr.

DE CIVITATIBVS & Ædibus.

MEMB. X.

IN condendis vrbibus ea cautio est adhibenda quam in extruenda Alexandria habuisse Alexandrũ Magnum refert Strabo Geogr. lib. 17. & vitruuius proœmio lib 2. vt scilicet & commerciis & aëris salubritati prospiciatur. Per commercia ditescunt incolæ, per aëris clementiam vitam ducunt beatissimam, saluberrimam, & longissimam. Scitum est illud Musici Stratonici scomma apud Eustrat. in Dionys. de situ orbis qui cum Caunios omnes aëris vitio luridos pallidosque videret, exclamauit ibi mortuos ambulare. Qui nauigationem

Duo in condẽdis vrbibus obseruãda.

Guillel. Schouten in Australem partem descripsit meminit eum ad insulam quandam appulisse cuius indigenæ omnes deformi & monstroso essent corpore, alios enim videre erat cæcos, alios varos & valgos, alios protuberanti aqualiculo, alios tumentibus brachiis & humeris, alios alio corporis vitio insignes, quod fuit argumentum regionis admodum insalubris. Porro quibus ventis exponi debeat aliqua ciuitas vt saluberrima sit docuit Hippoc. lib. de aer locis & aquis & ex iis quæ de ventis, & de regionibus mundi cardinalibus supra docuimus, intelligi facilè potest In summum hanc regulam benè constitutæ ciuitatis proposuit Hippocr. Cum scilicet. *ad Solem & ad ventos bene obuersa est & aquis bonis vtitur*; contrà malè constituta est quæ aquis palustribus & lacustribus vtitur, & non benè sita est ad ventos & ad Solem Exempli gratia ciuitas omni ex parte montibus conclusa ad ventos & ad solem non benè se habet, nam æstate torretur radiis solaribus reflexis, hyeme quod solem non excipiat torpet. Positio autem locorum particularis interdum facit, vt venti qui habentur salutares sint alicui loco noxii & pestilentes & è contrà. Sic Aquilo serenissimus est Europæis Lybicis oris nimbosus; Auster Europæis noxius Lybicis gẽtibus salutaris; Subsolanus saluberrimus Asianis, Europæis Insalubris, zephirus vasconibus perniciosus, Græcis & Italis tàm gratus tàm suauis vt nullum habeas apud Poetas magis laudatum aut commendatum. Conditori ergo vrbium non solum vniuersalis, sed particularis situs obseruandus de quo regulæ certæ dari non possunt: legi tamen potest vitruuius lib. 1. Architect. cap. 4. & 6. vbi agit de areis plateis & angiportibus prudenter disponendis; consuli quoque poterunt eius commentat Guillel. Philander, Cæ-

Situs ciuitatis ad ventos.

particularis situs obseruãdus.

sat Cæsarianus, & Daniel Barbarus patritius Aquileiensis.

Quod ad Aedes attinet dicam cum Vitruuio lib 6 cap 1. *animaduertendum primo est quibus regionibus aut quibus inclinationibus mundi constituantur. Namque aliter Aegypto, aliter Hispania, non eodem Ponto, dissimiliter Romæ, item cæteris terrarum & regionum proprietatibus oportere videntur constitui genera ædificiorum quod alia parte solis cursu premitur tellus, alia longè ab eo distat, alia per medium temperatur.* Debet vero eadem esse consideratio ædium atque ipsarum regionum ac ciuitatum, ita vt ratio quatuor cœli cardinum maximè habeatur. Alia enim æstiuis, alia Hybernis temporibus extrui debent domicilia, Aestiua maiora spatia requirunt, hyberna si angustiora fuerint non improbantur, æstiuis vmbræ & flatus, hybernis soles debentur.

Aedium situs

ædes æstiuæ & hybernæ.

Deinde vt obseruat Arist primo Oecon. cum sol æstate altiùs incedens domos ad meridiem versas non intret, hyeme vero propinquiùs accedens totus per fenestras infundatur: debent ædes auerso borea æqualiter esse latæ, hoc est non versæ ad omnes partes, sed oblongæ ad meridiem spectantes. Si credimus vitruuio lib. sexto cap 7. hyberna triclinia occidentem hybernum spectabunt, ideo quod vespertino lumine opus est vti, verna triclinia & autumnalia Orientem, æstiua septentrionem. Apud Columellam libr. primo de re rust. cap 6, cubicula hyberna ad Orientem brumalem obuertuntur, cœnationes ad æquinoctialem Occidentem, æstiua spectant meridiem æquinoctialem, cœnationes hybernum Orientem. Scribit Palladius lib. primo de re rust cap. 9. quæ hyemi parantur mansiones ita constitui debere vt possit eas hyberni Solis totus propemodum cursus hilarare, sed &

si æstiua sunt Orientem solstitialem partem Septentrionalis aspicere debent: Didymus apud Auct. R R. lib. 2. cap. 3. domum quæ ad Orientem spectat præstantiorem & meliorem pronunciat, διὰ τὸ τὸν νότον ἀπὸ μεσημβρίας πνέοντα, ὑγρὸν καὶ ἀνώμαλον, καὶ νοσερώτατον εἶναι *propterea quod*, inquit, *Auster à meridie spirans, humidus & inæqualis, & morbosissimus existat.* Sed vix aliquid certi definiri potest nisi particularium quorumdam situum ac positionum qualitates & naturæ expositæ sint, eas itaque breuiter proponamus.

DE ALIQVOT LOCORVM particularium constitutionibus.

MEMB. XI.

VT intelligamus quæ regiones, ciuitates, & ædes salubriores sint, locorum situs & positus particulares qui in quauis regione reperiri possunt nobis sunt examinandi. Atque imprimis Situs potest esse Altus, profundus, petrosus, apertus, montosus, niuosus, fluuio vicinus paludi aut mari &c.

Loca ela-ta.

Loca mediocriter elata & libere perflata vt humilibus & profundis sic sublimibus & montanis ad sanitatis integritatem vitæque diuturnitatem aptiora omnino existunt. Eorum enim incolæ vt ait Auicen sani sunt, viuunt quippe in aëre puro & defæcato à sole & vẽtis: robusti sũt, quia nõ turgẽt humidis excremẽtis neruos & articulos laxãtib. laborũ sunt patiẽtissimi, quod soleãt ascẽdere & de-

scēdere frequēter, labor autē articulos firmat: sunt denique longæui tum quia raro ægrotant, tum quia calor eorum natiuus superfluis excrementis non suffocatur. Decliuia loca & inter altos mon tes depressa atque abdita radiis solaribus reflexis æstate suffocantur; cum sole non illustrantur humore nimio madescunt, crassis vaporibus polluũtur, hyeme frigore obrigescũt, eorũ itaque locorũ incolæ imbecillo sunt hepate ob aquarum crassitiem, pituitosi & melancholici ob aerem tenebrosum. Notat. Albert Mag. lib. 1. de natura locor. cap. 13. locum planum & se habentem decenter vndique non habere proprietatem vllam nisi eam quam diximus ex climatum obseruatione desumi, Petrosus locus & apertus æstate aere gaudet calido, hyeme frigido atque adeo subtili vt nulli aut pauci vapores ex petris eleuentur, incolas alit duro & solido corpore, sicco cerebro, malis moribus, solertes, ingeniosos, bellicosos. Montosus & niuosus ventis obnoxius est per niues quidem salubribus, dum liquantur niues, nimbosis. Huius tamen loci varias fecit differentias Albert. Mag. loco prædicto quas hic recensere non erit absurdum, hanc enim doctrinam mirum in modum illustrant.

Loca decliuia. Loca plana. loca petrosa. Loca montosa.

Ergo locus montosus aut est in humili monte aut in excelso, montes humiles non admodum mutant naturam locorum, alti vero niuosi sunt, atque quod notandum est, vel ad Aquilonem siti vel ad Meridien, vel ad Orientem, vel ad Occidentem Cum sunt ad Aquilonem positi, loci naturam calidam reddunt quia reflexio radiorum solarium ad illos montes calefacit locum vehementer, quo fit vt vina generosa in parte Meridionali locus ille producat. Cum montes plurimi sunt ad Meridiem & à Septentrione flant venti, locus est valde frigidus, tam propter niues quam ventos,

Loca humilia. Montosa loca.

erit præterea ſiccus & ſanus niſi alia prohibeant accidentia. Montes in parte Orientali poſiti locum reddunt frigidum & humidum, eiuſque aerem craſſum, impurum & inſalubrem. Frigidus quidem locus erit, quia tectus ab Oriente. craſſus vero aer tum quia vicinus montibus, tum quia ventis Occidentalibus apertus eſt Denique cum montes ad Occidentem poſiti ſunt, locus ſalubrior eſt quod ventis afflectur Orientalibus. Porro locus ſitus in medio magnarum ſyluarum vel iuxta ſyluas aerem habet ſpiſſum & ſuffocatum, nebuloſum & turbidum, fundus enim ſyluarum vaporoſus eſt, vapor autem ille arboribus concluſus & inſpiſſatus aerem turbidum efficit. At inter arbores nocent præcipué nux & quercus, nec non illa quæ vel amaritudine ſua aerem inficiunt, vel proceritate velut ſuffocant, prohibita eius euentilatione. Loca fluuiis vicina nimium humectant. Paluſtria & lacuſtria tetris vaporibus nocentiſſima ſunt, & morbis contumacibus generandis opportuna, vt ſcribunt Vitruuius, Auicen. Rhaſis, & ipſe Varro lib 1. de re ruſt c. 12 *aduertendu etiam*, inquit, *ſi qua erunt loca paluſtria* & propter eaſdem *cauſas, & quod areſcunt, & quod in iis creſcunt animalia quædam minuta quæ non poſſunt oculi conſequi & per aera intus in corpus per os ac nares perueniunt atque efficiunt difficiles morbos*. Hæc ille qui per animalia minuta videtur intelligere eas aeris impuritates quas Hippo. μιάσματα vocauit. Marina loca ſuadebat Plato lib. de rep fugienda eſſe, is tamen animi potius quam corporis rationem habebat, nam ea loca pituitoſis proſunt, appetentiam excitant, vitam protrahunt, humidum enim primigenium aere ſicco & ſalſo conſeruatur & à putredine vindicatur. Quod autem ad mores ſpectat maritimi pro peſſimis in prouerbio ſunt, & filii Neptuni dicuntur crudeles. Si quæ tamen loca à mari exi-

Occidẽtalis.

Orientalis.

loca ſyluoſa.

Loca fluuialia & paluſtria

Loca Marina.

guo interuallo distant grauioris sunt halitus ex Colum, lib 1. de re-rust & pestilentibus morbis obnoxii. Cardanus lib. 2. contradict. loco supra adducto, ex Auerroe refert mare quatuor modis salubrem reddere habitationem, primo quia salsedine corruptioni resistit, secundo humore confert ad vitæ longitudinem, tertio quia spirant semper venti perpurgantes aerem, quarto quia temperat aërem, hyeme enim & in frigida regione tepidiorem reddit, æstate & in calida temperatiorem *flumina vero* inquit, *velociter currentia aerem attenuant, faciuntque corpora macilenta, tenuia, mobilia, crudelia, infida. Cœnosa vero & quæ tarde mouentur vt Padus corpora minus valida reddunt & sana, contentiosos homines mansuetiores atque fideliores. Ostia vero vbi flumina mare ingrediuntur aerem corrumpunt, causa est quia dum mare æstuat fluminis aqua retinetur & in halitus transit, aeremque non leuiter corrumpit.* De marini loci natura distinguit Albert Mag. lib. citato quod enim mare calidum sit tum propter partium terrestrium exustarum admixtionem, tum propter multam radiorum diuaricationem, colligit loca mari vicina vel esse calida & sicca, vel calida & humida, vel frigida & humida, Loca enim meridionalia in mari sita quia velut aduruntur reflexione radiorum & multiplicatione luminis ad littus, arenosa sunt calida & sicca; mare autem in illis locis diuisum æstu conuertitur in salem redditque locum terrestrem ob adustionem & exsiccationem: quo fit vt vina illius loci sint calidissima & siccissima velut Cypria. Loca autem marina remota à meridie & accedentia ad climata frigidiora & temperatiora efficiuntur clida & humida nimio humore corrumpente. Habent enim plus humidi quam calor consumere possit idcirco sunt vt plurimum vaporosa, pestilentia,

Maris vicinia salubris.

differentiæ locorum marinorum.

tonitruis & corruscationibus obnoxia, vnde pestes & mortes subitæ, talia etiam loca paludosa sunt frequenter ex humore diffuso super terram & corrumpente habitationem. Demum loca marina Septentrionalia frigida sunt & humida ob vapores frigidos & crassos; æstas in illis locis non multum calida, nec hyems multum frigida quod crassus & spissus aer nec calorem facile nec frigiditatem suscipiat; huiuscemodi autem loca, quamuis pestifera non sint, salubria tamen non existunt. Postremo loco monendum est ex Cardano Aquas Thermarum calidas loci aërem vitiare sed non adeo male afficere vt robusta corpora quæ calida non sunt, lædant quoniam à putredine procul absunt: ipsam tamen ac febres in debilibus accersunt, vitiata cōcoctione. & in calidis ob intemperiem. Atque hæ sunt particularis cuiusque loci conditiones pene omnes sed simplices tantum, sunt enim compositæ aliæ & coniugatæ vbi scilicet duæ vel tres simplices inuicem concurrunt positiones, puta dum concaua regio, palustris simul est & maritima & sic de cæteris. Porro quos incolas cuiusque temperamenti & ingenii singula illa loca producant scire qui voluerit, Albertum Mag. poterit consulere lib. 2 de natura locorum cap. 3 & commentat. lib. Hipp. de aere locis & aquis.

DE VESTIBVS.

MEMB. XII.

Licet vestis victus habeat vicem vt ait Labeo iurisc. victusque nomine si Vlpiano credimus contineatur quæ esui potui, cultuique corporis necessaria sunt: attamen non ea ratione vestium vsus à nobis hic explicatur, sed quod vestimenta

excogitata sint ad defendendum corpus ab externis nocumentis calore, frigore, humiditate, siccitate quæ ab aëris iniuriis inducuntur, Est ergo huius sectionis pars indumentorum consideratio Medicis omnibus penè intacta. Hippocrat. quidē lib. 6. ep d. sect. 8 part. 33 indumenta ponit loco aëris ambientis inter res non naturales, de vestibus quoque nonnulla præcipit lib de salubri diæt. Galenus autem necessarium agnouit aliquod corporis tegumentum externis aëris iniuriis infringendis sed ipsum voluit esse naturale cutim videlicet quam lib 1. de sanit. tuen. præparat sale modicum asperso ad indolentiam & tolerantiam. *Quoniam iam editus infans*, inquit, *In frigore, calore, atque inter corpora multo se duriora versetur necesse est, ob hac ipsa nimirum naturale eius tegmen præparari quodammodo à nobis, reddique ad indolentiam & tolerantiam quam aptissimum par est.* Quo consilio Ligures apud Arist. 7. polit. Spartani apud Alex. ab Alex. li. 2 cap. 25 Itali apud virg. 9 Aeneid recens natos in fluuium frigidum & rigentem demergebant.

Durum à stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoque gelu duramus & vndis,

Quo quidem artificio opus non esset homini si cutis illi esset ex vnguiū materia parata quem admodum Adami fuisse cutim priusquam peccaret, narrat Rabbi Eliezar. Sed profecto tenerior longè est, mollior, delicatior, sensusque exquisitioris; proinde conseruari sedulo debet illo velut munimento quod vocamus vestem. Non hîc inquiro cum vlpiano lib. 34. pandect. l. vestis§. de auro & argento, An vestis & vestimentum differant, an vestis sit ex pellibus, vestimentum ex lana, serico, bombice. An vestimentum sit virile & muliebre simul,. Stola tantum mulierum, quid enim ista

Rabinorum deliria.

ad rem præsentem? Vsum vestium inuestigamus, quem Tullius lib. 3 de Orat geminum constituit, *vestis*, inquit, *frigoris depellendi causa reperta primo post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem*. Theologi qui primum vestium auctorem agnoscunt Deum ad Honestatem, Necessitatem, Vtilitatem comparatas fuisse vestes docent. Honestas postulat vt partes obscœnæ totumque corpus integatur quo aliquod discrimen inter hominem & belluam intercedat. Necessitas suadet vt imbecillitati corporis humani prouideatur, calor internus externo tegumento foueatur, homo ipse ab externis rerum iniuriis & impressionibus defendatur. Vtilitas triplex est Physica, Ethica, & Politica. Physica naturæ humanæ infirmitati ac indigentiæ vestium beneficio consulit, idcirco hominem tantum nudum & in nuda humo expositum à Natura conquerebatur Plinius proœm lib. septimi. Ethica de peccato & eius fœditate cuius ergo vestes inuentæ sunt admonet, & de Dei ergo nos φιλανθρωπία atque benignitate. Politica inseruit distinguendis viris à mulieribus, Magistratibus à Subditis, Sacerdotibus à profanis, Nobilibus à Rusticis, Militibus à litteratis: sed & aduersus vim ab hostibus illatam nos tuetur quod telorum ictus vestitum corpus quam nudum facilius sustineat: de vestibus primorum parentum nonnulla habent Theodoret. in genes. quæst. 39. Barcephas in lib. de paradiso. Georg venet. problem. in genes. Pererius & Marinus Mersennus comment. doctissimis in cap. 1. genes.

Vsus vestium duplex.

Cæterum vestimenta considerantur à Medico, vel vniuersim nulla habita ratione partium corporis, temperamenti, habitus, ætatis, tempestatis, generis, consuetudinis, sexus, dignitatis, elegantiæ: vel particulatim habita ratione virorum,

Vestium consideratio duplex.

mulierum, magistratuum, subditorum, populorum diuersorum, infantiæ, pueritiæ, adolescentiæ, virilis ætatis, senectutis, capitis, pectoris, abdominis, pedum, hyemis, æstatis, veris, autumni, noctis, diei, biliosorum hominum seu calidorum, atque pituitosorum seu frigidorum, pinguium, macilentorum, diuitum, pauperum, litteratorum, Artificum & similium. Primum præceptum vniuersale est quod indumenta omnia calefaciant aliquatenus nostrum corpus idque tribus omnino modis, 1. prohibendo ne aer frigidior corpus nostrum attingat. 2. impediendo effluxum calidum nostri corporis quem effectum explicauit Gal. lib. 2. de simpl. medic facult. cap. 24. *infarcit* inquit, *corporis meatus vestis, prohibetque foras effluere magnam vaporosi intus caloris partem à quibus vaporibus incalescens vestis nos demum calefacit.* 3 inducendo proprium & germanum calorem, qui calor secundum Villanouan de regim. sanit cap. 17 duplex est actualis & virtualis, actualis calor vestibus accidit per ignem cui exponuntur antequam induantur, virtualis in actum reducitur per calorem nostri corporis vt ex Galeno dictum est. Secundum præceptum ducitur ex substantia, quantitate & qualitate vestimentorum propter quæ vnum alio magis calefacit. Vsus & effectus ex substantia vestimentorum satis apposite expressit Isaac Arabs lib. 50. Theoricæ cap. 105. lineum vestimenm si lixum fuerit refrigerat alias calefacit & humectat; Bombicinum magis calefacit, cum subtile est ac tenerum emollit: Sericeum quo magis villosum est eo calefacit potentius, eius enim multæ sunt differentiæ vndulatum, Heteromallum, villosum, rasile, floribus variatum. scutulatum &c Laneum multum calefacit & exsiccat, Pelliceum denique si pilis multis refertum omniū maximè calidū existit;

Vniuersalis consideratio.

Materia vestium.

sed & inter pelliceas vestes quæ cutim solidiorem habet pilumque molliorem calidor est: sic, inquit villanou. *Pellis Caprina minus calida, deinde pellis de grypho, vulpina multum calida. vt & leporina minus tamen exsiccat, castoreaquoque*: ouina calida & humida, Sabellina & mellina molliusculæ, Pardalina, Thoina, Genetina odoratæ, Aelurorum nostratium pellem pulmones offendere scribit Auenzoar 1. Theisir. Lupina fugat pulices, leonina tineas, Ceruina serpentes. Cygnorum & vulturum pelles si Cardanus audiatur siccitate plus obsunt quam caliditate prosint. Caprina noxia est epilepticis ex Hipp. lib. de morbo sacro, hyeme tamen calefacit si pilos ad corpus conuertas, æstate refrigerat si inuertas quemadmodum scribit Aelian. lib. 6 Histor. animal. Densæ autem & duræ vestes minus calefaciunt, molles & raræ magis, densæ & opacæ si molles sint calidiores sunt tenuioribus & subtilioribus, duplices & compositæ simplicioribus vide Gal, comm· in lib. de salub. diæt tex 11.

Quantitas vestium.

Quo ad copiam vestium certū est quo plures fuerint eo fore calidiores: Ad qualitatem demum reuoco colores & odores præsertim. Inter colores coccineus & quisquiliatus habetur calidior, euocat enim à centro ad circunferentiam spiritus & humores cum quibus analogiam habet, qua occasione in febribus purpuratis & erumpentibus variolis inuolui pannis purpureis ægrorum cubilia mos est, Oleo & aromaticis rebus imbutæ vestes mundis & minimè odoratis calidiores: formidandæ tamen sunt iis qui cerebro sunt calidiori, omnes enim odores καρηβαρικοὶ caput tentant & grauissimam cephalalgiam inducunt Linteæ & byssinæ calce dealbatæ mordicant & scabiem excitant. Cannabinæ ficciores lineis existunt vtraque quo recentior & minus trita eo quoque minus calida aspera magis. Iam vero si singula & particularia

Qualitas

præcepta

præcepta tradere meditarer quando finis commentarii? Summa capita leuiter delibabo. Vestes ætati, temperamento, habitui, consuetudini, tempestati consentiant. Senes pluribus & calidoribus indumentis egent quàm iuuenes, pluribus pueri & calidioribus quàm Adolescentes: Calidi & biliosi pauciores minusque calidas uestes postulant quam melancholici aut pituitosi Qui carnoso sunt corpore & pingui pauciores quoque quàm macilenti, qui raro corporis habitu plures quàm qui denso. Qui in locis calidis aut in ædibus clausis degunt cum se cōmittunt aëri operire corpus multis integumentis debent, velut ii qui otio torpent: contra qui exercitantur, aut ex frigidis locis ad calidiora progrediuntur, paucioribus. Hieme chimastrum, æstate theristrum opportunum est, æstate, inquam, sericeæ, rallæ, vndulatæ, leues & lacerræ vestes conueniunt, hyeme lineæ, bissinæ, laneæ, sericeæ hispidæ, ac villosæ, pelliceæ, diploides, contextæ villo sericeo, aut pelliceo, vno verbo tempore calido veste magis tenui vtendum quàm frigido, magis vero crassa noctu per somnum quam interdiu vigilando. Ratione partium corporis variæ sunt vestes. Capiti pileolus proprius est, pectori Thorax, abdomini & cruribus femoralia, tibiis tibialia, pedibus calceoli. Caput tegi debet pileolo nec graui niminum nec leui plus tamen noctu quàm diu: tegmen capitis graue fragile caput reddit, tenuius, nimis compactum quod obseruatum est apud Synesium in caluitio & Herodot lib. 3. de Aegyptiorum & Persarum capitibus: Illorum enim capita quod aperta sint dura & firma, horum quia nimirum operta fragilia fuere. Non probo calanticas ex capillis emptis compactas & miro artificio tornatas quarum à paucis annis magnus & frequens est vsus apud Parisienses, nisi subsit caluitium, aut caput fuerit ex-

Particularis consideratio.

Capitis tegmen.

ternis quam internis iniuriis magis obnoxium id quod aliquando monstrauimus edito in Calanticam vulgo Calottam carmine elegiaco. Vultus multo non eget tegmine nisi sæuissima hyeme, regione frigidissima, & insigniter flante Aquilone, tunc enim ὠτίδες necessariæ ex gossip o etiam muscato quia exangues aures, & cuculli pellicei ad oculos aperti, imo quia ventus oculis noxius necessaria sunt perspicilia ex crystallo ita secto vt obiecta nec iusto maiora, nec iusto minora transmittat. Pectus quia osseum operimenta multa desiderat præsertim hyeme quæ illi infensa ex Hippoc. aph. 24. sect. 5. Muniri itaque debet contra frigus primò linea subucula (nam & mundior & ad cutim mollior quauis alia materia) dein perizomate plumario, pelle agnina, aut vt quidam faciunt vulturina, demum Thorace. Eadem cura afferenda fouendo ventri cuius calor coquendis cibis occupatur. plura quid recenseam vsu communi cognita & vsurpata? sufficiat digito quasi omnia quæ ad vestes pertinent indicasse. Quisque inter legendum poterit obseruare vestimenta propria Gentium, Regum, Sacerdotum, Magistratuum, Militum, Studiosorum, Artificum, Rusticorum. pleraque habentur apud Zuingeros in Theatro vitæ humanæ, Bayfium de re vestiaria, Cœlum Rhodig. passim, Textorem in Officina, Alex. ab Alex. Sabell. exempl. lib. secundo Bulengerum opusculorum tomo primo, Valturium lib. 10. Crinitum, Isidorum & alios.

Pectoris indumenta.

SIGNA COGNOSCENdarum Aëris mutationum.

MEMB. XIII.

Medico satis non est scire aëris dari mutationes, easque hanc vel illam facultatem obtinere hominum temperamentis alterandis & afficiendis, debet quoque præscire venturas & futuras anticipare iudicio. Quemadmodum enim bonus Gubernator paratior est & erectior aduersus tempestatem quam præuidit, sic Medicus facilius occurrit & tutius præuisis ex aëris constitutione ortis morbis, quàm minimè præuisis. Verissimè quippe dictum est communi adagio tela præuisa minus ferirè, deterioraque esse mala quæ incogitantes adoriuntur. Prouidētia Medico necessaria.

Ad hanc vero cognitionem obtinendam magna Astrologiæ necessitas Medico cum sine ea impossibile sit futuras aëris mutationes præuidere, nec ègo possim seclusis Astrologiæ fundamentis vlla certa tradere præcepta tempestatum. Sed vt verum fatear hæc παρέκβασις esset ἄκαιρος & intempestiua cum viri longè doctiores ante me id diffusè & prolixè explicarint. Eum ergo qui signa futuræ alicuius aëris mutationis, venturæ pluuiæ, serenitatis, siccitatis, æstus, ventorum, pestilentiæ, fœcunditatis aut sterilitatis anni atque adeo popularium morborum præscire voluerit, remitto ad Theophrasti 4. opuscula de signis pluuiarum, ventorum, serenitatis, tempestatis, eiusque illustratorem Federicum Bonauenturam, ad Ptolæmeum de significationibus stellarum iner- Astrologia Medico necessaria.

antium, Alboazen haly lib. 8 de iudiciis astrorum, August. Niphum libello de signis tempestatum, Cardanum in aphoris. astrologicis, Padnanium de ventis, Zanardum de vniuerso elementari part. 3. Goclenium de Astrolog. genera part. 2 Gratarolum de prognosticis tempestatum, Guidonem Villariensem Medicum Parisinum de temporis & astrorum animaduersione, Mizaldum de signis tempestatum, & omnium nouissimum ac fusissimum Paulum Mineruam Barensem opere de cognoscendis temporum mutationibus iuxta triplicem viam, cœlestem, meteorologicam, & terrestrem vt interim omnes Astrologos omittam, & veteres RR. scriptores.

Tandem vt prolixum hunc commentarium concludam, obseruabis me ex fide manuscript. emendasse duos priores versus, tertium omnino restituisse, quod maximè consentit explicationi villanouani qui quatuor hoc præcepto contineri voluit, aëris puritatem, luciditatem, corruptionem à se ipso, putredinem aliundè inductam vt à cloaca rebusque similibus.

Finis primæ Sectionis.

SECTIO SECVNDA DE CIBO ET POTV.

DE ADMINISTRATIONE *generali ciborum.*

Cap. I.

Vale, quid, & quando, quantum, quoties, vbi, dando
Ista notare cibo debet Medicus benè doctus.
Ne malè conueniens ingrediatur iter.

HIc traditur à medico sex esse consideranda in administranda diæta Primùm est, Quale, Id est cuius qualitatis debeat esse cibus, quia in ægritudine calida exhibendus est cibus frigidus, in frigida calidus, in humida siccus, in sicca humidus. in sanis tamen simili, non contraria qualitate præditus cibus exhibendus est, vt testatur Galen, in arte Medic. cap. 86. Calidiora corpora, calidioris victus rationem exposçunt, frigidiora, frigidioris.

Secundum est, Quid, id est, cuius substantiæ, athletis enim & rusticis, cùm vehementius exerceantur, cibus exhibendus est crassus, quia vis digestiua eorum est fortis, nec conuenit eis cibus subtilis, vt pullorum, caponum, vitulorum, siue hædorum caro. hæc enim in eis vel aduereretur, vel nimis citò digereretur, quare & sæpius comedere cogerentur: nobilibus verò & ocio deditis, exhibendus est cibus subtilis substantiæ. Virtutem enim digestiuam habent debilem, quæ nequeat crassis resistere cibis, eiusmodi sunt carnes porcinæ sallæ, & bouinæ, & pisces sole exiccati. Similiter in ægritudinibus acutis tenuiori diæta vtendum est quàm in Chronicis, id est, longis, vt quartanis.

Tertium est, quando, id est, quo tempore sit adsumendus cibus, quia in sanis maximè conseruanda est consuetudo. Vnde & in æstate hominibus mane surgentibus, & consuetis bis duntaxat in die cibum accipere, comedendũ est hora decima, vel paulò antè, nec expectandum dum meridies prætereat, ob nimium diei calorem. Similiter cœnandum est eis hora sexta, vel paulò pòst. In hyeme verò prandendum est hora vndecima, ob longitudinem somni: & deinde cœnandũ hora septima vel paulò pòst, & maximè seruanda est consuetudo. In ægris quoque habenda ratio temporis, siquidem in febribus in ipso paroxysmo, vel paulò antè siue pòst, abstinere, id est, non nutrire oportet. Quia si statim antè paroxysmum vel in ipso paroxysmo detur: natura impeditur, ac diuertitur à digestione materiæ febris, eò quod digestioni cibi magis sit intenta. Neque dandum est statim post paroxysmũ: virtus enim adhuc nimis debilitata est ex paraxismo immediaté præcedenti. Exhibendus igitur cibus tamdiu antè paroxysmum, vt possit digeri, priusquam ille accedat. Vel exhibendus est aliquantulo tempore post paroxysmum. Et hoc nisi

timeatur magna debilitas virtutis: tum enim dandus est cibus etiam quocunque tempore. Nam vbi casus aliquis interuenerit, robur naturæ dissolués, nutrire cogimur, inquit Galenus commentario. 9. libro primo Aphoris.

Quartum est Quantum, id est, quantitas sumendi cibi, quæ in æstate, vt dictum est, minuetur: Quia calor naturalis tum debilior est ob nimias resolutiones In hyeme vero cibus augendus est, virtute digestiua tunc forti existente, cùm calor naturalis sit vnitus propter frigus circumstans.

Quintum est, Quoties, id est, quoties in die sit cibus exhibendus Est ergo æstate sæpius exhibẽdus quàm hyeme autumno, seu vere, sed minori quantitate, vt dictum est suprà Similiter virtute digestiua existẽte debili, sæpe parua quantitate cibus exhibendus est Existente autem forti, exhibendus est quantitate magna, sed rarius

Sextum est, Vbi, id est, in quo loco, quia cibus non est sumendus in loco frigidiori, neque nimis calido, sed temperato.

ANIMADVERSIO.

Alimenta generatim considerantur, vel speciatim Generalis consideratio quatuor omnino complectitur, substantiam alimentorum, quantitatem, qualitatem, & vtendi rationem ad quæ capita sex illa à Salernitanis proposita, facili negotio reuocantur. Quid enim pertinet ad substantiam, quantum ad quantitatem, quale ad quaqualitatem, quoties quando & vbi ad vtendi rationem. Ratione substantiæ alimentum dicitur εὔχυμον vel κακόχυμον boni vel mali succi, tenuis vel crassi, facilis vel difficilis coctionis A Quantitate dicitur multum, paucum, moderatum.

Alimentorum consideratio.

A qualitate calefaciens, refrigerans, &c. vtendi autem ratio primo designat præparationem alimenti, secundo quoties in die ingerendum sit, vno verbo tempus idoneum edendi, tertio ordinem seruandum in assumendis cibis, postremo consuetudinem, de quibus omnibus sigillatim & ordine est agendum.

DE CIBIS BENE nutrientibus.

Cap. II.

Va recentia, vina rubentia, pinguia iura
Cum simila pura naturæ sunt valitura.

HIc recensentur tria alimenta, quæ parua quātitate multum nutriunt.

Primum oua recentia, de quibus Auicen. 2. Canon. cap. 530. Et 4. cap. 1. Nutriens inquit, paruæ quantitatis, & multi nutrimenti, sicut oua & gallorum testiculi. Idem multis aliis in locis repetit. Electio: Oua gallinarum, perdicum, & phasianorum iuuenum & pinguium conferunt in victus salubris ratione: & aliis simpliciter sunt meliora, eligenda autem paruula, oblonga, & candida, vt habetur in hisce vulgatis versiculis:

Ouum.

Filia presbyteri iubet hec pro lege teneri,
Quod bona sunt oua hæc, candida, longa, noua.

Oua item tremula, id est, per decoctionem nor-

nihil inſpiſſata, vt in manu tenentis in cortice ſuo videantur tremere, ſunt meliora duris, & ſorbilibus. Multi nutrimenti, probæ & facilis digeſtionis, & generant ſanguinem cordi maximè proportionabilem, Vnde conualeſcentibus, ſenibus & debilibus maximè conueniunt, & imprimis vitelli. Vnde Auic. in lib. de viribus cordis, Tract. 2. cap. de ouis, teſtatur vitellos ouorum, bonæ carnis auium, veluti gallinarum, perdicum, & phaſianorum, licet non ſint medicinæ cordis, ipſum tamen confortare. Et citò in ſanguinem conuerti, & poſt tranſmutationem parum ſuperfluitatis relinquere, ſanguinem generare ſubtilem, clarum, quo maximè confortatur cor, multumque valere in diſſolutione ſubſtantiæ ſpiritus, & diminutione ſanguinis cordis: Sorbilia verò oua, facilis ſunt digeſtionis, leniunt pulmonem & pectus, & aluum deiiciunt, minus tamen nutriunt quàm tremula. Cocta ſeu durata oua difficilis ſunt concoctionis, & tardi tranſitus, craſſamque corpori exhibent alimoniam. Ouorum item ex cocturæ diuerſitate magna differentia eſt. Nam quædam ſunt aſſata, aut elixa; aut frixa, aut in iure cocta. Aſſata elixis ſunt craſſiora, & duriora, ac difficilioris concoctionis. Focus enim ſubſtantialem eorum humiditatem exiccat. Et fiunt duobus modis. Aut enim cum corticibus feruentibus inferuntur cineribus, aut in teſtis franguntur. In teſtis fracta, reliquis ſunt peiora. Illa verò, quæ cum corticibus, feruentibus inferuntur cineribus, dupliciter fiunt. Aut enim toto cinere cooperiuntur, aut ſuper carbones nuda collocantur. Quæ cinere cooperiuntur, peſſima ſunt, quia calor foci circunfuſus, fumoſitatum exhalationem prohibet. Nuda ſuper carbonibus collocata, fumoſitatem emittunt, & emundantur. Elixa in aqua meliora ſunt aſſatis, quia aquæ humiditas, calori foci, in ſiccanda humiditate repugnat.

Differẽtia ouorum ex coctura.

Fiunt & hæc dupliciter, aut enim cum testis elixantur, aut in aquam franguntur: cum testis elixata, reliquis peiora sunt, quia testæ fumositatum & crassi ieï resolutionem prohibent. In aquam verò fracta calor penetrat, crassitiem attenuat, & odoris grauitatem aufert, Vnde eiusmodi cæteris omnibus sunt laudabiliora. Frixa, quia pessimos generant humores, cæteris peiora sunt, stomacho diutius inhærent, vnde sequuntur fumi, corruptio, & fastidium. In iure cocta, inter assata & in aquam fracta, media sunt, vt colligitur ex Isaac diætis vniuersalibus.

Oui partes.

Est etiam ouorum secundum partes diuersitas. Nam vitellus in caliditate temperatus existens, bene nutrit. Albumen verò frigidum est & viscosum, duréque digeritur, & sanguis inde generatus non est bonus, vt testatur Rhazes 3. ad Almansorem, cap. 14. Et vt oua prædicta, scilicet gallinarum, perdicum, & phasianorum, conueniunt in victus salubris ratione, ita anatum, anserum, struthionum, & similium volatilium, minus conferunt.

Vinorũ varia genera.

Secundum vinum rubrum. Vini secundum colorem magna est differentia. Nam quædam sunt alba, quædam rubea clara, quædam citrina, & quædam nigra. Vina alba cæteris sunt imbecilliora, minus calida, minúsque nutrientia, verùm caput minus feriunt, vrinam prouocant, & meatus aperiunt. Quòd autem cæteris sint imbecilliora, patet secundum Gal. com. 1. li. 3. de victus ratione in morbis acutis, vbi inquit: Vinum potens vehementer celeriterque corpus calfacit, capútque ferit: imbecillum contrario agit modo. Cùm ergo minus calfaciat, minúsque repleat caput cæteris, vt patebit, erit & imbecillius cæteris. Quòd autem vinum album cæteris minus calfaciat, docet Gal. com. 6. lib. 3. de victus ratione, in morbis acut. *Nempe*, inquit, *ex vinis albis nullum valenter calfacere potest*

Album.

quod enim summe calidum est, id continuo & flauum existit, veluti & quod ab ipso est fuluum, mox ab iis rubrum, & deinde dulce. Album autem minus quidem his omnibus calfacit. Et hoc verum est, si inuicem compares vina eiusdem territorij. Quoniam vina rubra & ruffa Gallica, non sunt tam potentia, nec ita calida, sicut multa alba, quæ in aliis territoriis reperiuntur. Quare comparanda sunt inter se vina eiusdem territorii. Quòd verò & cæteris minus nutriant, probatur per Gale. com. 11. lib. 2. Aphor. vbi sic scriptum reliquit: *Vina aquosa* (sic autem nominant alba & tenuia) *sicuti aquæ similem formam habent, ita etiam vim: quare vrinam cient, & minimè nutriunt.* Item in com. 18. eiusdem libri, *Vina*, inquit, *aquosa, exiguum præbent corpori alimentum: sunt hæc colore quidem alba, tenuia verò substantia.* Quod item minus caput feriant, probat Auic. 3. 1. Doct. 2. cap. 8. *Vinum*, inquit, *album & subtile calfactis est melius, non enim capitis efficit dolorem, sed fortasse humectabit, & dolorem capitis alleuiabit, qui ex stomachi ardore prouenit.* Item teste Gal. com. 1. lib. 3. de vict. rat. in morbis acut. Ratio autem, cur minus feriant caput, est, quòd minus fumosa ac vaporosa sint cæteris. Quòd autem aperiant, vrinámque cient, docet Hippo. Canon. 6. lib. 3. de victus ratione in morbis acut. *Ad vesicam*, inquit, *vino alio magis penetrat, vrinásque prouocat, & perpetuò purgat: atque multa ad opem his morbis ferendam facit.* Ex hoc sequitur, vina alba tenuia, magis conuenire calidioribus siue à natura, vt cholericis & sanguineis, siue ab accidenti, vt ex ira vel mora in sole. Studiosis præterea magis conueniunt, & quibus exhibendum sit vinum minimè cerebrum perturbans, Et habentibus cerebrum imbecillum, idque per naturam, siue ex accidenti. Et potenti enim vino facillimè inebriantur, vt innuit *Auic.* 3. 1. doct. 2. capite octauo.

Attamen si vti voluerint vinis potentibus, necesse est ea copiosiore aqua dilui. Conueniunt quoque vina imbecilla hepar calidũ habentibus & stomachũ, & habitantibus in regione calida quia calida vina in ipsis æstuationẽ facerent. Vina verò rubra clara, sicut Bellouacensia, calidiora sunt cæteris, vt autor est Gal.com.6.l.3 de victus ratione in morbis acut. *Quod summè*, inquit, *calidũ est, id continuò & flauum existit.* Et hæc vina etiam cæteris magis nutriunt, vt habet Gal com.11. lib. 2. Aphor. vbi dicit: *Crassa verò & colore rubea, plus alimenti habent, quàm reliqua vina.* Inest autem eis, & citissimè implere corpora euacuata quod ita est intelligendum, Vina rubea dici nutribiliora, quia ex eis plus in substantiam membrorum conuertitur. Vina tamen nigra possunt dici nutribiliora cæteris, quòd magis nutriant, & tardius à menbris resoluantur, Vnde Gal. com.8. lib.2. Aphor. *Crassa*, inquit, *&* *fusca, multo magis corpus alunt quàm aquosa.* Tantùm verò vincuntur à nigrioribus in nutriendo plurimum, qnantum superant in præstando vniuersum & velox alimentum. Ita enim intelligitur dictum Isaac in diætis particularibus, vbi contendit, vinum nigrum plus nutrire quàm rubeum. Et ista vina rubea magis feriunt caput quàm alba, minusque vrinam cient. Hinc imbecillum habentibus cerebrum non conueniunt, vt dictum est, sed bene habentibus, forte, quod vapores ad se eleuatos, non suscipit, vt dicit Auicen. 3. 1. Doct. 3. cap 8.

Sciendum præterea, quòd ingenium hominis fortis cerebri magis clarificetur & acuatur, si bibat vinum bonum, quàm si non biberet, vt Auic. test. loco citato. Ratio, quia ex bono vino plus quàm ex quocunque alio potu, generantur & multiplicantur spiritus tenues, clari & puri. Quare Theologi in contemplatione circa altissima deligunt

Vinum acuit ingenium.

vina bona. Conferunt item hominibus frigidæ complexionis,& phlegmaticis, Auic ibidem teste. Corrigunt enim frigiditatem, & aperiunt oppilationes, quæ solent euenire frigidis & phlegmaticis digeruntque phlegmata ad conuersionem in sanguinem, & ipsa facillimè digeruntur, citoque penetrant, præbentque alimentum purum,& spiritus plurimos Vina verò citrina, minus calfaciunt quã rubea clara, vt testatur Gal. com. 6.lib.3 de victus ratione in morbis acut. Magis verò calfaciunt quàm alba, quare magis etiam caput feriunt, teste eodem Gal. com lib.3. de victi rat. in morbis acut. Minus etiam nutriunt quàm rubea, excellentius tamen quàm alba Et à quibusdam hæc vina etiam alba vocantur Hinc quidam dicunt, vina alba cito plurimum calfacere, Vina verò nigra minus calfacere quàm citrina, ergo etiam minus ferire caput, sed quia tardius descendunt in ventrem, vrinamque minus cient quàm alba, vehementius caput feriunt quàm alba, vt habet Galen loco paulo antè citato. Et ipsa vina plus etiam nutriunt quàm alba & citrina, minus tamen,quàm rubea: vt dictum est,

Tertium sorbilia facta ex iusculis carnium, & præcipuè pullorum. Huiuscemodi enim naturæ amica sunt, quia facillimè in sanguinem commutantur, & sanguinem bonum generant, maximè si præparentur ex simila, id est, ex subtilissima parte farinæ: quia simila, tritici præsertim, plurimum nutrit, & bonum nutrimentum præstat, vt patet ex Raze 3 ad Mansorem cap. 3. Hæc tria alimenAuic. 2 1 Doct. 1. Summa. 1, cap 15. circa finem, compendiose enumerat. Exemplum, inquit, subtilis, multi nutrimenti, boni chymi, ouorum vitelli, & vinum, & aqua carnis Vnde concluditur hæc tria naturam humanam maximè consortare. Iura è carnibus

ANIMADVERSIO.

Villanou carpitur.

HOc generale præceptum villanouanus restringit, & accommodat ad oua, ad vinum rubrum & ad iuscula; cum Salernitanis propositum esset alimentum εὔχυμον describere, & aliquot exemplis illustrare perperam itaque excurrit in laudem & virtutes ouorum cum peculiare caput de ouis adiectum sit, in quo locus erit de illis disserendi idem puta dictum de vino rubro.

Alimenti conditio penes substantiam.

Proponamus itaque quale debeat esse alimentum in sua substantia-substãtia in forma & materiæ consistit ex quibus corpus naturale constituitur, forma res est id quod est & agere potest quæ à Medicis tota substantia, seu totius substantiæ proprietas appellari solet, diuersa quidem à temperamento, sed quæ tamen aliquando apud Gal vt cap. 1. lib. 3. de temper. & cap 1 lib 1. & cap. 15. 4. simpl. ex calido frig hum. sicco certa proportione inter se mistis constare dicatur, quod temperamentum præcipuum sit formæ instrumentum. Verum cap. 3. lib. 6. de sanit. tu. & cap. 10. lib. 4. simpl. temperamentum à tota substantia distinguit, cum ait conueniens alimentum aliud esse secundum qualitates aliud secundum totam substantiam illud sensu hoc vsu discernitur. Ab hac totius substantiæ proprietate suus cuique animatium generi cibus est familiaris, Asinis quidem & Equis palea fœnum, Coturnicibus elleborus, Sturnis Cicuta, homini panis ex Gal. cap. 6. lib. 2 de alim ent. & cap 5 de sanit. tuen. Etenim oportet toti nutrienti substantiæ, cum tota nutriti natura communio aliqua & similitudo

intercedat teste Gal. cap 2 lib. 3 de temp. quod fieri non possit vt assimilentur & mutentur inter se vlla nisi societatem aliquam cognationemque habuerint. Quod si alimentum familiare est, dulce etiam erit comparatum ei quod nutritur, dulce inquam saltem potentia cum nihil nutriat quod non sit particeps dulcedinis vt docet Gal. cap. 10 & 15. lib, 4. simpl Et hæc de forma, Materia alimenti deprehenditur ex eius duritie, mollitie, grauitate, leuitate, densitate, raritate, crassitie tenuitate lẽtore & similib' quas notas esse Consistentiæ monet Gal 9. simpl. cap de terra samia. quoniam hæ qualitates ex varia proportione humidi cum sico cconsurgunt quæ duo sunt omnium mixtorum materia ex Aristot. cap. 1. lib. 4. meteor.

Porro propter familiaritatem & dulcedinem alimenti maiorem vel minorem quæ ex forma resultant, Alimentũ est & dicitur εὔχυμον ϗ κακόχυμον, boni vel mali succi, πολύτροφον ϗ ὀλιγότροφον multũ vel parum nutriens, Pro conditione vero consistentiæ bonæ vel malæ quæ sequitur materiam Alimentum εὔπεπτον ϗ δύσπεπτον nominatur facilis vel difficilis coctionis ac distributionis. Est ergo εὔχυμος cibus qui in omni excessus mediocritate cõsistens laudabilẽ aut saltem vitii euidẽtis expertem sanguinem gignere potest ex Gal. cap 14. lib. 2. de alim eius generis sunt lac, panis, oua, Vinum. Contra se habet κακόχυμος is enim vitiosum sanguinem, crassum, lentum, pituitosum, melancholicum producit, vt caseus, caro ceruina, bouina, leporina. Alimentum πολύτροφον vocatur ex quo plurimum sanguinis generatur, quod si & valentissimum & purissimum corpori præbeat nutrimẽtum omnes bonitatis partes implet, si purissimum, sed paucissimum, negligendum non est si vero & copiosissimum & crassissimum, prorsus est

Alimenti appellatio à substantia.

Cibus euchymus.

Cacochymus.

Multum nutriens.

vituperandum. Ex quo quidem patet cibum omnem ὀλιγότροφον non esse vituperandum si quidem paucum, sed purum sanguinem gignat, at si parcum ac male nutriat, primus malitiæ locus tribuendus illi erit. εὔπεπτος cibus idem fere est qui εὐστόμαχος ventriculo gratus quique facilè ab eo coquitur & in Chilum mutatur. mutatus ad iecur facilè distribuitur, contrarius illi δύσπεπτος καὶ κακοστόμαχος cuius dura & contumax, illius tenera mollis, & minimè viscida est substantia.

Hæc omnia vera sunt de alimentis inter se collatis non autem ad varias hominum naturas, & vitæ genera relatis, sic bubuli & rustici qui sunt θερμοκοίλιοι calidiore ventriculo duriora alimenta facilius coquunt & conficiunt quàm teneriora, noui hominem qui carnibus vitulinis & veruecinis admodum iuuabatur, perdice aut columba lædebatur, adeout & vomitu & diarhoea prehenderetur, de se narrat. Christoph. à vega lib 2. de arte medendi cap. 3. sardenas salitas sibi veneficas esse, sic vt parua quantitate ingestæ in mortis periculum deducerent cum symptomatis venenatorum propriis, legatur aphoris. Hippocrat. 38. lib. 2.

Hipp. 6. eped. sect. 4.

Historia.

DE CIBIS BENE NVTRIENtibus & impinguantibus.

CAPVT III.

NVtrit & impinguat, triticum lac, caseus infans.

Testiculi, porcina caro, cerebella, medullæ.

Dulcia

Dulcia vina, cibus gustu iucundior, oua
Sorbilia, & ficus maturæ, vuæq; recẽtes.

HIc referuntur res duodecim, vnde corpus humanum & nutriri & impinguari perhibetur.

Prima est triticum, id est, panis triticeus, de quo Auicen. 2. Cano cap. 172. *Panis*, inquit, *qui est de frumento nouo, impinguat velociter.* Razes vero 3. ad Mansorem, cap 2. *Triticum*, ait, *temperamento vicinum est licet caliditati parum attineat*. Quod autem ponderosius inuenitur & solidius, maioris est nutrimenti, hominibus quoque omnibus aliis granis magis conueniens, & magis proprium inuenitur. Sanguis etiam ex eo generatus, omni sanguine qui ex aliis generatur granis temperatior existit. Et capite 3. eiusdẽ lib. *Panis*, inquit, *qui ex tritico fit, pluribus hominum conuenientior est*. Electio autem tritici sumitur partim à sua substantia, partim vero à præparatione. A substantia quidem, vt dicit Auic. 2. Cano. cap. 250. Melius est illud, quod est medium inter duriciem & raritatem, magnum, pingue, recens planum, quod est inter rubedinem & albedinem. Frumentum vero nigrum est mali nutrimenti. Electio ex præparatione. Sciendum, quod omnia quæ sunt ex farina tritici frixa, tardè à stomacho descendant, crassos humores generent, vias hepatis oppilent, splenem augmentent, & calculum generent, multum quidem nutriunt, si digerantur. Triticum vero elixum in cibo grauat, & difficulter digeritur: quod si tamen digeratur, vehementer nutrit, & eorum roborat virtutem. Panes autem ad concoctionem appositissimi sunt, qui plurimum fermentati, & probe elaborati, in clibano igne moderato percoquuntur, teste Gal. lib. 2 cap. 2 de alimentorum facul.

Secunda res, lac est, & potest intelligi de lacte Lac.

acetoſo,cui butyrum detractum eſt, quod ſi comedatur cum pane recenti, ſiue calido, maxime impinguat. Intelligi etiam poteſt de lacte caprino.

Caſeus. Tertia res, eſt caſeus infans, ſiue recens, de quo Auicen. Cano. 2. cap 127. dicit, quod nutriat & impinguet. Et licet caſeus recens nutriat & impinguet, non tamen conuenit in victus ſalubris ratione, quia ſequuntur ex eo nocumenta, infrà enumerata.

Teſticuli. Quarta res eſt, teſticuli, quod imprimis de gallorum pinguium teſticulis intelligendum eſt, de quibus Auicen. 1. Canon cap. 719. dicit quod ſint valde boni, & plurimi nutrimenti. Et quarta 1. cap. 1. teſtatur, eoſdem quantitate multum nutrire. Idem ſentiri poteſt de teſticulis porcorum admodum pinguium, Venerem nondum expertorum. Etenim quanto horum caro aliis præfertur, tanto horum quoque teſtes aliorum animalium teſtibus, Galen. lib. 3. cap. 6 de alimentorum facult. Eſt hic quoque diligenter notandum teſticulos animalium prouectorum, in quibus ſemen iam fermentatum eſt, non eſſe boni nutrimenti, ſed teſticulos animalium iuuenum, non Venerem expertorum, quibuſque ſemen nondum fermentatum eſt, laudabilis eſſe nutrimenti, ſi probe concoquantur.

Quinta, caro porcina, de cuius electione & effectu ſatis ſuperque dictum eſt infrà.

Cerebrū. Sexta, cerebella, pro cuius declaratione obſeruandum, quod cerebrum ſtomacho ſit inimicum nauſeam concitet & cibi faſtidium, pituitoſum & craſſi ſucci: Si tamen probe confici poſſit, alimentum corpori non infimæ notæ præſtabit. Attamen cauendum, ne in cibis poſtremo loco ſumatur, nimirum ipſa loquente experientia nauſeam poſt conſecuturam. Neque iniuria plerique cum

origano sumptitant, vti nonnulli cum apparato variis modis, sale: quippe, cùm crasso succo & superfluo constet, incidentibus & calefacientibus contemperanda est. Quod quidem antequam comedatur, super ardentibus carbonibus assandum est. Nocet autem iis quos frigidæ infestare solent ægritudines. Hominibus vero complexionis calidæ minorem noxam præstat, teste Rhaze 3. ad Mansorem, cap. 11. In summa, parum conuenit in victus salubris ratione. Aliquãdo tamen conuenit vt medecina, sicut cerebrum capreoli confert cõtra venena & morsum venenatorum, & cerebrum leporis cõtra tremorem, & vt quibusdã placet cerebrum pulli & caponis ad memoriam & acumen siue vigorẽ ingenii. Circa electionem tamẽ sciendum, meliora esse auium, & præcipuè mõtanarum. Ex cerebris autem quadrupedũ præfertur arietis, deinde vituli, vt testatur Auicen 2. Canon cap. 329.

Septima, est medulla, quæ multi nutrimenti est, si quidem bene digeratur, vt dicit Auic. 2. Can. cap. 496. Etiam facilè in sanguinem conuertitur, hoc tamen mali præstat, quod prouocat nauseam, & cibi fastidium. Quare Auicenna teste, seminibus & pipere condienda est in cibo. Quod delicatuli quidam & apitii faciunt citoniis & passulis. Electio, Dicit Auicenna: Conuenientior est medulla vitulorum & cerui, deinde tauri, & postea caprarum, deinde ouium. Medulla ossium.

Octaua, dulcia vina, de quibus infrà.

Nona, cibus gustu iucundior, hic enim maximè nutrit, iuxta Aphor. 38. lib. 2. Hipp. Parum deterior potus, aut cibus, suauior autem, melioribus quidem, sed minus suauibus est præferendus. Et Gal. in com. ait: Quæcunque cum voluptate adsumũtur, ista ventriculus auidius amplexatur, facilius cõcoquit sicut illa, quæ displicẽt, refugit. Vnde & nauseæ, & flatus, & fluctuationes subsequuntur.

Hinc quidam maius nutrimentum consequuntur ex cibo malo quàm bono, quia malo magis delectantur.

Oua sorbilia

Decima, oua sorbilia, quæ parua quantitate multum nutriunt. Sed de his suprà.

Ficus.

Vndecimum, maturæ ficus, quæ dulcedine sua multum nutriunt & impinguant Et licet nutrimentum habeant imbecillius nutrimento carnis & granorum, vehementius tamen omnibus aliis fructibus & nutriunt & corroborant, teste Auicen. 2. Canon. cap. 233 vbi sic inquit: Ficus quidem nutribilior est cæteris fructibus. Idem. 3 1. Doct. 1. cap. 7. Fructus, inquit, nutrienti magis similes sunt, ficus, & vuæ valde maturæ, & dactyli. Electio, Auicenna 2. Canon. cap. 233. Melior est alba, deinde rubea, deinde nigra, & quæ vehementer matura est, melior est, & proxima ad hoc vt non noceat.

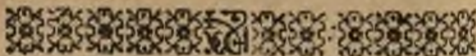
Ficus item humidæ, & recentes magis velociusque nutriunt quàm siccæ, & citius de stomacho ad hepar pertranseunt, ipsumque magis humectant, & lenius reddunt quàm siccæ. Siccæ vero minus inflant, & magis conueniunt stomacho quàm humidæ, De siccis Auic. loco iam citato sic inquit: Sicca quidem in suis operationibus est laudabilis, verùm sanguis ex ea generatus, non est bonus, & propter hoc facit pediculos: verùm si sit cum nuce, tunc eius chymus fit bonus, & post nucem cum amygdala. Sequitur in Auic. Administratio siccæ cùm ieiunium adest, est mirabilis iuuamenti in aperiendo vias cibi, & proprie cum nuce & amygdala, cum tamen eius nutrimentum cum nuce sit plus quàm cum amygdala. Vtræque ficus in hoc conueniunt, quod inflent, leniant, superfluitates ad cutem expellant, sudorem prouocent, asperitatem gutturis emendent & leniant pectus, pulmonem, & cannam eius, ob-

ſtructiones hepatis, ſplenis, & renum tollant.

Duodecima, vuæ recentes, id eſt, dulces & maturæ. Porro, triplex vuarum genus eſt, nam quædam ſunt immutaræ & acerbæ, vnde fit agreſta, quæ ſtringit ventrem, choleram rubeam, atque ſanguinem reprimit. Plurimum item confert in fluxu ventris cholerico, Aliæ ſunt maturæ, virides recentes, ex quibus vinum exprimitur. Hæ præcipuè, ſi albæ fuerint, ſine nucleis & cortice, ventrem laxant, & præ cæteris fructibus plurimum nutriunt, quemadmodum & ficus, minoris tamen nutrimenti ſunt, quàm ficus. Auicenna 2. Canon cap. 737. attamen ventoſitatem. inflationes & ventris dolorem generant, Si per duos vel tres dies à collectione aëri ſuſpenſæ exponantur, donec cortex detumeſcat, melius nutriunt, minuſque laxant, neque tantum inflant. Habentibus autem ſtomachum plenum cibo, & malis humoribus, nullo modo conueniunt vuæ, & in primis recentes, & ſine acidis. Citò enim in ſtomacho immundo & pleno cibis corrumpuntur, quia citius quàm par eſt digeruntur, nec poſſunt digeſta è ſtomacho ob cibum nondum concoctum deſcendere, quare cùm ipſæ corrumpuntur, tum alium cibum in corruptionem trahunt Ita & de aliis fructibus laxatiuis ſentiendum eſt. Si quis velit vti vuis viridibus ac recentibus, prius per horam in aquam feruentem infundantur, deinde in aquam frigidam, ac tandem vtatur. Rhazes vero 3. ad Manſorem capite 20. teſtatur. velociter corpus impinguare, & augmentare erectionem virgæ. Quæ autem ex eis corticem habent tenuem, citius deſcendunt, minuſque inflant. His contrariæ, contraria operantur. Aliæ vuæ ſunt ſiccæ, quæ paſſulæ vocantur, hæ in calore ſunt temperatæ, bene nutriunt, & confortant ſtomachum, & hepar. autore Auicen. 2, Canon cap 737.

Vuarum triplex genus.

Et oppilationes remouent. Dicitur quoque hepar ex eis impinguari, & maximè si mundentur ab aridis. Et ita intelligenda sunt quæ hic dicuntur de vua matura, recenti & de vua sicca quam passulam vocant.

ANIMADVERSIO.

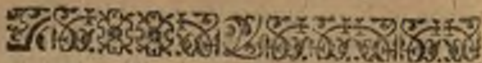
Cibi multum nutrientes.

Vos impinguantes cibos Salernitani vocant nos cum Græcis πολυτρόφους multum beneque nutrientes exponimus quod ex subiectis in hoc capite exemplis cuiuis licebit deprehēdere, vbi omnia εὔχυμα sunt καὶ πολύτροφα. Vnum restat exponendū omissum à commentatoribus, & à paucis demonstratum quomodo quis & quibus cibis impinguari possit. Equidem Villanouanus rem exposuit lib. de regim. sanit. cap. 7. sed meo quidem iudicio non satis accuratè. Nicola. Taurellus cōm. in illud cap. totum negotium breuiter & eleganter absoluit, cuius verba priusquam adducam obseruabis discrimen esse inter pinguem habitum & corpulentum; nec enim εὐσαρκία, πολυσαρκία iunctam perpetuo habet πιμελὴν pinguedinem à qua pingues & obesi dicuntur Polluc. onoma. lib. 2 cap. 4. πιμελώδεις καὶ περιπίμελοι, sicut à copia carnis alii dicuntur εὔσαρκοι, πολύσαρκοι, σάρκινοι Aristoph. σαρκώδεις Hippocr. lib. de salubri diæta hoc est carnosi, crassi, corpulenti, membrosi. Vterque autem habitus pinguis & corpulentus videtur apud Hippocr. vocabulo παχυσαρκ designatus, nam Gal. & Hippocrat. vocant sine discrimine pingues & corpulentos πάχεας licet vt dixi corpulenti omnes non sint pingues, nec omnes pingues

Quomodo quis impuinguari possit.

membrosi. Porro & caro & pinguedo easdem omnino habent causas, materialem & efficientem; materialis est sanguis à quo & caro & adeps generatur, efficiens est alteratrix virtus partium & assimilatrix quæ sanguinem conuertit primo in carnem dein in pinguedinem, explicat autem modum Taurellus. *Natura*, inquit, *primum carnem generat vt pote cuius opus magis ad vitam necessarium existat, vbi vero certum & definitum natura modum nacta fuerit sanguinis alteratione non auget quidem, sed quod generatum est nutrit atque conseruat. Cum autem multum adhuc vtilis alimenti supersit ex hoc natura non carnem generat (vt omnia facit optimè) sed pinguedinem his potissimum de causis tum vt eorum animalium quæ sunt esui distinata caro suauior & nutritioni magis accommodata redderetur, tum vt alias leui & aerea (ne grauitas motui esset impedimento) pinguedinis substantia naturalis partium calor foueri posset.* Hæc ille. si quis rationem procurandæ εὐσαρκίας scire desideret legat Gal. lib sexto de sanit. tuen cap. 8. Turisan. quæst. 59. lib. 2. in artem paruam & multa alia apud Aemil. Parisan. lib. 9. nobilium exercitationum de subtilitate exercitat. 3 Epiph. Ferdinand. lib. obseruat. hist 82. Thomam Minadoum cap. 41. & 42. lib. 3. de humani corporis turpitudinib Explicationi particularium exemplorum nihil addo licet multa castiganda essent, multaque addenda, sed fortean commodior locus dabitur examinandi singula pergamus ergo.

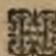

DE CIBIS VITANDIS, mali ſucci & difficilis coctionis.

Cap. IIII.

Erſica, poma, pyra, & lac, caſeus, & caro ſalſa,
Et caro ceruina, & leporina, bouina, caprina.
Atra hæc bile nocent, ſuntque infirmis inimica.

Ic recenſentur decem ciborum genera, quæ ſanguinem ſeroſum & melancholicum efficiunt, eaque infirmis nocent.

Primum, perſica, de quibus lib. 2. cap. 19 de aliment. facult. diſertè ita Galenus ſcribit. Ipſorum ſuccus, & veluti caro facilè corrumpitur, prauaque omnino eſt. Quocirca (quod quidam facere ſolent) non ſunt poſt alios cibos mandenda: corrumpuntur enim in ſuperficie natantia, ſed in omnibus, quæ praui quidem ſunt ſucci, verùm humida ſunt ac lubrica, & quæ ſubduci facile queant, id communiter tenendum, ea ob hoc ipſum ante alios cibos eſſe ſumenda. Ita enim fiet, vt & citius ſubducantur, & aliis cibis viam muniant. Quæ ſi ſumpta poſtrema fuerint, vnà ſecum alia quoque corrumpent. Atque inde ſane patet, hoc dictum de iis intelligẽdum perſicis quæ matura poſt alios cibos vltima eduntur. Præſumpta enim ſtomacho conferunt, ventrem leniunt, & ciborum appetentiam præſtant. Dioſcorides etiam lib. 1. idem te-

ſtatur, in eum modum ſcribens: Perſica matura tam ſtomacho, quàm ventri vtilia ſunt. Acerba aluum cohibent, ſed ſicca vehementius. Decoctum è ſiccis alui ſtomachique fluxiones ſiſtit. Simeon quoque Sethi de perſicis hæc refert. Perſica, inquit, quidam in tertio ordine refrigerantium humectantiumque poſuerunt, alii in primo, alii vero in ſecundo, quod etiam certius eſt, phlegma generant, non facilè concoquuntur, celeriter in ventriculo corrumpuntur, propterea qui crebrius ad ſanitatem his vtuntur in febres incidunt, lædūt & neruos proprietate quadam. Oportet verò hæc ante cætera cibaria aſſumere, & ſuper his meracum bibere. Quæ ex his matura ſunt, ventrem ducunt, immatura contra ſiſtunt, eoque efficacius ſicca. Foliorū ſuccus in potu ſumptus, lumbricos ventris perimit, idem perficit ſi cum foliis vmbilico apponatur. Suſcitant quoque ciborum appetentiam perſica, proſunt & inflammato ventriculo, & genitali ſemini adiiciunt, ſeroſum tamen ſanguinem parant, ſæpiuſque poſt vnum vel alterum menſem ob putredinem febres tum longiores, tum etiam difficulter ſolubiles gignunt. *Perſica prima menſa edenda.*

Illud etiam obſeruare oportet, ne ſuper hæc aqua bibatur. His amplius addit Plinius Valerianus, perſicorum foliis ſiccis, & in puluerem redactis, plagas cruentorum vulnerum claudi, quam facultatem Serapion ipſis etiam perſicis ſiccis attribuit. Quanquam autem perſica iam dictis viribus prædita ſunt, quia tamen humor inde genitus facilè corrumpitur & putreſcit, noxia ſunt infirmis, & maximè ſi præpoſtero ordine ac intempeſtiuè ſumantur. Infrà,

Secundum, poma, ſiue mala: In quibus, autore Simeone Sethi, multa differentia eſt: quæcunque enim aſtringunt, frigidum habent, & terreum ſuccum. Quæ acria ſunt, frigidum quidem verum *Poma.*

tenuem illum habent. Medii autem temperamenti ſunt dulcia, quæ ad caliditatem magis vergunt. Omnia certè quadam peculiari proprietate neruis nocent, nocent & quæ matura non ſunt. Dicuntur & lapidem ſeu calculum gignere iis, qui ad ſatietatem iis vtuntur, verùm vtilia ſunt ad λειποθυμίας, id eſt, animi deliquia, & cordis debilitatem. Spiritum quoque flatulentum in ſecunda concoctione generant, eoque infirmis nocent, ſicuti de pyro mox dicetur, & hoc de crudis maxime intelligendum eſt.

Neque vero ab his ſolum fructibus ægrotos abſtinere conuenit, ſed ab omnibus etiam, quæ ſanguinem ſeroſo ac ebuliente ſucco replent. Eiuſmodi plane ſunt recentes, & qui ante perfectam maturitatem eduntur: cum enim humidius alimentum, ob idque excrementoſius præbeant, non ſecus in corpore humano feruent, & ebulliunt, atque vinum, quod nuper ex fructibus vel vuis expreſſum eſt in doliis, & hoc quidem ob caliditatem ipſis à ſole cum matureſcerent, ingenitam, quemadmodum lib. 4. cap. 3. de vſu part. Galenus atteſtatur.

Et hoc certè, Auicen. 3, 1. doc. 2 cap 7. teſte, commune eſt omnibus cibariis, quæ ſanguinem ſeroſo ſucco implent. Porro etſi verò hoc interim ſpacio, quo manduntur, humectent, ob ſucci tamen ebullitionem prompte in ventriculo corrumpuntur, & ſanguini putrido gignendo accommodatiſſimi ſunt, qua de cauſa non temere Auicen 1. 4 Tract. 2. cap. 7. fructus recentes omnes febricitantibus interdixit. Plura Galenus lib. 2. cap. 21. de alimento facult. & infrà.

Pyra. Tertium, pyra, quæ ſanè, perinde vt & alii fructus recentes ac crudi, communiter hoc poſſident, vt ſeroſo ebullientéque ſucco ſanguinem expleat, cumque putrefactioni obnoxium reddant, quò fit

vt eorum cibus, Plin.lib.23 cap,7.teste, non ægrotis solum, sed valentibus etiam onerosus sit. Inflationes quoque excitant, & ob id crebrius esitata colicos affectus suscitant. Sed innoxia fiunt, si vnà cum carminatiuis vulgò dictis, hoc est, calfacientibus, tenuantibus & flatum expellentibus comedantur, vel super his vinum vetus & odoratum bibatur. Quod Galenus lib.1. cap. 26. de aliment. facult. palàm etiam ita scribens confirmat: Quicquid omnibus cibariis inest flatulentum, id per calfacientia & tenuantia corrigitur. Pyris prætereà ea facultas inest, vt inter cæteros fructus quàm maxime impinguent, quare sues ipsorum esu magis, quam quorundam aliorum fructuum pinguescunt. Laudatiora sunt odorata & dulcia, & ex ipsis cocta, quàm cruda, meliora. Coquenda verò cum fœniculo, aniso, & saccharo. Infrà.

Quartum, lac, hoc enim facile corrumpitur, inque nidorem aciditatémue in impuro ventriculo transit. Quapropter putrida febre correptis exhibendum non est, quia plurimo calori conuersatum, in nidorem statim abit. Huc accedit quòd in ventriculo febricitantium haud concoquatur, sed potius corrumpitur, adeoque febres auget. Caput quoque dolentibus malum est, quod confirmat Galenus, qui lib 3. de alimen, facult. cap. 14. Lac capiti, nisi quis ipsum habeat admodum firmum, non esse accommodum, tradit, Cuius quidem rei causa alia non est, quàm quod lac sit nidorosum ac facile euaporet, caputque petat, adeoque dolorem augeat. Nocet præterea sitibundis & aliis nōnullis, de quibus Hippocrates apho. 64. lib 5. & ibidem Galenus. In phthisi tamen, hectica, & aliis quibusdam passionibus, vt Hippoc. loco iam citato autor est, vtilissimè conceditur. Qua de re copiosius infrà. Lactis vsus.

Quanquam autem lac infirmis ex vſu non ſit, in ſanis tamen ad bonos humores gignendos, ex iis præſertim animalibus, quæ bono corporis habitu ſunt, probatiſſimum habetur, & hoc quidem ſi in ventriculo & hepate perfectè concoquatur. Tunc enim mordaces ſuccos, quoſcunque inuenerit, expurgat, qua de cauſa in vrinæ difficultate & acri egeſtione alui, non ſolùm bibere conducit, ſed etiam infernè per clyſterem infundere. Ad acres enim & mordaces fluxiones commodiſſimum eſt, non ſolùm abluens ipſas de partibus infeſtatis, atque hoc per exterſoriam humiditatem, quam in ſeroſa ſui parte complectitur, ſed etiam craſſitie ac pinguedine ſua corporibus oblitum ac inductum, non ſinit influxum aerem nudis ipſis allabi. Ad pulmonis itaque ac inteſtinorum vlcera, item renum, veſicæ ac vteri, & ad papularum eruptiones, & furunculos, & alias cutis aſperitudines conuenientiſſimum eſt in potu, adeoque cutem ipſam pulchram ac nitidam reddit. Ad hæc lancinamenta ex veneni potione, & quæ in vrinæ meatu fiunt, compeſcit.

Item ad eos qui cantharidas hauſerunt, aut bupreſtin, & in ſumma ad medicamenta erodentia ac exulcerantia, & ad hyoſciamum velut peculiare remedium eſt. Nam ſtatim reſipiſcere affectos facit. Cæterùm in gutturis exulcerationibus, quæ cùm ob alias multas cauſas, tum ex anginis fiunt, & his qui ephemerum ſumpſerunt, lac gargariſſare conducit.

Corporibus præterea temperatis, quorum ventriculis nihil bilioſi & phlegmatici humoris inſidet, vtiliſſimum habetur. His enim bene concoctum multum nutrimenti ſummitit, probum ſuccum generat, bonam carnem longè meliorem reddit, & corpus conuenienter humectat.

Hoc tamē in primis cauere debet, qui lac bibere

voluerit, vt interim à reliquis cibis ac potibus abstineat, donec concoctum sit ac secesserit. Si enim ante eius concoctionem, alium cibum quis sumat, necesse est & ipsum lac corrumpi, & cibum qui superingestus est. Præstat autem manè bibere recens mulctum, & tunc plures labores detrahere, quietè ac sensim ambulare, & interim cessare citra somni admissionem. Qui enim hoc modo se gesserit, potum lac excernet, idque inutilia secum educet. Opus est enim si quid aliud, primum acceptum secedere, quo facto aliud bibere. Principio igitur secedit aluo commodè purgans non totam corporis molem, sed quæ in aluo & intestinis sunt, partibúsque vicinis. Post hæc iam in venas defertur, optiméque nutrit, & nõn amplius secedit, sed ventrem sistit.

Corporibus verò distemperatis infestum inimicúmque est. In calidioribus enim cito in nidorem atque bilem, in frigidioribus verò in aciditatem & putredinem commutatur.

Circa electionem denique lactis sciendum, pro ipsorum animalium specie haud paruam esse differentiam. Boum nanque lac crassissimum ac pinguissimum, & concoctu difficile est, & ob id in ventriculo in flatus vertitur, venarúmque obstructionem parit. Liquidissimum autem ac minimè pingue, est camelorum, mox equarum, deinde asinarum, mediæ autem consistentiæ, est caprarum, hoc crassius ouium. Lac igitur caprarum, cùm inter cætera lactis genera moderatè se habeat, neque pingue admodũ, neque crassum sit, meritò in victus salubris ratione præfertur. Quin & caprarum inter se inuicémque collatarum, & secundum anni tempora nõ parua differentia est. Earum enim quæ modò peperunt, lac liquidissimum est, sed temporis progressu, magis semper ac magis incrassescit. Aestate verò media, ipsum etiam in medio suæ naturæ consistit.

Lactis varia genera.

post id tempus sensim iam crassescit, quoad penitus deficiat. Vere autem vt liquidissimum, ita etiam copiosissimum est. Quo fit, vt eligendum sit lac caprarum, non quidem prægnantium, sed enixarum, quæ tamen, quod ad partum ipsum attinet, mediocriter se habeant, hoc est, quæ neque nuper enixæ sint, neque multum à partu recesserint, hoc interim non neglecto vt ipsis etiam alimenta propria affatim suppetant.

Ac ne illud quidem silentio prætereundum hoc loco, quòd lac caprinum sine melle sumptum, haud citra periculum sit. Plerisque enim qui purum illud hauserunt, coactum est in ventriculo in speciem casei, quod quidem quum accidit, mirum est quàm aggrauet hominem ac strangulet. Ob eam causam, lac vbi sumunt nonnulli, ne in ventriculo coaguletur, mellis, aquæ & salis nonnihil admiscent. Atque hæc quidem hoc loco de lacte sufficiant. Plura Galenus lib. 3 cap. 14. de alimen fac. & lib. 10. ca. 7. de med. simpl. facult. & in lib. de cibis bon. & ma succi. cap. 6 Paulus lib. 1 cap. 86. & 87. & Aetius lib. 2 cap 92 & 93.

Caseus. Quintum, caseus, quod quidem; cùm de omni caseorum genere, tum de inueterato cum primis intelligendum est. Hîc enim ob coaguli & salis, dum pararetur iniectionem, temporis progressu acrimoniam assumpsit, humiditatémque omnem deposuit, quare seipso etiam acrior, & manifestè calidior, atque ardentior euasit, & ob id ipsum peioris quoque & crassioris succi, & ægrius concoctilis effectus est, præsumptorum quidem concoctionem adiuuat certè, sed ipse difficilius concoquitur. Atque hinc adeò iam vulgò dici solet:

Caseus est nequam, quia concoquit omnia, se quàm.

Nutrimentum habet exile, stomacho nocet, & vbi forte fortuna in corpore supercalefactus fuerit, quemadmodum disertè Galenus libro tertio

cap.6.de locis affect.scribit, facilè melancholicum humorem parit. Recente flatuosus quidem minus est, sed ventrem magis sistit, magisque siticulosus est, nec ad calculorum in renibus procreationem minus existit noxius. Deterrimum præterea edulium est iis, quemadmodum hoc ipsum Hippocrates lib.4.de vict.rat.in morb.acu. Apho. 92.clarissime ostendit, qui se potu repleuerunt. Grauat si quidem os ventris, primúmque corrumpitur, & alia deinceps secum corrumpit. Fugiendus igitur est eiusmodi, vt qui nihil cõferat, neque ad coctionem, neque ad distributionem, neque ad mouendam vrinam, neque ad ventris deiectionem, ceu vtique nec ad succi probitatem.

Porrò recens ac mollis caseus; frigidi humidique temperamenti est, & duro siccoque flatuosior existit, sed eo minus astringit, minúsque crassi succi est, nihilo minus tamen ægrè conficitur, obstruitque & calculos gignit.

At verò qui inter vtrunque, recentem nimirùm & inueteratum, glutinosum & friabilem, durum ac mollem, rarum laxúmve & valde dẽsum coactúmve medius existit, quique dulcedine nonnulla participat, modicéque salsus est, neque lachrymas, cùm inciditur profundit, neque tardius aluo secedit, sed odore & sapore iucũdus, moderatéque pinguis est, atque ex bono lacte pulcherrimè elaboratus, is vtique reliquis omnibus longè multúmque præstat. Verum post alios cibos vltimo loco, & exigua planè copia ingerendus est, alioquin & ipse, nihilo secius ac reliqui casei, ventriculum grauat, coctionem impedit, aluum cohibet, crassos humores atque flatus in corpore, lapidemque in renibus parit. Solus igitur,

Caseus ille bonus, quem dat auara manus.

Plura de hoc apud Galenum libro tertio, capite decimo sexto, de alimen. facult, & libro decimo,

capite 9. de simp. med. facul. & in libro de cibis boni & mali succi, cap. Paulum lib. 1. cap. 89. & Aetium lib 2. cap. 101.

Sextum, caro salsa. Caro enim sale condita, atque sole deinde aut vento, siue fumo exarefacta, cuiuscunque ea generis, vel animalis fuerit, substantia cùm duriore, tum ad coquendum etiam difficiliore constat, & tardius permeat. Alimentum quoque corpori præbet exiguum & mali succi, ideoque sanguis inde generatus crassus existit, atque melancholicus, ac proinde, si frequens eius vsus fuerit, non solùm infirmis, verumetiam sanis officit, quemadmodum id ipsum ex Galeni lib. 3. cap 6. de locis affect. & commen. 18. lib. 2. aphor. & post eum ex Auicennæ 2. 1. doc. 2. in fine cap. 15. apertè colligitur.

Caro salsa.

Septimum, caro ceruina, cui & ipsi sanè cum omnibus duris & siccioribus carnibus hoc commune est, vt succum vitiosum, concoctu difficilem, ac melancholicum generet, Id quod Gal in lib. de rerum affect. digno. & medicat. cap. 16 clarissime ostendit. Ceruinam, inquit, carnem vitabis, quippe quæ dura sit, concoctu difficilis, & melancholica. De ea hoc amplius Simeon Sethi scribit: Vnice cauendum, ne quis carne vescatur ceruorum, qui per æstatem capiuntur, quod eo nimirum tempore viperas sæpe & serpentes deuorent, atque ideo sitibundi admodum fiant: attamen, cùm naturæ instinctu edocti nouerint, sibi futurum exitio, si ante illorum concoctionem aquam hauserint, fortiter sitim tolerant, eaque incenduntur. Ceruorum igitur carnes eo anni tempore venenosæ ac valde noxiæ sunt, & idcirco obseruandum, ne quis eis per æstatem vescatur: At verò hyeme tutius sumuntur, meliusque ab innato calore superantur. Nisi enim probe concoquantur, crassum humorem generant, iecurque & splenem obsepiunt

Ceruina.

obstruuntque.

obstruuntque. Quinetiam corpus tremulum atque infirmum euadere ex frequenti & immoderato eius vsu traditur.

Octauum, caro leporina. Hanc Paulus, Psellus, & Rhazes inter cibaria atram bilem gignentia connumerarunt. Simeon Sethi, quasi colligens, quæcunque à veteribus dicta erant, in hunc modum de ea scribit: Leporum carnes, his qui exiccare corpus volunt, sunt valde vtiles. Qui vero temperatura sunt ficciore, minus conferunt, sanguinem enim crassatum partium & melancholicum gignunt, aluum cohibent, & vrinam proritant. Quod si tamen probè concoctæ fuerint, non omnino malè nutriunt. Contrà verò, obstructionem hepati ac spleni efficiunt, pulmonique nocent, & immodicis torquent vigiliis. Isacus in diætis vniuersalibus, leporinam pro pharmaco potius quàm alimento habendam censet. At ne hoc quidem ignorãdum, quod tum hæc caro, tum ceruina quoque, si fuerint animalium ætate declinantium, simpliciter sint euitandæ. Si quis tamen comedere omnino expetat, ei sanè partui propinquïores sunt eligendæ, quo nimirum naturalis earum siccitas ab ætate temperetur. Eadem ratione & pinguiores longè cæteris antecellunt. Siccitas nanque pinguedine correcta ad mediocritatem in eiusmodi animalibus inflectitur. Verùm de hac ipsa Ioanne Manardo, lib. 13. epistola 4. diligentius nemo disseruit. Leporina.

Nonum, caro bouina, circa quam notandum in primis, & fæminam ipsam, quæ vacca dicitur, & vtrunque marem, tam eum, qui castratus est, quàm eum etiam, qui integer ad speciei propagationem reseruatus nominatur, cõmuni hac boum appellatione significari. Atque hi sanè non parum inter se ætatis ratione differunt. Extremæ nanque ætates, vt in aliis non paucis, ita in his quoque Bouina.

vitiosæ sunt, Mediæ vero optimæ & saluberrimæ. Vitulorum igitur recens editorum caro nimis mucosa & excrementitia est. Bimestres autem, quique paulo vltra citraue eam ætatem consistunt, temperamento viciniores sunt, & carnes habent ad concoquendum perfectis bobus præstantiores, & multum alimenti corporibus exhibent, boniquc succi habentur. Prouectiores vero, qui tamen florentem ætatem nondum attigerunt, temperamento sunt quàm senes minus sicco, magisque iis iuuenibus conueniunt, qui bono sunt corporis habitu. His perfectæ ætatis boues valentius quidem alunt, sed ægrius tum concoquuntur, tum in membra distrahuntur, Porro ad senium vergentium atque ipsorum etiam senum carnes duræ, siccæ, neruosæ, concoctionique rebelles sunt, & melancholicum humorem efficiunt, solisque ventriculos habentibus calidiores, atque illis insuper, qui vehementer sese atque immoderatius exercent, concedi possunt. Quod lib. 4. de vict. ratio. in morb. acut. aphor. 99. Hippocrates etiam ita scribens attestatur. Bubulæ carnes melancholica protitant παθήματα. Nempe harum natura insuperabilis est, necquiuis ventriculus eas concoquere potest. Galenus quoque lib. 3. capite 1. de aliment. facult. iisdem ferè confirmat verbis. Carnes bubulæ alimentum quidem & ipsa corpori suggerunt non mediocre, neque dissipatu facile, sanguinem tamen generant, quàm conueniat, crassiorem. Quòd si quis temperamento naturali melancholicus magis fuerit, affectu aliquo melancholico præhendetur, si largius his vescatur. Affectus autem melancholici sunt, cancer, elephas, scabies, lepra, febris quartana, & quæ peculiari nomine Melancholia nominatur. Lien itē quibusdā à tali succo intumescit, quā rē καχεξία, id est prauus habitus & hydropes sæpenumero cōsequūtur.

Cæterùm qua ratione incommodis, quæ frequentiorem earum esum excipere solent, prouidendum sit, luculenter & perspicuè Simeon Sethi in hunc modum scribens edocuit Si quis eas edere velit, summaque cupiditate appetat, vel cogatur etiam, is medeatur nocumento quod inde futurum speratur, aceto & alliis cum ruta intingens. Idem quoque autor est, earumdem iure siue brodio, ζωμῷ Græcis appellato, fluxus ventris ex flaua bile cohiberi.

Vaccinæ, cùm præter succi prauitatem etiam sexus ratione frigidiores sint, merito à sanitatis tutela eximuntur. Non tamen ab eis, quemadmodum nec ab aliis, quæ hactenus dicta sunt, ex toto abstinendum est, sed omnibus interdum, optimis vero, quantum fieri potest, sæpius vtendum. Vaccina.

Decimum, caro Caprina, de qua idem fermè, quod de bouina dicendum. Hædi enim perinde ac vituli, carnes ad conficiendum perfectis capris meliores, & tuendæ valetudini accommodatiores habent. Moderatè nutriunt, sanguinemque tenuem & humidum gignunt. Præstantiores & probioris succi sunt lactentes adhuc, & maximè si neque tenelli admodum, neque natu grandiores fuerint. Simeon Sethi rufos & glaucòs, Rhazes vero rubros in nigrum inclinantes, ac pingues præfert. Baldacho fœmellæ quàm masculi carnem temperatiorem, & à siccitate remotiorem esse placet. Mirificè calidis & siccis temperaturis, atque insuper delicatis & ociosæ vitæ deditis, conferunt. Hirci carnem quidem habent minimum humidam, pituitosam, ac lentam, ob fœtorem tamen ingratam, & stomacho inimicam ægre concoquitur, & ad succum bonum generandum parum idonea est. Caprina.

Hanc sequitur Arietum, post, taurorum. Porro in iis omnibus carnes castratorum sunt præstan- Arietina.

res: senum autem pessimæ. Caprina in tota valetudinis cura obseruationeque vitanda est. Nam Hippocrate lib. 4. de vict. rat. acutorum, aphor. 101. teste, habet,mala,quæ in bubulis sunt,omnia, & cruditatem, estque, flatuosior, & ructus magis generat, acris est, malumque succum efficit. Ineunte tamen æstate, & circa eius medium capræ melius agunt longeque seipsis in cibo præstantiores euadunt: tunc enim arborum & fruticum surculi & germina, quæ iis maxime idoneam præbent alimoniam, frequentissima sunt. Ac proinde habitiores etiam,ac pingues, nobisque alendis accommodatiores fiunt.

Quod autem alimonia ad carnis bonitatem plurimum possit, argumento sunt euidentissimo vulpes, quæ autumno probatissimam ob vuas habent carnem. Sic passer & ficedula per idem tempus maximè laudabilem carnem obtinent. De caprina plura Galenus lib. 3. cap. 1, de alimen. facul. & de attenuante diæta cap. 6. & comm. 101. 102. in lib. 4 Hippoc. de vict. ratio. in mor. acut. & Paulus lib. 1. cap. 84. & Aëtius lib. 2. cap. 119. Atque hactenus quidem de cibis & carnibus vitandis.

Exigit nunc ordo, vt de electione alimenti, quod partim à iam dictis, partim verò ab aliis quibusdam animalibus sumitur, nonnihil etiam dicatur. Si quidem de eo haud parua inter ipsos artis medicæ scriptores controuersia est. Galenus enim vt & alii nonnulli, porcinæ palmam detulit: Rhazes verò. Auicenna & Auerrhoes hædinam prætulerunt. Sunt etiam quibus vitulina præstantior videatur. Porro electio hæc & præstantia multipliciter attendi potest. Et primò quidem ratione tum similitudinis, quam cum humanis obtinent carnibus, tum maioris quoque & discussu difficilioris alimenti. Quo sanè modo.

Porcina, cæteris omnibus longè antecellit. Maxi-

ma enim illi cum humano corpore ſimilitudo eſt, quemadmodum Galenus lib. 3. de aliment. facul. cap.1. diſerte iis verbis oſtendit. Suillæ carnis ſimilitudinem cum humana ex eo poteris intelligere, quod quidam carnes humanas pro ſuillis ſine vlla in guſtu vel olfactu ſuſpicione comederunt, id enim ab improbis hoſpitibus, & aliis quibuſdam factum fuiſſe iam compertum eſt. Idem lib. 10. de ſimpl. medica. facul. cap. 2. ſanguis, inquit, ſuillus humano maxime temperie ſimiles eſt. Siquidem & carnes ſuum humanis ſunt ſimilis. Comperti enim ſunt hoſpites & coqui complures, qui humanas carnes pro ſuillis venderent: tametſi qui eas ediſſent, nullum omnino diſcrimen percipere potuerint. Quin & ipſe narrantes audiui viros fide dignos, ſeſe in diuerſorio publico ius eſitaſſe delicatum cum carnibus ſuauiſſimis cæterùm cùm iam pene ſaturi eſſent, inueniſſe digiti partem anteriorem, quæ videlicet ad vnguem eſt, quo perculſi ac metuentes eos, qui agebant in diuerſorio, ne ſcilicet ſe quoque vorarent, ceu ei rei aſſueti, protinus quidem illinc exiere, ac vomitu redditis quæ ederant, ita iter denuo ingreſſi ſunt. Sed & in ipſo facinore homines mactantes deprehenſos, non ita multò pòſt referebant. Itaque iure quiſpiam exiſtimet ſuillam carnem humanæ eſſe ſimillimam. Porcina.

Quòd deinde ſuillam carnem validiſſime nutrire diximus, hoc Galenus lib. 3 cap. 1. de aliment. facult. in eum modum ſcribens confirmat. Omnium ciborum, ſuum caro potentiſſime nutrit. Cuius rei athletæ certiſſimum tibi præbent iudicium. Si enim paribus exercitationibus parem molem alterius cibi pridie totum diem comederint, poſtero die ſtatim ſentient ſeſe redditos imbecilliores. Quod ſi pluribus deinceps diebus id fecerint, non imbecilliores modo, verumetiam alimenti Suilla nutrit.

penuria macilentiores, palàm conspiciuntur, Idem lib. 7, method. medendi, cap. 6. iis etiam testatur verbis: Omnium, quos nouimus ciborum, maxime nutriens suilla caro est. Quin & ipse Hippocrates lib. 6. epidem. part. 3. Aphoris. 4. quum iam corpus ex multis exerciciis conciderit, suillas carnes assatas exhibere præcipit.

Porrò alimentum, quod inde sumitur, firmum esse, neque dissipatu facile, satis confirmat Galenus in libro de attenuan. vict. ratione, capite 6. vbi sic scriptum reliquit: Suum domesticorum caro, omnium aliorum ciborum firmissime nutrit. Multum enim in seipsa habet lentorem, tum propter vitam desidiosam, tom propter cibi humidioris affluentiam Et similiter in libro de renum affect. dignot. & medic. cap. 26. pedestribus optimi succi est caro suilla, & hominib. maximopere fafamiliaris, maximéque tum nutribilis tum corroborans, sed glutinosum quiddam habet & crassum, ob id qui diutius ea victitant, iecoris & renum obstructione corripiuntur, quibus hæc à natura astrictos meatus habent, eoque longiori ab ea interuallo abstinendum.

Quia verò glutinosum, vt dictum est, & crassum succum generat, ideo Hippocrates assatam exhibere iussit, quo nimirum viscositate ac crassitie, ab ignis caliditate nonnihil consumpta, minus humida ac glutinosa edatur. Idem lib. 4. de vict. rat. in morb. acu. apho. 103 eiusmodi carnem absque pelle, hoc est cute mandendam esse docuit, Cutis enim animalis, vtpote frigidior, carni similiter concoqui nata non est. Quæ autem ob assationem ambusta est, tum ad succi bonitatem, tum ad concoctionem inhabilis existit, cholerámque parit propter eam, quæ huic accidit acrimoniam. Ibidem pinguissimam quoque suum carnem ea,

quam medii & bene carnosi habent, deteriorem existimat, suspicionem humiditatis habens, ob quam pinguedo omnis carne sui generis deterior tum ad cōcoctionem, tum nutrionem existit.

De Suilla hoc amplius Galenus in lib de cibis boni & mali succi cap. 4 Suilla caro, si exactè in ventriculo concoquatur, tum in sanguinem à iecinore conuertatur, probatissimos humores gignit. Quod intelligendum vtique, non de carne suum vetustissimorum, ea enim ob siccitatem & duriciem ægrè concoquitur, ac succum vitiosum generat, neque porculorum lactentium. Nempe hi terrestrium ferè omnium, quæ vorant homines animalium, maxime humidam & excrementitiam obtinent carnem. Atque ob eam rem plurima inde generatur pituita. Sed ætate mediocriū, anniculorum videlicet, vel bimorum. Idem Galenus etiam libro paulo ante citato cap 12. attestatur Ex animantibus, inquiens, quorum natura ad bonos humores gignendos aptissima est, sues mediocris ætatis habentur. qui enim ad summū creuerint, hominibus vigentis ætatis, seque exercentibus, qui vero adhuc increscunt, iis quorum ætas inclinat, idonei sunt. Caro ex porcellis paruulis excrementis scatet.

Quare ex pedestribus animantibus suilla caro probatissimus cibus est. Et hoc quidem tametsi in vtroque genere, tam domesticorum, quàm agrestium vere dicatur, agrestes tamen à Galeno longè cæteris anteferuntur Atque hinc adeo in libro de attenuan. vict ratio. cap. 6 sic, inquit: Apri suibus domesticis in cibo sunt anteponendi. Et lib. 8. method meden capite 2. Ex ipsis suillis carnibus optima est montana. Cuius causam Galenus lib 3. de aliment. faculta. cap. 13. hanc esse tradit. Domestici, inquit, sues temperie humidiores sunt, quàm agrestes, tum ob aeris, in quo

degunt, humiditatē, tum verò etiam ob vitæ ignauiam. Qui verò in montibus degunt, multum exercentur, ac fatigantur: præterea in aere ficciore viuunt, qua propter eorum caro est durior, nulliúsque prorsus pinguedinis, aut paucissimæ particeps, & alimentum, quod inde prouenit, minus habet excrementi: contra excrementitium est, quod à domesticis sumitur. Necesse igitur est, alimentum eiusmodi nutrire valentius, quàm alterum, succúmque gignere multò meliorem. Addit præterea Auicenna libro secundo cano. capite centesimo quadragesimo sexto, eosdem hyeme meliorem sanguinis habitum consequi, longéque seipsis in cibo euadere præstantiores.

Ex omnibus hactenus adductis, satis iam liquet, hominibus ætate florentibus, fortibus, sanis, & quamlibet fortem ac vehementem actionē obeuntibus, vt pote fossoribus, agricolis, messoribus, cæterísque id genus operariis, modò ab oppilationibus puri atque vacui sint, ac denique iis etiam, qui impinguari cupiunt, suillam potissimum exhibendam. Ad eiusmodi enim corporum conseruationē alimento plurimo, firmo, atque ægrè dissipabili opus est. Rectè itaque Rhazes lib. 3. ad Alman. cap. 9. Crassa, inquit, caro multum sese exercentibus cōuenit, iis verò, qui vitam in maiori ocio ac quiete degunt, subtilis & extenuans. Quod Auicenna quoque 3. 1. doc. 2. cap 7. ita fermè scribens confirmat. Vehementer sese exercentes, multoque labore fatigati firma magis & crassa alimenta requirūt.

Secunda verò carnium electio à temperamento, concoctione, ac succi inde geniti probitate sumitur, atque ea quidem ratione hædinæ longè cæteris præferuntur. Nam, vt Razes loco paulò antè citato autor est, temperatura sunt mediocri, nullius prauitatis participes, facilè concoquuntur, tum sanguinem quoque inter subtilem & crassum, cali-

dum, ac frigidum temperamentum efficiunt. Illis tamen, qui multum exercentur, in cibo minus idoneæ sunt, siquidem alimentum, quod corpori summittunt, forti exercitio, siue labore celeriter discutitur. Iuuenibus temperatis mediocri exercitio vtentibus, quemadmodum & illis quoque, de quibus suprà dictum est, magis conueniunt.

Porrò quemadmodum hac ratione inter animalia domestica caro hædina præstantior est, sic inter agrestia quoque capreoli facilè primas obtinent. Post hædinam autem secundum locum arietina sibi vendicat, si quid Rhazæ atque Auerrhoi credimus. Quorum ille quidem lib. 3. ad Almanso. cap. 9. ita scriptum reliquit: Caro arietina quàm hædina crassior est, virésque magis auget, sed plures efficit superfluitates, in bonitate tamen hædinam sequitur carnem. Hic verò lib. 5. suorũ collecta. cap. 32. de eadem hæc ferè prodidit. Post carnẽ, inquit, hædinam est arietina, atque ita omnes propè medici sentiunt, præter Galenum, qui arietum carnes abominatur, persuasum enim habet, vitulinam arietina longè melioris esse nutrimenti. Sed Galenus forsan hanc præstantiam ex eo attendit, quod vitulina plurimum nutriat, & nutrimentum eius ægrius dissipetur. Arietina vero insigni humiditate prædita sit. Nam humidius alimentum, vt distribuitur, ita etiam discutitur celerius Locus Galeni, quem Auerrhoes citat, est (ni fallor) in lib. de cibis bon & mali suc. cap. 12, verba Galeni sic habent.

Ex pedestribus animantibus caro suilla probatissimus cibus est, deinde hædina, mox vitulina, Agnina vero humida, tum lentorem mucorémque in se habere censetur. Quod idem in libro de attenuan. vict. ratione cap. 7. velut repetens inquit. Ex terrestribus animalibus, hirci, & arietes, & genus omne ouium, ac caprarum, non vndequaque laudabilis sunt alimẽti. Solis autem hædis innoxie

vtare: Agnorum esus propter insignem humiditatem est fugiendus. Ex quibus vtique locis fit hoc etiã perspicuum, apud Rhazen atque Auerrhoen, agnos masculos, qui aliquantulum increuerint, per arietes esse intelligendos id quod ipsemet Auerrhoes his verbis confirmare videtur Magna pars medicorum laudat carnes arietum iuuenum, &c.

Tertia demum carnium electio siue præstantia in eo sita est, vt neque insuaue, neque mali odoris, neque glutinosum quicquam gustu repræsentent. Tales autem imprimis vitulinæ sunt, quemadmodum Auerrhoes loco citato iis ferè verbis ostendit, Carnes inquit, vitulinæ bonæ sunt, minus enim quàm boum ætate declinantium carnes habent, tum viscositatis, tum frigiditatis ac siccitatis, tum odore quoque cæteris carnibus suauiores & iucundiores sunt. Qua certe consideratione ipsis etiam hædinis præferuntur. Siquidem in coctura hædinarum muccago, hoc est, lentor, siue viscositas quædam deprehenditur, quæ in vitulinis non apparet. Hædinæ tamen vitulinis succi probitate præstant

Ex omnibus, quæ hactenus adducta sunt, liquido iam constat, non esse tantam inter medicos de carnium electione controuersiam, quanta prima facie apparet.

Hoc quoque scire in vniuersum oportet, quod siccorum animalium carnes in prima ætate, quæ humidior est, præstantiores sint, & minori momento, conficiantur: cùm vero adoleuerint, ob siccitatem ægrè concoquantur. Contra humidioribus animalibus carnes progressu temporis consumpta humiditate superflua, aptiores & ad concoquendum, & ad nutriendum fiant. Quod Galenus etiam lib. 3 de alimen. facul. cap. 1. in hunc scribens modum innuere voluit. Iis, inquit, anima-

libus, quæ natura temperamento sunt ficciore, adolescens ætas ad mediocritatem ipsam confert: humidiorum vero natura, quod sibi ad probam ac conuenientem temperiem, id est, ab ætate florenti adsumit Non modo itaque vituli carnes habent ad conficiendum perfectis bobus præstantiores, sed etiam hædi capris: velut contra verueces anniculi, agnis lactentibus, & porci anniculi vel bimi porculis paruis. Hinc non temerè ab Auicen.3.1.doc. 2 cap 7. dictum est. Oportet vt cibus, nimirum sanitati conueniens, sit, qualis caro est, & præcipue hædorum, vitulorum lactentium, & agnorum anniculorum.

Ex quibus omnibus sequitur tandem, carnes hircorum caprarum, arietum, ouium, boum, atque verrium antiquorum, non vndequaque laudabilis esse alimenti: Carnes vero vitulorum iuuenum, agnorum anniculorum maialium anniculorum vel bimorum, valetudini tuendæ esse accommodatissimas.

Hoc quoque ignorandum non est, quod carnes naturali temperamento ficciores sint elixandæ: quo nimirum ab aquæ humiditate contēperentur: Elixatio enim siccitatem temperat. Humidiores verò assandæ, nempe vt earum humiditate ab ignis calore attenuatæ nonnihil atque imminutæ, mediocritatem consequantur. Assatio enim ex Galeni sententia, humiditatem moderatur. Quo fit, vt carnes leporum, cuniculorum, ceruorum, boum, & capreolorum elixæ: porcellorum vero ac veruecum assæ sint præferendæ. Eadem etiam ratione in ætatibus, temperaturis, atque anni constitutionibus humidis, ficciores & assæ carnes magis conueniunt: In ficcioribus vero humidæ atque elixa.

ANIMADVERSIO.

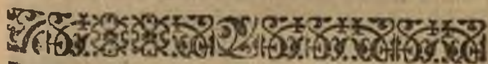
Vitiosa alimenta

Oc capite exempla proponuntur alimentorum vitandorum quorum substantia & qualitas vitiosa est. sed re vera hic mentio tantum esse debet eorum quæ substantia peccant quorum differentias omnes qui habere voluerit, in memoriam reuocet necesse est ea quæ ad caput secundum huius sectionis animaduertimus, Ibi ad substantiam alimenti pertinere diximus formam & materiam, formamque consistere in multa familiaritate ac dulcedine, materiam vero in consistentia cuius aliquot modos attulimus. Alimentum ergo parum familiare bonum succum nõ generat, sed prauum & malignum ex quo etiam morbi pestilentes generentur, vt ostendit Gal. lib. secundo de alim. facult. cap. de cucumeribus. Cum enim quod amicum est naturæ paucum sit & exile, robur corpori non addet, quia non assimilabitur, longo igitur tractu cunctando in venis sensim putrescit, morborumque occasionem præbet. Quod si eiuscemodi Alimentum aliquid dulcedinis admistum habuerit quod dulce est nutriet, reliquum abibit in excrementum, ex quo fit vt alimentum parum dulce, parumque familiare, fit excrementosum. Ergo ratione formæ duplex vitium in alimento exurgit prauitas que κακοχυμία dici potest, & excrementi copia quæ ὀλιγοτροφία. Ratione vero materiæ seu consistentiæ multa exoriuntur vitia, si enim duræ est consistentiæ difficile est concoctu corruptu facile, si grauis, densæ & crassæ terrenum succum, crassum & nimis fibrosum cumulat; si viscidæ & lentæ, difficili ne-

Excremẽtosũ alimentum

gotio in venas distribuitur, sed hæret, & obstruit. Cardan cap, 29 & 31 lib, 1 .de sanit. tuend. Galenum insectatur quod omnes differentias praui alimenti ad crassum & serosum reuocauerit, plures vero ipse recenset, sed sine methodo ex quo non minus ipse quā Galē reprehendēdus venit. Vitium alimenti desumendum esset ex eius substantia materia & forma de quib. est dictum, qualitate si calidius frigidius humidius siccius, si amarum, salsum acre, austerum, & si fœtens ac graueolens, præparationis denique ratione quæ cibos etiam laudabiles efficere potest vitiosos. Atque hæc vitia simplicia sunt, alia sunt coniugata cum scilicet vitia formæ concurrunt cum vitiis materiæ qualitatis, & præparationis omnibus simul, aut aliquibus seorsim, in quorum inuestigatione laborare debent studiosi, & coniugationes illas aliqua velut tabella digerere quo in promptu omnes vitiosorum alimentorum differentias habere possint cum lubet.

DE QVANTITATE ciborum.

CAP. V.

" POne gulæ metas vt sit tibi longior ætas
" Vt medicus fatur parcus de morte leuatur.

ANIMADVERSIO.

HOc caput ex manuscrip. nostro supplemus quo quidem quantitas alimentorum defini-

Alimentorum quãtitas.

nitur quæ sit moderata & mediocris, nec in excessu peccans nec in defectu. quod videtur ex Hippoc. desumptum parc 22 sect. 4 lib. 6. epid. vbi salubris diætæ caput esse refert non satiari cibis. Est enim patens morborum nutrixque medicorum intemperantia vel Platone teste qui ciuitatem quæ multos aleret medicos, intemperantiæ accusabat. Cæterum Gal. comm. ad aph. 4. lib. 1. triplex alimentum secundum quantitatem constituit plenum, tenue & mediocre, quæ ægris potius accommodantur, quam sanis. Tenuis enim cibus conuenit iis quorum vitia emendare ac imminuere studemus, plenus iis quos reficere & roborare, mediocris iis quos conseruare. Commodiùs alimentum diuiditur in nimium, parcum, moderatum. Nimium morbos parit ex aphor 4. & 17. lib. 2. ex eo enim cum humorum & excrementorum prouentus exurgat inde obstructiones cruditates corruptionesque fiũt natiuique caloris oppressio. docet Gal. lib. de venæ sect. aduersus Erasist. nimiam cibi quantitatem naturæ potius esse oneri quàm nutrimento, quòd enim copiosius est in corpore, deterius in ventre venisque concoquitur, hinc multa supersunt excrementa & cruditates plurimæ quod ante perfectam coctionem alimentum in ventrem & venas rapiatur quemadmodum videre est apud Gal cap. vlt. lib. 4. de sanit. tuen. Est vero nimia cibi quantitas duplex si credimus Gal comm. ad aph. 17. lib. 2. vna quæ ad vasorum capacitatem, altera quæ ad vires seu naturam nos gubernantem refertur. Vtraque calamitosa est, quamquam enim illa vires non premit, sed tota in sanguinẽ facessit, lubrica tamen est ob nimiam humorum abundantiam quæ vasorum ruptionem, caloris suffocationem, aut mortem repentinam minatur auct. Gal. comm ad aph 3. lib. 1. Posterior quia supra vires est integre coqui

Nimia cibi copia duplex.

nõ poteſt: idcirco cruditates multas parit, & infinitos morbos ex aph. 17 l 2. rectè ergo ſcripſit Celſus ca. 2 lib 1. nunquam vtilem eſſe nimiam ſatietatem. Paucum alimentum cibi copia, qualitate vel numero conſideratur, copia cum quis paucis cibis vtitur, qualitate cũ ὀλιγοτρόφοις tenuiter nutrictibus, numero cum ex longo interuallo aſſumptis. qualecunque ſit autem vires ſemper minuit quia noſtræ ſubſtantiæ effluuium non reparat, febres acutas parit, corpus tabefacit, calorem denique natiuum extinguit, defectu ſiquidem humoris temperantis calor noſter exacuitur, ex quo dein ſicceſcit corpus & marceſcit primigenii humoris conſumptione, vide cap. 8. lib 8. meth. & cap. 7. lib. 7. Hipp. ſent. 24 lib. 2 de vict. in acut. Auic. cap. 7. doct. 2. fen. 3. lib. 1. Denique moderatus cibus & ad naturam cuiuſque accommodatus corporis ſubſtantiam caloremque natiuum & humorum ſymmetriam tuetur, excrementis modum adhibet, facultates functioneſque omnes corroborat vt licet colligere ex Gal. cap 5. lib. 12. meth. is autem aſſumendi cibi modus eſto cum nondum ſatietas cœperit, ſic enim melius conficietur præſertim ſi valentius nutriat vt monet Actuar. cap. 9. lib. 2. de ſpirit. animali. Ac tẽperatis quidem æqualis eſt coctione appetitus calidiores vero minus appetũt qua coquere poſſunt, frigidiores magis ex Gal. in arte parua. Idcirco frigidiores ante expletã appetentiam à cibo arcendi ſunt. vt melior fiat coctio. Cuius tanta vis eſt ad vitæ incolumitatem vt Gal. cap. 3. lib de cibis boni & mali ſucci affirmet nullis eos morbis corripi qui vitæ fundamentum iecerint temperantiam. Sapienter ergo dictum eſt à Salernit. iniicienda eſſe gulæ fræna iis qui vitam longæuam ducere volunt.

Paucitas cibi.

Moderatus cibus.

DE QVALITATIBVS alimentorum ex ſaporibus dignoſcendis.

CAPVT VI.

I feruore vigent tres ſalſus, amarus, acutus:
Alget acetoſus, ſic ſtipans, ponticus atque:
Vnctus & inſipidus, dulcis, dant temperamentum:
„ Lenit & humectat dulcis benè mundificatque.

HOc loco recenſentur cuiuſque ſaporis qualitates.

Et primò dicitur hos tres ſalſum, amarũ & acutum calfacere corpus vtentis: Dein hos tres acetoſum, ſtypticũ & ponticũ infrigidare Tertio vero loco, hoſce tres: vnctuoſum, id eſt, pinguẽ, dulcem, & inſipidum, quem Græci ἄποιον, id eſt, qualitatis expertem, eſſe temperatos, adeo vt corpus neque refrigerent neque calfaciant. Auicen 2. Canon. Tract. 1 cap. 3. Octo ſunt, inquit, veri ſapores, qui ſequuntur inſipidum, vt ſunt dulcedo, amaritudo, acuitas, ſalſedo, acetoſitas, ponticitas, ſtypticitas, & vnctuoſitas. Enumerando tamen inſipiditatem pro ſapore, ſicuti fit hoc loco, erunt nouen ſapores. Accipitur autem ſapor pro omni eo, quod guſtu diiudicatur. Horum tres ſunt calidi, ſalſus ſcilicet, amarus, & acutus. Auicema ibidem, Acutum, inquit,

quit, est calidius, dein amarum, ac dein salsum, quoniam acutum est fortius ad resoluendum, incidendum, & abstergendum, quàm amarum, & inde salsum est sicut amarum confractum cum humiditate frigida. Tres sunt frigidi, scilicet acetosus, stipans, id est, stypticus, & ponticus. Ponticus tamen cæteris frigidior, dein stypticus, hinc acetosus. Et propter hoc in omnibus fructibus qui dulcescunt, prius est ponticitas vehementis frigidationis, dein postquam per calorem solis digestiuum, aliquo modo digesti sunt fructus, sentitur in eis stypticitas, & declinant ad acetositatem, sicut agresta, & tandem dulcescunt. Acetosum vero, quamuis sit minus frigidum quàm stypticum, tamen propter subtilitatem & penetrationem suam in pluribus maioris est infrigidationis. Pōticum & stypticum, eodem Auicenna teste sunt in sapore propinqua, sed stypticum nihil contrahit linguæ præter superficiem extimam, Ponticum verò contrahit & exasperat & superficem extimam, & interiora eius. Acetosū. Ponticū.

Postremo vero, saporum tres sunt temperati, id est, non excedentis caliditatis siue frigiditatis, dulcis scilicet, vnctuosus, & insipidus. Dulce enim licet calidum sit, tamen in eo non apparet fortitudo caliditatis, sicut dicit Rhazes 3. ad Mansorem cap. 1. Porro vnicuique sapori propriæ adsignantur operationes, sicut testatur Auicen. & Rhazes.

Operationes enim dulcis, inquit Auicen. sunt digestio, & lenificatio, & multiplicatio nutrimenti, & natura diligit ipsum, & virtus attractiua attrahit ipsum. Et Rhazes inquit: qui dulci vsus fuerit, multa bilis in eo generabitur & sanguinis multitudo, oppilationes quoque generat, & apostema in hepate & splene: & præcipue si hæc membra ad hoc fuerint præparata, ventris itidem

fluxus ex eo sequitur, & molli ficat stomachum. Pectori verò & pulmoni confert, corpus itidem impinguat, & augmentum spermatis tribuit.

Operationes verò amari (secundum Aui) sunt abstersio,& exasperatio. secundum Rhazen amarum calfacit & desiccat fortiter, citóque sanguinem ad adustionem & malitiam perducit, bilem quoque rubeam in sanguine augmentat.

Operatio pontici, iuxta Auicennæ sententiam, est contractio, si ponticitas fuerit debilis: aut expressio, si fortis.

Operationes styptici, secundum Aui. sunt contractio, inspiratio, induratio, & retentio. Secundum Rha. verò, stypticum corpus infrigidat, & desiccat carnium quoque ac sanguinis minorationem facit si quis eo multoties vtatur, stomachum confortat, ac ventrem secundum plurimum constringit, & sanguinem generat melancholicum. Videtur autem Rhaz. ponticum sub styptico comprehendisse, quia de Pontico nihil expressit.

Operationes vnctuositatis, secundum Auicen. sunt lenificatio, lubrificatio, & coctio, id est, digestio parua. Secundum Rhaz. vnctuosum stomachum mollificat, & ventrem fluere facit. Ac satietatem adfert, antequam homo cibi quantitatem sibi necessariam adsumat, & calfaciat, maximè tamen febricitantes, vel habentes hepar, vel stomachum, calida. Corpus præterea humectat atque lenit. Phlegma verò auget, & cogitationem reddit hebetem, & auget somnum.

Operationes acuti secundum Auicennam, sunt resolutio, incisio, & putrefactio. Secundum Rhazen vero, acutum calorem auget, & corpus velociter inflammat, ac sanguinem adurit, ipsumque prius in bilem mutat rubeam, postea in nigram.

Operationes salsi, secundum Auicen. sunt abster-

sio, ablutio, exiccatio; & prohibitio putrefactionis.

Operationes acetosi, secundum Auicennam, sunt infrigidatio & incisio. Secundum verò Rhazen, acidum bilem rubeam & sanguinem reprimit, atque ventrem stringit, si stomachus & intestina munda fuerint. Si autem phlegmatis in eis fuerit multitudo, ventris efficit fluxum, & corpus infrigidat, virtutem quoque debilitat digestiuam, propriam in hepate. Neruis vero, & neruosis membris nocumentum adfert, & corpus desiccat, virtutem autem appetitiuã excitat. De operationibus insipidi, dicit Rha. aliquod esse insipidum quod magis nutrit, scilicet quod æqualitati vicinum est. Aliud verò, quod temperate infrigidat, cum quo multa fuerit humiditas, humectabit. Cùm autem fuerit siccum, desiccabit.

ANIMADVERSIO.

VT de qualitatibus alimentorum agant Salernitani proponunt sapores ex quibus vt medicamentorum sic alimentorum temperamenta & facultates colliguntur, sicut ostendit Gal. cap. 1. lib. 1. & cap. 61. lib. 2. de alim. vt vero alimentum sua substantia nostræ substantiæ effluxum reparat ita suis qualitatibus ei quod alteratum est in nostro corpore medetur docente Gal. cap. 10. lib. 4. simpl. Eiuscemodi autem qualitates primæ sunt calor, frigus, humid. siccit. à quibus alimentum denominatur calidum, frigid. humid. siccum, aut à primis ortæ quæ maximè à saporibus denominantur, licet & visu & olfactu & tactu percipi possint quemadmodũ demonstrat Gal. c. 1. l. 1. de alim. E quidẽ alimenta tẽperata quæ in mediocritate qualitatum omnium

Qualitates ciborum.

consistunt propriè & verè alimenta dicuntur quia corpora temperata nullo modo alterant aut immutant, sed nutriunt solum atque conseruant.

Alimentum medicamētosum.

At alimenta quæ excessum alicuius qualitatis obtinent, quia vim habent alterandi & immutandi dicuntur à Gal. Alimenta medicamentosa quæ ad emendendas coutrarias intemperies debent vsurpari : sic calida alimenta frigidis naturis exhiberi debent , frigida calidis vt præter alimoniam, emendationem quoque excedentis qualitatis præbeant. Quamobrem alimenta temperata necessaria quidem sunt , sed intemperata magis, quia plures sunt intemperati homines quàm temperati. Ex

Calidi cibi.

intemperatis vero habentur primo Calida quorum proprium est crassos humores attenuare , viscidos incidere, flatus discutere obstructa liberare, menses & vrinas mouere, in frigidioribus naturis; in téperatis vero aut calidioribus bilem augere & sitim excitare. Secundo frigida quæ quidē æstū sanguinis & ventriculi temperant, somnū conciliant, sitim

Frigidi.

sedant, venerem extingunt , sed flatibus materiam

Humidi.

suggerunt. Tertio Humida quibus siccitas partium emendatur , aluus subducitur ob lubricam eorum substantiam. Quarto Sicca quæ ægrè co-

Sicci.

quuntur & distribuuntur , sed firmiter alunt, aluum sistunt succoque melancholico generando sunt idonea ex cap. 18. lib. 1. de alim. Atque hæc alimenta denominantur à primis qualitatibus, à saporib. nomen habent Dulcia, pinguia , insipida, acria , amara ; salsa , austera , acerba , acida, quorum priora tria temperata sunt , tria sequentia calida , postrema tria frigida. Modus autem quo Gal. temperamentum saporum collegit af-

Saporum tēperies

fertur lib. 4. simpl his ferme verbis. Illis saporibus frigiditas inest à quibus lingua contrahitur, densatur , asperatur certum enim est à solo frigido contrahi constringi , condensarique corpo-

ra, Atqui ab Austero, acerbo, acido lingua contrahitur vt experientia patet, ergo austerus acerbus, & acidus, frigidi sunt sapores, distinguuntur interse quod Acidus tenuium sit partium, austerus & acerbus crassarum & terrenarum, quod sic probatur Terrena corpora inæqualiter linguam desiccant & exasperant, Sapor austerus & acerbus id efficiunt sunt ergo terrenæ substantiæ. Quæ sunt tenuium partium velocem habent transitum per sentientes partes, magisque in alto agere videntur, Acidus sapor id præstat est ergo tenuium partium. Iam vero Amara dulcibus calidiora esse hinc probat quod quæ summe sunt dulcia si aut alieno calore aut proprio per vetustatem excoquantur amara fiant, quodque dulcia in naturis biliosis amarescant. Salsa quia vim detergendi & abluendi habent calida habentur minus tamen quam amara, aquam enim salsam si coquas amaram reddis, medius itaque est salsus sapor inter dulcem & amarum, Acer quia exedit, vrit, erustamque molitur omnium calidissimus est. Dulcis quia temperatis naturis familiaris & amicus moderate calidus habetur: calor enim temperatorum moderatus existit. Pinguis est ex genere dulcium crassioris est tamen substantiæ, dulcis tenuioris. Insipidus ad dulcem & pinguem accedit nisi quod aquosæ magis est consistentiæ. His præmissis quiuis intelligit alimentorum à saporibus denominatorum facultates. Siquidem sola dulcia pinguia & insipida vim nutriendi habent, alia nequaquam nisi dulcedinem aliquam admixtam obtinuerint, vel ab insito suo calore, vel adscititio vt cum ab igne præparantur, vel à nostro dum coquuntur auctore Gal, cap. 11. lib. 4. simplic. Bona ergo alimenta ratione qualitatum secundarum sunt Dulcia quæ quidem copiosum præbent alimentum maxime si compa- Dulcia alimenta

ctam habeant substantiam, hoc vnum tamen nocumentum afferunt quod iecoris & lienis obstructiones efficiant & inflammationes augeant. cum enim hepar dulcibus delectetur, ea auidissime trahit priusquam absolutam coctionem sint consecuta. Alia alimenta minus laudabilia sunt, veniunt tamen in vsum vel ad voluptaté, vel ad vtilitatem. Ad voluptatem quidem propter ventriculi intemperiem. Soli enim hi qui præter naturam afficiuntur eduliis tum amaris tum austeris, tum acidis oblectantur ex comm ad sent 14. sect. 5 l. 6. epid. Quam ob causam Gal cap 3 lib de sanit. tuenda obseruat iis qui inæqualem temperiem sortiti sunt diuersa alimenta idonea esse quod alterum alteri iucundius existat Vtilitas autem est duplex vna vt sua contrarietate impediant ne dulce nimiú alat aut in summo emineat, vno verbo vt sint velut condimenta ex Aristot lib. de sensu cap. 4 altera vt sua facultate tum partibus tum humoribus opem aliquam conferant, Eamdem enim cibi facultatem habent atque medicamenta cum quibus in sapore conueniunt ex Gal. cap. 1. lib. 1. de alim.
Salsa edulia. Quare Salsi cibi putredinem arcent, crassos humores attenuant, sed vsu nimio sanguinem vrunt & pruritum excitant Amari tergent & roborant, incidunt & crassos humores attenuant.
Amara
Acria, Acres obstructa liberant, potentissime incidunt, ventriculum mordicant, bilem augent & acres halitus emittunt.
Acida. Acidi refrigerant, incidunt attenuant, succum crassum deorsum subducunt si simplices acidi fuerint, at si dulcem habent admistam qualitatem vt cerasa si dulcedo superet aluum leniunt, si aciditas aut acerbitas adstringunt
Acerba Acerbi & austeri astringunt sed magis acerbi proinde stomachum roborant & confirmant, aluumque sistunt si aliis cibis præmittantur, soluunt si postremis epulis assumantur quemadmodum probat Gal. quibusdam

exemplis cap. 21. & 22. lib. 2. de alimen. cætera repetantur ex comment. Villanou.

DE CIBORVM PRÆPARATIONE VARIISQVE COQVENDI MODIS.

CAP. VII.

» Ixa fouent, ſed frixa nocent, aſſata coercent,
» Acria purgant, cruda ſed inflant, ſalſaque ſiccant.

ANIMADVERSIO.

HOc caput de præparatione alimenti ex noſtro manuſc. aſſuimus: præparatio autē pertinet ad vtendi rationem quæ vt diximus quatuor capita comprehendit, præparationem, tempus edendi, ordinem in cibis aſſumendis ſeruandum, ac denique cōſuetudinē, adeout vtenti ratio aliud nihil ſit quam certa quædā ratio in exhibendis & aſſumendis cibis obſeruanda Præparatio cibi duplex eſt vna vtilis, alia iucunda, vtilis circa coquēdos cibos occupatur, iucunda cibis condimēta parat, illa neceſſitatis eſt hæc voluptatis, illa hoc capite, hæc ſequenti explicanda. Iulius Alex. l. 18 ſalubrium priorē videtur ad Obſonium alteram ad ἡδύσματα καὶ ἀρτύματα condimenta referre: illam ego ad πέψιν καὶ ἕψησιν ad Cocturam, hanc ad ἄρτυσιν καὶ ἥδυσμα ad conditurā reuoco, nam vt rectè obſeruat Pollux onom. lib. 6 cap. 3. inter officia coquorum duo hæc habentur ἑψῆσαι coquere, & ἡδῦναι dulcorare ſeu condire. Eſt igitur Coctio alimenti quā

Vtendi ratio quatuor comprehēdit.

Præparatio ciborum duplex.

præparationem vtilem vocauimus, ratio artificiosa præparandi per ignem cibi ad excrementosas & noxias eius partes mitificandas & ita elaborandas vt efficiatur proximè mutabilis in hominis substantiam. Quo loco primò exurgit quæstio an satius homini sit crudis carnibus quam coctis vesci. Nec enim exempla desunt non hominum tantum sed gentium crudas carnes mandentium. Laertius in vita Zenonis Cittiæi tam continentem eum scribit vt crudis vesceretur, Suetonius in Nerone Polyphagum quemdam Aegyptium narrat crudas carnes & quicquid daretur mandere solitum, Abyssinos refert Scalig. exerc. 22. qui in regno Angot agitant crudis ali carnibus. Nomades & Scythas semicrudis carnibus vixisse memoria est postremosque etiam non igne aut sole coxisse, sed calore equorum sub quorum ephippiis recondita carniũ frusta macerabant. Porphyrius lib 1. de abstinentia animatorum ὠμοφάγων crudiuorum fuisse hominum genus scribit ante ignis vsum His suffragatur Cardani auctoritas lib. 2 de subtil. qui carnium & ouorum crudorum esum ad vitæ diuturnitatem non parum conducere affirmat, causamque eam esse cur qui in ἐρήμῳ habitarunt ad longam senectutem deducti sint. rationem autem subiungit ex præparatione petitam quod scilicet ignis substantias alimentorum separando & tenue à crasso seiungendo deteriores eas reddat. Verum philosophus Diogenes exemplo suo demonstrauit quam noxius esset crudarum carnium esus cum crudo polypo deuorato propius nihil factum est quàm interiret: egregiè vero Cardanum castigauit Scal. exerc. 22. docuitque ex Hippocr. πάντα τὰ ἑψόμενα, ἀεὶ γλυκέα dulcia semper euadere quæ coquuntur, modoque malitiam suam amittere, modo bonitatem assumere ex 2. de diæta. Aristot. probl 4. sect 20 quærit rationem cur alia cocta, alia cruda comedantur

An satius vti crudis quã coctis cibis.

docet vero ea quibus ſapor protinus gratus exiſtit cruda edi, quib.ingratus cocta; ſuccus enim eorum decoctus dulcior redditur à calore, quo loco Aponenſis obſeruat calorem ſecundum diuerſitatem patientis diuersè operari, nam ſi inueniat materiã crudam, inſipidam, amaram, acidam, eam decoquit & dulcificat, ſi dulcem in amaram & acutam permutat. Sed non eſt quod in Cardanum rationes vel auctoritates congeramus cum ipſe palinodiam cecinerit, & lib. 1. de ſanit tuen. cap. 41 Statuerit cruda maximè aduerſari naturæ noſtræ, nec ſe moueri exemplo eius Adoleſcentis cuius meminit Gal. lib 1. de Alim. cap. 25. qui cum per annos quatuor crudis vixiſſet phaſellis, fœnugræco, lupinis & aliis huiuſmodi, ſine noxa fuit: vocat enim id *monſtrum in medicina* quod nos minimè ſequi ſed naturæ curſum debemus.

Coctionis ſpecies.

His ita conſtitutis videamus porro quæ nam ſint ſpecies & differentiæ coctionis, cuiuſque ſint facultatis ac virtutis ſingulæ. Ariſt. lib 4. meteor. cap. 2. τρεῖς differantias conſtituit πέπανσιν, ἕψησιν καὶ ὄπτησιν maturationem, elixationem & aſſationem, ſed πέπανσις propria eſt coctio plantarum & earum partium facta virtute calidi interni ab externo adiuti, ab externo, inquam, non ignis ſed cœli ex quo relinquitur eam mere eſſe naturalem non artificialem, quemadmodum & maturatio humorum & tuberculorum quæ ſunt in noſtro corpore dicta Galeno πεπασμός. Hic vero agitur de coctione artificiali ciborum quæ fit ignis beneficio, qualis eſt & aſſatio & elixatio Eſt ergo coctio ciborum duplex vna quæ fit à calore ſicco, altera ab calore humido. Ad illam pertinet aſſatio, ad hanc elixatio, Aſſatio eſt concoctio humidi ſuperflui quæ eſt in alimento facta à calore externo ſeparato ab humiditate & coniuncto cum ſiccitate, Ea rurſum duplex eſt ſimplex & vera, Mixta & minus

Ariſt. 4. meteor. cap. 4.

vera. Prior ſimpliciſſima eſt & antiquiſſima cum troiani belli temporibus heroes hac ſola vſi perhibeantur quemadmodum probat ex Eubulo Athen. lib primo dipnoſ. licet Euſtath credat elixis carnibus eos quoque veſci ſolitos: vt vt ſit aſſatio parum operoſa eſt ſolo enim igne peragitur ſic diſpoſito vt aſſandam carnem non tangat, ſed è longinquo calefaciat. adhibendus, is modus ne imperfecta fiat coctio, quæ nomen apud græcos non eſt ſortita, vel nimia quæ græcis στάτευσις Latinis Toſtio ſeu Aduſtio vocatur. Inſtrumentum quo aſſantur carnes commodiſſimè eſt veru, minus commode ſub craticula ſubditis prunis ex qua ſequitur potius aduſtio quam aſſatio, eſcharam enim contrahunt carnes quæ ita coquuntur, Mixta aſſatio eſt frixio quæ fit ἐπὶ τῶν τηγάνων in ſartaginibus, in hac enim adeſt humidum externum cuius tamen ſiccitate potentiali aſſantur & ſiccantur carnes.

Aſſatio.

Toſtio.

Frixio.

Elixatio eſt concoctio humidi ſuperflui quod eſt in alimento facta à calore coniuncto cum humiditate aquoſa & in illud humidum ſuperfluum agente, ipſumque vincente & contemperante: ſi fiat in aperto dicitur libera & difflata; ſi concluſis vndique diligenter ſpiraculis Suffocata, ad quam pertinent paſtætorum quæ vocant genera, & carnium inter duos catinos coctura. Quæ nam eſt eorum omnium facultas? Aſſa ſicciora ſeipſis ſunt foris, Elixa humidiora, Aſſa minus ſicca intus, elixa magis: exteriorum itaque partium comparatione aſſa interius humidiora ſunt, elixa vero ſicciora, abſolutè tamen aſſa dicuntur deſiccare, elixa humectare. ſiccum ergo ſolidumque alimentum præbent aſſa aluum adſtringunt, & excrementa ſæpe morantur. Elixa vero humidius alimentum

Elixatio.

Aſſa edulia.

Elixa.

largiuntur & coctu facilia sunt & calori nostro conuenientia, facile aluum subeunt, minusque excementorum gignunt. Frixa suauia quidem, sed insalubria, suauia propter humidum pingue in quo fit frixio: insalubria, quia humidum internum superfluum non ita conuenienter emittunt, quin potius plus adhuc externi redundantis attrahunt & imbibunt, sunt coctu difficilia, aluum stringentia, nidorulenta, obstruentia, sanguinem exussantia. Suffocata quia æqualiter cocta laudabilem succum generant, temperatum, permeabilem, non hærentem in descensu, in excessuum omnium mediocritate consistentem. Cum autem dixerunt Arabes suffocata veneni vim habere, intellexerunt assas carnes, quæ ex veru extractæ si protinus vndique concludantur ne exhalare possint, non leues noxas contrahunt ex retentis vaporibus consule Iul. Alex. salub. lib. 19 cap. secundo & sexto. Frixa. Suffocata

Venio ad alterum huius capituli versum vbi acria purgare, cruda inflare, salsa siccare perhibentur. Multa quidem hic dici possent de vi purgatrice medicamentorum an ea à tota quod aiunt substantia & forma, an à qualitatibus primis & secundis proficiscatur. Nullus est alicuius in medicina nominis qui rem istam multis difficultatibus implicitam explicare & enodare non sit aggressus, sed minimo profectu, alii enim vim illam à cælo deducunt vt Mesuæus, & Fernelius, alii à forma seu tota substantia vt Galen. & Aphrodisæus, alij à manifestis qualitatibus vt Erastus & Puteanus eleganti libello duplici de medicament. purgantium facultat. alii aliunde vt videre est apud Valeriol. comment. in librum Galen. de constitut. artis, & Sanctorium à Sanctor. libro purgãtia medicamenta.

8. methodi vitandorum errorum. Nos prætermissa thesi consistemus in Hypothesi an & quo modo purgant acria quæ est Salernitanorum sententia. Docuit Gal lib. 4 simpl cap. 8. ex essentia Acrium esse excalfactionem, nec veterum aut recentiorum quemquam philosophorũ extitisse qui acres sapores omnium calidissimos non sit arbitratus, cum autem amara omnia & acida, acria sint, huiusmodi tamẽ propriè non vocanda sunt acria, sed ea tantum in quibus vehementem comperimus acrimoniam. At ex acribus alia edi possunt, alia esui sunt inepta, illa dulcem quamdam saltem obscuram admixtam habent qualitatem, quibus interdum pro obsonio, vel condimento vtimur, pro vero cibo nunquam. Ista vel tota substantia nostræ naturæ summe aduersantur, & vocantur putrefacientia, ac deleteria, vel caloris dumtaxat immoderationem obtinent suntque simpliciter medicaměta. Rursum inter acria quæ simpliciter medicamenta sunt, alia crassam & terrenam habent consistentiam, alia tenuem, crassa si introsumantur exulcerandi vim habẽt, tenuia vrinã mouendi, sudoresque ciendi, incidendi præterea & digerendi per halitum. si vero foris admoueantur tam crassa quam tenuia, exedunt, vrunt, crustamque moliuntur: ex quibus habemus Acrium naturam calidam esse ac igneam, subtilem, attenuantem, mordicantem, vlcerantem, attrahentem, incidentem, purgantem, ac infarctu liberãtem. Hæc erant ad conclusionem eliciendam à parte acrium consideranda, quibus maius accedet lumen si omnia quæ ad purgandum conferunt, in acribus esse ac reperiri demonstrauerimus. Gal. lib. 5. simpl. cap. 20 duo purgantium genera constituit alterum quod quouis modo excrementa purgat, alterum quod per vomitum tantum & ventris deiectionem expurgat. quæcunque autem purgant trahendi vim habent, vel

An Acria purgant.

Acrium differentia.

Ad purgandum quæ necessaria.

vnum, vel duos pluresue succos, sed prioris generis purgantia improprie sic dicuntur, proprie vero vel bechica, vel diuretica, vel menses mouentia & id generis. posterioris differentiæ purgantia proprie sic vocantur quod vim habeant familiarium succorum attractricem. ea est Gal. sententia ad quam acrium facultatem reducemus. prima conditio ad purgandum est attractio, quæ si credimus Gal. cap 17 eiusdem libri reperitur in corporibus calidis tenuium partium, proprium enim est calidi semper attrahere, quacunque hæreat in substantia, in crassa quidem minus, in tenui vero vehementius Atqui acria calida & tenuia sunt, vim ergo attrahendi vehementem possident. Altera conditio cathartici est excretio alicuius succi vitiosi quam Gal. cap. 20 ad familiaritatem quamdam atque substantiæ similitudinem nescio quo consilio reuocauit, nec iam locus est explicandi aut refutandi Galeni: atque satius est cum illo lib 3. simpl cap. vlt. excretionis expulsionisque causam constituere in purgantis medicamenti mordicatione. Cui intelligendæ supponendum est ea quæ purgant à nostra natura non posse concoqui, neque in alimentum conuerti: ac præterea odiosa illi esse, infesta, ac perpetuo eam irritantia quod vt acutè sic doctè obseruauit Arist. prob. 47 sect. primæ quo loco duo requirit in me- medicamento purgante primum vt sit ἄπεπτον vt concoqui non possit, alterum vt sit κινητικὸν commouens & alterans sicut exercitandi ratio per motum alienam excernens materiam. certum enim est ea quæ nutriunt & alunt non esse purgantia, verum quoque ea naturam non irritare ac commouere nisi forsan copiosiùs ingerantur, tum enim vt aduertit ibi Arist. lac ipsum ac mustum corpus purgāt: quamobrem necesse est vt purgantia minimè nutrientia sint sed sint à coctione aliena, ac insuper

Attractio vnde.

Mordicatio.

molesta atque irritantia siue mouentia, id est, quemadmodum exponit Petrus *Apon* com. in prædictum problema; vt egrediantur extra corpus per inferius aut superius, calefaciant partes, aperiant poros, superfluitates dissoluant in sudores & tráspirationem insensibilem; moueant humores & liquent, vt ipsis stimulantibus expellantur à natura. Duo igitur in purgante desiderantur medicamento vt corpus omnino non alat, vt corpus stimulet ac irritet. Reuocare autem debemus in memoriam duo esse acrium discrimina vnum esui aptum de quo hîc non est sermo, alium ineptum quod purgantis medicamenti conditiones omnes habet, quod enim penitus non alat verè incoctile est qua autem incoctile ventriculo ac corpori infestum est, atque molestum; plura qui voluerit legat Guillel. Putean. lib. 1. de purg. medica. facult, cap. 8. & 9. ex quo discet acria sicut volunt Salernit. purgandi facultatem obtinere Si quis autem sciscitetur cur Salernit. Acrium hic mentionem faciant vbi de præparatione, non de qualitate ciborum agitur, sciat id ab illis fuisse propositum vt significarent quædam esse acria quæ coctione mitescunt vt sunt allia & porri quibus pro cibis vtimur, alia vero quæ acrimoniam suam etiam admota ignibus retineant, à quibus vis omnis nutriendi exulat, alterandi, & purgandi facultas nonquam recedit. Sed quoniam duó omnino sunt crudorum genera quæ à calore nostro non superatur, alterum quidem eorum quæ prorsus coqui non possunt, qualia diximus esse acria, alterum eorum quæ apta quidem vt coquantur, existunt, cruda tamen remanent tum quia vel difficilis sunt coctionis, vel calorem ignauum & imbecillum nanciscuntur: idcirco addiderunt Salernit cruda inflare quo significarent hoc postremum crudorum discrimen. Certú enim est crudos cibos & flatus &

Cruda quæ.

fluctuationes in corporibus nostris excitare. Equidem si flatus causas omnes rimari velimus, eas partim ad efficientem partim ad materialem licebit reuocare. Efficiens est calor modo intensus modo remissus & languidus nonquam frigus quod cum extenuare non possit vapores quoque excitare non valet. Intensum calorem flatus efficere docet Gal 12 meth. med. præsertim cum in humorem crassum, lentum & frigidum agit, fundit enim & liquat eos humores ac in flatum vertit, nisi quoque vim digerendi valentem possideat. visus est contrariam tenuisse sententiam lib. 6 de sympt. causis vbi nec calorem intensum, nec frigus flatus generare scribit sed remissum solum calorem vel hoc exemplo quod per constitutionem frigidissimam ac calidissimam purum serenumque aerem videamus, per medias autem constitutiones nebulosum: verum eo loco Gal. rationem tantum habuit efficientis causæ, non etiam materialis: quæ cum cruda est, glutinosa, lenta & frigida quemcunque calorem illa repererit, intensum, remissum, quosdam semper flatus ex se promit quod æstate media obseruare est quando per Solis ardores & æstus vehementissimos, procellæ & tempestates suscitantur Materialis causa flatuum est frigida crassa, lenta, & cruda quæuis substantia quam dum calor vult. subigere, primo attenuat mox in flatum vertit, vt demum dissipet ac digerat: eiusmodi sunt leguminum, seminum cerealium, & fructuum maxima pars & iis multo magis, inquit Gal. lib. 2. de aliment. facult. quæ ante exactam maturitatem mandimus. flatulentos cibos pene omnes recensuit Corn Cels lib. 2. cap. 26. his verbis *inflant*, inquit, *omnia fere legumina, omnia pinguia, omnia dulcia, omnia iurulenta mustum atque etiam id vinum cui nihil adhuc ætatis accessit.*

flatus causæ.

Locus Gal. explicatus.

flatus excitantia.

Ex oleribus allium brassica, cæpa omnesque radices excepto sicere & pastinata, bulbi ficus etiam arida sed magis virides, vua recentes, nuces omnes exceptis nucleis pineis, lac omnisque caseus quidquid deinde subcrudu aliquis assumpsit, qua conclusione nihil illustrius esse potest ad confirmandam Salernit. sententiam. Porrò quæ debeant vel non debeant coqui & præparari alimenta explicauit Gal. cap 16 lib. 4. simpl.

Superest vt tertiũ huius versiculi membrũ exponamus quod præcedentibus oppositum est, nam illa agunt de crudis cibis, hoc de cibis impendiò coctis & ex coctione in salsedinẽ degenerantibus. Nam quemadmodum Protagoras & Philotimus optimè senserunt quo diutiùs vnumquodque elixatur, calorèque magis exercetur, eo decoctum salsius euadit deinde si vehementius excoquatur, amarum. Alimenta ergò salsa ex coctione seu etiam ex salis admixtione, aut naturali compositione vim siccandi habent, *sal* enim vt ait Galenus lib 11. simp. *quidquid corporibus humidum inest quodammodo absumit, & quod reliquum est substantiæ solidæ adstrictione contrahit ac proinde etiam condita sua corpora siccat & à putredine tuetur.* Supra diximus salsa omnia terrea esse, crassamque habere substantiam propterea desiccare, sitim afferre & adstrictione quadam cogere, Hippocr. modo salsa ait aluum stringere modo laxare quod vt intelligatur legendus Pamph. herilacus de aquarum facultatibus lib. 3 cap. 7. & Smetius lib. 3 miscellan. Addamus longæ huic disputationi de alimentorum coctione, ex cibis alios præparationem aliquam atque coctionem postulare, alios nullam: quæcunque enim edulia nutriendorum naturæ simillima sunt quæque dulcedinem summam præ se ferunt à natura satis excocta sunt & apparata, sic vt nullus alius apparatus debeat adhiberi quemadmodum notat Gal. 4. simpl. cap. 16. & Isaac. lib. diæta.

Apud Gal. 3. de alim. facult. c. 32.

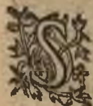
diæta. particul. cap. 62. lectione 3. huiusmodi est lac & maturi fructus lac enim in vberibus animalis satis excoctum est, fructus quoque liquidi & molles nullum apparatum desiderant, sed duri quique crassarum sunt partium. Alia edulia in quibus natura actiones suas non expleuit quæque temperaturam nacta sunt remotiorem à natura nutriendorum vel coctione, vel conditura, vel vtroque indigent. nullum enim alimentum teste Galeno habere debet saporem stomacho noxium, nec odorem fœtidum ac cerebro nocentem, nec duriorem substantiam stomachum fatigantem nec mordicationem aut vellicationem neruis inimicam. Vbi adfuerint hæc vitia emendari poterunt coctione aut conditura. Et quidem coctionis beneficio tria in alimentis præstamus: primum est vt quæ subtilia sunt & liquida in crassitidem conuertamus, vt oua assata: alterum vt dura & crassa tenuiora & molliora reddamus vt assas carnes: posttremum vt superflua & flatulenta digeramus vt in leguminibus coctis apparet. Hæc fere Isaac loco laudato apud quem & eius comment. Pet. Hispanum de foci & ignis differentiis ac conditionibus nonnulla proponuntur.

Lac coctione non eget

Coctio ciborum quid afferat.

DE GENERALI CIBOrum condimento.

CAPVT VIII.

Saluia, lac, vinum, piper, allia, petrosolinum
Ex his fit salsa, nec erit commixtio falsa.

Salsamēta Varia. Saluia.

HIc habetur modus conficiendi salsamenti communis, si in mensa specialia deficiant. & recensentur quinque ex quibus fieri possit. Primū est. Saluia qua fit condimentum in assatione siue decoctione anseris. Anseres enim siue porcelli cum assantur saluia fere impleri solent vt humiditates superfluæ siue viscosæ exhalent, & saluiæ odor anseribus vel porcellis imprimatur. Post assationem tamen saluia reiicienda est & non comedenda Ex saluia etiam condiementum conficiunt rustici, quo in anserum esu vtuntur: contundunt enim allium cum vino & saluia, vt auferatur aliquantulum de sapore allii. Secundum, Sal cum vino estque salsamentum diuitum, siue nobilium. Ipsi enim deficiente sinapio, vel veriuto, imponunt salsario vinum, & parum salis. Tertium, Piper, estque salsamentum rusticorum, commiscent enim Piper cum fabis & pisis. Similiter etiam ex pane asso cum cereuisia, vel vino & pipere, fit salsamentum nigrum ad modum pultis, quod etiam piper vocant, & hoc effundunt super carnes, aut pisces. Quartum, Allium, ex quo etiam fit salsamentum rusticorum. Miscent enim cum molli caseo & lacte, terendo allium, & ita comedunt cum cibo siue asso, siue elixo, siue salso, siue dulci, & cum ouis duris. Quintum, Petroselinum, ex cuius foliis contusis cum veriuto, vel albo vino, fit viridis salsa, quam cum assis edunt. Et hic notandum, salsamenta, siue salsas secundum temporum diuersitatem vario modo confici. Temporibus enim calidis inclinant nonnihil ad frigus, vel paruam caliditatem habent. Temporibus vero frigidis contrà.

Sal.

Piper.

Allium.

Petroselinum.

Aestate.

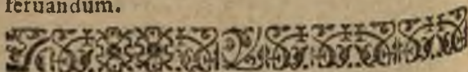
Materia igitur Salsarum æstate fit veriutum, vel agresta, de summitatibus vitis, vel acetum, succus limonum, vel citrangulorum, vel granatorum, cum saccharo, & aqua rosarum. Quibus inter-

ũm addi poteſt aliquantulum ſerpilli & petroſe-
lini, ad prædictorum frigiditatem temperandam.
Materia verò ſalſarum temporibus frigidis ſit ſi-
napium, eruca, Zinziber, piper cinnamomum, ca-
ryophyllum, allium, ſaluia, menta, ſerpillum, pe-
troſelinum, vinum, iuſculum carnium, acetum
non forte, ſed vini naturæ propinquum. Tem-
poribus vero temperatis, ſalſarum materia ſit inter
caliditatem & frigiditatem temperata. Secun-
do, variantur ratione cibariorum: cibariorum
enim alia aliis indigent condimentis, id quod co-
qui non ignorant. Mutonum enim, vitulorum &
capreorum ſalſa debet eſſe viridis, in æſtate qui-
dem ex aceto & agreſta, cum paucis ſpeciebus ſine
Allio, cum Petroſelino, Zingibere albo, &
agreſta, & pane aſſo in acetum vel agreſtam in-
fuſo.

Hyeme fiat eadem cum pluribus ſpeciebus, pau-
co allio, optimo vino, & pauca agreſta, vel ſuffi-
ciat, ſinapium & eruca. Salſa autem pro carnibus
bouis elixis eſt piper coctum ex pipere, pane aſſo,
iure carnium, & pauca agreſta, & hæc eadem ſatis
conuenit carnibus porcinis in hyeme Poſſunt
etiam carnes porcinæ comedi æſtate in principio
refectionis cũ aceto & petroſelino. Si verò prædi-
ctæ carnes paſtilentur, præſertim bouinæ & porci-
næ, Hyeme quidem adponatur cepe, alliũ cum pul-
uere ſpecierum dulcium parua quantitate. Aeſtate
vero ſine cepis cũ veriuto, vel cepæ paruæ in pauca
quantitate. Si autem paſtillatura fiat ex carnibus
ſubtilioribus, non adponatur cepe Aeſtate quidem
lac amygdalarum, cum veriuto, & pauco puluere
ſpecierum dulcium in fine adponatur ouum con-
quaſſatum cum agreſta Hyeme vero loco agreſtæ
ſumatur vinum cum ſpeciebus Aſſaturæ autem cu-
niculorum, & pullorum conuenit cõdimentum ex Hyeme.

Cinammomo & mica panis. Aestate quidem cum agresta: Hyeme vero cum vino, Assaturæ porci conuenit liquor inde descendens, conquassatus cum optimo vino & cepis, idque in hyeme. Aestate vero salsa viridis, cuius supra facta est mentio. Assaturæ phasianorum, columbarum, & turturum, nullo alio indigent condimento præter salem. Caponum vero & gallinarum elixatarum, conueniens condimentum, est aqua decoctionis earundem, cum aliquantulo pulueris specierum dulcium, & præcipuè si addantur in decoctione saluia, hyssopus, petroselinum, idque in hyeme. In æstate sufficit sola aqua cum succo summitatum vitis. Verùm pro salso caponum & gallinarum pinguium pastillandarum, nihil penitus apponendum est præter pauculum pulueris specierum, & in fine agresta supra dicta in æstate, optimum vinum in hyeme. Pisces vero quanto sunt carnis crassioris, difficilioris digestionis, maioris superfluitatis, & humidioris naturæ, tanto indigent salsis calidioribus, & acutioribus, quod etiam in carnibus obseruandum.

Piscium salsa,

ANIMADVERSIO.

Conditura ciborũ

Ltera ciborum præparatio ad voluptatem magis quam ad necessitatem cõparata græcis dicitur ἄρτυσις ἢ ἥδυσμα Latinis conditura vocatur, ex qua deductum nomen ἡδύσματος ἢ ἀρτύματος quod vulgo Condimentum nuncupamus. Est vero Conditura ciborum præparatio quædam cuius beneficio suauiora non minus quam salubriora redduntur edulia. quam descriptionem ad scopum medicum accommodaui nõ tam additione vocabulo suauioris

quod solius videtur esse voluptatis & luxus, quàm Salubrioris cuius rationē semper Medici sibi propositam habere debent. Finis ergo condimenti duplex est ciborum suauitas quam edaces & cupediarii vnicam sibi proponunt, & eorumdem salubritas quæ considerationis est medicæ vtrumque finem ex Gal. lib. 4. simpl. cap. 16. deduximus quo loco ait condimenta *suauitatem in augere per quæ ipsa præparantur, & eorū admixtione emendari vitiosa edulia, calida quidem, frigidis condimentis, frigida calidis,* Porro condimentorum aliud est suaue & iucūdum aliud insuaue, aliud suaue & insalubre, aliud suaue & salubre simul. Suaue est saccharū & mel, insuaue menta, & saluia, suaue & insalubre est piperatum omne & acre edulium, suaue & salubre acetum & agresta: sed aduertit Gal. loco laudato ex cibo insuaui & insuaui condimento suauius & iucundius effici obsonium *fieri enim potest,* inquit, *vt immoderatis duob. coeuntibus id quod ex ambobus mistum sit commoderatum euadat, ac proinde quoque dulce appareat cū immoderata minimè sint talia.* Officium itaque est boni Conditoris seu obsonatoris nosce rerum misturas & compositiones, vt illa salubria, illa insalubria euadant, qui solam suauitatem attendit Coqui nomen, qui cum suauitate salubritatem Medici appellationem meretur, ac proinde Cæl. Apitius coquinæ Platina medicinæ magister habēdus est. habet ergo rationem medicus in condiēdis cibis suauitatis simul & salubritatis, suauitatis quia *paulo peior, sed suauior cibus & potus,* quemadmodum decreuit Hippoc. Aphor, 38. lib. 2. *meliori quidem, sed ingrato præferendus quæ enim libenter & magna cum voluptate sumimus ea arctius amplectitur omnique ex parte appressus concludit & retinet ventriculus atque multo faciliùs concoquit* ait Gal in comment. salubritas etiam maxime attendenda, sic vt ex conditura, cibi ætati, sexui, temperamento,

Conditu ræ finis.

Condimenti diuisio.

Coqui & Medici discrimē.

consuetudini, regioni, conditioni consentiant.

Ex omnibus autem condimentis famem optimam esse dixit Socrates, Antiphanes significauit hoc senario:

Cicer.l.1. de finib.

Ἅπαντ' ὁ λιμὸς γλυκέα πλὴν αὑτοῦ ποιεῖ

Fastidiebant enim viri prudentes gulæ hæc irritamenta quæ maxime esse solent valetudinis nocumenta: condimentis enim vt plurimum vtuntur luxui dediti homines adeo prauis vt coctioni plus noceant quam commodent, voluntati plus consulant quam saluti quasi homines illi ideo viuant vt comedant, non è conuerso ideo comedunt vt viuant. Cæterum condimentum omne seu vtile & suaue sit, seu insalubre, Simplex est aut compositum. simplex quod ex vnius rei admixtione exurgit, compositum quod ex duab aut pluribus rebus conflatur. Placet vero simplicia condimenta pro facultatibus quibus pollent diuidere easque ad primas qualitates & secundas reuocare qui mos est medicorũ rerũ naturas perscrutantiũ. Sunt ergo simplicia cõdimẽta vel calefaciẽtia, vel refrigerantia, vel Tẽperata. Calefacientium alia acria, alia amara, alia salsa: refrigerãtiũ alia acerba, alia acida: Temperata sunt dulcia, & pinguia. Acria penè omnia aromatica sunt quorum maximus est vsus in condituris cum propriarum qualitatum, tum vero iucundi saporis atque odoris gratia: cibus enim eo odore imbutus & intro delatus emendata succorum malitia securum corpori alimentum præbet, non modo quod facilè non putrescit, sed etiam quod humorum putrefactioni occurrit. Ad hæc pertinent cinnamonum, acre, odorum suaue, calidæ, siccæque naturæ, substantia tenui sed leuiter subadstringẽte ac roborãte, piper, zinziber, Caryophilli, nux moschata, Macer, macis, crocus, sinapi, allium, saluia, serpillum, menta, maiorana, petroselinum, semen anisi, cymini, anethi, inter ama-

Simplex condimentum

Acria cõdimenta.

ra habentur amygdalæ amaræ & cappaes. Inter Amara.
Salſa Sal τῶν ὄψων ὄψον ϗ ἥδυσμα obſoniorum atque Salſa.
condimentorum omnium obſonium ac comdimẽ-
tum. Ex refrigerantib acerbis eſt ſuccus cerealium Acerba.
immaturorum ex quo fit ſalſa viridis vulgo dicta.
ex Acidis acetum, omphacium, ſuccus limonum Acida.
oxalydis, auranciorum, & citriorum. Dulcia ſunt Dulcia.
ſaccharum, mel, Pinguia, butyrum, oleum, adeps. Pinguia.
quorum omnium facultates paſſim deſcribuntur à
Medicis. Venio ad compoſita condimenta quorũ
multiplices differentiæ recenſentur ab Apicio &
Athenæo veteribus vſitatæ, non pauciores in vſu
ſunt apud noſtros Coquos ſed lautiores & ſuauio-
res quas ne volumine quidem integro quis poſſit
complecti ſi velit, adeo voluptas hominum ex gu- Compo-
la ingenioſa eſt & artificioſa. Vulgò tamen com- ſita con-
mendantur intinctus, & Embammata omnis ge- dimẽta.
neris, Saccharata. ſaluiata alliata, cæpata, oxypora
à dignitate & præſtantia regia & Imperatoria, à
gente Germanica & Luſitanica, ſunt & pretioſa
ambarata, moſchata, perlata. vulgaria quoque ſunt
Acetaria non modo ex herbis & radicibus ſed ex
floribus & fructibus nõnullis, non tantũ ex ſale ſed
ex ſaccharo quoque concinnata & condita, cruda
modo modo cocta Quid recẽſeam Tyrotarichos,
Tuceta, tomacula, ſuccidia, capniſtas carnes, iura
atria, pulmẽta, vitulos, porcelloſque troianos, per-
nas, minutalia & trunculos, ventres faliſcos, ape-
xabones, eſcas cõditaneas & muriaticas, cæteraſq;
cupedias & ſcitamẽta quæ græcis νωγαλεύματα vo-
cantur? Obſonatoris officium eſt noſce quo cõ-
dimẽto ſingula gaudeant edulia, alia enim ompha-
cio, aceto alia, alia ſaccharo, ſale alia aut pipere ſua-
uiora & gratiora palato redduntur; illius quoque
eſt partium guſtum & palatum vtentium tene-
re, nec ignorare temperamentum ne calidis Obſeruã-
naturis calida condimenta exhibeat, aut frigi- da in cõ-
dimẽtis.

dis frigida. Sunt ergo hæc vniuersim consideranda in condimentis Primo vt sani & valentes paucis admodum condimentis vtantur, secundo nullo modo iis condimentis vtendum quæ plurimum à temperamento nostro distant, 3, iis maximè vtendum quæ ad temperamentum ciborum quibus vescimur proximè accedunt Quarto æstatis tempore & biliosis naturis frigidiora condimenta, hyeme & pituitosis calidiora concedenda. Quinto admiscenda condimenta quibus, vt suauiores sic meliores & salubriores cibi reddantur vltimo sic vtendum condimentis vt nusquam plures cibi ingerantur quam calor ventriculi coquere possit. Atque hæc sufficiant ad doctrinam vniuersalem condimentorum, quæ de singulis condimentis à Salernitanis proponentur, explicabuntur deinceps.

DE SALE.

CAPVT IX.

Vas condimenti præponi debet edenti.
Sal virus refugat, rectè insipidumque saporat,
Nam sapit esca malè, quæ datur absq; sale.
Vrunt res salsæ visum, semēque minorat.
Et generant scabiem, prurituū siue rigorem.

HOc loco tria discutiuntur. Primo ponitur præceptum generale, nemini hactenus non obseruatum, vt videlicet vas condimenti, id est, salis, quod salinum dicitur, primum in mensa

apponatur, iuxta vulgatos hosce versiculos.

Sal primo poni debet, primoque reponi.
Non bene mensa tibi ponitur absque sale. Sal.

Secundò recensentur duo commoda salis. Primum est, salem resistere veneno. Cuius duplex potest adsignari causa, vel quia sal exiccatum cùm sit, siccitate sua exiccet humiditates, vnde sequi solet corruptio. Gale. lib. 11 de simpl. Medic. facult. Nam sal, inquit, quicquid in corporibus humidum inest, id quodam modo absumit, & quod reliquum est substantiæ, adstrictione contrahit: ac proinde etiam conditura sua carnes seruat, & à putredine tuetur: vel quod sal exiccet & reprimat humiditates à corpore extrahendas, porosque claudat, per consequens penetrationem veneni, quæ fieri solet per poros, prohibeat. Secundum est, salem cibis saporem inducere. Nam quotidiano discimus experimento, nulla cibaria sine salis commixtione sapere.

Tertio loco enumerantur nocumenta salis siue cibariorum nimis salsorum. Primum est ea vrere, id est, lædere visum, & itidem duplex causa adsignari potest; quod res nimium salsæ vehementer exiccantes inimicæ sint oculis, visus instrumentis. Oculi enim sunt de natura aquæ, vt testatur Aristot cap. 2. de sensu & sensibili: vel quòd cibaria admodum salsa, pruritum excitent & & mordicent, à cibariis autem mordicatiuis in stomacho existentibus eleuantur & fumi mordicatiui, mordicatione sua oculis plurimum nocentes, ipsosque tabefacientes Vnde videmus ebullientes salem rubros ferè habere oculos. Secundum est, cibaria salsiora imminuere sperma Quia multum exciccant omnes humiditates, vnde etiam sperma exiccatur & imminuitur. Tertium est, generare scabiem, quia sal humorem gignit acutum, mor-

quia ſal humorem gignit; acutum, mordicatiuum, & aduſtum, vnde ſcabies naſcitur. Quartum eſt, augere pruritum, quia generat humorem mordicatiuum prurītiuum. Horum 4. nocumentorum meminit Rhazes 3. ad Manſorem cap. 17. Eorum, inquit ſanguinem, qui multam ex eo ſumunt quantitatem, adurit, viſum quoque debilitat, atque ſperma minuit: generat pruritum & ſcabiem Perſalſa præterea gignunt ſerpiginem, impetiginem, morpheam, & lepram in diſpoſitis, & vias vrinæ diu continuata excoriant. Moderatè tamen ſalſa faſtidium auferunt, ciborum adpetentiam faciunt, atque acuunt.

ANIMADVERSIO.

X omnibus condimentis Sal proponunt Salernitani eiuſque vires explicant cuius tanta eſt apud vniuerſas gentes vtilitas vt eo ad condimenta vtantur & ad ſalituram, itaut *ſiccitate ea carrere elegantior homnis vita nequeat quacunque orbis in parte,* inquit Iul. Alexan. ſalub. lib 18. cap. 7. Quæritur autem à Plut. lib. 5. Sympoſ. probl. 10. vnde tanta ſali acreuit opinio atque honos vt ab homero θεῖος id eſt diuinus vocetur, vt à Platone ſalis ſubſtantia legum auctoritate ſacro-ſancta diiſque gratiſſima καὶ θεοφιλέστατος prodatur, vt ei à nonnullis Gratiarum, ſeu χαρίτων nomen tribuatur, vt ab eo orta venus ἁλιγενὴς denominetur. Salem vero diuinum haberi docet communi nomine cum iis quæ quod publicis commodis ſeruiunt & ad varios vſus accommodata ſunt, diuina nuncupantur, tanta autē eſt ſalis vtilitas vt ſit nutrimenti τρίχαμα, cibo robur ſolidumque temperamentum ad vrgendam appetentiam præbeat: adde quod mortua cor-

Salis laus

quatuor quæruntur de ſale.

Primum.

pora à putredine vindicando atque corruptione Deorum immortalitatem imitari videatur. Gratiarum quoque appellationem sortitus est quod sit ἥδιστον ὄψον delicatissimū obsonium potissimam cibi partem suauitate cōdiens. Nec male opinor venus à sale denominata fuit cum sal γόνιμος existat & ad genituram non parū conferat, solent enim canes in venerē segniores salsis muriaque conditis carnibus ad venerē excitari circūferunturq; maritimæ gentes & salaciores & ad venerē libidinēque procliuiores esse quā mediteraneæ, si quis salis præconia legere voluerit adeat Guillel Stuchiū l.2 antiquit.cōuiuial.c.8. Leuin, Lemniū lib.2 de miraculis naturæ c.36. & l. 4. cap. vlt. Erasmū in Chiliadib. Langiū epist.97. Mercurial l.3 Variar.c. 2. & Bernardinum Gomesium opere peculiari ἁλογραφίας.

Secundū.

Tertium.

Quartū.

Cæterum quia salis non vna est differentia, sed multiplex idcirco eius discrimina breuiter adducenda sunt, vt quæ potior in condimētis sit species definiatur. Sal aut verus est aut apparens verū dico qui præter colorem saporem quoque salis habet atque facultatē siccandi, calefaciendi, adstringēdi, abstergendi, dissoluendi, exugendi superfluitates, à putredine vindicādi, corrodendi etiā atque mordicandi. Apparens præter colorem & concretionē salis nihil fere retinet. verus duplex est natiuus & factitius, ille vel è terra vel ex aquis eximitur Terrenus vt plurimum fossilis est seu cædatur ex montib seu effodiatur è campis, seu ex arenis educatur, in India plerosque esse salis montes testatur Plinius, & Herodotus narrat lib 4. in mediterraneis partib Africæ Incolas esse Atlantas hoc est Sales dictosquod ibi non minus quam metalla sales effodiantur. Iuxta Cracouiam & in meditarraneis Germaniæ prouinciis è campis eximi salem nemo nescit, in Cyrenaico tractu sub arenis reperiri salem Medici non ignorant quem

Salis differentiæ.

Sal terrenus & fossilis.

Ammoniacus. idcirco Ammoniacum vocat Dioſcor. lib. 5. cap. 75. Eſt & ſal ſaxeus quem ſalem Gemmæ dicunt, Gemmeus. eſt & niger qui Naphricus ſeu Indus, eſt & viridis, Niger. qui Cappadocius, coſtus, metallinus, ſeu Sal Ta- Viridis. burem vocatur. Petreus nitrum nominatur quod à Petreus. regione in Armenium, Aphricanum, Romanum, Ægyptiacum, Babylonicum. diuiditur à colore in album & nigrum vulgo ab Rabuth. Ex aquis Sal Fōtanus. erumpens dicitur fontanus, putealis, fluuialis, la- Fluuialis. cuſtris, marinus In ſinu maris Adriatici teſte Poly- Putealis. bio ſeptem ſunt fontes vno excepto ſalſi. Puteos quoſdam Germaniæ ſalſis ſcatere aquis narrat Agricola. Ochus & Oxus fluuii apud Bactros cor- Lacuſtris. raſa ſalis ramenta deferunt, è lacu Tarentino Ta- rentinus ſal nomen habet ſi credimus Plinio me- Marinus. dicinæ vſibus expetitus, denique è mari marinus ſponte emergit vbi mare feruēs æſtu ſpumas agit, eaſque ad littora & ſcopulos appellit, quæ abſciſſæ & in ſcopulis dimiſſæ pro ſolis pro aeris, pro loci natura in candiſſimum & longe ſuauiſſimum Sal Virgo. omnium ſalem concreſcunt, hunc Agricola Salem virginem vocari poſſe docet. factitius ſal ſeu arte Factitius. elaboratus multiplex eſt alius enim eſt marinus ex aqua factus marina, alius ex muria natiua fontium, Chymicus. lacuum, aut aquarum ſalſarum, alius denique Chymicus qui non modo ex lignis, ſed ex herbis atque ex omnium fermé arborum frondibus Imo ex rebus penè omnibus quin etiam ex ipſis hominū & brutorum ſtercoribus ac fimis educitur ac paratur. Sal porro minimè verus ſed veri colorem mētiens dicitur Indicus Paulo Aegin. l. 2. c 54. ex Archigenis mente, vulgo Saccharum quod an veteribus cognĩtum ſit vix conſtat Manardus Epiſt. 5. lib. 15. Ioa Baptiſt. Theodoſ. Epiſt. 4. Leonard. Fuchius paradox lib. 1. cap. 55. Ruellius lib. 3. de natur. ſtirpium cap. 22. Iul. Alexand. ſalub. lib. 19. cap. 14. cognitum negāt melliſque genus eſſe quod

veteres Sacchar vocabant, asserunt: quib. repugnāt Guillel. Stukius com. in Arriani periplum maris Erithræi, Cardan lib. 1. contrad. tract. 1. contrad. 15. Andr. Mathiol com. in lib. 2 Dioscorid. cap. 75. Ioa. Gorræus iunior in definitio medicarum lib. x. Ioa. Langius epist. 64. Aloysius Mundella annotat. in examen simpl. Antonii Musæ Brasa. Ioan. Cornar. in Diosc. lib 2. Emblemate 71. & alii quibus libenter subscribo ob rationes quas cumulauit Mathiol epist. lib 1 epist ad Iacobum Bosellum, & Ioan Brodeus miscellan. lib. 4. cap. 22. plures salis differentias videre qui voluerit legat Andream Chioccū sectio. 2. Musæi Calceolariani Veronēsis.

His ita cōstitutis dicamus quis ex salibus potior suauiorque existat quasue vtilitates ex eo depromantur. Ex veris salibus vt omnium perfectissimus eligendus est candidus, pellucidus, crystalli instar, densus, inodorus, quique æqualē & cum quadam veluti suauitate temperatā habet acrimoniā qualis vt plurimum est fossilis ex montibus cæsus in quo omnes perfecti salis proprietates & effectus reperiuntur. Nam & caliditate & siccitate pollet paulo vltra secundum à temperamento recessum, resiccat vehementer & superuacaneum humorem exugit, ita cogit adstringit & densat vt extrinsecus ingruere noxa putredinis non valeat, extenuat quoque dissoluit & humorum crassitiem absumit. adstringendi facultate & mordicat & corrugat os ventriculi superius ita vt appetitum moueat, multa alia addi possent in salis commendationem non contemnendæ eruditionis & à Baccio lib. 5. de Thermis & ab Alsario Crucio de quæsitis per epistol. centuria tertia & ex Viginerio comm. in Philost. & tractatu proprio de sale, & ex Beringuccio Pyrotech. lib. 2. cap. 8. proposita nisi me animaduersiones scribere non commentarios recordarer. vnum addo salem idcirco in condimentum ciborum

Sal optimus.

Sal cur condimentum

rum aduocari 1. quod omnium saporum primus excitet ex palato saliuam sine qua non fit bona præparatio cibi in ore, 2 quod viscosa cibaria & crassarum partium temperet & attenuet, 3. quod cibis omnibus qui ferè insipidi sunt respectu gustus, suauitatem & sapiditatem conciliet 4. quod humidos cibos & superfluo turgentes succo exsiccet, postremo quod ciborum graueolentiam ac fœtorẽ si quis adsit tollat aut emendet Ex his quæ de sale dicta sunt qua facultate sint salita quiuis intelliget attamen qui rem exactius nosse voluerit de salsis aquis consulat Baccium lib 5 de Thermis Herilacum de aquarum natura lib. 3 & Georgium Vernherum de aquis Vngariæ: de garo & muria veterum videat Iul. Alexand. salub lib 16 cap. 16.& inter alios Lælium Bisciolam appẽdice ad postremum librum tomi secundi, horarum subsecinarum. Cæterum locus hic esset commemorandi & explicandi singula condimenta à Salernitanis prætermissa, sed à Calcographo vrgeor variis alioquin negotiis distractus ab iis igitur velut à rebus minus necessariis impræsentiarum abstinebo vbi tamen occurrerint non obmissurus.

DE TEMPORE ASSVmendi alimenti penes anni tempestates. CAP. X.

Temporibus veris modicũ prandere iuberis.
Sed calor æstatis dapibus nocet immoderatis.
Autumni fructus caueas, ne sint tibi luctus.
De mensa sume quãtum vis tẽpore brumæ.

HIc agitur de cibi mensura secundum anni tempora conuenienti, Et primo de Vere. Vere siquidem modice prandendum est, paululum cibo demendum, adiiciendumque potioni *Auicenna* 2.1 Doctr. capite sexto. Ratio, Quia tempore hyemis propter eius gulositatem & exercitii paruitatem, & resolutionis prohibitionem, humores crudi, & maximè phlegmatici ex temporis proportione generati in interioribus corporis, ob ambientis aeris frigiditatem, siue ἀντιπερίστασιν coadunantur. Ver autem superueniens illos eliquat, & diffundit per totum corpus, quare natura per id tempus plurimum circa illorum digestionem ococcupata est. Si itaque in vere daretur magna cibi mensura, natura à digestione prædictorum humorum impedita diuerteretur, vt pote, per humores, & magnam ciborum copiam plus æquo grauatam, vnde humores in corpore crudi & indigesti relicti facillime membrum aliquod inuadentes ægritudinem inducerent. Quare summopere conandum est, vt id temporis cibo nonnihil dematur. Diminutio enim ciborum maxime præseruat ab ægritudinibus veris, teste Auicenna ibidem. Et hoc quidem de adulto & extremo Vere intelligendum. Nouum enim Ver Hyemi adsimilatur, vnde & hyemis ritu per id tempus, cibus administrandus est. Intelligendum item de corpore humoribus phlegmaticis & crudis repleto. Corpori enim temperato in humoribus cibus exhibendus iuxta mensuram caloris innati, & resolutionem quæ fit à corpore: ablata enim causa est diminutionis cibi. Vnde Hipp. Aphor. decimo quinto, libro primo, Ventres Hyeme & Vere, natura calidissimi sunt, & somni longissimi: quare per ea tempora alimenta copiosora sunt exhibenda. Et enim tunc calor innatus plurimus est, vnde & pluribus egent alimentis.

Veris cibus.

Aestatis cibus.

Secundo, de Aestate, quod nimia cibi sumptio in æstate noceat. Virtus enim digestiua tum debibilis est: spiritus enim & calor innatus, instrumenta virtutum debilitantur, minusque ob caloris externi excessum, & attractionem ad exteriora resoluuntur, multum cibum digerere nequeunt. Secundum tamen propter vehementiam resolutionis humiditatum, tam substantialium, quàm nutrimentalium corporis æstiuo tempore crassiorem ac maiorem cibum exhibendum esse, si virtus digestioni sufficeret. Verùm cùm non sufficiat vno eodemque tempore multum digerere cibum, parum sæpeque de eo exhibendum est iuxta illud Galen. côm 17. libro 1. Aphori Aestiuo quidem tempore, quantum ad temporis rationem attinet, sæpius pauca danda sunt, quoniam & pluri egent adiectione, vt qui sunt dissoluti, & vires habeant imbecilles. Et licet æstate cibo nonnihil demendum sit, potioni tamen adiiciendum est: tum enim maxima fit resolutio & exiccatio corporis, calor etiam humidum longè exuperat, vnde & sitis maior exoritur Elixis itaque vtendum, cibisque frigidis ac potione tum multa, tum diluta. Vinum autem vinosum & purum euitandum, vt quod facilè inflammetur, & violento æstu vehementem calorem incendat.

Autumni cibi.

Tertiò de Autumno, vt scilicet per Autumnum à fructibus autumnalibus, vuis scilicet, Persicis Ficubus, & similibus abstineatur, vel modicè saltem de iis edatur: generant enim sanguinem putrefactioni accommodum, ob ebullitionem, quam in corpore & humoribus faciunt, & maximè in stomacho immundo in autumno sæpius accidere solet: vnde malæ sequuntur ægritudines, nimirum variolæ, morbilli, & pestilentia. Pro maiori notitia victus salubris per autumnum, cauendum est, ne famem & sitim patiantur, vel cibo vna hora repleantur,

pleantur, vt præcipit Rhazes 4. ad Manforem capite 16. de regimine corporis, secundum anni tēpora. Vinum autem quod bibitur sit paulò liberius dilutum, neque tamen immodicè, vt corpus humectet, & calorem reprimat: minus etiam quàm in æstate bibendum, ne natura per id tempus debilitata digerere renuat, & calor obtusus, ventositates & colicam generet.

Quartò de hyeme. Tempore siquidem hyemali tantum edendum quantum volumus, id est, plus quàm cæteris temporibus, teste Auicenna Fen. 2.1. Doctr. 2. capite sexto. Et Galeno, in comment. 17. libri primi Aphoris. Hyberno, inquit, tempore multa quidem danda sunt propter robur virium, sed raro, quia non valde multa indigent adiectione laborantes, vt quibus non multa fiat euacuatio. Et ratio est, quia calor innatus hyeme intensior est, tum quia vnitus, tum quia fortificatus διὰ τὴν ἀντιπερίστασιν, id est, iuxta positionem sui contrarii, videlicet, frigidi aëris corpora circundantis, quod veritatem habet in robustis & corpulentis, & non in raris ac debilibus, in huiusmodi enim corporibus intensum hyemis frigus non modo non confortat calorem, sed magis debilitat, Et hoc innuit Hippocr. Aphor. 15. lib 1. Ventres hyeme & vere, natura calidissimi: quare per ea tempora, alimenta copiosiora sunt exhibenda. Etenim hinc calor innatus plurimus est, vnde pluribus egent alimentis, quæ quidem & crassiora, ac difficilioris digestionis exhibere licet, quia calor intentior est. Vino autem vtendum est meraciore & rubicundiore. Notandum tamen, quòd licet consideratione habita ad fortitudinem caloris & virtutis digestiuæ in hyeme crassiores & densiores cibi conueniant, attamen quia corpora per id tempus ob phlegmatis abundantiam facillime replentur & obstruuntur, & parua à continente fit resolutio: tutius est

Hyeme cibi parci

vti cibis inter solidum & rarum mediis sicuti caro hædina, vitulina, mutonis, lucii, percarum & cancrorum. Crassioribus vero vt bouina, porcina, agnina, concharum, astracrorum, caponum & similium abstinendum aut vna saltem comestione vtendum adhibitis sæpius rebus apertiuis & diureticis, vt petroselino, nasturtio, apio exercitio forti.

ANIMADVERSIO.

Ræparationem ciborum sequitur tempus ingerendi alimenti. Tempus illud est innominatum aut nominatum. Innominatum rursum generale est aut particulare Generale comprehendit victus rationem singulis anni temporibus conuenientem de qua hoc capite agitur. particulare designat tempus quo assumenda sunt alimenta de quo proximo dicetur capite. Nominatum tempus est prandium ac cœna de quibus suo ordine.

Hisdam notandum. Quod spectat ad victus rationem secundum anni tempestates definiendam obseruandum imprimis alimentum debere semper comparari cum calore sic vt maior copia ingeratur cibi vbi maior adfuerit nutritiarum partium calor innatus, atqui hyeme & vere vberior adest ventriculi calor, parcior autumno & æstate ergo hyeme maior copia alimenti ingerenda est deinde vere, minor autumno, omnium minima æstate vt colligere licet ex aphoris. Hippocr. 15. lib. 1. Quocirca idem Hippocrat siue Polybus lib. de diæta commendat victum vberiorem ex cibis satis solidis carnibus assis, calefacientibus oleribus, potum ve-

rò parcissimum ex vino meraco vt corpus calidum & siccum efficiatur, est enim cibi copia necessaria ob caloris copiam tùm vigentis, solidi quoque debent esse cibi vt magis nutriant. assi præterea quibus facultas inest calefaciendi simul & exsiccandi. molliora olera interdici debent quia phlegmatica, sed duriora & calidiora vt superfluæ corporis humiditates aliquo pacto absorbeantur. vinum debet esse calidissimum & multi nutrimenti quale est crassiusculum, rubrum, flauum, sed parcè assumi debet quia resiccanda sunt corpora non humectanda. Quod si quis obiiciat hyeme largiore potu vtendum tum propter ciborum copiam quorum vehiculum est tum propter eorum qualitatē, solidam, aridam & assam ex quo per angustas mesenterii venas difficilius distribuuntur, respondeo parcum potum intelligi respectu aliarum anni partium, non alimentorum quæ assumuntur. Obiectio

Solutio.

Quæri hic etiam potest cur victus ratio calidior hyeme exhibeatur cum ventres tùm sint calidiores. dicendum calidiores cibos hyeme conuenire propterea quod hyems corpus pituita impleat ob aëris quem assiduè spiramus frigidam & humidam intemperiem ex Hippoc. lib. de natura huma. vt igitur constitutio illa emendetur cibi calidiores assumendi sunt nulla enim est in toto corpore caliditas præterquam in organis coctionis. idem esto iudicium æstatis in qua omnes partes calidiores sunt excepto ventriculo. Porro ineunte vere copiosiori & dilutiori potu vtendum & paulatim, cibis molliorib. elixis, idem Polybus consulit; æstate vero potu aquoso & multo, cibo pauco & elixo: autumno denique cibo paulò pleniori & sicciori quā æstate potu parciori & meraciori quæ omnia paulo fusius explicat Gal. in cōm. Hier. Triuerus & Ioā. Placotomus. Cæterū totū hoc caput desūptū est ex Auicen. Fen. 3. lib. 1. doct 5. cap. singulari Obiectio alia.

Solutio.

quem locum mirum in modum illustrat Iacob. de Partibus suo comment. adi quoque Gal. comm. in Aphor. 15. lib. 1. Aphor. 2. & 18. lib. 3. & in Aphor. 47. lib. 6. Non obmittendum est quod monet Cato lib. de re rust. cap. 56. & 57. familiæ villici hyeme paulo minus cibi præbendum quàm æstate, & æstate plus vini dandum quam hyeme. Est ne Cato Hippocrati contrarius? Ita est, sed Hippocrates minime deserendus. Cato enim rationem habet operarum qui per æstatem necessario plus laborant, Hippocrates hominum qui sanitatem sartam tectam conseruare cupiunt.

Cato aduersus Hippoc.

Cæterum hic locus exigit vt de antiperistasi aliquid adiiciamus cum eius beneficio calorem natiuum hyeme intendi omnes perhibeant, ad eamque confugiant in enodandis difficillimis quæstionibus. Equidem vox ipsa Arist. primo meteor. cap. 12. Olympiodoro praxi 14. eiusdem libri, cæterisque Aristotelis interpretibus Græcis & Latinis vsurpata legitur, vsus eius apud Hippocr. Galenum, aliosque Medicos frequens est sic vt eam in rerum natura esse nemo dubitare debeat: ἀλλ' [illegible], inquit Arist. ὅτι γίνεται ἀντιπερίστασις τοῦ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ ἀλλήλοις, quod ipsum pene repetit Olympiod. Intelligunt Hippoc. & Gal. in Aph. 21. lib. 5. Sed nec ab ea mente recedunt ii qui frigori vim vrendi tribuerunt vt sunt inter poetas Virgilius & Lucanus, inter Oratores Tullius inter physiologos Galeot. Martius, Hieronym. Margius, & Brodeus quorum recensendis verbis parcimus ne Medica Grammaticis videamur interserere. Describenda potius est Antiperistasis & eius ratio explicanda. Describitur autem *calidi & frigidi mutua vndique compulsio atque conflictio vel si mauis coarctatio, cohibitio, seu compressio mutua duorum contrariorum maxime calidi & frigidi per quam contrarium obsessum compressumque ab altero contrario multum in-*

Antiperistasis cognita philosophis & medicis.

Definitio Antiperist.

tenditur eius modus Etenim cum vnum cõtrarium alteri contrario opponitur puta calori frigus, calor qui est contrarium ita oppugnatur vt nequeat obsistere frigori fugit ergo calor, fugiẽdo sese colligit, seseque colligẽdo vires sumit euaditque valentior eo in loco vbi collectus est; ibique tum demum resistit frigori cui ante collectionem cedere cogebatur, notũ est vulgare illud axioma simulque verum vnitam virtutem ipsa dissipata fortiorem. Sequitur examinandum an ille calor qui ob frigus obsidens interius fugit, augeturque sitne substantia an qualitas: secundo vtrum intentio illa sit secundum gradus: ac denique fiatne intensio hæc caloris, vel à calore ipso sic vt se ipsum augeat, vel à frigore ita vt augeatur calor ab eo quod calorem destruit. Multæ hic rixæ & contentiones inter philosophos, & si vllibi subtilitas emicuit maxime in hoc argumento in quo Richardus Suisset vulgo Calculator dictus, Pet. Pomponat. Benedict. victorius Fauentin. Ioa. Marlianus, Aluarus Thomas præ cæteris enituerunt. Ego vt multa paucis complectar, intricata euoluam, obscura illustrem & à sensibus abstracta ad vsum & experientiam reuocem arbitror primo calorem illum ob frigus intro recurrentem non esse substantiam sed accidens. Quod vt intelligatur supponẽdum ex Gal. comment. ad Aphor 14. sect. 1. aliud esse τὸ θερμὸν aliud θερμασία, aliud inquam calidũ aliud caliditas. θερμὸν duo significat corpus caliditate præditum, & ipsam caliditatem quod exemplis demonstrat, θερμασία vero solam caliditatem denotat, Galenus ergo comm. ad Aphor. 15. eiusdem sect. notat frigido balneo τὴν θερμασίαν εἰς τὸ βάθος ὑποφεύγειν καὶ ἀθροίζεσθαι & postea ἐπανέρχεσθαι calorem in profundum fugientem colligi & mox reuerti ad extimam superficiem, quod exemplum adducit demonstrandæ antiperistaseos. ex hoc se-

Quæstiones tres circa Antiperist.

Prima quæstio

quitur Galenum intelligere antiperistasi augeri calorem natiuum penes qualitatem non penes substantiam cum vocabulo τοῦ θερμοῦ vsus non sit, sed τῆς θερμασίας quam Aristot. in problem. definit ὑπεροχὴν τῆς θερμότητος idest caloris excessum. In qua quoque sententia fuit Oribas. comment. in eundem locum vbi scribit πλείονα τῆς ἐμφύτου θερμασίαν causam esse maioris appetitus & melioris coctionis : ait præterea *quod hyems frigida sit & ver ei vicinum, hanc ob rem necesse est vt cauernæ illæ inuisibiles quas poros appellant, concludantur & omnino constipentur, Atque hinc feruor noster naturalis* (θερμασίαν dicit non θερμὸν) *non inuenit per quod exhalari & egredi possit. Continet ergo omne quod est intrinsecus & celeriter obit ciborum coctionem ceu princeps & Dominus qui cuncta disponat.* Et re vera calor qui retrocedit non fixus ille est ac substãtialis, sed solus influens & accidentarius *fixi enim caloris* ait Lebautius scholiis ad prædictum Hippocr. Aphor. *nulla potest accessio, nullumque incrementum fieri alioquin immortale foret animal* Præterea destitutas partes illo calore influente ob frigoris appulsum nemo dixerit priuatas fixo ac implantanto quod tamen admittendum esset siquidem substantia ipsius caloris relictis externis partibus interiores petere cogeretur. Scio Gal. loco adducto videri contrariam tueri sententiam cum copiosius penes substantiam augeri calidum natiuum dixerit, sed tum rationem habuit sanguinis & spiritus influentis qui pabulum calori influenti subministrant, sic vt tũ dicatur esse copiosior calor vbi copiosius pabulũ subministratur quod tamẽ materialiter nõ formaliter est intelligendum. Idcirco Thom. Erastus com. in eum Aphoris. 15. ait, *dicitur calor auctus hyeme non quia calor singulis membris concessus fiat auctior. sed quia natiuus cum calore singulorum membrorum iunctus augetur,* Ne autem alicui scrupulus hæreat, quot modis

Galeno respondetur.

augeri dicatur & possit calor natiuus explicandum est. Hollerius in Hippoc. aphor. 14. quatuor modis calidum innatum augeri docet *penes substantiam, quantitatem, qualitatem, & efficaciam seu energiam.* Substantiam caloris natiui *multifariam* intelligit primo penes *generationis nostræ principia*, 2. penes *sanguinem & pituitam*, 3. penes *sanguinem & viscera*, 4. & per antonomasiam penes *cor* vbi sedem obtinere dicitur. A quantitate calor dicitur *vel multus, vel extensus*, A qualitate *blandus, acris, languidus*: ab energia vel magis *intensus*, vel magis *symmetros*, Rodericus à fonseca comm. in eundem locum quinque modis aliquid calidius dici posse innuit *substantia, quantitate, qualitate, robore & tactu.* substantiæ nullas dat differentias, quantitatem constituit multitudinis & extensionis, qualitatis vnam caloris simpliciter vt calor est, alteram ratione innati quæ mitis est. Efficatia etiã caloris duplex prior ratione innati posterior ratione caloris : tactui nullam speciem tribuit. ex his colligit augeri calidum innatum hyeme secundũ efficaciam nõ ratione caloris, sed ratione innati quasi statuatur auctum calidũ hyeme secundum quantitatem æstate vero secundum qualitatem. Sed meo quidẽ iudicio Hierony. Cardan. eodem cõm. difficultatem eam luculentius enodauit, Scribit enim calorẽ innatum augeri non simpliciter, sed bifariã primo *iuxta corporis proportionẽ* quod accidit nunquã; deinde *quoad opus*. Opus autẽ duo quoque designat vel *substantiam*, vel *opus* tantum. Quoad substantiã calor naturalis augetur 1. *ex cibis & potibus*, 2. *exercitatione* 3 *somno* vt auctoritatib. Hipp. demonstrat. Quoad opus tantũ augetur primo calor *ab ira & verecundia*, 2. *medicamentis calidis* 3. *contractione caloris ob frigus*, id est, antiperistasi. Ex his, ni fallor perspicuũ est θερμασίαν esse quæ augeatur non θερμὸν. Sed restat altera difficultas, an calor ille qui augetur, secundum

Quot modis augeatur calor.

altera quæstio.

quantitatem intendatur an secundum qualitatis gradus hoc est maior-ne reddatur an acrior. Consensus omnium est eam intensionem iuxta quantitatem contingere, At cum quantitas sit duplex vna *numeri* altera *extensionis*, fit hæc intensio quantitatiua non penes extensionem, sed penes multitudinem. Cuius quidem intensionis modus hic est: calor natiuus qui per æstatem non solum per partes internas, sed externas quoque diffundebatur, superueniente hyemis frigore ab externis partibus cogitur & comprimitur in internas; diminuitur ergo calor ille iuxta extensionem: tot enim partes non occupat quod antea: sed augetur iuxta numerum: calor enim exempli gratia qui erat in pedibus, manibus, vesica, partibusque exanguibus continetur in visceribus à quibus prius aberat. Rem placet familiari exemplo illustrare. Sint in foco nouem aut decem carbones igniti, sed à se inuicem dissiti & longius remoti dubio procul nunquam poterunt expositam illis ollam feruefacere donec eos circa ollam cogas & vnias: carbonum calor formaliter non intenditur, sed propter vnionem & colligationé maioris est energiæ, quia quod non potest vnus à multis præstatur. Quod si accedat præterea vt in foco calido illi accendantur, minorem tunc calefaciendi vim obtinent quia calor libere difflatur & expirat; at si loco mediocriter frigido collocentur qui calorem illum cogere non extinguere possit, denuo intendi calorem illum contingit quia numerus radiorum expirantium multiplicatur: exhalationes enim ignis ob appulsum frigoris circumstantis & obsistentis denuo reflectuntur, eademque ratione multiplicantur & augentur atque radii solares reflexi Ex illa suppositione omnibus difficultatibus patet solutio maximè tertiæ quæstioni qua petebatur vtrum intensio illa fieret ab ipsomet calore seipsum in-

Tertia quæstio.

tendente aut à frigore constringente. Assentior enim Latino Tancredo disput. 2. de omnigena antiperist. cap. 2 asserenti non intendi augeriue calorem à se ipso neque à frigore. *Verum*, inquit, *frigoris antiperistasis locum habet quatenus ventres ambiens occludit, constringitque corporis meatus & impedit ne spiritus cum calore foras exeant, & dissipentur.* Plura habet idem Tancredus toto suo opere, Petr. de Peramato cap. 14. lib. de elementis Soares sect. 9 disput. 18. in metaphys. Pet. Garcias Carrero disputationibus medicis super fen primam primi lib. Auicen. disput. 5. cap. 6. Thom. de Garbo lib. 2. summæ medic. quæst. 3. maxime vero Ioan. Marlian quæst. de caliditate corporum human. tempore hyemis & æstatis & de antiperistasi.

DE TEMPORE particulari assumendi alimenti.

CAP. XI.

TV nunquam comedas stomachum nisi noueris esse
Purgatum vacuumque cibo quē sumpseris ante.
Ex desiderio id poteris cognoscere vero
Hæc sint signa tibi subtilis in ore diæta.

HIc traduntur præcepta quædam ante cibi sumptionem seruanda.

Primum, ne sumatur cibus, cùm ventriculus

quibusdam humoribus vitiosis adhuc plenus excitetur. Corrumpitur enim simul alimentum, quod insuper ingeritur, vna cum prauis humoribus, qui prius sunt in corpore, ita vt ipsorum quidem quantitas augeatur, qualitas verò seruetur. Eos igitur vt lib. 6. cap. 9. de Sanita. tuen. Galenus autor est, vomitione, in iis, qui suapte natura facile vomere possunt, expellere prius, quàm cibus ingeratur, opportet. Impura nanque corpora & vitiosis humoribus referta, vacuatione potius, quàm ea, quæ per cibos fit. refectione egere, testatur cum primis Hippocrates Aphor. 8. & 10. lib 2. & ibidem Gal. in comm.

Ventriculum vero vitiosis humoribus esse plenum, è nidoribus & ructibus deprehendi potest, quemadmodum Galenus lib. 1. cap. 4 de locis affect. docet, ad quem sane lectorem nunc ablegamus.

Secundum ne priore cibo nondum concocto, necdum in aluum demisso, alius sumatur, qui enim eo modo superediturr naturam à prius ingesti concoctione deturbat, quo fit, vt quicquid eius confectum ex ventre à venis meseraicis ad hepar deducitur, reliqua statim omnia etiam incocta secum in corruptionem trahat, adeoque tum vasa ipsa, tum totum corporis habitum cruditatis, & vitiosorum humorum multitudine repleat, ac ob id ipsum morbis non raro tentet. Proinde rectissime Galenus lib. 7. cap. 6. metho. meden. præcipit, vt vacuus purusque ventriculus secundum cibum excipiat. Quinetiam Auicenna, 3. 1. doc 1. cap. 7. idem præscribens, ita fere inquit, Nemo sanitatis suæ studiosus aliquid comedat, nisi ad hoc certe prius incitante desiderio, & ventriculo vna cum reliquis superioribus intestinis à præsumpto cibo vacuatis. Priore enim cibo nondum concocto, alium insuper ingerere, corpori perniciosum est.

Porro ex ructu nullam alimenti prioris qualitatem referente, ventriculi tumore iam submisso, recrementorum deiectione, & vrinarum coloratione, licebit conijcere, num prior cibus ad vnguem confectus, ac in aluum demissus sit quemadmodum Gal. lib. 7 c. 6. metho meden & post eum Paulus lib 1. c. 97. luculenter & perspicue docuerunt. Vrina enim quæ aquæ speciem præfert, crudum adhuc in venis succum esse indicat eum qui à ventre submittitur. Quæ rufa & biliosa, iam dudum concoctum esse huiusmodi succum portendit Quæ modice pallet, peractæ modo secundæ concoctionis est signum quemadmodum eleganter Cornel. Celsus lib. 1. c 2. & Plinius lib. 28. ca. 6. docuerunt. Imperfectæ autem concoctionis, vt testis est Sect 6. Aphor. comm. 1. Galenus acidus ructus certum indicium est.

Signa etiam, quibus certo comprehendi possit, vtrum à vitiosis illis humoribus, ac prius ingesto cibo vacuus sit venter nec ne, & hic duo subiunguntur.

Primum, desiderium certum, hoc est, vehementior & vera noui alimenti appetentia siue fames. Nam de medicorum fere omnium sententia duplex fames est vna quidē vera & naturalis, altera vero mendosa. Veram describit Galenus Aphor. lib. 2. commen 16. sic inquiens: Famescere illos dicimus, qui ob ciborum inopiam ad extremam esuritionem perueniunt. Fames.

Idem lib 1 cap. 7. de caus. Sympto. diserte admodum copiose harum appetentiarum rationem & diuersitatem describit, quem locum, vtpote scitu dignissimum, hic integrum subiicere placuit, Nam quoniam inquit, cute tenus vnumquodque animal in ambientem aerem digeritur, accidit vt membra, quæ sub ea sunt, prima vacuentur, quorum ingenita vis ex proximis sub alimentum trahit,

id ſcilicet, quod vacuatur reficiens, deinde rurſus illa, ex iis, quæ ſibi ſunt proxima, ſicut que tertio loco ſunt poſita, ab iis, quæ ſibi Atque ita ſemper per continuum, veluti in choro quopiam tranſlatione cellerimè facta, ad venas, quæ ad ventriculum pertinēt, vacuatio peruenit. Hæ verò & ſolent pariter, & natæ ſunt ex ventriculo nutrimentum trahere, perinde vt ſtirpium radices, quæ in terram ſunt demiſſæ, ab ea. Cùm enim hoc opus vniuerſum naturale ſit, non animale, ſimiliter in ſtirpibus, & animalibus perficitur. At in ſtirpibus quidem, terra perpetuò paratum largumque alimentum rigantis ritu ſubminiſtrat: quandiu cœlitus temporum ſtatus pro natura ſe habet. Quando ſi ex terra ſqualoris exceſſu ſiccatus eſt humor, ſtirpes nutrimenti penuria marceſcunt. Animalibus autem, vt pote terræ non affixis, præter vtique pauca quædam, natura ventrem pro nutrimenti veluti penu fabricauit, quemadmodum ſtirpibus terram. Dedit autem animalibus & penuriæ ſenſum, quo ſcilicet ad cibum potionemque proritata, in tempore expleantur, vocaturque eiuſmodi implendi deſiderium appetentia. Fit autem ex penuriæ ſenſu, cùm ſcilicet venæ ex ipſo ventriculo, veluti emulgentes ſugentéſque aliquid trahunt. Non ferens autem eum ſuctum ventriculus, ſed veluti diuulſus, offenſæ eius medelam cibum comparat. Quippe venæ hoc pacto ad obiectos cibos conuertuntur, atque ex iis nutrimentum trahunt, nequaquam ex ventriculo. Fitque poſt cibi ſumptionem, vt & venæ ſimul ad cibos ſe conuertant, & ventriculus ex iis quantum prius per venas eſt exhauſtum, in ſeipſum trahat. Ac ſuctus quidem ipſius ſenſus fames eſt. Hæc Galen.

Cùm igitur ventriculus non appetit, ſignum eſt, membra nondum refectione indigere, ſed ſatis adhuc alimentorum in promptu habere. Quod certè

& ipsum Galenus lib 3.cap.13 de facult. natural innuere voluit, inquiens : Venter si melius paratiusque nutrimentum habet, externum non postulat. Cibi igitur exhibitio diutius adhuc differenda est, nã quicquid tũ ingeritur, grauat naturã, non iuuat.

Porrò mendosa fames, est cibi appetentia corpore non indigente. Quæ quidem, vt idem Galenus lib. 1. cap. 7. de causis Sympt. docet, tum maximè fieri solet, cùm acidus quispiam vitiosus succus ventriculum mordet Vitiosus nanque succus, qui frigidus est, similem suctui morsum infert. Appetentiam verò proritat, naturalis affectus similitudine. Alimenti autem non potus desiderium excitat propter frigus. At vitioso succo, qui salsus & biliosus sit, ventrem mordente, potio magis, quàm cibus appetitur, præterquam enim quòd calefiat sicceturque ab eo ventriculus, quæ vtique sitis causa sunt, etiam liquari fundique tum in eo, tum venis succos contingit, fundendorum autem succorum Symptoma, ea quibus continentur implet, quemadmodum frigiditas vacuat. Itaque etiam nõ parum ad esuriem, frigiditas eorum, quæ in ventre habentur, confert Cùm & corpora eorum, tunicásque vacuet, & cogendo constringendoque ad appetentiam irritet Atque ita quidem vitiosus succus acidus, stypticus & frigidus mendosæ famis existit causa. Fames mẽdosa.

Secundum, veræ famis signum, est subtilis diæta, videlicet præcedens, hoc est, parua cibi exhibitio, quando enim & hanc fames sequitur, tunc illam & veram & naturalem esse significatur. Vnicè igitur semper cauendum, vt nunquam, neque prandeatur, neque cœnetur nisi consueta hora, ac illiciente prius appetitu, nec eo cibum exigente differatur Omnis enim mora illi nociua est, nisi suspectus sit esse mendosus, qualis ebriorũ & fastidio laborantiũ esse solet. Mam si ventriculus alimentum Diæta.

postulat, vt Galenus lib 3.cap.13.de facul.natu. autor est, nec eius copia est, excremẽtis impletur. Ea sunt sanies quædam biliosæ, pituitosæque, atque serosæ, quas solas trahenti illi tum scilicet, cùm nutrimento indiget, iecur remittit. Hinc non temere hactenus hoc vsurpatum est. Diutius tolerare famem, ventriculum malis ac putridis replet humoribus, quos attrahit ad se loco cibi. Et hoc quidem experientia constat, Quando enim ieiunamus, tũc per noctem auiditate quadam ad cibos inuitari solemus, sed illis denegatis, nullam omnino appetentiam postero die percipimus. Vnde satis liquet, vẽtriculum, & maxime orificium eius, iamdudum vitiosis humoribus esse plenum, quæ tamen non vera, sed mendosa repletio est, & ob id pauco assumpto cibo regreditur statim appetentia.

Ciborũ ratio.

Cauendum etiam, ne cibus assumatur non præeunte corporis exercitio. Neque enim temere ab Hip. 6. epid. par. 4 aph. 28. dictum est, πόνοι σιτίων ἡγείσθωσαν, id est labores cibos præcedant. Nam qui cibus manè, antequàm prior descenderit, vel paulò ante exercitationem ingeritur, is Gal. lib. 3. c.1. de cau. Symp. teste, & intempestiue sumitur, & cruditatis etiam causa existit. In ciborum præterea ratione, quemadmodũ ca. 24 meth peruen. ad medi. Leon. Fuch. diligenter admonet, id quoque vnice obseruandum, ne illi præpostero ordine ingerãtur, id quod fiet, si concoctu facilia, iis quæ difficulter concoquuntur, præmittantur, et si liquida solidis & aridis, & lubricantia astringentibus antecedant. Ordo verbi gratia præposterus erit, si cotonea aut punica mala primum ingerantur, postremum olera ex garo. Debẽt etiam ea præmitti, quæ facile & nullo ferme labore subsidũt, vt sunt liquida, quæ verò tenacius hærent, & difficulter labuntur, vt solida & arida, postremò, idque si vẽtriculus naturaliter se habeat. Nam si cui ventriculus sit

natura laxior,huic præstiterit adstringentia magis laxantibus præposuisse, quo ab illis roboratus ventriculus reliqua melius conficere possit. Hæc eadem ferè docent Cornelius Celsus lib.1.cap.2. & Galenus lib.2.cap.11.de aliment facultatibus.

Iam verò cautio etiam sit,ne in vna eadémque refectione multi simul & varij assumantur cibi, ac tempus deinde comedendo vltra quàm satis est producatur. præsertim si ex diuersis illi constent facultatibus. Ex eo autem genere cum primis fuerint cibi variæ substantiæ, vt exempli causa; ab Auicenna ponuntur, carnes & pisces, vel pulli & & suilla, &c. Nam quæ ad istum ingeruntur modum, varie corpus pro succorum diuersitate afficiunt,& concoctionem non vt par est, sortiuntur, Postremò enim accedente cibo, iam primi incepta concoctio est, atque ita partes quidem in coquendo redduntur dissimiles, adeò, vt primo loco ingestæ, confecta fere sint prius, quàm ad extremũ sumptæ, medium concoctionis suæ attingant, vnde sæpe numero posterius coquendorum sequitur corruptio. Id quidem Auicenna quoque innuere voluit 3.1.doc.2.cap.7; in hanc ferme sentẽtiam scribens: Nihil quidem deterius est, quam si multa simul ac varia ciborum genera coniungantur, atque iuto longius deinde in comedendo tempus protrahatur: cùm enim postremum accedit nutrimentum, primum iam aliquo modo confectum est, partes ergo in coquendo non adsimilantur. Atque inde sane morborum scatutigo, qui ex repugnantium sibi humorum discordia nascuntur.

Iam ipsius quoque varius coquendi modus bonæ corporis temperaturæ non parũ officit, vt si in eadem refectione multi elixi, frixi, & assi cibi sæpius inuicem modò liquidi, modo solidi & aridi, ministrentur. Atque hinc est, quod Horatius lib. 2. Serm. Sat. 2. vbi victum frugalem ac simplicẽ pro Cibi varij.

dignitate laudasset, hanc saporum condimentorumque aceruationem, vt perniciosam, his versibus detestatus sit:

Accipe nunc victus tenuis quæ, quántàque secum
Adferat, in primis valeas bene nam varia res
Vt n ceant homini, credas memor illius escæ.
Quæ simplex olim sederit, at simul assis
Miscueris elixa, simul conchylia turdis
Dulcia se in bilem vertent, stomachòque tumultum
Lenta feret pituita, vides vt pallidus omnis
Cæna desurgat dubia? quin corpus onustum
Hesternis vitiis animum quoque prægrauat vnà.
Atque affigit humo diuinæ particulam auræ.

Pari modo & Plin. lib. 11. cap. 52. hanc saporum aceruationem damnauit. Homini inquiens, cibus vtilissimus simplex. Aceruatio saporum pestifera, & condimenta perniciosiora.

Gulosi valentes.

At qui hic nobis fortasse obtrudet quispiam plerosque ventri & gulæ mirificè deditos, qui sese à primo statim diluculo ad summam vsque noctem multo varioque cibo & potu non impleant solum, sed etiam distendant, adeoque cibum cibo excipiant, & toti sint in compotationibus, cùm nihil tamen inde mali percipiant: imò verò multis incōmodis difficultatibusque afficiantur, si vel minimū ab ista consuetudine deflexerint. Huic Gal quidē respondebit, qui in lib de cibis boni & mali succi cap. 21. ita scriptum reliquit. Hæc enim quamuis protinus nullam iuuenum corporibus sensibilem læsionem inferant, sensim tamen occulteque crescente vitio cùm iam ætas progressu temporis inclinarit, articulos neruosque, & viscera iis morbis vexant, qui vel difficulter admodum, vel omnino tolli non possunt, neque id quidem temere, namque ea pars corporis, quæ natura imbecillissima est,

est, à lædente quolibet patitur. Quod autem vitiosi humores, morbique gignantur, cruditas assidua in causa maximè est, siue ea ex boni, siue ex mali succi oriatur cibis. Quin Auicen. quoque 3, 1. doc. 2 cap. 7. idem confirmans sic ferme inquit. Ille cui mala nutrimenta concoquuntur, non gaudeat ex hoc. Noxa enim etsi ad tempus fortasse delitescit, temporis tamen successu sese exerit, & grauissimam certissimamquē neglectæ artis medicæ pœnam adfert. Atque hinc adeo pauci eorum, qui istum viuendi modum sectantur, destinatam senectutis metam contingunt, sed crudis ex intemperantia aceruatis succis, podagra, calculo, lepra, carcinomate, febribus, aliisque id genus malis prius torti, vitam cum morte commutant. Præstat igitur, vt disertè à Fuchsio nostro scribitur, temperantia & parcitate animum corpusque vegetum ac sanum seruare, quam crapula, crebrisque compotationibus, & immoderatione infirmum, morbosum, Deoque & hominibus odiosum reddere.

Ac ne illud quidem silentio prætereundnm hoc loco, quod protracta ad vnam fere horam mora, ac iustæ commanducationis & deglutitionis gratia comestioni interposita, non laudabilis modo, sed ad tuendam etiam valetudinem vtilissima censeatur. Cibus enim qui exactè dentibus manditur, extenuatur & mollitur, ac sensim deinde atque tardè deglutitur, etsi imperfectam ac modicam omnino, aliquam tamen, vt in suo genere æstimandam alterationem in ore consequitur, quemadmodum lib. 3. cap. 7. de natu. facult. Galeno & Auic. 1. 1. doc. 4, cap. 2. visum est. Edendū quādiu.

Cæterum imperfecta commanducatio vt concoctioni contumax est, ita etiam horrorem quendam & insuauitatem adferens ciborum appetentiam auexit, Mora verò quæ inter edendum,

multis vltro citroq; sermonibus collocutionibusque interpositis, ad duas vel tres horas protrahitur, admodum noxia est, eamque nocumenta hactenus enumerata sequuntur. Vltimus versus in quibusdã exemplaribus hoc etiam modo legitur.

Hæc sint signa tibi subtilis in ore saliua, nec malè quidem nam saliua quæ subtilis & nulla qualitate infecta, sed perinde quasi aquosa gustui offertur tum coctionis tum absolutæ sanitatis etiam indicia ostendit Gal. lib. 3. cap. 6. de locis affectis teste.

ANIMADVERSIO.

Empus particulare assumendi alimẽti statuitur cum priore cõfecto & in aluum demisso appetẽtia ex sensu indigentiæ nata noui necessitatẽ declarat alioqui coctio turbatur & vitiosis humoribus corpus repletur, inde morbi & continuo mortes vt docet Hippoc lib. de affectionib. & apho. 37 lib 2. dicit *Impura corp ra quo magis nutriuntur eo magis lædi.* Duo itaque ante sumptionẽ noui cibi obseruanda sunt primum, vt prior cibus è ventriculo descenderit, alterum vt puritas adsit corporis: discessus cibi à ventriculo cognoscitur si ventriculus non turgeat, si ructus præteriti cibi aut perturbatio coporis non adsit. Si quis enim in feruentem adhuc, & quasi fermentatum ventriculum hoc est circa cibi prioris coctionem occupatum cibos nouos ingerat statim is grauitatem sentiet, & hiatu, oscitatione, fluctuatione, vẽtris denique torminibus tentabitur. Puritas autem corporis crudorumque humorum defectus florida corporis constitutione, motus agilitate, naturali de-

duo ante cibum notanda.

nique appetitu deprehendetur. Optima siquidem natura quantum appetit tantum coquit sicut docent Hippocr lib de veteri medici. & Gal in arte med. Quam differat autem fames seu appetitus naturalis à nonnaturali, explicauit Villanouan. in comment. & exposuerunt Salernitani sequentibus versibus quos ex manuscript. nostris reposuimus.

QVÆ FAMES INGErendum cibum suadeat.

CAP. XII.

» On bibe non sitiens, & non comedas saturatus.
» Est sitis atque fames moderata
» bonum medicamen.
Si superexcedant important sæpe grauamẽ.

ANIMADVERSIO.

Oc caput præcedentis est explicatio, primo enim iubet nec edendum nec bibendum esse sine fame & siti; at cum appetitus ille edendi & bibendi duplex sit moderatus & immoderatus, probat moderatũ, immoderatum improbat, quasi velint Salernitani insinuare semper appetui nostro non obsequendũ cum deprauari interdum ita possit vt cogat nos sumere plura cibaria quam calor

noster natiuus coquete possit atque conficere. Egregia est Auicen. sententia licet barbara lib. 1. Fen 3. doct. 2. cap. 7. *Nihil est*, inquit, *in corpore deterius quàm nutriens super nutriens quod non est digestum mittere & praeterea nihil est deterius quam fastidium ex malis nutrientibus cum inde Ilias morborum oriatur*. Cum vero dictum sit non bibendum sine siti quærendum est vtrum omni potu abstinendum sit iis qui nunquam sitiunt. Esse vero animalia quæ omni potu abstineant iamdudum docuit Aristot. lib. de hist & de partib animal. quibus frustra potus offeratur cum ad hoc nata sint & à natura producta. At de aliis non ita sentiendum. Quamuis enim narret Pontanus in Chronicis puellam quandam decem annorum in pago Roedt natam anno aridissimo nonquam bibisse, referatque Plinius lib. 7. cap. 18. equitem Rom. vt aquam intercutem euaderet, adeo siti ferendæ assueuisse vt in senecta potu caruerit, scribat præterea volaterranus se Romæ ann. 1585. nouisse hominem qui plures dies impotus transfigeret. aliique non pauci obseruentur qui suo arbitratu menses & annos sine omni potu degant, attamen non est existimandum salubrius esse omni potu abstinere. Quamobrem qui non sitiunt aliquando ad potum sunt inuitandi tum quia potus desiderium naturale est & necessarium tum quia potu assumpto cibus comminuitur, atteritur & in venas defertur, hoc fuse expositum lege apud Marsilium Cagnatum de san. tuend lib. primo, capit. 30. Vbi quoque de iis qui sine cibo viuunt agitur.

Qui nõquam biberunt.

Cæterum tolerantia sitis & famis interdum vtilis est cum nimirum modum non excedunt. Quod enim ad famem attinet, ex cibo nullus est ita replendus vt non sit ibi locus superfluus alteri cibo, *Quinue adhuc edendi desiderium super-*

Fames vtilis.

ſit, vt ait, Auicen. loco citato, ſed hæ famis reliquiæ poſt vnam horam deſtruuntur: neceſſaria quoque fames eſt poſtquam quis ſe ingurgitauit, ne occupatus calor coquendo illi cibo diſtrahatur auocetur aut extinguatur aduentu noui cibi, denique fames phlegmaticis inutilis non habetur, tempore enim famis calor naturalis digerit crudos humores & in ſanguinem conuertit, emendatque partium conſtitutionem frigidam & humidam. Sitis quoque tolerantia adueniente ſomno confert frigidis & humidis naturis notus eſt Aphoriſ. Hippocrat. lib. 5. *Quibus noctu bibendi eſt auiditas iis admodum ſitientibus obdormiſcere, bono eſt*, *Coquetur enim*, inquit Gal. in comment. *& deſcendet per ſomnum ſitis cauſa quæcunque ea ſit tandem*. Non eſt tamen admodum tutum ſitim & famem tolerare hinc enim virium oritur deiectio, febres naſcuntur acutæ, partes tabeſcunt, calor natiuus extinguitur, humidum primigenium deficit vnde mors. Quoties tamen ſitis vel fames præter naturam vrget tali moderatione eſt vtendum vt quantum appetitus poſtulat non concedatur, ſed quantum ſuſtinendis viribus ſufficiat aut natiuus calor domare poſſit. de ſymptomat. famis & ſitis agitur in pathologia & apud Gal. lib. de ſympt. cauſis & differentiis.

DE COENA.

CAPVT XIII.

X magna cœna ſtomacho fit maxima pœna,
Vt ſis nocte leuis ſit tibi cœna breuis.

,, Cœna breuis vel cœna leuis fit raro molesta
,, Magna nocet medicina docet, res est manifesta.

PRæcipitur hoc loco sanitatis suæ studiosis, vt instante somni tempore frugali cœna contenti, ventriculum vario ciborum genere non distendent, sed ea copia ingerant quæ vires haud grauet. Nam qui noctu multum ingerunt, primum quidem somno destituti corporis inquietudine agitantur. deinde vero pustulas faciei, grauedinem capitis, grauecolentiam oris, coli, calculique dolores & podagram sibi accersunt.

Neque solum immodica hæc sub noctem ingurgitatio bonæ valetudini officit, sed alias etiam quælibet, vt quæ cruditatem incoctionemque obstructiones, putredines, febres, apostemata, & leprā haud raro generet. Atq; eius sane rei grauissimus testis est Auicen. qui 13. 3. tract. 1 cap. 36. scribit ex rebus ventriculum maximè lædentibus esse immoderatā cibi ac potus ingestionē & ob id fieri non posse, vt intemperantium vinosorumque ac ventri gulæque deditorū corpora alantur atque augescant. Cōcoctio enim per vitæ intemperantiā impedita necessario humorū cruditatē efficit. Cruda vero tantum abest, vt incrementū corpori sufficiant, vt omnino ne alere quidem possint, quo fit, vt per vitam variis etiam ægritudinibus conflictētur. Qui vero tēperantes in victus ratione frugalitatē sectantur, ii inculpatam vsquequaque ciborum appetentiam conseruant, optimeque non in ventriculo modo, verumetiam per vniuersi corporis molem cibos conficiunt.

Cauendū igitur vnicè erit, ne venter torqueatur, adeoque ingestis distēdatur, vt pulsus velocior fiat

& vix spirare liceat. Cui enim ad eum modum vorare in deliciis est variis sese periculis exponit. Simili modo & nauseosa satietas, nō ex crassis & prauis solùm, sed etiam subtilibus & boni succi alimētis vitanda est. Hæc enim tum febres acutas & malignas, tum etiā maximi cruciatus apostemata: illa, vero articulorū & renū dolores, podagrā, asthma hepatis atque lienis obstructionem, ac σκίῤῥον, & ægritudines phlegmaticas & melancholicas inducere solet. Proinde optimo quidē iure non nocturna solùm, sed quælibet etiā nauseam vsque progrediens satietas, à sanitatis tutela excludenda est.

Summopere igitur hoc semper curandū, ne desiderium edendi penitus expleatur, sed locus aliquis vacuus, & edendi voluptas ventriculo relinquatur. Quod Auicenna quoque 3.1.doc 2. cap 7. præcipiens hanc ferè sententiam scribit. Cibo nemo ita replendus est, vt nihil loci sit reliquum, sed à mensa semper cum fame recedendum est. Hinc simile etiam vulgo dicitur: nunquā adeò ventrem cibis expleo, quin apud amicos edētī cella mihi superfit vacua. Et hoc præceptū eos cumprimis tangit, qui natura vehementiorē ad cibos auiditatē consecuti sunt. Quibus vero hæc debilior existit, iis fortasse concedi potest, vt largius paulo ingerant, quàm appetunt. Apparandi autem, ex sententia Cornelii Celsi lib 3 c 6 & Aëtii l. 9 c.20 cibi plures & varii ac optimo apparatu & vltra dulcedinem etiam illicientes & appetitum irritantes. De cœnæ frugalitate nonnulla etiam cap 1.

Vsitata hoc loco & à multis agitata oboritur quæstio: Vtrum videlicet vberius quidem prandēdum, parcius vero cœnandum sit. Quæ sanè cùm ad hanc materiam propriè pertineat, prætereunda non est. Breuiter igitur hic subiungemus: primo quidem argumenta, quibus Conciliator plus cibi in prandio assumendum esse probat: deinde

verò Leonhardi Fuchsii, quibus è diuerso colligit cœnam vt plurimum prandio pleniorem esse debere. Conciliator igitur differentia 121 in hunc ferè modum scribit: Iuxta corporum diuersitatem maior, minorue cibi copia exhibenda est. Illa etenim, aut iam in morbum lapsa sunt, aut sub latitudine sanitatis adhuc existunt. In morbum vero lapsa, aut iunctum habent humoris vitium, aut non. Si sine humoris vitio fuerint, tum liberius est cœnandum. Natura enim in eis ciborum concoctioni solummodo, non etiam superfluitatum, quibus carent, maturationi intenta est: Sin verò humoris vitium adiunctum habuerint, largius prandium concedendum est Quod Auicenna 1, 3. Tract. 5 cap. 11. iis verbis significare voluit. Ille, inquit, cuius consuetudo non sustinet, vt solùm semel in die reficiatur, diuidat cibum suum in tres partes, & sumat duas tertias in prandio, & reliquam tertiam scilicèt partem in cœna post leue exercitium. Eo nanque tempore, calor solaris viuificus naturæ in concoquendo debili opitulatur, & maior superfluitatum fit resolutio, vberior cibus sumendus est. Hoc autem circa horam prandii magis, quàm cœnæ contingere solet. Ergo &c.

Ad hæc interdiu ob præsentiam caloris vitalis solis & lucis, melior fit concoctio. Sol enim Aristotele lib. 2. cap. 2. Physicor. & lib. 2. cap. 10. de generat. & corrupt. teste, est vitæ principium. Cõcoctio itaque diurna duplex habet calidum, nocturna verò non. In eiusmodi etiam natura noctu circa superfluorum concoctionem magis occupata est, quare multi cibi exhibitione impediẽda non est. Et quamuis calor noctu spirituum ad interiora retractione, & somni reductione in quibusdam confortetur, duo tamen simul, alimentum videlicet, & superfluitates conficere non potest, in his itaque cœnæ nonnihil subtrahendum est.

Corporibus verò, quæ ſub latitudine ſanitatis adhuc robuſta & ſufficiente ſana conſiſtunt, ac ſenſibilibus ſuperfluitatibus carent, cũ eas propriis meatibus omnes expellant, vberiore cœna vti expedit, vel, quòd eorum natura ciborum concoctioni tantum, non etiam ſuperfluorum, quibus carent, maturationi intenta ſit, vel quòd ſoli corporis robori ſtudeant. Hoc autem noctu magis acquiritur, tum enim amplior fit & ſanguificatio, & diſtributio, atque hinc deinde ſpirituum generatio.

Corpora verò ſi à prædicto temperamento ac robore nonihil receſſerint: ſicuti plurima in ægritudinẽ vſq; nunc prolapſa, eiuſmodi aut fatigantur exercitio laborioſo, vehementi, & continuo, aut non Si quidem fatigãtur, vt ſunt eorum qui victum manibus quærunt, ipſis largius prandere quàm cœnare conuenit. Expetitur enim alimentum, non tantũ vt nutriat, ſed etiam humectet & irriget mẽbra, ne areſiant ex forti motu, & vt reſolutioni ex caloris incendio prouenienti reſiſtat. In prandio igitur vberior cibus aſſumendus eſt: eiuſmodi enim corpora, propterea quòd ita conſuerint, ob exercitia à concoctionis opere non ceſſant. Vſus namque, quemadmodum Auicenna 3. 1. doct. 2. cap 7, teſtatur, res eſt extra rationem. Calor etiam ex motu auctior redditus, concoctionem ipſis accelerat Quare ter in die illiciente appetentia cibum ingerunt; & ingeſtum probè conficiunt.

Sin vero laborioſo, vehementi, & continuo exercitio, quemadmodum prædicti non agitentur: hoc enim impreſentiarum dupliciter contingit Aut enim eo interdum ſolummodo & non continue fatigantur, aut debili tantum vtuntur, quod vtique ſuperfluitatum copiam parit. Si exercitio plurimo, vehementi, ac laborioſo vtantur ſi-

ſicuti viri complures ciuiles, & plebei circa fortunæ bona negociantes, aut ſanitatis conſeruationi intenti, vehemẽti nonnunquam & laborioſo exercitio, diu nimirum, equitando, iter pedibus faciẽdo, vel aliud quiddam à conſueto fortius agendo, fatigantur, his largiori vtique cœnæ, quàm prandio indulgendum eſt. Nam ſi prandium augerent, cui ſicuti priores illi, conſueti non ſint exercitio adeo vehementi ac laborioſo agitari, concoctio ipſorum impedita prauos humores generaret, horum etiam calor ſuperfluo motu diſſipatus debilitatur, cuius quidem circa interiora aggregatio potiſſima fortitudinis & concoctionis cauſa exiſtit. Hæc autem noctu magis, quàm interdiu contingit, quare cœna inſtante nocte copioſius alimentum expetit.

Eorundem etiam corpora, propterea quod tam vehementi motu ante agitari minimè ſoleant, humiditatibus referta ſunt, ipſis itaque ad reſiſtendũ reſolutioni & exiccationi, quæ per motum interdiu occurrentem fiunt, paruus cibus ſufficit.

Sin vero exercitiis & occupationibus paucis & leuibus in vita vtantur, præcipiendum eſt eis, vt vberius prandeant, quàm cœnent. Et ratio eius eadem eſt cum illa, quæ in corporibus nunc ægrotantibus adducta eſt. Hi nanque, cùm debilem virtutem concoctricem habeant, à calore viuifico & luce Solis plurimum adiumenti percipiunt: inde enim ſpiritus propter ſuum ſimile confortatur. Ipſe enim, vt teſtis eſt Auicenna in lib. de viribus cordis, Tract. 1. cap. 2. & lib. 6. naturalium, parti 4. eſt lux, aut effigiem habet lucis. Adiumentum etiam ex eo percipiunt, quod ſuperfluitates interdiu poris apertis melius, quam noctu expellantur. Non oportet præterea eos noctu vel ob id multo cibo diſtendi, quod tum natura magis occupetur circa concoctionem crudorum hu-

morum, quos somnus maximè cōficit & benignos reddit. Licet enim virtus concoctrix noctu confortetur, tanta tamen esse non potest, vt simul & cibum & superfluitates superare queat.

Insuper quoque animaduertendum est, in exhibitione copiosioris, aut minoris cibi in prandio, quàm cœna, nonnihil etiam dandum esse consuetudini: Hæc enim cùm in tuenda sanitate, tum etiam in profligandis ægritudinibus, plurimum valet, Hippocrate lib. 2. de victus ratione morb. acut Apho. 20 & sequentibus, & ibidem Galeno testibus, Quod vel ex eo ostenditur, quod omnis subita mutatio si modum excesserit, non paruam læsionem afferat. Hinc non temere Damascenus Aphor. 57. ita scriptum reliquit. Mutare consuetudinem, præsertim veterem, & noxium & pestilentissimum habetur. Quare malas & prauas consuetudines corrigere oportet, sed paulatim ac sensim ad meliora transferre. Neque enim natura patitur eas, quæ subito fiunt alterationes Gal cap. 86. artis Medecin. plura Rhazes lib. 4. capit. 10 ad Almanso. & infra.

Et sic in vniuersum patet, largius prandendum, cùm plurimæ ægritudines sint materiales, & corpora plurima lapsa. Attamen si semel tantùm in die comedatur, melius est cœnare, nisi oculi aut cerebrum affecta sint: tunc enim Haliabbate 1. practi. 13 teste, melius est prandere, alias non parum agrotantis oculi & cerebrum læderentur. Exigua nanque cœna capiti confert & oculis, Manar. lib 6. epist 4 teste.

Hactenus ex Conciliatore adducta medici excellentissimi, Odus de Odis Patauinus duobus libris de cœnæ & prandii portione, Hierony. Cardanus lib. 1. contradicentiū Tract. 5 cōtradict. 18. & Leonhardus Fuchsius l. 2. paradox. c 21 magna ex parte falsa essē firmissimis rationibus conuincunt.

Ex quibus Leonhardi Fuchsii rationes hic in oppositum subiungere placuit, vt sanitatis suæ studiosis plane constaret, quid in re tam perplexa aut fugere, aut sequi debeant.

Nemo est, inquit ille, loco iam citato, qui hodie medendi methodum præscribentium libros vel à limine salutauit, qui nesciat vulgatum atque tritum hoc illis esse decretum, vt nunquam non prandio cœna minor sit. Quantum vero aberrent, facile deprehendet, qui rem altius expendet. Cœnam enim in omnibus, demptis iis, qui morbis nocturnis & catarrhis seu destillationibus affliguntur, prandio pleniorem esse conuenit. Qui enim iam nominatis corripiuntur morbis, horum cœna omnino modica sit, tenuis sicca, ac præter aliorum morem, noctéque præueniens oportet, vt ingruentibus scilicet morbis, natura ab omnibus aliis muniis libera, vnius morbi concoctioni operam nauare queat. Sunt & qui consueuerunt, minus in cœna ciborum assumere, quàm in prandio, horum certè consuetudo non temerè etiam immutanda erit. Quæ enim ex longo tempore consuetudo non temere etiam immutanda erit. Quæ enim ex longo tempore consueta sunt, vt ait Hippocrates, 2. aph. 10. & si deteriora sint, insuetis minus molestare solent.

Cur autem in aliis omnibus plenior cœna salubrior sit, multa in causa sunt.

Primum autem omnium, noctis mox accedens frigiditas, quæ extrinsecus circunstans calorem natiuum in profundum secedere, & hoc nomine fortiorem fieri cogit, ita vt necessario ciborum tum melior fiat concoctio. Et certè idem potest noctis frigiditas, quod alias anni tempus hybernū, aut regio frigida potest. Horum enim vnumquodque calorem natiuum adaugere potis est. Testis Hippocrates, qui lib. 6, epidem. To. 6. aphor.

6, ſic inquit: Perfrigidior in tempore & regione frigidis, percalidior erit. In 1. aphor. 15 quoque, ventres hyeme & vere natura calidiſſimos eſſe aſſerit.

Deinceps eſt Somnus, qui cœnam ſubſequitur: hic enim mirum in modum concoctionem adiuuat. Sanguis enim in ſomno ad interiora magis refugiet, vt teſtatur Hippocr. 6. To. 5. aphor. 29. Cùm itaque ſanguis, cúmque eo calor natiuus per ſomnum ad interiora ſecedat, quid mirum ſi calor auctus fortiorem tum ciborum coctionem efficiat? Hinc rectiſſimè Hippocrat. lib. 6 epidem. Tom. 5. aphor. 10. dixit, Labor articulis & carnibus, cibus verò ac ſomnus viſceribus prodeſt. Somnum quoque optimè cibum concoquere teſtatur Galenus lib. 1. de Sympt. cauſis, cap 8. ita ſcribens. Itaque toto hoc tempore, quo quis dormit, animalis facultas quieſcere, naturalis vero validius agere videtur. Cuius rei coniecturam ex eo facies, tum quòd ipſa ſi quando laborauerit, poſt ſomnum robuſtior euadit, idque maximè cùm à modico cibo ſomnum admittimus, tum etiam quod per ſomnum cibus optimè concoquitur, non ſolũ in ventriculo, verumetiã per vniuerſi corporis habitum. Cui ſubſcribit quoque Paulus Aegin. lib. 1. c. 97. dicens: Somnus eſt animalium facultatum quies, ab vtili humore cerebrum malefaciente proueniens. hunc qui ritè capeſſit, multa conſequuntur commoda: cibos enim conficit, humores digerit. Quòd autem hac ratione plenior cœna eſſe debeat, teſtatur Galenus, vel quiſquis tandem eius libri autor fuit, in libro de diſſolutione continua, in hãc ſententiam ſcribens: Antiqui cœnã prandio præferebant, præcipientes plus ciborum in cœna ſumendum eſſe, ob caloris circa interiora aggregationem noctis frigiditate, & per ſomnum factã: calor namque in ſomno ad interiora corporis re- Somnus.

uocatur, eadémque calefacit, perinde vt in vigilia contrarium plane accidit. Id quod Hippoc. etiam epidem sexto To. quarto aphorís. 12. iis verbis indicauit. Plane vigilans calidior circa exteriora, frigidior verò circa interiora. Dormiens contrà.

Sed hic reclamabunt quidam, pleniorémque cœnam ideò damnabunt, quòd pleno ventre ingrata sit quies, atque adeò somnus minus conueniens. His ita responsum volo. Nemo est tam sine sensu communi, qui nesciat inter cœnam & somnum aliquid temporis interuenire debere, neque quemadmodum in brutis, nullam aliam nisi vorandi ac mox dormiendi vicissitudinem esse, quum omnium medicorum consensu consultum sit, quòd aut hora aut amplius intersit.

Neque etiam est, vt pleniorem cœnam quis eam esse putet, qua multa ingeruntur tanta voracitate, vt vix spirare liceat, & periculum sit, ne vel crepent, qui ita sese replent, sed frugalem potius, talem tamen in qua plus, quàm in prandio absumitur ciborum. Quod si tamen hic peccatum fuerit, melius certè in cœna, quàm in prandio fertur, quòd somnus post cœnam non diu subsequens, facilius delictum, quàm vigilia, quæ prandium concomitatur, corrigat. In somno enim, vt diximus, calor interiora petit, & qui illic sunt cibis concoquendis solis vacat. Interdiu verò ad exteriora protrahitur, neque iis; quæ intus sunt, prospicere potest, adeò vt verissimè dixerit Hippocrates 2. victus acutorum 59. Vigilia vehemens cruditatem incoctionemque ciborum tum potionis efficit.

Porrò cur cœnam prandio pleniorem esse oporteat, & hæc ratio est, quòd rara admodum existat corporis facultas, quæ paulo liberalius prandium spacio vel quinque vel sex horarum, quod fere

inter prandium & cœnam interest, conficere possit Quantum autem incommodi adfert, si quis nondum plane concocto eo, quod prius ingestum fuit aliud ingerit? morbum nimirùm facit Vbi enim cibus præter naturam plus ingestus est, vt ait Hippocrates lib 2 apho 17 hic morbum facit.

Et si quis denuo obiecerit, vtcunque somnum à cœna differamus, tamen quando fieri non possit, quin ad somnum conuersis, quod materia tum ad interiora tendat, caput impleatur, huic Galenus quidem respondebit, qui lib. 4. apho 67. ita scribit. Et quidem sicuti à cibo ad somnum conuersis impletur caput, sic in plethoricis dispositionibus somni ipsum replentes aggrauant cerebrum. Et somni videlicet semper nocerent, quatenus ad profundum & viscera materia confluit, nisi coctionis ratione plus afferrent vtilitatis, quàm sit damnum, quod ex motu ad interiora consequitur. Et hæc ad vulgarem multisque communem errorem explodendum sufficiant.

ANIMADVERSIO.

HOc cap. quod ex nostro manuscrip. auxi agit de horis sumendi cibi quæ vulgo dicuntur Prandium & Cœna. De his autem prius quam aliquid definiatur primo quærendum est quoties Prisci, Græci & Latini in die comederint, dein quoties nostri edant, quoties denique ad salubritatem corporis consequendam edendum sit. Certum est primos homines nostris continentiores extitisse nec ita se luxui, delitiis ac gulæ mancipauisse, idcirco habiti sunt diuturnioris vitæ, morum integriorum, fortitudine corporis maiori, dignitate,

Quoties in die Prisci comedebant.

elegantia, pulchritudine, magnitudine. non est tamen existimandum solis glandibus eos vsos esse vt poëtarum fabulæ testantur, sed fructibus omnis generis, frugibus etiam atque carnibus. Scimus enim ex sacris literis pulsos ex paradiso terrestri primos parentes terram coluisse, mactatasquè tum demum victimas quarum visceribus, & carnibus vesci potuere obscurum vero est cognituque difficile quoties in die cibo recrearentur. probabile tamen non semel duntaxat, sed bis sumpsisse cibum nam cap. 18. Genes lego Abrahamum in ipso feruore diei tres angelos inuitasse ad cibum: *ponam*, inquit, *buccellam panis vt confortetur cor vestrum postea transibitis*, quod meo iudicio non fecisset nisi moris fuisset sumendi mane cibi ad vires sustinendas: Et certe apud Iudæos prandii & cœnæ tempus erat, dicitur enim Tobias cap. 2. prandium reliquisse mortuum vt sepeliret, nec comedisse nisi post solis occasum. Scribit vero Ioseph. lib 2. captiuit. Essenos Iudæorum philosophos prandere circa meridiem aut paulo ante, cœnare vero solitos vesperi. non alia congero testimonia cum Ioan. 20. Christus ipse dixerit, *Cum facitis prandium aut cœnam*. Et Persæ si credimus Xenophonti lib. 8. de Cyri institutione primò semel in die comedebant matutino scilicet tempore quo diem integrum haberent ad labores, sed postea & prandium & cœnam habuere. Græci iamdum ab Homeri tempore edendi tempora distincta habuere prandii & cœnæ. Illud enim vocat Homer. ἄριστον, καὶ δεῖπνον, hanc δόρπον. nec fuisse apud Homer. qui sæpius comederent obseruauit Athen. 5. deipnosoph. Sequenti autem æuo aliam secuti sunt Græci rationem, nam vt colligere licet ex Hippocr. lib. de victu in acutis & lib. tertio de diæta aliud fuit ἄριστον aliud fuit δεῖπνον, nam, ἄριστον cibus fuit matutinus seu meridianus, quod vocamus

Hebræi bis in die edebant.

Græci quoties comederent.

mus prandium δεῖπνον cibus vespertinus quam dicimus cœnam. præterea expressis verbis scribit quosdam semel, alios bis nonnullos sæpius vno die non solum comedere, sed etiam saturari consueuisse. Vix autem vllus est qui post homerum voce δόρπυ vsus sit pro cœna quod ea vox exoleuisset. Plerosque tamen Græcorum non bis duntaxat die sed quater cibum sumpsisse docet Philemon apud Athen. primo deipnos. & confirmant voces significandis illis edendi temporibus vsurpatæ. primum tempus ἀκράτισμα dictum est πρωινον ἔμβρωμα cibus matutinus vulgo ientaculum, alio nomine διανεκισμὸς. secundum tempus ἄριστον seu δειπνιστὸν conuiuium meridianum Latinis Prandium tertium tempus modo ἑσπέρισμα modo δείλινον appellatum est quæ erant epulæ inter prandium & cœnam quasi vespertinæ quas Latini Merēdam vocant: postremum tempus fuit δεῖπνον cœna. his tamen non contenta Græcorum ingluuies à quibus græcari & pergræcari luxuriæ, vocabula deducta sunt, quintum tempus edendi nocturnum adinuenit cuius epulæ κῶμοι, ἐπιδορπίσματα ἐπιδειπνα ἐπιδειπνίδες appellatæ sunt Latinis Comessationes quæ nihil aliud erant, vt ait Perottus in cornucopia *quam cibus qui post cœnam sumitur.*

Venio ad Romanos apud quos pauci vno cibo vespertino contenti fuere, multi duplici meridiano & vespertino, alii infiniti quatruplici ientaculo, prandio, merenda, cœna, intemperantes & incontinentes quintuplici, illis enim addebant comessationem quod multis auctoritatibus confirmare possem nisi id explicatum haberetur passim apud varios auctores præsertim Marsilium Cagnatum lib. primo de sanit. tuend. cap. 10. 11. 12 13. StucKium lib 1 antiq. conuiuial cap 7 8 9. 10. 11. Lælium Bisciolam Horarum subsecíu. tomi primi Romanorum mos

lib. 9 cap. 10. & 11 Mercurial variar. lect. lib 4. cap 7. Beroald. comment. in Seruium Manut. de quæsit. per epist. quæst. 4. & 5 Guil. Canter. nouar. lect. lib. 4. cap. 38. Muret. libro quarto lect var. cap. 12. Agellium, Cœl Rhodiginum & alios.

Nostri quid agant.

Ab illa veterum consuetudine nostri sæculi homines ne minimum quidem deflexere, quater enim in die editur, frequentius nonnumquam, interdum semel, sed quod tota die perseuerat: Attamen vt verum fatear plurimi mortalium prandio & cœna contenti viuunt, alii adiungunt ientaculum; merenda ferè mulierculis & pueris propria est & operis quibusdã qui reparare vires laborãdo quærunt. Ne vnus quidẽ, vno in die cibo recreatur, maiores nostri dum ieiunio corpus macerabant semel duntaxat viginti quatuor horis cibum sumebant meridie potius quam vesperi, nos nonnihil hora cœnæ ingerimus recreandis potius viribus quam confirmandis.

An præstet semel an multoties die comedere.

An vero salubrius sit semel duntaxat in die quàm sæpe comedere hoc postremo loco restat expendendum. Apollonius Dyscolus historiæ commentit cap. 9. refert ex Aristotel. quæstion. naturalibus eos qui semel tantum cibo vtuntur morosiores esse iis qui bis. aucta enim in ipsis vtraque bilis animum magnopere perturbat. Hippocr. libro secundo de diæta scribit ex μονοσιτίῃ corpus extenuari, desiccari, & aluum comprimi, dixit Plin. libro vigesimo octauo capite quinto non prandentium exta celerius senescere. Ex quo quidem Celsus libro primo capite primo monuit *bis die potius quam semel cibum capere prodesse, & semper quam plurimum dummodo hunc concoquat.* Amat enim natura vbertatem & luxu gaudet, & *in tenui victu grauius peccatum est quam in paulo pleniore solet esse*, inquit Hippoc, quinto Aphoris. libro primi,

Omnis enim nutritio aut multa est & rara simul vel multa & frequens; aut parua & rara simul vel parua & frequens: quæ multa & rara est oneri esse solet & modo torporem ac somnolentiam modo vigilias inducere, longamque quietem postulare donec oneris pars coctione ablata sit, minus itaque commoda existit; multo minus ea quæ multa & frequens est nam copia natiuum calorem obruit. nec vtilior esse videtur quæ modica est & rara nam spiritus & corpus exhaurit, viresque labefactat. necesse igitur est vt salubris habeatur quæ modica est simul & frequens nam ea robur virium perpetuo quodam tenore seruat, somnum non interturbat, consuetos labores non impedit, sanitatem denique non infringit.

Omnis nutritio aut multa aut parua.

Sed hic exoriri potest quæstio de frequentia alimenti quodnam scilicet debeat esse interuallum duas inter cibationes & an satius sit certam semper habere & definitam edendi horam quam incertam. Quod ad primum attinet superius satisfactum est vbi peracta coctione ingerendum cibum monuimus, pergis quærere quot horis illa coctio peragatur? vix habeo quod respondeam, alii enim quibus vegetior & copiosior est calor ventriculi celerius cibum conficiunt, alii quibus debilior est tardius: præterea maior copia ciborum ægrius coquitur quam minor, duri & solidi difficilius quàm molles & liquidi, insoliti quam consueti, diuersi & heterogenei quam homogenei & simplices, vt idcirco certi quid vix determinari possit. Auctor Anonymus in tabulis & quæstionibus quas ad requisitionem Medicorum ciuitatis Neapolitanæ edidit quasque manuscritas habeo rem istã ita cõplexus est vt quatuor digestiõnes seu coctiones in corpore

Interuallũ inter duas cibationes

Quot horis peragatur coctio.

admiserit secundum quatuor loca seu partes corporis in quibus perficiuntur, singulisque digestionibus horas quatuor requiri propter quatuor triangulos triangulares quatuor elementorum elementáriumque complexionum, quasi velit singulas digestiones quatuor gradus habere quorum singuli singulis horis absoluantur, respondeantque illi gradus quatuor triangulis elementorum varias complexiones ac temperaturas efficientium. *Locus*, inquit, *primæ digestionis est stomachus in quo fit coctio confusa, grossa & extensa. primus gradus coctionis vna hora absoluendus fit in triangulo ignis concordantiam habentis cum aere in caliditate & cum terra in siccitate. Alter gradus digestionis per horam quoque perficiendus fit in triangulo terræ consentientis cum igne in siccitate & cum aqua in humiditate, tertius gradus vnam etiam horam requirens fit in triangulo aquæ conuenientiam obtinentis cum aere in humiditate & cũ terra in frigiditate: quartus denique gradus fit in triangulo aeris sympathiam habentis cum aqua in humiditate & cum igne in caliditate, sicque prima digestio absoluta est horis quatuor*, post quas secunda coctio perficitur quatuor aliis horis & per triangulos quatuor iam dictos in partibus quatuor hepate, splene, corde & cerebro. Huic succedit tertia magis intensa & exacta quatuor pariter horis & per quatuor triangulos perficienda in aliis corporis partibus brachiis cruribus &c. Quarta tandem & vltima digestio quatuor quoque horis indigens ob quatuor prædictos triangulos elaboratur in genitalibus idcirco cæteris exactior est perfectior delicatior propterea quod aptitudinem habet ad nouam partium coctionem generandam hoc est ad sperma in quo ipsissimæ sunt partes deductæ in potentia. Hæc ex mente auctoris fere ad verbum quæ demonstrant digestionem sexdecim horis perfici & absolui. ex quo sequeretur tãtumdem temporis requiri inter duas

cibationes si modo ingeri nouus non debeat nisi priore cocto penitus & confecto. Ab illo horarum numero non deflectit Iul. Alex. salub. lib. 28. cap. 17. duodecim enim horis primam, secundam, & tertiam concoctionem fieri docet, sed primam qua cibus in chylum conuertitur sex septemue horarum spatio peragi vult, hoc argumento quod post id tempus neque ructus sentiantur, & descendentis inferius cibi non obscurus prorsus sensus quidam sese aperiat: quapropter temperato homini bis eodem die capiendum esse cibum interpositis inter vtramque cibationem duodecim æqualiter horis *nec sane*, inquit, *nisi impedimento aliquid se opponat aliud, fieri aliter debet.* Addit tamen postea cap. 19. habendam esse rationem somni qui noctu peragitur, cuiusque beneficio fœlicius & exquisitius coctionis opus procedit, tum ob longiorem moram, tum propter noctis frigiditatem qua concluditur in penetralibus calor, tum denique propter ferias animalis facultatis. Quamobrē necessarium esse ait vt commodum illud coctioni tempus longius protrahatur, sitque tempus à cœna ad prandium sexdecim horarum, tempus à prandio ad cœnam octo tantùm, cibusque cænæ vberior sit, prandii parcior. verum enim vero vt optime obseruauit Marsil. Cagnat. cap. 24. lib. laudati Medici veteres hanc horarum subtilitatem prætermiserunt, nec expectandum omnino est vt ille docte & eleganter ostendit disputatione de ordine in cibis seruando impressa Romæ anno 1581. ad ingerendum nouum cibum vt prior prorsus è ventriculo in intestina descenderit, cum cibus eodem tempore totus non coquatur, sed veluti per partes ex quo sequitur eum quoque partiatim è ventriculo delabi & in intestina defluere. modo itaque signa manifesta cruditatis ac repletionis

non adfuerint cœna poterit à prandio quatuor, quinque sexue horis distare, prandium à ientaculo leui duabus tribus quatuorue horis.

Sitne sēper eadē hora comedēdū.

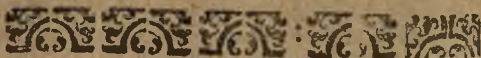
Quæres estne eadem semper hora comedendum? Equidem Hippocr. aphoris. quinto libri secundi ad insolita faciendam esse mutationem iubet cui assentitur Galen. in comment. dum exactam consuetudinem quam Græci ακρίβειαν vocant parum esse tutam scribit quod omnium hominum vita inopinatis incertisque rerum casibus sit subiecta. Ne igitur insolitis rebus & ex improuiso occurentibus grauiter offendamur consulit Hippocrat. vt in consuetis rebus immoremur semper, sed insolitas quoque interdum & contrarias experiamur. *Quemadmodum enim ferrum*; vt ait Triuerus in eum Aphoris. *quod aqua submergitur & rursum aqua incalfit, congelatur fortius sic qui modo delicatis modo duris alimentis vtuntur minus ad morbos procliues euadant.* Ab hac mente eleganter Celsus libri primi capite tertio. *Sanus homo qui & bene valet & suæ spontis est nullis obligare se legibus debet, hunc oportet varium habere vitæ genus, &c.* vt vt sit tamen mihi videtur commodius tum valetudinis tum etiam honestatis gratia eadem semper hora cibum sumere, honestas enim suadet vt sicut in aliis actionibus muniisque obeundis sic in cibi sumptione certum diei tempus eligamus. valetudo autem non permittit nos incertam, inordinatam, & tumultuariam viuendi rationem sequi, assueta enim & ordinata insuetis & inordinatis minus molesta cum ordo sit naturæ opus, ex Hippocr. aphoris. citato.

Satisfit obiectioni Hipp.

Quid ergo respondendum Hippocrati Galeno, & Celso? eos dicimus locutos non tam

cum de hora assueta in victu, sed de cibis potibus, somno vigilia, quiete motu, aliisque Higesnes capitibus in quibus bonum est sic exactam & vniformem seruare rationem vt ne minimum quidem ab ea deflectatur. vix enim vitæ nostræ casus diuersi possunt ferre longo tempore tam eximiam & exactam consuetudinem. Hinc fit vt subita ingruens mutatio naturam imparatam inueniat deque statu illo lubrico deiiciat. Hollerius in prædictum Aphor. videtur distinguere consuetudinem in natiuam seu gentilitiam, & in accidentariam ac coactam, priorem non esse mutandam, posteriorem cum Hippocrate mutari posse concedit. verum de consuetudine postea.

Ad concludendam prolixam hanc animaduersionem examinanda esset celebris quæstio de prandio & cœna vtrum eorum scilicet leuius vel vberius esse debeat, sed quia agitata fuit copiosius à Curione & Crellio in comment. in hoc caput, multoque etiam diffusius à nobilissimis Medicis Iul. Alexandr. toto fermè lib. vigesimo nono salub. Marsilio Cagnato capite 20. & 21. de sanit. tuend. StucKio lib. primo antiq. conuiu, cap. 14. Math. Curtio, Andrea Turino, Dino de Florentia, Odo de odis, Petro Toleto, Bernard. Paterno lib. de prandio & cœna scriptis, idcirco à me prætermittitur, ne actum agere videar.

DE SECVNDIS MENSIS seu Bellariis.

CAPVT XIV.

Post pisces nux sit, post carnes caseus adsit.
Vnica nux prodest, nocet altera tertia mors est.

Hoc loco duo in primis traduntur præcepta.

Primum, vt post esum piscium, casei loco sumantur nuces. Nux enim siccitate sua, impedit generationem phlegmatis, quod ex piscibus generari solet, hinc etiam in ieiunio quadragesimali, summo loco exhibentur nuces. Alia ratio, quia pisces quandoque veneni nonnihil in se continent, difficulter concoquuntur, & facile putrescunt ac corrumpuntur. Nuces vero iuuant digestionem, quia quando sunt venenosi, vt dictum est statim nux remedium præstat contra venenum. Ergo pisces temperantur per nuces, & sic sanum est, sumere nuces post pisces.

Secundum, vt post esum carnium sequatur caseus, non nuces. Caseus enim facit, vt cibus descēdat ad fundum stomachi, vbi viget digestio. Et hoc intelligendum de caseo, medium inter recentem & veterem locum sortito. Deinde posteriore versu ostenditur, quòd vnica nux, scilicet myristica, naturæ humanæ prosit, bonum enim odorem

oris efficit, visum, hepar, splenem & stomachum confortat, & maxime orificium eius. Secundum Auicennam 2 Can. cap. 506. Sed altera nux, scilicet auellana siue communis, nocet, Auellana quidem quoniam in ipsa inflatio est, & generat ventositates in ventre inferiori, & facit sodam, id est, dolorem capitis, tardæ est digestionis, & excitat vomitum, inquit Auic. 2. Canon cap. 41 Nux verò communis, quia & ipsa facit sodam, difficulter digeritur, infesta est stomacho, & maxime calido, ob caliditatem suam Dioscor. lib. 1. cap. 141 Tertia nux scilicet balistæ, est mors, id est, mortem infert, hac enim homines interficiuntur. Vel intelligi potest de nuce methel, quæ autore Auicen 2. Canon. cap. 512 venenum est stupefactiuum, cito mortem inferens. de qua plura Rhazes 3. ad Mansòrem ca. 30. Serapion cap. 305. de simpl.

Auellana

ANIMADVERSIO.

Iam à priscis sæculis mos inualuit cõuiuia distingendi in primas & secundas mensas quas græci κατ᾽ ἐξοχὴν τραπέζας vocant.

Primæ & secundæ mensæ.

Primis mensis vt notat Celsus lib. primo cap. secundo salsamenta, olera, carnes tum elixæ tum assæ apponebantur, secundis fructus suaues & delicati vt fames conuiuarum pene extincta rursus accenderetur, & irritaretur: vnde non minus eleganter quàm verè secundæ mensæ παραμύθια ἡδονῆς hoc est voluptatis solatia seu irritamenta à Platone denominata sunt. Fuerunt autem varia synonyma significandis illis mensis. Nã & Epitrapezomata & epiphoremata, & epidorpis-

Bellariorũ nomina.

mata & Epidipna, & catachuſmata, & Trogatia, & Hypotrimmata, & tragemata, & pemmata, & bellaria, & fructus τράπεζας δευτέρας deſignant. Pind. vocat ἀμφὶ δεύτατα circa vltima, id eſt, circa exitũ conuiuii, Clemens Alex, ἐπιφορήματα, nam vt obſonia adiiciuntur pani *ſic bellaria obſoniis deliciarum cauſa accuduntur* ait Caſaub. lib. 14. animaduerſ. in Athen cap. 11 Bellariorum autem Inuentio ab Ionibus fluxit ii credimus valer max lib. 2 c. 1. titulo de ciuitate Spartana. *Audierant,* inquit, *Spartani lautitiam ex Aſia, & immodicos ſumptus & omnia non neceſſaria voluptatis genera fluxiſſe; primoſque Ionas vnguenti coronarumque in conuiuio dandarum, & ſecundæ menſæ ponendæ conſuetudinem haud parua luxuriæ irritamenta reperiſſe,* Quamobrem primus finis bellariorum fuit voluptas & luxus. Deinde vero ad concoctionem & digeſtionem ciborum deſtinatus fuit. Ariſtot probl. 6. ſect 22 quærit cur vſus ſecundarũ menſarum adiiciendus ſit, reſpondet vt ſatis bibatur, non enim ſufficit bibiſſe per menſas primas ad extinguendam ſitim, ſed iuuat poſtea aliquid præterea haurire, putà delectationis gratia inquit Conciliat. different. 118.

Inuentio

Finis.

Materia.

Vide Iod VVilli-chium in arte magirica.

Bellariorum vero materia quæ fuerit veteribus non inquiro, cui enim vſu, poteſt eſſe ſtudium hoc à StucKio iam perfectum lib. 3 antiq conuiuial. Digeramus ſi placet materiam eorum quæ nobis hoc ſæculo ſunt vſitata. Eſt ergo materia Bellariorum vel ex plantis vel ex animalibus deprompta. Ex plantis radices vt petroſelini radix tubera, radix Chryſanthemi indici ſtrumoſi &c. flores vt auranciorum violarum, roſarum, fructus vel herbarum vt melones, fraga, cynari, vel fruticum vt cappares, & baccæ vuæ tranſmarinæ, vel arborum vt poma, pyra, ceraſa, ſemina anethi, fœniculi, coriandri. ſummitates aſparagi, lupuli; ſucci vt vina, & ſucci fructuum expreſſi ac

conditi. Ex animalibus excrementa vt lactis omnia genera, oua, partes vt carnes è quibus fit gelatina & id generis. Ea autem omnia vel solitaria, simplicia crudaue apponi solent & comedi, vel cōposita condita aut cocta. Simpliciū ac crudorū facilis est cognitio atque iudicium, coctorum quoque vbi non est mixtura varia, sed compositorum, ac conditorum vt multiplices sunt differentiæ ac varietates sic difficilimæ sunt prorsus cognitionis, & enumerationis. Quis enim omnia placentarum genera enumeraret de quibus integrum opus delineatum habemus ac magnam partem affectum: vnius sacchari tam fœcunda & admirabilis natura est vt à quo plus voluptatis & delitiarum gulæ accedat, non habeant coquinæ magistri. Soluitur in embammatis, cogitur in orbiculos, digeritur in panes, pinsitur in placentas, tornatur in crustula, fingitur in castella, in auiculas, & in omnium rerum simulacra, coquitur, aspergitur, duratur, incrustatur, adeo vt in eo monstrificum sit gulæ ingenium. Sacchari mirabilis vsus.

Porrò ea esse debet bellariorū ratio & moderatio vt coctioni iuuandæ inseruiant, seu emedando prauas assumpti cibi qualitates, seu calorem vētriculi cogendo ac augendo Si itaque calidiores cibi ingesti fuerint bellaria refrigerantia conuenient, si frigidi calida. Itidem si edulia phlegmatica fuerint & excrementis redundantia, quæ digerunt & humiditates absorbent bellaria ex vsu erunt. Eapropter videmus à Salernitanis alia præscribi bellaria assumptis carnibus, alia piscibus ingestis, alterius enim sunt conditionis pisces, quam carnes, alterius quoque vsus sunt nuces quam caseus. Scio hic multa obiici posse contra doctrinam Salernitanorum & villanouani, sed ex his fluctibus difficultatum facilè enatabit quisquis casei & nucis facultates notas habuerit de quibus erit postea locus disputandi. Vsus bellariorum

DE ORDINE IN cibis seruando.

CAPVT XV.

T vites pœnam de potibus incipe cœnam.

Hic docetur, cœnam incoandam esse à potu, sunt qui hoc modo exponant. Si vis vitare pœnam id est infirmitatem prius bibas in principio cœnæ quam comedas: sed hæc expositio inepta est prorsus ac inualida. Secundum medicos etenim conducibius est, à cibo cœnam auspicari, quam potu. Nec ipsi Angli, quibus præsens liber dicatus est, istum morem siue consuetudinem seruant Communiter quacunque diei hora bibere voluerint, bolum siue morsum panis præsumunt: videtur itaque hunc habere sensum Incipe cœnam à potu id est, à cibo liquido & facilè digestibili quemadmodum & Hipp. 2 lib. aphor. 11. potum vsurpauit vbi sic inquit, *facilius est impleri potu quàm cibis*. Ratio autem hæc est, quia si cibus liquidus & facilè digestibilis postremo sumatur loco, cum nocte superueniente fortificetur calor digestiuus, cibus ille liquidus & facilè digestibilis longe ante digereretur quam crassus & concoctu difficilis. Qui non inueniens exitum ob cibum crassum nondum digestum minus aduretur vel si exierit crassum cibum nondum ad plenum digestum secum corripiet, Melius est ergo vt

vt cibus liquidus & facile digestibilis præsumatur, vt digestus exitum habeat nullo repugnante.

ANIMADVERSIO.

LIcet Salernitani videantur hoc caput ad cœnam restringere, sicque ab Arnaldo intelligatur & exponatur: re vera tamen Latius accipiendum est & ad ordinem qui in cibis sumendis obseruandus est, accommodandum siue sit in cœna siue in prandio. Hunc autem in cibis seruandum ordinem tertium fecimus eorum quæ ad vtendi rationem pertinent, qui tam magni in vita est momenti vt prauum victum emendare cum legitimus est valeat, optimū vero corrūpere si præpostet⁹ & illegitimus existat. iis autem verbis expressum est hoc præceptum vt tam de potu quam de cibis liquidis intelligi posse videatur. Iampridem enim agitatum est inter medicos vtrum bibendum esset ptius quam comedendum. Apud Græcos quidem memoria est morem eum receptum fuisse, scribit Ephippus Olynthius lib. de exequiis Hæphæstionis & Alexandri Macedonas statim vel in ipsis propinationibus vini plurimū hausisse, quod cōfirmat Hippoloch. apud Athen. l 4 deipnos. vbi conuiuis accumbentibus viginti dono datas fuisse argēteas phialas narrat. quibus siccatis panis & carnes tum demum appositæ sint, sed multo euidentius idem Athæn. demonstrat frugalitatem Cleomenis Lacedæmoniorum Regis describens eodem lib. scribit enim ante cœnam πρὸ τοῦ δείπνου cyathum vnum conuiuis datum fuisse quæ bibēdi ratio veteribus πρόπομα appellata est teste I a Casaubono lib. 2. animaduer. in Athæn. cap. 17.

An bibēdū prius quam edendum.

Propoma.

Vſurpatus etiam mos ille à Latinis ſed paulo tardius ſub Tiberio nimirum Cæſare. Sic Plinius lib. 14. cap. 22. *Tiberio Claudio Principe ante hos annos 40. inſtitutum vt ieiuni biberent, potuſque vini antecederet cibos, externis & hoc artibus ac medicorum placitis nouitate aliqua ſeſe commendantium.* Qua propter Plut. lib. 8. ſympoſ. quæſt. 9 Inter cauſas nouorum morborum recenſet προπόματα. *Antiqui,* inquit, *ne aquam quidem biberunt antequam ediſſent, nunc ante cibum captum, vino oppleti humectato & feruente corpore cibũ aggrediuntur.* Eiuſmodi vero potus vinum fuit mulſum ſeu dulce quod græci & γλεῦκος & γλεῦξιν & σίραιον & ἕψημα & γλυκὺ vocarunt quod coquendo ea dulcedo pararetur vt annotat Camerarius in ſecundum cap. Actor. eiuſque parandi rationem docet Columel. l. 12. c 29 Florentin. Geopon. l. 6. c. 16. & Plin. l. 14. c. 9. hanc ingerendi ante cibum vini conſuetudinem attigit quoque Iuuen. ſat. 7.

————tandem illa venit rubicundula, totum
Oenophorum ſitiens plena quod tenditur vrna
Admotum pedibus, de quo ſextarius alter
Ducitur ante cibum rabidam facturus, orexim.

Obſeruabis tamen alias mulſum, alias vinum deterioris notæ epotum fuiſſe, mulſum quidem quod vacuis & inanibus venis dulcem potionem hauriendam eſſe exiſtimarēt quod colligitur ex Horat. 2. ſerm. ſaty 4. reprehendente Aufidium qui ſtulte auſterum mulſum pro dulci miſcebat:

Aufidius forti miſcebat vina falerno
Mendoſe, quoniam vacuis committere venis
Non niſi lene decet, leni præcordia mulſo
Prolueris melius

Vinum autem peſſimum quod Iuuen. loco adducto, pedibus admotum vocat bibebatur ad appetentiam proritandam, primo enim vinum illud inſuaue vomitum excitabat, dein euacuato per vomitum ſtomacho edendi bibendique orexis pro-

uocabatur. de orexi illa locutus est Iuuen. saty. 7. versibus supra allatis

——de quo sextarius alter
Ducitur ante cibum rabidam facturus orexim,
dum redit & terra luteo ferit intestino
Marmoribus riui properant aut lata falerno
Peluis olet, nam sic tanquam alta in dolia longus
Deciderit serpens bibit & vomit, &c.

Idipsum est quod dixerat Seneca vomunt vt edãt edunt vt vomant. Alios tamen in vsus eiuscemodi bibendi consuetudinem ante cibum Medici introduxerant. Aliquando enim refrigerando stomacho; aliàs roborando, nonnunquam aluo laxandæ, interdum stringendæ, vel certè alicui corporis imbecillitati corrigendæ ea προπόματα seu vt loquitur Aëtius προποτίσματα Medici consulebant. hinc multiplex eorum extitit varietas quod ad diuersos tenderent fines. Palladius l. 3. tit 32. meminit propomatis absynthiati, rosati, tit. 27. myrtitis tit. 28. Thyriacalis, Nicolaus Myreps. sect 28. sex & viginti differentias propomatis recenset, quarum Paul. Aeginet. & Alex. Trallian. sæpius meminerũt. Quod itaque salutis gratia excogitatum à Medicis fuerat mox ad voluptatem & ad luxum traductum fuit non sine magno sanitatis detrimento. Nam vt notat Iacob. Præfectus lib. de vini natura pag. 52. *vinum ieiuno stomacho potum podagram generare potest, substantiam neruorum promptissime offendere, & actus immoderatos veneris excitare.* Possumus autem existimare dulce vinum seu mulsum ante omnia assumptum fuisse ad euitandam ebrietatem. Docet enim Arist. probl. 12. 13. & 28. sect. 1 Itemque lib. 4. meteor. cap. 9. vinum dulce non inebriare quod sit lene, crassum ac viscosum vias obstruens quibus vapores ascendunt, inodorum præterea proinde ad effumandum ineptum, minusque καρηβαρικὸν, quod ante Aristot. scripserat Hippocr.

Vsus propomatũ.

lib.3 de rat vict. in acut. sed rem omnem eleganter exposuit Plut, sympos.lib.3 prob. 7 Mercurial. variarum lect.lib.1. cap. 17. Iul. Guastauin. comm. in prædictum Arist. problema, Septalius ibid. Ludo. Buccaferreus & Francis. Vicomer. in 4. Meteor. Sed his omissis atque veterum consuetudine ante cibũ bibendi relictâ insistendum esset propositæ quæstioni, an consuetudo illa sanitati sit vtilior, & an salubre sit bibere priùs quàm comedere, nisi eum morem antiquatum & obsoletum animaduerterem neminemque extare tam parum salutis suæ studiosum qui ieiunus bibat. insuper res ita examinata fuit à Conciliatore differẽtia 118 & à Iul Alexand. salub lib.30. cap 8. vt doctorum animis nullus hærere scrupulus præterea possit. ad alia itaque progrediamur.

Potus nomine duo intelligi.

Dictum est voce Potus liquidum quoque omnem cibum intelligi quem præmitti volunt Salernitani in cœna, fuit enim mos veteribus ad nos vsque transmissus vt ante cœnam seu vt verius dicam ante carnes quidam cibi apponerentur velut ad cœnæ προοίμιον vt loquitur Alexis Poëta apud Athen. li. 2. deipno. quæ ciborum appositio prima.

Antecœna, quid.

modo antecœna ex Macrobio Saturn lib. 3. cap. 13. modo gustatio & gustus ex Martiali ep. 53 lib 11. modo promulsis quod ante mulsum daretur ex Lips. lib 3. antiq. lect modo prandium ex Horatio saty. 4. modò denique πρόπομα dicitur vulgò *l'entree de table*. Cœna enim duplex fuit, vna quæ primas mensas contineret, altera quæ secundas Primarum mensarum pars duplex πρόπομα, & cœna ipsa, ex quibus duo si placet obseruabis primùm πρόπομα dupliciter vsurpari nimirum pro potu ante cibum sumpto de quo supra egi, & pro antecœna seu gustatione: alterum est antecœnam vocari interdum prandium quod ex vnico Horatio colligere est qui loco laudato sic scribit.

Serm.l.2.

Ille

——— *Ille salubres*
Aestates peraget qui nigris prandia moris
Finiet.

Nam quod velit Horatius vltima mensa mora ingerenda esse credibile non est cum Gal. doceat lib. 2. de alim. facult. mora si sumpta post alios cibos fuerint aut prauum succum in ventriculo offenderint celerrimè vna cum alijs cibis corrumpi nouo quodam corruptionis genere quod verbis explicari nequeat. Non est quoque verisimile consulere Horatium nihil sumendum in prandio præter mora: si enim seriem illius loci attendas facile iudicabis eum aliter sensisse. Docet enim quomodo conuiuio excipiendus sit hospes ex improuiso adueniens, pro cœna iubet gallinam apponi quæ ne dura sit viua mergatur falerno, pro secundâ mensa fungos pratenses laudat, pro antecœna seu propomate mora ante æstum lecta. Restat igitur vt per prandium antecœnam significatam voluerit in qua esitata mora saluberrima sunt vel Gal. teste loco supra adducto cap. de sycaminis & moris quos quidem fructus celerrime ait pertransire cibisque aliis præire si in ventriculum purum inciderint & sumpta primis epulis fuerint, atque vt loquitur ἐν τοῖς προπόμασι. Verum enim vero quemadmodum cum veteribus conuenimus in propomatis sic dissentimus in genere ciborum præmittendorum: Illi enim fere edulia sicca & frigida præponebant à quibus antecœna etiam ψυχρὰ τράπεζα dicta est cuiusmodi erant radiculæ, oliuæ fœnumgræcum ex garo, ostrea, echini, cruda olera & cætera quæ enumerantur ab Athen. lib. 3. Nos vero ferè humida & calida præsumimus vt sunt iuscula & iurulenta omnia. Nec abs re equidem cum doceat Gal. loco adducto, & post eum Medici omnes εὔπεπτα δυσπέπτοις, liquida solidis, lubricantia adstringentibus, quæ facile

Horatii locus expositus.

Qui cibi præmittendi.

descendunt & subducuntur iis quæ tarde permeant præmittenda esse quod celerius alterentur, facilius coquantur, commodius distribuantur atque reliquis viam parent. Optimum tamen esset diuersi generis cibis non vti sed vnius generis eiusque simplicis. Sic enim visum fuit Clem. Alex lib. 2. pæd. cap. 1. Plut. sympo 4. probl. 1. Macrob lib 7. Saturn. cap 4. & 5. qui omnes; cibum ἁπλὸν καὶ ἀπερίεργον velut ἀκινδυνον καὶ ὡς ὑπήκοον μάλιστα τῇ πέψει commendant, damnant ποικίλην τροφὴν velut νοσώδη, ταραχώδη βλάβας καχεξίας σωμάτων, καὶ ἀνατροπὰς στομάχων inducentem. quod colligere licet ex Hippocr. lib de flatib. Auicen. 3. 1. doct. 2. cap. 7. Christoph. à Vega lib. 2. methodi. med. Senec. epist. ad Lucilium, StucKio lib. 3. antiq. conuin. ex Gesneri mente, & aliis innumeris. Sed quoniam ii non sumus qui vno cibi genere contenti viuamus, nobis maxime laborandum est ne toto genere diuersis vtamur eduliis. quod si ad multiplices genere & facultate dapes vitæ nostræ institutum compellat eum ordinem seruare par est quem ex Galeni & Medicorum consilio proposuimus. Nec enim meo iudicio audiendi sunt qui alimenta difficilis coctionis præmittenda suadent ἰνπέπτοις vel qui nullum prorsus ordinem seruandum præcipiunt. In quos tamen prolixius non declamo quod eorum doctrinam à viris clarissimis explosam velut futilem & inanem animaduerto maximè à Christoph. Auegea lib. 2. de arte med. & à Marsilio Cagnato libello peculiari de ordine in cibis seruando licet & hi aliquid diuersum à doctrina Galeni possidere videantur.

Simplex cibus præferendus.

Ad ordinem quoque pertinere videtur interuallum quod inter primas & secundas mensas ponitur. Breue illud esse debet imo continuũ debet esse totius cœnæ vel prandii tempus quod sufficiat bene masticandis cibis, & sedandæ appetentiæ si

Tempus inter primas & secundas mensas.

ongius fuerit odiosum est & damnosum, dum enim postrema edulia apponuntur priora ferè xcocta sunt quo fit vt cruda coctis misceantur uo deterius saluti nihil esse potest.

DE CONSVETVDINE in cibis seruanda.

CAPVT XV.

Mnibus assuetam iubeo seruare diætam
Approbo sic esse, ni sit mutare necesse
Hippocrates testis, quoniam sequitur mala pestis.
Fortior est metâ medicinæ certa diæta
Quã si non cures fatuè regis & malè cures.

HIc præcepta quædam traduntur de diæta. Quorum primum est omnibus conuenire, vt seruent consuetam diætam. per diætam vero intelligitur administratio cibi & potus. Ratio est quia transgressio à consuetudine nocet nocumento magno. Consuetudo enim est altera natura: quod ergo diu adsuetum est in naturam ferè transiuit: quemadmodum igitur naturam custodire oportet ita & consuetudinem præcipue si laudabilis fuerit. Et quemadmodum seruanda est consueta administratio cibi & potus, ita & consuetudo aliarum rerum non naturalium eadem ratione. Vnde si quis consue- Diæta. Consuetudo.

tus multum laborare, velit hanc consuetudinem immutare, ocioque indulgere, minusue laborare, vel aliud laboris genus adsumere, idque alio & tempore & modo, ille proculdubio multum ex hoc debilitatur. Idem intelligendum de cibo & potu, somno & vigilia, repletione & inanitione, & animæ accidentibus. In quibus omnibus obseruanda est consuetudo, si sit laudabilis, vel parum laudabilis siue indifferens in bonitate & malitia respectu illius ad quod fieri debet permutatio.

Sciendum autem hoc loco debiles & senes facilius ferre consuetos labores, quàm fortes atque iuuenes inconsuetos, id quod his verbis confirmat Hippoc. lib. 2. Aphoris. 49. Qui consueti solitos labores ferre, & si fuerint imbecilles & senes, non consuetis, fortibus atque iuuenibus facilius ferunt. Quod verò dicit, inquit Philotheus tale est. Sunt autem quidam, hic quidem senex, hic autem in vigore ætatis, vterque incipit fodere terram, & seni quidem fodere bene cedit, illi autē qui in ætatis vigore est, minimè: illi quidem ob consuetudinem, etsi imbecillis, huic autem ob inconsuetudinem, etsi robustus sit.

Notionem enim vniuersalem esse oportet, quòd exercitatæ partes aliis fiunt robustiores, & propter hoc facilè subeunt consuetos labores. Secundum est, malam pestem, id est, maximum incōmodum sequi permutationem consuetæ diætæ, vt testatur Hippoc. lib. 2. de victus rat. in morbis acut. nisi fuerit necesse eam permutari, quando est illaudabilis, ita vt inde sequantur pessimæ ægritudines, qualis est prandium siue cœnam prauis cibis terminare. Huiusmodi enim consuetudinem necessarium est corrigi & permutari, non quidem subitò, sed paulatim & ordinatè. Nam omnis subita mutatio vehementer nocet, maximè si à consueto ad inconsuetum fiat permutatio,

Subita mutatio nocet.

Deinde etiam necesse est eam permutari, ne si forte ad insueta fiat translatio, sequatur læsio. Nam qui se ad omnem diætam adsuefacit, minus lædetur, cùm se ad inconsueta transtulerit. Idem etiam intelligendum de aliis rebus non naturalibus, id qnod testatur Hippoc. lib. 2. Aphoris. 50. Quæ ex longo tempore consueta sunt, etsi deteriora sunt, insuetis minus molestare solent. Oportet igitur ad ea insueta permutari. Vnumquodque enim ipsorum, inquit Philosophus, consuetum effectum minus lædit, eò quòd natura quidem magis innocuum, sed in consuetudinem nondum venerit: vt consuetus comedere manna, in boni mutatione cibi iniuria afficitur, propter desuetudinem: & consuetus bibere aquam, si in meri potionem mutauerit, læditur, quoniam à consuetudine aberrat. Sic & in his quæ particularia sunt. Similiter autem oportet & ad insueta permutare, vt si quando fortuna coëgerit, ea ferre possimus, eum enim qui vsus est multo nutrimento, oportet & parum comedere, vt causa adueniente ferat & illius vsum.

Quapropter quisque cauere debet, teste Rhaze lib. 4. cap. 10. ad Man. ne alicuius rei sibi consuetudinem faciat, quam ipsum obseruare oporteat, ex cuius obseruatione constrictionem patiatur. Vt si quis vno cibo consuetè semper vtitur, vel aliquo potu, vel omnino ab eis abstineat, vel dormire, vel coire consuescat: & ex aliquo istorum grauiter constringatur, maximum incurrit nocumentum, si ab eis abstinuerit.

Quapropter quisque corpus suum sic disponere debet, vt caloris & frigoris patiens esse possit, & ad monitiones & cibaria sibi necessaria aptum reddatur, & vt somni & vigiliarum horas, atque mansiones & domos sine læsione

permutare possit. Fortassis enim ex necessitate hoc aliquando agere cogetur. Quod quidem fieri poterit, si consuetudo non obseruetur ad vnguem, sed interdum ad inconsueta transeamus.

Consuetudo variãda.

Tertium est fortiorem ac potiorem metam medendi esse certam diætam, quam si medicus non curauerit, ac aliam indebitam administrauerit, fatuè regit ægrum & malè curat.

Alimentorum triplex genus.

Est porro triplex diæta, siue alimentorum genus. Alimentum scilicet plenum, alimentum modicum, alimentum tenue. Alimentum plenum, est sanorum cibus, qui non solum vires conseruat, sed auget. Alimentum modicum ad sanos etiam spectat, vires quidem conseruat, sed non auget. Alimentum tenue, id est, quod vires imbecilles reddit. Hoc verò alimentum quod tenue dicitur ab autoribus in multas partes diuisum est nempe in tenue sine aliquo addito tenue exquisitè, in tenuissimum & in tenuissimum in extremo. Tenuissimum in extremo alimentum est, nihil penitus dare. Et si dubitabis, quomodo alimentũ dici potest, cùm nihil datur? Respondemus, ita esse illius vocabuli vsum apud Medicos. Tenuissimum verò est, dare melicratum solum. Tenue est ptisanæ succus: qui si etiam in pauca quantite sumatur, est exquisitè tenuis Sanos homines non solùm conseruare debemus, sed etiam augere, propterea victus plenus illis competit. Qui vero ægritudine longa laborant, vires augere non debent, sed bene conseruare. aliter vsque in finem non sufficerent. propterea hi modico victu cibandi sunt, qui etiam, sanis conuenit in quibus vires augere non cupimus, sed illas solum conseruare animo est. quos etiam in longo morbo totis viribus seruare studemus. Cum vero ægritudo breui terminanda est si quarto die

finiri debeat, aliquid dare non est opus Imo si vires sufficerent & in septimo terminanda esset nihil penitus dandum esset nisi post illum terminum. Vnde Hippocr. lib. 1. Aphor 6. Extremis morbis extrema exquisitè remedia optima sunt.

ANIMADVERSIO.

Oc est vltimum caput quod ad vtendi rationem pertinere diximus, in quo agitur de consuetudine quam tanti fecerunt philosophi omnes & medici vt eam natura non inferiorem duxerint. Aristot lib. de mem, & rem cap. 2. ait ὥσπερ γὰρ φύσις ἤδη τὸ ἔθος *tanquam enim natua iam consuetudo est* lib. etiam 7. de morib. cap. 11 ob id scribit difficile esse mutare cõsuetudinem ὅτι φύσει ἔοικεν *quod natura perquam similis sit* quemadmodum probat ex his Eueni versibus: De consuetudine.

Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι φίλε· καὶ δὴ
Ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι

Multos, quod partum est meditando, permanet annos
Atque in naturam tandem conuertitur vsus.

Quod ipsum quoque affirmauit Michael Ephes. comm. in Arist. de mem, & rem. vnde eleganter Galen. comment. 3 in lib. Hippocr. de officina part 21. consuetudinem vocat ex maximorum medicorum mente ἐπίκτητον φύσιν *aduentitiam naturam* quam appellationem post Gal. ei tribuit Melet. lib. de structura hominis cap. quot facultatib. homo præditus est, ex eo factũ esse reor vt à Sext. Empiri. aduers. Mathem. c. 10. consuetudo habita fit nec ars pura, nec mera natura οὔτε τέχνη οὔτε φυσική ... sed aliquid medium inter artem Consuetudo altera natur

Consuetudo naturæ nomine appellata.

& naturam. Imò vero tantum consuetudini tributum Hippocratis ætate vt consuetudo pro ipsa naturâ vsurparetur. Testem habeo Gal. comm. 2. in prognost. Hipp. part. 11. ἀλλὰ ἐπὶ τῶν Ἱπποκράτους χρόνων, inquit, οὐκ ἄλλο μὲν ἦν τὸ κατὰ φύσιν, ἄλλο δὲ τὰ ἔθη. *At vero temporibus Hippocratis non aliud fuit ex natura aliud in consuetudine.* Ex qua quidem analogia consuetudinis cum natura idem penè concessum vtrique Imperium, eadem potestas attributa: licet enim natura omnibus hominibus insita sit & ex primordiis generationis enata, consuetudo vero aduentitia externa & aliunde comparata, iis tamen interdum pollent viribus vt cõsuetudo naturæ nomẽ induat, natura cõsuetudinis appellatione delectetur. Si quis tamen consuetudinem definire voluerit melius fecerit per ἕξιν ἐπικτητὴν siue habitum cum Aristotel. probl. 14. sect. 11. quam per naturam acquisititiam cum Gal. Non enim consuetudo sequitur naturam, sed experientiam cum experientia fiat ex crebra & frequenti actione, in hoc enim differunt experiẽtia & consuetudo secundum Eustratium 1. de arte dicendi c. 10. quod consuetudo ex actione, experientia ex obseruatione suboriatur. Vide Francisc. Bonamic. lib. 1. de motu cap. 1 & Crassotum Ethic lib. 2 Cõsentiunt vero quod fiant ex frequenti & sæpius repetita rerum singularium eodem modo sese habentium vsurpatione. Est autem consuetudo duplex vna propria eaque scripta *Secundum quam ciuiliter agimus*, inquit Aristot. 1. Rhetoric. cap. 10. altera communis minime scripta quam singuli hominum obseruant, quia sæpe & crebro obseruarunt. Illa dicitur νόμος lex, hæc θεσμὸς, ἔθος ἢ ἐθὸν propriè consuetudo. Priorem illam à postrema nasci voluit Plato lib. de legib. 3 scripsitque lib. 7. cõsuetudines bonas, leges esse non scriptas, & scriptas leges efficere firmiores. Addit Perithus apud

Consuetudo vt definiatur.

Stob. ferm. 37. confuetudinem bonam tutiorem effe lege. Architas Pythagoreus lib. de lege & Iuft. legibus præfert mores quod leges efficiant nihil, nifi in mores tranfeant. Nemo ergo mirari debet quod tanti ab omnibus confuetudo facta fit, quodque à Medicis religiofe cautum fit ne quis temerè à cõfuetudine femel concepta deflecteret. Quod vt clarius etiamnum elucefcat quærendum nobis eft quod à multis video prætermiffum, fed à Galeno expofitum libro de confuetudine quid confuetudo poffit & valeat in naturam & vtrum facultates noftri corporis affuefcere poffint. Scribit imprimis Gal 2. cap. lib. de confuetud. ea quæ longa confuetudine funt comparata vim fere proprietatis naturalis contrahere adeo vt omnes facultates naturales, vitales, animales affiduo & confueto fex rerum naturalium vfu fic alterentur vt curfu temporis infinitos ftatus poffint recipere. Nam biliofi homines euadunt in pituitofos, & frigidi in calidos, timidi in audaces, bellicofi in meticulofos quod exemplis per facultates omnes ductis facili negotio demonftrari poffet. Ad facultatem naturalem pertinet nutritio per alimenta familiaria & amica necnon generatio feu formatio fœtus: at eiufcemodi functiones legibus confuetudinis obnoxiæ funt. Quid enim aliud demonftrant ii qui nulli cibo aut potui affueuerunt, aut affueuerunt veneno? Mago Carthaginenfis, Lafyrta Lafionenfis, Andro Argienfis, Iul. viator Eques Romanus vt antea memini vitam abfque potu tranfegerunt etiam falfis eduliis vfi: Galen. lib. tertio fimpl. cap. 18. Anum Athenienfem memorat ab exigua cicutæ portione aufpicata magnam affumpfiffe portionem nullo detrimento. Fama eft aliquos ita à teneris affueuiffe veneno vt ipfi corpore effent venenato & lethali quod experiebantur mufcæ

Quid poffit confuetudo in na

Vis confuetudinis in altricē facultate.

cum eis insidebant.] Venena nostris corporibus generari quæ diu sine noxa lateant iampridem ex Galeno nobis persuadere sunt conati grauissimi auctores. De forma fœtus ex consuetudine introducta illustrè exemplum habet Hippocr. lib de aer. locis & aquis in macrocephalis, qui cum rotundo ante capite nascerentur hominum instituto & artificio acuminato capite in lucem prodiere. Noui ego nobilem mulierem quæ quod frequenter auriculam dextram mariti sui vellicaret & extenderet puellulam edidit dextra auricula multò prolixiore atque longiore. Vidi quoque puerulum qui quod mater perpetuo digitis comprimeret pollicem pugnoque semper contracto esset, simili configuratione natus est vixque potest iam grandior à tali consuetudine remoueri In facultate vitali eadem alteratio obseruatur sic qui frequenter irasci solet ad iracundiã paratior est; equos videmus atque etiam homines tubarum clangoribus exilire ac velut delectari, quibus antea perturbabantur. Meticulosi assuetudine belli audaces fiunt, audaces contrà rebus plerumque inexpertis contremiscũt. Nonne lacenæ mulieres corporis nuditatem sine pudore tulerũt, quam ne scotta quidem nostra sine rubore non sustinerent? Vultum frontem, oculosque mulierum in quibus pulchritudinis sedem natura collocauit apertos pudice contemplamur, obscœnas partes nemo sine libidine intueretur: Quemadmodum consuetudo hos animi motus emollit & temperat, sic actiones mentis & sensus aliquo pacto moderatur. Tam imperiosa est in oculos consuetudo vt solito obiecto plus oblectentur quam alio quouis; Europæos candor delectat, nigror Mauritanos, quo fit vt in signum lætitiæ atque ornatus nigras vestes assumant quæ apud Europæos mœroris sunt & funeris monimenta. Inuenustarum mulierum deformitatem familiaritas &

Vis eius in generatricem.]

Vis eius in vitalẽ.

Vis in oculos.

conuictus ſic lenit vel diſſimulat, vt pro ornatu haberi poſſit, ad quod non maleaccommodaueris illud Lucretii de amore lib. 4. d ererum natur.

Multimodis igitur prauas turpeſque videmus
eſſe in delitiis ſummoque in honore vigere.
Nigra μελίχροος *eſt, neruoſa & lignea,* ἄκοσμος;
Caſia, παλλάδιον; *immunda & fœtida,* δερκάς;
Paruola, pumilio, χαρίτων ἴα, *tota merum ſal;*
Magna atque immanis, κατάπληξις *plenaque ho-*
noris

& illud Ouid. lib. ſecundo amorum eleg. 4.

Candida me capiet, capiet me flaua puella
Eſt etiam in fuſco grata colore venus
Seu pendent niuea pulli ceruice capilli
Læda fuit nigra conſpicienda coma.
Seu flauent, placuit croceis Aurora capillis
Omnibus hiſtoriis ſe meus aptat amor.

Quod dixi de oculis idem puta dictum de aliis quoque ſenſibus. Caradupani fragorem præcipitantis ſe Nili nulla moleſtia auribus ſuſtinent: fabri raucos limarum ſonos, alii peluium & tintinnabulorum pulſus nulla potiori ratione quàm conſuetudinis. Indi ferculis aſſam fœtidam immiſcent conciliandæ fragrantiæ, ruſtici allia, Nobiles moſchum, ſunt qui ex odore ambari in lipothymiam incidunt ſtercoris fœtore excitandi quales multi habentur inter foricarios & ſcarabeos artifices. Si quis Gallis noſtris pullum gallinaceum aut perdicem ſine lardo aſſam appoſuerit, inſuaue illi edulium præbebit quod tamen ſapidiſſimum eſſe qui aſſueuerunt teſtabuntur. Panis inſulſus Pariſienſibus placet diſplicet Pictauienſibus, arridet azimus Hungaris, Italis nauſeam mouet. Quærerem libenter cur media

Vis in aures.

Vis in nares.

Vis in linguam.

Vis in tactum.

hyeme vna facies ventis aperta non vt cæteræ partes obrigescant? Quid habent religiosi & Deo sacri homines à cæteris diuersum quod hyeme rigida nudis pedibus incedentes destillatione perpetua ac tussi non exerceantur? si consuetudinem excipias quod respondeas nil inuenies. In motu vero quot ex consuetudine miranda deprehendentur? Contemplare funambulos, circulatores aspice & agyrtas, enumera si potes omnes saltuum & corearum differentias ac varietates, numerosos illos pedum flexus, circuitus, mensuras, librationes, expansus, pausas, micationes metire, ambulantes manibus homines aspice, intueare manuum gesticulationes & vt ita dicam locutiones digitorum nonne cum Poeta exclamabis?

Vis consuetudinis in motum.

Tot linguæ quot membra viro, mirabilis ars est
Quæ facit articulos ore silente loqui,

Sed mirabilis consuetudo quæ hominum motibus tam certos ac definitos motus imprimit.

Vis in principē facultatem.

Quod ad principes attinet facultates in eas potentius consuetudinis micat imperium quod visus est Hippocr. declarare lib. de aere locis & aqu. vbi ait virilitatem & laborum tolerantiam, non tam à natura quam à consuetudine accedere. Et certe si veritati fucum demere liceat, fatendum est nos non nisi consuetudine viuere, sapere consuetudine, mentemque ipsam consuetudine moderari non ratione. Nullibi hodie regnat ratio à consuetudine seiuncta, passim consuetudo triumphat absque ratione. Epulæ, instituta, ceremoniæ, studia, fama, diuitiæ, honores, religio, omnia ex consuetudine. Aliorum vestigia omnes premimus, & alieno viuimus exemplo. Non quàm bene aliquid fiat aut sapienter aduertimus, sed quàm sæpe *& quam a multis*. Nemo veritati studet sed frequentiæ. Hi Platonis Philosophiam, Aristotelis alij dogmata sequuntur non ratione sed instituto. Quam primum quis

ex occasione sectam aliquam arripuit, illic firmiter insistitur, nec si affulserit veritas ab illa hæresi receditur Id ipsum est quod Arist. insinuauit 2. Metaph. tex. 15. his verbis *consuetudo maxime impedit veritatis cognitionem quod leges declarant in quibus puerilia & fabulosa magis possunt quam veritas in se* quo loco ait Aphrodis. *Vsqueadeo consuetudinis quam veritatis maiorem esse vim vt cum falsa sit veritatem tamen superet consuetudo.* Hanc ob rem Pindarus eam apposite orbis dominam ac Reginam vocat, alij Tyrannum, alij dæmonem, nec aliter Cretenses hostes suos diris deuouebant quàm vt prauæ ac peruersæ consuetudini assuescerent. Sed quorsum hic tam longus de consuetudine excursus? nimirum vt ostendamus magnam esse eius vim ac Imperium in omnes nostri corporis facultates eosque sapienter collimasse qui eam velut in alteram naturam conuerti voluerunt, vbi fixa est & inueterata, semper sequẽdam minimeque nisi cum periculo deserendam. Verum enim vero multi concedere non possunt consuetudinem abire in naturam quod ea quæ agunt naturaliter nequeant alio modo agere: sic lapis deorsum semper tendit nec si crebro sursum torqueatur consuetudinem assumat sursum ascendendi. Huic obiectioni satisfacit Aponensis com. in Probl 26. sect. 4 statuitque naturalium duplicem esse motum & inclinationem, prior quidem sequitur commistionem primam elementorum dominantium in mixto, & formam datam à generante, & secundum hoc nullam acquirit consuetudinem in contrarium cum secundum hoc omnia sint inanimata: posterior sequitur formam posteriorem resultantem ex mixtione elementorum aut deforis aduenientem, & sic potest habere inclinationem & motum ad id quod fuit primo contrarium per repetitam sæpius actionem. Franciscus Math. Fernandez tractatu secundo de facultat. na-

An consuet. abeat in naturã.

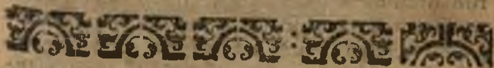
turalib. quæst. 1. actionem aliam facit viuentium, aliam non viuentium. In non viuentib. constituit duplicem formam vnam substantialem quæ dat esse specificum imperfectiorem forma viuentium vt pote cum ab ea nulla alia forma dimanet, alterã accidentalem temperamentum scilicet ortum ex mistione elementorum. In viuentibus vero vt pote perfectioribus tres formas admittit primam substantialem dantem esse specificum, & duas accidentales quæ adueniunt enti in actu sic in homine est anima rationalis per quã homo est homo, est prætere potentia ad nutriendum, attrahendum, mouendum &c. emanans ab anima rationali, est denique temperamentum ex miscella elementorum natum. Hoc posito primo statuit viuentia operari substantia, facultate, & temperamento, Non viuentia vero, substantia tantum & temperamẽto Secundo docet ad hoc vt ignis generet alium ignem non esse necessariam ei potentiam generatiuam cum hæc solum inueniatur in viuentibus sed sufficere vt per suam formam substantialem & temperamẽtum producat similem effectum cum etiam in igne sit tantummodo forma substantialis ignis & temperamentum calidum siccum quo talis forma conseruatur. Ex his concludit non viuentia consuetudinem non acquirere cum enim consuetudo sit habitus qui contrahitur in potentia non in substantia quæ determinat potentiam, manifestum est non viuentia consuetudinis habitum non contrahere cum ea priuata fuisse omni potentia adstructum fuerit. Enimuero vt mentem meam aperiam Fernandez pro fundamento supponit quod maximè in controuersiam adducitur. Nondum enim satis constat inter Philosophos vtrum subiecta agunt immediatè per substantiam an per facultatem aliquam mediam ex forma resultantem; quis enim nouit vtrum magnes attrahat ferrum immediatè

per formam suam an mediate per facultatẽ aliquã seu potentiam à forma magnetis prodeunte. nullus enim dubitat attractionem illam non fieri per temperamentum cum temperamentum manifestã habeat causam, attractio illa occultam; parum itaque valet Fernandis ratio. dicẽdum ergo est in reb. naturalibus potius ex passione quã ex actione consuetudinem contrahi: sic ferrum aut lignum curuũ & arcuatum redditur vbi frequẽter patitur contractionem atque curuationem, panni quamcumque in formam diutissimo tempore complicati & conuoluti fuerint, si semel explices ad eamdem formã redire nituntur: ex diuturna enim passione conuolutionibus illis assuescunt, id quod præsertim in vndula quod vulgo Camelotum dicitur obseruare est à qua Prouerbium gallicum fluxit. *Il semble le camelot, il a prins son ply*, quod ad eos transfertur qui consuetudinem aliquam imbiberunt. Lapis autem proiectus in altum vix à me creditur esse in passione sed in actione violenta, proinde non est mirum si non assuescat, agit enim violenter lapis in aerem à quo quid patitur quæso? nihil nisi leuem obsistẽtiam. At cibus in ventriculũ non agit, sed fortiter à vẽtriculo patitur, adeò vt ab eo superetur & reddatur tandem vẽtriculo similis: quid inde accidit tandem? nimirũ vt illi cibi sic assimilati conuertantur in vẽtriculi substantiã, producantque humores qui similitudinẽ obtinẽt cum cibis ex quibus sunt geniti; ex hac similitudine repetenda est causa minoris alterationis & facilioris cõuersionis seu maioris familiaritatis atque conuenientiæ. Semper ergo patiendo fit consuetudo, sed passio esse debet rei cui assuescimus, actio & victoria eius qui assuescit. Quare homo assuescere nequit cibo ex metallis deprompto? quia metalla nonquam ita possunt pati à ventriculo vt ventriculus superior euadat. Quare quidam assuescunt venenis? quia virtutem habent ventriculi satis robustam alterandæ,

Nostra opinio

atque domandæ venenorum substantiæ Quare venenis calidis vt ait Gal nemo assuescit, assuescunt autem nonnulli frigidis? Quia venena calida quarto gradu talia sunt at calor ventriculi qui benignus est & in gradu multo inferiori quam venenatus vincitur potius quam vincit, dissipatur citius quàm dissipat. At frigida venena licet sint in quarto gradu vincũtur à calore natiuo non intensione sed extensione, ad id enim vt extinguant calorem natiuum debent non solum insitum parti quam afficiunt extinguere sed aliunde etiam influentem: sed quia mole & quantitate paucum est frigus veneni idcirco non potest diu resistere calori perpetuo affluenti & succurrenti insito laboranti. ex. grat, esto frigus veneni assumpti potens & sufficiẽs intensione sua ad extinguendum calorem insitum ventriculi, non sufficiet tamen secundum molem, cur ita? quia calor ventriculi insitus fouetur calore hepatis. vesiculæ felleæ, sanguinis arteriosi, partium circumiacentium; quorum concursu calor ventriculi qualitate minor frigore veneni, redditur quãtitate & mole maior vnde exurgit tandem caloris ventriculi in frigus veneni victoria. Addo qualitates secundas ueneni calidi deteriores esse qualitatibus veneni frigidi naturæque nostræ magis molestas. Venena calida comitantur acrimonia, mordicatio, vrendi, diuellendi, putrefaciendi facultas, erodẽdi quoque ac corrumpendi, adeout nec sapore, nec odore, nec tactili vlla qualitate delectent; frigida venena præter cruditatem summam vix habent aliquid naturæ nostræ inimicum. Scio quam frigidis argumentis Sancto. à Sanctorio. l. 4. Meth. vitandorum errorum conetur ostendere consuetudinem non esse aliam naturam: non ignoro quoque quam pertinaciter Steph. Rodericus Castrensis lib. 2. de Meteoris micros. cap. 12. impugnet historias quæ docent nos posse assuescere venenis,

quamque futilem & inanem substituat opinionem, sed plura non addo ne in immensum crescat opus de cõsuetudine & quod paulatim mutanda sit praua consuetudo non confertim videndus Sanctorius loco citato, valles. lib.8.controuer. cap.5. Bened. victorius Fauent. comment. primo in prognost. Hippocr. part. 14. & comment. 2 part. 11. Villanouan. in speculo introduct. medicin. cap. 82. Christoph. à VVega de arte med. lib. 2. sect. 2. Cardan. de sanit. tuen. cap. 4. Auer. & SchegK comment in cap. primum lib 2. moral. Aristot. Ioan. Bapt. Syluatic. controuer. 14. & 15. Iacotius comment in part. 10. lib. 1. coac. Hippocr. Stuckius antiquit conuiu. lib. primo cap. 13. Iul. Alex. salub. lib. 28. cap. 4. Et hæc sufficiant ad doctrinam generalem eduliorum intelligendam. singula edulia deinceps proponentur à pane ducto exordio.

DE EDVLIIS IN particulari ac primo de Pane.

CAPVT XVII.

Panis nec calidus nec sit nimis inueteratus
Non bis decoctus, non in sartagine frixus
Sed fermentatusque oculatusque ac bene coctus.
Et salsus modice & frugibus validis electus

Non comedas crustam, choleram quia
gignit adustam,
Et panis Salsus, fermentatus, benè co-
ctus,
Purus sit sanus, non talis sit tibi vanus.

VO circa Panis electionem tenenda esse hoc loco præcipitur. Primum, ne actu calidus ingeratur talis autem existit recentior, & iam primum è furno extractus Nam cum lentorem quendam adhuc retineat, vehementer inflet, visceraque obstruat, necesse est: eoque ad sanitatem inutilis habetur: quod 2 Can. tract 2 capite 572. in hunc prope modum scribens Auicenna, innuere etiam voluit. Non comedatur calidus, sicut est, quando videlicet è furno extrahitur, huius enim, quemadmodum & reliquorum similium vsus, propterea quod inflet, & immodice viscera obsepiat atque obstruat, naturæ aduersus, infensusque est. Hic idem, vt lib. 2. de vict. ratio. in morb acut. Aphoris. 34. Hippocrates scriptum reliquit, & loco citato Auicenna confirmat, manifesta caliditate & recenti fuligine sitim facit, celeriterque vaporosa humiditate satiat, sed supra suspenditur, & tarde descendit. Vetere tamen (reliquis accidentibus circumcisis) faciliùs concoquitur, quippe cum sit humidior: idque duobus potissimum modis cognoscitur. Primum ex pueris, fere enim ii maxime eo delectantur, vtpote simili. Alterum testimonium ab ætate sumitur. Nam si vetus est siccissimus, eum qui recentissimus est humidissimum esse oportet. Attamen hic etsi victus salubris rationi vt alimentum minus congruit, odoratu tamen præstantissimum habetur. Valenti enim ac suaueolenti vino imbutus & naribus admotus cor ipsum mirum in modum

Panis odor.

recreat ac roborat: atque hac ſane ratione ſyncope correptis vtiliſſime adhibetur, imo vero & ſolo eius olfactu vitam prorogari nonnulli memoriæ prodiderunt. Quod proinde à Democrito factum eſſe Diogenes Laertius li. 9. in eius vita his teſtatur verbis: Cum iam ex ſenio deficeret, & propinquus videretur morti, mœrentem ſororem, quod ille in celebritate Cereris moriturus ipſa deæ vota exoluere nequiret, bono animo eſſe iuſſit, paneſque calidos ſibi quotidie afferre: eos igitur naribus quum admouiſſet, viuum ſe, dum ea celebritas tranſiret, ſeruauit. Vbi vero dies illi tranſierunt (tres autem erant) quietiſſime ac minimo dolore concluſit vitam 109. ætatis anno. Extat ſuper hac re Græcum eiuſdem Laertii epigramma, ſic Latinè conuerſum:

Quiſnam tam ſapiens viſus, qui tale patrarit
Vnquam, quale ſciens omnia Democritus?
Qui per tres tenuit præſentia fata dies, &
Illa recens cocti panis odore aluit.

Plura hac de re Conciliator differentia 155. & Manardus lib. 18. epiſt. 6. Secundum, ne vetuſtate induratus ſiue mucidus edatur. Naturæ enim humanæ, propterea quod nimium exſiccet, melancholicumque ſuccum generet, pro alimento non conuenit.

Secundo loco quinque enumerantur panis electi conditiones. Prima, vt ſit bene fermentatus: Siquidem concoctu inter panes, vt lib. 1 de alim. facult. c. 9. Galenus atteſtatur, ſunt facillimi qui plurimum ſunt fermentati & pulcherrime ſubacti, quique in clibano igne moderato fuerunt aſſati. Porro qui fermento omnino caret, nemini prorſus eſt accommodus. Qui vero parum habet fermenti, hic iuxta Auicennæ ſententiam vbertim quidem nutrit, ſed niſi multo exercitio ac Panis electio.

labore fatigetur qui eo vtitur, prompte læditur. Iecoris enim meatus, per quos fertur alimentum, obstruit, lienis imbecillitatem auget, calculos deni que in renibus gignit. Secunda, vt sit oculatus, id est, rarus, porosus, & minimum ponderis magna mole nobis præstans: huic enim viscositatem omnem sublatam esse perspicuum est. Parum tamen, si Auicennæ credimus, alit, ventrem excrementis implet, & facile per intestina descendit, quemadmodum illè quoque, qui, quod ex farinas furfure non separata & furfure à pura farina non separato fiat, φυτόπυρος siue συγκομιστὸς à Græcis, à Galeno vero, πιτυρίας id est, furfuraceus, & à Cicerone cibarius appellatur. Furfur enim cum non nihil facultatis habeat absterforiæ, merito intestinis irritatis velox fit eius deiectio. Iis autem contrarii quidem sunt panes purissimi, plurimum ponderis exigua mole habentes omnium vero panum tardissime deiiciuntur. Tertia, vt plurimum ab artifice sit subactus, & in clibano mediocriter calido belle percoctus: male namque coctus cum ægre conficitur, tum ventriculum etiam grauat. Quod Auicennæ etiam testimonio confirmatur, qui loco citato ita fere inquit: Panis qui non probe percoquitur, plurimum quidem nutrit, sed si quis priuatus & ab exercitatione alienus eo vti voluerit, celerrime in obstructionis periculum incurret. Huius etiam generis est in patella coctus. Nam partes ipsius intimæ minus belle elaborantur. Sed de hac conditione abunde supra capit 9. in Tritico dictum est. Quarta, vt mediocri sit sale conditus: dulcior enim obstruit, salsior exsiccat: qui vero in vtriusque excessus medio consistit, si ipsi cætera omnia ante pariter adfuerint optimum præbet alimentum. Modus vero salis gustu iudicandus est; qui namque in longiori huius mistura offenderit, prauus existit. Quatenus igitur gu-

ius nullum adhuc sensum tristem ex ea mistura percipit, eatenus ipsius copiam augere præstiterit. Quinta, vt ex optimis granis, laudatissimo nimirum tritico sit confectus: de quo satis superque dictum est capite nono. Tertio demum loco præcipitur, vt ab esu crustæ panis, propterea quod choleram adustam atque succos melancholicos generet, abstineamus: quatenus enim ipsa adusta & sicca est, succum etiam inde genitum adustum & siccum esse oportet. Quod Galeni testimonio confirmatur, qui in 4. Hippocratis libr. de victus ratione in morbis acutis commentar. 103. ita scriptum reliquit: Ob assationem ambusta, tum ad succi bonitatem, tum ad concoctionem sunt inhabilia choleramque pariunt, propter eam quæ his accidit acrimoniam. Merito igitur nobiles qui natura biliosi sunt vtraque sibi crustam, tam superiorem, quam inferiorem auferri à pane curant: quos præcellentes Ecclesiarum proceres atque delicatiores obsonatricis speculationis magistri imitantur. Deligenda itaque è pane medulla est: quippe quæ melius, firmius atque velocius, quam crusta præstet alimentum. Iis tamen qui sani adhuc sunt, sed ventriculum habent humidiorem, quique extenuari cupiunt; crusta nonnunquam post alios cibos vesci conceditur: vt quæ præsumptos cibos deorsum subducat, & os ventriculi roboret. Vltimi duo versus optimi & saluberrimi panis quinque notas continent: nempe, vt sit probe salitus & fermentatus, vt bene percoctus, vt purus ac sanus, id est, confectus ex granis mundis & validis ac bona messe collectis, quæ imbrium multitudine vitiata non sint. Quod Auicenna loco citato his fere verbis innuere etiam voluit: Oportet, inquit, vt panis sit mundus salitus, belle subactus, fermẽtatus, probe coctus, & hesternus, hoc est post biduum non repositus, Minime præterea silentio

Crusta panis.

prætermittendum, quod maior panis portio ex comparatione semper sumẽda sit ad pisces herbas, & fructus humidiores, quam ad carnes & oua: rursus ad carnes maior, quam ad oua: & ad mollia oua copiosior, quam ad dura. Addam. Tritum in scholis Medicorum dictum. Differtionem vtique omnem esse incommodam: verum quæ ex pane fiat, pessimam. Quod sane desumptum est ex 3 1. doct, 2. c.7. Auicennæ, vbi inter reliqua sic ferme scribit: Panis impedimentum, vbi non percoquat venter, maximum censeri debet: carnis vero non ita. In stomacho quippe residet diu onere imprimis molesto: quod si non concoctus satis tandem dilapsus fuerit, hepar præfarcit ac mesaraicas. Caro autem maiorem ducit cum humano corpore similitudinem: proinde ex ea minus prouenit nocumenti, & hepatis aut mesaraicarum præfartio leuior, ac curationi minus minusque obsistens, imbibentibus membris lõge procliuius ob cognationem quandam carnis succũ, quam panis. Hæc Cælius Rhodiginus lib.5.c.26. lection. antiq. Sciendum præterea, quod panis ex farina cribro secreta & à furfure repurgata maius ac purius præstet alimentum: furfuraceus vero, id est, cui furfuris nonnihil commistum est, minimum quidem omnium nutriat, sed facilius, ceu antea quoque diximus per aluum subeat. De pane plura Galenus lib 1 c. 9.& 10. de alim. facult. & lib 5 c.8. de sanitate tuenda.

ANIMADVERSIO.

HVcusque eduliorum consideratio generalis fuit quæ restat particularis erit, & circa singula hominis alimenta occupabitur. Quæ sint autem edulia homini propria atque conuenientia

quibusue ex rebus eruantur, scire is debet qui singula edulia examinanda sibi proposuit. Ad quod quidem constituendum vno argumento opus est ex edulii ipsius definitione desumpto. Definitur edulium id omne quod propter conuenientiam atque familiaritatem naturæ, substantiam hominis alere, hoc est reparare atque augere aptum natum est. Quicquid ergo toto orbe terrarum eiusmodi erit, vt familiaritatem naturæ cum homine habeat, obidque substantiam hominis alat, reparet atque augeat, id omne homini proprium & conueniens edulium statuetur. At vero quicquid toto orbe existit aut est substantia, aut Accidens. Accidens quidem quodcunque illud sit ad augendam reparandamque substantiam prorsus ineptum est: cum enim simplex sit ens, non mistum corpus, cuiusmodi debet esse alimentum, certè homini conueniens cibus esse non potest: quæ ratio deducta est ex Aristot. lib. de sensu & sens. cap. 5 contra Pythagoreos statuentes odore ali quædã animalia. Præterea cum alimenti rationem obtineat id solum, à quo caloris ope per coctionem segregantur excrementa: coctionis autem opera nullum excrementum nec sensile nec insensile separari possit ab Accidentibus, restat vt Accidentia edulia esse non possint quam demonstrationem attulit prædicto loco Aristoteles.

Edulii definitio

Edulium hominis quale.

Accidens nutrire nequit.

Sequitur ergo vt eduliũ sit in genere substantiæ. Est autẽ omnis substantia physica, continuo etiam corporea seu ea sit simplex seu mixta. Ad simplicia corpora pertinent quatuor elementa quæ alimentorũ censum nullo quoque pacto augere possunt. Cum enim alimentum compositum esse debeat & heterogeneum, vt familiaritatem cum corpore hominis quod mistũ est & heterogeneũ habere possit, elemẽta autem simplicia sint & homogenea: profecto elementa nonquam poterunt esse alimenta,

Elemẽta alimenta esse non possunt.

Ignis nó alit.

Ac primo quod ad ignem attinet is eius conditionis est vt destruere atque consumere potius hominis substantiam possit quam reparare aut fouere: Atque inter Auctores nullus hucusque eum inter alimenta reposuit quo fit vt longiori refutatione non indigeat.

Aer an nutriat.

Aërem autem plurimi veterum atque Neotericorum opinati sunt inter alimenta annumerandú. Hippocr. & Gal multis in locis triplicis alimenti meminerunt solidi, liquidi, & aërei quo postremo spiritus nostros ali & reparari voluere. Theophrastus libro tertio de caus. plantar. cap. 8. & 14. terram ait effodi ab Agricolis vt subingrediatur aër ad radices plantæ quo postea nutritur. Olympiodorus comm. in Phædonem Plat. & alicubi ni fallor apud Photium in biblioth. refert Aristoteli visum hominem qui omni alimento abstineret & aëre solummodo ac sole victitaret. Fuerunt è Platonicis qui assererent alicubi amplissimas esse terræ plagas in quibus homines viuerent solo aëre. Astomorum gens sine ore halitu tantú & odore quem naribus trahit viuere circumfertur: nullus illis cibus nullus potus est solis radicum florumque odoribus vescuntur syluestriúque malorum, quæ secum portant longiore itinere ne desit olfactus Apud Tertullianum in pallio fertur & *Quadrupes* quædam *tardigrada, agrestis, humilis, de mediocribus oppido, sed nomen grande; Chamaleontem qui audierit haut ante gnarus iã timebit aliquid amplius cum leone, illa ieiuna semper & indefessa pellicula viuit, oscitãs vescitur, follicans ruminat, de vento cibus.* Scaliger exerc. 229. art. 2. Manucodiatam auem atque Canem leuem aëre solo aut vapore viuere admittit. Argenterius ipse comm. 2. in primum Aphor. quibusdam hominibus solum aërem sufficere ad vitam dixit *Tunc,* inquit, *solo aere viuitur qui simplex non est, sed ex aliis elementis compositus & propterea non inep tus*

ad leuißimam nutritionem Quod ipsum videtur quoque probabile Rondeletio primo de piscib. cap. 13. verum enim vero licet his similibusque argumentis satis confirmari opinio illa videatur, attamen si ad libellam veritatis expendatur, parum eam tutis firmisque adminiculis innixam obseruabimus. Quod enim spectat ad Hippocratem & Galenum qui aëre nutriri spiritus asserere visi sunt, eos metaphoricè ac impropriè locutos pronuntiandum est, sic vt alimenti nomine vsi sint ad significandũ quodcunque adiumentum quod ex inspirato aëre spiritibus accedit. Et certe Hippoc. lib. de diæt. distinctionem affert inter verum & impropriè dictum alimentum. *Alimentum*, inquit, *non alimentum si alere non potest, nomine alimentum re autem non; opus alimentum nomen autem non.* Quem locum exponens Fortun. Licetus lib. 2. de his qui diu viuunt sine alimento ait duo esse alimenti nomine donata: alterum est alimentum nomine tantum non etiam re ac opere; alterum vero est alimentum non solo nomine sed re atque opere, primi generis alimentum est alimentum æquiuocè dictum quod nutrire non potest, secundi vero generis est propriè dictum alimentum quod [illegible]è nutrit. de priori illo äer inspiratus dicitur, quia conseruat viuentis substantiam temperando æstum caloris natiui atque adeo prohibendo ne humidum nostri corporis celeriter absumatur, hoc autem dum præstat quis aerem propriè nutrire dicat? nemo sanè, sed æquiuocè. Idcirco eodem libro subiunxit Hippocr. *Pulmonem contrarium corpori alimentum trahere, reliqua vero membra idem alimentum. Omne enim alimentum*, ait Gourmelanus in comment. *calefacit augetque caloris natiui substantiam, aer autem omnino refrigerat.* Deinde omne alimentum coquendo crassescit, aër vero quo magis elaboratur eo magis attenuatur. Non est ergo aer vel Hippocr. teste

Aer non nutrit.

Hipp. explicatus.

verum propriũque nutrimentum sed improprium & metaphoricum, quale chylus dicitur esse ventriculo, serum sanguinis renibus. Simili explicatione satisfieri potest auctoritati Theophrasti scribentis aere plantas nutriri, id est iuuari: aeris enim beneficio attenuati liquores & succi terræ per fibras plantarum tenuissimas facillimè disseminantur atque deriuantur. Quod ergo aeris tenuitas pro vehiculo alimenti existat, dicitur Theophrasto aer plantarum esse alimentum. Porro miror quomodo Olympiodorus dixerit Aristotelem vidisse virum solo aere victilantem, cum nullibi apud Aristotelem verba illa extent, imo vero cum ipse Aristot. lib. de sensu & sensili, cap. 5. expressis verbis contrariam opinionem secutus sit contendens aduersus Pythagoreos nulla animalia solis odoribus nutriri. Sed si ipse est Olympiod. cuius meminit Photius in biblioth. non valde mirum est si hoc Aristoteli affinxerit, cum dicat Photius eius hominis *orationem indignam esse quæ historia annumeretur*. Figmenta Platonicorum & Plinianæ de Astomis fabulæ nec fidem nec auctoritatem merentur. Commemorat vero Iacob. Dalechampius comm. in Plin, cap. trigesim. [illegible], libri octaui, post Ioseph Scaligerum & Gesnerum Chamæleontem locustis, formicis, muscis, aliisque insectis vesci quæ lingua sua corripiat, retineat, & ad se adducat. Quod ipsum comperum habemus de Cane leui & Manucodiata aue de cuius victu agit Vlyss. Aldroand. Ornith. lib. duodecimo, cap. vigesimo primo. Superest vt Rondeletio & Argenterio satisfaciamus asserentibus aerem nutrire quod simplex non sit sed mixtum corpus. verum aut aerem concipiunt sub naturam elementi puri, aut quatenus à nobis quotidie hauritur & inspiratur: si primo modo nunquam diffitebuntur aerem esse corpus simplex, prindeque nutritioni ineptum: Si

Theophrasto respondetur.

Chamæleon vescitur muscis.

An aer sit mistũ corpus.

secundo modo sumpserunt, tum distinguant necesse est inter corpus mistum & inter corpus impurum, mistum enim corpus dicitur quod ex pluribus constituitur secundum minimas partes inter se ita confusis vt nullius earum natura integra sensibusque conspicua seruetur, sed coeant omnes in vnum compositum nouæ speciei ac diuersæ ab elementis Simplicibus ex quibus compinguntur. Impurum verò corpus vocatur cui additur aliud corpus diuersæ naturæ à quo alteratur quidem ac in sua puritate labefactatur, sed non secundum naturam mutatur. Iam vero aeri, quem haurimus, vapores quidam admiscentur qui eius puritatem labefactant, sed eius naturam minimè commutant: non faciunt enim sua admistione, vt naturam aeris exuat aer, quod facere tamen deberent si nouum corpus mistum constituerent. Igitur aer impurum corpus dici quidem potest quia vaporum admistione purus ac sincerus non permanet, qualis debet esse sua natura: sed non potest dici mistum corpus quod ex illa admistione nouam corporis speciem non constituat. Ex his sequitur falsam esse *Argenterii* assertionem, Indeque colligitur aerem ex censu alimentorum prorsus esse eliminandum.

Mistũ & impurũ differunt

Quod dictum de igne & aere id transferendum ad aquam & terram: In eis tamen maior videtur difficultas constitui, quod corpora non sint ad sensum ita simplicia & homogenea atque sunt ignis & aer. Et aqua quidem grauissimos habet sui fautores, rationesque sibi ministrantes nec ieiunas nec leues quas tamen in caput de potu aquæ reiicimus vbi commodissimè inquiretur num aqua nutriat, aut quem vsum homini epota

adferat. Supereſt ergo vt examinemus vtrum aliquod alimentum ex terra depromi queat. Non hic deſunt grauiſſimorum virorum auctoritates terram animalibus in alimoniam cedere aſſerentium. Ac primo quidem Ariſtot.lib.8,de hiſt. anim.cap.5. lupos ait eſurientes certam terram deuorare, ſcriptum eſt 3. Geneſeos inter maledicta ſerpentis, *Vt ſuper pectus gradiretur & terram comederet cunctis diebus vitæ ſuæ* quo fit vt tota hyeme ſerpentes in latibulis degant ſola terra victitantes. Idem Ariſt. lib. eodem ca.26. obſeruat *elephantes ægrotare ſi comederint terram*, niſi ea frequenter vtantur, tum enim nihil ſentiunt mali. addit inſuper lapides etiam eos interdum deuorare. Nemeſius Epiſcopus & Philoſophus magni nominis lib.de natura hominis cap. 1. notat Galeritas colūbas quoque & perdices terram edere κόρυδοι μὲν γὰρ, inquit, καὶ περιστεραὶ πολλάκις καὶ πέρδικες τὴν γῆν σιτοῦνται. Quid plura? Scalig. exercit.182.art.1.in terra degere, & è terra viuere vult Buffones; Cardan. lib. 7. de rerum variet. cap. 27. multa animalia cœnum edere ait, alia vero lapides vt Indicus Lacertus & vitulus marinus: at nullum animal tot lapides deuorare addit ac Lacertum Indicum in cuius ventriculo maxima copia arenæ & lapillorum inueniri ſolet. Nicolaus Monardes apud Cluſium exoticorum lib. 10. cap. 37. Armadillo memorat.(quod Braſiliani Tatou vocāt) animal porcelli magnitudine ſub terra talpæ ad inſtar degens & è terra veſci creditum quod foris nihil edere conſpiciatur. Obmitto Struthiochamelum, Mures parios, piſces foſſiles, incluſas imis ſaxis ranas, aliaque ſubterranea animalia quæ terra pro alimento vti perhibentur. Subiungo vnam aut alteram rationem quæ terram nutrire poſſe confirmat. Prima ex Cardano depromitur loco citato in hunc ferme modum: illud omne nutrire poteſt quod humido pingui conſtat, atqui omne miſtum

Terra an nutriat.

Quæ animalia terram comedant.

Probatur terrā alere.

seu terra sit seu lapis humido pingui præditum est, ergo & terra & lapis nutrire potest. Altera ratio Plutarchum habet auctorem Opusculo de capiēda ex hostibus vtilitate quo loco scribit animalium ea quæ validissimo sunt ventriculo & sanitate firmissima lapidibus & testis ali posse propter spirituum vehementiam & calorem. Tertia ratio omnium firmissima apparet cum ex familiaritate terræ cum animalibus desumpta sit, sic vero se habet, iisdem rebus nutriuntur animalia quibus cōstant, atqui animalia multa terra cōstant cum plurima spōte è terra nascantur neque solum imperfecta sed perfecta etiam, imo si Auicēnæ, Pomponatio, aliisque philosophis credere licet, homo ipse. Ergo & homo & animalia tam perfecta quam imperfecta terra nutriri possunt. Nonne Gal. 1. de Sympt. caussis cap 7. & Alex. Aphrodis. Probl. 73. lib. 2. mulieres grauidas interdum cimoliam terram, nonnunquam testas vel extinctos carbones appetere monuerunt? Hipp. 2. prorhet. decolores ad longum tempus ait capite dolere, lapides ac terram comedere, & hæmorrhoidibus tentari. Imo vero lib. de superfœtatione subdit ex capite nati infantis se deprehensurum num mater dum grauida esset terrā esitauerit. Vt ut se habeant tantorum virorum auctoritates nonquam tamen apud me impetrabunt vt terram edulium esse hominum cōcedam. Quod ad Arist. attinet lupos terra vescentes introducentem, suam ipse non protulit sed alienam sententiā; deinde vt obseruat Scalig. comm. in eum locum, notant rustici lupum famelicum non terra vesci vt alatur, sed vt equum aggressus pondere suo aggrauet atque prosternat, deinde terram remouere ac præda expleri, quæ sententia est etiam Alberti Magni lib 7. de animal. cap 5. Sed cum Arist. dicat lupos non quamuis terram vorare sed τινὰ γῆν certā terram, suspicio est eos per famē ad terram quam-

Respondetur prædictis obiectionibus.

Cur lupi terram edant.

dam viſcoſam, glutinoſam & argilloſam recurrere qua non pro alimento ſed pro medicamento vtantur: eiuſcemodi enim terra corrugatum præ fame & exaſperatum ventriculum lenire optimè poteſt, ſicque ad tempus famis moleſtiam temperare, vt eleganter annotauit Fortun Licetus lib. 2. de iis qui ſine cibo viuunt cap. 103. Serpentes autem qui 3. Geneſ. dicuntur terram comedere, ad dæmones transferuntur qui homines è limo terræ formatos perpetuo appetunt vt inferno deuorandos præbeant: maledictiò, inquam, illa non ad verum ſerpentem ſed ad diabolum referenda eſt quemadmodum ſentiunt D. Auguſt. lib. 11. de Geneſi ad litter. cap. 36. Rupertus lib. 3. de Trinitate cap 18 & D. Gregorius comm. in Pſal. 101. verum vt dem hoc ad ſerpentes & colubros pertinere quibus apud Eſaiam puluis pro pane eſſe dicitur, quique apud Micheam lingere perhibentur puluerem; ſi tamen vim verbi Hebraïci expendamus non erit quod multum miremur. Tribus enim illis ſcripturæ locis vocabulum *Aphar*, poſitum fuit quo *Humus*, terra limoſa, ſeu lutulenta deſignata eſt quæ in ſe varia inſectorum, plantarumque ſemina continet quod experimento quotidiano innoteſcit. Si enim terram limoſam, hoc eſt terram aqua madidam ac ſubactam aliquo vaſe reponas & exponas aeri nullis præiactis ſeminibus, intra aliquot dies & herbulas & vermiculos excreuiſſe deprehēdes. Quid ergo mirum eſt ſi ſerpentes dicantur ea terra veſci cum in ea reperiant vel herbas, vel vermes, vel eorum omnium ſemina ad eſum aptiſſima? Deinde cum formulæ loquendi ſacræ ſcripturæ ad hominū captū vt plurimū conformatæ ſint, dictū hic eſt ſerpentes terra veſci quia multis menſibus in terra ſine cibo viuunt Vix autem crediidiſſent Iſraëlitæ tandiu hoc animal poſſe ſine cibo viuere cum viderent cætera animalia quotidiano cibo vti.

Serpētes terra nō aluntur.

Quod tamē absurdū non visum est Aristoteli aliisque Philosopis, præsertim cum experientia, cōstet plusquā sexcentos colubros inuicem cōplicatos & conglobatos media hyeme reperiri in terræ cauernis & educi velut mortuos & inanimes: qua forma impossibile erat vt aliquo cibovterentur. Licet autē hæc diuini Legislatoris mēti nō repugnent, attamē existimo serpentem dictū esse vesci terra metonimicos pro eo quod est vesci iis quæ terra producit, sic enim & eodem capite Adamo præscriptū est secundum 70. interpretū expositionem ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου; ἐν λύπαις φάγῃ αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου: *Maledicta terra in operibus tuis, in tristitiis comedes eam cunctis diebus vitæ tuæ.* Nemo non videt dictum Adamo vt comedat terram hoc est ea quæ è terra producuntur, idem igitur putandum dictum fuisse serpenti. Venio ad Elephātem qui lapides interdum deuorare fertur & impunè edere terram. Hìc primo si Aristoteli Aristotelē oppono credo neminem mihi fore succensurum nec multū in eius auctoritate positurū. Qui ergo dixit Aristot. lib 8. de hist animal. cap. 26. Elephantem terrā comedere, idem eodē lib. cap. 5. dixerat vni lupo hoc euenire solique illi proprium esse. Sed expendamus verba Aristote. Elephas, inquit, ἐσθίει τὴν γῆν, καταπίνει τοὺς λίθους, edit terram, & saxa deuorat, bene dixit saxa deuorare vt ostenderet mandi & coqui non posse in ventriculo, sic pueri deuorant nucleos cerasorum & prunorum nonnulli aurum quoque sed nec coquunt nec conficiunt. Edit autem terram à qua redditur inualidus si eius esum intermiserit, si non intermiserit nullo nocumento afficitur. His verbis nemo non videt terram edi ab Elephanto non in cibum, nullus enim cibus dum intermittitur nocet, sed in medicamentum: obnoxius est Elephas flatuosis ægritudinibus, vrinæ suppressioni, & alui adstrictioni: his domandis malis quidni vtatur

Elephas cur terrā edat.

Aristoteles explicatus.

eo terræ & lapidum genere qui incidendi, detergendi, attenuandique facultate præditi sunt? Idcirco dixit Scalig. in eum locum, *Elephanti*, inquit, *fiunt aluini intercepta etiam vrina. Terræ esitatione præueniunt morbum hunc.* Vt instinctu naturali norunt animantes brutæ suos morbos ita sua nouerunt remedia, nemo ergo curiosiùs sciscitetur quam terram Elephanti comedant & à quo instructi sint, id enim perinde esset, ac si quis quæreret cur natura, sit natura, cur pisces natent, volent auiculæ, quadrupedes incedant. Quod ægrotanti Elephanto est terra id perdicibus, gallinis, columbis aliisque pulueratricibus auibus sunt arenæ, lateres & nitrum, iis enim rebus aues illæ delectantur non vt alimentis, sed vt condimentis. Idcirco monet Aldroand. Ornithol. lib. 15. cap. primo art. de pastoris Columbarum officio salsa tam auide appetere Columbas vt hospitia non commutent si argillam parietum sale condiueris. Videas itaque eas aues nitrosum puluerem comedentes qui rimis & foraminibus parietum adhærescit nō ad nutritionem, sed ad detersionem eorum quæ nauseam eis mouere possunt. vt autem demonstrem eiuscemodi arenulas in succum alimentarium non conuerti, sed integras nonnunquam per totum corpus auium illarum deferri: placet referre historiam ex Iul. Cæsar. Scalig. comment. in lib. primum Aristot. de plantis pag. 28 *Perdices*, inquit, *in ea parte vasconiæ cuius ager sabulosus est esitaui, offensi sunt dentes inter mandendum, lapillorum duritia, primum ibi cum misero coquo putata est ratio eius operæ non sine iurgio. Ille negare, Atque vt innocentiam testatiorem fecerat sui conscia sedulitas poposcit alam ac momordit. Illico tantumdem causatus sectam intus ostendit lucidissimis arenæ granulis differtam, postridie narraui ordine quasi miraculum amicis. Quos inter Regulusquidam aucupii studiosus, quid mirum inquit si in sabuletis vistitans*

Aues arenas edūt.

Historia notāda.

vititans auis sui cibi refert primordia? vbi facta sementes sunt inops pabuli alio se confert Perdix. Proinde sues secuta sub suberibus aut ilicibus glandis, a ut Acyli micas quæ ex illorum cadunt ore, sabulo obductas vorat. Quis dubitabit amplius arenulas illas non cōfici ac dissipari in ventriculo illarum auium? profecto si dandum est aliquid nostris coniecturis crediderim terram, sabulum, arenam, lateritiumque puluerem & alia eiuscemodi appeti per famem & deuorari à prædictis auibus ad refrigerium caloris natiui: cum enim calor ventriculi earum vrgente fame vehementer æstuet, adeo vt colliquationem penè inferat, ad eiuscemodi corpora terrea vt pote admodum frigida & difficulter incalescentia refugiunt, quo feruor ille ventris infringatur & aliquo pacto contemperetur, non vt eo veluti cibo recreetur ac foueatur.

Ab his auibus pergo ad buffonem, & lacertum indicum cuius ventriculus lapidibus & arenulis turgescere narratur. Ac buffo quidem non magis terra nutritur quam serpens, certè eum araneis, & vermibus insidiari sæpe deprehendi: hyeme cum vix appareant corpusque habeāt totum emacitatū nescio quem succum alimentarium è terra depromant, eos potius sine cibo degere tunc temporis concedendum videtur, cum naturam habeant seu temperamentum à serpentibus non admodum dissimile. Ridiculum autem est putare lacertum indicum ali terra quod ventriculum lapillis refertum obtineat, idem enim erit dicendum de homine in cuius membris omnibus quotidie lapillos & calculos [videmus succrescere quemadmodum] ex multis auctoribus collegerunt SchecKius in suis obseruationibus & Donat. Marcellus lib. de medica historia. Quod vero conuincit lapillos eos non nutrire illud est quod ii quotidie non atterantur, coquantur, dissipentur, minuantur, sed po-

Buffo edit vermes.

tius augeantur ac multiplicẽtur. De Tatou animali brasiliano quod nihil edere creditur præter terrã, mera fabula est, nam Gesnerus appendice quadrupedũ viuipar. hoc animal in nostram Galliam viuũ allatum fuisse prodidit vbi seminibus & fructibus vesci visum sit: ex quo certè eorum hominum sortem deploro qui non nisi alienis oculis vident, aliorumque relationibus nimium fidunt. Strutiochamelum ferrum consumere iam nulli credunt nisi qui nondum ære lauantur, Mures, pisces fossiles & inclusæ saxis ranulæ quia sine cibo viuunt, idcirco terra vesci creduntur, sed ex dictis quem futilis illa sit ratiocinatio, satis intelligitur. Diluamus modo Cardani syllogismũ adstruentis terrã & omne mistum humido pingui constare, proindeque nutriendi potestatem possidere. Imprimis falsum est omne mistum humido pingui & aereo præditum esse: docet enim Aristot. duplex esse humidum aliud pingue & aereum, aliud vero aqueum, & aereum quidem humidum nutrire potest, aqueum vero nequaquam quia est vitæ principiis omnino aduersum. Sicut ergo corpora mista naturam suorum principiorum retinent, ita alia sunt humida aerea & pinguia, alia humida aquea; ex quo colligitur non omnia mista humido pingui constare cum aliqua humido aqueo prædita sint. Ac certe inter ea quæ humido aqueo constant habentur lapides, arenulæ, calculi quorum materia immediata, si philosophi audiantur, est siccum terreum cum humido aqueo commixtum, qua occasione lapides ex alimentorum censu expungentur. Quamuis autem daremus terram humido pingui & aereo constare nondum tamen obtineret Cardanus eam nutritioni aptam esse: non enim omne humidum pingue nutrit, omne quidẽ quod nutrit humido pingui abundat, sed quicquid humidum pingue habet protinus nutriendi fa-

Omne mistum non constat humido pingui.

Pingue mistum omne nõ alit.

cultatem non obtinet. venena enim omnia & medicamenta, pleraque etiam metalla humido pingui abundant, & tamen non nutriunt, quid ita? quia nonnulla illorum tam prauis vigent qualitatibus vt calorem nostrum dissipent ac obruant, nõnulla humido pingui adeo exiguo, aut tam tenaciter confuso cum sicco terreno prædita sunt vt non nisi ab ingenti & vehementi calore fundi, liquari, ac separari valeant, talis autem non est calor noster natiuus imo potius blandus est ac mitis, non est ergo mirum si ea corpora succum alimentarium nobis suppeditare non possint: Concludo ergo contra Cardanum lapides & arenulas humido pingui non abundare, vel certe tam exiguo & tam tenaciter cum sicco terreo fixo vt calore nostro miti & benigno coqui valeant, separari, atteri, comminui, & in substantiam nostram conuerti. Quod attinet ad Plutarchum asserentem nonnulla animalia ali testis & lapidibus ob ingentem eorum calorem: hoc doctrinæ gratia aut veritatis ergo non protulit, sed per quamdam similitudinem à qua diuersum aliud deduceret ac probaret: quemadmodũ, inquit, qui valido sunt ventriculo serpentibus ac lapidibus ingestis non offenduntur, qui autem sunt debili pane & vino læduntur: sic stulti corumpunt amicitias, sapientes vero etiã simultatibus proficiunt Ex his nemo colligat velle Plutarch. lapides alere, sed quosdam homines tam viuido calore natiuo esse, vt quæuis edulia conficiant, & quæuis excrementa è corpore excludant nullo inde accepto detrimento. Restat vltima ratio qua velut Achille fortissimo ac validissimo vtuntur aduersarii. eadem, inquiunt, generationis & nutritionis est materia, iisdem ergo nutrientur animalia quibus constabunt: atqui animalia constant terra, alias nunquam animalia sponte è

Plutarchi locus expõnitur.

terra producerentur, ergo animalia saltem ea quæ spontè è terra producuntur, terra nutrientur.

Animalia sponte è terra nascentia.

Equidem negari omnino non potest quin pleraque insecta ex terra sponte prodeant absque vlla maris & fœminæ coniunctione. Aristoteles, Aelianus, Olympiod. Diod. Siculus, Strabo, Plinius, Mela:, Oppianus, Theophrast. Macrob. Ioan. Grammaticus inter veteres, Fortunius Licetus lib. de spontaneo viuentium ortu. Guillandinus in comment. de Papyro, Baptista Porta lib. de magia, Auicenna, Cardan. Scaliger, VVendelinus lib. de Nilo, Lipsius de stoica philosophia, Bodinus, Pomponatius, Cæsalpinus inter Neotericos tot exemplis scatent vt de eius rei veritate nemini dubitare liceat. Sed quod nonnulli velint etiam perfecta animalia atque hominem ipsum eadem ratione produci citra maris & fœminæ congressum, hoc ipsum est quod nec credibile est nec possibile. vetus tamen ea opinio Platonis & Aristotelis auctoritate roborata. Siquidem Plato in Politico narrat Saturni tempore nulla marium fœminarumque extitisse coniugia quod omnes ex terra reuiuiscerent οὐδὲ κτήσεις γυναικῶν καὶ παίδων ἐκ γῆς ἀνεβιώσκοντο πάντες. Subdit in Menexemo primum hominem Atticæ regionis potius de terra quam de matre productum, hac coniectura quod non terra mulierem conceptu partuque imitetur, sed terram mulier. Aristoteles multis in locis præceptoris sententiam amplexus est *verisimile est*, inquit libro secundo polit. cap. 8. *priscos illos homines siue ex terra geniti fuerunt siue ex corruptione aliqua seruati ignaros fuisse & insipientes*. Problemate vero 15. sect. 10. vt rationem reddat animalium quæ sine coitu maris & fœminæ nascuntur, docet magnas mutationes temporum causas esse generationis maiorum animalium, paruas vero minutorum. Sed & libro septimo metaphys. cap. 7. vult in

Homo sponte è terra productus.

iis quæ fiunt natura eadem & ex semine & absque semine fieri. Denique suam mentem clarius expressit libro tertio de generat. animal. cap. 11. his verbis. *Quamobrem de prima hominum atque quadrupedum generatione (si quando primum Terrigenæ oriebantur non temere existimaueris vel ex verme vel ex ouo oriri, sed minus rationis est vt ex ouo prodierint, nullam enim generationem animalem talem videmus, sed alteram ex verme scilicet tum sanguineorum, tum exanguium tum testaceorum.* Hauserant, ni fallor, Plato & Aristotel ex Aegyptiorum mominentis eam opinionem; persuaserant siquidem sibi Aegyptii spontaneo ortu cum reliquis animantibus primos homines in Aegypto velut plantas succreuisse: quod obseruatum habes apud Diod. Sicul. libr. 1. bibl. cap. 1. Theodoretum sermone 5. de natura hominis, Euseb. præparat. Euangel. lib. 7. cap. 17. Iustinum historiarũ lib. 2. Iustinum Martyrem in Paræneſi, Iacobum Martinum Scotum de prima generat. cap. 17. & apud Ottonem Heurnium Lugdunensem Professſ. mihi amicissimum egregio opere de philosophiæ primordiis cap. 13. Indici. Sed cum opinio illa vetustate ac senio deficeret, eam Arabum scholæ renouarunt & ad nos vsque transmiserũt. Algazeles enim, & Auicẽna lib de diluuio, Albert. Magnus lib. 8. phys. & 2. meteor. Petrus dein Pomponat. in Apologia & in libro de immortal. animæ, Ioan. Bodinus comm. in lib. 2. Oppiani de venatione, Ioan Fernel. lib. 1. de abditis rerum causis cap. 8. Cesalpinus lib 5 disquisit. peripatet. cap. 1. Cardanus lib. 9. de subtilit. & comm. in lib Hippoc. de aere locis & aquis, omnes vno ore asseruerunt animalia omnia. atque etiã hominem beneficio cœlestium corporum sponte ex terra generari posse ob multas rationes quas Pet. Aponensis colligit comm. ad probl. Aristot. 15. sect. 10. Picus ipse Mirandulanus inter 900. con-

clusiones quas Romæ disputandas proposuit hanc quoque ex Auicennæ doctrina emisit, *possibile esse hominem ex putrefactione generari.* Denique VVillelmus quidam Aneponymus philosophus non deterioris notæ industria Guillelmi Gratatoli ab interitu vindicatus generationem illam spontaneam animalium his verbis explicauit lib. 3. de substantiis physicis; *Corporibus*, inquit, *stellarum sic creatis quia igneæ sunt natura cœperunt moueri atque ex motu aera sibi subditum calefacere quo mediante aqua est calefacta: ex qua per ebullitionem ignis diuersa animalium genera sunt creata: quorum quædam quia plus habuerunt superiorum elementorum aues cœli sunt, quæ ex leuitate superiorum & instrumenti habilitate modo sunt in aere, modo ex grauitate inferiorum in terram descendunt: quæ vero plus aquæ habuerunt, pisces sunt vnde in hoc solo elemento viuere possunt. Istis effectu superiorum sic ex aqua creatis, vbi fuit tenuior aqua ex istorum creatione & superiorum calore est desiccata: apparueruntque in terra quasi quædam maculæ in quibus hodie homines & cætera habitant animalia: sed superficies terræ quæ ex superposita aqua erat lutosa ex calore bulliens diuersa animalium genera ex se creauit; & si in aliqua parte dominabatur qualitas ignis indè biliosa nata sunt animalia vt leo, si terra melancholica vt bos: si aqua, phlegmatica vt porci. Ex quodam vero limo in quo elementorum qualitates conuenerant hominis corpus in orientali regione est factum, est enim cæteris regionibus temperatior.* Hæc ille ex quo facilè omnes deprehendunt fuisse philosophos qui non modo imperfecta animalia, sed perfecta omnia oriri spontè ex terra posse proindeque etiam terra ali & nutriri arbitrati sunt. Verum locus hic non postulat vt in impugnanda impia hac opinione diutius immoremur, quam viri ante me doctissimi expugnarunt Bernardus Mirandulanus in monomachia, Pererius de principiis physicis & Licetus opere proprio de sponta-

neo viuentium ortu: is enim destinatus esse videtur ad ostendendum animalia iisdem rebus non nutriri quibus constant. Quamuis enim illud axioma Aristotelicum recto sensu vsurpatum à veritate non abhorreat, attamen sic exponi & intelligi potest vt falsitatis iure merito arguatur. Quis enim nescit hominem quatuor elementis simplicibus atque etiam vt paulo altius progrediar materia & forma, velut primis principiis constare; & tamen nullus est qui principiis illis prioribus, vel igne, aere aut aqua puris putis elementis nutriri nos dicat. Deinde si perpetuæ veritatis esset axioma nutriri nos iisdem quibus constamus, verum quoque esset asserere non nutriri nos iis quibus non constamus, sicque falsum esset panem & vinum nos alere cum pane & vino non constemus quod tamen veritati & experientiæ repugnat. Præterea si nutriamur quibus constamus, audiamusque Chymistas nos sulphure, sale & mercurio constare affirmantes; alemur profecto tribus illis quorum postremus, Mercurius scilicet, in catalogo Venenorum repositus est, sicque Mercurius eodem respectu nobis erit alimentum & venenum, hoc est naturam simul fouebit, simul destruet, quod contradictionem prorsus inuoluit. Sensus ergo huius axiomatis eiuscemodi est vt nutriamur proxime iis quibus constamus, quasi quis dicat succum alimentarium proximè in nostram substãtiam conuertendum habere naturam affinẽ ac familiarẽ nostræ naturæ: alias impossibile esset vt repararet substantiã nostrã, viresque nostras augeret.

An iisdem nutriamur quibus constamus.

Idcirco Hipp. triplex alimentũ cõstituit nutriens, quasi nutriens, & nutriturũ. Nutriturũ alimẽtũ est panis vinũ & caro in chylũ cõuersa, quæ quia multũ remota sunt à natura nostra nondũ proximã habent nutriendi potentiã: Alimentũ vero quasi nutriens est panis ille, vinum & carnes in sanguinem

Triplex alimẽtũ.

iam mutatæ, quod enim magis accedant ad nostrã substantiam dicuntur alimenta quasi nutrientia, hoc est habentia vicinam nutriendi potestatem. Denique alimentum nutriens dicitur cum succus alimentarius ex pane, vino & carne multoties alteratis eductus assimilatus fuerit & in corporis substantiam conuersus: tumque alimentum illud simile est nostræ substantiæ qua constamus, ex quo recte postea infertur iis quibus constamus nos ali, eiusdemque esse rationis materiam generationis nostræ atque nutritionis. Demus vero animalia quædam esse sponte è terra nascentia, quodnam erit eorum alimentum? an pura terra & elementaris, an quid aliud terræ permistum? E quidẽ quemadmodum ex terra elementari frigida, sicca, & arida manifestum est animalia illa non erumpere, sic certissimũ est ea terra non ali; E terra certe animalia illa educuntur, humente, incalescente, spiritibus ad generandum aptis turgente, rerum quoque seminibus variis pruriente: ergo eadem ipsa terra automata illa nutrientur. Vt igitur omnes prædictæ rationes nos non vrgent, sic multum non promouent auctoritates Galeni, Aphrodisiensis & Hippocratis afferentium quasdam mulieres grauidas, necnon iuuenes quosdam, terram, calcem, lapides, absurdaque alia appetere & deuorare. Nã aliud est aliquid appetere, aliud appetitis iuuari, aliud est deuorare aliud deuoratis nutriri & ali. Appetunt quidem lapides, calcem, terram qui pica laborant, sed rebus illis non nutriuntur, nec reficiuntur. Quod si quis inquirat cur ergo si ea non nutriunt tam auidè expetantur, curue deuorata & assumpta perpetuo non lædant, sed recreent, delectent, atque solentur? Imprimis supponendum duco appetitum illum non esse naturalem sed vitiosum ac deprauatum, proindeque errare circa suum obiectũ, non minus quam deprauati alii sensus in suis obie-

Cur absurda appetatur.

ctis delinquunt. nonne lingua biliosis humoribus imbuta, amara omnia diiudicat? nonne icterici flaua omnia intuentur? nonne volontas ipsa deprauata vitiis turpitudinibusque incumbit, & vitiatus intellectus falsis atque absurdis opinionibus acquiescit? Appetitus quoque ipse propter organum, hoc est ventriculum prauis succis atque fœculentis humoribus obsessum deprauatumque res obscœnas, absurdas & insipidas pro legitimis, sapidis, succulentisque eduliis auide exposcit & affectat: sicque terra, calx & similia appetuntur sub ratione boni quamuis re vera bona non sint nisi erranti atque deprauato appetitui. Quod ad alterum attinet quo petitur cur terra, calx, carbo & similia deuorata cum non dicantur alere, perpetuo non lædant sed sæpenumero solatium delectationemque afferant; non est sine magna difficultate, quam tamē paucis verbis conabor explicare. Sequar autem ratiocinationem Capiuaccij, Latini Tancredi, & Augenii. Hieron. Capiuac. Practicæ lib. 3. cap. 7. dicit discrimen quod quis male affecto ventriculo appetat capones alius carbones appetat, repetendum esse à causa morborum quæ sit vel minoris vel maioris actiuitatis. Minoris est actiuitatis quotiescumque minus recedit à naturali statu nec tam pertinaciter mali succi adhærent ori ventriculi. Maioris est actiuitatis dum magis recedit à naturali statu & præterea altius inhærent succi ori ventriculi. Itaque succi qua sunt præter naturam in ventriculo sunt causa appetitus contrarii: sed quatenus sunt exiguæ actiuitatis sunt causa appetitus contrarii sed boni: at si succi illi præter naturam sint insignis actiuitatis, erunt causa appetitus contrarii nō boni id est non alimentaris sed medicinalis. Ratio est quia prauus succus potius à medicamento quā ab alimento corrigitur: verbi gratia calx est efficacior ad absumendum matiriam impactam quam

panis bis coctus; vrina etiam magis strenue absumit succum vitiosum quam aqua, nam alimentum magis à corpore patitur quam agat, medicamentum magis agit quam patiatur Latinus Tancredus lib.3. de fame & siti cap 4. vestigia Capiuaccii premens scribit humorem illum prauum impactum ventriculo quia alendo corpori aptus non est, pariter ea expetere quæ inepta sunt nutritioni sed sunt medicamina magnæ efficacitatis: carbones enim calx, terra & alia eiusce modi succum vitiosum destruunt, sunt quippe sicca, & detergentia, idcirco absumunt, corriguntque detestandam materiam. Horatius Augenius tomo primo epistol. medicinal. lib.3. pag. 427. docet eos qui rebus illis absurdis non læduntur vti illis rebus non velut alimentis sed velut medicamentis morbo oppositis. Ex quibus omnibus tandem colligimus non esse validum argumentum ad probandam è terra nutitionem si ex Hippocr. & Gal. producantur nonnulli qui terram appetant, & comedant: primo enim naturalis non est sed morbosus & deprauatus ille appetitus; deinde comestio illa non est vt alimenti sed velut medicamenti vt ex clarissimis viris satis dilucide probatum arbitror. Tandem igitur concludo terram elementarem nec animalibus brutis nec ipsi homini alimentum esse.

Concluditur terram non alere.

Cæterum ex rebus quæ toto orbe continentur adstruximus nec accidentia nec simplicia corpora in censu alimentorum esse reponenda: restat igitur vt mista corpora vim nutriendi possideant. At mistorum cum duo sint genera inanimata & animata examinandum insuper est vtrum mista inanimata, edulia homini esse possint. Ad inanimata autem mista reuoco omnia mista imperfecta quæ μετεώρα nomine designantur, & perfecta mista quæ metallica sunt & fossilia, vt succi metallares & lapides omnis generis. Porro si probauero perfecta mixta inanima nutrire hominem non posse, puto quoque &

An mista inanima nutriant.

eadem opera me satis probaturum mista imperfecta minime etiam nutritura. Ad hoc autem constituendum nonnulla pro fundamento supponenda sunt, ex quibus deinde certa elicietur conclusio. Primum suppositum petitur ex parte alimẽti quod quidẽ debet esse primo amicũ familiareque corpori alendo, secundo coctile & superabile, tertio humidum, pingue & aëreum, quarto sapidum, quinto eiusdem rationis cum iis quibus corpus alendum constat. Secundum suppositum est à parte corporis alendi: cuius quidem proprium est vt quo delicatius, præstantiusque existit, eo delicatiori præstantiorique cibo alatur, & quantũ fieri potest, maxime simili & conformi. His iactis fundamentis, primò nemo ignorat omnia metallica terreaque corpora nullam familiaritatem cum corpore humano possidere, sunt enim ea omnia desiccantia atque vt plurimum frigida; ergo aduersantur principiis vitæ quæ in calido & humido consistit Secundo loco incoctilia sunt atque insuperabilia à calore nostro natiuo; eorum enim consistentia tam firma est, dura, tenax, & fixa vt nonnisi vehementissimo igne dissolui possint, mirum ergo non est si à calore nostro qui mitis & benignus est coqui & superari non possint. Tertio tantum abest vt substantiam habeant humidam, pinguem & aëream vt vice versa siccam & aridam hæc obtineant: Siccitas autem illa terrea mista & coniuncta vt plurimum est, cum pauco humido aqueo sicque nullam alimenti conditionem retinet; interdum tamen cum humido quodam viscoso ac tenaci colligata est, cuius gratia alere credi posset attamen humidum illud adeo tenax est vt benigno calore dissolui non queat, quia longa diuturnaque coctione partiumque tenuissimarum & benignissimarũ firma euaporatione coaluit, sicut videmus accidere in tophis aut tumorib. scirrhosis qui rerũ calidiorum admotione & applicatione sic interdum obdurescunt & coalescunt,

1. Fundamẽtum.

Alimẽti cõditiones.

2. Fundam.

Metalla vitæ aduersa.

Metalla incoctilia.

Metalla sicca & arida.

vt nullis malacticis medicamentis, nullis emollientibus resolui queant. quarto nullum terreum metallicūque corpus sapidum est siue perse sumatur, siue assatione, elixatione, frixioneue apparetur. potest quidem aliquod alimentum verum, per se sumptum nihil aut etiam malè sapere, sed si apparatum fuerit aut coctum, gratum iucundumque saporem acquirit. Idcirco dedit natura gustum animalibus animalem, naturalem vero plantis vt nihil quod sibi saperet, attingerent. Quod dico plantas gustum naturalem habere nemo turbari debet, nam si duas plantas diuersæ naturæ aliquo loco posueris, ambæ nihil attrahent nisi quod illis sapidum est, vbi quædam earum nihil quod sapiat inuenerit, tum nihil suget amplius, nutrieturque ad tempus suo succo, donec tandem tabescat & exarescat. Id obseruatur in alliis & violis, quorum illa violarum vicinia grauius fœtent, hæ aliorum præsentia suauius redolent. Vnde hoc? quia violæ & allia sibi sapidum & conueniens alimentum alliciendo, defœcant & repurgant alimentum vicini sui. Nemo autem ignorat quo quid alitur puriùs eo fœlicius valere, & actiones suas edere: hinc est quod allia quia purius aluntur, melius valeant hoc est grauius fœteant ad quod destinata sunt: violæ vero suauius oleant quæ est earum naturalis dispositio. Quæris autem qua ratione vicinæ hæ plantæ alimentum sibi purius reddant? respondeo quia minus excrementosum faciunt. Eo in loco si solæ violæ aut allia succrescerent, traherent quidem succum sibi conuenientem & sapidum, sed fieri non posset quin succus ille secum raperet aliquid minus amicum ac familiare violis aut allijs: At vbi duæ illæ plantæ eodem loco crescunt earumque singulæ conueniens alimentum trahunt, quia natura contrariæ sunt, contrarium idcirco alimentum

Metalla insipida.

Datur gustus in plantis.

Cur violæ allij vicinia suauiores

trahentes, faciunt ideo vt alimentum vicinæ minus alieni ſucci & excrementitij retineat, quo autem excrementoſum minus eſt alimentum, continuo purius, validius, iucundiuſque euadit, vnde vigor, & ſalubritas. Poſtremo metallica eiuſdem rationis non ſunt cum iis quibus corpus conſtat, nec proximo genere conueniunt, quod tamen eſt neceſſarium: propterea quod nutrimentum oporteat conuerti in corporis nutriendi ſubſtantiam. Conueniunt quidem metalla & hominis corpus genere remoto, quia ſunt corpora perfectè mixta, at differunt proximo, quia metalla ſunt mixta inanimata, corpus hominis mixtum eſt animatum. Scio Cardani & aliorum quorumdam eam fuiſſe ſententiam vt metalla crederent animata: ſed quod videam eos ab omnibus deſeri philophis & experientiam communem reclamare propterea in ea oppugnanda ſententia minime immorari neceſſe eſt. Vrget magis quæ ex dictis educitur ratiocinatio: ſiquidem verum eſt ea tantum eſſe alimenta quæ proximo genere conueniunt, alimenta oportet omnia animata eſſe, nihil enim nutritur quod animatum non ſit: atqui vt detur hominem ali brutis, bruta plantis quæ animatæ ſunt, ſic negari non poteſt plantas ali ſucco terræ qui minime animatus eſt: non ergo perpetuæ veritatis eſt axioma, alimentũ & alitũ proximo genere debere conuenire cum ſuccus terræ inanimatus non cõueniat cum plantis quæ animatæ ſunt. Huic difficultati enodandæ confugiendum eſt ad ſuppoſitum noſtrum ſecundum, quo adſtruximus, eo præſtantius ac nobilius eſſe alimentum quo id quod nutritur excellentius nobiliuſque eſt. Ab hac ſuppoſitione habemus primo terrea corpora & metallica, alimenta non eſſe hominis; cum homo nobiliſſimus ſit omnium viuentium metalla inferiorem gradum obtineant quam plantæ & brutæ ani-

Metalla vt conueniant cũ homine.

Obiectio grauis.

Solutio.

mantes; secundo colligitur brutas animantes conuenientius esse nutrimentum hominis quam plantas quia plantæ inferiores sunt animantibus brutis, Tertio constat inde ex animantibus brutis eas optimum esse cibum hominis quæ magis homini temperamento affines sunt & conformes sic *suilla caro* teste Gal. lib. 3. de aliment. *omnium ciborum potentissime alit*, quod carnis humanæ similitudinem maximam possideat. *Suillæ carnis* inquit Gal. loco citato cap. 1. *similitudinem cum humana ex eo poteris intelligere quod quidam carnes humanas pro suillis, sine vlla in gustu vel olfactu suspicione comederunt, id enim ab improbis hospitibus & aliis quibusdam factum fuisse iam compertum est.* Quarto inde quoque ded[illegible] ex plãtarum partibus eas magis hominem [illegible]ire quæ magis excoctæ fuerunt, sic fructus magis nutriunt quam radices quia secundam quamdam coctionem adeptæ sunt: semina & grana adhuc magis quam fructus nutriunt, quia tertia quadam coctione sunt ematurata. Denique quemadmodum ex ea suppositione colligimus proprium conuenienſque alimentum hominis esse brutas animantes ac præterea plantas quæ animatæ sunt & conueniunt cum eo in genere proximo viuentium quorum nutritio propria est: deinde vero brutarum animantium nutrimentum proximum esse plantas: sic fatemur succum terræ alimoniam esse propriam plantarum. Sed succorum terræ duo sunt genera alii, enim sunt fœcundi, humentes, spiritibus turgidi, rerum seminibus referti atque vt ita dicam in proxima potentia vt sint animati: alii vero sunt steriles, aridi, ieiuni, rigentes, ac vt ita dicam emortui. his non aluntur plantæ, quia potentiam nullam habent ad vitam, illis maxime delectantur atque reficiuntur, quod conformitatem maximam seu af-

Nota.

Terra duplex.

finitatem cum plantis habeant sintque in proxima potentia ad vitam. Quod confirmatur ex principe Philosophorum Aristot. lib. 2. de anima text. 46. Scribit enim eo loci. *Quoniam nihil alitur quod vitæ particeps non sit & animatũ, idcirco alimentũ dicitur ad animatum esse & non ex accidenti*: id est, *quia corpus alendum tale est per vitam & animam, ideo alimentum habitudinem & relationem habet ad corpus illud quatenus animatum est & viuum, non quatenus est corpus; ergo relatio illa alimenti cum sit per se non per accidens, erit secundũ esse non secundum dici: quod si ita est omne alimentum erit animatæ rei vel pars vel fructus vel id simile, eoque maxime quod tale nutrimentum materiam obtineat aptam induere immediate formam & animam eius quod alitur, in cuius substantiam commutari eiusque formæ subnici per nutritionem ipsum oporteat*, sic enim Aristotelem explicauit Fortun. Licetus cap. 10. lib. 2. laudati operis. Posset hic examinari grauis difficultas de *auro potabili* Chymistarum quo sustentari vita ad multos dies creditur, sed nolim obuia quæque quasi ex occasione arripere, legatur Thomas Erastus disputatione de auro potabili, Licetus libro quarto prædicti operis capite quinto, Dessennius aduersus Georg. Fedronem & alii quos breuitatis causa omitto. Concludo corpora mista inanimata siue perfecta sint siue imperfecta homini nullatenus esse posse alimenta, tum propter rationes à me adductas, tum ptopter multas alias, quas attulerunt Licetus libro citato capite tertio & Hieronymus Dandinus in libro secundo de anima comment. 53. digressione 75.

Aristotelis expositus locus.

Definiuimus tandem sola mista animata homini edulia esse: iam ergo facilis erit alimenti distributio & diuisio vt ordine de vnoquoque edulio disputetur. Alimentum igitur hominis vel à plantis, vel ab animalibus desumitur:

A plantis, herbis, fruticibus, arboribus, quæ vel totæ vel secundum quasdam partes in cibum veniunt: animalia sunt terrestria, volatilia, aut Aquatilia quæ etiam secundum se tota, aut secundum quasdam partes suas aut secundum excrementa in edulium assumuntur.

Porro vt ab herbis exordiamur, aliæ sunt fruges, aliæ legumina, aliæ hortenses. Ad fruges pertinet triticum ex quo Panis componitur de quo cum Salernitanis hoc capite nobis est agendum. Cerealium enim seu frugum alimentum penes panem maximè attenditur, licet alia quoque fruges mandentur. Nam & frumentum, & hordeum, & oriza, & milium interdum cum aqua coquuntur, interdum cum lacte, imo farina ex illis frugibus aliquãdo coquitur in pulticulam, sed commodior earum præparatio & vtilior est in Panem.

Tritici laus. — Triticum vero cum dico intelligo excellentissimum illud regiuæ naturæ templum atque habitaculum vegetabile balsamumque pretiosum, quod ab ignis figura pyramidali aut pari cum eo vtilitate πυρὸς græcis denominatur. Eius autem nomine generaliter *omne frumentum significatur quod ex spicis tritum ac trituratione repurgatum est*, ex

significatio. — Dodon. in histor. frumentorum cap. primo. In iure etiam ciuili triticum videtur quam sæpissimè pro toto frumenti genere vsurpatum l. triticum. ff. de verborum oblig. vbi Accursius generale nomen esse dicit omnium quæ in area teruntur, quod cõfirmat Stephan. Forcatulus tractatu de alimentis c. 6. Est autem Triticum apud Colum. lib. 2. ca. 6. trium generum. Primum genus durum solidumque atque rutilo colore non solum extrinsecus, sed

Diuisio seu species. — interius etiam splendens *Robus* appellatur pondere & nitore præstans. Alterum mollius est leuius interiori medulla laxius, candidumque, quod veteres *Siliginem* vocauerunt. Tertium genus τρίμηνον πυρὸν

πυρὸς σητάνιος dicitur Latinis *trimestre triticum ac setanium*, Gallis *Martium* quod martio mense seratur, Ex omnibus vero laudatissimum habetur cui prædensa confertaque est vndique substantia sic vt dentibus uix queat confringi, colore autem subflauo est. obseruant tamen nostri Pistores ex candido tritico panem lautiorem fieri quam ex rufo, sed leuiorem & qui minus alat. Dioscorides triticum laudat recens, perfectè maturum & colore luteum, deinde trimestre è cuius farina paratum panem leuiorem cibum præbere & qui facile in membra digeratur asserit lib. 2. cap. 78. Porro quod Columella *Trimestre* vocat triticum, id Plinius *trimenon*, Pollux ἐπέτειος, Cicer. *Hornotinum*, Dioscorides τριμηνιαῖον καὶ σητάνιον appellauit quæ vox trimestre quoque significat. τητες enim (vt notat Cornarius emblem. 74. in lib. 2. Dioscorid.) designat ἐν τῷ δὲ τῷ ἔτει. Dores autem σᾶτες dicunt vnde, σητάνιος πυρὸς quem apud Hippocratem Galenus exponit in glossis, τὸν ἐκ τοῦ ἐνεστηκότος ἔτους, τοῦτ' ἔστι τὸν κατὰ τὸ ἔαρ ἐσπαρμένον. Adeout *setanium* triticum *hornum* dici queat, cum vere seminatum, æstate metatur. Matheolus comment. in cap. 78. libr. 2. Dioscorid. triticum optimum censet quod est *fractu contumax, densum, graue, colore aureum, lucidum, leue, trium mensium, maturum, mundum, pinguique terra ortum*. Improbatur fractu facile, ratum intus subinane & laxum. Si quis de colore quærat flauum magis laudatur, cum ab eo triticum Græcis πυρὸς dicatur quasi πυῤῥὸς & Latinis *Robus* ab eodem colore flauo quem veteres *Rubeum* prima syllaba producta & *Robeū* appellabant, quemadmodum ex Seruio probat Dalechamp. libro quarto histor. plant. cap. 1. licet autem tres solum tritici differentias attulerimus plures tamen existunt aliæ, seu ex loco seu ex viribus, seu ex forma, seu ex aliis circunstantiis depromptæ

quarum meminit post Theophastrum Matheol. & Dalechampius locis citatis.

Tritici partes. Cæterum tritici integri partes tres potissimum *arista*, *gluma*, & *granum*. *Arista*, seu *spica* velut acus tenuis eminet è, gluma apicis instar, dicta *arista* quod prima arescat, & à spe vocata *Spica*. *Gluma* folliculus est grani à glubendo quod eo folliculo deglubitur granum, quod propriè triticum est. Tritum & comminutum triticum *farina confusanea* dicitur; cuius partes tenuiores ac *Farinæ partes.* puriores generali nomine *farina creta* vocantur crassiores ac impuriores *Furfur*. In priore parte quod purissimum, mollissimum, tenuissimum & ab omnibus furfuribus exactissimè repurgatum *Flos* & *Siligo* translato à candidiore tritico nomine nuncupatur, Græcis σιλίγνις καὶ ἄλευρον λεπτὸν; quod autem nec omnino purum ac tenuè nec penitus crassum ac impurum residet *Similago* & *Simila* vulgo Græcis σεμίδαλις vocatur, quæ tenuis est quædam farinæ pars siligine seu flore impurior, cum ex ea non omnes excussi sint furfures sed crassiores tantum repurgati, vno verbo medium quoddam genus videtur esse inter florem & farinam confusaneam.

Iam autem *Furfures* seu crassiores farinæ partes sunt vel reliquiæ floris seu siliginis excussæ *Pollen* Corn. Celso dictæ, vel reliquiæ Similaginis quas prisci *Canicas*, Græci πίτυρα, Palladius *creturam*, plerique *vericulos* & *exta* *tritici* nominant sicuti relatum est à Dodonæo in historia frumentorum.

Panis ethymologia. Hæc fuerunt necessario præmittenda ad panis optimi notas ac differentias constituendas quæ ex genere tritici desumuntur. *Panem* qui dicit dicit lautissimam aquæ, fermenti, & farinæ mixturam suauissimumque hominum edulium, qui

quia vno gentium consensu in vsum & esum admittitur ἀπὸ τοῦ παντὸς nominatus est: *Panis*, inquit Isidorus libro vigesimo Ethym. *dictus quod cum omni cibo apponatur, vel quod omne animal eum appetat*. Becmanus appellatum vult quod *Instar omnis alimenti & maxime necessarij existat*. Nonnulli ob *alimenti copiam* quam præbet sic vocatum crediderunt apud Athen. libro tertio Deipnos. Nam Messapii καὶ τὴν πλησμονὴν πανίαν vocabant καὶ πάντα τὰ πλήσματα, ἀπὸ τῆς πανίας vero deductus πανὲς panem designans & denominans. Græci philosophi à perfectione, Pani ἄρτου nomen dederunt, est enim inter omnes figuras circularis perfectissima, & absolutissima, vt ait Asclepiades apud Athen. libro vndecimo, rem eleganter exposuit Aristophanis Scholiastes in Pluto ad scenam quintam act. 1. ἄρτοι δὲ, inquit, παρὰ τὸ αἴρειν, περιφέρειν, ὅθεν καὶ περισάρματα αἱ τροφαὶ διὰ τὸ τοῦ σχήματος ἄρτιον, ὅ ἐστι τέλειον. οἱ γὰρ ἄρτοι κυκλοτερεῖς εἰσὶν εἰς ὁμοίωσιν τῆς τοῦ παντὸς σφαιροειδείας, οὗ καὶ ἄρτοι λέγονται, οἱονεὶ ἄρτιοι, διὰ τὸ τοῦ σχήματος ἄρτιον, ἤγουν τέλειον, quod repetitur & ab Eustatio in libr. Iliad. 2. & ab auctore magni Ethymologici in voce ἄρτος. Quod ergo rotunda figura panis fieret idcirco dictus ἄρτος Græcis & Panis Latinis, πᾶν enim vniuersum seu mundum designat quem esse rotundum nemo nescit.

Sed his omissis expendamus qui panis omnium laudatissimus existat quosque vsus homini afferre soleat. Differentiæ panis desumuntur vel ex materia è qua paratur, vel ex eius præparatione. Materia aut pro necessitate est, aut pro condimento. Materia necessaria est *triticum* in farinam comminutum, *fermentum*, *sal*, & *Aqua*. Cum dixerimus quatuor esse in *farina confusanea* partes, necesse est vt totidem genera panis

Panis differentiæ.

A farina

existant. Ex flore farinæ quæ *Siligo* dicitur paratur Panis *Siligineus* ac σιλιγνίτης, ex *similagine* quæ post florem purior est farinæ pars *Similaceus* seu σεμιδαλίτης conficitur: ex *polline* quæ pars furfuris minus impura & crassa est *Cibarius* coquitur, *ater gregarius* ac *sordidus* Græcis ῥυπαρός. ex *furfure* fit *Furfuraceus*, *Canicaceus* Pacuuio, Festo *Acerosus* & πιτυρίας, denique ex *Farina confusanea* constat Panis *Domesticus* αὐτόπυρος, συγκομιστὸς, ἀλευρίτης ξηραμερίτης, πύρινος, & ἐγκρύφιος, quem nonnulli *Cibarium* vocant. iam vero ratione *Fermenti* alius cum fermento dictus ζυμίτης & *Fermentatus* alius sine fermento ἄζυμος vocatus & à Nicandro ἀπάρατος. *A Sale* alter dicitur *Salitus* qui cum sale est, alter *Non salitus* qui sine sale paratur. Ab Aqua nulla panis differentia, licet magnum habeat in pane momentum, namà laudabili aqua panis lautior suauior, & laudabilior euadit. Sic apud Parisinos cum idē sit genus tritici ex quo Pistores vrbis & Pistores pagi Gonetii (qui aliquot duntaxat milliaribus ab vrbe distat) panem conficiunt, suauior semper est & salubrior *Gonetianus* panis quam *Parisinus* non alia ratione quam propter aquas quæ Gonetii meliores sunt & salubriores, Similiter aqua si frigidior fuerit, aut paulo calidior bonitatē panis imminuere potest, proinde sempercauendū est vt moderatè calida existat tam in dissoluendo fermento, quam in subagitatione. At vero materia panis condimento apta varia est, varias idcirco Panis differentias atque species constituens. Nam à Butyro *Butyratum* panem, à Caseo *Caseatum*, à Croco *Crocatum*, à Sacharo *Saccharatum* ab ouis *Ouatum* denominat, quas species reuocare soleo ad Placentarum genera quibus peculiarem disputationem designamus.

A Fermē-to.

A Sale.

Ab Aqua

Porro præparatio panis spectatur ante coctionem, in ipsa coctione, & post coctionem.

Ante coctionem mistio & subagitatio considerari debent. In mistione fermenti & salis adsit modus quem gustu deprehendes, ex quo *Sapidus* dici potest Panis aut bene mistus, vel Insuauis ac male mistus. Subagitatio nec nimia esse debet, nec pauca sed moderata, moderata tamen est plurima, plurimum enim subagitari debet panis optimus, à qua præparatione Panis vocari solet bene vel male subactus aut subagitatus. Coctio pro ratione loci in quo peragitur Panem denominat, locus est *Furnus* aut *Focus*, ab illo *Furnarius* panis, ab hoc *Focarius* nomen sumpsit. Prior ille duplex est *Clibanites* seu *testuaceus* in testis seu furnis portatilibus; & ἰπνίτης in maiori furno coctus. Posterioris multiplex est differentia prima ἐσχαρίτης super craticulam tostus, secunda ἐπανθρακίτης super cineres calidos excoctus, tertia ἐγκρυφίας seu ἐγκρυπτος *Subcineritius* qui cineribus obductus coquitur. Denique post coctionem variæ denominationes Pani tribuuntur: Alius enim est *Coctus* alius *Incoctus*, Coctus vel semel vel bis. *Biscoctus* vocatur διπυρίτης καὶ δίπυρος, cuius duplex est differentia prior est Siligineus ex tritico puriore confectus, posterior Sordidus & Nauticus ex impuriore, quidam vero *Recens* est aut *vetus*, Recens rursum *calidus* seu *tepens* vel *refrigeratus*. Nonnulli quoque dicuntur *Magni*, *parui*, *Spongiosi*, *Solidi*, *Leues*, *ponderosi*, & sic de cæteris. Iam vero cuiusnam sunt facultatis singulæ illæ Panis species? *Siligineus* purissimum corpori tribuit alimentum atque plurimum viresque auget: cui proximè accedit *Simulaceus*; *Cibarius* & *Ater* minus quidem alit, sed magis per ventrem descendit ob admistos furfures quibus vis inest detergendi. Idcirco memini virum doctissimum *Pet. Milon* Archiatrum Henrici Magni

Mistio Panis.

Subagitatio.

Coctio.

Panis facultates

Regis Christianissimi in ientaculo atrum semper panem assumpsisse lubricandæ aluo. *Furfuraceus*, minimè omnium nutrit sed maximè omnium per aluum secedit. *αὐτόπυρος* satis optimè quidem nutrit, citoque aluum petit, sed nutrit minus quam Siligineus & Similaceus; magis vero quam Ater & furfuraceus; nec tam cito secedit quam duo isti postremi, at citius quàm priores duo. *Fermentatus* leuior est & coctioni distributionique aptior quam *azymus*, aut *acrizymus* qui *δύσπεπτοι* sunt, ventriculum grauant, venasque obstruunt, sed magis Azymus quam acrizymus in quo aliquid inest fermenti sed minus quam oporteat. *Salitus* salubrior, iucundior, leuior non salito qui difficilioris coctionis habetur. Insalubres autem sunt omnes qui præter salem aut fermentum, caseum, butyrum, vel quod simile admittunt; euadunt enim *δύσπεπτοι*, ventriculo graues, generandisque obstructionibus opportuni. *Sapidus* panis insipido præferendus maximè cum ex modulo mistionis suauitas illa exurgit. Male *subagitatus* panis obstruit, inflat, onerat. *Clibanites εὔπεπτος* omniumque optimus est quod vt ait Galen. 1 de alim. facult. cap. de tritico *per totum seipsum æqualiter coctus sit*, Quo loco obseruabis ex Mercuriali libro primo var. lect. cap. 12. errare eos qui credunt eum panem in maioribus furnis, Ipnitem verò in minoribus coqui solitum: ac proinde eum panem magis similem fuisse pani nostro biscocto, quam nostro vulgari. Erat enim Clibanus vt scribit Cassiodorus in psal. 20. *coquendis panibus ænei vasculi deducta rotunditas quæ sub ardentibus flammis ardet intrinsecus*: quem Cato lib. de r.r capite 74. testum visus est appellare. Quod autem Clibanus maior furnus esse

non possit, colligimus ex Aristoph. In Acharnensibus vbi Dicæopolis legatum irridet qui boues è clibano integros in conuiuio appositos iactabat, quod tamen à ratione alienum non fuisset penitus, si furnis nostris maiores fuissent clibani. *Furnarius* panis præcedente paulo deterior est quia in profundo non similiter assatur. Tostus super craticulam, cineres calidos, aut foci pauimentum, prauus vt qui inaqualiter se habeat, exusta namque superficie partes intimæ crudæ relinquuntur. *Subcinericius* omnium deterrimus quod cineres prauitatem illi aliquam aspergant, *Biscoctus* vim habet deficcandi & cum ƒiligineus est, minus omnium excrementi relinquit. *Recentes calidi* siticulosi sunt, flatusque pariunt atque suffocationes: *Recentes frigidi* salubriter atque iucundè esitantur: biduani triduanique neque gustatu grati sunt, neque vtiliter eduntur, quod præ siccitate concoquantur ægrius, minusque nutriant. *vetus* panis durus & mucidus situmque recipiens humorem melancholicum generat, aluum adstringit, ægreque conficitur. *Magnus* panis & maximæ molis valde nutrit, quod ignis eius humidum non excoxerit, grauitatem tamen affert ventriculo & flatus excitat qnod æqualiter coctus non sit vndecumque. In *paruo* & minori ignis violentia crustam iusto maiorem vndique inducit, proinde sanguinis assati materia est & siccitatis causa: *Mediocris* itaque *magnitudinis* panis magis laudandus. *Spongiosus* & *lenis solido* & *graui* præstantior nam & leuiter alit, & obstructiones in visceribus minimè creat. Ex his colligimus panem siligineum ex tritico maturo non admodum recenti Panis optimus.

vetusto, solo pingui enato, tineis, puluere, lolii semine, nigella aut pruina minime vitiato, non imbre madido, aut ex asseruatione fœtido confectum, benè pertritum, fermentatum, salitum, coctum, omnium esse vt lautissimum sic saluberrimum. Primo enim non parum interest quo solo triticum prouenerit considerare macrone an pingui, humido ac vliginoso, an sicco ac perflato: nam planè vitia soli secum triticum refert ex quo redditur aridum nimis aut tenue, vuidum aut pingui nimis humore densatum, cortice furfurisque parte plurima, farinæ exigua constans. Sic ex commentariis decurionum Parisiensum colligimus quatuor generibus tritici vt electissimis ac probatissimis vti Parisienses ad Panificium, quæ ex agris quatuor vrbi vicinis asportata sint *Belsico*, *Francico*, *Bryæo*, & *Namterreo*, *blé de Beauce*, *de France*, *de Brye*, & *de Nanterre*.

Solū tritici considerādū.

Secundum obseruandum ne tricitum quamuis laudabile statim ex area ad molam mittatur, sed aliquo tempore asseruari debet in loco sano minime fœtido aut humenti, sed alto & perflato vt excrementitius humor exsiccetur: cum recens ex area molitur plusculum farinæ reddit sed excrementitiæ; cum diutius asseruatur siccam farinam & modicam exhibet: ipsum præterea repurgabis rebus inutilibus vt puluere, loligine, nigella & aliis quæ vitiosum alimentum generare possunt. Sic mundatum tum demum molæ committitur, sed molarum haud parua sunt discrimina, penes duritiem, soliditatem & colorem: probantur ex durissima lapidum materia, nam *molliores & teneriores*, vt ait Bruyerinus de re cibaria libro sexto capite secundo *atteruntur erodun*tur, *semperque relinquunt aliquos calculos versando ac rotando qui farinæ confusi ac misti gratiam & salubritatem panificio adimunt, & plerumque den-*

Triticum recens.

Molarū discrimina.

tibus admodum noxii sentiuntur, cibisque ex ea confectis commendationem detrahunt. Laudantur quoque ex solidis lapidibus: circa Tholosam fiunt molæ ex saxo arenaceo rubro candidis maculis distincto in quo ranæ rubræ, quas Græci πυριφρύνους vocant generantur: *quo circa id genus saxa omnia* (si credimus Guillandino comment. in Plinium) *priusquam molas ex eis faciant, perfringunt quod ni fecerint. ranæ vbi cum molæ versantur concaluerint inflari solent, & disruptis molis frumenta veneno inficere*, Hactenus Guilland. Color quoque necessarius in molis quo fit vt molis candidis triticum comminuant, nigris fruges minutas frangant. Præterea videndum qua vi impellanmolæ, nam pistrinorum aliæ viuis aquis agitantur, aliæ per rotas pensiles vi æolica hoc est ventorum flatu versantur: dicuntur autem farinæ Aeolicorum pistrinorum deteriores farinis aquatalium pistrinorum, credo quod vniformis est ac pene semper æqualis agitatio molarum per aquam, inæqualis valde per ventos qui modo validius modo lenius spirant, itaque pistura tritici per aquam æqualis, æqualitatem partium in farina parit, inæqualis per ventum, & inæqualitatem & diuersitatem maximam. tertio è molendina farina cribris transmittenda est, à quibus differentias præcipuas panificii desumimus, prout scilicet spissioribus minutioribusque foraminibus aut rarioribus ac patentioribus incernicula constant. Sic alia dici possunt *Siliginaria* quæ siliginem ex farina subducunt, alia *Similaginaria* quibus similigo cernitur, alia *Pollinaria* & sic de cæteris. Quarto notandum farinæ, modum fermenti addendum esse ante subagitationem. Est autem fermentum sic dictum quod feruendo crescat Græci ζύμωμα καὶ ζύμην vocant, quod nihil aliud est quam farina subacta ad pultis modum decocta,

Pistrinorum genera.

Incernicula varia.

Fermētū

& relicta donec acescat; eiuscemodi fermentum optimum est sine additione, quod nonnulli faciunt, aceti, succi acerbi, omphacii &c. sicque seruari potest in decimum quintum diem, vltra si protrahatur corrumpitur. Pridie itaque quam panis fiat aqua feruenti diluunt versantque cum farina fermentum quod hyeme multa veste tegunt & velant ne vis euanescat. Eius opera pasta fermentescens excrescit & turget, & glutinositatem atque crassitiem nimiam deponit, sicque attenuatis partibus glutinosis quædam aereæ inducuntur, à quibus leuis rarusque ac spongiosus redditur panis. Galen. primo de aliment. panem qui fermento omnino caret nemini prorsus esse accommodum scribit. Celsus tamen libro secundo capite vigesimo quarto panem sine fermento posuit inter res stomacho idoneas, & cap. 25. fermentatum panem inter res stomacho alienas, rursum cap. 28. panem fermentatum dixit facilè intus corrumpi, non fermantatum difficile: En vt Galeno Celsus videtur contrarius: vtrumque tamen possumus consiliare, si dixerimus Galenum locutum fuisse de pane velut alimento, Celsum de pane velut medicamento. proinde Celsus εὐστόμαχον vocat panem ἄζυμον, quia vt ipse innuit cap. 30. sequenti, adstringentis est facultatis, scimus autem ex Gal. adstringentia εὐστόμαχα esse cum sint roborantia pari modo Galen. libro secundo de alimentis cap. de rubi fructibus βατίνα monuit, licet admodum adstringentia, capiti & stomacho nocere si sine lotione sumantur, quia, vt dixerat capite de sycaminis aliud est alimentorum aliud medicamentorum facultates exponere Quod autem de medicamentis eo capite egerit Celsus ex eo patet quod illic acida posuerit inter εὐστόμαχα,

Celsi locus difficilis explicatus.

cap. vero 21. eadem acida posuerit inter res mali succi quo loco nemo dubitabit eum de alimentis agere de quibus solis dicitur aliquid esse boni vel mali succi. Similiter cum cap. vigesim. quinto alienũ stomacho dixit panem fermẽtatum, locutus est de eo velut medicamento, quia certissimum est ea remedia quæ rara sunt & spongiosa, qualis est panis fermentatus, laxare robur ventriculi, proinde stomacho esse aliena; idcirco eo capite lac & omnem caseum aliena fecit stomacho, quæ boni succi esse dixerat capite vigesimo. Idem de cæteris est dicendum & concludendum cum Celso capite vigesimo quinto *non quicquid boni succi est, protinus stomacho conuenire, neque quicquid stomacho conuenit, protinus boni succi esse*, quia multa bona sunt vt *medicamenta* quæ vt *alimenta*, mala existunt. Ex quo sequitur Celsum Galeno nullo modo esse aduersum quod omnes tamen hactenus sunt arbitrati. Est ergo fermentum in pane vtilissimum, si ea quidem quantitate ponatur quæ nec excedat nec deficiat. consulo tamen vt potius in excessu peccetur, præsertim, si ex trimestri tritico aut recenti panis paretur, quia in illis plus semper glutinositatis deprehenditur. Nihil autem mali aliud ex fermenti excessu accidit quam minor alimonia ob nimiam raritatem, raritas enim & laxitas nimia addita pani facit vt minus alat, & vt alimentum citius dissipetur: at vbi in defectu fermenti peccatur, grauissimæ noxæ contingunt, cruditas, tardus descensus, meatuum prope omnium infarctus vnde morbi tandem grauissimi.

Quinto animaduertendum est, cum fermento totam farinam multum diuque subagitandam esse ac versandam cum multa aqua tepenti optima,

& salis eximii momento, sicque versatam pastam tribus horis veste tegendam priusquam secta & diuisa in fragmenta & in orbes modicos tornata clibano aut furno coquenda exponatur. Subagitatio in omnem partem crebra sit, assidua, & exacta quo fermenti, salis, & aquæ vires quoquouersum insinuentur, sic fiet vt disrupto glutino & visciditate euicta panis bene solutilis reddatur, neque ori vel stomacho repugnet: cum versatio exacta non est, post cocturam panis, reperiuntur partes etiamnum farinaceæ; Interdum aliæ nimium salitæ, aliæ insipidæ prorsus restant. Iuuat autem subagitationem *Aqua* quæ cum copiosa est pastam auget, quia eius beneficio minus densata, sed spongiosa magis ac leuior euadit, ex qua fit panis maxime omnium coctu facilis quamuis exiguum, corpori alimẽtum. parumque firmum ac permanens suggerat. Aqua minus iusto si admisceatur massam reddit solidiorem, duriorem, grauiorem, ex qua facti panes alimenti plus exibent ipsumq; durabilius sed cõcoctu magis difficile. Cum vero frigidior aqua infunditur vitium exurgit quod rustici Parisienses vocant *Laqueux* quæ est aquosa concretio ac velut congelatio micam panis obsidens. Salis interim moderata aspersio vtilis imo necessaria tum quod gratiam palato addat & ventriculo acceptiorem reddat panem, tum quia nimium humorem exsiccet, sicque panem & coctioni & distributioni aptiorẽ efficiat; eius exuberantia plus iusto siccescit panis ac durescit, retorridumque in corporibus sanguinem cumulat. Detestandus eorum est error qui loco salis aqua marina panem subigunt, nam inde morborum ilias exoritur. Puniendi quoque pistores qui vt panis grauior fiat, salem detrahunt, norunt enim salis admistione leuiorem panem fieri, cuius rei causam postea dabimus. In summum *salitus* panis non salito iucundior est ac salubrior:

Subagitationis ratio.

Aquæ modus.

Salis moderatio.

quamobrem laudare non possum *Lutetianum* panem qui sine sale paratur, dicique non potest quam morborum multitudinem ciuibus accersat. Crediderim calculorum generationem quibus obnoxij sunt Parisienses hanc præcipuam habere causam: Veram enim esse Galeni sententiam arbitror lib. 1. de alim. cap. de Pane loto asserentis *cibos omnes boni succi & multi alimenti eos qui ipsis assidue vtuntur, lædere, obstructiones in hepate parere & in renibus calculos gignere, Cum enim,* inquit, *humor crudus lentorem assumpsit & transitus per renes quibusdam natura sunt angusti ibi quod crassissimum est ac maxime lentum diutius moratum πῶρον, id est, tophum prompte gignit.* Nemo autem est qui ignoret panem Parisiensem vulgarem vt boni est succi, sic multum nutrire, succumque alibilem suggerere diu perdurantem maxime cum magna copia ingeratur: exinde quoque cõtingit vt plenitudine Parisiẽses laborent ac πολυαιμίᾳ, quæ coerceri nullo aptiori remedio potest quam phlebotomia frequenti, quod obseruare debent ij qui Parisiensibus Medicis iniurii eos αἱματοπότας vocant propter sanguinis detractionẽ quam frequẽquenter præscribunt. Vltimo considerandum vt exacte Panis coquatur, quod fiet si furnus rite incaluerit, & panis moderatæ fuerit molis. Incalescat furnus lignis siccis & sanis non cariosis, putribus, fumidis aut grauem odorem habentibus; Incalescat autem moderate non tenuiter, non supra modum. Ex imbecilli coctione vitium Pani accedit contumacitatis cuiusdam in ore ac tenacitatis, sic vt commodè mandi non possit, sed palato hæreat & visciditate quadam os oblinat eiuscemodi Panem Galli vocant, *Pain gras-cuit*, quasi dicas crasse coctum. Fit id interdum Pistorum auaritia dum pondus in pane quærunt. Certum enim est minus coctos ponderosiores esse ob humoris copiam intus manentem. Vitium huic contrarium

Calculus morbus familiaris Parisiensib.

Parisiẽs. plenitudine laborans.

Coctionis modus.

est tostio ex immodico ignis calore non alienum tantum humorem ac superuacaneum absumente, sed & natiuum succulentum & alibilem, probandus ergo moderatus furni calor cuius beneficio sensim per totos seipsos æquabiliter panes coquuntur maxime si neque prægrandes fuerint, neque minores. Atque hæc de pane laudatissimo cognoscendo dicta sufficiant; omnia quidem scrupulosius & minutius exequuti sumus sed in re talis momenti & in alimento tam communi & necessario leuissimæ obseruationes magnum pondus habent.

Aliæ panis species.

Non ignoro alia panificii genera recenseri, singulisque vrbibus ac prouinciis sua esse ac propria; sed quæ diximus omnium norma esse possunt ad quam proprietates & temperamenta cuiusque panis examinari debent. Solum panem triticeum intelleximus non ex hordeo, secali, milio, aliisue cerealibus confectum. Non est vero quod longius diuagemur in exquirendis hordei & secalis speciebus, virtutibusq; earum inuestigãdis. Breuiter dicamus *Hordeaceos* panes triticeis multo minus alere: qui tamen ex præstantissimo hordeo conficiuntur minus à triticeis absunt, qui vero ex laxo & leui. panibus furfaraceis respondent: magis vero refrigerant quam triticei ac detergent, vt idcirco alienum non sit interdum tritico hordeum admiscere, plura lege apud Bruierinum de re cibaria libro quinto capite octauo. *Secalini* panes ad aluum emolliendam primo cibo sumpti prosunt, sunt tamen atri & ponderosi qui mandendo lentorem dentibus repræsentant, & stomacho ingratissimi sunt, quod grauitatem insignem afferant, otiosis præsertim, difficillime conficiantur, obstructiones viscerum pariant, in renibus calculos gignant, mali succi, crassi, lenti & melancholici existant. Cæteros panes ex aliis cerealibus paratos non moror quod vitiosum succum producant.

Cæterum quæ dicta sunt de pane, de toto & integro pane intelligenda veniunt, non de eius partibus sigillatim sumptis, quæ diuersas penitus facultates obtinent. Partes autem panis duæ sunt μύελος καὶ θρύμμα *Medulla* & *Crusta*, *Medulla* seu μεσαίτατον τοῦ ἄρτου mollior est pars, candidior, humidior crustis vndique obducta ad quam præsertim pertinent omnes illæ virtutes à nobis de panibus enunciatæ. *Crusta* vero est duplex superior quam Græci ἀττάραγον vocant, Latini *Hettam* licet proprie hetta seu hecta & ἀττάραγος non sit ipsa crusta superior, sed φλύκταιναι pustulæ quæ vi ignis in illa crusta erumpunt ac efflorescunt quas nonnulli ψῦχας appellant. vt notat Hesych. in lex. Crusta inferior proprium nomen non habet, denominari tamen potest à pustulis quæ in ea quoque protuberant, quas Græci nominant [illegible]. Crustæ proprium est desiccare, humiditates superfluas absorbere, calorem acuere: si retorrida sit humorem generabit adustum & atrabilarium quod colligi potest ex Gal. comm. 104. in libr. quart. de victu acutorum exemplo carnium quæ ob assationem ambustæ tum ad succi bonitatem tum ad concoctionem sunt inhabiles, choleramque pariunt propter eam quæ eis accidit acrimoniam. Quo nomine *cholera* non intelligendus est humor biliosus quem vulgo cholericum vocant, non Ira quam nostrates appellant choleram, sed cholera morbus sine febre (vt ait Gal.) acutissimus & periculosissimus Non ea tamen est crustæ malitia vt morbum illum producere dicatur, nisi ex exustione nigra fuerit vetus ac mucescens, & multa copia ingesta.

Panis partes.

Hetta quid.

Crustæ facultas.

Pro coronide huius prolixæ animaduersionis nonnulla de pane problemata proponemus ac dissoluemus.

Problemata de Pane.

Primum est cùm glande primos homines vi-

xisse perhibeantur vnde Panis in vsum primò venit? Certum est barbaras quasdam gentes ante cultum glande vsas esse; ac inter cæteras Arcadas quos Plutarc glandiphagos non ineptè idcirco vocauit, hinc Oraculum.

Glande satur multa obsistet tibi plurimus Arcas.

Quod videre potes apud Aelian. de var. histor. lib. 3. cap. 39. & Pausan. lib. 8. Sed omnium gentium primus hic cibus non fuit: Appii enim & Tirynthii pyra, Athenienses ficus, Mæotici milium & lotometram, Medi Amygdala, Ichthyophagi pisces, locustas Aethiopes, Indi arundinum fructus, Getuli ferinam carnem, Chelonophagi testudines, Persæ cardamum, palmulas Cormani, alii alia pro cibis panis loco primum habuerunt vt ex Aeliano, Strabone, Solino, Herodoto, Mela, Philostrato, Diodoro Siculo, Plinio, Arriano collegit Alex. ab Alexand. lib. 3. genial. dier. cap 11 & eius commentator And. Tiraquellus. Attamen vt verum fatear, hi omnes cibi pane multò posteriores sunt ac recentiores. Ex libris quippe Moysis Hebræorum legislatoris qui rerum omnium origines complectuntur, constat Panem cibum esse vetustissimum ac, vt ita dicam, à fructibus primum. fructus quippe arborum Adamo alimoniam præbuere in terrestri paradiso degenti. vbi vero loco illo exclusus est ob trangessum Dei præceptum, coactus fuit terram colere & arare, vno verbo agriculturam exercere, panemque in cibum præparare sicque commutatus est victus Adami ex fructibus arborum sponte ortis in victum ex herbis agrorum magna diligentia exeultorum. *Nam ante peccatum non fuisset opus homini terram colere ad percipiendos fructus degendæ vitæ necessarios, cum Paradisi terra in qua versatus fuisset homo per se fertilissima, quæcunque ad hominis victum pertinuissent: sponte natura suppeditasset largissime: at eo solo exterminatus homo ex multis*

Panis primum alimētū.

as

ac diuersis terris plerũque sterilibus aut agre fructus optatos ferentibus alimenta sibi petere coactus fuit ait elegãter Perer in cap. 3 Genes. quo loco imperauit Deus Adamo vt *In Sudore vultus sui vesceretur pane*: Hunc autem Sudorem Aben Ezra refert ad eos labores quibus Sudor maximè excitatur vt est ventilatio, commolitio, subactio farinæ, pinsio, coctio vnde colligere est tum Adamo supplicium & industriam datam panis conficiendi. Ab eo tempore ad diluuium usque panis vsus nusquam intermissus cum non defuerint nec Agricolæ nec frumenta. Sed diluuio propagata hominum gente & in diuersas orbis partes dissseminata, plurimis populis panis defuit, tum ob agrorum sterilitatem qui triticis generandis inepti erant, *Nec enim omnis fert omnia Tellus*: tum propter desidiam aut ignorantiam incolarum, qui terram colere aut nescirent aut detrectarent, ex quo contigit vt aliud alimentũ magis obuium quidam eorum vsurparent pro cõmoditate soli & terrarum quas incolebant. Sed glandium nullus vsquam esus fuit apud Hebræos, sed solius Panis cuius etiam quærendi gratia *Abrahami* Nepotes relicta patria in Aegyptum descenderunt. Prout autẽ frequens Institui inter gẽtes cœpit cõmercium sic vsus panis ad omnes peruenit, illique attributa fuit Panis inuentio qui vsum illum primus docuisset, sicque multi habiti sunt Panis Inuentores quia vnus non potuit ad diuersas gentes illius vsum deferre. Proinde Diodorus Siculus libro primo Isidi panis inuentionem tribuit apud Aegyptios, Pausanias in Arcadicis Arcadi Triptolemi filio apud Arcadas, Plinius libr. 7. cap. 56. Cereri apud Atticos, Italos, & Siculos, Iustinus Triptolemo apud Eleusinos, Macrobius & Eutropius Saturno apud Latinos, Trogus Habidi Hispaniæ Regi apud Hispanos, alij Pani, alij aliis prout obseruare est in historicorum le-

Panis inuentores

ctione. Sed origo prima ab Hebræis, Hebræi à Noaco, Noacus, à Maioribus qui ante diluuiũ fuerunt, hi tandem ab Adamo & Caino qui primi omniũ nascente mundo & Agriculturam excoluerunt & panificium excogitauerunt. Quo loco reprehendendus est Possidonius philosophus qui Sapientẽ in pistrinum vsque deduxit & philosophiam panificii inuentricem finxit. *Philosophus*, inquit, *rerum naturam imitatus panem cœpit facere. Receptas in os fruges concurrens inter se duritia dentium frangit, & quicquid excidit ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero salinæ miscetur vt facilius per fauces lubricas transeat. Cum peruenit in ventrem aquiliculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc philosophus aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motus alterius expectat. Deinde vtriusque attritu grana franguntur & sæpius reteruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsio & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem quem primo cinis calidus & feruens testa percoxit, deinde furni paulatim reperti & alia genera quorum feruor seruiret arbitrio.* Hæc Possidonius apud Senecam epist. 90. qui philosophiæ tribuit quod fuit tribuendum Deo, quiquidem scientiarum & artium omnium atque adeo agriculturæ ac Panifici notitiam gratuita liberalitate Adamo infudit quemadmodum docet D Thom. 1. parte quæstio. 94. attic. tertio & quæstio. 101. articulo primo.

Panis inuentio apud Græcos.

Secundo problemate quæritur quo tempore, ex qua materia, & à quibus Panis confici solitus est apud Græcos & Latinos? Athenienses dicũtur vsũ panis accepisse à Triptolemo sub Erichtheo rege quod incidit in annum mundi. 2518. regnanto apud Hebræos Moyse. Romani vero Pistores per annos fere sexcentos vsque ad Persicum

bellum nullos habuere teste Plin, lib. 18. cap. 11. pulteque non pane victitabant: notatque Festus Pompeius cocum & pistorem eumdem fuisse. Materia autem ex qua Panes facti sunt primo apud Græcos Hordeum fuit nam Dionys. Halicarnass. lib. 2. scribit putasse Græcos hordeum fuisse *Frugem vetustissimam*, quod innuit quoque Plinius libro octauo capite septimo, & Theocriti interpres ad Idyll. 7. velut explicat diffusius Marsil. Cagnatus libro primo variarum obser. cap. 28. At Romani ex farre primum panem confecerunt Ouid. 6 Fast

Materia panis.

Sola prius furni torrebant farra coloni.

Tradit Plinius ex Verrio libro 18. capite septimo farre tantum è frumento populum Romanum trecentis annis vsum, quod idcirco *vetustissimum frumentum* vocabant teste Halicarnass. loco laudato. Porro cum veteribus Romanis molarum nullus vsus foret, sed fruges igne tostas in pilas coniectas pinserent, inde dicti *Pistores* & *Pisones* qui & idem *Coci* erant quibus cura fuit parandi panificii: sed mox eam sollicitudinem mulieres suscepere, exemplo credo aliarum nationum apud quas mulieres etiam Regiæ pistrices erant, vt obseruare est apud Herodotum lib 8.

III. Cur in pane rei alimentariæ summam natura posuit? an quia panis merum est alimentum, cibi cæteri alimentum medicamentosum certe Gal. 6. de tuend. valet. panem tanquam simplicissimum alimentum laudat, & Aphrodis. probl. 66. libri secundi panem omnium ciborum maxime nutrire censet. an quia cum frequentissimè edatur nullum vnquam fastidium parit sicut cæteri etiam delicatissimi cibi: Hoc autem cum naturæ nostræ familiarissimum esse demonstrat: etenim non nisi à temperatissima causa vniuersalissimus eiusmodi effectus proueni-

re poteſt, idcirco Gal. 7. de vſu partium cap. 8. *naturæ noſtræ familiariſſimum* illum conſtituit & laudatiſſimum facere ſuccum docuit lib. 3. de alimentorum facultatibus An quia cibi nomine apud Catonem li. de re ruſt. panis ſignificatur, quodque Græci σιτίον & σῖτον genere neutro cibum vocant σῖτος vero genere maſculino frumentum quaſi σιτίον dictum ſit quoniam illius materia eſt σῖτος An quia triplex homini alimentum ſuppeditat ſpirituoſum, liquidum & ſolidum? Nemo ignorat Democritum ſolo panis odore vitam per triduum protraxiſſe, quod etiam de Demetrio Cydonio narrat Athen. ſecundo Deipnoſ. ſua itaque ſpirituoſa & odorabili ſubſtantia ſpirituoſum eſt alimentum panis Inſtar quoque potus cum iuſculo ſumptus ſitim ſedat: ſolidus ſolidum nutrimentum præbet vt annotauit Zuingerus ad lib Hippoc περὶ τροφῆς Aph. 32. An quia panis nomine omne genus cibi ſacræ litteræ comprehendunt? Id certè admonuit D. Hieronym exponens votum Iacob cap 28 Geneſ. conceptum, quo quidem à Deo expoſtulabat *Panem ad veſcendum & veſtimentum ad induendum.* Verum panis ille triplex erat ſi credimus Ruperto in eum locum *panis* ſcilicet *vitæ æternæ* de quo dicit Dominus *Si quis manducauerit ex hoc pane viuet in æternum.* Panis *intelligentiæ* de quo dictum eſt, *Non in ſolo pane viuit homo ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei*, & panis *vitalis* confirmans hominem quē ſolus ipſe producit de rore cœli & de pinguedine terræ. Ex his omnibus de pane licet cōcludere quod Gal de cera: hanc enim quod aliis medicamentis miſceretur *materiam* appellauit *medicamentoſam*; Nos quod panis *omnibus modis alat*, *omnibus alimentis* miſceatur, *omnium gentium* ſit cibus, *ſummam rei alimentariæ* contineat, denique quod ſit *panis* iure eum appellare poſſumus *materiam alimentoſam.*

IV. Cur panis tam conformis est naturæ humanæ? An vt ait Francisc. Georg. venet. sect. 7. tomi sexti probl. probl 246 quia *temperatissimus est cibus*. *An quia est cibus iouius an ties vim à Ioue qui semper iuuat. Nobis autem propitius est Iupiter o fontem pietatis & bonitatis diuinæ cui directe ipse subest vt secretiores Theologi docent. Hinc Christus voluit præbere nobis cibum cœlestem corporis sui sub panis specie tanquam perfectissimum alimentum & super omnes cibos humanæ vitæ accommodatissimum.* An quia ambo panis & homo eiusdem sunt originis? homo enim ex terra eductus velut Rex & Imperator viuentium, Triticum ex terra genitum velut vegetabilium omnium princeps nec melius luxuriat vllibi, quam vbi oleto humano, aut humanis cadaueribus agri pinguescunt.

V. Cur Plautus in Curculione dixit ventris stabilimenta esse panem & carnem bubulam? an quia ad robur confert, sic scriptum est primo Reg. cap. 28 *Et robur non erat in eo quia non comederat panem tota illa die*. An per panem intellexit azymum, aut acriazymum quibus Messores & Athletæ vtuntur vt robur sibi côcilient diuque nutriantur, est enim ille panis vt solidus sic vbi confectus est solidum nutrimentum præbens. An quia panis siccus comestus serosas ventriculi superfluitates ebibit quibus sæpesæpius languet & laxàtur. Sane Iul. Capitolinus auctor est Antoninum Pium Cæsarem senem iam ac silicernium manè solo pane sicco robur virium sustentasse.

VI. Estne comedendi panis certa quantitas definienda? Ita est nam panis multum probeque nutrientis quantitas minor esse debet: calor ventriculi quo maior est vt hyeme eo panis copiam maiorem expetit: corpori superfluis humoribus carenti & vehemêti exercitatione vtenti copiosior panis conuenit; denique maiori quantitate edi

Panis edendi quantitas

debet cum alimentis quæ minus nutriunt vt sunt fructus, herbæ & pisces, quam cum carnibus πολυτρόφοις. Porro obseruat Marsil. Cagnat. libro primo de sanit. tuend. capite decim. oct. apud veteres vulgare demensum panis quod pro diurno cibario viritim dabatur fuisse *Chœnicem* seu quantũ Chœnice capiebatur. fuit autem Chœnix genus mensuræ quã Hebræi Homer vel Komor vocabãt: eam Pollux libro quarto & decimo Onomast tres cotylas habuisse refert, fuisseque cibum diurnum addit Angelocrator doctrina de ponderibus sicut Romanis sextarium castrensem. Hinc prouerbium *super Chœnicem ne sedeas* dicitur in eos qui in diem viuunt nulla cura futuri. Credidit Budæus libro quinto de asse Chœnicem fuisse duorum sextariorum, sextarium vero duodecim cyathorum, cyathum vnciarum duarum, sic vt in chœnice vnciæ quadraginta octo fuerint ex quibus Athenis quatuor magni panes conficiebantur, octo vero parui ex Interprete Aristoph. in vespis. Cibus igitur diurnus & vulgaris quatuor panes fuere, quorum singuli ex farinæ tritici libra vel libræ sextantibus quinque conflabantur. Notandum tamen est eos qui libras panis quatuor singulis diebus absumebant & pauco obsonio vsos, & magna exercitatione. Apud Parisienses primarius panis & candidus est vnciarum duodecim, secundarius quatuor librarum. Sũt autem multi qui tres panes candidos singulis diebus edant, nullus qui possit vno die secundarium panem conficere, quia solo pane nemo contentus viuit, sed vna carnes assumit, adeout mirum non sit si nostris temporibus tantùm panis quantum olim, non absumatur.

Panis diurnus.

Panis Parisiensis pondus.

VII. Cur Hippocrates repletionem panis pessimam dixit? Nusquam diuini Senis ea fuit sententia, nec quid simile in eius monimentis reperi-

est. præterea nullus est eius rei insignis auctor, nisi forsan producatur Auicenna fen 3. primi Doct. 2. cap. 7. ad finem vbi scripsit hæc verba. *amplius scire debes quod impedimentum panis cum non digeritur est multum. Sed carnis impedimentum cum non digeritur est minus hoc.* quo loco Iacob. de partibus ait repletionem panis esse malam *quia stomacho diu iacet grauans ipsum plurimum & opprimit pectoralia; quod si descenderit tandem de stomacho non bene digestus oppilabit hepar & meseraicas. at Carnes,* inquit, *minori nocumento sunt quia plus proportionantur humano corpori & minus premunt pectoralia: & si transeant indigesta ad hepar & miseraicas minus stabiles & magis curabiles opilationes inducent quam panis trahentibus membris auidius succum carnis propter similitudinem quam succum panis.* Repletio panis mala.

VIII. Estne ergo repletio panis pessima obidque vituperandusne est panis? imo vero licet panis repletio pessima sit, id tamen potius ei laudi esse debet quam vitio, primo quia hoc ex copia alimoniæ quam firmam & durabilem suggerit Panis, aduenit, sic vt vsu illius nimio sanguinis exuberantia distendantur venæ, totum corpus maiorem in molem assurgat, meatus obfarciantur, ac perspiratio impediatur, quod quidem ex bona & laudabili causa periculosus est ac damnosus effectus. Secundo quia quæcunque optima sunt si propter copiam corrumpantur eorum corruptela multo est deterior quam eorum quæ minus bona sunt quemadmodum Baptist. Syluatic. controuers. 6. & Vincen. Alsarius libro septimo de morbis lectione quadragesimo sext. referunt ex Hippocr. libr. περὶ παθῶν. Cum ergo hoc panis vitium sit excessus bonitatis non malitiæ, nequaquam inde Panis vituperandus venit. Audiendum potius censerem Ichthiophagi illius apud Herodot. libro tertio de Historia.

Pane censuram. Is cum sciscitatus esset quibusnam rebus vesceretur Rex Cambyses, & quodnam longissimum tẽpus vitæ Persis esset; audiissetque vesci Regem pane, cuius totam historiam acceperat, nec Persas vltra octoginta annos viuere; tandem pronuntiauit *Nihil se mirari si stercore vescentes Persæ paucis viuerent annis*, ὐδὲν θαυμάζειν εἰ σιτεόμενοι κόπρον, ἔτεα ὀλίγα ζώουσι. alludebat autem ad fimum & olecum quo stercorari agri solent vt fœcundiores reddantur, ex quo interdum non leue tritico vitium adnascitur vtentibus perniciosum.

Nutritio panis & carnis quæ melior.

IX Estne nutritio panis an carnis melior? respondet Petrus Hispanus comment. in lib. Isaaci ,,diætar. particul. panem magis vel melius nu-,,trire accidentaliter, quod tardè conuertatur & ,,multum immoretur: carnem vero magis nutrire ,,naturaliter, quia citius digeritur & citius dissol-,,uitur à membris. vel dicendum est quod caro ,,magis nutrit naturaliter & accidentaliter; natu-,,raliter quia magis & citius conuertitur in sub-,,stantiam membrorum, accidentaliter quia tar-,,dius separatur à membris, & hoc patet quia na-,,tura magis allicit nutrimentum carnis quam pa-,,nis, & sicut plus allicit etiam tardius finit abire, ,,& ita plus moratur in membris & sic plus nutrit ,,accidentaliter. Quod si dicatur in pane esse cibũ ,,& potum aquam scilicet & farinam: dicendum ,,quod verum est, sed illa humiditas est aquosa ,,vnde non nutrit, carnis autem humiditas aerea ,,calida & humida cuius ratione nutrit.

Repletio carnis leuior.

X. Cur repletio carnis minus nocet quam repletio panis? an ob rationem à Iacobo de Partibus allatam & problemate septimo propositam. an eius rei repletio minus timenda est quæ minus nutrit tardiusque conuertitur in substantiam membrorum, ex quo leuior argui potest panis repletio. Anne dicendum est eius rei tantum repletionem

minus esse timendam quæ minus nutrit ratione tenuitatis substantiæ non ratione impuritatis, quo sensu asserendum panem minus nutrire ratione impuritatis ac viscositatis suæ, eius idcirco repletionem magis timendam. vide Petr. Hispan.

XI. Cur magis nutrit siligineus panis & candidus, quam ater & furfuraceus? an quia candor ex medulla tritici, nigrities ex cortice: nutrit autem triticum non cortice sed medulla, an quia albus magis attrahitur ad membra ob conformitatem naturæ quæ in colore consistit, ater vero conformitatem illam non habet propter furfures qui frigidi & sicci sunt. an quia albus diutius immoratur in membris cum natura sit magis auida in eius retentione. Nec dicendum est atrum magis nutrire quod crassarum sit partium sicut dicitur caro bouina magis nutrire quam caro pulli: nam ratio hæc locum habet in rebus eiusdem generis iisdem obseruatis conditionibus: at panis ater non nutrit ratione fufuris, sed medullæ quam parciorem habet quam candidus. De albo & atro pane.

XII. Cur in Scotia optimus omnium panis esse dicitur? an quia terra leuis est idcirco quod producit triticum leue: an quia singulis regionibus, aliquid singulare & eximium innascitur ratione soli & cœli: An quia triticum Scoticū minus terræ retinet propter terræ leuitatem & raritatem quemadmodum Theophrastus dixit libro quarto de causis plantarum cap. 10, trimestre triticum leuius esse, quasi minus terræ retineret propter temporis breuitatem à semente ad messem! an quia gelido solo nascitur & diuturnis niuibus operto, sicut idem Theophrast. refert de Pontico tritico quod κυφότατον καὶ σκληρότατον vocat *facillimū & durissimum* tum ob solum leue tum ob gelu & niuem cuius commoda recenset Scaliger comm. in Panis optimus in Scotia.

Niuis effecta. libro secundo Theoph. de caus. plant cap. 2. *Nix*, inquit, *postquam incubuit duo facit, dum manet ἀναζυμοῖ fermentat locum ipsum itaque etiam cruda terra dicitur inepta. Intus igitur calorem concludens quem deprehendit coquit aruum. Deinde cum soluitur & marcescit sensim subit. Adderet niuem fimi vicem gerere. omnino enim ex niue fit aliquid lutosum Ad hæc ita censeo, niuem multum concepti aeris continere, tota namque spuma est. Omnis autem aer principium cuiuspiam pinguitudinis est. Nix vero ita gelat tellurem, vt non compilet, sed potius dissipet. Sub niuibus enim solum non solidum stipatumue, sed solutum inuenimus.* Hæc Scalig,

Panis solut corrũpitur. XIII Cur panis sine alio cibo sumptus in ventriculo corrumpitur & acescit. quoue in ventriculo minus ? an quia substantiam admodum lentam & pituitæ proximam producit : an quia acor fermenti caloris vehementia acidum humorem inuehit qui pituitæ sapor est : An hoc tantum contingit in pituitosis stomachis aut prauo humore oppletis quorum calor debilis temperamentum panis ad calorem inclinans & aliquo pacto biliosum superare nequit vnde corruptio & aciditas. Certum enim est bilioso stomacho homines hoc non pati cum panem conficiant teste Gal. lib. secundo de temperamen cap. 6. propter siccum & igneum ventriculi calorem ; idipsum confirmat Auicen. fen 3. Doct. 2. cap. 7 dum ait eos qui igneo sunt stomacho validos & difficiles coctu cibos digerere subtiles vero & coctu faciles corrumpere vide Aphrodis. probl. 17. libri secundi.

Panis calidus sitẽ excitat. *XIV*. Cur panis calidus frigido humidior sitim excitat ? an quia plus humoris quidem habet aerei, sed non aquei cuius proprium est sitim sedare : an quia humorem habet aqueum actu & potentia calidum, proindeque vim desiccandi habentem.

anquia porositate sua ac raritate succos ventriculi ebibit & exsugit.

XV. Cur panis calefactus frigido suauior? an quia calore blando dilatatur & attrahitur foras humor intestinus & è centro circumquaque diffunditur; mediocriter autem humida sapidiora siccis: an quia calore gustus acumen excitatur, frigore infringitur quo sit vt meatibus linguæ per calorem patefactis ac veluti reseratis dulcedo panis altins subeat; an quia calor viscosum panis humorem eliciens facir vt aliquo pacto ori & linguæ adhæreat, diutiusque in partibus gustus retineatur. consentaneum autem rationi est vt aliquid dulcius ac suauius sentiatur quo diutius gustatur, aut in ore detinetur. Calidus panis suauior frigido.

XVI. Cur panes calidi frigidis nigriores apparent? An quia calidis vberior inest humor qui quidem causa est nigroris, poros opplendo, sicut ignis causa est albedinis partes rarefaciendo. An quia calidi effumant exhalationesque emittunt à quibus pori obstruuntur quæ obscuritatis est causa, Calidus frigido nigrior.

XVII. An veteres calido pane vsi? Sic videtur Hieronym. Mercurial. libro sexto variarum lect. cap. 5. & prælectionibus Bononiensib. in lib. Hippoc. de rat. vict. in acutis ob auctoritates & rationes quas cumulauit.

XVIII. Cur panis parum tritus & subactus & panis multum tritus facile franguntur? An quia parum tritus partes habet male vnitas ac inuicem colligatas vnde diuisio atque solutio facilis: an quia hic multum humiditatis continet, humida autem facile diffluunt: an quia panis multum subactus siccior primò fit agitatione, deinde coctione siccissimus, vnde humoris inopia cum contingit facili negotio solui atque frangi.

XIX. Cur panes frigidi humectati & madefacti si se tangunt non cohærent, calidi autem cohærent? causas repete ex Arist. Probl 6. sect. 21. & ex Pet Aponensi in commentario.

XX. Cur Hebræi pane azymo vsi? fermentone semper abstinuerunt? quod ad postremum attinet Cornel. Tacitus historiar. lib. 5. existimat eos à tẽpore cladis & famis hierosolymitanæ omni fermentato pane abstinuisse *Longam*, inquit, *olim famem crebris adhuc ieiunus fatentur & raptarum frugum argumentum panis Iudaicus, nullo fermento detinetur.* Falsa tamen ea opinio est ab ignoratione rerum Hebraicarum nata: & sane, vt ait Lipsius in comment. eius libri, *Strabo, Plutarchus, Democritus apud Suidam multo maiora deliria delirarunt contra hãc gentem & libros sacros* Equidem verum est Hebræos pane azymo vsos certis diebus religionis ergo, sed non ad victum quotidianum Legimus Exodi 12. ob Angeli & Iudæorum ex Ægypto trãsitum præceptum fuisse à Deo vt incipiente quarta decima die mensis primi à vespera Iudæi comederent panem sine fermento ad vesperam vsque diei vigesimæ primæ *Septem dies*, ait Dominus, *fermentum non inuenietur in domibus vestris Omnis qui comederit fermentatum peribit anima illa ex congregatione Israel. In omni habitaculo vestro comedetis azyma*: ex quo factum est vt Hebræi festum illud vocarent azymorum. Sed cur potius pane azymo vsi quam fermentato? an quia festinati cibatus erat symbolum, siquidem eodem loco scriptum est Iudæos ex Ægypto fugientes coxisse farinam in subcineritios azymos: non enim fermentata fuit quod eiecti ab Ægyptijs non potuerint expectare, neque pulmẽtum sibi facere ad viam. Fermentatio autem lenta & morosa res est & à festinantibus aliena. An quia panis azymus sincerior puriorque habitus est & adhibitus in sacris tam apud Iudæos quam Ethni-

Institutio panis azymi.

Iudæi cur pane azymo vsi.

cos D Paul. 1 Corinth. 5 *azyma* vocat *sinceritatis* *fermentum* vero *malitiæ*,& Christus iussit vt discipuli cauerent *a fermento Pharisæorum.* Plutarchus in quæst Roman. quæst.109 Flamini Diali non licuisse fermentum tangere obseru[illegible], aitque *fermentum cum ipsum natum est ex corruptione tum farinam cui admiscetur corrumpit vt languidior fiat & inefficax omninoque fermentatio putrefactionis speciem gerit, quæ si modum excedat plane aridam reddit & perdit farinam.* Gal ipse 1.de facult.alim.azymum festis vsurpatum docet.*Porro*, inquit, *qui fermento omnino caret, nemini prorsus est accōmodus. Quod si casei aliquid insuper addatur vt rustici apud nos festis diebus solent apparare, eosque panes ipsi vocant ἀζύμους*,&c. An quia epulis celebritates exhilarati debent, at azymus panis dulciarius est inter πέμματα seu bellaria enumeratus à Græcis quemadmodū demōstrat. Lang.epist 56.l.1 de aliis significationibus panis azymi ac mysteriis videndi Philo Iudæ.lib de cong.quær.erud.gratia & libro de sacrificijs Abelis & Caini, Pererius in cap. 12. Exodi. & Francis. Georg. Venet. harmon. mundi Cantic. 2, toni 3 cap. 20.

XXI. Cur panis azymus venerem excitat? hæc enim fuit sententia Didymi libro 2. Geop. cap 31. πάντηγὰρ οἱ ἄρτοι οἱ ἄνευ ζύμης γινόμενοι ἐνεργητικώτατοί εἰσι πρὸς τὰ ἀφροδίσια. *In vniuersum*, inquit, *panes absque fermento facti efficacissimi sunt ad venerem*: An quia viscositas frumenti & crassities in flatum vertitur: an quia multum nutrit præsertim corpora valida & robusta: an quia πνευματώδης existit à tritici spiritibus qui inter se fortiter vniti non dissipantur nisi in secunda coctione quæ fit in corpore: an quia succum melancholicum generat, melancholici autem libidinosi. Azymus panis venerem excitat.

XXII. Cur Rhases lib 1. Aphoris. Aphoris. 46. existimauit eos qui panem azymum comedūt corda parua & hepata habere? an rationem habuit Pane azymo vtentes corda parua habent.

prauæ nutritionis quam affert, ex praua autem nutritione attenuatio partium & marcor hepatis & cordis tabem adferens: an per cor & iecur intelligendus est sanguis venosus & arteriosus qui in illis partibus elaborantur, quorum exigua generatur quantitas in debilibus corporibus quæ pane azymo nutriuntur? an per corda parua pusillanimitas audienda est eorum qui eo pane vescuntur: sunt enim illi melancholici quia melancholicum succum, crassum scilicet & frigidum sanguinem panis ille adauget: an vero iecur paruum dixit lienis comparatione, quod lien infarctu humoris melancholici intumescat in hominibus pane azymo vtentibus? Notum autem est vulgare illud, partes omnes tabescere, vbi lien semel luxuriat.

XXIII. Cur Aegyptij sacerdotes pane salito olim abstinebant? an quod vt ait Plutarch. sympos. lib. 5. Probl. 10. sal fugiebant ceu *delicatissimum obsonium* ac *condimentorum iucundissimum*: an propter castitatis studium cui contrarius est sal vt pote qui caloris vi libidinem protitet: an quia Sacrosanctus & diuinus sal existimabatur quem idcirco in prophanos verebantur deducere vsus.

XXIV. Cur salitus panis minus ponderat quam non salitus cum salis adiectio ad pondus facere aliquid videatur? an quia sal depopulatur atque desiccat omnem humorem qui à calore solet putrescere: humoris autem absumptio leuitatem inducit; hinc fit vt panes pridie facti leuiores sint quam cum essent calidi: an vero quia sal sua adstrictione poros & meatus panis externos occludens extraneam humiditatem aditu & ingressu repellit, ex quo & leuior panis redditur & integrior minusque ad corruptionem aptus.

XXV. Quomodo vero pondus pani additur? triplicem modum proponit. Ioa. Baptist. Porta lib.

4. magiæ natural cap.19. primus eſt cum res additæ frumento pani pondus addunt quemadmodum creta inter Puteolos & Neapolim in colle Leucogæo inuenta. Secundus eſt cum res quædam ſiccæ glutinoſæque natura, refractum elemētum in panis ſubſtantiam conſpiſſant, Impediuntque, ne inter verſandum, cribrandum, ſubagitandum, tenuior ac leuior farina euolet, talis eſt oriza & milium. Tertius modus eſt per fermentum quod velut tritici anima vegetat, creſcit vt viuens; rationem eius fermenti lege apud eundem. Creta addita pani.

XXVI. Cur Panes Perdiccæ Macedonum Regis dum mercenarius eſſet Regis Lebæorum in duplū creſcebant. Herodot. in vrania hiſtoriam recitat. ac ſcribit vxorem illius Regis ſua manu cibaria coxiſſe, retuliſſeque ad Regē Perdiccæ mercenarij panem dum coqueretur in duplam molem quam eſſet excreſcere ſolitum; idque ſemper cōtingere; an vero prodigium fuit ac ſignum regiæ poteſtatis quam adepturus erat Perdiccas : an vero ipſe Perdiccas nonnihil fermenti ſuis panibus addebat regina inſcia ac ignorante : an loco aquæ lacte paſtam ſubagitabat à quo panis intumeſceret.

XXVII. Cur panis albiſſimus lumbricos gignit? an quia dulcedine multa particeps eſt, abſtergendi vero facultate caret quia furfuribus caret : dulcia autem quæ minime detergent apta ſunt generandis lumbricis : an quia magna quantitate ſumitur, ex copia vero cibi nimia cruditas, ex cruditate putredo, ex putredine vermis: an quia diu cunctando in ventre propter furfurum abſentiam putreſcit. Hoc loco non poſſum non reprehendere Sanctor. à Sanctorio meth vitandorum errorum lib. quinto cap. vndecim. qui vt probet lumbricos naſci ex pane albiſſimo nititur auctorit. Gal. comm. 7 In libr. ſext epid. tex. ſept. cum eo loco Gal. de albiſſimo pane non ſit locutus ſed de Impuro atque atro, Sanctorij error.

hæc sunt verba Gal. ex interpret. Baptist. Rasarii cum Græco exemplari destituar quod cum aliis Gal. operibus impressum non est. *Generantur fera* (id est Lambrici) inquit, *à crudo succo vel à pane vel leguminibus, vel ab oleribus: Ipsa vero & tormina & morsus faciunt, Quocirca si quis pane impuro & cum leguminibus facto vtatur, cumque frequens cruditas male habeat & edat ea in quibus sit aliqua corruptela: is lumbricos in ventre habet sine dubio vel generabit.* Hactenus Gal. apud quem panis impurus idem est atque candidus Sanctorio.

XXVIII. Cur ater panis tenebras inducit? an quia impurum fœculentumque sanguinem gignit à quo spirituum impuritas: an quia exiguum alimentum supeditat & parcissimum sanguinem à quo spirituum inopia; an hoc tantum scurriliter & parasiticè dictum à Philoxeno Cythereio qui cum in cœna quadam atriorem inferri panem animaduertisset, *Ne multum*, inquit, *apposueris ne tenebras se te inducas.* Zuinger. volum. 9. theat. vitæ humanæ lib 2. pag. 2139.

XXIX. Quæro quid sit Panis lotus quaue ratione lauatur? lege Mercurial. lib 6. Varia. lect. cap 17. Siluaticum controuers. 6. & Ioan. Baptist. Theodosium epist. 7. interim lotum panem differe ab Aquatico Plinii disces, lotus enim non est nouum genus panis aut noua præparationis ratio ante sed post cocturam: Sed Aquaticus is dicitur qui multa aqua elaboratus ante coctionem leuis & spongiosus reddebatur.

Lotus panis.

Aquaticus panis

XXX. Cur panis aqua aut vino madens efficacius sitim tollit quam si duo illi liquores seorsim aut coniunctim ebiberentur? nonne propter moram quam trahit panis in ventriculo, vt enim aliquid siti aduersetur in ventriculi orificio superiori aliquantisper inhæreat necesse est, quod panis suo lentore melius præstat quam aqua aut vinum

num quæ leuiter idem orificium irrigant celerem eorum tranſitum.

XXXI. Cur panis vino intinctus citius inebriat quam vinum potum? an quia vt ait Pet. Hiſp. in Iſaac. lib. diæt. comment. panis ſolas partes vini vinoſas ebibit, aquoſas relinquit, an propter moram longiorem panis in ventriculo quam vini cito elabentis; quare diutius panis effumat è ſtomacho ad cerebrum quam vinum ipſum.

XXXII. Cur panis aqua madidus febricitanti datus ei reſtituit appetitum vt ſcribit Auicen. fen 12.3 tract. 2. cap. ſeptimo? an quia ſua mora ſtomachi imflammationem ardoremque delet, qui cibi appetentiã proſternebat? ratione quippe aquæ ſubducit ichores bilioſos aut reprimit vapores malignos ſtomachum ferientes & appetitum deiicientes: an ratione ſolius aquæ quam βάψιν vocauit Hippocr. 6. epid. ſect. 4. an quia ſanguinem in ventris tunicis contentum modicè cogit & conſtringit; quæ autem id præſtant appetentiam augere & procreare poſſunt vt exponit Gal. comm. in locum Hippocr. prædictum.

XXXIII. Quamobrem vino cum pane febricitantibus oblato febris per calorem vini non intenditur, ſed minor eſſe incipit? rationem reddit Alex. Aphrod. problem. 66. libr. 2. quam ibi lege.

XXXIV. Cur qui panis fruſtum grandiuſculum deuorarunt iis ſingultus ſuperuenit? cauſam repete ex eodem Aphrod. problem. 47. libro primo.

XXXV. Quis erat Panis Doricus quo nutritum Herculem narrat Theocrit. Idyllio 31. his verbis.

Δεῖπνον 'τε κρέατ' ὀπτὰ, κ̓ ἐν κανέῳ μέγας ἄρτος
Δωρικὸς ἀσφαλέως κε φυτοσκάφον ἄνδρ' ἐκ κορέσαι.

In prandio carnes aſſa pro cibo ſunt & magnus è canis

stro panis Doricus qui probe satiare posset rusticum fossorem? an idem est atque ἀκάθαρτος καὶ εὐτελὴς sordidus & vilis vt exponit Apollonij interpres; quique similis esse possit Cilicio pani quem apud Athenæ. lib 3 cap.27. Plato. Comicus vocat, μέγαλον καὶ ῥυπαρὸν magnum & sordidum: an Doricus Theocrito est qui Aristophani in Lusistrata ἄρτος νεανίας appellatur, id est, καρτερὸς καὶ μέγας solidus & magnus adeo vt saturare valeat νεανίαν καὶ ἄνδρα φυτοσκάφον Iuuenili robore constantem virum & robustum quemuis fossorem. Si quis autem cur eiuscemodi panis Doricus à Poëta dicatur interroget, respondebo id factum vel quod Dores alloquendo vulgarem panem designaret quo vtebantur vel quod musicæ doricæ rationem haberet cuius modus ex Athen. lib 14. erat ἀνδρώδης, μεγαλοπρεπὴς καὶ σφοδρὸς, seuerus, maiestate plenus ac vehemens, quasi innuat poëta Herculem non fuisse delicatulè sed viriliter enutritum.

XXXVI. Quis dicebatur panis Popanus? quis gradilis? quis speustitius? Scholiastes Aristophan, in θεσμοφοριαζ. τὸ πόπανον sic describit. πόπανον λέγεται πλακούντιόν τι πλατὺ καὶ λεπτὸν καὶ περιφερές. τούτοις γ᾽ τοῖς ποπάνοις καὶ πλακουντίοις ἔθος εἶχον αἱ γυναῖκες θεσμοφοριάζουσαι ταῖς θεαῖς προσφέρειν τοῦ εὐπραγεῖν καὶ εὐτυχεῖν, *placentula est,* inquit, *lata tenuis rotunda quam mulieres Cereris festum celebrantes solebant offerre:* eam idcirco inter ἀναθήματα recensuit Pollux onomast. lib. 1. cap 1 quæ vt Fauorinus Camertes in lexico obseruauit alio nomine ab Atticis dicitur φθοῖς. Idem Fauorin. τὸ πόπανον deducit vel ἐκ τοῦ πέττω seu πέπτω vel παρὰ τὸ πόποι ὅ ἐστι θεὸς καὶ ἄναξ, ἵνα ᾖ πόπανον, ὡς καὶ προσερρέθη, τὸ τῷ πόπῳ ἄνακτι διδόμενον. Alij popanos panes deriuant à Popa seu Popax qui in veter gloss. immolator καὶ θύτης exponitur id est is qui victimas ad aram alligabat feriebatque & secespita iugulabat: sed eædem glossæ Po-

pâ interpretantur πλακοῦν καὶ πόπανον, vnde popinæ, popinones, & popani panes: Persius saty 6. popam videtur vsurpasse pro pingui quia eiusce modi erant popæ ministri, vel certe pro guloso quales sæpe sæpius erant eius farinæ homines, qui vt ait Turneb aduersar. lib. 29. cap 7. *Se hostiarum visceribus bene curabant.*

Quoad panem Gradilem, putauit Turneb. aduers. lib 26, cap 34 eum fuisse qui in gradili templo Genii publici viritim diuidebatur, de quo quidem templo Marcellini testimonium producit lib. 23. hanc tamen viri doctissimi sententiam reprehendit Francisc. Iuretus notis ad lib. 1. Prudentii contra Symmachum, scribitque panes gradiles dictos quia diuidebantur populo cura præfecti vrbi & præfecti annonæ è gradibus qui in vnaqua que regione vrbis Romæ erant ad pistrina: quatuor autem luculenta testimonia de iis panibus referuntur, primum est Prudentii libr. 1 in Symmach. Panis Gradilis

Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis,

Alterum est eiusdem Prudentii lib. 2.

Quæ regio gradibus vacuis ieiunia dira
Sustinet? aut quæ ianiculo mola nota quiescit?

Tertium est Cassiodori Variar. lib. 9. epist 5. *Hæc igitur vota damnantes præsentes direximus portitores vt siue in gradu siue in aliis locis frumentorum condita potuerint inuenire, &c.* Postremum habetur libr. 14. Cod. Theodos. tit. 17. de annonis ciuicis & pane gradili. Consulatur Cuiacius ad tit. de conditis in public. horr. lib. 10. Cod.

Cæterũ panis Speusticius à festinatione dicitur, ἀπὸ τοῦ σπεύδειν quod accelerare est. Huius mẽtionẽ & præparationẽ videtur Cato cap. 74. de re rust. docuisse, loco enim depstici legẽdũ puto Speustitii quid enim panis depsticus? depsere est subigendo manibus aliquid molle & tenerum reddere: nonne omnis panis subagitatione mollis & Speusticius panis.

tener euadit? nonne omnis panis depſiticus eſt, id eſt ſubactus, tritus, ſubagitatus? Illic ergo Cato modum docet citiſſimè præparandi panem, *Manus, inquit, mortariumque bene lauato, farinam in mortarium indito, aqua paulatim addito, ſubigitoque pulchrè,* Nihil hic noui in præparatione niſi propter feſtinationem, nam non apponitur fermentum, aqua non caleſit, poſt ſubagitationẽ nulla mora interiecta paſta igni comittitur. qui locus reuocat mihi in memoriam cap. 12. Exod. vbi Iſraëlitæ Aegyptum deſerentes ſine fermento coxerunt farinam in ſubcineritios panes. Ex hoc patet ſpeuſtitium panem eundem eſſe cum Azymo.

Cur panis muceſcit.

XXXVII. Quamobrem panis muceſcit? an propter ſiccitatem nam vetuſtiſſimus tantum panis ſitum trahit, quo vero vetuſtior eſt panis eo ſiccior ac durior, adeout idem pani accidat atque Senibus hominibus qui ob ſiccitatem longis annis contractam marceſcunt ac moriuntur; quod igitur eſt tabes ex ſenio in hominibus id mucor eſt & ſitus in panibus vetuſtis. an potius ob humiditatem externam ac ſuperfluam quæ vel ex loco ducitur vel ex ambienti: humor autem ille ſuperfluus cum à calore panis debili conſeruari atque contineri nequeat, corrumpitur, & partes quas imbuit ſimul corrumpit, quod ex eo manifeſtum eſt, quoniam partes molliores panis & partes vacuæ ac inanes primæ omnium muceſcant, quod in iis maior humiditas aſſeruetur. Accedit quod in loco clauſo ac minime perſpirabili, atque in valde humenti citius ſitus contrahatur. In ſummũ ſitus putrefactionis ſpecies eſt, iiſdem ergo de cauſis panis muceſcet quibus alia corpora ſolent putreſcere.

Panis in lapidem.

XXXVIII. Cur ſi vetuſtate humeſcit ac mu-

cescit Panis mutari tamen in lapidem potest? non desunt lapidosi panis exempla: Fabius Verricosus apud Senec. secundo de benef. panem lapidosum, hoc est, vt ait Lipsius, in lapidem duratum comparabat cum beneficio acerbo hominis duri & crudelis. Ioa. Crassotus comment. ad lib. 4. meteor. narrat nostro æuo panem cum incluso pisce per cocto cum terra diu fuisset obtectus, postea deprehensum esse lapideum. Asseruantur in Musæo Calceolariano Veronēsi duo panes lapidosi vnus miliaceus, alter ex secali qui adeo veros & germanos panes referunt vt vulgus ignarum facilè deciperent. vnde illa mutatio? an panis terra obrutus succum lapidescentem imbibit, à quo postea induratur in lapidem: an hoc vehementi frigore terræ contingit à quo panis velut congelatur. An virtutem seminalem terræ tribuemus aut lapidi qua formam suæ similem in materiam dispositam imprimit. An in peculiarem terræ illius naturam qua panis obruebatur, rationem eius effectus coniiciemus, quæ omnia in lapides conuertere potest sicut Vincent. nat.hist. lib. 8. cap. 5. tradit lapidem lunæ suspensum ex arbore fortificare, aut quemadmodum Arist.lib. de mirabilib.cap.42 refert in Mylo insula terram excauatam rursum concrescere ac generari. An forsan nonquam panis ille verus fuit sed lusit natura in imagine, eadem ratione qua videmus alios lapides rerum diuersarum simulachra referentes, quæ nonquam alia sub forma extiterunt cuius rei causæ repetendæ sunt ex Fortunio Liceto opere de spontan. viuentium ortu.

An frangendus panis.

XXXIX. Cur cauet Pythagoras ne frangatur Panis? An, vt ait Georg. Venet. probl. 468. sect. 5. tomi quinti, *significat non esse frangendam amicitiam. Panis enim ex multis granis in vnum collectis vnionem*

amicorum designat, hinc fomentum illud celeberrimum vitalis cibi nobis à Christo cœlitus administrati sub specie panis datum est vt indicaretur teste Augustino amicitia, coniunctio & vnio quæ esse debet in suscipientibus ipsum. An in rebus omnibus agnouit harmoniam quam non frangendam esse iubebat ne virtus rerum simul dissolueretur. Certe Diog. Laer. in eius vita scripsit eum opinatum esse *omnia per harmoniam constare.* An id dixit propter metempsychosin & transmigrationem animarum non in animalia solum sed in viuentia etiam: cum itaque in triticum admitti posset anima atque in panem vsque migrare, species illi crudelitatis videbatur, fractione vti minime ad edendum necessaria: Panis tamen vsum non prohibuit, quia ad vitam necessarius, nec mandi dentibus vetuit, quia dissolutione illa anima panis ore recepta migrabat in nobilius corpus, nempe in corpus edentis.

XL. Cur apud Græcos & Macedonas sponsus & sponsa nuptiarum die panem gladio diuisum gustare cogebantur? an vt discerent fugiendas esse rixas & contentionem quæ amicitiam inter sponsos dissoluere nata est, sicut gladius panem in se vnitum discindere potest: an eo more ostendebatur, inquit Curtius libr. octau. *parco & parabili victu coniunctos fide & opibus contentos esse debere.*

XLI. Quid Panis per somnium edi visus significat? an defectum nutrimenti, vt vult Hippocrat. libr. de Insomniis simulque animi tristitiam. Nam *cogitatio ducitur naturæ fine, vbi igitur egemus cibo eius imago in appetitu excitatur: quia vero cibo indigemus idcirco tristamur, quoniam in pauco humido pauci spiritus, in paucis spiritibus animus demissior,* inquit Scalig. in comment. an significat in ægris aut gulosis hominibus præteriti diei memoriam,

ægri enim perpetuo cibum respirant quo sanitas recuperetur, gulosi defixam semper habent mentem in cibos quos vnicè diligunt. Hinc Theocritus in Idyllio vigesim. quint. sub persona piscatoris dixit,

————————— καὶ γδ ἐν ὕπνοις

Πᾶσα κύων ἄρτως μαντεύεται, ἴχτυα, κ' ἀγῶν.

Id est, *in somniis omnis canis panes somniat & ego pisces.* Sane quæ cupimus somniamus atque idipsum quod fatigauit vigilantes, pene semper se ingerit dormientibus, ex quo eleganter cecinit Claudian.

Omnia quæ sensu voluuntur vota diurno
Pectore sopito reddit amica quies,
Venator defessa thoro cum membra reponit,
Mens tamen ad Syluas & sua lustra redit
Iudicibus lites, auriga somnia currus,
Vanaque nocturnis meta cauetur aquis.

Cæteras panis significationes ex somnio apud Artemidorum & Synesium positas lector curiosus videre poterit apud Cardanum libro primo de somniis cap. quadragesimo quarto. Iam enim tempus est vt somniis nostris modum imponamus & finem huic prolixæ animaduersioni sed necessariæ propter dignitatem & excellentiam panis cui hactenus, quod viderim, nemo Doctorum peculiare opus dicauit cum de vino & aqua qui scripserint infinitus penè sit numerus. Nota.

DE VIPA ET OFFA.

CAPVT XVIII.

Bis duo Vipa facit mundat dentes, dat acutum.
Visum, quod minus est implens, minuens quod abundat,
" Ingeniúq; acuit: replet minuit simul offa.

Vipa. Hic quatuor recensentur commoda Vipæ: Primo dentes mundat. Panis enim vino imbutus diutius circa dentes moratur, atque eam ob causam facilius etiam fœculentam materiam ipsis adhærentem abstergit ac consumit: quam vinum per se sumptum. Deinde visum acuit: malos enim fumos, qui è ventriculo cerebrum petunt, suaque permistione spiritus visiuos obscurant, reprimit: adeoque materias prauas stomacho inhærentes concoquit, incidit & deorsum pellit. Tertio cruda concoquit: quia os ventriculi leni quadam adstrictione claudens concoctoriam facultatem roborat, plurimumque alimenti corporibus exhibet. Quarto vero vitiosorum humorum multitudinem minuit: eos enim concoquit, incidit, exiccat, & deorsum expellit: idque maxime, si panis assatus prius, aut super prunis exiccatus fuerit. Quin eodem modo etiam superflue concocta ad συμμετρίαν reuocat. Porro de Vipa quam Gallice *souppe au vin* vocant, Hermolaus Barbar. cap. 65. libr. 5 corollarij in Dioscoridem ita scribit: Erat veteribus ientaculum, buccea ex vino, quod genus Barbari à vi-

no & pane Vipam vocant. De eo Athenæus libro 1. Deinopſ. ſic ait: πρωϊνὸν ἔμβρωμα, ὃ ἡμεῖς ἀκρατισμὸν καλοῦμεν, διὰ τὸ ἐν ἀκράτῳ βρέχειν, καὶ προσίεσθαι ψωμούς, id eſt, matutinum edulium ſiue ientaculum, quod nos ἀκρατισμὸν vocamus, propterea quod panis buccellæ mero tingantur. Lege de eodem Plutarchum in Sympoſ.

ANIMADVERSIO.

DE pane ſicco qui vel cum obſonio vel ſine obſonio edi ſolet actum eſt capite præcedēti: Nunc vero diſputatio eſt de pane madenti ſeu vino tincto, ſeu iuſculo, ſeu aliquo alio liquore fuerit. Panis vino imbutus dicitur Vipa barbaro nomine à vino & pane deducto quam ad dentes detergendos, acuendum viſum, & ingenium nobis proponunt Salernitani. At panis iuſculo ſeu brodio tinctus offa vocatur quam aiunt & replere corpus per nutritionem, & minuere per excrementorum abſumptionem. Eſt ergo Vipa nihil aliud quam panis buccea ſeu bolus puro vino madida quam in veterū ientaculo præſumptam monuit Athen. 1. Deipnoſ. cap 9. & Plut. lib 8. Sympoſ. probl 6. Quæſtio autem eſt num eas habeat dotes Vipa quas illi Salernitani tribuunt. Nam vt docet Andreas Baccius lib. 2. de natur. vinorum hiſt cap. 18. *Vinum ſic auide imbibitum à ieiuno ſtomacho in hepar diffuſum, præter id quod calorem in eo excitat igneum & qui comburit ſanguinem redditque humores febribus idoneos: verum etiam acres illi vapores coaceruati paulatim in cerebrum conuulſiones, de iria, epilepſiam, & apoplexiam inferunt, & præterea omnium morborum fiunt communes cauſæ.* Quam quidem ſententiam deprompſit ex Gal. comm. 2. in lib. 2. aphoriſ.

Vipa vnde dicta.

Vini noxæ.

quo loco Gal. ait vinum meracum ante cibariorum esum liberaliter haustum calamitates illas inferre. verum Galenus & de vino locutus est meraciori & de eius liberaliore potatione, & ipse Baccius de vino potenti sermonem habet; adeout inde nihil concludi possit contra Salernitanos qui de Vipa quidem verba faciunt, sed ea quæ generoso & potenti admodum vino non sit imbuta Tale vero alimentum quidni iis polleat dotibus quas illi Salernitani assignant. præsertim in pituitosis & frigidiori temperamento hominibus & per constitutionem aëris frigidiorem? quod enim ad dentium munditiem attinet, certum est, ea quæ liquidiora sunt non tam cito hæsura dentium intermediis quam crassa & viscosa: prætcrea cum è capite ichores multi in dentes decidãt à quibus reddũtur & impuri & nigri; ea quæ gingiuis robur addere nata sunt, dentibus mundandis mirum in modum erunt vtilia: at & beneficio vini liquidior fit panis ac minus viscidus seu inhærens; & ea virtute qua pollet, est enim vinum, vt ait Simeon Sethi οἶνος ὑποστύφων ἠρέμα *substringens placidè*, gingiuas firmat & fluxionis impetum cohibet. Quod autem Vipa visum acuat manifestum est idque duobus præsertim nominibus, quod minus est supplẽdo, & quod abundat minuendo. Duo sunt maximè quæ oculorum aciem infringunt paucitas spirituum, & vaporum copia, Vipa quia est πολύτροφον alimentum tam panis quam vini ratione spirituum materiam suggerit, sicque exinanitos spiritus cito reficit. At vero quia caliditas tenuitasque partium vino inest idcirco crassos vapores dissipat intercipitque fumosas exhalationes quæ è stomacho ad oculos feruntur vbi producunt eam speciem ἀμβλυωπίας καὶ ἀμαυρώσεως quæ per sympathiam ex metastasi causæ morbificæ generatur. Duos illos modos acuendi visus tetigerunt Salernitani secundo

Vipæ doles.

verſu, quod miror ab interpretibus obſeruatum non fuiſſe. Tertius effectus Vipæ qui principio tertii verſus à nobis ex manuſcript. noſtro additi continetur Acumen eſt ingenii quod à Vipa procuratur, deputatione & defœcatione ſpirituum animalium. Dum enim moram trahit longiorem in ventriculo, blandos vapores in cerebrum immittit, qui cerebri varios anfractus penetrando in eiuſque ventriculos meando, frigidiuſcula ſi quæ ſint excrementa atque pituitoſa placidè excalefaciunt, calefacta digerunt, digeſta depurant ſicque rectificant & recreant ſpiritus animales operationeſque intellectus perficiunt. Verum quia hæc effecta potius pertinent ad vinum quam ad panem idcirco plura non addam donec ad caput de vino peruentum ſit.

Cætera pertinent ad Offam quam gloſſæ veterer μάζαν interpretantur. Plurimum tamen differunt inter ſe veterum Maza & Offa noſtra. Erat enim μάζα vel ex hordeo panis, vel, vt Erotiano placuit, farina quæuis cum oxymelite, poſca, mulſa, aut aqua mixta ſic vt parum à pulte diſſentiret. At Offa noſtra panis eſt aſſulatim ſectus & calenti iuſculo aſperſus. Offam quoque veteres vocabant maſſam eſcæ in modum pultis redactam; Sed noſtra eſt iuſſulenta quæ pro ratione iuſculi quo madeſcit varias facultates aſſumit. Etenim ſi iuſcula ſint butyrata, ſi oleata, ſi adipata, hoc eſt cum butyro, oleo, aut aliqua pinguedine cocta, ſi cum carnibus præparata, ſi herbis & oleribus ſaporata, dubio procul nonnihil virtutis retinebit eius rei cum qua iuſculum paratũ fuit. Offæ genus eſt *panata* infriatus ſcilicet panis minutatim ac fruſtatim freſſus atque in ius ſeu decoctum optimarum carnium coniectus, quo cum interdum commiſcetur minutal, reparandis viribus aptiſſi-

Offa.

Offæ vires.

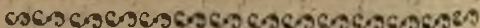
Panata.

ticem habentibus crassiorem, vt de fabis & ciceribus nigris intelligendum est. Hac namque ratione legumina omnia, quemadmodum lib. 4. de vict. rat. in morb. acut. aphor. 93. Hippocrates attestatur, flatuosa sunt, & cruda, & cocta, & fricta, & macerata, & viridia. Cortex præterea in omnibus peiorem generat succum, quàm quæ ipsorum velut caro est. In ipsorum genere reperiuntur quædam alba & rotunda, cortice tenui, leui ac fragili, quæ tametsi vna cum corticibus innoxiè mandi queant, præstat tamen vt decorticentur. Legumina viridia adhuc & nondum exactè matura valde tenuem habent corticem, ac minus ipsis discrimen inest, quo ad corticem saltem & carnem attinet, faciliusque concoquuntur: quare ea nonnulli sanis corporibus, quam matura atque exiccata magis conuenire arbitrati sunt; quod tamen à veritate alienum videtur. Nam ea admodum esse excrementitiæ substãtiæ & corruptioni magis obnoxiæ constat quo fit vt à sanis non vsque quaque citra noxam sumi queant, Hoc tamen negari non potest, quod matura & exiccata cum ab extimis corticibus purgata fuerint, ad victus salubris rationem, quam recentia non decorticata accómodatiora sint: & è diuerso viridia, quam exiccata cortice non spoliata. Porro cum omnium leguminum substantia inflet, concoctioni renitatur, crassiq. & praui succi alimentum in corpus diffundat; meritò à victus salubris ratione excluditur. Brodium tamen siue iusculum eorum, eo quod flatum cum omni & alimenti & concoctionis prauitate deponat, ventrem subducat, vrinam cieat, venarũ atq. viscerum obstructiones amoliatur, adeoque ad vasorum etiam, quæ colatoria vulgo vocantur, nempe hepatis, renum & vesicæ emundationem sit efficacissimum, non parum commoditatis in victus salubris ratione habere dignoscitur. Cuius

proinde vſum ieiuniorum tempore, quando craſſis atque obſtruentibus vtimur cibis, frequentiorem eſſe conuenit. Multiplex porro ac varius hominibus leguminum vſus eſſe ſolet. Nonnulli enim cum Salſis carnibus eſitant: quem modum Galenus lib. 1. cap. 25. de alimen. facultat. non probat. Nam hæ quoque ſanguinem craſſiorem & melancholicum magis generant. Quapropter non eſt his copioſius vtendum, & maxime ſi cui corpus ſit aut melãcholicum, aut craſſo vel prauo ſucco abundet. Peſſimè autem coqui diuitibus legumina ſapa apparant: quandoquidem legumina haudquaquam incraſſantium miſtionem poſtulant, ſed humidiorem potius, & quæ ipſorum craſſitiem incidant. Quibus vero ſapa commiſcetur, iecoris obſtructiones ſolent gignere, viſcerisque huius ac lienis inflammationes inaugent, niſi melle addito meliora fiant. Perſpicuum autem eſt, quod & ſcirrhoſos viſceris vtriuſq. affectus ſapa exacerbat: Vt autem legumina eſui accomodatiora fiant, magis nutriant, & craſſum prauumque ſuccum amittant, in hunc fere modum coquenda veniunt: Sub noctem in aquam feruentem infundantur, ac primo quidem in manibus diutulè confricentur, vt à cortice ſeparentur, deinde per totam noctem in eadem macerentur, ſequenti vero die duabus vel tribus ebullitionibus in eodem liquore, dum tertia quartave aquæ portio abſumatur, percoquantur. Aquam autem adhibere oportet leuiſſimam, ceu pluuialem. Nam & hac citius coquuntur & molliora euadent, & concoctioni minus faceſſent negocij. Ius decocti colo tandem transfundendum, & ad vſus reſeruandum. De quo vbi & quantum cumque libuerit, accipiendum, cumque cinnamomo denuo & croco temperandum ad lentum ignem. Hoc enim pacto terream

Piſorum coctio.

naturam magna ex parte deponet. Nonnulli duas partes zinziberis, vnam piperis, aliquantum etiam cymini adiiciunt, quo facilius secedat: ad extremum aliquid aceti vinive, & butyri admiscent, atque vnica iterum ebullitione coquunt, spumam interea diligenter auferentes, Quod quidem in principio refectionis potissimum sumendum, illud postremo minimę prætereundum, quod brodium siue iusculum cicerum & pisorum alborum multo sit præstantius & humanæ naturæ accommodatius, quemadmodum & tota eorum substantia.

ANIMADVERSIO.

CErealibus herbis succedunt legumina seu legumenta quæ quod non secentur sed vellendo legantur id nomen sortita sunt. Recensentur quidem inter cerealia sed inter ea ex quibus panis non paratur Sic enim Galen definiuit lib. 1. de aliment. facult. ὄσπρια, inquit, καλοῦσιν ἐκεῖνα τῶν δημητρίων σπερμάτων ἐξ ὧν ἄρτος οὐ γίνεται *Legumina appellant ea cerealia semina ex quibus non fit panis.* Dicuntur vero ὄσπρια ἀπὸ τοῦ σπείρω quod est sero & semino cuius perfect. med. ἔσπορα hinc σπόριον καὶ καθ' ὑπερβιβασμὸν ὄσπριον. Græci ad mentem Latinorum legumina χέδροπα vocant quasi χειρόδροπα manu lecta & sine falce vt explicat Nicandri Scholiastes ad hos versus theriacorum.

χειρόδροποι δ' ἵνα φῶτες ἄτερ δρεπάνοιο λέγονται,
ὄσπρια χέδροπά τ' ἄλλα μεσοχλόου ἐντὸς ἀρούρης.

Quos sic vertit doctissimus Gorræus,

Agricolam si quando manu cerealia carpit
Semina, & è terra sine falce legumina vellit.

χειρόδροποι, inquit Scholiast. ἢ γοῦν οἱ ταῖς χερσὶ δρέποντες,

ὀρύττοντες ἠγοῦν θερίζοντες ἄνευ δρεπάνου, dicuntur χειροδρέπτοι, *vel qui manu legunt vel qui metunt sine falce*, hæc semina soleo ego appellare, *Cerealium succedanea*, quod in vsu hominum cibario cerealibus succedant & ab eis secundas obtineant partes, cum plerumq; vicem panis suppleant excocta & in vsus multiplices ciborum conuertantur ieiuniorum præsertim tempore, quo vix vllus eis carere potest.

Leguminum species.

Porro leguminum differentias ad duo summa capita soleo reuocare ad *Siliquosa & Capitata* Siliquosa tam ratione siliquarum in quib. nascuntur quam seminum maiora sunt vel minora, inter maiora enumerantur Pisa, Fabæ, Lupini, Phaseoli Cicera, Cicerculæ, Lentes, Arace. Inter minora habentur Eruum, Aphaca vicia, fœnumgræcum, Erysimum, sesamus, lolium. Ad ea quæ capitata sunt & in siliquis nonnascuntur pertinent papauer satiuum, linum cannabis, Orminum, vitex &c. de quorum omnium facult. agit Galen lib. 1. citato de aliment facult. Cæterum legumina omnia assertore Hippoc. lib. 4. de ratione victus in acutis part. 92 φυσώδεα sunt καὶ ὠμὰ καὶ πεφρυγμένα ἢ βεβρεγμένα ἢ χλοερά *flatulenta*, inquam, *sunt & cruda & cocta, & frixa, macerata, & viridia*; hanc enim lectionem puto retinendam expungendo particulam ἑψητὰ, vt monuit Gal. in comment. Natura ergo leguminum est vt sint flatulenta quacumq; ratione sumantur cruda, & cocta, recentia, sicca, præparata non præparata, propter nimirum substantiam eorum terrenam, crudam, crassam, & excrementitiam quam calor natiuus venticuli antequam digerat. in flatum vertit. quemadmodum ante hac á nobis obseruatum est. Hanc Hippocrat. sententiam confirmauit Gal. in comment. his verbis, ἐμπιπλῶσι τὴν κοιλίαν πάντα τὰ ὄσπρια καὶ δυσπεπτότατά ἐστι: *ventren implent legumina omnia coctuque difficilima sunt.* Huic vitio

Leguminum facultas.

alterum succedit generatio pituitosi hnmoris crassi & fœculenti quem qui vescuntur leguminibus toto corpore cumulant, vnde crurum potissimum imbecillitas contingit. Cuius quidem sententiæ auctor est Hippocrat. tum lib. 2. Epidem. sect. 4. part 11. tum lib. 4 sect, 4. part. 12 quibus locis obseruat. *In Aeno per famem aßiduo leguminum vsu tam viros quam fœminas cruribus non constasse* sed imbecillitate laborasse. *Nimirum cum terrestria duraque omnia propemodum sint legumina* vt ait Iacob. Steue in comment *crassos humores terreosque cum quadam acrimonia ac flatu accumulant qui sensim suo pondere deorsum ad crura ferantur, quo fit vt quemadmodum Aristot. problem. 5. sect. 1 dicebat quibus per famem crura tabescunt non aliam ob causam id accidit quam quod nullum plane capiant nutrimentum aut sane exiguum ex cibis qui suapte natura parum nutriunt cuiusmodi legumina omnia sunt.* Imbecillitas ergo crurum in Aeno accidebat tum ob crassum succum in crura paulatim subsidentem, tum ob paucitatem laudabilis succi & alibilis illuc affluentis, tum denique ob neruos crurum crassis humoribus occupatos ac pene resolutos. Atque hæc quidem communia sunt leguminum vitia, quibus alia magis, minus alia laborant: singula autem ἰδίας μηχανάς vt loquitur Hippocrat. suas habent nocendi artes & lædendi ingenia quæ in singulorum historia recensentur.

Quod autem dixi æquè noxia non esse legumina omnia id peculiari obseruatione dignum habetur. Certe cruda legumina deteriora sunt coctis; inter cocta, frixa & exassata elixis minus flatulenta, Sicca vero magis quam viridia; Diu macerata aquis meliora non maceratis. Fresa autem & decorticata integris benigniora; Condita rebus aromaticis, attenuantibus, flatumque discutientibus potiora habentur. Denique si absque aliis ciba

tilis ac pane multa copia edantur & frequenter omnium deterrima Præceptum est Gal.& Hippocrat. quarto de acut. leguminibus vtendum non esse nisi cum cibariis hoc est cum pane triticeo vt eo artificio malignitas leguminum panis bonitate castigetur.

Hæc erant meo iudicio de leguminibus in vniuersum definienda priusquam de singulis disputaretur. Inter hæc vero imprimis occurrit Pisum quod Græci πίσσον vel πισὸν quasi πτισὸν vocant παρὰ τὸ πτίσαι quod est καθαίρειν, ac si quis dicat legumen è filiqua purgatum, aut purgandi vim habens quæ facultas piso tribuitur Fauorinus tamen pisum dici vult quod magna copia in pisa Elidis vrbe succrescat ὅτι ἐν πίσῃ τῆς ἤλιδος κατακόρως φύσαι. Differentia Pisi multiplex à magnitudine, colore, figura, regione, maturatione, coctione. A magnitudine alia magna sunt, alia parua. Magna nonnulli Romana vocant, alii ramularia quod pedamento gaudeant vbi viridia sunt rotunda, vbi resiccata angulosa, colore alias candido alias sordido. parua Græci ὤχρους vocant, vt placet Dodonæo qui Eruilia cum pisis minoribus confundit, hæc autem maioribus deteriora sunt maximè cum maiora hortensia sunt & exculta. A colore pisum aliud viride, aliud album, aliud ruffum siue cinereum, aliud coeruleum quod rarius existit, aliud rubrum & Americanum sed candida & viridia aliis præstant. A figura quoddam est rotundum, quoddam angulosum. A maturatione aliud cito aliud tardè perficitur ac maturescit : à coctione aliud ad primam vel alteram ebullionem coquitur estque bonitatis eximiæ, aliud vero vel difficulter coquitur, vel ebullitione indurescit quod omnium est deterrimum ; Græci autem legumina coctibilia hoc est quæ coctura fiunt teneriora ac molliora τέραμνα hoc est ἁπαλὰ καὶ ἕψανα: dura vero & co-

Pisum.

Differentia pisorum.

ctioni inhabilia ἀτέραμνα id est ἀλυσίψαμα, de qua leguminum affectione egit Theophr. lib. 4. de causis plant. cap. 13. Vsus pisorum maxime spectatur in iusculis. æstate quidem & cum adhuc viridia sunt ac tenera; vel simul cũ folliculis iusculo admiscentur, tumq; dicuntur λεπτολοβὰ, vel siliquis extricata. Hyeme autem & post maturitatem non comeduntur nisi exclusis folliculis, cortice per longam ebullitionem amoto. Pridie enim quam iusculum paretur, macerantur pisa in aqua tepenti vt plurimum fluuiatili (obseruatum enim est puteanâ aqua pisa coctioni reddi contumacia) tum diutissime coquuntur nouam aquam affundendo donec cortex sponte secedat: Mox decoctum illud percolatur & leuiter exprimitur, colatura nominatur *Depurata* gallice, *la puree*: quæ tandem cum butyro, sale, radice petroselini alijsue herbis coquitur in iusculum pauco affuso croco admodum suaue & colore aureum. Extra iusculum eduntur quoq; pisa viridia quidem ac recentia excocta cum butyro, & pauca satureia, serpillo aut thymo, vel etiam cum multa lactuca cocta & concisa: sicca vero frixa modo cum cepe, modo cũ thymo modo cum solo butyro aut oleo. Iam vsus inualuit vt quouis anni tempore in conuiuiorum lautiorũ intermidijs dapidibus quæ inter secundas & vltimas mensas apponuntur, integra pisa & λεπτολοβὰ exhibeantur, æstate enim artificiosè recondũtur & cõseruãtur à coquis nõ minus quam cæteri fructus: iucundissimum est edulium pisum cum carne porci salita, præsertim quæ cum vertebris coctũ quod Galli vocant *Pois au lard*.

Quod ad temperamentũ & facultatem Pisi attinet cũ Gal. lib. 1. de alim. facult. dixerit pisum substantia tota cũ fabis quamdam habere similitudinem, fatendum est pisum tẽperamento esse frigido & sicco in primo ordine, idq; cũ exsiccatũ est, nã

Pisorum facultas.

viride & recens humidum existit. Auctor tamen thesauri sanitatis pisa humida & calida constituit ac bilem flauam augentia qua auctoritate innixus nescio cum Galen. contrarium senserit, Oribasium habuerit repugnantem, Dioscoridem fautorem proferre nequiuerit cum de pisis nihil scribat, Hyppocratis denique testimonio gloriari non possit qui de primis qualitatibus pisorũ non egit. Subscribam potius Balthasari Pisanello libr. de potulent. & esculent. facultatib. Pisa gradu primo frigida constituenti & humida temperatè esse dicenti ac propterea calidis temporibus iuuenibus & cholericis conuenire. De aliis autem facultatibus Pisorum non conuenit inter Hippocratem & Galenum. Nam Hippocrates lib. 2. de diæta Pisa scribit inflare quidem minus quam fabas sed per aluum magis secedere οἱ πισσοὶ inquit, φυσῶσι μὲν ἧσσον, διαχωρέουσι δὲ μᾶλλον. At Galenus lib. 1. de alimentorum facultat cap. de pisis, notat his duabus rebus à fabis pisa discrepare, tum quod non æquè ac fabæ sint flatulenta (atque in hoc conuenit cũ Hippocrate Gal.) tum etiam quod detergendi facultatem non habeant, ideoque segnius quàm illæ per aluum secedant διὰ τοῦτο inquit, βραδυπορώτεροι τῶν κυάμων κατὰ γαστέρα εἰσιν, quod etiamnum repetit cap. 7. libri de cibis boni & mali succi. Certè non est dubium, Galen. hîc ab Hippocrate dissentire sed an à veritate discrepet, non ita cuique obuium est. Ex recentioribus enim nonnulli vt sunt nostri Interpretes, Ruellius, auctor Thesauri sanitatis, Pisanellus, alij pisorum decoctorum cremorem aluum ciere volunt, quo factum est vt purgationis die tribus horis à sumpto cathartico decoctum pisorum exhiberetur proluendæ aluo obseruante Fuschio in paradoxis: Multi vero vt Dalechampius, Fuschius, Matheolus secuti Galenum

Hippocratis & Galeni dissensus

hanc facultatem eis denegant; sed meo quidem iudicio perperam Constat enim experientia decoctum pisorum aluum ciere, quippe cum multi qui aluo sunt adstricta quadragesimali ieiuniorum tempore quo frequenter iusculis pisorum vtuntur fluidam habeant aluum, quotidieque deiiciant excrementa minus dura quam alio tempore cum pisis abstinent. Ergone Galenus deceptus est? Ergone ab Hippocratis doctrina deflexit? minime: Hippocrates enim pisi decoctum considerauit, Galenus substantiam Decoctum pisi haustum magis laxat quam decoctum fabæ: ratio est quia faba magis quidem deterget, sed detersionem illam habet non in superficie sed imis profundisque partibus ac idcirco difficulter & ægre emititur quauis ebullitione facultas illa praterea fabæ duriorem solidiorem contumaciorem habent substantiam proinde magis fermentatam ægriusque dissipabilem: At Pisa vim detergendi habent in superficie, substantiam præterea minus compactam magis vero laxam καὶ χαῦνον vt loquitur Paul. Aegin. lib. primo capite 79 proinde vis detersoria leui ebullitione separati potest à pisis, & migrare in eorum decoctum, vnde fluida fit aluus sumpto eo decocto potius quam fabaceo, vt voluit Hippocrates. verum quia Gal. esum pisorum & fabarum intelligebat secundum totam substantiam vt ipse loquitur non penes decoctum ideo contrarium protulit nec iniuria: nam decoctione pisorum vis detergendi in superficie posita abit in decoctum, remanent ergo pisa ea vi priuata: At fabæ quia eam in profundo sitam habent, idcirco penè totam ac integram post ebullitionē conseruant; Hinc tandem contingit vt fabæ secundum substantiam assumptæ magis detergeant quā pisa, & ex consequenti non ita tardè secedant. Est itaque vtraque sententia Hippocratis & Galeni

Conciliatur Hippocrati Galenus.

veriſſima adhibito hoc diori ſmo quem miror neminem Medicorum qui contradictionem illam obſeruarunt hactenus olfeciſſe quod tamen neceſſarium erat ad determinandam piſorum facultatem inter medicos controuerſam.

Ad Piſorum naturam accedunt *Cicera* græcis ἐρέβινθοι Gallis *Pois ciches* appellati. Quidam autem cicer deductum volunt à voce Hebraica Kiccar, cicar qua circularis ſeu orbicularis aliqua portio deſignatur, quaſi Cicer ob formam circularem atque rotundam id nominis ſortitum ſit. Eius duas ſpecies conſtituit Matheol ad lib. 2. Dioſcorid ſatiuum & ſylueſtre: Illud trium eſt generum candidum, ſeu columbinum, rubeum ſeu venereum & nigrum ſeu arietinum. candidum, inter omnia dulcedine præſtat, rubeum ad excitandam venerem aptius eſt, nigrum præ cæteris vrinam ciet. Sylueſtris, tres quoque differentias facit Bauhinus ex varietate folliculorum deſumptas quas vt minus neceſſarias prætermittimus. Cicer. Species.

Vſus Cicerum vt piſorum eſt, non ita tamen frequens nec ſuauis eſu, medicamentis opportunior, Temperamentum, vt ait Simon Sethi, θερμόν ἐστι καὶ ὑγρὸν κατὰ τὴν πρώτην ἀπόστασιν calidum eſt & humidum exceſſu primo; ſubſtantiæ particeps eſt partim ſalſæ partim dulcis: inflationes excitat non minus quam faba ſed valentius nutrit, venerem quoque ſtimulat & ſemen auget cuius gratia admiſſariis equis olim exhibitum obſeruat Galenus. Vim præterea habet abſtergendi potentem, adeout nigra cicera contractos in renibus calculos euidenter frangant atque comminuant. Aëtius lib. 1. cicer dicit eſſe ὄσπριον φυσῶδες, τρόφιμον, εὐκοίλιον, οὐρητικόν, γάλακτος καὶ σπέρματος καὶ καταμηνίων ἀγωγόν *legumen flatuoſum, alimentoſum, ventri commodum, vrinam ciens, lac & ſemen generans menſeſque ducens*, facultatis inſuper attrahentis, diſcutientis Vſus.

incidentis ac extergentis δυνάμεως ἐπισπαστικῆς, διαφορητικῆς, τμητικῆς, ῥυπτικῆς. Simeon Sethi cicer ait διὰ τοῦ ἁλυκώδους ὁμοῦ *partibus suis salsuginosis* ventrem stimulare διὰ δὲ τῆς γλυκείας ποιότητος *sua vero dulcedine*, vrinas prouocare. Miror autem Lilium Gyraldum Simeonis Interpretem scripsisse nigrum cicer contra venena valere, cum nemo veterum id obseruarit, nec tale quid in græco Simeonis reperiatur: hæc sunt Simeonis verba οἱ δὲ μέλανες φαρμάκου τόπον ἔχουσι διὰ τὴν ἐνέργειαν διουρητικώτατοι γὰρ εἰσι, καὶ τῶν ἐν τοῖς νεφροῖς καὶ τῇ κύστει λίθων θρυπτικοί, hæc sic vertit Gyraldus *Nigrum vero cicer medicamenti vim habet aduersus venena & maxime lotium cit, & frangit calculos renum & vesicæ.* Deceptus est vocabulo φαρμάκου quod credidit positum pro veneno; Nec animaduertit mentem Simeonis esse describere tantum alimenta inter quæ reposuit cicer. Sed cum sciret cicer alimentum esse admodum medicamentosum idcirco subiunxit. Nigra cicera propter virtutem alterandi maximam non tantum alimenti sed medicamenti quoque locum obtinere, cum potentissimum sit diureticum, & lithōthypticum medicamentum. Addit Simeon cicer rubrum calidius esse albo & crassiorem generare humorem: Nigrum vero cum faba sumptum σώματος εὐεξίαν καὶ λιποσαρκίαν inducere. Porro notandus est alius error Gyraldi in fine illius capitis vbi verba hæc Simeonis οἱ δὲ χλωροὶ ἐρέβινθοι φυσώδεις εἰσὶ καὶ δύσπεπτοι, τινὲς δέ φασιν, ὡς καὶ εὐχροίας τυγχάνουσι περιποιητικοί, sic vertit, *viride vero cicer inflat, difficulter cōcoquitur, malūque, vt quidā aiunt, colorē facit:* εὐχροίαν περιποιεῖν estne malum colorē facere an potius bonum colorem commendare, fouere, tueri? Certe si Gyraldus legisset Dioscorid. lib 2. cap. de ciceribus obseruasset ea ipsa verba quibus vtitur Simeon apud Dioscorid. esse, sic enim loquitur ἐρέβινθος ὁ ἥμερος, εὐκοίλιος, οὐρητικός, πνευμάτων γεννητι-

Gyraldi error.

Alius error Gyraldi

Amabo.

κὸς, ἐυχροίας περιποιητικὸς, &c. *Cicer satiuum aluo idoneum est, vrinam ciet, inflationem parit, colorem commendat, &c.* quod quidem animaduertisse oportuit, ne Medecinæ studiosi interpretibus fidem tantam adhibeant vt græca exemplaria negligant consulere Et vero à Dioscoride & Simeone non dissentit Isaac lib. diætarum particul. cap. de cicere cum scribat eos qui cicere vtuntur *pulchræ cutis fieri, quod dilatata & extensa caro lucescat & clarificetur.* Quæ postrema verba sedulo obseruanda sunt vt intelligamus an ἐυχροία illa & ἐυεξία corporis ex bonitate succi alibilis qui est in cicere oriatur an aliunde. Equidem Isaac eam ἐυεξίαν καὶ λιποσαρκίαν non refert ad bonitatem succi alibilis, imo potius ad flatum quem excitat toto corpore cicer: *Nutrimentum* ciceris inquit Isaac *quam fabarum maius est non tamen bonum sed ad digerendum durum ventositatem & inflationem faciens, in tantum vt carnem inflet & dilatet, & in ea idem faciat quod acetum in sicco luto aut fermentum in pasta vnde qui eo vtuntur pulchra cutis fiunt, dilatata enim & extensa caro lucescit & clarificatur.* Quod apud Athenæ. lib. 2. deipn. cap. 14. Diocles significauerat ἐρεβίνθους vocans ζυμωτικοὺς τῆς σαρκὸς hoc est esu cicerum veluti fermento quodam molem carnis turgescere.

Ex his quæ dicta sunt nonnullæ occurrunt dubitationes diluendæ circa cicerum naturam, prima est de eorum temperamento quod diximus esse calidum humidum. Est enim in oppositum sententia Auicennæ libr. secund. tract. secund. cap. 132. existimantis cicer calidum esse & siccum in primo gradu, cui non repugnat Gal. libro sexto simplicium scribens *calidum esse & modicè siccum cicer satiuum, syluestre vero tanto calidius & siccius quanto & acrius & amarius.* Est autem apud Gal. norma & index temperamenti calidi & sicci amaror, qui cum in ciceribus reperiatur demonstrat ideo ea sicci Dubitationes.

esse & calidi temperamenti. His obiectionibus respondemus duplicem esse in ciceribus substantiam duplici qualitate perfusam vt ex Simeone Sethi protulimus, prior extima & superficiaria salsedine prædita est, ac vt ita dicam nitrositate ἀλμυν vocat Theoph cap 6. lib. 8. histor. plantar. posterior est intima profunda atque vt barbari loquuntur centralis, dulcedinis particeps à qua vim humectandi habet modicé atque calefaciendi; quemadmodum vim siccandi obtinet à priori illa per quam solum vrere dicitur, & à Plinio libro decimo octauo capite duo decimo & à Tremellio apud Columell. lib. 2 de re rust. cap. 14. *Tremellius,* inquit, *obesse maximè aut solo virus ciceris & lini, alterum quia sit salsa, alterum quia sit feruidæ naturæ.* Auicenna igitur superficiariæ illius qualitatis rationem habens siccum cicer dixit], alii ratione dulcedinis intimæ ac plurimæ humidum, Quod ad Gal. spectat versio latina Theodorici Gerardi siccum cicer ponit, at exemplar Græcum Gal. & Venetian. & Basiliense ὑγρὸν habet, seu humidum

Altera difficultas.

Altera dubitatio est de veneris stimulo cur scilicet venerem excitent cicera: respondet Isaac tribus maximè nominibus ratione *Caloris, Nutrimenti,* & *Flatus,* Inde occasionem arripit Pet. Hispanus sciscitandi vtrum cicer his qualitatibus præditũ magis excitet venerem, quam caro & vinum: Negat vero Hispanus, licet enim cicer plures causas contineat excitandæ veneris non tamẽ æquè potentes ac caro & vinum, quia quod materiã spermaticam copiosiorẽ producant, inferiora nõ sunt ad venerẽ irritandam ipsis ciceribus. Admittit tamen in ægris & in quibus appetitus veneris languet cicera potentiora esse, & vt ipse loquitur *in via Medecinæ,* at non ita in sanis & *in via diæta.*

Tertia difficultas.

Tertia dubitatio petitur ex Simeone & Isaaco qui cum diureticum, fateantur Cicer, monent tamen vlceribus renum

& veſicæ ipſum eſſe admodum noxium. Vnde hoc? an quia ſalſugine ſua mordicat exulceratas partes doloremque parit: an quia ſecum rapit in renes vna cum materia vrinæ ſordes multas, humoreſque billioſos à quibus vlcera ſordidiora fiunt, & ipſi meatus obfarciuntur vnde inflammatio & vrinæ ſuppreſſio interdum contingit. Addo pro ἐπιμέτρῳ A Salernitanis & à Villanouano piſa & cicera confundi quemadmodum fecit etiam Iſaac ex obſeruatione Petri Hiſpani. Reſtat pars capitis ex manuſcript. noſtro addita de *Fabis* examinanda diſcutiendaque. Ergo quod Latini *Fabam* vel à faliſca voce haba vel a Græca φάγειν dicunt Græci nominant κύαμον παρὰ τὸ κύειν αἷμα vt ait Euſtathius. Etenim ſi quis, obſeruante Luciano in vitarum auctione, elixam fabam certis lunæ diebus deponat ſanguinem fecerit αἷμα ποιήσει: vocantur & fabæ φάβα καὶ φαβάτα & à ruſticis ἔτνος. Cæteras ethymologias & verbi κυάμω ſignificationes non moror, cum ad naturam fabæ intelligendam nihil faciant. Satius erit fabam conſtituere duplicem Aegyptiam & Græcam, Aegyptia nobis minus vt cognita ſic vtilis, Græca quæ & noſtras eſt, vel eſt ſatiua vel Sylueſtris, Prior duplex maior & minor de quibus videndi Botanici.

De faba.

Vide Stuckiũ lib. 2. antiq.

Inter legumina *maximus honor faba*, inquit Plin. libr. decim. octau. cap. 12. quippe ex qua *tentatus ſit panis*, frumentaceis miſceri fabaceam farinam apud quoſdam populos vt ſolidior panis fiat, etiam hodie mos inualuit. frequentius eius decoctum vſurpatur aut manditur, frixa apud ruſticos & pauperes ſolùm, cum à ditiorum menſis hodiè expungatur, niſi forſan æſtiuo tempore cum recens eſt adhuc & viridis, tum enim decorticata & cum oleribus ac butyro cocta aut frixa ſuauiſſimè editur. Sicca interdum

Fabæ vſus in cibis.

exassatur à rusticis, sed minimo profectu: licet enim minus flatulenta reddatur assatione, non facilius coquitur aut alvo secedit, sed tardius ac segnius. Est ergo elixa faba assatâ potior quamuis Isaac contrarium senserit; Est quoque viridis minus noxia quam sicca quia magis aluum lubricat ac humectat, nutrit tamen minus.

Fabæ temperamentum.

Faba virens ac recens temperamento est frigido & humido, resiccata sicco: Dioscorides tamē medio ait esse temperamento inter calidum & frigidum, cui sententiæ consentire Gal. Paulum Aeg & Aetiū contendit Ian. Cornarius lib. 7. dolabellarum in Paulum Aeginetam ad quem locum lectorem remitto. Hippocrates 2. de diæta eam alere, sistereque aluum ac inflare scribit, inflare quidem quod impediat meatus ne superueniens aliud alimentum suscipiant, sistere vero aluum quū totam alimenti fæcem habeat. Galenus 1. de alim. facult. in faba flatulentum cibum agnoscit etiamsi coctus diutissimè fuerit ac quouis modo paratus: lib. vero 7. simpl. carnem fabæ detergentis esse facultatis monet, corticem adstringentis; quamobrem sine cortice ingesta ventrem non cunctanter permeat.

Facultates fabæ.

Dioscorid. lib. 2. *inflationem excitare* ait fabam *ægrè concoqui, tumultuosa somnia facere, tussi conferre, & carnem generare.* Oribasius synop. lib. 1. eam veneri commendat, Actuarius lib. de Spiritib. cap. 5. eius vsu interdicit ob crassum sanguinem & flatum non dissimilem quem creat. Simeon Sethi notat nonnullos arbitrari fabas mali esse succi quod *bestiolas quasdam gignant quæ omnino ex putredine ac sordibus quibusdam humescentibus nascantur. Accedit ad hoc quod fabas tradunt non solum mentem perturbare, sed & aciem ingenij hebetare eorum qui diutius in locis vbi plurimæ proueniunt, versantur: ea videlicet causa quoniam mali vapores & fere pestilentes ex his redduntur, qui quaquauersum aërem inficiunt & corrumpunt, qui continenter il-*

latus cerebri temperaturam subuertit, qua subuersa infectaque, rationalis facultas ac vis hebetatur. hæc ille.

Cæterum quærit Pet. Hispanus cur cortex fabarum adstringat, cortex vero tritici, vt dictum est, detergeat & laxet. respōdet autem id fieri propter corticis fabacei duritiem atq; crassitiem, quæ impedit ne calor cœlestis imprimat in eum caliditatem atque raritatem vnde vis oritur detersoria. Animaduersione dignum est quod fabæ intro sumptæ venerem stimulent, admotæ vero puerorum inguinibus, compescant; assumptæ flatu & nutrimento libidinis stimulos exacuunt, admotæ vero & frigiditate sua & obstructione pororum, non sinunt materiam spermaticam in membra genitalia descendere Hac etiam de causa appositæ locis vbi succrescunt pili, faciunt vt illi subtiliores atque tenuiores nascantur; constrictione enim pororum subtilior euadit pilus. Inter fabarum vtilitates, Plinius, Dioscorid & Gal. recensent facultatem iuuādi pectus & pulmones, quod intelligendum est de fabis fresis & excorticatis quibus vis inest detergendi. Quem profecto vsum dum commemorat Lælius Bisciola, tomo 2. horarum subseciu. lib. 16 cap. 17. ad finem grauissimum errorem commisit in Paul. Æginetam quem sibi contradicere asseruit. affirmat enim Paulū Æginet. lib 3. cap. 28. de raucedinis cura inter alia remedia proposuisse fabas cum suis corticibus elixas, à quod certè Aeginetæ verbis omnino repugnat, verba Aegin. hæc sunt ὑγρότητος δὲ καταληφθείσης ἐν τοῖς μορίοις ἐπὶ τὰ ῥυπτικώτερα ἰχιθαι, οἷόν ἐστι κυάμινον ἔτνος, &c. id est *humiditate vero in partibus relicta, ad ea quæ magis extergunt deueniendum est, velut est puls fabacea*: vel Bisciola per ἔτνος corticem fabæ intellexit quod non crediderim adeo supina est ignorantia vel ex aliorum relatione transcripsit inconsulto Aegineta quod factu credibile, cum hodie maxima scriben-

Fabæ venerem stimulāt & extinguunt.

Error Bisciolæ.

tium pars ex aliis transcribant. Quid autem per κυάμινον ἔτνος voluerit Paulus, satis accurrate expressit Cornarius in versione eius loci; interpretatur enim, *fabam fresam elixatam*, seu pulmentarium ex fabis fresis & deglubitis confectum; sic enim definit ἔτνος Gal lib. περὶ εὐχυμ. καὶ κακοχυ. cap. 5. τὸ ἐκ τῶν ἐρεχθέντων ὀσπρίων τε καὶ χεδρόπων σκευαζόμενον *quod ex decorticatis, & fresis leguminibus paratur.* Nominatim vero Gal com in part. 18. lib. 1. de vict. rat. in acut, ἔτνος κυάμινον *pultem fabaceam* recenset & comparat cum ptissana, pulticula, seu cremore hordei prout cibus est non potus.

Esus fabæ interdictus. Cæterum Salernitani cum esum fabarum prohibeant mihi reuocant in memoriam symbolum Pythagoræ quo κυάμων ἀπέχεσθαι id est *à fabis abstinendum esse* iubet. Multæ autem & grauissimæ rationes à multis adductæ sunt huius præcepti Pythagorici, quas in vnum veluti fascem colligere non pigebit. Marc. quidem Tull lib. 1 de diuinat.

1. Ratio. hanc causam produxit. *Iubet igitur Plato sic ad somnum proficisci corporibus affectis vt nihil sit quod errorem animis perturbationemque afferat: ex quo etiam Pythagoreis interdictum putatur ne faba vescerentur quæ res inflationem magnam habet: Is cibus tranquillitatem mentis quærentibus constat esse contrarius.* Et certe hæc ratio à veritate prorsus aliena non est, cum ex Dioscoride constet fabam grauia somnia inducere, & vt aiunt Psellus & Simeon Sethi, *turbulenta & non vera* ὀνείρους ταρακώδεις καὶ οὐκ ἀληθεῖς, tum ob flatulentam eius materiam tum ob κακοχυμίαν. Cuius quoque sententiæ fuit Plinius scribens *fabam hebetare sensus existimatam, & insomnia facere*, Non-

2. Ratio. nulli vero opinati sunt voluisse Pythagoram hoc præcepto à rei veneriæ proluuio discipulos submouere, allusione facta ad testiculos quos græci non minus quam fabas κυάμους vocant, quod sint τοῦ κύειν αἴτιοι hoc est *pariendi auctores* vel εἰς τὸ κύειν

ὄντες id est *ferendo vtero valentes*, quamobrem græci ἀπὸ τοῦ κυάμου κυαμίζειν dixerunt quod est puellarum ætate maturiorum, cum virum appetunt, vt notat Ascen ad cap. 11. lib 4. Agellii, ex Scholiast. Aristophanis. Diogen. præterea Laert. in vita Pythag. ex Arist. lib. de fabis obseruat fabas pudendis similes esse vel inferni ianuis, etenim vt ait Lucian. in uitarum auctione si *fabam adhuc viridem exuas, videbis eam omnino virilibus membris similem naturam habere*, quod etiam Bapt Porta lib. 3. Phytognom. cap. quadragesim. quart. præclarè demonstrauit. Igitur quod faba τὸ πᾶν γονὴ εἶναι ab iis abstinendum censuerat Pythagoras. Non est tamen prætermittendum Laertium dixisse fabas esse infœcundas, ob idque putasse nonnullos vsum fabarum interdictum à Pythagora propter sterilitatem, cuius, cum infœcundæ sint, symbolum existunt. Equidem cum ex omniū pene sententia tùm ratione flatulenti spiritus quàm alimoniæ quam fabæ subministrant corpori, venerem excitare dicantur; ac præterea ex earum characterismo fœcunditatē promouere: suspicari non possum quomodo & à Pythagora existimatæ & à Laertio vocatæ sint ἄγονοι. Dicam tamen quod in mentem venit; Primum est aliquid inesse fabis ac præsertim earum putaminibus quod fœcunditati obest. Apollonius Dyscolus Alexandrinus lib historiæ cōm. ca. 46. refert ex Theophrast lib. 5 de causis plāt. ca. 21. *putamina fabarum radicibus arborū apposita, fructus siccare & corrumpere, Sed & gallinas domesticas, si crebro ea edant steriles fieri*. An vero arbores enecant exsugendo succum terræ quo aluntur plantæ, an obstruendo atque constipando tum terram ipsam, tū plantarum radices; an duritia sua ac siccitate plātarum fibras emaciando? quod ad sterilitatem gallinarum attinet puto eam à fabarum putaminibus induci tum earum siccitate, tum crassitie à quibus

3. Ratio.

An fabæ infœcundæ.

redduntur δύσπεπτα & pauci nutrimenti. Alterum quod inquisitione nostra dignum est in eo consistit vtrum quemadmodum fabarum putamina plãtas & gallinas steriles reddunt, sic fabræ ipsæ homini sterilitatem inferant. Equidem multum interest an quis de viro hoc pronuntiet, vel de fœmina. Aliter enim excitatur venus in muliere quam in viro, aliudque est excitare ad venerẽ & aliud fœcũditatem promouere. Conueniunt omnes ob flatulentam fabæ substantiam venerẽ stimulari in hominibus quod penis distendatur & flatu turgescat, sed propterea nec seminis augetur copia, nec semen ipsum calidius aut spiritu genitali turgidius redditur, proinde nec fœcundius euadit. Excitant ergo venerem fabæ in viris & virgam intendunt, sed fœcunditatem non iuuant. Melancholici omnes quia flatibus pleni idcirco sunt libidinosi, sed parum fœcundi, quia flatus coitus quidem vnam cõditionem præstat virgæ erectionem, sed copiosi seminis ejaculationem eiusque fœcundi, quæ præcipua est fœcunditatis causa, ne minimum quidem promouet. Flatus autem in fœmellis non ita potest excitare venerem atque in viris, quia libidinis desideriũ in fœminis non exurgit ab extensione aut erectione alicuius partis, sed potius ex attritu atque fricatione, quamobrem fabæ non ita forsan in libidinem fœmellas irritabunt atque viros, quod propter partium diuersitatem alia sit coeundi cupiditas in viris quam in mulieribus. Itaque facile assentior fabas sterilitatis causam esse posse in mulieribus, tum quia frigiditate sua temperamentum mulierum adaugent, tum quia crassitie venas mulierum angustas obstruunt ac infarciunt, quo fit vt materia seminis sanguis & spiritus exigua quantitate ad membra genitalia confluat. Præterea duæ aliæ sunt rationes quæ fabas sterilitatis inducendæ damnare possunt. Altera est

Nota.

Nota.

sensuum

sensuum hebetatio ac torpor quem fabæ accersunt, seu ille contingat ex crassitie ac impuritate sanguinis a flatulentis crassisque earum fumis excitata, seu ex spirituum animalium fœculentia, atque pigritia, quam ijdem fumi prouocant. Altera est frequentia veneris quam flatu suadent. Qui enim flatulentis spiritibus turgent ex virgæ tensione coitum semper appetunt, quem si frequenter celebrent, sane periculum est ne sterilescant ex dissipatione spiritus genitalis & seminis fœcundi quod admodum exiguum habent: fit ergo vt ex accidenti fiant fabæ sterilitatis causæ. Et hæc de fabarum sterilitate cuius gratia non existimo Pythagoram earum vsum prohibuisse, sed potius ob libidinem quam irritant. Nec enim ab hac sententia repugnat mens eorũ qui esum fabarũ interdictum putant, non tam fabarũ quam ouorum gratia à quibus abstinuisse Pythagoram monet Laertius, quod in eis foret ἡ τῶν ζώων κύησις *animalium fortura*. Et profecto Aristoxenus musicus Aristotelis auditor in libro quem de Pythagora reliquit, *nullo sæpius legumento Pythagoram dicit vsum quam fabis quoniam is cibus & subduceret sensim aluum & leuigaret*, sed qui Pythagoram ouis dixerit vsum nemo existit. 4 ratio. Ouis abstinet Pythagor.

Cæterum cum multæ aliæ causæ huius præcepti Pythagorici enumerentur quæ nec ad Physicam nec ad medicinam pertineant, silentio eas inuoluere mihi consilium est, præsertim cum repeti possint ex Agellio libr. 4. cap. 11. Philippo Beroaldo in symbol. Pythagor. expositione, Stuckio antiquit. conuiuial. lib. 2. & 3. & lib. de Sacrificijs gentilib. Lilio Gyraldo syntagmat 17. hist. deorũ Erasmo centuria prim. prouerb. chiliad. 1. alijsq; nõ paucis. Satius erit causam perstringere cur earũ esum Salernitani prohibeant: ea vero est metus podagræ ob crassos viscidosq; humores quos in 5. ratio.

corpore generati bene autem dixere *podagram*, non *chiragram*, quia supra monuimus ex Hippoc. in epidem., eos qui in æno leguminibus per famem vsi essent, pedum imbecillitate laborasse: crassorum enim eduliorum proprium est deorsum ferri, sicut crassorum humorum ac terrenorum καταῤῥοπεῖν. Quamobrem Arist. lib. 3, de Hist. animal cap. penultimo fabas largius datas ouibus, capris, bubus, capellis obseruat lac copiosũ generare *faciũt enim*, inquit, *vt vbera demittuntur* ποιεῖν γὰρ καθιέναι τὸ οὖθαρ.

Locus Luciani difficilis expositus

Priusquam huic animaduersioni finem imponã, duo examinabo, primum est quid voluerit Lucianus in vitarũ auctione cũ dixit, *elixam fabam si deponas certis noctibus sanguinẽ feceris*, ἑψὴν θέντα δὲ, ἢν ἐπαφῇς ἐς τὴν σελήνην αἰνὴν νυξὶ μεμετρημένῃσιν αἷμα ποιήσεις. Alterum est quid velit prouerbium gallicum, *florent fabæ*, cuius meminit Gilbert. Cognatus Quod ad primum attinet interpres Luciani Martin. Bolerus quid hæc sibi verba velint non satis expressit idcirco credo accuratius hoc modo illustrari posse. *Elixam fabam si emittas seu exponas ad lunam certis aliquot noctibus*, (sic enim dimensas noctes explico quasi certum noctium numerum dimetiri oportere et vt sanguis è fabis fieret) *sanguinem feceris*. In quo quidem duo examinanda veniunt, primum de luna, alterum de sanguine. Equidem Pythagoram superstitionibus magicis fuisse addictum qui eius vitam legerit, facile sibi persuadebit, illudque ipsum & auctoritatib. & exemplis dudum probauit Iacob. Boissardus tractatu posthumo de diuinatione in Pythagora. Hanc ob rem mirum non est si lunæ & astrorum superstitiosus obseruator plãtis multas virtutes vanas & ridiculas tribuerit. Imo vero vt supra vulgum sapere videretur nonnullas herbas inuexit quæ Physicis omnibus ac medicis nomine & facultate ignotæ erant qualis sunt hæ á Plinio enumeratæ Coracesia, Callicia,

Pythagoras magus.

Menais, Corinthas, Aproxis: quarum quidem cognitionem hauserat vel ex Aegyptiis ac Babiloniis vel ex libro Mercurii Trismegisti continente *triginta sex sacras horoscoporum herbas*, cuius meminit Gal in proemio lib. 6. de simplic. medicam. facultatibus. eiuscemodi autem erant Pythagoricæ & Aegyptiacæ obseruationes, vt colligendæ essent herbæ vel præparandæ sub signo, Astro, vel Planeta cui dicatæ erant atque consecratæ; Et quia in signo tres erant decuriæ, quibus singulis singuli decani præsidebant, idcirco herbæ signorũ colligebantur sub decano decuriæ ad quam pertinebant hincque vocabantur *herba decanorum*, vt videre est apud Gal citato proœmio, quod nemo ante me obseruauit, idque copiosius epist. quadam ad Carolum Bouuart Doctorem Medicum Parisiensem virum vt in lectione Hipp & Gal versatissimum atq; in omni scientiarum genere eminentissimum, sic in medicina facienda exercitatissimũ. Herbæ vero planetarũ planetæ sui nomen retinebant, quo factũ est vt herbas fecerint *Saturninas, Iouiales, Martias, Solares, Mercuriales, Venereas, Lunares*, de quibus egit Albertus magnus, Apuleius, Cornel. Agrippa, & Bapt. Porta. Enimuero fabam Pythag. illius vanitatis studiosus inter lunares reposuit herbas, cuius idcirco eliciendis facultatibus lunæ status obseruandus esset; mirum ergo non est si lunæ exponeret fabam ad effectus magicos consequendos, quemadmodum Democritus apud Plinium lib. 24. cap. 17. Arianidem colligi iubet cum Sol in leone est. Ex eo vero colligimus fabam Lunarem herbam fuisse. *quod sola frugum*, vt ait Plinius cap. 12. lib. 18. *etiam exesa repletur crescente luna*. Deinde scimus ex phytognomicorum doctrina eas plantas quæ candidis sunt floribus aut versicoloribus lunares esse, tum quod Lunæ sydus albo vel argenteo colore splendescat, tum

Herbæ planetariæ.

Decanorum herbæ.

Faba lunaris herba.

quod luna colore varietur ad ætates suas. Addam & rationem tertiam ex eius effectis depromptam, noxam intelligo quam cerebro (quod lunæ subiectum est) inferre supra obseruauimus. Quod ad sanguinem spectat quam ex faba elixa lunæ exposita elici dixit Lucianus, præstigium fuit Pythagoræ magicum, qui hæc ipsa & similia facere solitus erat. Cælius Rhodig. lib. 9. cap. 23. Pythagoram id ridiculum factitasse scribit, *vt quæ collibuisset sanguine perscriberet in speculo moxque litterü ad lunam orbis pleni obuersis stanti à tergo, vt in lunæ exaratas disco, commonstraret* huiusmodi præstigium Suidas in voce θετταλὴγυνὴ vocat πύταγον, παίγνιον διὰ κατόπτρυ. Sed fortasse non hoc magicum fuit, sed physicum Pythagoræ artificium, quod è fabis sanguini similem liquorem extraheret. Etenim si rei rusticæ cultores mangonio possint mala, pyra, citria, albas ficus rubore sanguineo inficere, si pluuias interdum obseruamus sanguineas, si fucci terræ succrescant sanguineo colore saturati, quidni Pythagoras ex alicuius rei additione rubicundas effecisset fabas, vt ea industria concepta diuinitatis suæ opinionem apud suos cõseruaret simul & augeret? Et vero si essentiales quasdam proprietates atque substantiales cum Chymicis liceat admittere, crediderim ex interna fabarum substantia educi posse artificio chymico substantiam quamdam rubicundam, ac sanguini persimilem quæ sit velut fabarum elixir & fabalis spiritus balsamũ: cũ enim apud chymicos per similia omnis actio procedat, effectus vero fabarnm ad sistendum sanguinis fluorem comparatus sit, necesse est vt sistendi sanguinis actio fiat per substantiã fabarum sanguini quodãmodo similem. Et de hoc fortasse interioris substantiæ colore intelligendus est locus Helenij Acronis comment. ad satyr. 6. Horatij lib. 2. serm. *Pythagorus, inquit, legumen omne*

negauerat comedendum, præcipue fabam veluti parentem coluerat, nam colorem eius dicebat veluti humano sanguine infectum Quod autem fabæ sanguinem sistāt, non Paracelsistæ duntaxat sed Medicinæ Hippocraticæ sectatores prodiderunt. Dioscorides lib. 2. cap. 93. scribit *coctam fabam cum posca, & vua cum cortice in cibo acceptam dysenterias & alui profluuia cohibere*. Addit *fabam decorticatam in duas partes diuisam qua parte ex natura coaluit ad sanguinis ab hirudinibus eruptiones imponi, ipsasque cohibere si secundum semisectam partem apponatur*.

Transeo ad prouerbium gallicum *florent fabæ* quo significatur florentibus fabis nonnullos insanire, & præsertim fœminas. Vbi ergo quempiam insanientem vident vt occasionem præripiāt quærendi cur insaniat, Galli dicunt *florent fabæ* quasi velint stultitiæ obnoxios homines, tum maximè in amentiam incidere cum fabæ in flores erumpunt. Fundamentum huius prouerbii desumptum est ex effectu fabarum quas ex Simeone Sethi & aliis diximus subuertere rationalis facultatis arcē sensusque hebetare. Sed vt hoc efficiant necesse est vt maligni earum vapores hauriantur, aut aër iis vaporibus infectus. At cum eorum magna pars qui in furias aguntur, longè à fabis distet, idcirco huius symptomatis causa minimè ad fabarum flores potest pertinere, sed ad aliud quippiā quod cōmunis sit causa tam insanientium, quam florētium fabarum. Nolim cum Astrologis, Martis & Mercurii accusare aspectus, aut configurationes Solis & Lunæ in secundo, sexto, octauo, aut duodecimo ab horoscopo loco in mediū proferre, quid enim ista ad fabas? Sed Solem accuso ad nos propius accedentem & vernam tempestatem afferentem, quo quidem tempore & cū genitalis aruorum spiritus ac viuificus terræ calor flores fabarum trudit, & natiuus hominum calor humorum orgasmum

Prouerbium de fabis.

Cur vero quidam insaniāt.

suscitat atque commouet; vnde tandem ij qui imbecillo sunt cerebro & ad insaniam propensi natura existunt, insaniæ exacerbationes patiuntur, fit enim tunc temporis quædam humorum velut ebullitio non minus quam in succis ac in musto, ob aquosa, cruda vel putrescentia excrementa. Cum enim naturales reru omnium succi, tria excrementorum genera contineāt terrestre, quod in vino fæci respondet, aereum quod flori vini, aquosum & crudum quod aquosæ vini substantiæ simile est; ipsum est quod calore feruescens in humoribus & succis ebullitionem facit: præterita hyeme collecti in humoribus aquosi & crudi illi succi superuenienete vere & calore increscente turgescunt, ac veluti ebulliunt. Ignea ergo humorum pars velut subtilior ac tenuior ad cerebrum viam affectat, in quo cum natura debile est & infirmum, insaniam accendit Quod autem eo tempore quo humores in corpore luxuriant, exacerbatio insaniæ contingat probari potest ex Anglorum consuetudine cuius meminit Bodinus lib. 5. theatri naturæ. *Cur*, inquit, *Britanni furiosos quartadecima Luna verberibus cædunt? Id maximè ad ædes Nazareas Londini fieri consueuit, cuius rei causam cum à custodibus exquirerem intellexi furorem ista ratione coërceri, id vero luna decima quarta faciunt quia tunc maximè sanguis ac spiritus efferuescit.* verum de hoc fabarum prouerbio consulendus est Leuin. Lemnius li. 2. de naturæ miraculis cap. 9.

Humorū ebullitio.

Angli quo tempore insaniant.

Multa præterea de fabis & præsertim de Aegyptia adduci in medium possent, sed earum historiam vniuersam hic nō damus; fabam Aegyptiam Colocasiam multi crediderunt Arum esse Aegyptium, sed eos reprehēdit Fabius Columna in parte altera minus cognitarum stirpium cap. 10. fabā Catharticam describit Balduin. Ronssæus epist. medicinali 28. & Nicol. Monardus hist. simpl. me-

dicam.cap. 49. fabæ quoque arborescentis meminit Clusius exotic. lib. 3. ca. 6. fabæ suillæ, & inuersæ historia habetur apud Botanicos.

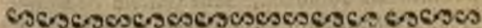
Concludo cum partibus omnibus fabæ, *Siliquæ* fabarum sunt *folliculi*; *fabalia* earum sunt purgamenta: Nigrum quod in faba summa visitur *Hilum*: faba cum cortice vocatur *Solida* vel *Integra*, decorticata appellatur *Fresa*, fabæ farina est *Lomentum*: faba elixa cum suis corticibus *Conchis* nuncupatur, sine corticibus ἔτνος, farinæ faba elixata λέκυθος, diuisa & semisecta faba ἡμιτόμιος. Fabæ partes.

DE OLERIBVS IN GENERE.

CAP. XX.

» IVs olerum cicerumque bonum;
» substantia praua.

ANIMADVERSIO.

HVnc versum ex manuscrip. nostro addimus quo præcipiunt nobis Salernitani vt iusculis & decoctionibus olerum vtamur ab eorum vero substantia abstineamus. Est autem *Olus* omnis herba satiua quæ in vsu cibario est, vnde *ab alendo* olus deducit Isidorus originum lib. 17. cap. penultimo, placuit tamen Varroni lib. 4. de lingua latina ab *olla* deriuare quod cruda olera in olla coquerentur. Iosephus Scaliger olus ab *oleo* dictum putat quod est cresco, translatæ enim in ortum herbæ ex agrestibus cultæ fiunt. Græci olus vocant Olus quid.

λάχανον vel ἐκ τοῦ λαχαίνειν quod est fodere. oportet enim λαχαίνεσθαι ἢ σκάπτεσθαι τὴν γῆν ἐπὶ φυτεύσει αὐτοῦ. vel παρὰ τὸ λαχαίνειν γίνεσθαι τὴν γῆν θρυπτομένην, vel denique παρὰ τὸ σφόδρα χαίνειν αὐτὴν σκαπτομένην vt habetur in magno Ethymologico

Olerum vsus in cibis.

Magnus quidem olerum est vsus & si credimus Plinio abusus quoque, cum in eis luxuria fecerit huiuscemodi discrimina, vt ex illis quædam plebi pauperibusque nascantur, alia plebis mensæ non capiant, sed solis diuitibus apponantur. Recte autem obseruat Iul. Alexandrinus salub. lib. 9. cap. 1. *olera, oleraceaque & hortensem vbertatem fructusque arborum diuersi omnia generis & conditionis nempe & paucissimi alimenti, probi rectique, mali autem & medicamentosi multi malitiaque & vitiosissimi succi plurimi*: Adeo ut destinata potius olera sint medicamentis, quam alimentis Exiguam enim habent facultatem nutriendi, plurimam alterandi, hoc est vel refrigerandi, vel calefaciendi, vel desiccandi, vel humectandi, vel duratam molliendi aluum, aut emollitam nimis durandi, vel demum quacunque ratione corpus nostrum adiuuandi. Sane Gal. lib. de aliment. facultat plantas omnes definit *præter quam quod exiguum corpori præbent alimentum, succum etiam prauum generare, & ex iis plurimas noxam stomacho adferre.* In qua sententia fuit Diphilus apud Athen. lib 2. Deipnosoph. citra exceptionem enim olera omnia nihil alere scripsit, attenuare præterea, prauum succũ gignere, innatare vẽtriculo, difficulter digeri Δίφιλος δὲ κοινῶς φησὶν εἶναι πάντα τὰ λάχανα ἄτροφα, καὶ λεπτυντικά, καὶ κακόχυλα, ἔτι τε ἐπιπολαστικὰ καὶ δυσοικονόμητα In quo quidem errare Diphilum voluit Dalechampius in notis ad Athen. quod olera omnia dixerit *attenuare*, cũ frigida & humida non attenuẽt Sed credidit Dalechãp. attenuare referendũ esse ad humores, cũ referendum sit ad corpora,

Notatur Dalechamp.

certum enim est ea corpora quæ ἀτροφίᾳ laborant, qualia sunt quæ ἀτρόφοις & κακοχύλοις oleribus vescuntur, fieri in dies λεπτοσαρκότερα & extenuata vt sapienter monet Casaubon. ad illum locum.

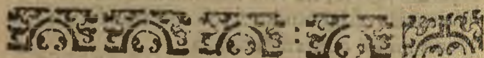
Cum igitur olera tam praui sint nutrimenti sapienter à Salernitanis cautum fuit solo eorum iusculo ac decocto vtendum esse, & abstinendum ab eorum substantia quæ vel porraceam bilem in ventriculo, vel crudum, excrementiumque sanguinem cumulat, melancholicum ac terrenum, interdum acrem, tenuem vel aquosum, vnde contumacissimæ obstructiones, cachexia, atrophia, morbi longi ac diuturni exoriuntur. Eorum vero decoctum vt parum nutrit, sic vim maximam medicamenti habet seu refrigerando seu humectando seu alio quouis modo contemperando.

Porro in vsum veniunt olera pene secundum omnes suas partes, alia quidem secundum *radicem*, vt pastinaca, rapum, carum, allia, cæpa, raphanus, quibus addi possunt fungi & boleti radixque chrysanthemi tuberosi indici: alia *caule & folio* placent vt lactuca, portulaca, acetosa, atriplex, spinacia &c. nonnulla *cymis* delectant vt fœniculum, anethum: quædam *germinibus* vt asparagus, lupulus; *floribus* etiam non pauca vt rosa, viola, buglossa, brassica crocus. Alia *carne ac fructu* vt cynara, fraga, cappares. Eduntur autem olera vel cruda vel cocta. Cruda si per se sola ingerantur omnino praua, ac maligna præsertim si agrestia sint & minimè exculta. Olera vt edantur,

Olim vero apparabantur cum muria & aceto sicque in totum annum seruabantur prouocandæ appetentiæ gratia ex Gal. lib. 2. de aliment. His hodierna die succedunt nostra Acetaria sale oleo, & aceto condita, interdum saccharo, quibus olerum crassities ac frigiditas castigetur. In acetariis magnum gulæ irritamentum, Imo luxuries præsertim apud Italos, & Romanos Principes qui *credentiarius* Acetaria

suis eam ministerii prouinciam munusque committunt, acetaria conficiendi. Hyeme & æstate eduntur, æstiuo tamen tempore minus noxia sunt ob refrigerandi corporis necessitatem. Nonnunquam etiam cocta manduntur vel cum butyro sale & aceto, vel in iure carnium quo modo minus malefica. In summum pessima sunt cruda & solitaria: minus condita, multo etiam minus cocta, omnium minimè noxia, decocta cum carnibus abiecto magmate, & hæc vniuersim dicta sufficiant de oleribus sequentia capita nonnulla olera sigillatim exponent.

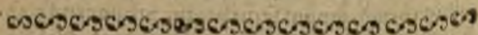
Cæterum de Ciceribus nihil hic addo cum de iis capite de leguminibus actum sit.

DE HERBARVM RADICIBUS, FOLIJS, FLORIBUS, SEMINIBUS. AC PRIMUM DE BUGLOSSO.

CAPVT XXI.

„ Vinum potatum quo sit macerata buglossa,
„ Mœrorem cerebri dicunt auferre periti,
„ Fertur conuiuas decoctio reddere lætos.

ANIMADVERSIO.

QVod innuimus supra, olera non tam alimenti quam medicamenti rationem habere, id maximè intelligendum est de sequentibus herbis

quarum meminere Salernitani. Paucæ enim ex iis sunt quæ sint edules quibusve pro alimento vtamur, pro medicamento vero frequenter. Ac inter eas paucæ admodum refrigerantes reperiuntur, quod existimarēt Salernitani calidas herbas & calefacientia medicamenta maiorem familiaritatem habere cum calore nostro natiuo quam refrigerātia vt alicubi Gal obseruauit. Quas autem herbas confusim & sine ordine Salernitani descripserunt, eas ordine certo digessimus nō quidem ita exacto vt primo de radicibus, mox de foliis, deinde floribus, ac demum de seminibus agatur: sed primarum qualitatum, quibus vigent, rationem eam habuimus, vt imprimis. Calefacientes omnes ac humectantes exposuerimus, deinde calefacientes & desiccantes; tertio loco refrigerantes ac humectantes: & tandem refrigerantes simul & desiccantes, & eas quidem primis locis quæ in primo sunt ordine calefacientium vel refrigerantium, secundis quæ in secundo, & sic de cæteris. Mihi si agendum fuisset de omnibus oleribus vel Galeni methodum secutus essem vel exactiorem quamdam rationem inuestigassem: hic quia pauca sunt prædicto ordine contentus fui. Est vero primum hoc caput de buglosso ex manuscript. additum cuius meminisse videtur Bruyerinus cap. 16 lib 8. de re cibaria *Tantum*, inquit, *buglosso veteres tribuisse reperio, quod in vinum coniecta potantibus animi hilaritatem voluptaemque auget*: licet hoc intelligi quoque possit de Dioscoride ex cuius cap. 123. lib. 4. hæc doctrina desumpta est. Hic autē primo occurit difficultas de buglosso, quonā scilicet nomine veteribus appellaretur, & qua hodie donetur appellatione: nec enim cōuenit inter botanicos quomodo à nobis appelletur ea herba quæ à similitudine linguæ bubulæ βούγλωσσον & βούγλωσσος græcis dicta est. Potior tamē eorū pars & sanior *buglossū* veterū cre-

Ordo huius partis.

De buglosso.

Nomen.

dit esse eã herbã quã hodie *Boraginem* vocamus appellatione forsan deducta à Lucanis qui eam Coraginem nuncupabant vt obseruatum habetur apud Apuleium lib de medicaminib herbarum cap.41. Et sane qui descriptionem Buglossi apud Dioscoridem & Auicennam contulerit cum boragine nostra eamdem plantam esse deprehẽdet. Est enim vt *buglossum* Dioscoridis sic *borago* nostra foliis verbasco similibus nigrioribus tamen & asperioribus, quæ in terram inclinant & bubulas linguas tum forma tum asperitate imitantur. Contrà *buglossum* nostrum vulgare folia habet oblonga echio similia non ita lata vt bubulas referant linguas; deinde minus in terram vergunt, quin potius surgunt è toto fermè cespite sursum tendentia, nec aliqua ex parte verbascum referentia. Alias rationes omitto quæ fusius exponuntur à Mathiolo, Dalechampio, & aliis Phitoptris: est ergo hoc caput intelligendum de *boragine* nostra, sequens vero de *buglossi* vulgo dicta.

Species. Differentiæ buglossi Bauhino multiplices aliud enim est satiuum, aliud syluestre, satiuum aliud latifolium hocque vel vulgatum cœruleo, albo, roseo flore, vel peregrinum quod vel semper virente folio vel luteo flore, & aliud angustifolium quod sinuato est folio vel non sinuato hocque maius & minus At syluestre maius & minus est, hocque duplex latifolium, & angusti folium.

Temperies. Temperamentum buglossi Gal lib 6. simplicium humidum calidumque est idque primo statim excessu, vrinam proritare & sitim sedare voluit Simeon, aluum vero mouere expertus est Symphorianus Campegius ex obseruatione Bruyerini, eius enim frequentiore & copiosiore vsu in alui profluuium aliquando incidit. Mirum vero alicui videri potest quod diuriticum sit cum humidum & calidum existat; sed in eo duplicem substantiam

detersoriam scilicet, quæ ex asperitate foliorum deprehendi potest: alia vero est intima ac profunda; viscosa scilicet & humida cui vis inest emolliendi: alimentum autem eam herbam suppeditare inter cæteras à lactuca optimum plurimi existimāt propter temperamentum quod affine habet cum temperamento humano Sed præcipua laus in exhilarando consistit, tristitiam submouendo, cordis affectus depellendo. Nam, vt aiunt Salernitani, vel macerata in vino vel decocta ex aqua gaudium & lætitiam creditur afferre, melancholicos morbos auertere, animi deliquiis subuenire, vno verbo, exhilarare ac mœrorem discutere. Vetus ea persuasio est à Trojani belli temporibus ad nostra vsque sæcula propagata. Eam enim describi ab Homero Odyss. δ, & Nepenthes nomine designari credidit antiquitas. Narrat Homerus Helenam conuiuis suis vinum exhibuisse in quod pharmacum miscerat, & iniecerat. Buglossum exhilorat. Nepenthes Homericū.

Νηπενθές τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων

Ος τὸ καταβρόξειεν ἐπὴν κρητῆρι μιγείη

οὐκ ἂν ἐφημέριός γε βάλοι κατὰ δάκρυ παρειῶν,

Hoc est, *medicamentum absque dolore & ira malorum oblinionem inducens, quod qui deglutierit postquam cratteri mixtum est, non vtique tota dse profundere poterit lacrymas à palpebris.* Hoc vero pharmacum datum fuisse Helenæ à Polydamna Ægyptia Theonis vxore posteà Homerus obseruat, fuisseque plantam aliquam significauit, subdens fertilem terram Aegypti plurima pharmaca salubria producere ac proferre. Ac sane Plutarch sympos. lib. 1. quæst 1. buglossum fuisse eam plantam, talemque à veteribus habitam innuit, licet illud ἀλληγορικῶς paulo post interpretetur: In quam quoque sententiam iuit Macrobius saturnal. lib. 7. cap. 1. Sed Cœlius Rhodiginus lib. 19. cap. 3. & Ioan. Spondanus comm. in Homerum minimè allego-

riam fuisse probant, sed verum pharmacum ac ipsum quidem vt probabile videtur, buglossum, quod vsu buglossi *sanguis clarior fiat, expurgatiorque porro & cor confoueatur a quo mox & hepar: id autem sic affectū laudabilem sanguinem prodit, vnde oritur lætitia.* Equidem non desunt grauissimorum virorum auctoritates quæ vim illam buglosso tribuant. In ea fuit sententia Dioscorid. lib. 4. cap. 123. Galenus lib 7. simplicium, Plinius lib. 25. cap. 8. Paul Aeginet. lib. 7. & Apuleius Plat de medicaminibus herbarum cap. 41. quam ob causam Plinio herba illa dicta est εὐφρόσυνον ab *efficienda voluptate*. Cæterum quemadmodum Rhetores auctore Antiphonte apud Plutarch. in eius vita τὴν ἀλυπίας τέχνην artem qua mœrore & luctu oppressos verbis leuarent excogitasse dicuntur; sic Medici depellendo mœrori medicamenta inuenere quæ πιστὰ iuxta Aeschylū, quasi ποτὰ vel πότιμα quod ebiberētur vocata sunt.

Exhilarantia medicamenta.

An vero Borrago eiusce modi sit quæ vel vino macerata, vel ex aqua decocta, vel quacunque ratione tam secundum flores ac folia, quàm secundum radices assumpta lætitiam pariat, mœroremque fuget, inuestigatione indignum non videtur. Omnes enim vno ore id pronuntiant, melancholis affectibus præscribunt, flores eius inter cardiaca constituunt, certa ratione cordi amicos volunt, denique nullis cordi morbis non opitulari censent: Et tamen nemo quem viderim extitit, qui explicaret qua buglossa ratione hos omnes præstaret effectus. Licet autem hæc quæstio therapeutica potius sit quam diætetica, ne quid tamē necessarium prætermisisse videar, quid de ea sentiam breuiter expono.

Medicamenta partibus destinata.

Imprimis ex Galen. lib. 5 simplicium supponendum est inueniri quædam medicamenta quæ *certis partibus præcipue & maxime prosint* ab inexplicabili temperamenti proprietate; sed *ea non ita esse propria illis* partibus quin aliis quoque mēbris pro-

sint quãuis non ita manifeste nec proprie. Ab hoc effectu medicamenta alia dicta sunt cephalica, hepatica, splenica, ophthalmica, stomachica quæ peculiari quodam modo caput hepar, lienem, oculos, stomachũ iuuarent. Ac profecto potior medicorum pars ab occulta proprietate, formali ratione, ac vt loquuntur, à tota substantia proficisci hunc effectum volunt, nec alias inquirendas esse causas pari ratione atque nõ expetimus causas cur à magnete ferrum trahatur. Hãcobrem facultates istæ nulla ratione, aut epilogismo, sed experientia sola deprehenduntur. Alii tamen emunctæ naris medici secuti Gal. lib. 13 meth med. cap 17, ratiocinatione deprehẽdi has vires docẽt sumpta nimirum indicatione à parte pro cuius variis conditionibus, fortiora vel blandiora, validiora vel mitiora remedia conuenire definiunt, *Similia*, inquit Gal. *genere medicamenta ambo viscera iecur & lien postulant. Cæterum tanto valentiora lienis quanto crassiore vtitur alimento. Scirrho igitur laborantibus ipsis conuenientia nutrimenta sint genere quidem eadem sed maioris minorisque ratione differentia. Quale ergo est iecori medicamentum absynthium, tale est lieni capparis cortex, quale rursus iecori est eupatorium, tale est lieni scolopendrium. Itaque & si capparis ex oxymelite edatur, vtilis sane est vtique visceri, cæterum nec ipsa pari modo nec similiter mistum habens oxymeli. Nam & ipsa copiosior est ex minus diluto oxymelite lieni erit vtilior*. Hæc Gal. ex quo inferimus virtutem qua medicamenta & alimẽta partẽ aliquam iuuant nõ esse occultã & a tota substãtia; sed manifestã & à manifestis qualitatibus repetendã. Etenim si validiora deobstruentia, dissecantia & attenuãtia cũ nonnulla adstrictione lieni familiaria facit, minus valida iecori; certũ est eũ nõ tã qualitatũ occultarũ quã manifestarũ rationẽ habuisse. Et re vera quoniã per alterationes multas quas in corpore subeunt medicamẽta, vis eorũ paulatim infringitur

ac imminuitur, adeo vt quod, exē. gratia, in iecore præstare possunt non possint efficere in liene: eupatorium seu agrimonia, quum & propter tenuitatem partium, extergendi ac incidendi facultatem citra manifestum calorem, & propter modicam adstrictionem iecori familiaris, sit agrimonia, inquam, eas omnes vires explicare potest in iecore, vltra iecur & in liene præsertim non potest nisi quam tenuissimè, quia *agens omne naturale* vt aiunt philosophi *agendo defatigatur*, & in fine mollius agit ob patientis resistentiam & reactionem. Scolopendrium vero; quia & paulo vehementius adstringit, & potentius multò deterget cum calore paulo maiore quam sit in eupatorio; idcirco vires eas seruat incolumes ad lienem vsque ex quo ei dicitur amicum. At vero si incidendum, attenuandumque esset cerebrum, scolopendrio non vteremur quod eius vires infringi necesse sit, priusquam in cerebrum agat. Itaque vsurpamus betonicam quæ & calidior est, & cum adstrictione incidendi facultatem eximiam habet. Et hæc de medicamentis à parte denominatis, quæ pro fundamento supposuimus.

Roborantia medicamenta.

Sed insuper obseruandum est partes maximè iuuari medicamentis quæ vulgo *Roborantia* dicuntur, quæ quidem nonnulli penitus Adstringentia esse volunt, nec alterius facultatis. *Roborare* enim definiunt, *moderata adstrictione tonum membri seu partis alicuius conseruare*. Hæc licet vulgo accepta, vsuque longo vsurpata, viris tamen doctissimis ac solertissimis probata esse non possunt. Etenim si medicamenta illa Galeno τονωτικὰ seu potius τονικὰ dicta fuere quæ tonum partibus reddunt, possuntque vt loquitur ipsemet Gal. ῥῶσαι, i. *robur afferre* quæcumque aliqua ratione parti robur addent eique tonum restituent, ea omnia erunt roborantia. Quæ quidem doctrina desumpta est ex Gal.

Gal. lib. de optima secta cap 5. vbi reprehendit methodicos Themisonis & Thessali sectatores quod firmitatem corporibus conciliari autumarent sola adstrictoria ratione, cum concilietur iis quæ membrorũ vires augent, faciuntque vt partes liberè & facile proprios vsus consequantur actionesque suas conuenienter exerceant. Ergo cum partis robur in eo consistat, vt ea rectè operetur, vsusque proprios obtineat facilè, expeditè, sine molestia, certum est robur à sanitate optima partis, seu quod idem est, ab eius natiua constitutione ac conformatione non differre. Cum vero pars quæpiam, ægre difficulter, tardè, aut cum molestia actiones suas exercet seu naturales sint seu vitales, seu animales, imbecilla dicitur, debilis ac minimè robusta. Sic qui robusto sunt stomacho cito, atque perfectè cibos digerunt & in chylum laudabilem vertunt: qui imbecillo tardè, imperfectè ac difficulter coquunt vitiosumque chylum generant. Idem de cæteris dicendum. Quo posito vel meridiana luce clarius illucescit, ea medicamenta roborantia dici quæ quocumque modo robustam partem hoc est sanam, vigentem, valentem, optimèque operantem efficiunt, seu id fiat adstringendo, seu laxando, seu refrigerando, seu calefaciendo, seu spiritus dissipatos restituendo, seu denique imbecillitatis causam quãcũque remouendo. Nec sane roborantium materia, aut differentiæ multiplices dignosci possunt, nisi quot sint causæ imbecillitatis virium sciatur. Eas autem omnes Gal. com. in lib. 2. Hippoc. de rat. victus in morbis acut. tex. 47. enumerauit, ipsasq; in tabellam redegit Henric Smet. miscellan. lib. 1. ep. 3. & 4. in qua de roborantibus ex doctrina Erastĩ copiosè differit.

His præiactis velut disputationis totius fundamentis non arbitramur a tota substantia cordĩ

cordi buglossum amicum esse & familiare, sed à qualitatibus suis manifestis: nec per adstrictionem robur cordi afferre, sed per aliam facultatem, nec deniq; omnibus modis, quibus lætitia in corpore conciliatur, gaudium afferre, sed tantum aliquot. Nemo enim nescit quædam præsidia lætitiam afferre augendo spirituum substantiam, vt vinum; alia depurando spirituum turbulentiam, vt aromatica: alia refrigerando spirituum æstum, ac feruorem, vt succus limonum; alia spirituum effluxum prohibẽdo, vt aqua frigida: alia spiritus sopitos ac terrore languentes excitando exsuscitando, vt suaueolentia omnia; alia sanguinem arteriosum & venosũ superflua humiditate, atque ichorosa expurgando, vt detergentia, incidentia, sudores & vrinas mouentia; alia cordis siccam intemperiem ac frigidam emendando, vt calida humida; alia crassiorem ac terrestem sanguinem diluendo, vt humectantia; alia alijs modis, vt legere est apud Auicen. cap. 9, tract 1 de virtutib. cordis. Porrò Buglossum lætitiam affert oppugnando succum melancholicum qui cum frigidus sit & siccus emendari nullo alio remedio potest quàm calido & humido quale est buglossum; deinde cum tristitiæ proprium sit, vt ait Auicen cap. 6. prædicti operis, calorem naturalem debilitare, atque in toto corpore spiritus atque adeo humores cogere ac inspissare, quæ affinia sunt calori natiuo, quæque diluendi ac detergendi vim habent, & calorem natiuum augere poterunt, & inspissatos spiritus diluere. Atqui buglossum qua calidum & humidum est, affine est & amicum calori nostro natiuo qui calidus quoque & humidus est; iisdem quoque qualitatibus vim habet diluendi, discutiendi, leuiter incidendi: qua vero asperum est, hoc est detergens blandè detergeat, mundat, & expurgat, imo quia diureticũ, coactos humores soluit, & quod serosius est atque

aquosius per vrinas depellit. Quod si quis obiiciat facultatem istam cardiacam buglossi, non tantum ab illis causis enumeratis proficisci, sed ab altioribus cæcis nempe & occultis: nam vt negari non potest eam herbam cordis affectibus frigidioribus prodesse calore suo, sic inficiari nemo debet abstrusis & occultis viribus cordi calido & quouis modo affecto prodesse, cum buglossum in calidis, frigidisque cordis morbis, & in affectu melancholico, tam à succo nigro frigido, quàm à bile atra calida inducto quotidie præscribatur sine delectu à Medicis pene omnibus. Cui obiectioni primum respondeo prudentes & rationales Medicos maximum habere delectum medicamentorum in curandis cordis affectibus, nec semper & vbique buglossum præscribere: alia enim remedia conueniunt intemperiei frigidæ, alia calidæ: rursum humidæ alia, alia siccæ, vt videre est apud eos, qui de curandis morbis scripsere. Deinde addo propter moderatum buglossi temperamentum nostræ naturæ familiare, fieri vt in omnibus morbis conueniat non tam causas morbificas oppugnãdo, quam natiuum calorem fouendo, & excitando nullo noxæ periculo ob æqualis temperamenti moderationem. Porro macerata vino buglossus potentius exhilarat, & causas mœroris auffert tam ratione sui quam vini, cuius inuentor Lyæus quasi soluens curas ac mœrorem discutiens à veteribus denominatus fuit. Nec diffiteor virtutes buglossi intendi maceratione vini potius quam alterius liquoris, sunt enim nonnulla quæ his potius quam illis consentiant, sicut diximus fontana aut fluuiatili aqua coqui facilè legumina, puteali indurari & minimè percoqui, plena sunt exemplis omnia ab his ergo supersedeo.

Obiectio

Solutio

Buglossi vires vino intẽduntur.

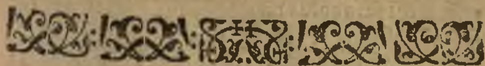
Vltimo loco restat quærendum cur Prophetæ apud Dioscoridem & Apuleium buglossum vocarunt γόνον αἰλουρου filium seu genituram felis, An hoc propter herbæ excellentiam dictum est quæ apud Aegyptios non minoris fuit dignitatis quam felis? Scimus autem ex Strab. lib. 17. felem pro deo habitam apud Aegyptios. Nam *quædam animalia sunt*, inquit Strabo, quæ *Aegyptij vniuersi colunt quemadmodum ex terrestribus tria bouem, canem, felem, ex aquatilibus duo lepidotum piscem, & oxyrynchum.* An vero à magis sic appellatum buglossum propter similes vires buglosso & excrementis felis à sagis tributas? obseruatum ex eodem Dioscoride & Apuleio decoctum radicis borraginis quũ tres thyrsos seminis emittit tertianis opitulari, quæ autem quatuor thyrsos habet, quartanis febribus mederi, quæ medẽdi ratio plane superstitiosa est & magica, proinde ex textu Dioscoridis à viris prudẽtissimis expũcta. Scribit vero Plinius lib. 28. cap. 10. *Iubere magos vt excrementa felis cum digito bubonis quartanis febribus adalligentur, & ne recedant, retineantur ad septenum circuitum*, quod etiãnumcõmemoratur à Sexto Philosopho cap. 18. lib. de medicina animaliũ. Annõ quoque hæc magica & superstitiosa curatio? Sed fortasse innuere voluerãt magi hoc est naturæ mystæ quãdam esse inter hanc herbã & feles amicitiã, qualẽ nouimus esse felibus affectum erga radicẽ valerianæ quã ælurõ seu æluriõ vocari posse monet Gesnerus lib. 1. de quadrupedibus aut herbã gattæ vt vult Syluatic. in pandectis: vel ergã nepetã quã vulgus herbariorũ catti herbã, cattaria seu gattariã nominat cuius odore magnã feles capiũt voluptatẽ, esuque eius gaudẽt, quo solo cõcipere dicuntur. Non ausim à præstantia seminis felis hanc nominis rationem deductam, licet enim sciam vulgo dici felem Zibethi certo anni tempore incalescere, & ita venere extimulari

Nomina buglossi.

Felem Aegypt. colunt.

Semen Zibethi odoratũ.

vt se ipsum corrumpat, liquoremque illum odoratum & pretiosum ceu genitale excrementum emittat; tamen quia non ignoro ignotum veteribus fuisse felem zibethi, idcirco coniecturam illam nominis asperno; nec insuper eiusmodi est momenti vt in eius inuestigatione laboris multum impendere debeamus.

DE BORRAGINE

CAP. XXII.

" Dicit Borrago gaudia semper
" ago.
" Cardiacos auffert, Borrago
" gaudia confert.

ANIMADVERSIO.

Præcedenti capite probauimus *Buglossum* Græcorum vulgarem esse nostram *boraginem*. Iam vero dicimus boraginem de qua hic agunt Salernitani esse buglossum nostram vulgarem. Nō conueniunt autem botanici quo nomine buglossa nostra à veteribus fuerit donata. Ludouicus Anguillara sectione 14. in lib 1 simpl. non aliam esse à Lycopsi monuit, cui subscribit Dodonæus stirpiū pemptadis 5. lib. 1. cap. 10 Alii echium volunt, alii Cirsium; omnes tamen conueniunt boraginem vulgarem à vulgari buglossa, viribus & facultate non dissentire. Proinde quod dictum est antea de

Nomen boraginis.

boragine id nunc de buglossa subintelligendum. Vnum superest examinandum, videlicet quid per *Cardiacos* hic Salernitani intelligant, paulo enim est obscurioris significationis hoc vocabulum. Eius tamen omnes sensus tam à græcis quam à latinis Medicis acceptos & vsurpatos sic enucleauit doctissimus Mercurial. Variarum lect. lib. 6. cap 1. vt nemini scrupulus hærere possit. Eius itaque insistens vestigiis credo hic non Cardiacos græcorum sed latinorum audiendos esse, eos nimirum qui in syncopem delabuntur, qui corde laborant, qui præ mœrore animo deficiunt, quos eadem ratione iuuat buglossa vulgaris, ac vulgaris borago. Vide præcedens caput ne bis coctam crambem apponere cogar, de boragine nonnulla obseruatu digna habet Petrus Hispanus comment. in librum diætarum particularium Isaaci, quem consulere non pigeat.

DE MALVA.

CAPVT XXIII.

Dixerunt Maluam veteres, quod molliat aluum,
Huius radices rasæ soluunt tibi fæces.
Vuluam mouerunt, & fluxum sæpe dederunt.

Hic agitur de facultatibus Maluæ. Et primo quidem versu, qui ex lib. 2. capite 56. Æmilij Macri huc adscitus est, veteribus Latinis Malua

ab emollienda aluo dictam eſſe traditur. Cuius ſane rei teſtis etiam M. Varro, qui Maluam, quaſi moluam quod aluum molliat, dictam eſſe contendit, quippe quæ clyſteribus infuſa vel in cibo accepto ventrem facile moueat. Quinetiam Græcis μαλάχη ab emollienda aluo nomen traxit. Siquidem ipſis μαλάττειν mollire ſignificat. Antiqui enim ea in acetariis cum lactuca ad ſubducendam aluum vtebantur. Vnde Martialis lib. 10. Epigrammatωn:

Exoneraturas ventrem mihi villica maluas
Attulit, & varias quas habet hortus, opes.

Et alibi:

Vtere lactucis & mollibus vtere maluis.

Cæterum hoc olus facile ſubducitur, non modo propter humiditatem, verumetiam propter genuinam viſcoſitatem, & potiſſimum quando quis cum oleo & garo copioſam ipſam ſumpſerit. Atque ob id inter quatuor etiam emollientia, quorum decocto in clyſteribus ad induratarum fæcum eductionem paſſim vtimur, primum locum ſibi vendicauit. Porro duplex malua eſt. Vna quidem floribus ſanguineis, altera vero candidis, & in hac quam illa maior emolliendi vis ineſt.

Secundo deinde verſu innuitur, radices Maluæ raſas fæcibus educendis eſſe accommodas & maxime quidem, ſi inde, perinde atque è radicibus Mercurialis, βάλανοι id eſt, glandes ſiue ſuppoſitoria fiant.

Tertio demum verſu, Maluam menſes ciere dicitur, quod & ipſum ſane ob manifeſtam humectandi facultatem ac genuinum lentorem præſtat. In ſeſſione namque vterum emollit, ita vt venena eius ab acri ſanguine promptius fundantur. Quinetiam menſes prouocare certo ſe experimento didiciſſe Platearius adſerit. Folia Maluæ

trita cum foliis salicis omnibus emplastris commodiora sunt. Nam & inflammari non sinunt, & sanguinem sistunt, & recens vulnus cicatrice includunt. Sed & luxatis ac contusis medentur. Phalangiorum quoque & reptilium plagas curant folia eiusdem, si cepas & porrum triueris, eisque miscueris, ac imposueris. Siquis vero syluestris Maluæ succo cum oleo illinatur, à vespis & apibus non pungetur: sed & qui punctus iam est, succo opem sentit: & folia Maluæ contusa & imposita similiter percussum ab illis sanaut. Similiter autem curat Malua illita lichenas, & occulta fœminarum vitia. Succus vero eius auribus instillatus dolorem aurium sedat Cum melle acceptum thoracem pulmonémque iuuat, & raucam vocem lenit, hepaticos sanat, & comitiali morbo apprehensos resipiscere facit. Eodem modo & nephriticis, & ischiaticis auxiliatur. At vero decoctum ipsius potatum difficultatem emittendi vrinam emendat, lapides conterit, somnum conciliat, facilémque partum præstat. Prodest etiam erosionibus vesicæ & intestinorum vuluæ sedisque, clystere infusum. Malua illita inflammationes lenit, eaque quæ indurata sunt emollit. Plura Dioscorides lib. 2. cap. 106. Plini. lib. 20. cap. 21. Gal. lib. 7. de simpl. medicament. facult. cap. 95. & lib. 1. de aliment. facult. cap. 42. Constantinus Cæsar lib. 21. de agricult. cap. 12. & Simeon Sethi in syntag.

ANIMADVERSIO.

Licet Salernitani toti sint in recensendis Maluæ facultatibus medicamentosis, non est tamen existimandum hic eos de Malua agere velut de puro medicamento, cum curam susceperint

describendorum alimentorum. Fuisse ergo eam in cibum vsurpatam testatur Hesiodus lib. ἔργ.κ ἡμερ. Malua in cibis.

Νήπιοι οὐδ' ἴσασιν ὅσῳ πλέον ἥμισυ παντός,
οὐδ' ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ' ὄνειαρ.

Id est, *Stulti neque sciunt quanto plus dimidium sit toto, neque quam magnum in Malua & Asphodelo bonum.* Huiuscemodi bonum exponit Hesiodi commentator Tzetzes his verbis οὐδὲ γινώσκουσιν ὅσον μέγα ὄφελος ἐν μαλάχῃ καὶ ἀσφοδέλῳ εὐτελέσι λαχάνοις ὑπάρχει *Ignorant quam magnum auxilium & commoditas existat in frugalibus oleribus Malua & Asphodelo.* Certe Diphilus Siphnius apud Athenæ. 2. Deipnos. Maluam esse εὔχυλον *boni succi, arteriam lenire, acres in corporis superficie succos educere, renum & vesicæ irritationibus prodesse, excerni facile, & mediocriter alere* prodidit cuius sententiæ videtur fuisse Horat. Epodon ode 2, salubres Maluas vocans & contra attagenem ionicum iucundiores. Galenus quoque lib. 2. de aliment, facult. eam voluit mediocriter nutrire *succumque præbere crassum & lentum si quidem conferatur cum Succo lactucæ & betæ: huius enim tenuiam est partium tergendique facultate præditus, illius autem inter vtrumque est veluti medius.* Nihil autem Maluam magis commendat quàm medicamentum illud ἄδιψον καὶ ἄλιμον hoc est *sitim famemque sedans* cui vtilissimè iniectam Maluam notauit Hermippus Callimachius apud Athenæ. eam vero compositionem fuisse ex Asphodelo & Malua ostendit Proclus comment. in Hesiodum ex auctoritate Herodoti & Plat. in legibus. at Tzetzes aliam affert descriptionē simulq; eius pharmaci quo veteres pro cibo & potu vtebātur, cōmoditatē & vsū

σκίλλης inquit τὸν ὄγκον, καὶ μαλάχης τοὺς κλάδους,
Τεμὼν ἐν ὅλμῳ συγκεράσας καὶ μέλι.
Καὶ σχὼν τι βραχὺ πρὸς τροφὴν τῶν τμημάτων,
οὐκ ἂν πτοηθῇς τοῦ λιμοῦ τὸ πυρφόρον,
εἰ συγκεράσεις ἀκριβῶς καὶ πρὸς τέχνην.

Hoc est *Scillæ cepam, & maluæ surculos atque germina contundens in mortario mel admiscebis, cuius minimam portionem si pro cibo sumas, famis ignita missilia haud est quod timeas si modo exactè & ex arte omnia mista fuerint.* Aliam alimi compositionem habet ex Plutarcho Io. Langius epist 28. lib. 2 apud quem plura lege. Quæ autem esui aptior fuerit ex omnibus maluis non constat inter auctores. Satiuam quam Græci ἀγρίαν μαλάχην seu vt loquutur Attici μολόχην vocant, Dioscorides χερσαίαν quod in inculta & inelaborata terra succrescat, alii ἄπονον hoc est doloris mitigatiuam, satiuæ quæ & hortensis & κηπευτὴ & à nonnullis rosa vltramarina & rosa hyemalis dicitur præferunt, inter quos est Diphilus apud Athenæum & Dodonæus in stirpium historia. At Dioscorides & Galenus satiuam sylvestri anteponunt meo quidem iudicio sapientissimè, quemadmodum enim ex cichoriis & lactucis domesticæ suauiores sunt syluestribus sic & ex maluis satiua esui longe aptior agresti. Decoquuntur autem maluæ folia quibus lubrica redditur aluus vnde Cicero 7. epist. epist. ad Gallū scribit se à malua deceptū, quoniā eius esus alui profusionē concitasset; quo pertinēt duo illa loca Martialis à Cōmentaribus allata. Nōnulli cymas & cauliculos asparagorū more ex oleo & aceto prima mēsa vorāt. Maluæ tamē cibum auersatus est Pythagoras apud Laertium vbi inter eius symbola hoc habetur μολόχην ἐπιφύτευε, μὴ ἔσθιε δέ *Maluam sere ne tamen edas* cuius symboli rationē non satis expressisse videtur Brassicanus, prætermisit Beroaldus. Ego vel id dictum fuisse à Pythagora existimo propter maluæ dignitatem, vel propter effectus eius nonnullos instituto Pythagoræ alienos. Scribit Ælianus lib. 4 de varia hist. cap. 17. Pythagoram ἱερώτατον εἶναι τὸ τῆς μαλάχης φύλλον *sanctissimum esse folium maluæ* dixisse, cuius radicem adoratam fuisse in maximis periculis notat Lucianus lib. 2. verarum historia-

Ex maluis quæ melior.

Malua abstinuit Pythag.

rum, innuitque sermone aduersus indoctum, adamatam à Musis. Sed præterea tanti facta est à veteribus malua vt *Omnimorbiam* appellarent, *quod eius succi cyathus dimidius quotidie haustus, ab omni morbo vtentem tuetur* ex Plinio cap. 21. lib. 20. Deinde colligere licet ex eodem Pythagora eam inter donaria atque ornamenta fanorum repositam, nam apud Dioscoridem maluam ἄνθεμα vocauit quasi ἀνάθεμα seu ἀνάθημα quod est delubrorum ornamentum, parietibus columnis aut lacunaribus tẽpli suspendi solitum: cui appellationi vicina est Zoroastris vox qua maluam denominauit; Est autem illa διάδεμα quod est ridimiculum seu corona cuius vsum credibile est habuisse maluam in Idolis coronandis propterquem fortasse adorata est, non minus quam ipsum idolum. Denique inter dignitates maluæ hoc postremum non est quod dicatur Osiriaca quasi Osiridi sacra, vt exponit Humelbergius in Apul. Nam & [illegible] existit quoniã eius folia cũ sole circumagũtur ex obseruatione Theoph. lib. 2 de caus. plantarum cap. 26. Non quod cũ Ægyptiis credamus maluam occulta iungi necessitudine cum Osiride aut Sole cui hymnos ipsa cõcinit: aut velimus cum Proclo in libro de sacrificiis plausum ab ea fieri in aëre adeo suauem vt si à nobis audiri posset, harmoniã & concentũ admirabilẽ auribus perciperemus. Sed malumus cum Theophrasto & cum Marcello Donato cõm. in Diosc. cap. de malua causã repetere ex multa maluæ humiditate quæ dum vi & calore solis exugitur qua parte sol agit in eam procliue folium inclinat non aliter quam quæ in vulnus cadunt: vel putamus cũ Iulio Sirenio lib. 3. de fato cap. 46. cauernosum maluæ caudicem spiritumque intro conclusum *Qui illac versus, qua Sol mouetur; alteretur, calefiat, rarescatque, alteratus autem ac rarefactus per corticis meatulos, à sole (ita dixerim) rapiatur, atque trahatur naturali lumine radiorum. Lumen certe illius natura*

Cur malua Solisequa.

est, vt si reflectatur calorem generet. Truncum illum propterea, in quo iidem spiritus continentur, & à quo tenuissimi propter calorem expirant; ad eam orbis partem ad quam fertur sol, secum ita affecti illi & expirantes inclinant. Rationi nempe congruum est, vt ea parte inclinetur surculus, qua iam iam inclusus spiritus calidus & tenuis factus expirat & euanescit. Sed nec fortasse absurdũ erit existimare Pythagoram non ducendam Maluam in esus & alimenta, quod sacris eius ceremoniis ac mysteriis hoc est magicis superstitionibus & curationibus inseruiret. *Mirum*, inquit Plinius, *aquam radice Maluæ addita addensari sub diuo atque lactescere.* Mirum etiam *adalligatam in lana nigra* potius quam alba *mammarum vitijs occurrere:* Mirum denique *tres radices* potius quam duas aut quatuor *iuxta adalligatas tenesmo & dysentericis vtilissimè infundi.* Hæc multos in stuporem adducere possent nisi vi magica & Pythagorica vanitate effici in memoriam reuocarent. Atque huiuscemodi sunt rationes ex dignitate Maluæ deductæ quibus induci potuit Pythagoras vt esum Maluæ prohiberet. Quæ sequuntur desumptæ sunt ex effectu Maluarum pythagoræ præceptis repugnanti. Ea est stimulatio & irritatio ad venerem cuius vsum dicitur pythagoras perpetuo prohibuisse. Atqui tradit Xenocrates *semen vnicaulis Maluæ aspersum genitali fœminarum auiditatẽ augere ad infinitum.* Quin & semen tritum *adalligant brachio genitale non continẽtium.* Imo vero quod deterius est credidit Olympias Thebana abortiuas esse cum adipe anseris.

Temperies maluæ an calida vel frigida.

His de esu & vsu maluæ pauca de eius temperamento adiungo in quo assignando Medici dissentiunt. Simeon Sethi frigidum & humidum constituit primo gradu, Isaac lib. diætarũ particularium frigidum in primo, humidum in secundo, aitque Gal. maluam facere mediam inter frigidum & humidum: Isaaco assentitur Pet. Hispanus. in comm.

conaturque probare minimè calidam maluam. Alij vero inter quos est Gal. & Oribasius calidæ & humidæ naturæ esse volunt: quibus quoque fauere videntur Paul Aeginet. & Aetius qui illi vim digerendi ac leuiter discutiendi attribunt; atqui docet Galen. vim illam caliditati esse iunctam; vim quoque pepticam concedunt hoc est maturandi inflammationibus idoneam; sed & vis illa à calore & humore est omne enim pepticum conforme naturæ humanæ. Ratiocinatio Galeni probantis maluam calidam huiuscemodi habetur lib 2. de alim. *Porro succo Maluæ lentor quidam inest quod lactucæ non inest, à refrigerandoque abest perspicue, id quod etiam antequam edas intelliges si vtrumque olus vicissim calido cuspiam affectui cataplasmatis modo applicueris. Senties enim in hoc cataplasmate lactucam quidem manifeste refrigerare, Maluam autem calorem quemdam habere moderatum ac tepidum.* Quibus verbis nihil esse potest illustrius. His conciliandis auctoribus vnum est quod apponam; iam aliquoties à me propositum: scilicet alios loqui de Malua velut de medicamento, alios de eadem velut alimento: vt medicamentum modicè calida est & humida vt proposito Galeni exemplo patet, & virtute Maluæ tam peptica quàm discutienti. Vt alimentum frigida est & humida quia humiditate sua aquosa sanguinem aquosum & serosum & continuo etiam frigidum gignit Huic distinctioni proponendæ lucem mihi prætulit Paul. Aegineta qui de malua duobus diuersis locis egit, primo quidem lib 1. de re medica cap. 7. de alimentis ex oleribus vbi maluam dicit frigefacere, licet non manifestè; altero vero libro 7. cap. 3. de facultatib. medicamentorum simpliciũ vbi eam moderatè discutere ac mollire astruit: quod argumentum est, duplici consideratione maluam teneri medicamenti & alimenti. Nullus vero mirari debet gemino illo respectu duplicem tribui

maluæ facultatem: nam & vino id accidit quod vt medicamentum ſiccare corpus dicitur, vt alimentum humectare ob copiam ſanguinis quam gignit. Cæterum maluæ differentias omnes non explico repetantur ex botanicis ac præcipuè Bauhino: Interim moneamus cum Caſaubono cap. 18 lib. 2 in Athen. maluæ ſemen Phaniam vocare σπερματικὸν τύπον, Dioſcoridem τὸν καρπὸν fructum, Heſychiũ & alios placentam, quod orbiculus ille pectinatim ſit inciſus vt ſolent incidi placentarum crepidines. Subiungamus quoque appellationis maluæ rationem ex Bapt. Porta deductam phytognom. lib. 4. cap. 19. Apud Dioſcoridem notatum eſt maluam à quibuſdam αἰγὸς σπλῆνα hoc eſt capræ ſplenem vocari ab aliis οὐρὰν μυὸς vrinam ſeu caudam muris. Baptiſt. Porta maluæ folia cum liene ſimilitudinem habere aſſerit, & eaſdem facultates poſſidere quas habet capræ lien; hinc nominis ratio. Cauda autem muris dicta eſt ob eius ſurculos tenuiores ac exiliores qui referre aliquo pacto poſſunt muris caudam. Sed ſileo tædet enim me harum ineptiarum.

Semen maluæ

Nomina

DE RAPIS.

CAP. XXIV.

Apa iuuat ſtomachum, nouit producere ventum,
Prouocat vrinam, præſtatque in dente ruinam.
Si male cocta datur tibi torſio ſic generatur.

HIc tres comprimis raporum recenſentur proprietates: Ac primum quidem quod ſto-

machum Iuuent. Secundum quod flatus gignant Tertium quod vrinam prouocent. Quæ sanè omnia de iis intelligi debent quæ bellè & perspicuè cum pinguibus carnibus percoquuntur. Ea enim iucundiora ac gratiora stomacho fiunt. Satis tum nutriunt, tum impinguant, sed humentem ac fluxam carnem creant, flatus & genitale semen generant veneremque stimulant, vrinam prouocant, fauces leniunt, atque thoracem ac visum præterea (vt Anenzoar in lib. de Conseruanda sanitate & tract 8. cap. 11. lib. 1. Theysir, & Auerroes lib. 5 ca. 41 collect. testantur) peculiari quapiam proprietate roborant. Fertur etiam quod fibræ illorum siue caudæ, aluum fortiter moueant: Atque hinc sane vulgati excogitati sunt versiculi:

Radix rapa bona est, comedenti dat tria dona,
Visum clarificat, ventrem mollit, bene bombit.

Secundo, deinde loco duo eorundem referuntur incommoda. Nam & dentes lædunt, & torsiones siue tormina iu ventre suscitant. Atque his quidem malis cruda maxime obnoxia sunt. Primum enim non ægre modo dentibus franguntur, verumetiam minus iusto in ventriculo conficiuntur, quo fit vt & ipsa corrumpantur, & fætidos præterea halitus dentibus suggerant, acciditque duplici ita nomine dentes offendi, commanducatione nimirum & halitu. Deinde vero ad istum modum liberalius ingesta concoctu sunt difficiliora, ac flatulenta magis, stomachoque noxia Nonnunquam autem & ventrem mordicant: Quorum posterius etiam vulgato nobis indicatur versiculo.

Ventum sæpe rapis, si tu vis viuere rapis.

Crebrior raporum vsus crassum humorem generat, & obstructiones iecoris parit. Ventrem nec sistunt nec mouent. Inter radices tamen omnes quæ quidem edendo sunt, rapæ corporis nutritioni vel maximè conueniunt, idque ex saporis

iucunditate facile deprehenditur. Ea enim edulio-rum omnium natura est, vt amara, & quæ linguam contrahunt, minus: dulcia vero magis alant. Rapa autem cum aliis radicibus dulciora sunt minusque linguam contrahunt, maius etiam aliis præstare alimentum magisque victus salubris rationi conuenire consentaneum est. Sanguinem tamen crassiorem & melancholicum generãt, cum minus iusto in ventriculo ob concoctoriæ facultatis imbecillitatem conficiuntur. Coctionem autem diuturniorem postulant, eaque sunt laudatissima quæ primæ ebullitionis aqua segregata & abiecta bis percoquuntur. Cruda ob prædictas paulo ante causas nullo modo edenda sunt. Cymæ raporum decoctæ manduntur, & vrinam cient. Rapum muria conditum, vel cum aceto & sale sumptum, minus quidem alimenti sufficit, sed multo magis appetentiam recreat. Huius semen tritum & magna copia haustum Venerem suscitat. Fertur, quod si quis hoc ipsum semen cum calamintha & Lemnia terra commixtum sumat, eo die neque veneno neque morsu venenati animalis lædi. Appensum inguinum morbis peculiari quapiam proprietate medetur. Plura Dioscorides libro 2. capite 99 Plin. li. 18. cap. 13. Galenus lib 2 de alim. facult. c. 62. & lib. 6. de simpl. med. facult. cap. 98 & Simeon Sethi in Syntag.

ANIMADVERSIO.

De radicib. plãtarum.

CVm hic radicum primum exemplum habeamus, secuti Galenum nonnulla vniuersim de eduliis quæ ex radicibus sumuntur delibanda sunt nobis. Ac certè imprimis grauis occurrit quæstio

ex

ex mente Mnesithei exorta, an scilicet inter omnes plantarũ partes, sint radices deteriores. Existimabat autem Mnesitheus operé de alimentis radices omnes concoctu esse difficiles, turbamq; inferre. Cum enim radices attractum è terra alimẽtum reliquis plantarum partibus distribuant, accidit vt humorem plurimum in seipsis colligant, eumque crudum, cum fieri nequeat vt ipsum radices coquant, quod vltimã perfectionem & coctionem in singulis partibus expectet. Quæ ratiocinatio Mnesithei aliena licet à ratione non videatur, probari tamen non potuit Galeno lib. 2. de aliment. facult. nec Iulio Alexandrino com. in eum Gal. locum & lib. 9. de sanit. tuend. ca. 2. eam enim variis argumentis oppugnant, ostenduntque in plantis nonnullis perfectiores esse radices, magisque elaboratas quam aliæ sint partes. Et profecto si magna licet componere paruis nemo sanæ mentis animalium ventriculum multis crudis incoctisque humoribus magis redundare pronuntiabit, quod cæteris partibus cibos apparet & concinnet; si enim excessus non sit (qui nonquam accidit in plantis, quæ naturali tantum appetitu fruuntur,) optime receptas dapes coquit coctasque excludit velut superuacuas virtute sua expultrice, quæ nec inferior est attractrici, nec retentrici. Scimus autem quod animalibus est venter id plantis esse radicem; vt propterea deterior non sit censenda radix, sicut conditio ventriculi peior non habetur. Diffiteri tamen nullo modo velim coctu omnes contumaces esse radices succi crassi & terrestris, ac vt plurimũ excrementosi non ob rationem à Mnesitheo allatam, sed propter contactum terræ, prohibitã transpirationẽ, aëris luminisque solaris priuationem, imbrium humectationem, situm grauemq;

Radix instar ventriculi.

Nota.

terræ minimè ventilatæ odorem, vnde inficiuntur ac imbuuntur.

Raparũ Nomen.

Porrò inter radices habentur Rapa dicta Varoni quasi ruapa quod à terra ruerent, vel secundum Isidorum à rapiendo, id est comprehendendo, cum enim radice amplissima sunt manu facilè comprehendi possunt. Malo tamen cum Iosepho Scaligero à Græco vocabulo ῥάπυς ῥάφυς deducere quo vsos fuisse Speusippum & Glaucum refert Athen. 9. Deipnosoph. Sed & Galenus notat 2. de alimentis Rapia vulgari appellatione designare agrestem raphanum. οὕτω τε καὶ τὰ τῶν ῥαφανίδων τὰ τῶν καλουμένων ἐπιχωρίῳ φωνῇ παρ' ἡμῖν ῥαπίων. ἔστι δὲ ὡς ἄν τις εἴποι, ῥαφανὶς ἀγρία. Propriè tamen Græci Rapum vocant γογγυλίδα ἀπὸ τοῦ γογγύλη, quod est στρογγύλον quasi orbiculatum dicas, aut in rotunditatem circumactum. Vocat quoque Galenus Rapum βουνιάδα ἀπὸ τοῦ βουνοῦ qui verrucosum locum collibus & tumulis exasperatum significat. Ab eadem mente, Apollas apud Athen. rapa à Lacedæmoniis γαστέρας hoc est ventres dici tradidit quod in modum ventris tumeant licet Nicander eo nomine à Bœotis Brassicas intelligi voluerit, dixeritque rapas vocari Zeceltidas forsan ἀπὸ τῶν ζιλκίων, hoc est ab oleribus sic ab hesychio dictis.

Differentiæ.

Raporum vero plures enumerantur differentiæ quas omnes persecutus est diligenter Bauhinus ad librum secundum Dioscoridis. Præcipuæ differentiæ sunt in ἥμερόν καὶ ἄγριον *in satiuum & agreste*, in ἄῤῥεν καὶ θήλειαν in *masculum & fœminam*, in *rotundum & latum* Rotundum masculum est, latum fœmina vtrumque autem vel satiuum vel agreste Galenus vero rapas & napos confundit γογγυλίδας & βουνιάδας, quia, opinor, Napi in raporum genere videntur esse & raphano ac Rapo similes, vt forma sic temperamento. Raporum vero temperamentum ordine secundo calidum

est primo gradu humidum, cuius rei causa profert Pet. Hispanus comment. ad Isaac. *Quia, inquit, mediante radice ordinatur ad hominem, sicut quædam planta mediante suo fructu: vnde debet esse magna & multum attrahere de nutrimento, & quia attractio fit calido, ideo est calida: est quoque humida, quia multum attrahit de humido aquoso.*

Vsus in cibis.

Vsus raporum in victu & medicina. esitasse quosdam rapas testatur Plinius Iunior cap. 33. de viris Illustribus exemplo Curii Dentati qui ex vase fictili apud Florum rapas comedere solitus erat. Romulum quoque rapis victitasse, & iisdem etiamnum in cœlo pasci post Senecam in apocolocyntosi scripsit Martial. libro 13. epig. 16.

Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa
Quæ damus in cælo Romulus esse solet.

Euphorio Comicus testis est Coquum Nicomedis Bithiniæ Regis apuam cupientis cum longius à mari distaret pisciculum illum imitatus apposuisse rapas apuis persimiles, quod Apicio tribuit Suidas. Raporum non parua gloria quod vnum dicatur in templo Apollinis Delphis dicatum è plumbo, beta vna ex argento, raphanus ex auro ordine quasi dignitatis in cibis. Carius emptum fama est rapum à Ludouico XI. Galliarum Rege, oblatam enim à Conone homine rustico rapam apud quẽ auidè eo cibo vesci solitus erat, mille aureis emendã duxit & inter pretiosam suppellectilem collocandam. Ex rapis autem præsertim edulis radix, & folia & caulis abiici solita, licet nonnunquam penuria melioris cibarii ipsa quoque esitata narret Gall. 2. de alimentis: Cymas etiam eius mandi decoctas auctor Dioscorides, Imo & homini *non minor rapaciorum suis horis grati quam Cymarum*, inquit Plinius, vbi per rapacia vel cauliculos vel raporum folia nonnulli exponunt. Minimum nutrire idem Galenus

voluit, eodem lib cap. de rapis, multum plus cæteris nutrire censuit Isaac, quo modo id intelligendum? respondet Pet. Hispanus *rapam loquendo materialiter minus nutrire borragine & lactuca: sed accidentaliter plus, quia tardius conuertitur in substantiam membrorum & diutius immoratur in membris. Addit comparari rapum cum herbis quæ nutriunt per radicẽ non per folia, sicque minus nutrire quam folia herbarum sed magis quam aliæ radices.* Hæc tamen postrema distinctio nodum non soluit, quia expresse dicit Galeni textus latinus Martino Gregorio interprete, *si aqua incoquatur nullam plantarum congenerum minus nutrire.* Sed omnis difficultas tolletur per ipsum Galenum cuius verba græca vbi produxero difficile non erit indicare primo grauissimos errores commissos ab interpretibus, contra mentem ipsam Auctorum, deinde Galenum & Isaacum non dissentire: verba Galeni ex exemplari Venetiano & Basiliensi sic se habent, ἡ δὲ ἐν αὐτῇ περιεχομένη ῥίζα πρὶν μὲν ἑψηθῆναι, σκληρὰ καὶ ἄβρωτος ὑπάρχει, δι' ὕδατος δ' ἑψηθεῖσα θαυμάσαιμ' ἂν εἴ τινος τῶν ὁμογενῶν φυτῶν, ἔλαττον τρέφει, id est, *radix vero quæ terra cõtinetur priusquam coquatur dura est & minime esculenta, cocta vero ex aqua cum fuerit, mirarer si minus nutriret, quam vlla alia ex congeneribus plantis,* an vt perbelle cum Isaaci expositione ab Hispano facta Galenus consentit: & ipsi Galeno Oribasius collectan. medicinal. lib. 2. cap. 18.. *Si,* inquit, *rapæ minus quam vlla alia planta quæ sit eiusdem generis nutrirent vtique mirarer.* Et certe Paul. Aeginet lib. 1. de re med. ca. 76. Galen. non est aduersus scribens βουνιάδα τε καὶ γογγύλην προσαγορευομένην δὶς ἑφθὴν ἐσθιομένην τρόφιμον οὐχ ἧττον τῶν ἄλλων φυτῶν. *bis coctum rapum in cibo acceptum non minus quam alias plãtas nutrire.* Quod confirmauit Simeon Sethi his verbis τρόφιμα δὲ εἰσὶν ἱκανῶς καὶ διουρητικὰ, καὶ φυσώδη καὶ σπέρματος γεννητικὰ, *Rapa*, inquit, *abunde nutriunt, vrinas prouocant, flatum excitant, semen gene;*

Difficultas soluta.

Error Martini Gregorii

Versio Galeni emendata.

rant. Sed argumentum multi nutrimenti est quod nonnullis gentibus primus sit & solus à pane & vino cibus. *A vino atque messe tertius hic transpadanis fructus*, ait Plinius capite decimo tertio libro 18. Omnium tamen raporum non æqualis gloria. Crates commendat rapa è Cephisso Bœotiæ fluuio, Diocles è Magnesia. Athenæus Thebana, Clem. Alexand. lib. 2. pædag. Mantinica quo loco errorem Danielis Heinsii Interpretis & Herneti castigatoris notabis qui γογγύλην μαντινικὴν vertit bolum Mantinicum nullo sensu, cum vertere debuisset rapum Mantinicum quod etiam laudatur à Cœlio Rhodigino lib. 9 cap. 12. & lib 28. cap. 7. Certe Diocles prope Magnesiam rapa gigni inusitatæ magnitudinis docet γλυκεῖα καὶ εὐστόμαχα *dulcia & vtilia stomacho*, vidit Plinius quadraginta libras excedentia; Iul. Alexandrinus in Bohemia ad Marcomanos plantæ genus raparum facie obseruauit radice hominis proceritatē non æquans solum, sed interdum superans. Nunc Sabaudis ac Lemouicis palma tribuitur, vt olim apud Romanos Nursinis quæ ob id à Martiali ep. 20. lib. 13. pilæ Nursinæ vocantur.

Error Heinsij.

Hos (Napos) Amiternus ager fœlicib. educat hortis,
Nursinas poteris parcius esse pilas.

Dum autem in bonitatem & magnitudinem raporum incidimus non abs re erit quærere cum Petro Hispano cur ita magna crescant; quæue meliora tempore hyeme an æstate. Ad primum quod attinet tres eius rei causas affert Hispanus; Prima est attractiuæ facultatis fortitudo expulsiuam diminuens: cum ergo valeant attrahendo radices raporum non multum expellunt in folia. Secunda est gratia finis quia ordinantur ad hominem mediante radice; Tertia est ex philosopho qui dicit naturam quod addit in vna dimensione, diminuere in altera vnde quod addit in longitudinem, diminuit in grossitiem. *Hinc videmus*,

Rapa cur crescunt.

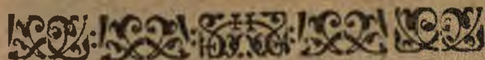
inquit, *Nobiles præsertim Sabandos habere tibias longas & graciles, rusticos vero tibias grossas & breues.* Quod ad alterum spectat hyeme meliora credit cum quia gelu ratione suæ frigiditatis substantiã eorũ dilatat & remollit eã que magis reddit aptã digestioni: tum quia frigus virtutem eorum attractiuam debilitat, & calorem intus natiuum auget, sicque perfectius digerit. Quæ doctrina ex priscis auctoribus deducta est. *Frigore*, inquit Plinius, *dulciora fieri rapa existimantur, & grandiora tepore in folia exeunt.* Nicander lib. 2. Georg.

Καὶ τὰς μὲν γαύκεσον ἀποβλώσας βορέησι
Περσοφιλέας χειμῶνι, καὶ οἶκοι κηροῖσιν ἀεργοῖς

Hoc est *rapas collige boreæ frigoribus iam domitas, hyemi gratas, famulisque tum domi otiosis.*

Porro non vno apparatu Rapa esitata sunt, sed diuerso, interdum enim cum aceto & sale assumpta fuerunt irritandæ appetentiæ: Interdum cum aceto & sinapi; alias cum musto, & vuis passis vt videre licet apud Columell lib 12. & Athen. lib. 4. *picta quoque fuisse coloribus præter suum sex aliis, purpureo quoque* notat Plinius, *neque aliud in cibis tingi decuisse.* Assatione præterea parata manduntur, frequenter autem in aqua decocta; idque vtilius.

Cæterum vsus in Medicina non est quod exequar, sunt enim ab omnibus pene Medicis & descripti & exarati. Si quis Naporum vtilitatem in cibis videre cupiat legat Bruyerinum lib 4. de re cibaria cap. 4. vbi diffusè Naporum historia explicatur, si quis enim omnia exequi velit amplo is volumine indigeat. Deinde hîc de rapis non de napis quæstio est.

DE CAVLE.

CAP. XXV.

Vs caulis soluit cuius substantia stringit,
Vtraque quando datur, venter laxare paratur.

Hic agitur de caulibus: per quos nihil iam aliud intelligendum, quam vulgare illud olus, quod κράμβη Græcis, Latinis vero Brassica dicitur, atque hoc vel ex Martiali discere licet, qui xeniorum libro eos caules per nitratam aquam virides conseruari ait:

Ne tibi pallentes moueant fastidia caules.
Nitrata viridis brassica fiat aqua.

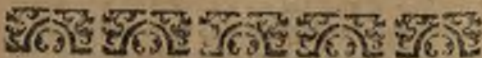
Recensentur autem hoc loco tres ipsorum facultates. Quarum prima quidem est, decoctum eorum, & maximè primæ ebullitionis, ventris soluendi vim obtinere. In foliis námque & exterioribus partibus nitrosa quædam & abstersoria inest qualitas, quam sane, cum debiliter admodum inhæreat, modica elixatio in aquam facile deponit, eique potentiam adiicit purgatoriam, Atque hinc adeo fit, vt ius primæ decoctionis aluum excellentius, quam secundæ deiiciat. Nitrosa enim illa & abstersoria qualitas exquisitò per primam segregatur, atque in aquam deponitur. Secunda est, corpus ipsum siue substantiam com-

muni ſiccantium ratione ventrem ſiſtere magis, quam ad deiiciendum incitare, quia purgatoria potentia per decoctionem aufertur, & relinquitur ſubſtantia terrea ſicca, quæ ſumpta ventrem adſtringit, idque multo magis, ſi nō bis duntaxat, ſed ter aut quater aquam effuderis. Nam quanto exquiſitus in aquam ſuccum ſuum depoſuerit, tāto & illi quidem maiorem purgandi vim adiiciet, & reliquam ſui ſubſtantiā, quæ velut oleris ipſius caro eſt, reſtringentem efficiet. Eadem eſt ratio in beta atque adeo in omnibus ferme, quibus ſapor aut acris aut nitroſus, aut ſalſus ineſt. Quippe & lenticula ipſa tametſi ſatis magnam adſtringēdi potentiam guſtu refert: tamen eiuſmodi quid ſortita eſt. Nam & huius decoctum ventris ſoluendi vim obtinet. Verum hic ſuccus, etiam ſi deguſtes, perſpicuam miſturam repræſentat, tanquā ſi nitroſo auſterum quid commiſceas. Sed & conchularum maris cæterorumque fere oſtreorum ſuccus plane tum ſalſus eſt, tum ventrem ſoluendi vim obtinet: quamuis eorum caro ventrem reprimat. Tertia eſt, vtrunque, nempe decoctum atque ſubſtantiam ſimul ventris ſubductionem efficere: cum enim vires ſuas ita retineant, abſtergere etiam & inteſtina ad expulſionem irritare conſentaneum eſt. Lege hac de re plura apud Galenum, libro 3. de ſimplic. medicam. facultat. capite 14. & lib. 1. c. 3 & 25. & libro 2. cap. 44. de aliment. facultat. Proditum quoque eſt, Braſſicam naturali quadam facultate vino aduerſari, & curare temulentiam: Vnde quærit Ariſtoteles, 3. Sectio problemat. 17. Quid eſt cur braſſica ſedet crapulam. Nonnulli reſpondent hoc euenire ſolitum, quod ex vſu eius fumi eleuentur admodum craſſi, qui, cum vini vapores incraſſent, ad cerebrum aſcendere etiam prohibent. Ariſtoteles tamen aliam adſignat cauſam, nempe quod quie-

Braſſica temulentiam curat.

quid humores vinoſos vndique & omni ea corporis parte ad ſe in aluum trahit, & corpus refrigerat, tollat crapulam. Braſſica autem eſt huiuſmodi. Ergo braſſica curat crapulam. Minor probatur, quia per ſuccum eius humores, qui vinoſi crudique tenentur, è toto corpore detrahuntur. Ipſa vero ſubſtantia frigida, ſtyptica ac terrea, ſupra in ventriculo remanẽs corpus refrigerat, quo fit vt tenues humores ad veſicam labantur. Cum igitur humor vtrinque educatur, corpúſque refrigeretur, rectè per conſequens à crapula liberatur. Euenit ad hæc vt cum humores deorſum ad ſe trahunt atque excernũt, flatum etiam ſecum deducant, qui, ſi per vinum liceat, in caput ſe efferens grauitatem creat & crapulam: ſin autem deorſum ſe vertit, corpuſque ob cauſam prædictam refrigeratum eſt, dolor crapulæ omnis tollitur. Quin & ipſa Braſſicæ folia, quemadmodum libro 2. de compoſit. medicam. local. cap. 5. Galenus atteſtatur, calida macerata capitique circumpoſita ac obligata naturaliter ebrietati reſiſtunt. Porro Braſſica, quæ edendo eſt, calfacit & ſiccat primo exceſſu: prauum & melancholicum ſuccum procreat. Aeſtiua tamen peior eſt quam hyberna. Oculorum aciem hebetat, vnde Græcis κράμβη dicta cenſetur, quaſi κοράμβλη, quod pupillas oculorum, quas illi κόρας vocant, obtundat hebetétque ſomnum per contraria inſomnia interturbat, ſtomacho incommoda eſt parúmque nutrit, at ſi cum pingui carne coquatur, plurimum noxæ atque vitii amittit. Vrinam ac menſes ciet, & lumbricos interficit. Succus eius cum melle ſumptus magnifice defectiones vocis iuuat, & ſi vulneribus imponatur, ea glutinat, doloſa malignaque vlcera & induratas inflammationes ſanat. Plura Dioſcorides libro ſecundo, cap. 18. Plinius libro vigeſimo, capite nono: Galenus lo-

cis supra citatis : Simeon Sethi in Syntagmate: Rhazes libro tertio, capite decimo octauo ad Almansorem, & Auicenna 2. Canon. capite centesimo quadragesimo secundo.

ANIMADVERSIO.

Brassica olus est cuius medicina populum Romanum sexcentis annis tantum vsum iactitant, cuiusque solo vsu Varronem familiam suam à pestilentia tutam præstitisse aiunt, cui nunc principatus est hortorum. Dictam *Brassicam* vult Varro quasi *passicam* quod ex scapo minutatim præsiccetur, & passa fiat, Festus à præsecando vocatam putat. Hesychius brassicam Italicè βράσκην vel vt placet Ios. Scalig βράσικην appellatam innuit, fortasse ἀπὸ τοῦ βράττειν quod est ἐσθίειν edere τῷ στόματι ἕλκειν ore trahere ἢ στενάζειν id est ingemiscere allusione facta ad lacrymas Lycurgi è quibus progenitam brassicam narrat Nestor in Alexicepo apud Constantin. Cæsarem lib. 12. Geoponic. ca. 17. Inueni & appellari Caules necnon priuatum olus veteribus Latinis. Græci autem κράμβην dicunt & atticè κοράμβην quasi ἀμβλύνουσαν τὰς κόρας *oculos hebetantem*, vel κοράμβλην διὰ τὸ τὰς κόρας βλάπτειν *quod oculis noceat*, aut certè κοράμβη denominata ἡ τῷ κόρῳ ἀναβαίνουσα *quæ crapulæ & ebrietati resistat* ὅθεν καὶ πρῶτον ἐν τοῖς συμποσίοις δίδοται, καὶ παραλαμβάνεται Inquit auctor Ethymol vt postea obseruabimus. Est autem Brassica vt quibusdam Græcis videtur calida & sicca primo ordine, vel vt placet aliis frigida & sicca. Hipocrates quidem lib. 2. de diæta, *Brassicam calefacere, aluum mouere, & biliosa ducere scribit*, κράμβη,

Brassicæ Nomen.

tempe-ramen-tum.

inquit, θερμαίνει, καὶ διαχωρεῖ, καὶ τὰ χολώδεα ἄγει. libro quoque de affectionibus acrimoniam illi tribuit quæ nunquam à calore ſemota reperitur. Galenus, Paulus, Oribaſius ſiccare quidem eam aiunt, ſed de eius calore aut frigiditate expreſſis verbis non loquuntur: colligi tamen facilè poteſt eos calidam braſſicam ſtatuiſſe. Galenus enim lib. 7 de ſimpl. medicam. facultatib cum dicat braſſicam agreſtem quodammodo calidiorem ſicciorem que eſſe quam ſit domeſtica, Innuere videtur calidum eſſe domeſticam, ſed minus quam ſit agreſtis, ceu, inquit, *accidit ſecundum vtramque hanc facultatem in herbis domeſticis & ſylueſtribus:* deinde vim illi tribuit acrem & eius combuſtis cineribus cauſticam ſiue adurentem, vt ex eo liquido conſtet caliditate quadam braſſicam dotatam eſſe. Eam ipſam ſententiam ac pene Galeni verba habet Oribaſius collectaneorum l.15, & Aetius tetrab. 1. ſem. 1. At Oribaſius Euporiſton lib. 1 cap. 18 braſſicam collocauit inter alimenta attenuantia, quæ omnia vel odorata, vel acria, vel perſpicue calida dicit. Denique Auicenna familiæ Arabum Princeps lib. 2. tractat. 2. cap. 143. braſſicam conſtituit calidam in primo in ſecundo gradu ſiccam; cui non refragatur Serapio tractatu ſecundo de ſimplicibus ex plantis calidæ & ſiccæ complexionis in primo exceſſu. Verum inter eos qui frigidam braſſicam ſtatuunt primus eſt Ariſtot. probl. 17. ſect. 3. quo loco ait obſiſtere ebrietati braſſicam quod *ipſa frigida ſit* αὐτὴ δὲ ἐστι ψυχρά. Præceptoris doctrinam ſecutus eſt Auerroes 5. collectan cap. 41. & ab illo Iſaac in diætis particularibus qui ambo frigidam & ſiccã crambem conſtituunt. In eadem mente fuit quoque inter Græcos Actuarius lib. 7. medend. cap 2 qui hederæ braſſicæue ſuccum inter refrigerantia ac reprimentia collocat. Verba Actuarii græca ex

manuſcripto noſtro codice egregio ſane & elegāti apponam, εἰδὲ καὶ μετὰ πέψιν ἀλγείειν τοῖς ἐμψύχουσι χρῆσθαι καὶ ἀποκρουστικοῖς κατὰ τῆς κεφαλῆς, οἷον τὸ ῥόδινον καθ' αὑτὸ καὶ σὺν ὄξει, ἢ μετὰ χυλοῦ κισσοῦ ἢ κράμβης, id eſt, *ſi vero poſt coctionem doluerit caput vtendum refrigerantibus & repercutientibus capiti appoſitis quale eſt roſaceum per ſe & cum aceto, vel cum ſucco hederæ aut braſsicæ*; quæ omnia pene iiſdem verbis repetuntur apud Trallianum lib.1.cap. 10. Ex hac diſſentientium Medicorum enumeratione, quid de ea difficultate ſentiendum ſatis non conſtat cum auctoritate & numero alii aliis nō cedant. Ex recentioribus Iul. Guaſtauinus,& Ludo.Septalius com. ad probl.17. Ariſt. ſect. 3. difficultatem iſtam viderunt, ſed diſſoluerunt minime. Poſterior tamen leuem caliditatem ſuperficiariam agnoſcit in braſſica quæ prima coctione euaneſcit, quod reliquum eſt, frigidum cum Ariſtotele credit. Qui dioriſmus ex Conciliatore comm. in prædictam probl. & ex Pet. Hiſpano deſumptus eſt comm. in Iſaac vbi hæc iſte habet. *Nota quod in caule eſt duplex ſubſtantia quædam ſuperficialis calida & ſicca & iſta cito reſoluitur in prima aqua, & etiam per ablutionem, vnde lotus non maturat apoſtemata, & per iſtam viam eſt calida & ſicca & principalius competit in via medicinæ: quædam eſt complexio centralis frigida & ſicca, & per iſtam principalius competit in via cibi & diætæ.* Ego vero agnoſco quidem cum Gal.lib.3. de ſimpl,cap.15. duplicem in braſſica vt ſubſtantiam ſic qualitatem, aliam quidem ſucculentam,ac liquidam tenuemque quæ calida eſt, alteram vero ſolidam craſſam ac terreſtrem quæ frigida ſit. Ac illa quidem non tantum ſuperficiaria eſt (vt viris doctis placuit) ſed diffuſa, & per ſuperficiem & per centrum quo fit vt prima ebullitione tota illa ſubſtantia non extrahatur, ſed ſecunda, tertia, quartaue; *Si totam braſsicam*, inquit

An braſſica calida vel frigida.

Gal *concoquas, primamque eius aquam in quam succum deposuit effundas, iterumque eam alteri aquæ inijcias, rursumque concocta effundas & ipsam, succum quidem purgare offendes, brassicam vero ventrem adstringere, multoque magis si non bis duntaxat, sed ter aut quater aquam effuderis. Nam quanto exquisitius in aquam succum suum deposuerit, tanto & illi quidem maiorem purgandi vim adijciet, & reliquam sui substantiam, quæ velut oleris ipsius caro est restringentem efficiet.* Hæc ille, ex quo parum inter se dissentire auctores quiuis deprehendet; obseruandum interim brassicam sine vlla præparatione consideratam cum Hippocrate calidam potius quam cum Auerroe frigidam definiendam. Ex brassicæ effectu alia grauis exurgit controuersia inter Hippocratem & Galenum. Ille enim lib. περὶ παθῶν scribit brassicam acrimoniam quandam habere ad secessum, *simulq; boni esse succi.* κράμβη δὲ ἔχει τινὰ δριμύτητα ἐς τὸ διαχωρέειν, καὶ ἅμα εὔχυμος. At Galenus & cum eo cæteri Medici *succum non bonum habere*, vt lactucam monuit l 20. de alimentis & 1. de differētiis febriū cap. 4. sed *prauum & graueolentem*, μοχθηρὸν καὶ δυσώδη adeo vt comm. 1. in 3. epidem. part. 14. ab exhalatione brassicæ, carei & buxi circunstantem aërem prauum reddi notauerit. Equidem Palladius Hippocrat. commentator annotatione ad part. 40. sect. 2. lib. 6. epidem brassicam vt cibum semper damnari, quippe quæ malum succum pariat, audacter pronunciauit, qui aliter dixerit extat nemo. Non ignoro quid Nicolaus Rorarius contradict. septima in medium protulerit ad explicandum Hippocratem: dici quoque posset tempore Hippocratis tali in commendatione fuisse brassicam, vt id ex vulgi mente proferre non dubitaret. Nicander enim in Georgicis notat Priscos brassicam *inter olera vatem* μάντιν λαχάνοισι vocauisse. Sic Menander ἱερὰν siue *sacram* vocauit, ado-

Brassicæ effectus.

rari solitam addidit Hipponactes in Iambis; ac per eam ipsam multos iurasse, Ananius Teleclides, & Eupolis memoriæ prodiderunt quod iusiurandum ionicum fuit, qua dialecto scripsisse Hippocratem constat. Ex hac brassicæ gloria factum est vt Pythagoras, Chrysippus, & Dieuches priuatim volumina brassicæ dicauerint: eratque Atheniensibus recepta consuetudo vt puerperis brassica pararetur velut *idoneum medicamentum nutriendo corpori* ἀντιφάρμακον εἰς τροφήν. A qua mente Cato de re rust. cap. 156 *braßicam omnibus oleribus antistare volunt*, mirifice concoquere, aluum bonam facere, eiusque lotium ad omnes res salubre esse. Imo vero lib. 12. Geoponic. cap. 17. obseruatum est eam *alimentum corpori abunde præbere, adeout pueri braßica vescentes citius augescunt*, τρόφιμος δέ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον ὡς τε αὐξεσθαι τὰ παιδία ταχύτερον κράμβην ἐσθίοντα, hæc inquam omnia pluraue alia licet afferri possint ad Hippocratis sententiam emolliendam; frustra tamen adduci credo, cum alia mens fuerit Hippocratis & alio modo legenda eius verba, loco enim εὔχυμος restituendum εὐκοίλιος quæ vox brassicam *aluo commodam* esse designat: quod epitheton illi tribuit Dioscorides lib. 2. κράμβη, inquit, ἡ ἥμερος, εὐκοίλιος. Idem ipsum dixit Cato de re rust. his verbis. *Id bene faciet, & male nihil sinet in corpore consistere & aluum bonam faciet*. Plinius dixit *vtilem stomacho* mea quidem sententia male cum κακοστόμαχος vocetur Dioscoridi, satius fuisset vtilem ventri scribere. Egregium vero exemplum iuuandi ventris attulit Hippocrates de brassica lib. 6. epid. sect. 2. part. 24. Quidam enim æger cum adhuc difficulter spiraret, septimo die brassicam edens aluo commota & euacuatis iis quæ circa abdomen erant difficultatem spirandi amisit, quod aliud non est quam εὐκοίλιον esse: his ita de temperamento & substan-

Hippocrat emendatus.

Plinius correctus.

tiā brassicæ discussis, succurrit vt de eius speciebus ac differentiis variisque in medicina vsibus aliquid adiiceretur. Verum ista vt ab hoc loco aliena ad botanicos relegamus: addimus vero brassicam edi vel crudam vel coctam; Crudam olim esitatam tradit Cato, quo modo vigilias sedare, & imaginationes impedire dictum est, 12. Geoponic. credo quod acriores sanguinis fumos non tā frigiditate sua cogit ac cohibet quam caliditate discutit ac digerit. Nobis cruda non venit in vsum: vertex seu cimæ brassicæ cypriæ seu floridæ, & eius interior medulla bellariorum loco apponuntur, & à nonnullis suauissimè eduntur cum sale & pipere. Cocta autem vel vna cum iusculo seu decocto assumitur, vel sine decocto, vel sine ea decoctum: optimum est eius decoctum primum quia ventris solutiuum, bonum quoque decoctum cum brassica sumptum sed sine decocto sumpta brassica, mala est praui succi, atrabilarii atque obstruentis. Brassicæ caulis durior improbatur, mollior ac tenerior esui est sed minus suauis: folia prima & antiqua duriora ac sicciora: teneriora vero & quæ Græci κυ-ματα Latini Cymata & Cymas vocant sapidiora sunt & salubriora. Est autem propriè κύμα fœtus animalium, at hic trāslatione facta significat cauliculos delicatiores tenerioresque quos appetente vere in prima florum germinatione & in summa stirpe hoc olus profert discretis verum clausis adhuc florum calicibus, in quibus floris primum mox seminis fœtus clauditur ὅτι τὸ κύμα, inquit Theoph κ. ἐν ᾧ τὸ σπέρμα ἢ ὁ καρπὸς *Cyma dicitur in quo aut semen aut fructus existit.* plura vide apud Marcell Donatum comm. in Dioscor probantur autem brassicæ cum carnibus coctæ quibus earum frangitur malitia: sed & nonnullæ carnes sapidiores sunt coctæ cum brassica vt perdices & cō- κύμα quid.

lumbæ. Temulentiam auertere brassicas nemo non loquitur; frustra sim si omnia quæ apud Plinium, auctores rei rust. Athen. Aristot. Petr. Aponen. Septal. Guastaunum Pictorium Iul. Alexand. Brassauol. & alios quam plures extant congerere voluerim. de acrepalis (sic Dioscorides vocat ea quæ ebrietati resistunt) plura alibi.

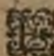
DE CHÆREFOLIO.

CAP. XXVI.

Mac. lib. 1. c. 22.

Ppositum cancris tritum cum melle medetur,.
Cum vino potum lateris sedare dolorem
Sæpe solet, tritam si nectis desuper herbam,
Sæpe solet vomitum, ventremque tenere solutum.

Numerantur hoc in loco tres facultates chærefolii. *Prima,* quod tritum & cum melle appositum cancrum curet. Est autem Cancer tumor durus melancholicus, inæqualis, rotundus, venosus, id est, venas habens in circuitu turgidas & exaltatas liuescens siue fuscus, & colore magis quam inflammationes nigricans, calidus, sed non adeo, vt inflammationes, subito accrescens, ægros maxime fatigans, & perpetuo fere

Cancer.

dolore

dolore affligens : Græce καρκῖνος & καρκίνωμα dicitur. Hanc autem appellationem huic morbo indiderunt, tam Græci quam Latini à cancro aquatico animali, quoniam circa hunc implentur & intenduntur venæ, cancrorum pedibus, à glomere illo corporis descendentibus, persimiles. Nonnulli vero inde sic nuncuparunt, quod difficillime ab his partibus quas obsederit euellatur, quemadmodum cancer aquaticum animal. Hic enim loco, quem semel apprehenderit, pertinaciter hæret. Adde quod hic tumor cancri animalis colorem repræsentat, nempe subnigrum. Plura de hoc Paulus li 4.c.26. & Ioannes Tagaultius li. 1. c.15.chirurg. Instit.

Secunda, quod cum vino potum lateris dolorem sedet. Tormina quoque ventris mitigat. Crassas enim inflationes, vnde dolores isti proueniunt discutit. Prætererea stomachi atque aliorum etiam viscerum flatus dissipat, obstructionesque tollit, ad quæ quidem omnia vinum quoque per se sumptum singulare est. Tormina

Tertia, quod vomitus aluique profluuia sistat. Calefaciendi enim & exsiccandi vi materiam eorum discutit atque consumit, & maxime quidem, si à frigido & pituitoso succo oriantur. Vrinam & menses ciet, lateris, renum ac vesicæ dolores tollit, cum melicrato exhibitum. Porro Chærefolium, de quo hoc loco agitur, nulla alia herba est quam quæ vulgo nostrati *Carfueil* appellatur. Cæterum medicamenta quæ hic de chærefolio produntur, neque apud Plinium, neq; apud vllum aliquem autorem Græcum reperiuntur, sed ex Plinio illo recentiore, qui longe post Galeni tempora extitit, omnia transcripta sunt. Nam is hæc verba de ipso tradit : Chærephyllon canceratis medetur, lateris dolores ex vino mitigat. Quidam illud oleo incoctum ἀκόποις ad soluendam frigoris Vomitus li.4.c.5?. de re med.

iniuriam miscuerunt. Ex aqua mulsa pituitā resoluit. Ex aceto lumbricos & tineas perimit, vrinam ciet, menstrua pellit. Tritum cum cera & axungia vetere parotidas discutit. Lege doctissimi viri Iani Cornarii annotationes in c.22.lib.1. Mac. Ad hæc succus, siue stillatitius chærefolii liquor, potus cū carbonibus tiliæ & lapide ex cancrorum capitibus exempto sanguinem ob casum, percussionem, vel contusionem in grumos concretum certo experimento dissoluit, & renum calculos frangit.

ANIMADVERSIO.

Cerefolii nomen.

OLus familiare & notū nobis quod vulgo cærefolium vocatur, aut veteribus ignotum fuit ac inusitatum, aut quo nomine ipsum designarent nondum satis apud Botanicos perspectum atque cognitū. Græci quidem suum habuere καρέφυλλον vt vox ipsa sonat, sed qui ex græcis ea vsus sit hactenus neminem legi. Columella & Plinius frequenter eam vsurparunt. Ille quidem lib.10. in horto & l.11 ca 3. quibus locis olus esse hortulanū, satiuum, atq; esui aptum satis designat, nihil aliud tamen de illo peculiare profert, quam quod sit *breue* quodque seri debeat eodem modo atque atriplex, papauer, & anethum quæ omnia nostro Cerefolio congrua sunt. Plinius vero cærephylli meminit l.19 c.8 vbi quoque ipsum inter olera connumerat, ac præterea à græcis pæderota vocari addit. Sic autem denominatū est illud olus vel quod multis foliis gaudeat, est enim foliosum: vel quod gaudium atque hilaritatem excitet. Ab illo græco nomine Cerefolium vere barbarum deductum est amphibia, vt ita dicam, vox, ex græca & latina coa-

lescens, quæ compositionis ratio apud probatos autores penitus inusitata. Eo tamen vocabulo vsi sunt latini auctores nonnulli notæ melioris; Palladius, Apuleius, Macer, ille in februario tit. 24. hic c. 27. de herbarum viribus, Apuleius c. 104 de medicaminibus herbarum, vbi obseruat vocari à græcis pæderota, ab aliis boopes, à nonnullis arctophyllon, à Latinis Cerefolium. Certum autẽ est ab omnibus illius viris designatum & significatum nostrum Cerefolium, cum ipsum inter olera recẽseant, sationem à nostro non dissimilem prodant, folio paruo & angusto depingãt sed à quibus græcis medicis descriptum fuerit Cerefolium, non assignant. Proinde mirum nõ est si recentiores Phytologi inter se digladientur de nomine græco hoc olus significante. Ruellius enim & Manardus ac ipse Fuschius Gingidium Galeni & Dioscoridis esse volunt; Ian. Cornarius vel Gingidium vel scandicem, Ludouicus Anguillara Apium montanum, alii Myrrhim, alii Acanthi genus, omnes vt opinor perperam quemadmodum ex collatione earum herbarum cum Cerefolio patere potest qua de re & Mathiolus, & Dalechampius & Dodonæus egerunt. Si quis autem expostulet cur *paderos* Græcis Cerefolium vocatum sit, dicam quod mihi videtur verisimile, hoc est propter fucum naturalem quo vultum & genas dicitur tingere. Existimatur enim in vsu sumptum vel crudum in acetariis, vel coctum in iusculis puriorem reddere sanguinem & defæcatiorem; à puro sanguine ἰοχεια elegantia coloris in vultu efflorescentis, qui vel inuitos in amorem trahit; venustas autem illa in adolescentibus, ad παιδεραστίαν ducit, aut inuitat. Certe meminit Alexis apud Atheneum lib. 15. deipnos fuci cuiusdam quo meretrices vtebantur quem παιδέρωτα vocat, de quo Dalechamp. & Gorræus. Vsus

Cæterum non est quod explicando huic capiti diutius immoremur, cum desumptum sit totum ex Macro poeta cap. 27. nulla voce immutata ex pluribus tamen versibus quatuor isti selecti sunt. lege ergo Macri commentatores Ianum Cornarium, Georgium Pictorium, & Gvillel. Guetoaldum. Paucis autem verbis Montagnana facultates & dotes Cerefolii explicauit consilio 15. 16. & 73. dixit enim *calidum esse & siccum in principio secundi gradus, subtiliatiuum, diureticum, confortatiuum, aperitiuum, stomachale hepaticum.*

Non possum autem silentio prætermittere nugacissimas facultates quas Leonardus Turneisserus Cherefolio tribuit lib. suo magico de historia pltaarum c.28. præterquam quod enim ducit nomen illud ineptissime a Cerere & folio quasi herba vel folium Cereris dicatur; & à Græco Κύρηεσφύλλον quod etiam Cereris folium significat; tam multa alia de constellatione, signatura, mistione, efficacia Paracelsica animali, substantiali, elementali, proprietate corporali, materiali, complexionali, naturali inclinatione magica spiritali, cælesti & miraculosa adducit non sine superstitione, vt mirum fuerit ei homini tantum otii superfuisse, vt hæc scriberet, tantum insaniæ adfuisse vt hæc meditaretur. Qui insanientem hominem ridere voluerit eius librum consulat, nec enim tot nugis has animaduersiones aspergere nobis consilium est.

DE PASTINACA.

CAPVT XXVII.

" Vod pastum tribuat est Pastinaca vocata.
" Attamen illa parum nutrit quia non subacuta.
" Confortat coitũ, nõ est ad mẽstrua muta.

ANIMADVERSIO.

PRimus versus huius capituli penultimus est ca.37. apud Macrum quo quidem Ethymon *Pastinacæ* continetur. dicta enim est à *pascendo* seu quod sponte in agris nascatur, seu quod eam sæpissime plebs *depascatur*. Turnebus tamen aduersar. l. 8. cap. 23. Pastinacam piscem nomen inuenisse dicit, *quod telum quasi pastinum habeat* Pastinacam autem herbam, *quod pastinum referat & tanquam habeat*, forsan vero deducta est à *pastino* quod Palladius accipit pro *terra pastinatione renouata*, quia in ea terra solent pastinacæ seri. Eam Græci σαφυλῖνον ἥμερον vocant ad differentiam ἀγρίῳ seu agrestis & incultæ: nomen traxit ex eo quod non absimilis sit à *scapo radicis Bryoniæ*, quæ vocatur σταφυλος. Porro cum multiplices sint pastinacæ differentiæ nec inter se conueniant medi-

Pastinacæ nomen.

Differentiæ.

ci in assignandis propriis generibus factum est vt contrarios ac inter se repugnantes habeamus eos, in describendis pastinacæ facultatibus, σταφυλῖνον enim Theophrastus δαῦκον nominat, Galenus δαῦκον σταφυλῖνον composita dictione, Isaacus *Bauciam*, seu *Elaphoboscum* Nonnulli penes colorem in radice distingunt, aliam enim faciunt *candidæ* radicis aliam *Luteæ*, aliam *rubræ ac sanguineæ* Placet rescindendæ omnis ambiguitatis gratia Dodonæi doctrinam sequi historiæ stirpium pempradis 5. l. 3. c. 8. 9. & 10 Is ergo Pastinacā diuidit in satiuā & syluestrem: Satiuæ duo genera constituit tenuifolium ac latifolium. Tenuifolium duplex alterum radice *lutea* quod Galli vocant, *pastenáde Iaune*, alterum radice *saturato rubore nigricanti* quod vulgo *Carotam* vocat. At latifolium vnius est generis cui radix *cādida* est Syluestris pastinaca duplex quoq. existit tenuifolia quæ pro dauco habenda est radice *albida* vulgo *Pastenade* [illegible], & latifolia quæ ἐλαφοβόσκον est Dioscoridis, licet nonnulli eam ad panacis speciē, alii ad brācam leoninam, pleriq. ad Baucia (quæ autore Iacobo Mālio in luminari maiore pastinaca est Diosc.) reuocari posse, cōtēdāt.

Vsus in cibis. His ita cōstitutis conciliemus dissentientes medicorū sentētias. hinc enim pugnat Diphilus apud Atheneum l. 8 & Artemidorus onirocriticō l. 1 c. 69. ille σταφυλῖνον vocat ἱκανῶς θρεπτικὸν καὶ μέσως εὐστόμαχον *satis nutrientem & mediocriter stomachum iuuantem*, hic pastinacam recenset inter τρόφιμα hoc est ea quæ probe nutriunt. Ad hæc Dodonæus addit alimentum conferre amplius quam rapam idque etiam paulo crassius non tamen vitiosum aut reprobum. Ex alia vero parte paul. Aegin. lib 1. de re med c. 76. scribit pastinacæ radices minus quam rapam nutrire, idem asserit Oribasius collectan. l. 2 cap 23. assentitur Simeon Sethi δαυκία τῶν γογγυλίων ὀλιγοτερόφωτερα constituens quibus non re

pugnat Isaacus & eius cōmentator Hispanus; quorum quidem omnium sententiam secuti sūt nostri Salernitani qui parum nutrire pastinacam volunt. Equidē manifesta est in his viris contradictio nisi dixerimus hos postremos locutos fuisse partim de pastinaca tenuifolia satiua, partim de agresti tenuifolia: Illos vero de pastinaca satiua latifolia. Paulus & Oribasius de satiua tenuifolia rubra radice intelligendi quæ ex obseruatione Dodonæi alimentum non multum præbet, fereq; editur, non cum carnibus cocta vnde potest eius malitia emēdari, sed fere cū oleo, sale & aceto in acetariis. Simeon autem Isaacus & Salernitani verba fecere de pastinaca agresti quam diximus Daucū esse, seu Bauciam, ex quo etiā Simon vocauit δαυκίον Isaacus Bauciam. Quod si quis obtrudat impossibile esse vt pastinaca edulis praui sit alimenti cum tēperate calida sit, & nonnihil humida: respondeo cum Hispano id repetendum non ex parte cōplexionis, seu temperamenti: sed ex parte compositionis seu consistentiæ. Quo modo vero ea quæ temperata sint in qualitatibus, consistentià praua esse possint altioris est philosophiæ & contēplationis, quod opportuno loco exponemus. Porro antequā ex differentiis pastinacæ execā notandus est error insignis apud Paul. Æginetam qui librariorū potius ignorantia quam Cornarii interpretis vitio irrepsit. Legūtur enim in versione latina Æginetæ cū Medicæ artis principibus ab Hērico Stephano impressi hæc verba lib. nimirū septimo pag 641. in voce σταφυλῖνος *At syluestris pastinaca ad omnia debilior satiua est*. quæ sententia repugnat textui græco & ipsi veritati: huiusmodi est textus græcus in exemplari veneto & basiliano constans, ὁ δὲ ἄγριος ἰσχυρότερος εἰς ἅπαντα τοῦ ἡμέρου Syluestris vero valentior est ad omnia quam satiua. Quæ lectio consentit Galeno, & Aetio: sic

Conciliantur Auctores

Obiectio

Solutio,

Paulus emendatus,

Gal lib 6. simpl. loquitur de dauco, ὁ δὲ ἄγριος ἧττον ἐδώδιμος τοῦ ἡμέρου, σφοδρότερος δ' ἐν πᾶσιν· ὁ δὲ ἥμερος ἐδώδιμος μὲν ἀσθενέστερος δέ. *Agrestis Daucus domestico minus est esui idoneus, sed in omnibus valentior: at domesticus esui aptus, sed imbecilior.* Ac rursum lib. 8 σταφυλῖνος ὁ μὲν ἥμερος ἀσθενέστερος, ὁ δὲ ἄγριος ἰσχυρότερος εἰς ἅπαντα. Quæ ipsissima Galeni verba repetuntur ab Ætio lib. 1. in voce δαῦκος & in voce σταφυλῖνος. Atque hæc dicta sufficiant ad intelligẽdos duos priores capituli istius versus: vnum tamen est quod satis non intelligo cur scilicet dicant Salernitani parum nutrire pastinacam *quod non sit subacuta.* Num forsan intelligunt eam non esse tenuium partiũ, sed crassarum & terrenarum quarum opera fit vt diu in ventre hæreat, nec ad iecur feratur sanguinis officinam? An insipidam significant eius substantiam qua torpet appetitus; hinc apparari solet illa cum aceto vt appetentiam excitet, atque vt tenuitate aceti distribuatur per venas meseraicas ad iecur. Quod ad postremum carmen attinet, illud pastinacæ complectitur facultates quas illi omnes vno ore attribuunt. Dioscorides ait συνουσίαν παρορμᾶν, Gelenus τὶ ἀφροδισιαστικὸν obtinere, καὶ τὶ παροξυντικόν & vt loquitur Diphilus διεγερτικὸν πρὸς ἀφροδίσια. hinc factum est, vt à nonnullis φίλτρον appellata sit. Certe Orpheus apud Plinium libri vigesimi capite quinto amatorium ei inesse dixit, *quoniam venerem stimulari hoc cibo sit certum.* Et vero cum duo genera sint præsidiorum quæ venerem excitare creduntur, alia quidem intro sumpta, alia foris admota & imposita; pastinaca ad priora pertinet, nam & ratione nutrimenti, & ratione temperamenti calidi, & ratione partium flatulentarum venerem accendit; addunt Phytognomonici excitandæ veneri aptam pastinacam, quod *æstate crescat,* & *vberi semine* turgeat: at medica-

Venerem excitantia præsidia.

menta foris imposita ἐντατικὰ vocantur ἀπὸ τῆς ἐντάσεως quod tentiginem viriliũ excitent, vel dicũtur secũdum Africanum in Astrosophistis στυσίδαι ab attrectionis facultate παρὰ τὸ στύειν. de quibus videre potes Eustathium ad Iliad. ϛ. & Iunium Adrian. animaduers. lib. 4 cap 13

Non obmittendum est à Dioscoride & Apuleio pastinacam alio nomine vocari κέρας καὶ κόμην cornu & comam. Ac certe cornu vocatur, vel quia radice velut cornu terram findat, vel quia radice formam & longitudinem cornu imitetur, vel quia ferrata & capillata non solum radice sed vmbella existit; κέρας enim, vt testatur Plutarchus, libello an terrestribus aut aquatilibus maior prudentia, significat apud priscos Græcos τρίχα id est capillum vnde κείρασθαι tondere, κουρὰ tonsura & apud Archilocum poetam κεροπλάστης, id est, ὁ περὶ κόμην καλλωπιστὴς qui in ornanda coma occupatur, quod mihi videtur verisimile, nam vocatur quoque κόμη quasi dicas comatam ac *capillatam instar fœniculi*, inquit Apul.

Alia nomina pastinacæ.

κέρας quid

DE ABSINTHIO.

CAP. XXVIII.

Ausea non poterit quemquam vexare marina
Antea commistam vino qui sumpserit istam.
" Cõfortat neruos & causas pectoris omnes
" Serpentes nidore fugat, bibitũq; venenũ,
" Auris depellit sonitũ cum felle bouino.

Cum plerisque necessitas incidat nauigio per mare proficiscendi, hic etiam remedia quædam aduersus nauseas & vomitiones, quibus premi solent, qui nauium insueti primum iam nauigare incipiunt, enumerare placuit. Nempe, si diuites illi fuerint, vt per dies aliquot antequam nauem conscendant, vinum suum aqua marina temperent: si pauperes, aquam marinam absque mistione bibant. Sic enim fiet, vt nauseas citra vllum negotium euitent: Nam vinum & præcipue aquosum, quod Paulo Aeginetæ οἰνάριον Græce dicitur, stomacho vomitionibus turbato maxime conuenit. Aqua vero marina, salsa & adstrictoria sua vi os ventriculi claudens, vomitiones præcidit atque impedit, porro vomitionibus primum iam oborientibus, nec facile, nec vtiliter resistitur; vt quæ omnino magna ex parte præsidio esse soleant contra magnas & vehementes ægritudines, nimirum elephantiasin, aquam intercutẽ, apoplexiam, & stomachi tum frigiditatem, tum inflationem. Siquidem ab his non solum præseruant, sed easdem etiam iam obortas vel curant, vel certe leuant. At si diutius crebriusque vrgeant, adeo vt nauigantes vehementer debilitentur, comestione stypticorum & acidorum fructuum, cuiusmodi sunt mala cydonia, mala Mariana hoc est, vt interpretatur Iacobus Syluius, poma syluestria, vt vero Ianus Cornarius, poma Arantia & nostra orbicularia, & curtipendula poma, quæ Epyroticis malis respondere putantur, vulgo Capenduta siue *Pommes de Capendus* Gallice vocantur, & punica siue granata acida, restringenda sunt. Hæc enim os ventriculi corroborant & humorem sursum repentem deorsum reuellunt, ac inferne per ventrem euacuant, fluentemque stomachum sistunt. Quin & ipse stomachus ab hisce roboratus fructibus humores ad se vndatim

Oribas. l. 5. c. 3. Synops. ad Eustachium.

exagitatione confluentes reprimit. Apii quoque ſemen torrefactum ac in vino potum confert. Abſinthium quoque tam in cibo quam in potu ſumptum nauſeas tollit. Panis item aſſatus ſi ex vino aquoſo & odoro maceratus ingeratur, prodeſt. In ſumma tota victus ratio, tum ex acidis & ventriculum roborantibus, tum vapores etiam ſiue fumos ad caput aſcendere prohibentibus, cōſtituenda eſt; in quorum numero & lenticulis comprimis in aceto vel ſucco vuæ acerbæ incoctæ reponendæ ſunt. Plura Paulus Aegineta lib. 1. cap. 56. & Auicen. 3. 1. doctriu. 5. cap. 7.

Vapores ſtomachi prohibētia.

ANIMADVERSIO.

IN exponēdo hoc capite grauiter omnes cōmētatores hallucinati ſunt, illud enim intelligendum propoſuerunt de aqua marina potāda cū vino aduerſus nauſeā eorū qui ſe primum mari cōmittunt; cum explicandum eſſet de Abſinthio, & eius facultatibus. Nam vt taceā meos codices manuſcript. qui titulum de abſinthio circumferunt: omni exceptione maior eſt Macri autoritas ex cuius cap. 3. de abſinthio omnia capituli huius præcepta deſumpta ſunt: imo vero duo priores verſus & vltimus ad verbum ex eo deſcripti fuerunt vix mutata litterula. obſeruatum autē à nobis eſt nonnullos verſus ex Macro deprōpſiſſe Salernitanos Medicos cuius forſan exemplum & ſcribendi caracterem imitati ſunt in hoc opere elaborando. Non diffiteor ad nauſeam marinam euitandam hoc caput inſertum: cum *eius principis* ratio habebatur, qui ſe frequēter mari committeret, cuius tamē odorē ſine nauſea, faſtidio ac vomitu forſan

error cōmentatorum.

ferre non poterat. Sed persuaderi non possum aquam marinam pro remedio illi esse præscriptā, tum quia à nullo auctore eius præsidii mētio fiat, tum quia nauseam potius ob eius grauem odorem excitare possit, stomachi phlogosin suscitare, sitimque accendere. vt vt sit, intelligendum hoc caput de absinthio mea est sententia. Est vero absinthium Græcis & Latinis dictum, ἀπὸ τοῦ ἀψίνθαι hoc est à *contrectando* per antiphrasim quod nullū animal ob eximiam hanc amaritudinem herbā attingat aut depascatur. Simili modo à comicis quibusdam ἀπίνθιον quasi ἄπινον dictum natum ὁ οὐκ ἄν τις πίη διὰ πικρότητα *quid bibi non possit propter amarorē.* Ego absinthum dictam puto ab α priuatiua, & α voce ψίνθος quam hesychius τέρψιν hoc est *delectationem & oblectationem* significare dicit, quasi ἄψινθος sit sine delectatione, siue quod gustu non delectet. Quid si etiam dixerimus vocatam ἀψίνθιον ἀπὸ τοῦ ἅπτεσθαι quod est *gustare* & esitare? quod nimirū ea herba gustari & edi debeat, propter eius insignes dotes, hinc quoque factum vt *eius sapor in vinis olim transferretur, & propinaretur quadrigæ victori* apud Plinium, diceretur que Dioscoridi appetentiam vel intermortuam excitare. A nonnullis alio nomine vocatur βαθύπικρον ἢ βαρύπικρον *à grauitate amaritudinis* totum herbæ corpus perfundentis. Genus absinthii varium, adeo vt Ioa. Bauhinus caput magnū quod libri instar esse potest in lucē emiserit de plantis absinthii nomē habētibus Caspar vero vigenti differentias in Phytopinace recensuerit, cōmendatur tamen *Ponticum, Romanū, vulgare, Santonicum & marinum. Pontici*, non à sapore pontico hoc est stiptico & adstringenti vt quidam volunt denominatum fuit, sed à Ponto regione proximisque illi Cappadocia & Tauro monte vbi præstātissimum nascitur. *Romanū* nonnulli appellatū putāt, quod antiquis Romæ ruinis copiosissime prouenirct, alii quod in sacris Roma-

Absinthii nomen.

Differentiæ.

ceremoniis vsurparetur, & victoribus quadrigarum propinaretur; sed ridicule. Ea enim appellatio defluxit à barbaris Arabum Interpretibus qui Absinthium *Rumi* & *Rom* apud Arabes inuenientes putarunt illis vocibus Romanum absinthium designari, nec intellexerunt his vocabulis designari Græcum seu Ponticum. Equidem Arabes & etiamnum hodie Turci per *Rumes*, *Rumeca* & *Rumelia* Græciam totam, Asiam minorem & Armeniam, quarum incolæ græco fere omnes idiomate vtuntur; ac pro operculo capitis, *Tiaris* seu *Turbantibus*; significant ac designant; per *frangi* vero omnes Occidentales regiones intelligunt quarum incolæ & comati omnes & pileati existunt. Vbi ergo Arabes dicunt absinthium *Rumi* seu *Rom* vertendum est *græcum* aut *ponticum* quod optimum habeatur in regionibus *Rumi* hoc est *Græcis & Asiaticis*; id licet obscurè tamen diffusè expositum lege apud Claudium Rochardũ tractatu de absinthiis. Porro *vulgare* absinthium dicitur non distincta quædam species ac particularis, sed respectu eorũ apud quos nascitur, & in vsu est, sic quia ponticum absinthium in vsu fuit apud Dioscoridem & Græcos Medicos ideo eis Ponticum vulgare vocatum fuit; apud nos quia vsitatum Santonicum, idcirco ipsum nobis vulgare est: vulgare enim dici solet id quod inuentu & vsu facile existit. At *Santonicum*, quicquid alii aliter sentiant, a Santonica regione seu Galliæ ciuitate appellationem sumpsit: velut *marinum* à mari in quo aut eius finitimis locis luxuriat præcipuè vero in Taphosiri Ægypti regione: Illic enim & optimæ notæ est & magno in honore habetur cum eius ramum Isiaci sacerdotes pro oliuæ ramo præferre solẽne quondã habuerint obseruante Diosc. l. 3. c. 24. & Plinio l. 27. c. 8.

Error Arabum Interpretum.

Expositis absinthii differentiis eius temperiem, facultatesque explicemus. Nonnulli calidum in

Temperamentũ

primo gradu ſiccum in ſecundo, alii vero calidum in ſecundo in tertio ſiccum conſtituunt. Galenus ſexto ſimplicium excalfacere pariter & extergere, roborare & deſiccare dicit, qualitatemque poſſidere adſtrictoriam, amaram & acrem ſimul. ponticum autem abſinthium gratum eſt & amicum ſtomacho, marinum vero inimicum: proinde Theophraſt. lib. 9 hiſt. plant. cap. 18 & Plinius lib. 27. cap.
Vſus in Cibis. 7. pontico abſinthio *pecora pingueſcere & ob id ſine felle reperiri docuerit neque aliud præſtantius eſſe cuius medulla ſit dulcis.* Rem tamen alimentariam auxiſſe abſinthium non credo: ſi quæ ex eo vtilitas quam agnoſco maximam, petitur qua medicamentum eſt. Nam licet pro præmio honorifice potandum daretur victori quadrigatum in latinarum feriis velut ad ſanitatem conſeruandam; quamuis etiam ſapor eius in vina transferatur nec familiarius vllum ſit quã abſinthites: attamen hæc medicamenti ſemper non alimenti rationem obtinuiſſe nemo neſcit. Quapropter non eſt quod diutius in recenſendis eius omnibusfacultatibus medicamentoſis quæ extra penſum noſtrum ſunt, inſiſtamus: aliunde repetantur niſi eæ quæ perſtringuntur à Salernitanis, & à nobis ſuſceptæ commentationis gratia, ſtrictim annotantur

Vſus Medicus. Prior vſus abſinthij eſt in ſedanda ac prohibenda marina nauſea, faſtidia dico illa ac vomitus crebros quibus obnoxii ſunt ii qui mari ſeſe committunt, nec ſunt illi aſſueti. Equidem admiratione non caret maris hic effectus, qui ſiue manifeſtam ſiue occultam cauſam habeat, quotidiana

Mare nauſeam excitat. experientia fidem facit paucos admodum eſſe homines qui viſo mari & luſtrato ſtatim nauſeã ac vomitũ non incurant. Primus Hipocrates aphoriſ. 14. ſect. 4. eum effectum mari agnouit, δηλοῖ δὲ ἡ ναυτιλίη ſeu vt nonnulli legunt, ναυτιλίη ὅτι κινέει τὰ σώματα ταράσσει. Nam inquit *nauigatio ſeu*

nausea indicat motione turbari. Paulus quoque Aegineta vomitionibus premi nauigantes meminit cap. 56. lib. 1. Diocles etiam apud Oribasium Synops. lib. 5.cap. 33 Aetius tetrabl. 1. sermonis 3.cap. 6. Celsus cap.3 lib.1.Auicen. fen 3.1. doctri. 2 cap. 3. Rhases lib 6 ad almansorem cap. 14. & qui non alii ? Causam eius effectus retulit Hippocrates in motu & omnes fere Neoterici eum secuti: Auicena fen 3. 1. doctri. 5. cap. 8. ait *viatori in mari plerumque accidere vertiginem, & reuolui cum ea & commoueri in eo nauseam & vomitum, ob agitationem vehementem humorum & spirituum ex motu nauigationis*, Inquit Iacob de partib. in comment. at cum varius sit motus antrorsum, retrorsum, dextrorsum, sinistrorsum, sursum deorsum, ac in gyrum factus, probabilis videtur Didaci à Mēdoza sententia apud Christoph. à Vvega comm. in Aphoris. 14. sect. 4. qua vult motum ante & retro, dextrorsum & sinistrorsum vomitum non prouocare, sed eum quo corpora sursum feruntur mox que deorsum præcipitantur, aut etiam in gyrum circunferuntur, quod accidit nauigantibus qui quidem, Causa nauseæ prima.

Nunc summo in fluctu pendent, nunc vnda dehiscens
Terram inter fluctus aperit.

Quo motu inæqualior vllus esse nequit præsertim vbi maximis tempestatibus & fluctibus mare cōmouetur. Obseruat Oribas. colect. lib. 8. cap. 6. eos quos ad vomitum prouocare volumus collocandos in lecto pensili inæquali *vt motus nauigationi similis efficiatur.* Alii autem causam istius vomitionis in odorem maris virosū ac grauem reiiciūt. Secunda causa. Cuius sententiæ fuisse videtur Diocles apud eundem Oribas. cap. 33. lib. 5. Synops. & Paul. Aegineta lib. 1. cap. 56. qui aduersus graues nauium odores vel mala cydonia vel thymum vel pulegium naribus admouenda suadent. Sanè experientia constat quotidiana grauis esse maria odoris

ac vt plurimum abdominandi crassa terrestri ac impura scatere aura, halitibus fœdis ac pestilentibus vt plurimum infici, qua forsan ratione Plato maritima loca fugienda esse monebat, & profitebatur Homerus, Odyss. θ. *non prius aliud mari esse ad hominem debilitandum etiamsi valde fortis esset.*

οὐ γὰρ ἔγωγέ τι φημὶ κακώτερον ἄλλο θαλάσσης,
Ἄνδρα τε συγχεῦαι, εἰ καὶ μάλα καρτερὸς εἴη.

Tertia causa

Plutarchus vero quæst. naturali 11 tetro huic odori aliud adiungit σωματικὸν pauorem scilicet atque timorem nec enim sine metu periculi degunt nauigantes si non præsentis, saltem futuri. Quam causam eleganter exaggerauit Aetius loco citato his verbis *verum gestatio per pelagus vehementissima est & mutationes plurimas ac maximas facit, nimirum cum anima mixtos affectus habeat ex tristitia & spe, timoreque ac periculo, modo gaudentibus & lætis modo in agone existentibus nauigantibus* Quam rationem attulit quoque Auicen. fen 3.1 docti 2 cap. 3. & luculenter exposuit Iacob. de partibus quem consulere potes necnon doctissimum Mercurial. ad Aphoris. 14. sect. 4. his omnibus rationibus alia superaddi arcana causa potest tam admirabilis effectus; qualitatem intelligo καθαρτικὴν ac purgatoriam qua non secus quam à se immunda omnia ac morticina excutit & foras protrudit mare; sic in animalibus in eo nauigantibus sustinere nequit corruptorum humorum copiam quin statim vomitu excludat: Imo vero eius fluxus seu exundatio nauseæ instar est ac vomitus, quo se exonerare quærit superfluo aquarum crudarum aceruo quæ ex riuis, fluminibus, fontibus, imbribus, niuibus in ipsum confluunt. His enim crudis serosisque liquoribus affusis & commistis aquæ marinæ calore & spiritibus turgenti fit primò perturbatio dein ebullitio totius massæ; sicut fieri solet in musto & in omphaciorum succo; ebullitionem sequitur

Quarta causa & nostra.

Mori vis purgádi inest.

Fluxus marini causa noua.

motus,

motus, quem segregatio partium alienarum à propriis, crudarum à coctis, frigidarum à calidis, tenuium à crassis excipit, & beneficio segregationis atque separationis superfluarum rerum reiectio ac veluti euomitio foras facta: & hæc est quam vocamus exundationem græci πλημμύριδα. hoc peracto reciprocatur mare, in suum recurrit alueũ, æstus ille nauseabundi maris sedatur, sed non ad longum tempus; quod enim nouæ semper aquæ crudæ in ipsum confluant, quodque perpetuo mare aquis se illis expurgare contendat, idcirco denuo æstuat, & eius exundatio in continuum orbem recurrit, atque reuoluitur. Nec meo iudicio alia est marini æstus causa quam alias Deo dante si per otium & vitam licuerit fusius explicabimus; crebrisque experimentis illustrabimus demonstratu ri hanc in omni mari causam veram esse ac perpetuam; cæteras vero rationes ab aliis philosophis adductas multis difficultatibus inuolui, & aliqua semper exceptione teneri. Sed redeo à diuerticulo isto in viam, & causam marinæ nauseæ affero repetendam ab ipsa vi maris purgatrice qua idipsum in nauigantibus efficit, quod in seipso, nimirum superfluorum humorum euacuationem. Equidem nonnulli obseruant in nauibus non esse hominum cadauera retinenda propter tempestates quæ inde excitari dicuntur, addunt quoque Mumias ex Aegypto effossas, vbi mari deuehũtur mare iritare & procellis perturbare, nempe quod tolerare non possit mare corruptionem vllam aut putredinem aduersus quam vi cathartica à præpotenti Deo donatum fuit. Ego vero sæpe sæpius miratus eram cur rustici nostri ac mulierculæ in vuarum immaturarum atque acerbarum expresso succo salis quantitatem aliquam commiscerent, licet id aduersus putredinem factum causarentur: sed in animum non poteram inducere meum succum illum

Nota.

Sal mistus omphacio.

post ebullitionem atque purgationẽ putrere posse quod vinum quoque post ebullitionem non putreret. Tãdem cognita hac maris facultate purgatrice, prudenter à rusticis misceri salem illi succo animaduerti, vt pote cuius beneficio exigui alias caloris, multi vero aquosi seri succus iste incalescat, efferuescat, ebulliat, & exactius omni cruditate expurgetur, vnde vigor sine corruptione diuturnus. Eandem ob causam existimo olim obseruante Plutarcho 10. quæstione naturali marinam aquam vino affusam, aut loco marinæ aquæ gypsum; sed generosum illud nõ credo fuisse vinũ, at tenue, aquosum, acidulũ: cum enim huiuscemodi vinũ multas partes aquosas, atque crudas obtineret, paucas vero vinosas, exacta non poterat fieri ebullitio atq; expurgatio nisi addita marina aqua cuius erat proprium calorem augere ac irritare, ebullitionem procurare atque quod omnium maximum est serosa superflua atque phlegmatica expurgare. Igitur si id efficiat aqua marina in vino, quidni in corporibus humanis præstabit? profecto cum è peregrinatione mea Polonica per mare Balthicum, Noruegicũ, Scoticum & Anglicũ in Gallias redirem anno domini 1612. nautæ nonnulli per iocum aquam marinam fatuo cuidam famulo bibẽdam exhibuerunt, ex qua in alui profluuium incidit: quam virtutẽ memini tributam fuisse marinæ, aquæ à Paulo Aegineta lib. 7. de re med. cuius verba libenter adducam ne quis me auctoritate veterum destitutum dicat, θαλάσσιον ὕδωρ δριμὺ καὶ θερμαντικὸν μετρείως καὶ ξηραντικόν ἐστι, καὶ κακοστόμαχον μὲν πινόμενον, κοιλίας δὲ ταρακτικὸν καὶ φλεγμάτων ἀγωγὸν, θερμὸν δὲ καταντλούμενον, ἐπισπᾶται καὶ διαφορεῖ. *Aqua marina*, inquit, *acris calfactoria mediocriter desiccans, & pota stomacho quidem contraria est, ventrem autem turbat, pituitamque educit; si calida superfundatur extrahit & discutit.* Quæ do-

aqua marina purgat.

ctrina desumpta est ex ipso Dioscoride libro quinto capite decimo quinto, vbi quoque θαλλάσιον ὕδωρ vocat κοιλίας ταρακτικὸν ἄγον πλέγμα καὶ vt habent nonnulli codices χολὼ addit eam iniici, πρὸς τὰ κενώματα ad euacuandum & exinaniendum, darique insuper vel per se vel cum oxycrato πρὸς κάθαρσιν ad *purgandum* ; consulatur Plinius lib 31.cap. 6. Porro aduersum nauseam & vomitum quem dicimus & agnoscimus à mari excitari præsidium maximum est in vino absinthio soporato atque medicato: nam & vinum εὐστόμαχον est & absinthium virtute sua adstrictoria stomacho robur conciliat : præceptum tamen est Auicen. non esse sedandum eiuscemodi vomitum, donec pituitosus humor & biliosus exclusus sit. Si quis autem per commistum vino absinthium, absinthites vinum intelligere voluerit, non me habebit refragantem, easdem enim illi dotes tribuunt & Medici & rei rusticæ auctores omnes qui eius parandi modum docuerunt.

Nauseæ remedia.

Altera vtilitas absinthii est ad neruos, & ad pectus, ad neruos quidem quia discutit, siccat, adstringit, roborat : imbecillitas enim neruorum fere ab humiditate superflua, & à serosa illuuie illabente secundum tenues & porosas neruorum partes, vnde relaxatio & vt loquuntur mollities neruorum. Sed in vniuersum quæ debeant esse medicamenta *nerualia* exposuit fusissime Gal. lib. 3. de compos. medicam. per genera: Quod ad pectus attinet, quia detergentis est facultatis absinthium, ideo pectus iuuat occupatum crassis viscosisque humoribus maxime si cum iride sumatur, vt docet Plinius & Macer.

Vsus absinthij.

Tertio narratur absinthium nidore serpentem fugare, & aduersus venena prodesse, at serpētis nomen hic improprie vsurpatur pro insectis videlicet, vt sunt culices pediculi, cimices & id

Serpētis significatio.

generis alia, Plinius enim & Macer odore ſuo culices fugare obſeruant. Quod autem ſerpens interdum transferatur ad hæc inſecta ſignificanda colligi poteſt ex Plinio & Apuleio qui pediculos ſerpentes appellauere vbi ſcribunt Pherecydem Syrum Pythagoræ præceptorem ſerpentibus periiſſe, quem tamen conſtat pediculis eſſe enecatū. Venena autem quæ expugnat Abſinthium ſunt fungi, venenatus chamæleontis ſuccus quem Plinius viſcum vocat, circuta, muris aranei & draconis marini morſus, necnon ſcorpionum ictus. Succo abſinthii ex aceto epoto Serotinū virum centenarium euaſiſſe cum eſſet à fungis tentatus meminit Apuleius cap. 100. de abſinthio. Non eſt vero quod fungos, aut alia à me enumerata, venena eſſe probem cum id luculenter demonſtratum fuerit à Dioſcoride, Galeno, Plinio, & inter recẽtiores à Sante Ardoyno, Ferdinando Ponzetto, & Petro de Abano opere proprio de venenis vbi quoque alexipharmaca eorum venenorum recenſentur, vt & apud Henricum Abra de curandis venenis.

Poſtremo aurium tinnitum curat abſinthium cum bouis felle miſtum, diſcutiunt enim illa duo digerunt, inflationes remouent, flatuumque materiam omnino diſſipant ac euacuant, ſed de ἁπλοῖς medicamentis conſulendi medici.

DE ABROTONO.

CAP. XXIX.

" ABrotono crudo ſtomachi purgabi-
" tur humor.

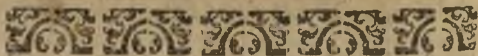
ANIMADVERSIO.

EST & nostro è manuscripto adscitus hic versiculus quo vnica Abrotoni facultas exprimitur, breuiter certe sed consulto factũ à Salernitanis cũ herba illa ex alimentorũ censu expungenda sit, imo vero noxia admodum existat stomacho puro & mũdo. Hinc est quod Græci ἀβρότονον quasi ἄβροτον hoc est inhumanũ aut potius velut ἄβρωτον dixerunt quod est cibo inutile esse, ab vsu cibario alienum, minimeque gustandum. Nicandri tamen Scholiastes dictum mauult διὰ τὸ πρὸς ὄψιν ἁβρὸν καὶ ἁπαλὸν φαίνεσθαι, ἄλλως καὶ διὰ τὸ δυσπνουν εἶναι, id est *quod conspectu tenerum molle & delicatum appareat, aut quod grauem acrémve & difficilem halitum spiret.* Plurimas alias appellationes sortitum est quas recenset Dioscorides & ex parte explicat Marcell. Virgilius ad cap. 27. lib. 3. Dioscorid. Eius vero facultates medicas inter cæteros copiosissimè & doctissimè exponit Galenus cap. 2. li. 6. de simplicum med. facultatibus vbi inter alia κακοστόμαχον esse ait noxium & inimicum ventriculo: quod intelligendum est si ventriculus purus & mũdus ab omni illuuie fuerit, etenim si restagnet prauis, crudisque humoribus, potest illi prodesse abrotonum, incidendo, attenuãdo, extergendo, expurgandoque vitiosos illos succos, quibus ventriculi tunicæ imbibuntur. Imo potentissime enecat vermes qui in intestinis succrescunt quique interdum ad ventriculum viam affectant, multo enim amarius est quam sit absinthium. Differentias eius nihil moror, aliasue dotes cum instituti non sint

Abrotoni nomen.

Facultates.

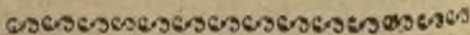
nostri, sed eorum qui medicamentorum simplicium historias conscribunt.

DE SICLA.

CAP. XXX.

„ SICLA parum nutrit, ventrem con-
„ stipat & vrget,

ANIMADVERSIO.

Sicla est Beta.

QVod genus oleris intelligendum veniat per *Siclam* non est in procinctu explicare nam & *Beta* audiri potest & *Blitum*. Etenim apud Isaacum lib. diætar particularium Sicla vulgo Blita appellatur ex voce ni fallor *Blitum* quod Galli *Bletam* vocant. Cum tamen recordor vulgus Medicorum omnem *betam* quam græci τεῦτλον vocant *Siclam* nuncupare quasi *Siculam* quod cognomen à veteribus græcis illi tributum est; apud me statuo Siclæ nomine *betam* potius hic nostram, quam nostram *blitam* designari, vocatū autem τεῦτλον seu τεῦτλον καὶ σεῦτλον ἀπὸ τοῦ σεύεσθαι quod est impelli ac moueri, erumpens enim è terra hoc olus incrementum capessit pene arboris neque vlli hortensium latitudo foliorum maior. Latini Betam dicunt à figura β. quam dum semine turget referre videtur, quemadmodum monuit Columella in suo horto his carminibus.

Nomine tum graio seu littera proxima prima
Pangitur in cera docti mucrone magistri,
Sic & humo pingui ferratæ cuspidis ictu
Deprimitur folio viridis, pede candida Beta.

Est autem Betæ (quam Galli bete, iotte, & poree vocant) duplex genus candidum & nigrum, Candidum ἐυχυλώτερον sed ὀλιγοσπερμότερον melioris est succi quam nigrum & paucioris seminis, Siculumque appellatum est vnde sicula beta & detractione vnius literulæ *Sicla*. Dodonæus tria genera constituit *candidum*, *subnigrum*, & *rubrum* seu Romanum. Eudemus libr. de oleribus quatuor, σπαςὸν, καυλωτὸν, λευκὸν καὶ πάνδημον *sessile*, in *caulem erectum*, *candidum*, & *vulgare* quod quidem colore fuscum est. Dubitari vero potestan aliud sit satiuum aliud syluestre. Quod enim nullum sit agreste docet Galenus 2. de aliment. facultatibus. *Nulla*, inquit, *beta est agrestis nisi quis lapathon ita nominare velit*. At vero proprium est agrestium vt post cultum formam, faciem, saporem atque omnino indolem satiuarum stirpium induat; quod cum nondum obseruauerimus in lapatho exculto, occasionem præbet concludendi cum Galeno nullam betam dari agrestem. Contra Galenum tamen reclamat Plato in Timæo qui satiuas omnes stirpes olim fuisse feras & agrestes credidit, ac idcirco nullam esse satiuam quæ non haberet syluestrem congenerem. Et certe Plinius libr. vigesim. cap. octau. betam syluestrem agnoscit quam & *limonium* & *neuroides* vocat vulgo *pyrola* dicitur, quam herbam describit Dioscorid. libr. quart. cap. decim. quart. Plinio assentitur Diocles Carystius libro primo de tuenda valetud. qui elixari scribit hæc agrestria τεῦτλον, μαλάχην, λάπαθον *betam*, *maluam*, *lapathum*. ex quo duo contra Galenum elicimitur, primum dari agrestrem betam; alterum, betam illam agrestem non esse lapathum.

Differentiæ.

Dubitatio.

Betæ temperamentum calidum est & siccum in primo gradu ex auctorit. Actuarii, Simeonis, Isaaci, Arnaldi villanouani, frigidum vero & humidum ex mente quorundam Neotericorum qui forsan Oribasium secuti sunt lib. 2. Synops. cap. 9. vbi betam recenset inter ea quæ sunt in secundo gradu refrigerantium. Græci autem Medici Dioscorid. Gal. Paulus de primis betæ qualitatibus mentionem non fecerunt, colligere tamen licet ex facultatibus secundis eam calidam & siccam statuisse. Ad hoc autem vt dissentientes Medici inter se conueniant 1. expendenda est betæ substantia quæ ex contrariis facultatibus constare creditur, succus enim eius θερμὸς καὶ διψώδης καὶ γαστρὸς παγωγὸς calidus, Siticulosus & aluum subducens, corpus vero παχυμερὲς καὶ φυσῶδες, καὶ δύσπεπτον καὶ ψυχρὸν καὶ γαστρὸς ἐφεκτικὸν inquit Simeon id est *crassum flatulentum, concoctu difficile frigidum, & aluum indurans existit*, 2. eius sumendi ratio obseruanda venit, prout scilicet vel cocta vel cruda editur. Cruda quia nitrosam habet facultatem ideo calida & sicca dicenda cocta quia vim illam nitrosam deponit, efficitur contrariæ qualitatis frigidæ scilicet & humidæ. Id docuit Galenus 8. simplic. & post Gal. Oribasius lib. 2. de virtute simpl. necnon Aetius tetrabib. 1. serm. 1. hi enim iisdem verbis scribunt coctam betam τὸ μὲν νιτρῶδές τε καὶ δριμὺ πᾶν ἀποτίθεσθαι γίγνεται δ' ἀφλεγμάντου δυνάμεως id est *quicquid nitrosum est & acre deponere, fit enim facultatis aphlegmantæ* hoc est extinguendis inflammationibus aduersæ. Ex his colligas licet eos qui calidam betam fecerunt de cruda intelligendos qualis in hortis succrescit; qui vero frigidam dixerunt de cocta interpretandos qualis edi solet. Equidem certissimum est post coctionem fatuam reddi betam & insulsam quod eleganter significauit Martialis lemmate 13. lib. 13.

Beta cruda calida, cocta frigida

Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia Betæ
O quam sæpe petet vina piperque coquus.

Adeo enim insipida sunt vt sine vino & pipere vel sine sinapi, vel sine garo, vel sine aceto omnino non delectent. hanc ob rem Augustus Cæsar apud Suetonium festiuè dicebat *Betizare* pro languere ac vapidè sese habere; Et Cynicus Deogenes per *Betas* insulsos & fatuos intellexit, quamuis nonnulli cynædos & molles interpretētur, consule Cæl. Rhodiginum lib. 15. cap. 11. & Erasmum in Chiliadibus prouerbio Betizare. Cæterum Betam pauci esse nutrimenti & si copiosius ingeratur stomacho molesti censent Diosc. & Galenus. Actuarius lib. 2. de spiritus animalis nutrit. cap. 6. Brassicam bonitate longè antecellere dicit. neque enim melancholicum humorem sicut Brassica procreat. Betæ vero radices ὑπερύθρους τε καὶ ἐρυθρὰς, subrubras & rubras valentius addit nutrire sanguinemque gignere longe quam folia crassiorem. Illud insuper obtinere quod flatum pariant cum facilè alioqui per alluum descendant, vnde fit vt aliquando ipsæ in vsum adhibeantur. Quæ postrema verba ideo adiunxi primo vt monerem in græco exemplari loco αὐτοῖς αὐταῖς reponendum cum referatur πρὸς τὰς ῥίζας; secundo vt intelligeremus apud veteres frequentiorem fuisse vsum foliorum betæ quam radicum quas vocabant σευτλόριζα ex obseruatione Simeonis Sethi. Meminit Galenus cuiusdam eduli ex beta & lente concinnati τευτλοφακῆν Græci dicunt, quod quidem Heraclides Tarentinus non sanis modo verum etiam ægrotantibus exhibebat. Est enim edulium medium ex pugnantibus compositum in quo beta minus subsidet, lens magis subducitur libro primo de alimentis capite 18. Vt ergo varius fuit præparandæ betæ modus

apud priſcos de quo agit Apicius cap. 9. lib. 3. ſic apud nos multifariam concinnatur; editur enim & in iuſculis & in acetariis, quibus per rotulas tenues ammiſcetur. & in placentis, & in minutalibus: initio conuiuiorum apponuntur placentæ, quas *tortas* vocant ex oleribus concinnatæ, quibus Germani adiiciunt veterem caſeum, butyrum & aromata. Elixi præterea betæ cauliculi rubri etiamnum hodie ſaccharo condiuntur, redduntur que ſuauiſſimi ſaporis nec vltimum locum inter bellaria conſequuntur. Omnes vero Medici fatentur betam abſque ſuo decocto aſſumptam ventrem ſiſtere atque conſtringere, cum ſuo decocto ingeſtam aluum laxare, ſicut dictum de braſſica, quo ſenſu caput noſtrum intelligendum eſt vbi betæ duplex illa facultas ſtringẽdi & laxãdi tributa eſt. Non eſt vero omittendum Cornariũ apud Paul. Aeginetam l. 1. cap. 74. poſuiſſe betam *obturare hepar & lienem*, quod in exemplari græco Venetiano legiſſet hæc verba ἐμφράττει δὲ τὰ καθ' ἧπαρ τε καὶ σπλῆνα cum legendum eſſet ἐκφράττει *deobſtruit, aperit*, ſcribit enim Aëtius lib. 1. τεῦτλον ἐπιτηδειότερον εἶναι μαλάχης, εἰς τὰς καθ' ἧπαρ ἐμφράξεις *betam præſtantiorem eſſe quam ſit malua ad hepatis infarctus* καὶ τοῖς ὑποσπληνίοις ἀγαθὸν γίνεσθαι φάρμακον *optimumque præſidium eſſe lienoſis*, quod ex Aëtio tranſcripſit Simeon Sethi apud quem tamen pro ὑπὸ σπλῆνα ſubſtituendum eſt ὑποσπληνίοις. Tanti vero olim facta eſt beta vt religio eſſet appoſitam non deguſtare, hanc ob rem forte locum in delphico templo habuit ex argento effícta, vt ſuperius monuimus. Mirum etiam eam vini ſaporem reſtituere quem braſſica corruperit, & viciſſim braſſicam bonitatem vini reparare quam beta deſtruxerit. An hoc inter naturæ arcana reponendum? docti viderint. Arbitror demerſam in vinum braſſicã aut betam nitroſitatem ſuam deponere per ablu-

Cornarii error.

Simeon correctus.

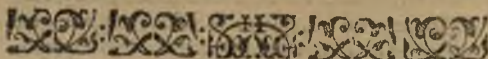
tionem illam ex quo ſapor vini turbatur; quod ſi denuo vel braſſica vel beta vino demergatur, ebibunt partes vini nitroſitate infectas, vt pote quæ propter tenuitatem partium ac leuitatem ſuperiorem dolii partem petant, iis ablatis vini ſapor reſtituitur. Nonne videmus vinum aquæ commiſtum ſeparari ab aqua beneficio panis calentis, qui partes tenuiores ac leuiores hoc eſt vinoſas ebibit & ſecum rapit? Concludo vbi monuero Platinam lib. 7. de tuenda valetudine inter *Blitum* & *Bletam* differentiam eam conſtituere, vt *blitum* nigram betam nominet, *bletam* vero albam quam medii eſſe dicit temperamenti, ardores præterea æſtatis releuare, faſtidio languidos ad cibum reuocare & nutrientes fœminas plurimo lacte implere.

DE SCABIOSA.

CAP. XXXI.

» VRbanus per ſe neſcit pretium
» ſcabioſæ
» Confortat pectus quod de-
» primit ægra ſenectus
» Lenit pulmonem, tollit laterumque do-
» lorem.
» Vino potatur virus ſic euacuatur.

ANIMADVERSIO.

Scabiosæ nomen.

SCabiosa inter eas herbas locum habet, quæ apud Græcos aut Arabes Medicos non reperitur. Sic autem dictam volunt vel à *scabro* herbæ habitu vel quod *scabiei* medeatur, in quo admirari subit eam facultatem hoc capite non fuisse expressam. nisi dixerimus omissam esse, quoniam ex ipso herbæ nomine deprehenditur. Non est autem quod quis cum Manardo & Math. Syluatico *stœbem* Dioscoridis eam esse credat aut *Phleon* plinii cum id refutatum fuerit, & à Brassauola, & ab Amato Lusitano, & ab Aloysio Mundella cæterisque Botanicis. Refert Anguillara *Hiosirin* plinii à nonnullis græcis pro scabiosa habitam quod tamen ipse non probat. Dubitatur etiamnum eadem sit cum *Psora* herba cuius meminit Aetius; conueniunt equidem nomine, vtrum autem inter se dissideant explicatu non est facile cum Psoræ descriptionem Aetius non dederit. Nonnulli existimant eam esse plantam quæ à Constantino lib 1. practicæ cap 36. vocatur *Alcansangeth* quæ valet scabiosis cum aceto pistata. Vt vt sit herba est nobis nota in cibum minime veniens sed medicamentis expetita, adeout etiam aduersus pestem singulare credatur esse præsidium

Tempeties.

Est autem temperamento calido & sicco in secundo gradu, vt testatur eius insignis amaror, excalfacit proinde, siccat, extenuat, abstergit. Hos autem versus Brassauolus refert in examine simplicium Vrbani Pontif. Maximi tem-

pore compositos, prorsusque ineptos esse, quod facile admitto ea ratione descriptos quam adducit, est autem huiusmodi.

Vrbanus per se nescit pretium scabiosa
Nam purgat pectus quod comprimit ægra senectus
Purgat pulmonem, laterisque simul regionem
Rumpit apostemata, lenit virtute probata
Emplastrata foris rumpit anthracem tribus horis
Intus potatur & sic vnus euacuatur.

Porro ex Brassauoli verbis qui Vrbani pontificis Max. temporibus compositos illos versus narrat, coniectura nostra roboratur, de tempore, quo schola hæc edita fuit à Salernitanis. Vixit enim Vrbanus 2. pontif. max. circa annuum 1099. Isque auctor fuit Belli sancti è quo rediēs Robertus Normanniæ dux Salernitanos Medicos consuluit de fistula brachii, quod occasionem dedit Salernitanis componendi huius libelli. Cæterum nemo diffitetur magnam vim scabiosæ esse aduersus Thoracis affectus præsertim seniles. Cum enim Senum thoracicæ partes frigidis humoribus crassis & viscidis obsideantur: præsidiis calefacientibus, incidentibus, attenuantibus, detergentibus qualis est scabiosa admodum iuuantur. Est & illi lenitiua quædam virtus qua exasperatæ senum partes ob tussim assiduam læuigantur ac mitigantur, vt idcirco duabus rationibus senibus conueniat ratione organi quod lenit, & ratione materiæ quâm attenuat, & ad expectorationē promouet. Præterea Scabiosa pleuriticis auxiliatur maturando ac digerendo materiā morbificam & sputum promouendo. Denique epota veneno narratur aduersari præsertim pestilenti & contagioso cuius creditur esse Alexipharmacum. Marsil. Ficinus in epid. cap 6, eius rei rationem visus

Quo tēpore opus hoc scriptū.

Vsus medicorū.

est assignare. *scabiosa*, inquit, *aqua in his omnibus, quæ sanis simul & infirmis administrantur admirabilis est, eo quod humiditates exorbet venenosas*: Certe commendatur ab Antonio Guainerio de peste different. 2. cap. 3. tractat. 2. Michaele Sauonarola, Pamphilo Florembeno Antonio Schnebergero, Antonio Suraceno & infinitis aliis. Non prætermittendum scabiosam flores proferre, quibus defluentibus capitulum remittit rotundis ocellis refertum raro naturæ artificio, atque idcirco oculorum albugines aufferre.

DE CHELIDONIA.

CAPVT XXXII.

Aecatis pullis hæc lumina mater hirundo,
(Plinius vt scripsit) quamuis sint eruta reddit.

Otatu dignum est, quod hic ex Plinio de chelidonia refertur, nempe ipsam pullis hirundinum visum restituere. Locus est lib. 25. ca. 8. vbi sic scriptum reliquit: animalia quoq; inuenere herbas, imprimisque chelidoniam. Hac enim hirundines oculis pullorum in nido restituunt visum, vt quidam volunt etiam erutis oculis. Meminit eiusdem etiam lib. 8. c. 27. his verbis: Chelidoniam visui saluberrimam hirundines monstrauere,

Macer li. 2. cap. 10.

vexatis pullorum oculis illa medentes. Hoc nomẽ vt l 2.c.165. Dioſcorides teſtatur, ſibi videtur vendicaſſe, quod aduentu hirundinum exoriatur, & diſceſſu emarceſcat. Sunt qui narrant hirundines excæcatis pullis, admota herba viſum reſtituere, inquit idem. Hinc cognitum eſt ſuccum eius, hominum oculis quoque mederi, vtique in quibus craſſum quiddam in pupilla colligitur, digeſtione atque diſcuſſione indigens. Hinc igitur edocti medici chelidoniam omnibus fere oculorũ remediis pro viſus claritate admiſcere ſolent. herba eſt nota, crocei ſucci, cuius inuentionem hirundinibus ob id quoque attribuunt, quod pulli earum ſæpius quam vlli aliarum auium in cæcitatem incidant. Hirundinum enim ſtercus chelidoniæ oppoſitum præſtat: excæcat namque, ſi calidum in oculos decidat, & præcipue matrum. Quod etiam ſacræ teſtantur literæ: nam Tobiæ 2. ſeniorem illum hoc ſtercore excæcatum fuiſſe legitur. Cor. Cel. l. 6. c. 6. fabulam putat, per patentes oculos herba reſtitui, qui per ſe ſaneſcant. Chelidonii tertii eſt ordinis abſoluti iam: idque tum in calfaciendo, tum in ſiccando. Attrahit igitur, diſcutit & conſumit Radix trita & in vino decocta caput columellamq; frigidorum humorum à capite deſcendentium multitudine laxatam, ac linguæ radici atque faucibus incumbentem expurgat: ſi exurgentem inde fumum infundibulo adhibito æger admittat, & vinum deinde gargarizet. Cum aniſo & vino albo pota medetur regio morbo, & vlceribus quæ ſerpunt: impoſita cum vino, aut manducata, dentium dolorem ſedat. Plura Galenus lib. 8. cap. 172. de ſimpl. med. facult.

ANIMADVERSIO.

Chelido nii nomen.

NEmo nescit χελιδόνιον quam χελιδονίαν βοτάνην Oppianus vocat ab hirundine denominatum esse, non tam quia, vt voluit Dioscorides, hirundinum aduentu ex terra prodit stirps illa aut floret, discessu marcessit: quàm quod hirūdines ea herba vtantur ad visionem restituēdam pullis suis excæcatis. Latini Græcos imitati *hirundinariam* vocāt, officinæ *Chelidoniam*, Chymistæ *Cœli donum* ob quam nominis præstantiam ex ea herba quintam quandam essentiam fieri prædicant non modo ad vanas illas metallorum transmutationes accommodatam, sed ad tuendam etiam hominum sanitatem morbosque plurimos profligandos vtilissimam; eius extracti descriptionem tibi exhibet Andreas Libauius cap.24. Alchymiæ pharmaceuticæ de extractis emergentibus, & Ioseph Quercetanus (lib. 1. Pharmacop. cap.25. vbi præter infinitas dotes illi assignatas *vniuersale præsidium* esse dictitat. Hanc forsan persuasionem induerunt Chymici quod inter vetera nomina Chelidonii obseruarent denominatam, *Pæoniam*, *Crateam*, *Aubium, glaucium, Pandioniam radicem*, *Philomedium*, *Othonion & Othonam*, quasi illa vocabula nonnihil dignitatis & præstantiæ illi adiicerent. Sed non ita se habet, dici enim potuit παιονία ab eius inuentore Pæone, aut à similitudine quam cum pæonia habere dicit Marcellus. κραταιά autem vocata est, vel quod firmiter per multa crocea capillamenta, vt loquitur Dioscorides radicata est

vel

vel quia acrimonia, geniculis, semine, aut alio quouis modo *Cratæogono* similis sit, quam herbam Theophrast. lib. 9. hist. plant. cap. 19. κεράτειον vocat. Quid sit autem αὔβιον seu αὔβιον plane nescio nisi positum dixerim pro voce *fabium*, qua Romani Chelidonium designabant quasi *fodium* à fodiẽdo, quod fodi terra debeat si illæsis fibris & radiculis euellere chelidonium velimus. At γλαύκιον appellatum est ob eius folia è cæsio seu dilutè coeruleo colore virescentia quæ à Dioscoride nominantur ὑπόγλαυκα vel à similitudine quod habet succus Chelidonii cum succo cuiusdam herbæ quem describit Dioscorides lib. 3. cap. 84. vocatque γλαύκιον de quo consulendus est Matheolus, denique Pandionium & Philomeliũ (sic enim legendum non Philomedium) nuncupatum fuit à Pandione Atheniensium Rege, qui Pater fuit Prochnes quam fabulantur in hirundinem mutatam, & Philomela Prochnes sorore. Porro Othonnam Chelidoniæ maioris succum esse aiunt, proinde non est mirum si eo nomine designetur tota planta, & si eius historiam post Chelidoniam Dioscorides attulerit.

Est autem Chelidonium in duplici differentia maius & minus quod scrophularia minor à nonnullis appellatur. Maius (de quo hic est sermo) euidenter calefacit, desiccat, & ordine quidẽ tertio atque vna valide extergit, quam ob virtutem ad visum acuendum vtile est, præsertim eius succus qui abstergit & discutit crassa, quæ circa pupillam oculi hærent aciem obtundentia, & quidem vt est apud Dioscoridem in æreo vase cum melle decoctus. Inde crediderunt veteres eius herbæ applicatione cæcatis hirundinum pullis visum restitui, quod tamen falsum esse Corn. Celsus adstruxit l. 6. c. 6 obseruãs, *aciem hirundinum extrinsecus læsam interposito tempore in antiquum statum*

Differentiæ.

Tẽperies.

An visũ restitu at pullis hirundinum.

redire, vnde etiam locus fabulæ factus est, aut per parentes, aut id herba chelidonia restitui cum per se sanescat. Id ipsum confirmauit Arist. l. 6. de historia animalium c 5. *Si quis,* inquit, *pullis hirundinum tenioribus oculos pupugerit, conualescere* animaduertet, *atque iterum visum recipere.* Sed rationem addidit lib 4 de general. animal. c 6 his verbis. *Aues etiam nonnullæ imperfectos & cæcos pariũt pullos, videlicet quæ cum paruæ corpore sint, multos progenerant vt cornix, pica, passer hirundo: & pauciparí generis quæ copiam alimenti parere vna cum prole non solent vt palumbes, turtur, columba. Quamobrem si quis hirundinum nouellarum adhuc oculos præpungat, rursum incolumes redduntur. Cum enim fiunt, non facti iam corrumpuntur, itaque denuo oriuntur ac pullulant Omnino hæc præueniunt generationem perfectam ob alendi inopiam, Generant vero imperfectos quoniam perfectionem præueniunt* Hæc ille ad quem locũ subiungit Philoponus idcirco conualescere hirũdinem oculos διότι ἔτι γίνονται ἀλλὰ οὐ γεγόνασι, *quoniam etiamnum fiunt nec adhuc perfecti sunt:* τὸ γὰρ γινόμενον κἂν ἐκκοπῇ ἢ ἐκκεντηθῇ πάλιν φύει διὰ τὴν ὁρμὴν, καὶ κίνησιν, ἣν ἔχει ἔτι ἀπὸ τοῦ δὲ εἰς τόδε, *quod autem,* inquit, *fit etiamsi rescindatur vel perfodiatur, rursum renascitur propter impetum seu inclinationem ac motum quem habet etiamnum ab hoc,* hoc est *ab esse imperfecto, ad illud,* id est ad esse perfectum, vt loquuntur Scholastici Sed velim vt docti verba Aristotelis expendant, quæ attulimus ex 6. de historia animalium. vt intelligatur quibus præsertim pullis hirundinum hoc contingat. Cum enim eo in loco philosophus moneat ex auibus carniuoris solam hirundinem bis in anno nidificare & pullos excludere, statimque addat, τῶν νεοττῶν νέων ἔτι ὄντων confossis oculis conualescere, nobis colligendum relinquit id potius de pullis secundò exclusis quam de prioribus esse concipiendum. Et certe pulli secundæ exclusionis multo imperfectiores

De quibus pulland edus Arist.

educuntur quam pulli primæ; quia maior adest inopia pabuli, & generationis materia parcior ac imbecillior. Quod ideo moneo, quia aliàs confodi açicula pullorum hirundinis oculos, qui nunquam conualuerunt; vel quia forsan primæ erant exclusionis pulli, quos proinde perfectiores habuere oculos par fuit, vel (quod verisimilius est) quoniam altius ad humorem vsque crystallinum stimulos adegeram, quo effuso nunquam visio reparatur. Certum enim est semel effuso eo humore nunquam regenerari, cum sit pars similaris & spermatica: quidquid ergo Aristoteles dixit de oculis hirundinum confossis id intelligendum penes aqueum humorem, non penes crystallinum; effusus enim & deperditus semel aqueus humor potest regenerari non solum in hirundine & aliis auibus, sed in omnibus animalibus, atque etiam in ipso homine quemadmodum probat l. 5. de oculi fabrica c. 36. Iul. Casserus Placentinus ex auctoritate Galeni qui lib. 1. de symptom. causis cap 2. exemplum affert pueri qui cum stylo in pupillæ oculo ita fuisset compunctus vt vniuersus aqueus humor effluxisset, visum tamen recuperauit aliquandiu post collecto & regenerato humore aqueo. Itaque non est credendum pullis hirundinum oculos effossos restitui beneficio chelidonii: nec enim illi vis illa inest; potest quidem caliditate & acrimonia sua attrahere humorem quendam aqueum ac serosũ qui multus & toto capite, & totis oculis redundat, quo collecto dici potest eum vel eundẽ vsũ præstare atq; prior aqueus pertusione effusus, vel implere locũ aquei sicque oculũ velut integrũ ac de nouo restitutum exhibere. Plura hic quam voluimus de hirundinum pullis congessimus quæ tamen παρέργα dici non debent cum huius tantum virtutis Chelidonii Salernitani meminerint post

Nota.

Aqueus humor oculi regeneratur.

Vis Chelidonii.

Macrum ex cuius cap.62. duos illos versus transcripserunt. Porro nonnulli existimant facultatem illam non herbæ Chelidonio tribuendam, sed lapillo pretioso eiusdem nominis, aut alteri herbæ prorsus incognitæ. Sic enim scribit Aelian. l.3. de animal. c.25. *huius herba homines quamuis compotes fieri summo cupiant opere nonquam tamen in hac parte eorum studio satisfactum est.*

DE HYSSOPO.

CAP. XXXIII.

Yssopus purgans herba est é pectore phlegma,
Ad pulmonis opus cum melle coquenda iugata.
Vultibus eximium fertur præstare colorem

Hic agitur de hyssopi viribus: quod quidem
Mac. l. 1. c. 5. desiccat & excalfacit ordine tertio, sed & tenuium est partium. Pituitam manifesto experimento expurgat, facitque ad pituitosos tum cerebri, tum neruorum affectus: quod non modo mundet, sed roboret quoque. Quin & pectus & pulmonem detergit, præsertim senibus, quorum pectora lenta crassaque pituita referta sunt: quo fit, vt decoctum cum ficis, aqua, melle, & ruta, potumque peripneumonicis, diuturnæ tussi, suspitiosis, à capite in subiectas partes distillationibus, & orthopnoicis auxilietur. Ascarides reliquosque interaneorum vermes pari modo sumptum enecat. Idem facit, si cum melle delinga-

tur, nitri tamen addito momento. Decoctum ex aceto mulso epotum, crassum humorem per aluum extrahit. Ad subducendam aluum cum ficis viridibus detritis manditur, vehementiusque addita iri, nausturtio aut irione, deiicit. Mesues exhibet cum iure aut manna mistum, vel cum melle aut vuis passis purgatis, vel scilla coctum. Cutis in corpore colorem floridum efficit Lieni & aquæ inter cutem cum fico nitroque emplastri modo imponitur. Inflammationibus quoque ex vino illinitur. Cum feruente aqua impositum sugillata discutit. In anginis cum ficuum decocto optimè gargarizatur. Decoctum cum aceto dentium dolorem collutione sedat: hyssopi vsus inflationes auricularũ præsertim vaporis suffitu discutit. Cibi appetentiam inuitat, visum acuit, menses & Vrinam ciet, & febrium horrores excutit, vinum decoctionis eius vterum à superfluitatibus purgat & abstergit Plura Dioscorides l.3.c 27. Auicen. 2. Cano.c 365. & Mesues l.2. sect 1.c.18. de med. simpl. purgantibus.

ANIMADVERSIO.

DOctrina huius capitis & materia desumpta est ex Macro cap. 25. cuius etiam versus vltimus exscriptus est. Hyssopus autem seu ὑσσωπον Græcis deducta est ἀπὸ τοῦ ὕω ὕσω quod est *fundo, perfundo*, & ὢψ ὠπὸς id est *aspectus, vultus, facies* quasi sit χευμένος ἐπὶ τῇ ὦπα *quod vultui affundatur, aut aspergatur*. Quibus verbis duo eius insignes vsus perstringuntur, alter est in rebus sacris ad expiationem, alter in medicis ad εὐχροιαν conciliandam. Cap. 12. exodi fasciculo hyssopi Hyssopi nomen. Vsus in sacris.

tingitur sanguine agni limen & postes ne primogeniti Hebræorum vna cum primogenitis Ægyptiorum exterminarentur. Cap. 14 Leuitici leprosi mundantur post aspersionem factam per lignũ cedrinum, retortum coccinum & hyssopum. Cap. 19 Numerorum purificatio quoque perficitur per hyssopum, hinc Dauidis votum illud psalm. 50. ῥαντιεῖς με ὑσσώπῳ καὶ καθαρισθήσομαι, πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι, de quo videndus Genebrardus comm in eum psalmum. Quod ad vsum medicum attinet hyssopus cosmeticæ inseruit fuco parando, cuti mundandæ, & conciliando colori, quod ante Salernitanos & Macrum insinuauerat Plinius & Dioscorides qui ait eam περιποιεῖν εὐχροιαν *colorem eximium fouere*. Cum vero hyssopus tam vulgaris esset notionis apud veteres vt eius effigiẽ exhibere nobis dedignati sint, factum inde est vt nobis ignota remanserit Nec enim plane conuenit inter rei herbariæ studiosos, quæ nam illa fuerit herba, numue cum nostra vulgari & hortensi cõuertatur Inter cæteros qui huic disquisitioni plurimum studii contulerũt Fabius est Columna c. 14. lib. de minus cognitis stirpibus vbi concludit vulgarem nostram nõ esse veterum hyssopum. Miror tamen diligentissimum illum scriptorem Leu. Lemnii sententiã non improbasse qui c 26. explicationis parabolarũ quæ in bibliis ex arboribus & herbis desumuntur, credidit hyssopum positam fuisse pro Adiantho seu ruta muraria l 3. Reg. c. 4. quod illic dicatur Salomonem locutũ fuisse *de lignis quæ erant in Libano à cedro vsq; ad hyssopũ quæ egreditur per parietem* καὶ ἐλάλησε περὶ τῶν ξύλων ἀπὸ τῆς κέδρου τῆς ἐν τῷ Λιβάνῳ καὶ ἕως τῆς ὑσσώπου τῆς ἐκπορευομένης διὰ τοῦ τοίχου, quasi nulla alia herba præter Adianthum ex muris hoc est petrosis & saxosis locis oriretur, hæc enim loca per διὰ τοῦ τοίχου intelligenda duco, nisi quis legere velit τείχους quo vocabulo designabitur Salomonem habuisse cognitionem ce-

Vsus in medicina.

Error Leuini Lemnii.

dri hoc est arboris excelsissimæ & tardissimè excrescenti necnon hyssopi, id est herbæ humilis & citissimè ac velocissimè nascentis. Sed nec illa emendatio mihi arridet, cum à lectione vulgari recedat, quam immutare, inuertere, imminuere pro piaculo est de hac hyssopo egit Baronius, & in Baronium Casaubonus quem potes consulere.

Porro vel ex vna coniectura adducor, vt credam nostram hyssopum aliam esse ab hyssopo veterum, quod suam veteres inter olera minimè posuerint, nostra vero non infimo inter ea loco collocetur. Studiosissimè enim colitur in nostris hortis ob eximium eius odorem ac saporem non ingratum, sic vt iuscula nostra aut condimenta non minus sapida efficiat quam salubria Exigui tamen est nutrimenti ob insignem eius amaritudinem propter quam deprehenditur esse calida ordine tertio. Nihilominus reperio duo eius genera Oribasium constituisse montanum & hortense primamque bonitatis classem obtinuisse Cilicium, quod ad salis Theriacalis compositionem ammiscet auctor libri de Theriaca ad Pisonē. vini hyssopitis meminit Constātinus l,8 de re rust. c.14. quod καθαίρει θώρακα, πέψιν ποιεῖ, μαλάσσει κοιλίαν, pectus purgat, coctionem iuuat, ventrem emollit. Maxime vero commendatur hyssopus ab omnibus ad pulmonis vitia ubi scilicet eius bronchia multo & glutinoso infarcta sunt humore, eximia enim substantiæ suæ tenuitate incidit, & attenuat crassum illud phlegma & ἀνακάθαρσιν promouet, si præsertim cum melle mista sit. Cæteras eius dotes medicas prætermitto, spiritales repetantur ex dicto loco fabri Columnæ. Certe non sine mysterio fuit, quod Christo morienti acetū oblatum sit pro potu cum circumposita hyssopo, licet viri docti non conueniant in eorū verborum expositione. Alij enim hyssopum pro arundine aut

Hyssop. nostra alia à veterum hyssopo.

Vis in alimētis.

vimine acceptam dicunt, cui ſpongia aceto plena imponeretur, & extolleretur ad os vſque Chriſti crucifixi: Camerarius vult impoſitam pilo, quod erat romanæ militiæ peculiare telum ὑσσὸν Græcis dictum, proindeque legendum ſuadet non ὑσσώπῳ περιθέντες ſed ὑσσῷ περιπεριθέντες. alii vt Nõnus poeta Acetum voluit eſſe hyſſopo miſtum temperatum atque vt loquitur κεκερασμένον. Theophilactus additam quoque ait hyſſopum ὡς δηλητηριώδες ſeu venenatum quid atque mortiferum, alii velut aliquid amarum, felleum, inſuaue in opprobrium: Cæteri denique ſpongiam ſeu calicem aceto felleque miſtum aſſerunt cinctum & coronatum fuiſſe hyſſopo per ſummam contumeliam atque ludibrium, quemadmodum Chriſti caput antea corona ſpinea circumdatum fuerat. plura habet Stuchius lib. 3. conuiuial. antiq. cap. 13.

DE MENTHA.

CAP X.XXIV.

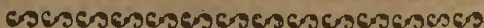

Entitur Mentha, ſi ſit depellere lenta
Ventris lumbricos, ſtomachi verméſque nociuos.

Entham eo nomine non eſſe dignandam, niſi alui etiam lumbricos & ſtomachi vermes enecandi atque expellendi facultatem obtineat, hoc loco adſeritur. Amarum enim quiddam in ſe habet & acerbum: & amaro quidem non ſecus at-

que absinthium lumbricos interficit: acerbitate vero, si cum oxycrato bibatur recentes sanguinis reiectiones reprimit. Exhibendum autem decoctum eius, velut absinthii quoque, & non substantia. Est enim, vt si qua alia herba, tenuium partium gustu acri & facultate calida,, ex tertio nimirum ordine excalfacientium & secũdo siccantium. Quare vt medicamento potius, quam alimento ipsa vtimur. Hépar enim frigidum & ventriculum iuuat, corroborat & stomachum, & concoctionẽ facit. sedat quoque singultum, & vomitum phlegmaticum atque sanguineum. Prodest quoque ad cordis morsus. & appetitionem suscitat. Mediocriter item ad Venerem excitat: id omnibus accidit, quæ humiditatem semicoctam & flatuosam continent, Apetit & iecinoris ac splenis obstructiones. Verum ea vesci ad satietatem non oportet: quoniam sanguinem extenuat & serosum facit; & ipsum inflauam bilem permutat, deinde efficit vt sanguis, qui maximè est tenuium partium, discutiatur, & crassius ac melancholicus relinquatur; atque idcirco oportet biliosos ab ea abstinere. Contrita cum sale,& morsui rabiosi canis imposita, medicamentum fit salubre. Arida vero trita & post cibum sumpta ad concoctionem facit, & lienosos iuuat. Cum vino pota, difficulter parienti succurrit. Ferunt etiam quod mansa lippienti imposita fiat remedium, quodque eius decoctum absorptum confestim sanguinem é faucibus eiicientes sanet. Coire lac densarique in caseum non patitur, si folia potionibus lactis immergantur: In summa stomacho vtilis est, & in condimentis peculiarem gratiam habet. Huius semen ventrem purgat, & pulmonem lædit. Plura Dioscorides lib. 3. c. 34. Plinius lib. 20. cap. 14. Galenus lib. 6. de simpl. med. faculta c. 136. Simeon Sethi in Syntagm. & Auicenna 2. Canonum, c. 459.

ANIMADVERSIO.

Vam herbam ob fragrantiam & odoris ſuauitatem ἡδύοσμον Græci quondam dixerunt, nunc μίνθην vocant & latini mutata litterula MENTHAM, licet Perottus in Cornucopia à mente dictã putet quoniam *eius herbæ odore mens hoc eſt animus excitatur, ſicut ſapore ciborum auiditas.* Docet Oppianus l. 3 de piſcatione μίνθην denominatã eſſe à nympha eiuſdem nominis Cocyti filia quæ quod ſe illuſtriorẽ genere & forma præſtantiorem præ Proſerpina iactitaret à Cerere in herbam commutata eſt, quod perſtrinxit Ouid in Metamorph.

Nomen Menthæ.

—————an tibi quondam
Fœmineos artus in olentes vertere Menthas
Perſephonæ licuit?

& annotauit Strabo lib 8. geog ob id mutatam aſſerens Mintham à Proſerpina quod Plutonis eſſet pellex. Auctor Ethymologici magni narrat mœſtam Cererem cum vidiſſet hanc herbam execratam eſſe atque ſterilem reddidiſſe. Eſt illa genere duplex ſatiua ſeu hortenſis quæ μίνθη ſeu ἡδύοσμος & agreſtis quæ ἄγριος ἡδύοσμος Latinis Mentaſtrum dicitur: vult tamen Plutar. ſympoſ l. 8. prob. 9. μίνθην eſſe degenerem ἡδύοσμον, ſeu vitium eſſe ἡδυόσμου quemadmodum lolium vitium eſt tritici, Acetum vini, in quibus euidentes contingunt qualitatum mutationes quæ diminuendo elangueſcunt, contentione vehementiores fiunt.

Genera.

Galenus temperamento ait eſſe calido gradu tertio, guſtu præterea acri, tenuique, ſi qua alia herba, ſubſtantia, ordine vero ſecundo tantum ſiccat, ob eam quæ ex cultu habet humiditatem ſemicoctam ac flatuoſam, habet etiam quiddã ama-

Temperies.

rum in se & acerbum ex quo diuersas ac pene contrarias facultates easque eximias dicitur obtinere. Neque vero audiendus est autor Geoponicorum siue is Cassianus Bassus siue Florentinus, siue Cōstantinus Cæsar, seu quiuis alius fuerit, qui l 12. de re rust. ca. 24. Mentham ait esse ἀχρήσιμον ho[illegible] *inutilem* quæ vulneribus etiā adhibita sanari ipsa vix sinit Sed fortean opinionem illam ebiberat ex male intellecto Oppiani loco supra adducto vbi Mentha vocatur, ποίη οὐτιδανή id est *herba nihili*, nō tam quia nullius sit vsus quam quia, vt ait Scholiastes μικρά est *parua & pusilla* Prima eius vtilitas est in cibis, quibus pro condimēto multifariā existit, nec enim multi est nutrimenti, peculiarem habet gratiam in acetariis tenella nō adultior quia prædura *odoris suauitate delectat animum, & sapore auiditatem excitat in cibis*, inquit Plin. non rusticorum tantum sed etiam delicatiorum. Nonnulli eam ex oleo frigunt, & cum pane edunt, alii panem tostum oleo intinctum mentha aspergunt. Sed vt monet Simeon Sethi, ea vesci non oportet ad satietatem quoniam λεπτύνει τὸ αἷμα καὶ ὀρρῶδες ἐργάζεται, καὶ ἀλλοιοῖ τοῦτο εἰς ξανθὴν χολὴν *sanguinem extenuat, serosumque facit, ipsumque in flauam bilem conuertit*: præterea tenuiorem sanguinem discutit ac consumit, crassiorem & melancholicum relinquit, atque idcirco oportet qui flauabile tentantur, ab ea abstinere. Dos eius maxima in corroboratione partiū omnium ac præsertim ventriculi sua stipticitate. cuiūs fastidia & singultum à pituitoso humore inductum sedat Quod autem Salernitani dictitant eam vermes depellere & enecare, id Dioscorides asseruit l 3. c. 34. aliique omnes qui de eius facultatibus egerūt, est enim cōmuni experientia cōprobatū amara omnia lūbricis inimica Sed præter amarorē illud etiā obtinet, vt pituitā detergat, & cōsumat quæ lūbricorū solet esse generationis materia

Vsus in cibis.

Porro inter alias facultates veneris excitandæ vim alii menthæ tribuunt, denegant alii. Hippocrates lib. 2. de diæta scribit eam *semen genitale colliquefacere, arrectionem prohibere, & corpus debile facere.* Plinius lib. 20. cap 14. ait *resistere generationi cohibendo genitalia densari.* *ἀνεπιτήδειον εἶναι πρὸς τὰ ἀφροδίσια* *ineptam rebus venereis* facit auctor rei rust. li. & c. supra adductis. Quod fortasse innuere visus est Ethymologici auctor dũ obseruat eam *ἄκαρπον* hoc est *sterilem* à Cerere factam esse. Omnium autem euidentissime id Aristoteles adstruxit problem 2. sect. 10. Quærit enim cur in prouerbio sit mentham belli tempore, nec edendam neque serendam, respondet vero illud fieri quia mentha refrigerare corpora possit vt constat corruptione seminis genitalis quam inducit. Aristoteli subscribunt Magninus, & Arnaldus Villanouanus Attamen contrariam tuentur opinionem Dioscorides, Galenus, Aetius, Simeon, Auicenna & plurimi alii qui mentham venerem stimulare & excitare perhibent ob humiditatem semicoctam & flatuosam quam habet; quod certe rationi consentaneum videtur & experientiæ quæ vt ait Auicen. fen. 20. 3. tractat. 1. cap. 21. ostendit mentham in secundis mensis sumptam *confortare membra spermatis valde, & fortitudinem facere super sperma vnde forte fit coeundi desiderium.* Ad hanc itaque difficultatem dissoluendam, dicendum est menthã vsurpari interius vel exterius; exterius admota mentha & genitalibus membris mulierum apposita ante coitum, conceptum adimit, quia cohibet semina densari & coire non minus quam impedit lac densari in caseum, vt est apud Dioscoridem & Plinium. Interius autẽ assumpta vel exigua ac mediocri quantitate editur, vel nimia copia aut quam oporteat frequẽtius: prior ille vsus tantum abest, vt veneri noceat, quin è cõtra excitandæ veneri ac-

Difficultatis solutio.

commodatus eſt & eo ſenſu audiendi ſunt qui ἀφροδίσια ἐρετίζειν mentham dicunt. Poſterior eſus veneri noxius eſt ac de eo locutus eſt Hippocrates, aliique ſubintelligendi qui ineptam veneri mentham voluere: verba Hippocratis adducam qui rationem propoſitionis ſuæ complectuntur. Mētham, inquit, πολλάκις ἐσθίῃ τις, τὸν σπόρον αὐτοῦ τήκει ὥστε ῥέειν. καὶ ἐντείνειν κωλύει, καὶ τὸ σῶμα ἀσθενὲς ποιεῖ id eſt Mētha, *ſi quis ſæpe comedat ſemen genitale colliquefacit vt diffluat, & arrigere prohibet & corpus imbecillum reddit.* Cauſa ergo corruptionis ſeminis non eſt frigiditas menthæ vt falſo ſenſit Ariſtoteles, ſed eius caliditas nimia quæ ob frequentem eius eſum potenter agit in ſanguinem ac in ſemen genitale quod fundit ac liquat, quodque coire cogiue prohibet; Imo vero ita extenuat ac ſeroſum reddit vt etiam ſponte exeat ac diffluat, atque hoc eſt quod inſinuauit Martialis lib. 10. epig. 48. dum mentham ſalacem quidem vocat ſed deſtupratricem.

In quibus eſt lactuca ſedens & ſeßile porrum,
Et deſtrupratrix Mentha, ſed herba ſalax.

Quaſi innuat vim quidem excitandæ veneris ineſſe menthæ, ſed tamen ſeminis profluuium ſpontaneum excitare vbi videlicet eam in vſu frequentiori aliquis habet quæ omnia textu illo Hippocratis continentur. Secundum hunc ſenſum interpretandi ſunt quicunque mentham vel ἀτιδαυὰν vel frugiperdam, vel ſeminis corruptricem, vel veneri ineptam dicunt. Quomodo vero intelligendus ſit Ariſtoteles frigiditatem menthæ tribuens, vide expoſitum apud Petrum Aponenſem in comment. illius problematis & in Conciliatoris different. 149 vbi agitatur quæſtio vtrum mentha ſit calida vel frigida. Iacobus Ferrandus opuſculo de erotico affectu cap. 30. apud Ariſtotelem non legendum eſſe καταψύχειν hoc eſt *refrigerare* docet, ſed

κατατήκειν quod est liquefacere, quæ lectio ingeniosa magis est quam vera de mentæ vsu in capiendis piscibus Oppianus, de abusu in magicis Cælius Rhodiginus consulendus erit.

DE MARATHRO.

CAPVT XXXV.

„ BIs duo dat Marathrum febres
„ fugat atque venenum,
„ Expurgat stomachum lumen
„ quoque reddit acutum,
„ Vrinare facit, ventris flatusque repellit,
Semen fœniculi pellit spiracula culi.

HOc in loco traditur, semen fœniculi, quod μάραθον Græce dicitur, flatus dissipare atque expellere, idque maxime ratione caliditatis. Nam vt libro septimo de simpl medic. facult. cap 97. Galenus memoriæ prodidit, tam valenter excalfacit, vt ex tertio ordine excalfacientium censeri promereatur: desiccat vero non æque, sed ipsum quispiam in hoc primi esse ordinis posuerit. Proinde lac procreat: quod si admodum desiccaret, non sane efficeret. Suffusis eadem ratione auxiliatur, vrinas mensésque ciet. Ex esu præterea seminis fœniculi manant & alia quædam commoda. In febribus enim nauseam & stomachi feruorem ex aqua frigida potum sedat, stomachum purgat, oculorum aciem reficit & cum vino decoctum virulentorum vermium ictus sanat. Contrariæ radices & cum melle illitæ morsibus canum meden-

tur. Quæ quidem omnia a nonnullis memoriæ iuuandæ gratia hiſce verſibus incluſa ſunt.

Bis duo dat marathrum febres fugat atque venenum.
Et purgat ſtomachum, lumen quoque reddit acutum.

Tranſcripta autem eà ſunt, partim ex Dioſcoride libro tertio cap. 71 partim vero ex Auicenna lib. 2. Cano. c. 281. Quo ſane loco inter alia refert Auicenna, etiam Democritum exiſtimaſſe, ſerpentes & vermes venenatos recentis fœniculi ſemine paſtos ſenectam exuere, oculorumque aciem ſucco eius reficere veris initio, vbi latebris relictis in apricum prodierint. Vnde intellectum eſt, hominum quoque caliginem præcipue eo releuari Plura hac de re Nicander ſub exordium Theriacon. Plin. libro 8 c. 27. & libro 19. c. 91. & lib. 30 c. 21. Macer. lib 1. c. 16. & Meſues c. 1. de ægritudinibus oculorum. Attamen quum concoctioni aliquantulum renitatur, & exiguum prauique ſucci alimentum corporibus exhibeat, non vt alimento, ſed vt medicamento potius fœniculo vtendum eſt. Proinde aliis interim cibis ipſum vice condimenti, & vt eorum prauitatem corrigat, adhibemus. Quemadmodum enim petroſelinum nonnunquam cum lactucis, vt earum humiditas & frigiditas contemperetur, ſic etiam cum cucurbitis interdum aut rapis, vt prauitas eorum minuatur, fœniculum decoquere ſimul & mandere conſueuimus.

ANIMADVERSIO.

TRes priores verſus quia erant in manuſcript. Codice huc adſcripſimus quibus quartum aſſuimus quod ad marathrum pertineret, vt ita ex

Vis nominis. duobus capitibus vnum efficeretur. Est vero μάραθρον dictũ ἀπὸ τοῦ μαραίνεσθαι quod est marcescere, quoniam eius emarcidi & arentis plurimus sit vsus ad condituras.] Actuarius & Simeon μάλαθρον vocant forsan à vocabulo μάλα quod est validè & ἀθρόον siue ἄθρον id .est densum ac stipatum, quod stipatam ac densam admodum habeat comam seu vmbellam, ramosque multos ac densos. Latini fœniculum dicunt, quod satum magno cum fœnore semen reddat, vel quod ad instar fœni in hyemes arefactum & marcidum reponatur. Inter eius species maximè commendatur satiuum vulgare admodum frequens. & dulce non perinde olim frequens, vt pote cum eius semen è Syria vel Græcia deferretur Pharmacopeis & Coquis valde expetitum. Nunc tamen in hortis passim seritur & excolitur etiã ex semine vulgaris fœniculi quod inuolutum ficus pulpæ mutatur in dulce ingenioso sed facili mangonio.

Differentiæ.

Temperies. Vulgare temperamento est calido ad gradum vsque tertium, sicco vero ordine tantum primo, gustu acri cum leiuiuscula quadam amaritudine. odore iucundo, substantiæ tenuitate. Dulce non ita calidum nec acre, Paulo quam vulgare humidius, fragrantia odoris non dissimili.

Vsus in cibis. Prudenter ab Auicenna factum puto quod praui nutrimenti fœniculum dixerit, condimenti suauissimi ac vtilissimi. Eius vsus apud nos frequens, recens coma & nuper enata acetariis additur, radix iusculis ægrotantium admiscetur, semen tum virescens tum maturum & siccum ad commendandum oris halitum ore detinetur, coquendis piscibus interdum adhibetur, vt dum torrentur craticula succum non perdant, & iucundiores fiant Biscocto pani & nautico & siligineo inditur saporis gratia & flatus coercendi ergo, Seplasiæ & Salgamari totam interdum plantam saccharo condiunt, aliàs semen tantum incrustant

musco etiam addito. Crudum semen rustici, pyris, pomisque coctis aspergunt non inutili obsonio. Quin *& panis crustis subditur, & condimentis prope omnibus inseritur.* Inquit Plinius cap. 23. lib. 20. Notat Cæl. Rhodiginus lib. 6. cap. 12. fœniculum potius recensendum inter σύμφυλα quam φαρμακώδη hoc est *inter ea quæ in vsu sunt quotidiano quam inter ea quæ medicamenta, existunt,* Dicuntur enim σύμφυλα quæ domestica sunt, quibusque domi quotidie aut sæpius vtimur quales sunt fruges aliquæ & ex horto olera omnia & ex Syluestribus nonnulla vt satis diffusé exponit Marcell. Virgilius ad Dioscorid lib. 3. cap 1 Nihilominus tamen inter φαρμακώδη non vltimum locum fœniculum occupat. Primo enim aduersus febres singulare habetur præsidium, earum enim nauseas, teste Dioscoride & ardores stomachi lenit cum frigida aqua potum. Cardanus lib. 2. de tuend. sanct. c. 48. fœniculi radices coctas sub cineribus cum oleo, aceto & sale mandi à Principibus ægris in acetariis monet aduersus febres, obstructiones enim aperiunt, sudorem vrinamque prouocant, flatus discutiunt, sed & febribus maxime quæ cum typo sunt, auxiliatur. Secundo fœniculum præsentaneum dicitur esse venenorum alexipharmacum. Nam scorpionũ & serpentium ictibus semine in vino poto medetur, rabidorum canum morsus concisa radice & ex melle emplastri modo imposita sanat, atque vt recentiores nonnulli obseruãt præ cæteris contra Mercurium, Cerussam, Arsenicum, & Auripigmentum egregie opitulatur. Petudius qui ophiaca scripsit, & Miction qui rhizotomumena aduersus serpentes nihil efficacius putauere, fœniculo syluestri. Nicander in Theriacis scorpionum ictibus commendat, alii omnibus venenis quo fit, vt eius semen Theriacæ adhibeatur Non obmittendum quosdam existimare in fœniculo latere naturam

Vsus in medicina.

naturam veneni cuiuſdam tenuiſſimi & acerrimi propter quod aliis venenis naturali quadam antipathia ſeu diſcordia repugnet. Tertio expugnare ſtomachum narratur fœniculum blanda deſiccatione, adſtrictione, deterſione, proinde nauſeas ſedare ipſum dixit Dioſc. non eas quas mare excitat, ſed morboſas & febriles Admonet tamē Marcellus Virgil. nauſeas proprie dici tantum de iis quæ nauigantibus accidunt, impropriè autem ad alias referri; deinde ſignificare primario vomēdi inanes conatus, ſecundario vero ipſas vomitiones, conſule virum diligentem ad Dioſc lib. 3. cap. 75. Quarto oculis perhibetur admodum conuenire, quod homini præſidium demonſtraſſe ſerpentem narrat Plinius lib 8 c. 28. & lib. 20. c. 23. *fœniculum* inquit, *nobilitauere ſerpentes, guſtatu vt diximus ſenectam exuendo oculorumque aciem ſucco eius reficiendo, vnde intellectum eſt hominum quoque caliginem præcipue eo leuari.* Eam ob rem arbitrantur nonnulli fœniculum eam eſſe herbam, quam Chaldæi idiomate gentilitio Bramhainach vocant Græc. ἀμβρυωπακλὼ hoc eſt *oculos hebetes iuuantem.* Scholiaſt. Nicandri ad Theriaca idem quod Plinius obſeruauit τὰ ἑρπετὰ, inquit, παραυτίκα ἐξιόντα ἐκ τῶν φωλεῶν ὁρμᾶ ἐπὶ τὴν μάραθον, διὰ τὸ ἀμβλυωπεῖν τὸ ἀποτρώγοντα, ὀξυδερκέστερα γίνεται καὶ ὀξυοπτίστερα. id eſt *ſerpentes illico ac è latebris exeunt, feſtinant ad fœniculum caliginis diſcutiendæ gratia, vbi vero ipſum decerpſerunt, fiunt acutiſſimi & acerrimi viſus*: mouere vrinas obſeruatur, quæcumque enim deſiccant & calefaciant, quæq; tenuium ſunt partium, aperiunt & attenuant, ea vrinas prouocant quemadmodum oſtendit Galenus lib ſimplicium. Denique fœniculum & maxime eius ſemen flatus diſſipat, & pellit, proinde inter *carminatiua* collocatur. Dicuntur autem carminatiua quæ flatus diſcutiunt, barbaro nec ſatis cognito nomine: Renodæus libro primo

Nauſea.

Carminatiua.

de mater. medica ca. 32. vel à Græco *κεματίζω* id est discerpo & in minutas partes diuido, vel à *carmine*, quod est pecto, vel à *Cumino* quasi *cumina-tiua*, dici potius debeant quam carminatiua, vocabulum illud deriuatum putat, *quod nihil sit eorū quæ flatus discutiunt, quod viribus eximiis cuminum æquet.* Auctor de virtutibus cordis (quem Cardanus lib. 1 contrad. tract 3 contrad. 16. credit esse filium virregi non Auicennā) carminatiua appellat *frangitiua ventositatis* quibus inesse vult *caliditatem subtilē complentem defectum caliditatis debilis dissoluere nequientis ventosam humiditatem in quam agit*; Græci *διαφορητικὰ τῶν πνευμάτων* vocant & singulari nomine *ἄφυσα φάρμακα*, apud Alex. Trallian. l. 10. c. 1 seu *ἄφυσα* apud Gal. 8. meth c. 5. Aetium l. 10. cap 11. Pauli Aeginetam lib. 3. cap. 41. & Actuarium lib. 5. meth. med. cap. 1. Aretæus autem libro primo de curatione acutorum cap. 2. & lib. 2. cap. 5. *φυσῶν ἀγωγά* Celsus lib. 2. cap. 26. *inflationes leuantia* nuncupauit. Mirum autem videri potest quod Dioscorides, Auicenna, Simeon, Galenus, Paulus, Oribasius, Aetius in describenda fœniculi historia facultatis istius dissipandi flatus omnino non meminerint; cum præcipuam hanc recētiores medici laudem illi assignent, locumque tribuant inter semina calida vulgo dicta *communia*, quod communē habeant operationem adeout indifferenter possit poni vnum pro altero vt scribūt Monachi in censur. antidotar. Mesüæi distinct. 5. c. 120. An dicendū cum nonnullis fœniculo illam non inesse facultatem: tantumque abesse vt sit *ἄφυσον*, quin potius *φυσῶδες* existat? Sane ab esu fœniculi statim subsequuntur, vel ructus flatulēti vel crepitus; hoc animaduertentes medici, existimarunt eius ope pelli eos flatus, proindeque flatulentis omnibus rebus, ac præsertim medicaminibus torminosis velut correctiuum & ca-

Fœniculū esse flatuendū.

castigatiuum admiscuerunt. Sed fortasse alienum à ratione non fuisset, pensitatius examinare, num illi flatus fœniculi vitio excitarentur: ob indigestam quandam crudamque humiditatem qua perfusum est, quæ caloris natiui beneficio calefit, attenuatur, discinditur, expellitur, si pauca quantitate ingestum fuerit fœniculum: nam maiori copia assumptum sic distendit interdum ventriculum, & totum abdomen flatu replet, vt discindi aliquatenus se sentiat, quod multis accidere obseruaui, præsertim qui viride adhuc & crudum fœniculum comederant. quapropter non ita laudare possum eos qui fœniculum cum senna admiscent, sedandis torminibus: tantum enim abest vt ventos & dolores amoliatur, quin è contra auget, & irritat sua caliditate, & flatulentia, dumque ructus è ventriculo excitat grauem medicamenti odorem, & qualis sennæ inest, abominandum tam frequenter & acriter repræsentat, vt ad vomendum cogat. Qui frigida & humectantia velut correctiua sennæ adiungent, experientur minus molestam, longeque blandiorem purgationem quam si fœniculnm adiunxerint. Sed hæc omittamus velut ad Theurapeticam pertinentia.

DE PVLEGIO.

CAP. XXXVI.

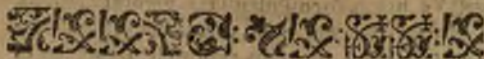
Macer l. 2. cap. 4.

Vm vino nigram choleram potata repellit.
Appositam veterem dicunt sedare podagram.

QVo hoc in loco Pulegii recensentur effectus. prior quidem quod atram bilem cum vino expurget, cuius rei testis etiam est Dioscorides lib. 3. cap. 32. Atram, inquiens, bilem per aluum exigit.

Alter vero quod peculiari proprietate quadam antiquam curet podagram. Crassos enim viscososque humores vnde podagra generari plurimum solet, vehementer calfacit, concoquit, extenuat & amolitur. In tertio namque ordine calidum & siccum esse statuitur, quapropter podagris etiam per se subuenit impositum vsque dum rubescat locus. Vi pollere corroborandi ex bona fragrantia eius satis liquet. aperit quoque attrahit & consumit ratione tum essentiæ, tum qualitatum. Potum menstrua, secundas ac partus eiicit, pulmonis vitia ex melle & aloe potum extrahit conuulsis auxiliatur, capitis dolores impositum leuat. Quin & olfactu capita tueri contra frigorum æstusque iniuriam & à siti traditur. Nauseas stomachique erosiones ex posca permulcet. Bibitur in vino vtilissime contra serpentium morsus, defectos animo recreat cum aceto naribus obiectum. Siccatum præterea crematumque & in puluere tritum gingiuas confirmat. Illitum cum pollenta inflammationes omnes sedat. Cũ cerato vermes extinguit, lienosis cum sale vtiliter illinitur Decoctum eius ablutas prurigines mitigat: & eadem vtilitate insidentibus fœminis prodest, inflationẽs durities, & muliebrium locorum conuersiones corrigens. Plura Dioscorides loco citato, Plinius lib. 20. cap. 14. Gal. lib. 6. cap. 93. de simpl. medicam facult. & Simeon Sethi in syntagmate.

ANIMADVERSIO.

HOc olus medici *Pulegium*, Tullius 2. de diuinat. *Pulegium*, Martialis lib.12. epigr.32. *Puleum*, Isidorus originum lib. 15. *poleium* vocat derivatione, vt habet Plinius cap. 14. lib 20. sumpta ex eo quod *flos recentis incensus pulices necet odore*, vel quod multis *vsibus polleat* ad vitam. Græcis dictum est γλήχων καὶ βλήχων seu quod, vt ait Dioscorides & Plinius, *gustatum à pecore caprisque balatum concitet*; seu quod vt Apuleio visum est cap. 91 de virtut. herbarum, *balantum animalium floris sui tempore pascuosa* sit herba; seu denique velut monuit Pena, quod *pulmonibus pituitam crassam, farctamque extundat*. Ea autem vulgaris est cognitionis herba tantæ vtilitatis ac virtutis vt inter alias appellationes παντάγαθου denominationem sortita sit quasi *omnibonam* dixeris & ad omnia efficacem. Eius genera duo satiuum & agrestre, mas, & fœmina hæc flore purpureo, ille candido vnde quoque λευκάνθου hoc est *albiflorii* nomen sumpsit, καὶ καλλιόψεος quod forma sit conspicienda hoc est candida, λεῦχος enim apud græcos idem ac διαφανὴς, καὶ λαμπρὸς καὶ εὐσύνοπτος, καὶ εὐειδὴς ex magno ethymologico. Cum vero inter obsoletas appellationes Pulegii legeretur Calisopsis seu Gallosopsis nullo sensu emendandum duxi Calliopsis apta admodum significatione, quod miror nō animaduertisse Marcellum Virgilium. Vulgatum pulegium hodie Regium nominatur Gallis *poulliot royal* vel ob præstantiam, vel ob antiquum vsum in texendis ex eo coronis quæ sunt regiæ dignitatis ornamenta. *Dignior*, ait Plin. lib. cit. *è pulegio co-*

Pulegii nomen.

Diosc. eméda-tus.

rona vertigini quam erosis, cubiculis nostris pronuntiata est, nam & capitis dolores imposita creditur leuare. Vatũ autem eam coronam fuisse scripsit Platina l. 3. de tuenda valetud. cap. de pulegio. Obseruauit quoq; Carol. Paschalius lib. 1. coronarum cap. 4. ex Florentino lib 6. de re rust. cap 14 coronam ex pulegio, aut calamintha, aut origano, ad colla vasorũ circumpositam fuisse, ne mustum superfunderetur & vt ipse loquitur μὴ ὑπερχεῖσθαι praeterea mos fuit asseruare pulegium in carnariis ad multos annos in coronæ circulum nexum, quod notauit Plinius lib 18. cap. 26 & lib. 19. cap. 8. significauit Martial adducto epigram. vbi *pulei coronam quadrimam* vocat, quod quatuor annorum esset: huiusce-modi pulegium in tectis ac carnariis ad fumum suspensum, Ian. Cornarius emblem. 31. ad Diosc. monet ab Aetio vocari tum παλαιὸν hoc est *vetus & inueteratum*, tum γλήχωνα περισινὴν id est *pulegium de superiore anno*: quod autem fumo non est exsiccatum, ἀκαπνον.

Temperies pulegii omnium sententia calida est ad tertium vsque gradum sicca quoque vehementer, consistentia vero tenuis, sic vt potenter incidat & extenuet, acris quoque & subamara vt probat Gal. 6. simplic. Docet Auerroes compositum esse pulegium ex ignea substantia cum aliquantula terrestri parte adusta. Eius vsus frequens olim ad condimenta; apud Bœotos præsertim, si credimus Aristophani in Acharnensium fabula, actu 4. in quo Bœotus se inter merces habere dicit, *quicquid boni Bœoti simpliciter habent, storeas, pulegium, origanum vesbasculum, Anates, Phalarides, regulos, monedulas, colymbos, attagenas.* Temperies.

Δι τί φέρεις, Βοι ὅσ' ἐστ' ἀν ἀγαθὰ Βοιωτοῖς ἁπλῶς,
Ὀρίγανον, γλαχώ, ψιάθυς, θρυαλλίδας,
Τρόχιλυς, κολύμβυς.

Meminit Columella lib. 2. de re rust cap. vltimo moreti oxypori seu oxygari in cuius compositionem puleium viride, aut etiam aridum ingrederetur. Potum quoque ex aqua fuisse frequenter post pomorum nimium vsum tetigit Aristophanes in Irene. Petit enim Trygæus à Mercurio *Censen, inquit, male esse tu mihi Rex Mercuri ex Opora congressu?* Mercur. respondet *Nequaquam; potionem pulegii si sumpseris*, vbi quidem allusio est ad vocabulum Opora quo horni fructus & scortum designantur. Quærit de scorto Trygæus, respondet de fructibus Mercurius, innuitque ex esu fructuum nullum damnum sequuturum si super bibatur ex aqua Pulegium, hanc lucem obscurissimo loco prætendit Scholiastes his verbis οἱ πολλὴν ὀπώραν ἐσθίοντες ἐὰν κυκεῶνα βληχωνίαν πίωσιν οὐ βλάπτονται, βρέχοντες οὖν γλήχωνα ἐπιπίνουσι, τοὺς γὰρ ὑπὸ τῆς Ὀπώρας βαρυνομένους ἰᾶσθαι φασιν εἰ ἀποβρέξαντες γλήχωνα εἰς ὕδωρ πίοιεν ἰᾶσθαι γὰρ οὕτω τοὺς καρδιῶν πόνους, *qui multos fructus comedunt si potionem ex pulegio bibant, non læduntur, macerantes igitur pulegium superbibunt. Dicunt enim eos qui ex vsu fructuum premi se sentiunt, conualescere si maceratum pulegium ex aqua biberint: quippe cum eo potu stomachi dolores sanentur.* Vix vero cum pulte pulegium conuenire ostendit ille Sapiens apud Laertium, qui dissidentibus & seditionem mouentibus ciuibus suis in pulpitum progressus nihil omnino loquutus, verũ pultem in medium afferens pulegio aspersam identidem ramulo commiscuit, & è concione exiuit: quid autem hoc commẽto significaret ille, exponunt Marcellus Virg. ad Dioscoridem, & Musa Brassauol in examine simplicium. Quamuis autem Galenus l. 3. de temperam. pulegium nutrimentum simul & medicamentum esse affirmet, testeturque Isidorus apud Indos pipere pretiosius existimatum, tamen vt verum fatear tenuissimi est

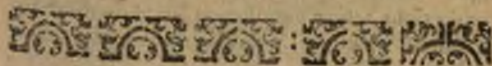
aut etiam nullius alimenti. Certe apud nos hodie admodū parcus eſt pulegii in cibis vſus ac fortaſſe propter eximiam eius caliditatem & ſiccitatem noxius ; proinde Franciſ. de Verulamio in hiſtoria vitæ & mortis cauendum præcipit à Satureia, Origano, Pulegio & omnibus *quæ ad palatum acria ſunt, & incenſiua. Illa enim*, inquit, *præſtant ſpiritibus calorem non fabrilem , ſed prædatorium* : conciliandæ fragantiæ cibis fatuis & inſipidis eius momentum aſpergi poteſt thymi loco ſerpilli, aut ſaluiæ pari fructu.

Porro Salernitani duos hic illi effectus tribuunt quos ex Macro vna cum primo huius capituli verſu deſumpſerunt : primus eſt nigræ cholerae euacuatio , alter podagricorum dolorum ſedatio. Quod ad primum attinet cum Macro & Salernitanis conſentit Dioſcorides qui pulegium *ἄγειν κατὰ κοιλίαν μέλανα nigra per aluum ducere* ſcripſit non vlla aliqua cœleſti facultate ac ſubſtantiali quam occultam vocant, ſed manifeſta ob acrimoniam ſcilicet cuius ſupra meminimus. Braſſauolus lib de medicinis purgantibus pulegii periculum ſe feciſſe narrat, tum in minutali exhibitum, tum ex nitro ac cinnamomo, tum etiam decoctum ex aceto & ſale gemmeo , ex quo educta ſint quædam omnino nigra quibus & pituita & ichores aliqui admiſti fuerint : ſed ægrè non egregie educere admittit , multoque imbecillius quam origanum. Vix autē crediderim initio podagræ appoſitum pulegium ſedare dolores, cum excalefaciat , attrahatque potentiſſime in partem affectā, quod omnes præſtant phoenigmi: in declinatione vtiliſſime admoueri poteſt, tum ad diſcutiendas humoris impacti reliquias, tum ad robur parti conciliandum : hocque ſenſu intelligendus eſt locus Dioſcoridis ſcribentis illitum cū polēta pulegium inflammationem omnem lenire,

& podagricis per se propesse impositum dum rubescat locus: maturare ipsum atque coquere, discutere ac digere ipsemet Dioscorides admonuit quibus modis inflammationi auxiliari potest.

Non obmittendum Pulegium brumalem esse herbam, quemadmodum nonnullæ sunt solstitiales quæ solstitii die florescunt: *floret enim ipso brumali die suspensa in tectis arentis herba pulegij* ait Plinius lib. 2. cap. 41. & lib 19 c. 8 post Ciceronē primo de diuinatione. Quamuis autem Brassauolus falsum id esse suo experimento prodat, hoc tamen non esse impossibile, qui eius stirpis indolem nouerit, facili negotio concedet. Narrat Valerius Cordus ad cap. 30. Dioscoridis lib. 1. *tantam & tam miram esse huic plantæ germinandi facilitatem, vt etiam minutim concisa, sataque proueniat ac germinet.* Est ergo illi tam potens humidū primigenium, tam efficax, tamque validum, vt exigua mole satum terræ blando complexu adiutum pullulet. Huius itaque humidi tenacis ac pinguis beneficio, integrum ac vegetum diu perseuerat pulegium, tardissimeque arescit senescitue nisi exteriori superficie, quo demum fit vt hyemali tempore circa brumam frigus ambiens calorem pulegii quo humidum illud pingue perfunditur, cogens ac interius pellens ipsum aliquatenus augeat, promoueat, agitet; hic tum otiosus esse cum non possit, facit id ad quod natum est, trudit foras aliquid flori simile, hinc miraculum, de quo legendus etiam Aristoteles problem. 2 sect. 20. qui parum dissimilia à nostris protulit. Expetitum olim fuisse in magicis ritibus testatur nomen παντάγαθε quo ipsum Magi appellabāt, necnon Plinius & Apuleius, qui nonnullos eius effectus Magicos proferunt. *Pulegium* inquit Plinius libro vigesimo sexto capite nono, *Ieiunans qui legerit, si post se alliget inguinis dolores prohibet*

aut sedat cœptos. Apuleius scribit eum qui *pulegii ramulos tres ana inuolutos odorabit ante accessionem tertiana* liberatum iri, quod ex Xenocrate desumptũ fuit apud Plin l 20 c. 14. Ob suauitatem & eius herbæ fragrantiã pulegium à Cicerone l. 16. epist. 23. ad Tyrõ. pro sermonis suauitate vsurpatur. *Cras* inquit, *expecto Leptam: etenim ad cuius rutam pulegio mihi tui sermonis vtendum est*, vide Turnebum aduers. lib. 8. cap 5.

DE RVTA.

CAPVT XXXVII.

Obilis est ruta quia lumina reddit acuta — Macer l 1 cap. 11.
Auxilio rutæ vir lippe videbis acute
Cruda comesta recens oculos caligine purgat — al. Ruta.
Ruta viris minuit Venerem, mulieribus addit.
Ruta facit castum, dat lumen, & ingerit astum.
Cocta & ruta facit de pulicibus loca tuta.

Qvatuor hic recensentur facultates Rutæ: Ac primo quidem, quod acutam reddat videndi aciem: commanducata enim, vt testis est Dioscorides lib. 3. c. 44. & post eum Auicenna 2. Canon cap. 578. opitulatur oculis, qui hebe-

tudinem ſenſere. Præſtat idem & ſuccus eius cum ſucco fœniculi & melle inunctus. De hoc nonnihil quoque alias.

Secunda quod cocundi deſiderium in viris minuat, augeat vero in mulieribus. Nam quum ex tertio ſit ordine excalfacientium & ſiccantium, flatus ſtrenue diſcutit aboletque, & ſic ſemen virile, quod tenue admodum & aerum eſt, reſiccat ac prorſum ne eſſe quidem permittit. Ex quo ſane Veneris appetitum in viris cohibet: Sed in mulieribus ſemen aquoſum & frigidum calefacit· incidit & extenuat: quare eas ad coitum magis incitat.

Tertia, quod aſtutiam ſiue calliditatem, id eſt, apprehenſionem & medii alicuius in ſubtili cauſa facilem inuentionem vſurpantibus concilicet. Calfactione enim ac reſiccatione extenuantur & acuuntur ſpiritus, fouetur & illuſtratur ingenium.

Pulices fugantia & necántia.

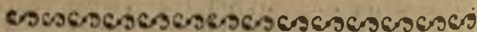
. Quarta, quod decoctum ipſius, ſi domus ea reſpergatur pulices depellat Eos enim, vt vno ore Medici teſtantur, acrimonia ſua necat, & graui odore fugat. Pamphilus apud Conſtantinum Cæſarem, libro 13 cap. 15. de Agricultura, longe plura aduerſus pulicum moleſtias remedia enumerat. Scrobem, inquit, facito, & rhododaphnas contuſas in ipſum mittito, ſicque omnes concurrent. Abſinthum aut cucumeris ſylueſtris radix aqua marina rigata ac reſperſa, pulices necant. Diſperdit autem penitus Melanthium, aqua maceratum ac reſperſum: aut conizæ coctæ decoctum irroratum. Diſperdit eoſdem ſimiliter ſemen ſinapeos & Rhododaphnes, ambo ferue-

Aetius l. 13 c 45.

facta, & in domo reſperſa. Calcem viuam cribrato, & poſtquam locum verteris, inſpergito, indeque necabuntur. Idem continget ex amurca pauimentis aſſiduo irroratis, Cyminum item

ſylueſtre tritum ac aqua mixtum, & ſeminis cucumeris ſylueſtris drachmæ decem tritæ & in aquam demiſſæ, indeque domo reſperſa, publices crepare faciunt. item chamelææ radix, & populi nigræ folia tuſa, & aqua macerata, & tribulus ex aqua cocta. Pulices etiam muria acris reſperſa & aqua marina enecant. Quod ſi in media domo quis peluim deponat, & circulum machæra penitus ferrea circumſcribat, & reliquam domum, præterquam locum circumſcriptum, cremore ſtaphis agriæ aut lauri foliorum tuſorum conſpergat, aut etiam muria aut aqua marina cocta, omnes pulices in peluim congregabit. Fictile quoque vas defoſſum, ita vt labra æqualia pauimento habeat & adipe taurino oblitum omnes pulices in ſeſe congregabit, etiam eos qui adhuc in paleis deliteſcunt. Sub lecto paruulum ſcrobem facito, & in ipſum ſanguinem caprinum mittito, congregabit eo pulices & ex aliis veſtibus ad ſe illiciet ac vocabit. Cæterum ex amphimallis & denſiſſimis tapetibus, in quibus plurimi pulices deliteſcunt, eximi ac euocari poſſunt, ſi ſic in vrna aut dolia ipſe ſanguis caprinus deponatur. Hactenus ille. Auicenna 6. 4. Tract. 3. cap. 11. de fugatione pulicum hoc amplius addit: Quando inquit, domus colocynthidos infuſione aſpergitur, ſaliunt pulices & fugiunt, & ſimiliter ex decocto rubi. Referunt quidam, quod ſi lignum adipe erinacei oblinatur, eo pulices ſtatim omnes concurrent. Fugantur quoque ſuffitu ſulphuris. Eſt etiamnum herba quædam vulgaris notitiæ Arabice dicta Chichuanu, id eſt, herba pulicum, quæ in ciuitate Chairi pulucrizata in lecto circa dormientes ponitur, & ex odore illius inebriantur ſtupidique fiunt pulices, & non lædunt. Porro nihil æque diſperdit pulices, ac graueolentia, velut ruta, mentha, mentaſtrum, & lupulus, præcipue tamen ſimus

& vrina equi. Enecat & pulices seminis rapi decoctum inspersum. Quin & taurini cornu suffitu pulices fugari perhibentur. Fama est, inquit Dioscorides lib 4. c. 60. si psyllium virens domum importetur, non sine re in ea pulices gigni. Postremo vero nihil tam accommodum est comprehendendis pulicibus, quam lecto imposita recens & candidissima lanugo xylina. In ea namque congregati facillime capiuntur. Plura Rhazes lib. 8. c. 8. ad Almansorem.

ANIMADVERSIO.

Rutæ nomen.

Rutam denominatam vult Isidorus quod sit feruentissima vel à græco nomine ῥυτὴ quo Iolaus antiquissimus Græcorum scriptor in Peloponnesiacis suis rutam designabat, sic vt à Peloponnesiorum ῥυτὴ, latinum *ruta* deductum sit, quam vocem reperire licet apud Nicandrum in alexipharmacis & Theriacis, eiusque Scholiastem, necnon etiam apud Dioscorid. lib. 3. cap. 47. vbi vocari à nonnullis πήγανον, ab aliis ῥυτὴ dicitur. Ethymon πηγάνου eleganter expressit Plutarchus lib. 3. sympos. quæst. 2. φασὶ δὲ καὶ τὸ πήγανον ἀπὸ τῆς δυνάμεως ὠνομάσθαι. πηγνῦσι γὰρ ξηρότητι διὰ θερμότητα τὸ σπέρμα, καὶ ὅλως πολέμιόν ἐστι ταῖς κυούσαις. *Rutam*, inquit, *à facultate nomen accepisse tradunt. siccitate enim quam vi caloris possidet, semen cogit atque coagulat, penitusque vterum gerentibus inimica est.* Duûm est ruta

Genera.

generum satiua seu hortensis, & syluestris seu montana satiuæ formâ simili, sed acriori substantia, & odore vehementiori, adeoque etiam periculoso vt interdum vaporem olfacientis vultui afflet aut tangentis manum inurat, qua si faciem attigeris erysipelas aut scabies excitetur. Hortensis

multo mitior est ac temperatior, cum illa gradu quarto calida & sicca sit, hæc secundo aut tertio. Optima & probatissima euadit ruta si secundum Theophrastum libro quinto de causis plant. c. & Plutarch. lib. quinto sympos. quæst. 9. seratur in ficu, vel si solum vt Dioscorides, Plinius, & Palladius referunt, iuxta ficum plantetur. Huius rei causam refert Theophrastus in ficum quæ & lacteo suo succo & calore suo rutæ alimoniam temperat. Plutarchus vult aut dulcedine ficus restingui virosam rutæ qualitatem, vel rutæ acrimoniam à ficu vna cum alimento subtrahi. Aristoteles vero problem. 18. sect. 20. rutam inseri in ficum voluit, vt pulcherrima & optima proueniret: quod rutæ radix fomento teporeque indigeat; at ficus calida est fumum quoq. multum emittit; ex quo concludit duplici modo rutam à ficu iuuari, prima ratione coloris, altera ratione humiditatis. Deniq. Anton Saracenus scholijs ad Dioscoridem causam eius effectus regerit in amicitiam mutuam rutæ & ficus quæ sit ἄῤῥητος & inexplicabilis. Attamē meo iudicio huius rei ratio non ita abstrusa est & occulta vt Saraceno videtur: hoc enim accidit quod ficus pro alimonia succū trahat è terra multiplicē, partim acerbum, partim acrem, partim dulcem, partim quoque salsum, constat enim ficus partibus diuersis diuerso succo gaudentibus: arbos ipsa salsedine quadam ac etiam acrimonia prædita est, folia & nouellæ ficus acerbitatis cuiusdam participes sunt; fructus dulcissimi existunt: sugunt ergo radices arboris è terra succos nutriendis his variis partibus familiares & aptos: et quo tandem sequitur vt vicina ficui ruta alimentum suum trahat magis depuratum defæcatumque quo dum affatim fruitur, altior ac lætior exurgit, addo etiam suauior atque esui aptior quod alimentū suum omni excremento destitutū

Temperies.

Opinio nostra.

melius excoquat. conficiat ac elaboret: Insuauitas enim & saporis & odoris à male coctis, indigestis crudisque ac inæqualiter elaboratis partibus suauitas vero ab edomitis omnibus superfluitatibus æquabiliter excoctis succis, vniuersisque partibus eximiè & perbellè confectis ac elaboratis Certum autem est melius confici & elaborari pura quam impura, defœcata quàm fœculenta, sincera, quàm confusanea.

Quo sit ruta tem peramé to.

Diximus autem hortensem rutam calidam esse & siccã vel secundo vel tertio gradu nec enim inter se Medici conueniunt, Galenus octauo simplic. Paul. lib. 7. Oribasius lib 1. synops Aetius lib. 1 Simeon in syntagm. calidam & siccam rutam dicunt ad tertium vsque gradum; Nonnulli vero ad secundum tantum vsque. Hanc difficultatem soluit ex Auicenna Michael Sauonarola tract. 2. ca. 6. de reb. non naturalib. Ait enim *recentem ac viridem rutam secundo excessu tantum calidam, resiccatam vero & antiquam excessu tertio.* Vsus rutæ in cibis Priscis familiaris seu ad visum acuendum seu ad fascinum amoliendum præsumerent. Antiqui pictores ad aciem oculorum rutam sæpius edebant obseruante Plinio, & Simeone. Theopompus Chius lib 38. suæ historiæ narrat Heracleotas esu rutæ sibi cauisse à Clearcho Tyranno qui plurimos veneno per insidias è medio sustulerat; præsidio enim rutæ nihil læduntur vel qui aconitum biberint ait Athenæ. Deipnos. lib. 3. & Stephanus in vrbib. Præterea Erasmus centuria 4 chil 4. obseruat ex Aristotele sumpturos olim cibum prius edisse rutam ceu remedium aduersus facinum: Locus autẽ Aristot. est problem. 34. sect. 20. quo quæret cur ruta fascinationis remedium esse dicatur. Quod autem ad nutrimentum à ruta suppeditatum attinet Gal. lib. de attenuante victus rat cap. 5. rutæ semen ex iis alimentis dicit esse quæ adeo sunt fortia vt

Vsus in cibis.

nihil

nihil à fortissimis medicamentis diffidèant. Michael Sauanarola scribit se non ponere remotionē nocumenti à ruta iuducti, *quia*, inquit, *non inuenio nocumentum manifestum in ea saltem dum accipitur in via cibi*. Cardanus lib. 2. de sanit. tuenda cap. 34. satiuam rutam non adeo gusti ingratam profitetur, cum eam inter alias herbas acetarium componentes vniuersa Italia misceat. Addit vero se oleo & sale solam eam libentissime comedere solitum, gustuique gratissimam fuisse, licet eam deprehenderet amaram, adstringentis saporis & subacris: vt vt sit auctoritas peculiaris apud antiquos ei fuit. Inuenio mustū *rutatum* populo datum à Cornelio Cethego in Consulatu collegæ Quinti Flaminii comitiis peractis. Meminit & vini rutati Plinius & auctor rei rust. lib. 7. ca. 12. Vnum autem est quod rutæ vsum sequatur, sudorum fœditas & cuius rationem inquirit Aristoteles problē. 33. sect. 20. & problem. 13. sect. 2. & Theophrastus libello de sudoribus: putat Aristoteles id accidere propter odoris grauitatem quæ est in ruta, quæcunque autem talia sunt: humoribus sordidis hoc est excrementitiis & serosis quæ sudoris materia sunt, admixta, fœdum communicare odorem possunt. Quis autem crediderit rutam furtiuam prouenire felicius, sicut apes furtiuas pessime; nec expedire ferro eam tangi? quis putauerit circunscriptam auro & argento, & ebore infraque talum alligatam profluuium mulieris sistere? Nemo sane nisi qui superstitiosis herbarum virtutibus nimium credulus existit.

κακωδία. Sudor fœdus à ruta.

In præcipuis autem medicaminibus ruta est, ait Plinius, sed eius vniuersas facultates & effectus non inquiro: sufficiat eos quorum meminere Salernitani breuissime perstrinxisse primus est visum acuere, & oculorum morbis auxiliari: ad quem vsum commendatur & cibo potuue sumpta, & ex

Facultates rutæ.

terius admota. Cum pane vel nasturatio ingestam fuisse propter visum Plinius retulit cap 13.lib.20. Multi vero succo eius cum melle Attico inuncti discusserunt caligiuem, vel cum lacte mulie- bris puerum enixæ. Existimauit tamen Pithagoras oculis noxiam esse, putavitque Rhases oculos è sua sede dimouere, quod intelligendum est de eius esu nimio a quo incalescunt ita humores & spiritus vt acerrimam periculosamque oculorum inflammationem inuehant. at moderato eius vsu inciduntur. attenuanturque crassi & viscidi humores in ventriculo restagnantes dissipanturque fumi oculorum caliginis causæ.

Alter rutæ effectus est continentia quam in viris excitare dicitur, cum enim calidissima sit acris feruentisque naturæ semen genitale exsiccat, deurit & cogit, vnde illi nomen: id autem efficit maxime in viris biliosis & calidioris temperamenti; nam venerem excitare potest in frigidioribus naturis, quibus semen aquosius est & serosius velut in pituitosis & mulieribus, quæ calidis medicamentis iuuantur, quæque solent ex philosopho auidius coitum æstate quam hyeme appetere. Deinde cum propensio in venerem excitetur à flatibus, certum est rutam cum sit ἄφυσος propter calorem & siccitatem eximiam qua pollet, eiuscemodi propensioni esse aduersam.

Addo demum rutæ vim quandam esse ναρκωτικὴν sic vt grauissimos dolores & capitis, & ventris, & dentium leniat ac sopiat; nec obstat quod amara sit & subacris, cum opium ipsum narcoticum amarum quoque sit & subacre: at proprium est narcoticorum vt venerem extinguant stupore spiritibus inducto.

Tertius effectus est astutia seu calliditas quam græci πανουργίαν vocant, quæ nihil aliud est quam

dexteritas ingenii ad quidlibet agendum, tam enim in bonam, quam in malam partem sumitur hoc vocabulum quamuis vsus obtinuerit vt pro deteriori parte accipiatur. Longioris porro est otii examen huius propositionis quo modo scilicet medicamenta agant in animum, quaue ratione possint vel mentis operationes perficere, aut interturbare, vel mores hominũ fingere & immutare. Qui opus Galeni an animi mores sequantur corporis temperiem intellexerit, is facile ex illa difficultate sese expediet, nec interpretatione nostra indigebit. Tanti tamen rutam non facio vt ingenio natura rudes & stupidos, acutos & vafros efficere eam posse credam cum hoc prorsus impossibile sit: sed cum occupatum est multis fumis ac vaporibus cerebrum, cum crassis viscidisque humoribus oppletum est à quibus operationes intellectus vel interturbãtur, vel segnius exercentur; tum vsu *rutæ*, quæ incidit & attenuat crassos humores, vaporesque omnes resoluit, libertas operationum mentis promouetur, cerebro vigor restituitur, spiritibusque animalibus puritas redditur, vnde πανυργία. Inesse autẽ rutæ vim cerebri depurandi auctoritate multorum cõprobatur Dioscorides capitis doloribus subuenire, comitialibusque auxiliari prodidit: Ad crapulæ grauedines decoqui folia poturis & in cibo vel crudam vel coctam conditamue prodesse narrauit Plin comitialibusque exhiberi. Rutã contritã naribus & ori epilepticorum impositam, liberare ægros ac etiam perfectè sanare obseruat Michael Sauanorola tract. 6 cap. 1. de ægritudinibus capitis subditque hoc præsidium pro *secreto* tenendum, quod tamen omnibus propalandũ sit ac releuãdum, quoniam talia subiicere videtur peccatum in spiritũ sanctum. Ex quibus verbis discent Chymistæ, Agyrtæ, Circulatores, Circumforanei,

Arcanorum transcriptores, & quicumque se remedia secreta & arcana habere profitebuntur, pessimè agere non solum quia vt plurimum falsa pro veris inepta pro sinceris, vana pro certis præsidiis venditant. sed etiam quia quæcumque illa sint tandem, subticent & ægris, & Medicis dogmaticis, qui pro suspectis semper remedia illa ἄλογα aut ab ἀλόγοις hominibus suppeditata habent.

Postremum effectum cum fusius in commentario expositus sit, pluribus non explico. Satius erit defensionem Hippocratis suscipere aduersus Lilium Bisciolam lib. 18. horarum subsec. tom. 1 c. 16. quo loco *male sensisse Hippocratem* dicit quod rutam asseruerit lib. 2. de diæta mouere Vrinam, cum Dioscorides ad reprimendam vrinæ incontinentiam semen rutæ in puluerem tritum præscripserit. Primo enim non vnius Hyppocratis fuit illa assertio, sed Galeni, Pauli, Oribasii, Aetii, Auicennæ, Auerrois, omnium denique medicorum quorum singulas auctoritates afferre tædiosũ nimis esset; contentus ero vno vel ipsius Dioscoridis testimonio qui ab Hippocratis mente non deflexit, scripsit enim cap. de ruta, ἀμφότεραι δὲ καυστικαί, θερμαντικαί, ἑλκωτικαί, οὐρητικαί, ἐμμήνων ἀγωγά *vtramque rutam* satiuam & syluestrem, *feruentis esse naturæ, calefacere, exulcerare vrinas & menses ciere*, quæ verba ab Hippocrate non dissentire Dioscoridem ostendunt. Deinde vero aduertere debebat Bisciola inter se contraria non esse, mouere vrinas, & vrinæ incontinentiam aufferre, sed mouere & supprimere vrinas esse inuicem aduersa: potest enim aliquod medicamentum simul & semel mouere vrinas & vrinæ incontinentiam aufferre, sed non potest simul & semel mouere & supprimere vrinas, licet quædam habeamus præsidia vt rheum barbarum quod simul & semel aluum moueat & adstringat. Hoc vt intelligat Bisciola,

Hippocrates. defensus

cogitatione repetat omnia pene medicamenta diuersis & contrariis partibus constare, ac continuo etiam diuersis contrariisque facultatibus pollere, quod longiori expositione non indiget: deinde reuocet in mentem vrinæ incontinentiam posse esse simul cum profluuio vrinæ copioso, quod cernere licet in diabete quo in affectu magna copia egeritur vrina, nec vlla ratione ab ægro retineri potest. Sic ἐνουρητικοὶ Græcis dicuntur, qui sæpe mingunt vitio vesicæ resolutæ, quo fit vt præter voluntatem diu noctuque vrinas fundant. Nonnulli stragulas nocte permingunt, vt senes propter siccitatem & pueri propter laxitatem & mollitiem; in quibus nemo negauerit vrinæ incontinentiam adesse His positis erit ne absurdum dicere semen rutæ mouere vrinam, & vrinæ incontinentiam aufferre? Minime gentium. In pueris exempli gratia qui propter laxitatem & molliciem partiū ἐνουρεῖ vt loquitur Dioscorides, nonne rutæ semen frixum propter vim desiccandi & modicè adstringendi exhiberi consulto potest laxitati & molliciei partium emendandæ? In resoluta quoque ob frigus vesica nonne idem semen ob facultatem calefaciendi tuto præscribi potest ad vrinæ incontinentiam, simulque ad vrinæ profluuium cuius aliqua suppressio fiebat ob resolutam vesicæ attractricem? Sed nimius ero si omnia exempla, atque rationes congerere voluerim, sufficiant hæc ad tuendam atque sustinendam Hippocratis auctoritatem ac dignitatem, quem Imperator Iustinianus *diuinum* vocauit, quique Macrobii elogio, *nec fallere nec falli vnquam potuit.* De ruta prodigiosæ magnitudinis quæ à nulla ficu vel celsitudine vel magnitudine vincebatur legendus Iosephus lib. 7. de bello Iudaico cap. 25.

DE SALVIA.

CAPVT XXXVIII.

Vr moriatur homo cui Saluia crescit in horto?
Contra vim mortis non est medicamen in hortis.
Saluia confortat neruos manuumque tremorem,
Tollit, & eius ope febris acuta fugit.
Saluia, castoreumque, lauendula, primula veris
Nasturt. Athanas. hæc sanant paralytica membra
Saluia saluatrix naturæ conciliatrix.

PEr magnam esse vtilitatem Saluiæ hoc loco traditur. Ac primo quidem versu per modum dubii quæritur qui fiat vt homo moriatur cui Saluia crescit in horto? Ad quod ita respõdetur secũdo versu: quanquam medicina in hortis reperiatur, quæ corporis putrefactioni resistat humiditatemque custodiat naturalem, ne citius quam par esset, dissipetur, nulla tamen inuenitur, quæ moriendi necessitatem è medio tollat. Et hoc est, quod Auicenna 31 cap. singulari ait. Ars quidem sanitatis tuendæ nos à morte securos non facit, neque corpus à foris incidentibus nocumentis

munit, neque vnumquodque corpus ad vltimam vitæ longitudinem, quæ est secundum hominem absolute perducit. Sed de duabus rebus securitatem præbet: putrefactionem enim penitus excludit, & humiditatem defendit naturalem, ne iusto citius resoluatur. Gal, l. 1. c 17. de sanit. tuend.

Secundo loco tres referuntur Saluiæ effectus: ac primo quidem quod neruos roboret. Siquidem manifeste calfacit, & leniter adstringit, humorum igitur copiam, qua nerui impediti relaxabantur, exiccat, refrigeratosque recalfacit. Deinde quod manuum tremorem tollat. Nam quicquid neruos roborat ac excalfacit, tremorem etiam tollit. Tremor enim ex neruorum imbecillitate & frigiditate potissimum accidit. Atque hanc sane ob causam senes nonnulli & anus decrepitæ cibis ac potibus suis folia Saluiæ imponere solent. Tertio, quod acutam remoueat febrem: cuius hanc adsignaueris causam, nempe quod humores exiccat, adeoque putrefactionem, quam acuta febris magna ex parte comitatur, impediat. Porro saluia temperamento est euidenter excalfaciente & exiccante, atque eam ob rem per se in victus salubris rationem non temere vsurpanda. Attamen cum neruos excellenter roboret, dupliciter ea homines in sanitatis tutela vti consueuerunt. Aut enim inde parant ἐμβάμματα id est, intinctus, quemadmodum ostendimus supra capite 12. appetentiam ita reuocantes ei, cui ventriculus crudis, inconcoctis ac prauis humoribus refertus fuerit. Aut vinum ex ea etiam conficiunt, Saluiatum ipsis appellatum, quod in mensæ principio potissimum expetitur. Hoc cum sibi qualitatem quandam à Saluia calidam simul ac adstringentem, aromaticamque & exiccantem adsciscat, tremulis, paralyticis, & epilepticis mire conferre putandum est: præsertim si post purgationem Manuū tremor.

rporo medicamento modice sumatur. Quin & ventriculum, cerebrum, neruos ac reliquas quoque corporis partes præ humiditate laxas exiccat ac roborat, idque per hyemen maximè. Valet contra renum, vesicæ & laterum dolores, reiectiones sanguinis, tussim, rupta & vulsa. Difficili vrinæ auxiliatur, & suppressos menses proritat, sed immoderatius: quo circa grauidis non nisi cũ timore exhibendum est, quippe quod partus facile enecet, & abortus faciat. Vaporosum est admodum, facileque caput ferit, & cito inebriat: quare caput debile habentibus, quibusque plurimum molestiæ catarrhus exhibet, ab ipso in roborando ventriculo cauendum est: ne dum vni parti auxilium quærunt, reliquas offendant. Imo vero nec alias immoderatius eo vtendum est, neque ad depellendam sitim, neque ad deferendum permiscendum ve cibum: quod vniuersum ita cibum ad extremam plane caliditatem ac siccitatem perduceret. Primum enim per se calidum & siccum est vinum, deinde vero & Saluia sat strenue excalfacit, desiccátque & tenuium est partium: quare quod inde fit vinũ, ad immodicam haud dubie caliditatem ac siccitatem inclinabit, atq. ob id sanitatis tutelæ minus conueniet: vt quod ingestum cibum permutare atque ante perfectam concoctionem è ventriculo ac hepate ad cerebrum facile & neruos deferre, obstructionemque omnis putredinis matrem, in humano corpore excitare valeat. Plura de hoc Magninus c. 21. part. 3. Regiminis sanitatis, & Ioan. Michael Sauonarola, in maiori pract. 2. cap. 4. Rubri. 15. Duplex porro Saluia passim in hortis spectatur: Vna magnis latis & asperis foliis. Altera vero foliis minoribus contractioribus & læuioribus. Græci, quod ipsa herba retorrida semper & exuca appareat, communi vtramque appellatione nuncuparunt

Theophrastus lib. 6. c. 2. hist. plant.

φλεγμαινον quod quasi in tabem, vel siderationem redacta videatur

Tertio locô sex enumerantur medicamenta simplicia παραλύσει curandæ accommodatissima nempe Saluia, Castorium, Lauendula, Primula veris. Nasturtium & Athanasia Hæc namque omnia proprietate quadam membra paralytica curant ac sanant. De Saluia quidem ex modis dictis satis constat, quippe quæ genuina caliditate & siccitate sua pituitosum humorem, quo nerui obstructi resoluebantur, facile consumat, adeoque neruis ipsis robur addat. Castorium calefacit, siccatque cum extenuandi viribus eximiis quibus præter alias actiones, etiam neruorum, qui ex copia humorum male habent, affectibus nempe tremori, stupori, conuulsioni & paralysi congruit, & refrigeratos facile recalfacit, & extrinsecus applicatum, & potui datum: idque ita, vt nullam aliam offendat particulam; etiamsi mediocriter febris affligat, quemadmodum in veternis & cataphoris: sed & mensibus retentis proficit, & secundas expellit. Iuuat etiam, si quis suffitum eius in prunis impositi inspiratione hauriat, maxime affectus in pulmone aut capite consistentes. Frigidæ quoque surditati, & auribus ob crassos flatulentosque spiritus dolentibus præclare opitulatur, ad lentis magnitudinem cum oleo nardino infusum. Oleum præterea castorii non minus contra frigidos neruorum & iuncturarum affectus omnes valet, quam Castorium ipsum, præsettim si post materiæ euacuationem applicetur: residuum enim consumit, neruos roborat, paralysi, conuulsioni, ac tetano medetur, & acerrimos rigores, & frigora febrium, si spina dorsi eo liniatur sedat. Porro Castorium testiculus est animalis ancipitis vitæ, quod κάστωρ à Græcis à Latinis Fiber appellatur. De quo Dioscorides

Saluia. Castoriũ

libro 3. cap. 21. Plinius libro 8. cap. 30. & libro 32. cap. 33. Galenus lib. 11. cap. 11. de simp. med. facult. Aetius lib. 2. c 177. Paulus libro 7. & Auicenna 2. Can. cap. 125. Lauendula excalefacit & exsiccat ordine secundo completo, vel tertio inchoante viribus à nardo Celtica non longe recedentibus. Confert omnibus cerebri ægritudinibus à frigido prouenientibus, conuulsis, resolutisque auxiliatur: ventriculum roborat, & iecur ab infarctu liberat: quin & obstructos lienes iuuat: vterum calefacit & menses & secundas educit. Primula veris calida est & sicca, neruos roborat conuulsioni, tremori, apoplexiæ, paralysi, cæterisque neruorum atque articulorum vitiis frigidis & humidis auxiliatur: atque inde arthritica etiam à nonnullis & herba paralysis appellatur. Primula veris autem dicitur, quod scilicet Vere inchoante mox erumpat. Per Nasturtium Sisymbrium aquaticum hic intelligitur, quod riguis gaudet & in fontium riuis discurrentibus comite Sio nascitur, foliis primo exortu rotundis, quum vero adoleuerint erucæ modo dissectis, odore ac sapore satiuo nasturtio proximis, atque ob id καρδαμίνη à nonnullis, id est nasturtium, nominatur. Ea herba cum sicca est, tertii est ordinis excalefacientium & desiccantium: cum humida & viridis, secundi: crassos & pituitosos humores extenuat, incidit, & resoluit: qua ratione neruos à phlegmate purgat, paralysisque causam aufert. Atque hic sane præcipiunt medici, vt in quadragenaria illa Ecclesiæ abstinentia, propter phlegmaticos cibos, qui per id tempus mandi solent, Nasturtia quoque subinde exhibeantur. Athanasia tanacetum etiam vocatur. Ea parthenii species quædam existit, purgandique phlegmatis facultate prædita est, neruos caliditate sua exsiccat. Siue foris imposita, siue intro in corpus assumpta

Lauendula. Primula veris. Nasturtium.

lumbricos & materiam vnde illi generantur ex ventre pellit. Plurimum igitur Galli primis sanctũ post Pascha diebus Athanasia cum ouis frixa ad phlegmatis per ieiunium quadragenarium ex esu piscium collecti eductionem vtuntur, ne scilicet inde lumbrici in corporibus aptis ac præparatis generentur. Recentiores etiam vtuntur ad ventriculi & alui flatus discutiendos: item ad frangendos renum calculos & ad ciendam vrinam. Vltimo tandem versu traditur, Saluiam sic dici, quod ad multa sit salutaris, præcipuè ad fœcunditatem.

ANIMADVERSIO.

PRiores duo huius capituli versus nobis occasionem præbent inquirendi, num dari possint quædam alimenta vel medicamenta quæ non tantum retardare mortem, sed etiam omnino prohibere possint: secundo vero an inter præsidia illa numerari debeat Saluia. Quod ad primum attinet, nonnulli reperti sunt qui immortalitatem homini conciliari posse crederent ope quorundã medicamentorum, sed & tam rara esse & occulta, vt mirum non sit si vix vnus aut alter eorum beneficio vti potuerit. Etenim si ea est naturæ in hominem beneficientia, vt quædam produxerit corpori humano aduersus externas omnes iniurias, & aduersus telorum & gladiorũ aciem muniendo atque conseruãdo: nõne liberalis quoq; & munifica, est in elargiẽdis præsidiis quæ idẽ corpus ab internis iniuriis, mutationibusque tueantur? Nemo autem est qui nesciat apud Homerum, & Ouidiũ, Achillem, & Cycnum inuulnerabiles fuisse, non (vt volunt) deorũ falsorũ ope sed medicamentorũ quorundã

An immortalitas dari posse.

beneficio. Tithonum quoque memorant auroræ succo perfusum immortalitatem consecutū fuisse. Glaucus vero Piscator esu cuiusdam herbæ cuius attactu pisces reuixerant, in Deum mutatus est, hoc est immortalis est factus. Hesiodus deos suos Ambrosiæ & nectaris vsu morti obuoxios non reddi prodidit, insigni quidem mendacio, quo tamen voluere veteres designare in arcanis naturæ atque Thesauris esse pretiosa quædam medicamenta, quibus si quis vteretur uon mortem solum retardare, sed vitare etiā omnino posset. Ac ne solis poetarum fabulis duci nos quis suspicetur, proferre in medium possum Chymistarum quorundam opinionem qui non tantum vitam prorogare suis extractis iactitant, sed mortuos artificio chymico ad vitam reuocare posse audacter glorientur, adeo vt eorum nonnulli reperti sint, qui vt iuuenescerent se frustratim per ministros suos discerpi ac dilaniari, vitreo vase includi, equino fimo per quadraginta dies obrui, cum nonnullis medicamentis imperauerint, quemadmodum de quodam Marchione Hispano à quibusdam commemoratur. Ioan. Ernestus Burgrauius in Achille suo panoplo rediuiuo eiuscemodi armorum fabricationem commentus est, quæ nulla vi penetrari possint, sed equitem præstent inuulnerabilem; talemque insuper & potionem & alimoniam equo bellico præparat, vt multos dies sine cibo transigat, plurima milliaria vno die indefesso cursu absoluat. Trigaltius in historia Chinensium apud eos inualuisse hanc opiniodem narrat, vt artem esse profiteantur, qua se immortales præstare valeant: proinde non nulli apud eos diligenter eam artem excolunt, suamque industriam accommodant Principibus viris vt eos immunes à morte efficiant. Et vero cum vita quadraginta annorum, & centum annorū

vita inter se tantum distinguantur secundum magis & minus; ac Medicina suppeditet homini artificium producendæ vitæ ad annos vsque quadraginta; certissimum est eam posse quædam quoque præsidia subministrare vitæ ad annos centum protrahendæ: Quod si possit ad centum annos, poterit ad ducentos, Imo ad mille, & plus vltra, cum differentia illa non sit nisi secundum magis & minus. Præterea syncope & apoplexia non distingui videntur à morte, nisi solo tempore, est enim syncope mors momentanea, mors vero syncope diuturna: at habentur præsidia prohibendæ syncopes, & cum incidit, remouendæ; erunt igitur etiam remedia impediendæ mortis, atque tollendæ. Denique Auerroes primo de ortu & interitu comm. 38 scribit Alex. Aphrodisiensem existimasse in corpore humano quamdam esse materiæ partem non existentem in continuo fluxu sed eodem statu permanentem: quod ex vulneribus inflictis in puerili ætate colligere est, quæ ad interitum & vltra perseuerant. Ea ergo materia si eodem semper modo foueatur, si conuenienti præsidio semper recreetur vitam incolumem semper præstabit & immunem à morte, quæ Ioa. Grammatici quoque fuit sententia, vt explicat Nicolaus Cigninius quæstione Theologica vtrum Adam esset immortalis. Sed ne in cumulandis & rationibus & exemplis veterum ac recentiorum longior fiam; dico compendio arborem vitæ quæ in medio Paradisi voluptatis à Deo plantata est eam habuisse virtutem non supernaturalem ac miraculosam, sed naturalem ac Physicam, non solum ante sed etiam post Adami peccatum tribuendi ac largiendi immortalitatem iis qui eius fructus comedissent, immortalitatem dico non simplicem aut absolutam, sed conditionalem ac limitatam; adeo vt arbos illa posset, exempli gratia ad mille annos vitam incolumem pro

Arbor vitæ.

trahere, post quos vita defecisset nisi de nouo degustata fuisset, tum enim adhuc ad mille annos vita conseruabatur & sic deinceps vnde non sequutura fuisset mors nisi quis ab eius arboris esu abstinuisset. Quæ certè doctrina nō est omnium Theologorum sed saniorum atque probatissimorum. Barcephas enim lib. de Paradiso Terrestri cap. 20. & Eugubinus in Cosmopœia eam arborem volunt symbolum tantum fuisse immortalitatis. Rupertus, S. Irenæus, Hilarius, Chrysostomus, Epiphanius, & inter recentiores Bellarminus gustatam semel arborem absolutam immortalitatem concedere censuerunt. Sed D. Thomas 1 parte, quæst. 97. art. 4 aliter definiuit, dixit enim semel sumptam arborem præseruare tantum potuisse ad determinatum quoddam tempus quo finito vel moriendum erat, vel denuo de illa arbore sumendum; ac præterea non potuisse prohibere mortem quæ ab extrinseco puta ab ictu, casu, gladio adueniret, sed eam tantum quæ ab intrinseco accederet, quæ nostra fuit propositio, quam insuper tenuere D. August. lib. 14 de Ciuit. Dei cap. 26. Lyranus, Caietanus, Lombardus, Tostatus, Gregorius de Valentia, & alij Quod autem vis illa esset naturalis, non supernaturalis, quod etiam ante & post Adami lapsum vigeret, ita luculenter expositum fuit ex variis Theologorum auctoritatibus à Pererio lib. 3. in Genesim, & nouissimè à Thoma Maluenda opere de paradiso voluptatis vt facem quæram meridie accendere, si aliquid velim viris diligentissimis superaddere. Quare amplius nihil addo prætet hoc argumentum. Si lignum vitæ vim habuit naturalem concedendi Immortalitatem, asserendum est in rerum natura posse dari aliquod præsidium aduersus mortem: Atqui verissimum est lignum illud vim illam habuisse; verissimum ergo quoque est dari posse in reum natura præsidium

aliquod aduersus mortem Vbi autem sit illud præsidium & vnde desumi possit an ex lapidibus, plātis vel animalibus nemini notum est; si quod nonnulli asserunt veritati non repugnat, quod est lignum vitæ esse in rerum natura, & quidem vel Thuiam, vel Musam arborem, certum ex ea arbore repetendum Enimuero hæc sunt quæ adduci solent ad probandum dari posse aliquod medicamentum morti deuitandæ: quæ tamen ad examen reuocata, ita vana sunt & Inania vt auctores pudere debeat tam futilis argumenrationis. Quod enim attinet ad ea quæ ex poëtis proferuntur, sese vel ipsa destruunt cum inuulnerabiles illos viros tandem occisos fateantur, cæteros vero alios pro diis falso habitos, Interiisse constet. Chymistarum autem artificia illa, delirantium somnia sunt, Imo vero detestanda deliria cum se ipsos non solum ludibrio sed infami letho exponant è quo nemo adhuc rediuiuus illuxit. Ernesti Achilles πάνοπλος vere est πανικὸς lymphaticus & nugarum plenus, cum omnia vanis superstitionibus & obseruationibus magicis aspersa sint. Quod apud nos Chymistæ pollicentur, id apud Chinenses immortalitatis illi artifices turpi & infami successu, cum nemo eorum qui artem immortalitatis profitentur alios vitæ diuturnitate excedat. Miror autem prioris argumenti artificium qui à minori concludit ad maius, cum è contra à maiori ad minus arguere deberet. Non est enim necessarium vt quis viuat ad mille annos, quod ad sexaginta viuere possit, cum nec necessarium sit vt quis in ventriculo conficiat centum panes, quod vnum aut alterum conficiat, quia à minori virtute ad maiorem nonquam valuit consequentia Alterum argumentū validius non est, supponit enim syncopem esse mortē cū sit potius mortis imago, A syncope liberamur quia nō datur separatio animæ à corpore, à morte nemo

redit quia facta est illa separatio Falso attribui Alexandro Aphrodis. opinionem illam ex Auerroe allatam pluribus ostendit Cigninius eamque variis rationibus oppugnat & expugnat citato opere. Plus difficultatis videtur inesse in exemplo de arbore vitæ adducto, id enim totum verum fatemur, & extitisse olim illud præsidium libenter admittimus cum Adam in statu innocentiæ creatus fuit: in quo si perseuerasset, vsu eius arboris munitus fuisset aduersus omnia senectutis tædia donec ad meliorem vitam fuisset assumptus At post lapsum visum est Deo hoc illi præsidium adimere, ne cogeretur in perpetua miseria & huius vitæ calamitate permanere: ideo vnà cum paradiso terrestri arbos illa è medio sublata est quæ sola suæ speciei fuit nec amplius in rerum natura existit. Vnde concludere licet cum Salernitanis nullum iam extare cõtra vim mortis præsidium, de his consule prædictos auctores ac Martinum Delrio disquisi. Magic lib. 2. quæst 23.

Saluiæ vires & nomen.

Venio ad alteram propositionem cui non erit difficile satisfacere, definita & explicata priori. Minimè enim dubitandum est *Saluia* non inesse vim aduersus mortem cum nullum extare tale præsidium in rerum natura constituerimus. Et quidem ante Salernitanos nemo tam impense Saluiã laudauit, nec vnde tanta illi accesserit gloria, augurari possum, nisi eius nominis habitam fuisse à Salernitanis rationem concedamus: quod colligi potest ex vltimo versu vbi eam *Saluatricem* quasi à *Saluando* dicta sit, appellarunt: Humelbergius enim comment. ad Apuleium sic vocatam innuit à Saluando vel quod oculorum claritati, & visui prosit, vel quod cordi auxilietur. Vnde quoque ab aliis appellatam *Corsaluium* dixit. Agrippa apud Aetium eam *sacram herbam* vocat, quod prægnantibus mulieribus cum fluidæ & laxæ sunt, sit salutaris.

Continet

Continet enim conceptum, vitalemque reddit, si succi eius heminam cum modico sale quarto postquam à viri concubitu abstinuerit die mulier potauerit, deinde viro misceatur, proculdubio concipiet. Aiunt etiam in quodam Aegypti loco post sæuas pestilentias, ab his qui supersunt ad eum bibendum succum mulieres cogi, plurimosque inde produci fœtus; quam ob causam inducti fortasse sunt Salernitani ad eam *Naturæ conciliatricem* deâ nominandam. Nihilominus alii non à *saluando* sed à *saliuando* Saluiam deducunt, quod ore contenta *salinam* moueat, alii vero à *Sale*, tum quod loco salis ad ciborum conseruationem esse potest, tum quod eius vsus in salsamentis optimis habetur. Græcis ἐλελίσφακος dicta quod retorrida semper, exucca & ob syderationem emarcida videatur, est enim ἐλελίζειν contrahere, inflectere, & σφάκος seu σφάκελος syderatio, malum in plantis. Pena mauult sic vocatam à medẽdis sphacelo emoriẽtibus partibus quibus propter benignitatem temperamenti calorem natiuum reuocat. Ab Apuleio cognominatur etiam *Becion*, & *Crosmis*, Becion quidem vel à candore foliorum quem habet cum tussilagine similem, vel quod tussiẽtibus auxilietur: Crosmis vero quasi crassos à fimbriatis foliis & exoletæ attritæque vestis modo asperis. Duo eius genera à Theophrasto recensentur satiuum vnum quod ἐλελίσφακον vocat, alterum agreste quod σφάκελον, nos aliam agnoscimus maiorem gallis *grande sauge* aliam minorem seu nobilem vulgò *sauge franche & sauge menue*, quæ σφάκελος est Theophrasti. Genera Saluiæ.

Temperamento est euidenter calido sicco hoc est gradu secundo licet Auicennas ex auctoritate Damasceni ad tertium vsque gradum calidam cõstituat, quod intelligendum arbitror de antiqua & admodum resiccata Saluia. Est præterea odorata, amara, gustu leuiter subastringenti, roborat, in- Temperamentum.

cidit, menses & vrinas prouocat, quodque admiratione dignum est stupefacit. Scribit enim Plin. l. 21. c. 26 eam pastinacæ marinæ ictus sanare, *torporem obducendo percusso* loco, sed & imposita cum vulnerum sanguinem cohibeat, pruritusque testium sedet decocta in vino, ac suffita menses immoderate fluentes & omne muliebre profluuium compescat, signum est torporis cuiusdam inducendi facultatem illi inesse.

Vsus in cibis. Frequens eius est in cibis vsus non tam vt alimenti quam vt condimenti vicem gerat. Eius interdum momentũ iusculis condiendis immittitur, hyemis maxime tẽpore cum olerum penuria est. Dicitur autem peculiare esse bubularum carnium condimentum, ea enim dum assantur, primò perfodiuntur, mox assatæ cum ea siccata, trita, aceto cocta eduntur, puto vt succus earum carniũ atrabilarius incalescat, durioresque fibræ attenuentur. Audio enim adiungi eã assatis alaudis qua vtilitate plane nescio. Sunt qui singulis diebus ieiuno stomacho eius aliquot folia mandunt, vel vinum quo macerata sit hauriunt, roborando stomacho, defæcando sanguini, cerebro expurgando. In quo tamẽ duo obseruanda veniunt, 1. vt ante esum sedulo lauetur, propter serpentium & præcipuè buffonum venenatam saliuam, quam in eam despuunt, dũ sub eius vmbra qua mirum in modum gaudent, stabulantur Ambros. Pareus l 20 c. 24. historiam affert duorum mercatorum qui quod Saluiã è proximo horto lectam in vinum mersissent, subita morte correpti sunt, *subterraneum foramen ad Saluiæ radicem inuentum totum buffonibus differtum, qui instillata aqua tepida illecti fidem fecerunt, venenum à se in plantam illã & saliua & vrina illatum fuisse.* Alterum est ex consilio Sauonarolæ desumptum tractatu 2. cap 4. de 1. b non naturalibus, is monet vt caueant sibi qui catarrhum patiuntur ab impositione Saluiæ in vi-

no, propterea quod vt ociter inebriet vnde maius nocumentum sequi potest, quam iuuamentum.

Tantæ vero est dignitatis in re medica Saluia vt Nicander in Theriacis ἀλθήεντα ἐλελίσφακον vocauerit hoc est, vt exponit Scholiastes, τὸν εἰς ὑγείαν λαμβανόμενον ὅ ἐστι θεραπευτικὸν, *medicam, & sanitati raparanda accommodatam herbam* Inter cæteros autem vsus commendatur à Salernitanis aduersus paralysim & manuum tremorem. Certe in capitis affectionibus à frigida materia originem ducentibus admodum valet, adeout non pauci obseruáte Cardano 2. de sanit. tuenda c 33. vertigine aut hemicrania, aut epilepsia, aut paralysi laborantes ex continuo saluiæ vsu præseruati, imo & curati fuerunt, ante cibũ à quatuor ad sex folia recẽtia ac tenera comedẽtes, & alii eius decocto vinũ diluẽtes sanitatem recuperarunt. Cætera prætermitto tum quod ad Therapeuticam pertineant, tum quia copiose à commentatoribus explicata Est quidem edule Nasturtium, sed de eo infra: quod Tanacetũ frixis ouis immisceri dicatur, non probo propter amatissimum & ingratissimũ eius herbæ saporẽ.

DE NASTVRTIO.

CAP. XXXIX.

Llius succus crines retinere fluentes
Illitus adseritur dentisque leuare dolorem.
Lichenas succus purgat cum melle perunctus.

Mac. l. 1. c. 11.

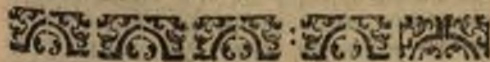
HIc agitur de hortis familiari herba Nasturtio, quod κάρδαμον Græci vocant quasi καρδάμον, quod caput tentet ac domet, Et referuntur tres ipsius facultates.

Prima, quod succus eius siue stillatitius liquor, capiti illitus, aut potus etiam capillorum defluuia sistat, præsertim si ex densatis infarctisq; meatibus orta fuerint. Crassos enim & pituitosos humores calefacit, incidit, & extenuat.

Secunda, quod dentium curet dolorem, præcipue si à frigida materia prouenerit, eam enim Nasturtium discutit.

Tertia, quod succus eius cum melle illitus lichenas, id est, impetigines, siue squamas cuti adhærentes, abstergat. Nascuntur eæ ex phlegmate potissimum salso, Sed Nasturtium intus assumptum omne phlegma pellit & expurgat: & mel quoque insigniter abstergit Nasturtii semen adurentis seu causticæ facultatis particeps est, sicut sinapi. Proinde coxendicis & capitis dolores, atque adeo quicquid aliud rubrificationem postulat, eo perinde atque synapi excalefiunt. Miscetur quoque remediis quæ exhibentur asthmaticis, quippe quod crassos succos valenter incidere valeat, velut & sinapi: nam per omnia ei simile est. Stomacho aduersatur, aluum turbat, ventris lumbricos pellit, lienem imminuit, partus exanimat, menses ciet, & Venerem stimulat. Illitum cum melle lienem extenuat, fauos expurgat, Serpentium venenis potum resistit, atque eos suffitu fugat. Carbunculos ad suppurationem perducit & rumpit Coxendicibus cum polenta commodè ex aceto illinitur tumores inflammationesque discutit Furunculos cum muria illitum ad suppurationem ducit. Vomitum flauæ bilis citat, eandemque per inferna seducit. Tradunt nonnulli Nasturtium vim vigoremque animi suscitare, ac proinde

de eos qui ipsum esitauerint ingenio ac mente promptiores fieri. Lege Plinium libro 19.cap. 8. Erasmi Chiliades in Prouerbio ; ἴθει κάρδαμον. Porro & herba arefacta similem semini vim possidet, humida vero & viridis propter aqueæ humiditatis admistionem multo semine inferior est, adeoque tunc mordacitas eius moderata est, vt cum pane ea vti liceat, ceu obsonio: plura Dioscorides lib.2.c.14. Plinius lib 20.c.13. Gal lib.7 c. 8. de simpl. medicam. facultat. Simeon Sethi in syntagm.& Auicen.2.canon.cap.509.

ANIMADVERSIO.

NOtissima plebi herba *Nasturtium* à narium tormento dicta, quod instar synapi acrimoniæ vehementia, os naresque vellicet. Inde quoque Græcum nomen κάρδαμον, qui enim aliquid acrius comedunt nares rugare seu conniuendo contrahere assolent. Quæque trahunt acri vultus Nasturtia morsu, inquit Virgilius in moreto, hinc deductum volunt παρὰ τὸ κόρας μύειν quod pupillas coeuntibus oculorum palpebris abscondat, vnde καρδαμύττειν *conniuere*. Alii malunt κάρδαμον vocatum quasi καρήδαμον hoc est κάρη δάμνον quod *caput tentet ac domet*. Cæteri denique ἀπὸ τῆς καρδίας deriuant, est enim & vtile cordi & animi torporem exacuens, cuius sedes ex peripateticorum sententia fuit cor : quod vero animum exacuat, testatur prouerbium ἴσθιε κάρδαμον *ede Nasturtium* in eos dictum, qui ignaui, hebetes & stupidi existunt, quasi esu cardami vigor animi suscitetur, Gallis dicitur *Creßon Alenois* Nomen.

quia perenni ſobole, mediis etiam brumæ rigoribus creſcit, tũ quia alit & in vſus cibarios venit.

Tempe-ries.

Naſturtii ſatiui (quid enim alias differentias recenſeam?) temperamentum admodum calidum eſt & ſiccum, proinde nonnulli ipſum quarto gradu reponunt, alii tertio quod veriſimilius eſt, alias commode edi non poſſet, etiam cum pane quo cũ datur pro obſonio, quod audiendum de humida ac viridi herba, quæ propter aqueæ humiditatis admiſtionem, acrimoniæ eſt leuioris, incidentis præterea eſt facultatis, acris ſubſtantiæ, ſtomacho aduerſæ, aluumque perturbantis: menſes quoque ciere dicitur, & vt notatum eſt, ὀξύνειν τὴν διάνοιαν ἐμποιεῖν, *mentem exacuere*. Scholiaſtes Nicandri eius virtutes ſic exponit κάρδαμον, δριμὺ, καὶ πληκτικὸν καὶ πυρῶδες, διὸ λειχῆνας ἀποσμήχει, λέπρας ἐκτρίβει, ἄνθρακας ῥήσσει, ἔμμηνα κατάγει, πρὸς συνουσίαν ἐπάγει, τὸ νεῦρον τῇ θερμότητι κινοῦν, *Naſturtium*, inquit, *acre, mordax, igneum propterea lichenas exterit, lepras abradit, anthraces rumpit, menſes mouet, ad coitum inuitat, virile membrum calore ſuo excitans.* Quæ poſtrema verba expendi ſedulo debent, quod vis illa

An exci-tet vene-rem.

excitandi venerem in controuerſiam adducatur. Plin. enim lib. 20 c. 13 Naſturtium venerem inhibere ſcripſit, cui aſſentitur Florentinus geoponic. l 12 c. 27. cardamum συνουσίας ἐφεκτικὸν vocans, hoc eſt veneris *compeſcendæ vim habens*. Adde quod ab Ariſtophane in θεσμοφοριαζ. vrinæ ſtillicidiũ dicitur inuehere: ait Cliſthenes ad Socratem Multum quidem tempus mingis tu, reſpõdet Socrates, profecto ô miſer στραγγουρίῳ γὰρ ἐχθὲς ἔφαγον καρδάμα. *vrina enim ſtillicidium patior, heri comedi Naſturtia.* ad quem locum Scholiaſtes ait ἐπισχετικὰ καὶ ἐφεκτικὰ οὔρων τὰ κάρδαμα καὶ πτυσμάτων *Naſturtia ſupprimere & cohibere vrinas & ſputa.* Quapropter fama eſt Perſas Naſturtio vſos quod apud ipſos turpe eſſet ex Xenophonte libro primo de Cy-

instituit. palam mingere & mungere, & spuere, quæ signa sunt κακεξίας quæque emendari melius non possunt quam Nasturtii esu; ὅθεν δὲ βέλτιόν ἐστιν ἴαμα πρὸς τὸ ἀπείργειν ταύτην τὴν ἀμετρίαν χρήσεως πτυσμάτων καὶ ἀπομυγμάτων ἢ τὸ κάρδαμον. Denique apud eundem Comicum in nebulis vis Nasturtio tribuitur attrahendi succum vicinarum stirpium, earumque alimentum ita subtrahẽdi, vt emarcescant penitus & emoriantur, quod ex his scholiastæ verbis deprehendes. κάρδαμα δὲ τῶν περὶ αὐτὰ φυομένων λαχάνων τὴν δύναμιν ἐπισπᾶται καὶ πᾶν τὶ ἐν ἐκείνοις ὑγρὸν ἐπισπώμενον αἴτιον τοῦ ξηραίνεσθαι καθίστασθαι. Atqui quæ tam potenter attrahunt, quæque adeo desiccant veneri inepta sunt, erit igitur Nasturtium prouocandæ veneri prorsus ineptum. Attamen Dioscorides libro secundo capite quadragesimo primo Simeon Sethi Nicandri vt dictum est scholiastes, Auicenna, Serapio, & plerique alii ἀφροδισιαστικὸν pronuntiant cum simile sit facultate & erucæ & sinapi, quod certe veritati maxime congruum est, cum idipsum experientia quotidiana confirmet. Quid ergo respõdendum Plinio? dicendum veram esse sententiam Plinii si sæpe & frequenter aut multa copia ingeratur, ac præserrim si vetus ac siccatum valde fuerit Nasturtium, suo enim tunc feruore, insignique siccitate semen genitale absumit & desiccat, quemadmodum eleganter insinuauit Macer de Nasturtio his versibus vere philosophicis.

Dicunt feruentes quod habent Nasturtia vires
Et siccas, hac re venerem ceu ruta coercet
Siccando semen, fuerit si sumpta frequenter.

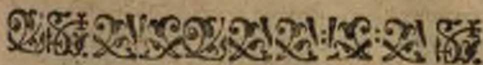
Ergo si rarus sit eius vsus, si viridis & humens assumatur modica quantitate dubio procul venerem irritabit suo calore, acrimonia, & flatulenta humiditate.

Vsus in cibis.

Ad vsum quod attinet in cibis: frequens ille fuit apud Persas & Spartanos: Et quidem Persarum pueri ad magistrum euntes ferebant domo panes in cibos, Nasturtium vero pro obsonio: quo etiam victu vtebantur Ephœbi licet paulo copiosiore. Ex quo quidem id consequebantur vt parcius meierent, spuerent & mungerent, sicut dictum est, ob Nasturtii caliditatem & siccitatem absumentis & discutientis superfluas corporis humiditates. Inde etiam Ammia. Marcellinus notauit Persarum cadauera ob victus parsimoniam durescere stipitum more, nec in saniem liquari; nostra vero mox cæsa tabescere ac putrescere, vt mortui nullius facies post quatriduum agnoscatur. Apud nos vero editur in acetariis vel conditum sale & aceto, vel aliis oleribus admistum, præsertim lactucis quarum frigiditatem emendat, sic autem apparatum suauissimi est saporis, sed exigui admodum nutrimenti. Esse enim κακοστόμαχον asseruit Dioscorides & difficilis coctionis, quod ex ructibus colligit quos longo ab esu interuallo suscitat. Dolorem quoque capitis afferre, succi esse praui, in cibo insignem concitare calorem Aetius & Aegineta prodiderunt vnde mirari subit cur ὀξύτερον διάνοιαν ἐμποιεῖν circumferatur, nisi id præstet in pituitosis qui crassis viscidisque humoribus oppletum habent & caput & ventriculum. Inter Nasturtia laudat Dioscorides Babylonicum, Milesium Antiphanes apud Athenæum Nicāder Medicum, per quod eius Scholiastes audiri vult οὐ βαβυλώνιον, ἀλλὰ τὸ περσικόν, Plin. vero Arabicū quod miræ sit amplitudinis. Commendant autem Nasturtium Salernitani ad defluuium capillorum, dolores dentium, & impetiginū curationem. Cum autem defluuii capillorum variæ sint causæ eam rescindit quæ à crassis, pituitosis, frigidisque humoribus ortum ducit, eos calefa-

Vsus in re medica.

ciendo, incidendo, extenuando, abstergendo & absumendo, quibus etiam nominibus cõuenit odontalgiæ, & impetiginibus consule Galenum lib. κατὰ τόπους & κατὰ γένη, cæterosque plantarum historiographos.

DE ENVLA CAMPANA.

CAPVT XL.

Nula Campana reddit præcordia sana, — Mac. lib. 1. c. 20.
Cum succo rutæ succus si sumitur eius,
Affirmant ruptis quod prosit potio talis.

HIc duæ referuntur facultates herbæ, quam ἑλένιον Græci vocant, Latini Helenium & Inulã Barbari Enulam officinæ Enulam campanã.

Prima, quod curet ac roboret præcordia: quo nomine iam exta in homine intelligenda veniunt, nempe os ventriculi, membra spiritus, & quæcunque cordi propinquiora sunt. Et hoc sane radice potissimum efficit. Ea enim calida & sicca atque odorata est, cum excrementitia humiditate: quapropter in eclegmatis cum melle temperata crassos ac lentos humores pectori pulmonique infarctos educit tussi orthopnϾæq; prodest. Omnis iræ dolorisque obliuionem inducit, cor exhilarat ac roborat. Ex ea vinum etiam conficitur, quod νεκταρίτης Græcis dicitur. Hoc contra stomachi & pectoris vitia & cordis exhumiditate & — Vinum Enulatum.

frigiditate imbecillitatem efficax est, excrementa in venis sanguini permista per menses ac vrinas expellit.

Secunda, quod succus eius cum rutæ succo permistus herniosis, hoc est, ruptis, quibus intestina in scrotum deuoluuntur admodum opituletur, & maxime quidem si herniosi ex flatuū multitudine euenerint: eos enim rutæ atque Helenii succus discutit. Radix prætetea Helenii stomacho prauis succis referto vtilis est in passo condita, obstructionesque iecoris atque lienis tollit. Trita potaque ad cruentas execrationes singularis est & serpentium morsibus medetur. Ruptis ac conuulsis omnibus confert. Folia eius ex vino cocta vtiliter illinuntur frigidis ac diuturnis partium affectibus, euiusmodi sunt nonnullæ coxarum passiones, ἰσχιάδας vocant, & exiguæ assiduæque articulorum quorundam præ humiditate procidentiæ ac luxationes. Plura Dioscorides l. 1. c. 17 Galenus l. 6 114. de simpl. med. facult, & Auicenna 2. Canon. c. 240.

ANIMADVERSIO.

An Helenium Venenatum.

Mirum est quod de hac planta à Salernitanis narratur, cum à Galeno inter venenata reposita sit. Scribit enim lib. de Theriaca ad Pison. cap. 10. si modo is liber Galeno adscribi dignus videatur, Dacos & Dalmatas *Helenium* telorum suorum cuspidibus aspergere, quod quidem illico ac contingit vulneratorum sanguinē, interimere potest, quamuis comestum Innocuum sit, nullumque incommodum ipsis afferat. Addit insuper idem au-

tot ceruos his telis confoſſos ſi ſtatim à venatoribus comedantur, innoxios eſſe, ſin minus venenatos & lethales ſerpente tractu temporis à vulnere per totum corpus tabo. Qui hanc Helenio nocendi poteſtatem tribuerit ab illo auctore alius nō eſt præter Paul. Aeginetam Galeni epitomatorem qui l.6 c.88 de Helen. hæc tradit ſuperiorib cōformia φασὶ δὲ, inquit, τοὺς Δακας καὶ τοὺς Δαλματας περιπλάσσειν ταῖς ἀκίσι τὸ Ελένειον τε καὶ νῖνον καλούμενον, καὶ οὕτως ὁ ἰλῆσαν μὲν τῷ αἵματι τῶν τιτρωσκομένων ἀνερεῖν, ἐσθιόμενα δὲ ὑπ' αὐτῶν ἀβλαβὲς εἶναι καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν id eſt, *aiunt Dalmatas cuſpidibus Helenium & Ninum dictu oblinere, idque vbi ſanguini vulneratorum obuenerit hominem occidere, comeſum vero ipſis innocuum eſſe & nihil mali efficere.* Quem locum ſic legendum credidit Delechampius vt pro ἐλένειον καὶ νῖνον ἐλλέβορόν τε καὶ ἀκονιτον ſubſtitueretur. *Cum*, inquit, *Helleboro albo adhuc Hiſpani vtantur ad eam rem: propterea id vocantes ſagittariorum herbam yerua del baleſtriero.* Attamen eiuſcemodi viri ingenioſiſſimi lectio vera nullomodo eſſe poteſt, tum quia conſtans eſt lectio ἐλενίου καὶ νίνου apud Galenum & Paulum; tum etiam quod non obſeruatum ſit comeſtum vnquam elleborum fuiſſe, ſed per modum medicamenti magna tantum cautione aſſumptum: tum denique quia non legimus elleborum à quoquam vocatum Aconitum: at ex autore lib. de Theriaca & ex Aegineta conſtat ἐλένιον & νῖνον ſynonyma eſſe, illud quidem græcorum proprium illud vero indigenarum hoc eſt eorum apud quos hæc planta naſcitur. Dalechampii error.

Quamobrem retinendam eſſe priſcam lectionem exiſtimo, dicendumque Helenium illud de quo auctor lib. de Theriaca & Paul. Aegineta loquuntur à vulgari herbariorum diſtinctam eſſe plantam; ac fortaſſe eandem cum illa quam

Aristoteles, siue quis alius lib 1 de plantis cap. 27. vocat βελίνιον, quæque si in Perside nascatur δηλητηριώδης existit, si in Ægyptum transferatur edulis est Hanc autem esse Perseam arborem multis cõiecturis adducor vt credam; primo enim veterũ omnium sententia est Dioscoridis, Plinii, Columellæ, Scholiastæ Nicandri Perseam arborem venenatam esse in Perside, in Aegyptum vero translatam edulem esse ac salutarẽ: deinde fieri potuit vt propter venenatam eius qualitatem Persæ tela sua venatoria ea oblinerent quã ob causam βελίνιον denominata est ἀπὸ τῦ βέλους à vulnere vel à sagitta, à vulnere quidem, quia vulnera ab ea inflicta lethalia erant, à sagitta vero quod eius maximus vsus ad sagittas inficiendas pertineret, ex quo forsan duo illa Galeni & Aeginetæ loca emendari possent, si pro Helenio βελίνιον substitueretur eadem cum Aristotele lectione, præterea certum est ex Diodoro Siculo libro primo biblioth. Perseam primo ex Aethiopia in Persidem translatam deuictis à Cambyse Æthiopibus, à Persis vero missam in Ægyptũ quod ea perituros multos existimarẽt vt refert ex Rholo Democriteo Nicandri Scholiastes, idcirco arbos ea quod in signum victoriæ ab Æthiopia in Persidem translata sit vocari potuit non νίνον vt legitur apud Galenum & Æginetam, sed νῖκον victrix herba ac triumphalis. Quod si coniectura nostra de βελινίῳ pro ἑλενίῳ minus probabilis videtur, erit forsan probabilior ea quæ pro ἑλενείῳ ἐλεεινὸν reponendũ suadebit, quasi stirpẽ dixerimus miserabilem. Est enim primo vt obseruatum est apud Aethiopas & Persas venenata & cũ cruciatu primum genita; dein vero pœnarum causa à Regibus Persidos in Ægyptum delata, vt eius vsu multi interirent, quod potentissimum est miserabilis ac detestandæ arboris argumentum. Enimuero licet isti de Persea στοχασμοὶ aliqua proba

bilitate non careant, non ita tamen mihi arrident, vt propterea velim asserere Helenium illud Galeni & Aeginetæ de Persea intelligendum: Imo vero vel helenium esse duco Aegyptium cuius meminit apud Dioscoridem Crateuas, vel vulgare nostrum quod ex Helenæ lacrymis Canopi Amyclæi nauium gubernatoris ab hæmorrhoide serpente demorsi exitium deflentis natum & denominatum tradunt, quod frequens esse in illis regionibus præter cæteros significat Fauorinus in lexico Helenium definiens *Βοτάνην τὴν ἐν Ἀλεξανδρίᾳ γινομένην herbam Alexandriæ nascentem* quæ vrbs ab ostio Nili Canopico non longè distat, Denominatio autem τῦ νίνυ vel barbara est, quales solent esse pleræque vel si ariolari licet corrupta à voce νεῖκος, quæ rixam & iurgium significat ad quod solent propensi esse qui helenium ederint. Non abs re erit locum afferre ex Ptolemæi Hephæstionis lib. 4. nouæ ad variam eruditionem historiæ qui extat apud Photium biblioth pag. 247. περὶ τῆς Ἑλενείου βοτάνης, ἣ ἐν Ῥόδῳ φύεται· ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς Ἑλένης ἐπωνομάσθη. παρὰ γὰρ τὴν δρῦν ὤφθη φυεῖσα, ἀφ' ἧς ἑαυτὴν ἀπῆγξεν Ἑλένη καὶ ὡς οἱ φαγόντες αὐτῆς πάντως εἰς ἔριν καθίστανται. *Narrat* inquit, *De helenio herba, quæ in Rhodo nascitur, ab helena nomen hanc sumpsisse visam enim ad eamdem nasci quercum, ex qua se helena strangularit, quin & eam qui ederint ad rixam omnino concitari.* Quod autem dicat Galenus mixtum sanguini vulneratorum animalium helenium lethale esse, fidem fortasse non excedit, cum multa intus sumpta, salutaria sint, quæ exterius admota sanguinique affusa cum fuerint, solent esse venena *venenum serpentis*, inquit Celsus lib. 5. cap. 27. *vt quedam etiam venatoria venena quibus Galli præcipue vtuntur, non gustu sed in vulnere nocent. Ideoque colubra ipsa tuto estur, ictus eius occidit, & si stupente ea (quod per quedam medicamenta circulatores faciunt)*

in os digitum quis indidit, neque percussus est, nulla in ea salina noxa est. Celso adsentitur Plinius lib. 29. cap. 4 his verbis de veneno aspidis scribens, *Sed & venenum earum si sanguinem attingit aut recens vulnus, statim interimit, inueteratum vlcus tardius: de caetero potum quantalibet copia non nocet, non est tabifica vis. Itaque occisa morsu earum animalia cibis innoxia sunt.* Nonne tuto & impunè sinapi & piper eduntur, quæ cuti affricta rubores vesicasque excitant? hinc factum est vt nonnuli duo genera venenorum constituerint, alia externa foris nocentia tantum, quæ satis accommodato vocabulo à Gallis *Venins* vocantur; alia introassumpta & deuorata, quæ ab iisdem dicuntur *Poisons* Cæterum locus ille Celsi occasionem nobis præbet sciscitandi quæ essent illa venena venatoria quibus Galli vterentur: Plinius li. 27. c. 11. *Limeum* esse herbam ait, qua sagittas suas in venatu tingebant medicamento, quod venenum ceruarium dicebatur: Libro vero 25 cap. 5 *album* esse dixerat *helleborum*: Aristoteles autem lib. de mirabilibus auscultationibus *Xenicum* cuius antipharmacum esset folium καρδίκιον: verior autem est eorum opinio qui eos vsos *helenio* seu *βελενίῳ* asseruerunt nomine deducto à Bele seu Beleno qui prisco Druydarum idiomate Apollinem significat cui dicatæ erant sagittæ; dicebatur ergo illa herba vel sagittalis, vel Apollinaris sed cuius speciei esset nondum à Doctis definitum, mihi vero prorsus ignotum, quo fit vt omissa hac meditatione prolixius iam à me instituta, ad Helenij nostratis historiam me conuertam.

Nomen helenij

Quæ ergo à vulgo herbariorum Enula Campana appellata est eam à Græcis ἑλένιον seu ἐλένειον dictam monuimus, nomine ab helena illa formosa & famosa muliere deducto, vel quod ex eius lacrymis enatam fingant ex ethymologio, vel quod iuxta eam plantam strangulata sit, ex Hephæstione,

vel quod ab ea plantata sit aduersus serpentium venenum ex Æliano lib 9. capite vigesim. prim. & Eust. in 4. Odyss. Malunt tamen alij denominatam ab insula helena in qua laudatissimum nasci helenium tradit Plinius lib. 21. cap. 10. Latini inulam Campanam dicunt vel quod in Campania optima produceretur, vel quod mediis in campis cresceret. Dioscorides addit à Romanis *Terminalium* dictam fuisse forsan quod firma non minus esset radice quam Deus ipse Terminus quem nulli deorum cedere voluisse narrant Romanorum historiæ. Differentiæ Helenij duplices sunt, vulgare scilicet Helenium, & Aegyptium: vulgare denuo duplex satiuum & agreste. Quibus autem notis inter se distinguantur, examinandum Botanicis relinquo, qui ex Plinio libro decimo nono, ac vigesimo capite quinto, necnon ex libro vigesimo primo capite decimo & vigesimo primo plurimas notas iis quas Dioscorides, Theophrastus & Galenus attulerunt dissimiles seligere poterunt. Generat.

Præstat Helenij vulgaris temperamentum in medium proferre & vsus in re cibaria maximos ad Salernitanorum sententiam confirmandam explicare. Esse vero temperamenti non primo statim occursu calfacientis, siccantisque non exactè ob humorem excrementium scripsit Galenus; radix odorata illi est, subacris, amara, tenuitate partium pollens qua vrinas, menses, hydropicorum aquas mouere circunfertur. Eam herbam per se sumptam vt stomacho inimicissimam agnouit Plinius libro decimo nono capite quinto, sed cum dulcibus mista est, saluberrimam. *Pluribus*, inquit, *modis austeritate victa gratiam inuenit, Namque & in pollinem teditur arida, liquidoque dulci temperatur, & decocta posca aut asseruata, vel macerata pluribus modis & tunc mista defruto, aut subacta melle vuisue passis aut pinguibus cariotis. Alio rursus modo cotoneis malis* Tẽperies

vel tibis, aut prunis, aliquando pipere aut thymo variata, defectus præcipuè stomachi excitat, illustrata maximè Iulia Augustæ quotidiano cibo. Ab ea dulcedine *nectaris radix* à nonnullis cognominata est quæ vt insuper obseruat idem Plinius lib. 21. cap. 21. *fauere creditur formæ cutem mulierum in facie reliquoque corpore nutrire incorruptam, præterea vsu eius quandam gratiam iis veneremque conciliari.* Attribuunt & hilaritatis effectum eidem potæ in vino, *eamque quem habuerit nepenthes illud prædicatum ab Homero, quo tristitia omnis aboleatur.* Quibus verbis Plinius non

Vsus.

significat helenium fuisse pharmacum quod Helena apud Homer. 4. odyss. in vinum coniecit, sed docet ipsum, effectum eumdem habere quem habuerit illud Helenes pharmacum quod supra buglossum esse astruximus. hos vero effectus conciliandæ formæ, augendæ gratiæ, prouocandæ hilaritatis, abigendæ tristitiæ, stimulandæ appetentiæ quomodo præstabit nisi sana reddēdo præcordia quibus valentibus humores & spiritus toto corpore luxuriant, lasciuiunt, ac exultant, languentibus vero & ægris deprimuntur & exarescunt.

Oribasii error.

Quod autem supra dixi radicem helenij, amaram esse, tractum ex Oribasio qui pro ὑπόδριμυ legisse videtur apud Dioscoridem ὑπόπικρον cum veri simile non sit prætermissum à Dioscor. non leuem amarorem helenii qui ab auctoribus aliis omnibus huic radici vel gustu indice tribuitur ex obseruatione Sarraceni ad cap. 27 lib. 1. Dioscoridis. Silentio præterea non inuoluam alium qui in vulgatis Dioscoridis codicibus serpsit errorem, cum ex eo emendato loco verum helenii ethymon elici possit, legitur apud Dioscoridem nasci hele-

Diosco. emendatus.

nium ἐν ἀνίκμοις τόποις id est locis minimè vliginosis, cum legi debeat ἐνίκμοις maximè vliginosis. Præterquam quod enim omnibus compertum est talibus locis helenium delectari; certum est Serapionem

pionem humentibus locis nasci Heleniũ ex Dioscoride scripsisse: necnon etiam Vincentius speculi naturalis lib. 10. cap. 66. *Montuosis*, inquit, *& umbrosis nascitur locis & in humidis & in hortis.* Ex quo forsan non male asseremus dictum Helenium quod ἐν ἕλει hoc est *in palude* nascatur, video enim à veteribus Helenæ illius græcæ proprium nomen Echo fuisse, quod aliorum illa vocē imitari egregie posset, sed postea Helenam appellatam quod eam Leda ἐν ἕλει *in palude* edidisset. Cæterum Galenus lib. 8. de composit. medicam. secundum locos cap. 7. meminit, alicuius antidoti ad hepaticos & ictero laborantes quam *Nectaream* vocat ab Helenio quod recipit; Dioscorides quoque l. 5. c 44 modum conficiendi *Nectarites vinum* ex Helenio tradit, quasi ea herba ob singulares effectus cum fictitio illo deorum nectare sit comparanda; sane eam *nectarium* illud esse volunt à Mercurio inuentum & Vlyssi traditum, cuius prædulcis cremor hilaritatem facit Hippocratis testimonio apud Hermol. Barbarum in Corollario cap. 18. sed de Helenio satis: plura vide apud eundem Barbarum, Matheolum, Marcellum, Cornarium comment. in l 8. de compos. medicam. secundũ locos, Ruelliũ, Bisciolã horarum subsecivarũ t. 2. l. 1. c. 17.

DE CÆPIS.

CAP. XLI.

De cæpis Medici non consentire videntur,
Fellitis non esse bonas ait ipse Galenus.

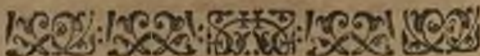
Phlegmaticis vero multum putat esse salubres.
Non modicum sanas Asclepius asserit illas,
Præsertim stomacho pulchrumque creare colorem,
Contritis cæpis loca denudata capillis
Sæpe fricans, cæpitis poteris reparare decorem.

AGitur hoc in loco de Cæpis: Ac primo quidem dicitur, medicis de natura earum nondum satis constare. Nam ipsorum quidem phlegmaticis ex vsu esse tradunt, quidam vero minime. Galenus libro secundo de aliment facult. cap. 71. cholericis admodum nocere, phlegmaticis vero prodesse, his attestatur verbis: Abstinendum ab assiduo vsu omnium acriũ, ceu cæparum, porri, & alii, & potissimum cum is qui ipsis vescitur, natura fuerit biliosus. Solis enim qui vel succum pituitosum vel crudum & crassum ac lentum acervarint, cibi eiusmodi sunt accommodati. Siquidem cæpæ, vt Galeno libro septimo de simpl. medic. facult. cap. 58. placet, in quarto calfaciunt excessu. Quo fit vt calidis, quales cholerici cum primis existunt, vehementer officiant. Rhazæ vero lib. 3. ad Almansorem cap. 18. superfluos humores & phlegma in stomacho generãt. Quod de illis maxime intelligendum, quæ crudæ manduntur. Earum namque essentia crassarum est partium, & mali succi. Porro per fellitos, quemadmodum Cornarius noster in cap. 7. lib. 1. Macri discerte admodum monuit, biliosos hoc loco accipere oportet, id est, τοὺς χολώδεις, sicut phlegmaticos, pituitosos. Deinde vero cæpas phlegmaticis multum prodesse traditur. Corpus enim calefaciunt,

humoresque crassos ac glutinosos in ipso coaceruatos concoquunt, attenuant, incidunt, ac detergunt. Quin eadem etiam ratione stomacho frigidis, crassis, ac glutinosis humoribus grauato vtiles sunt, & ad validum colorem, veluti testis est apud Plinium lib. 20. c. 5. Asclepiades proficiunt. Neque enim fieri potest, vt viuidus ac floridus sit faciei color, vbi ventriculus crudo, pituitoso ac prauo succo refertus fuerit. Tertio demum loco adseritur, contritarum ceparum succo pilos siue crines locis glabris ac denudatis restitui, si eo sæpius perfricentur: & maxime quidem, si ex densatis infarctisque meatibus & materiæ sub cute detentæ corruptela, glabrities euenerit. Cepæ enim caliditate sua meatus aperiunt, materiamque prauam sub cute detentam non solum digerunt ac resoluunt, sed meliorem etiam in locum eius substituunt. Quapropter alopeciæ succo earum conuenientissime perfricantur. Celerius enim, vt Dioscorides libro 2. capite 137. Galenus loco paulo ante citato, & Alexander Trallianus libro 1. cap. 2. testantur, quam Alcyonium pilos euocat. Vnde infertur tandem capitis decorem, quem Q. Serenus capitis honorem vocat, eo reparari. Capitis porro decor, capilli sunt. Cepæ præterea semen genitale gignunt, & Venerem stimulant, vrinam cient, appetentiam ante alios cibos sumptæ excitant: sed largiore cibo capitis dolores faciunt, sitim mouent, fastidium pariunt, ruborem faciei inducunt, saliuam multam generant, & rationem, vt aliqui ferunt, lædunt. Succus illarum cum melle illitus, oculorum hebetudinibus argemis nubeculis, & incipientibus suffusionibus auxiliatur. Quin etiam canis morsibus idem cum aceto, ruta, & melle illitus confert: quare hi quoque duo versus à quibusdam his additi sunt,

Appositas perhibent morsus curare caninos
Si trita cum melle prius fuerint & aceto.

plura de his capite de lethalium venenorum remediis.

ANIMADVERSIO.

Inter bulbosas plantas & capitatas quas græci γίλγας, ἀγλίτας ϗ ἀγλίδια latini *capitula, bulbos, nucleos & spicas*, vocant primum dignitatis locum obtinent *Cape Allia* & *Porrum* de quibus sequētibus capitulis disputatio à nobis instituetur, Prius tamen meminisse debemus quos hic bulbos vocamus de omnibus iis plantis intelligendos esse tum quæ ex multis capitulis cohærentibus coagmentatæ sunt, tum quæ rotundæ suis membranis tunicantur: nec nomen illud ad quandam specialé stirpem accommodandum esse, quemadmodum à veteribus præstitum fuit: habuerunt enim Prisci illi genus plantæ quod *Bulbos* specialiter vocabant quos nobis esse ignotos certissimum est, quorum in cibis vsum descripsit Gal. l. 2 de aliment facultatibus c 66. Diosc. l. 2. c. 565. Theoph. l 7. de historia plant c. 13 & Martialis in Xeniis qui stimulandæ ueneri eos idoneos insinuat.

Quid bulbus.

Cum sit anus coniux, cum sint tibi mortua membra
Nil aliud bulbis quam satur esse potes.

Verum sicut genus illud plantæ ad vllam eorum bulborum speciem qui hodie in vsu sunt, reuocari nequit, sic eius virtus & facultas ad nostrorum bulborum facultates aptissimè accommodari potest, vt enim bulbi veterum substantiæ erant crassioris & lentæ, facultatis amaræ & insigniter austeræ, fla-

bulborũ vires.

tur venereā & cibi appetentiam excitantis, ſucci non boni,ſed craſſioris: ita & bulborū noſtrorum maior pars quibus etiam acre plurimum ammiſtū ineſt,ſed in quo differunt & conueniant ex ſingulorum hiſtoria commodius obſeruabitur.

Eſt ergo *Cepe* ſeu *Ceba* à capitis magnitudine aut ſimilitudine, vel quod in caput creſcat denominata latinis,quemadmodum græcis *κρόμμυον* vel *παρὰ τὸ κρομμύειν τῶν ἰδόντων quod oculos comedentium feriat ac mordicet*,ita vt lacrymas exprimat & conniuere cogat ex Ariſtot ſententia probl 22, ſect. 20. vel *παρὰ τὸ χρίω καὶ ὄμμα ex oculorum offenſione ac læſione* quam affert. Galli Cepam vocant *vn Oignon* quaſi *vnionem* dixeris,quo nomine appellatā fuiſſe eam cepam quæ non fruticat,neque habet ſoboles adhærentes ſcribit Columella l.12.c.10.ſic vt *oignon* dictum ſit quaſi *vnion* ſonantibus n.&. i. velut ign.cuius pronuntiationis rudimenta etiamnū extant apud Hiſpanos quibus ſic notata littera g̃ ſonat perinde ac ign. Porro hæ omnes ethymologiæ formam ac proprietates nonnullas ceparum perbelle explicant.Nam & caput figura ſua orbiculari æmulantur,& nonnunquā magnitudine ſua caput exæquant,quod in pleriſque accidit, quæ in agro Aurel.*afferta vnionaria* dicto & in Belgio ad D. Altomari oriuntur : deinde quod vnæ & ſingulæ non plures ſuccreſcant *vniones* appellatæ ſunt,quod intelligendum de *capitatis* quæ deponuntur, non de *ſectilibus* quæ ſeruntur , præterea certiſſimum eſt cepas lacrymas excitare,cuius rei rationē protulit Ariſtot.loco adducto.quærit enim cur cepe & obiecta oculis & comeſta lacrymas moueat cum origanum aut naſturtium quod cepe ipſa acrius eſt id non efficiat, reſpondet ergo ea lacrymas excitare quæ mordicāt,ſimul humida exiſtunt, ac etiā lenta eiuſcemodi enim ſubeuntia ac irreptantia ſuum ob entorem atque tenuitatem dolorem mouent , ac

Cepe nomen.

Proprietates.

Cur lachrymas eliciat.

proinde humorem tabificant. Talis vero est cepa vt in se humidum vaporosum contineat, deinde candidum subtile ac mordicans; & demum viscosum nonnihil, quod non inuenire est in Nasturtio licet cepa ipsa acrius existat: volo tamen te obseruare Aristot. hoc loco de iis tantum loqui quæ cõtactu potentiali, non actuali ac corporali & vt loquuntur Græci quæ δυνάμει non ἐνεργείᾳ lacrymas mouent Nisi enim ita intelligeretur ignorãtiæ argui posset, cum certissimum sit inditum, atque admotum oculis Nasturtiũ lacrymas excitare quod commune est cum aliis omnibus quæ tertio ordine calefaciunt & desiccant; imo vero quo potentius aliquid calefacit & desiccat, eo citius oculis impositum lacrymas mouet: est enim illud substãtiæ mordacis ac lancinantis, ex quo primùm calor mox dolor, dein humoris expressio excitatur At eiuscemodi calida & sicca si dũtaxat non immitterentur oculis sed exhiberentur tantùm & obiicerentur, id non efficerent: tum quia destituta viscoso humore adhærere non possunt oculis ad actionem suam promouendam, requirunt ergo illa cõtactum corporalem seu inhærentiã actualem quæ viscositatis rationem expleat: quod quidem non necessarium est in cepa quæ quod humida sit vaporem de se dimittit in aerẽ, quod viscida & tenax aerem vapore suo imbutum & ad oculos delatum sic agglutinat oculis & affigit, vt otium habeat, calefaciendi, mordendi, pungendi & præmendo exprimẽdi liquorem oculorum. Deniq; proprietas cepæ ethymo significata, est oculorum læsio atque offensio, qui tamen effectus absque controuersia non est cum grauissimos habeamus auctores qui oculis cepam prodesse dixerũt. Inter quos primus est Hippocrat. qui l. 2 de diæt. κρόμμυον τῇ ὄψει ἀγαθὸν *cepam oculis commodam* pronuntiauit. Ab eo Dioscorides l. 2. c. 181. Galenus 7 de simpl. Plin. l. 20. c.

An oculis noceat.

s. cum caligine mederi dixeriut, vnus Sotion apud Constant. l 12 de re rust c 31. ἀμβλυωπίας ποιεῖ τὸ κρόμμυον asseruit hoc est *caliginem afferre*, non vero vt male vertit Cornarius *ad visum obtusum facere* Est enim cepa re vera oculis inimica & capiti infesta ob vapores ac fumos quos suscitat & ad caput emittit. Est præterea praui succi crassioris ac flatulenti, vt idcirco mirum non sit si eius esu largiore offendantur oculi & caput Esu dixi, quia non assumpta sed admota oculis eos iuuare potest: quemadmodum Hippocrat Galenus & alii obseruarunt. Sic enim cum Sotione eos conciliari posse existimo, si de illius esu Sotio, si de applicatione alii audiantur. Plin. certe clarissimis verbis rem complexus est scribens *olfactu ipso & delacrimatione caligini mederi cepam magis vero su:ci inunctione*, quod & Diosc & Galenus annotarunt Quod vero Sotio de esu ceparum intelligatur patet ex eius verbis quæ ex nostra emendatione sic legi debent ἀμβλυωπίαν δὲ ποιεῖ τὸ κρόμμυον ἐδιδόμενον, ὀπτὸν δὲ βῆχα θεραπεύειν δύναται, id est, *cepa vero exhibita caliginem oculorum parit, assata tamen tussim curare potest*, quo loco ἐδιδόμενον opponitur ἀναχρισμένῳ de quo ante egerat sicut apud nos *assumptum admoto*, sed de his abunde.

Cornarii error.

Auctor geopon. correctus

Differētias ceparum qui voluerit omnes exequi longa disputatione indigeat cū aliæ à colore, à magnitudine aliæ, aliæ ab acrimonia, teneritudine, satione, māgonio, aliæ à figura, solo, regioneue repetantur. Nobis non tantum otii suppetit, nec video quid inde luminis huic capiti accedat, si omnia ceparum genera veteribus nota recenseam. Contenti simus sola earum enumeratione quarum vsus est hodiernus. Has in triplici præsertim obseruo esse differentia aliæ enim maiores sunt solo bulbo commendatæ quæ simpliciter vniones

Genera ceparum

vocantur: aliæ minores sunt vna radice multiplices quas *Ascalonias* siue *Ascalonitides*, *Megarēses*, *Palæstinas*, seu *Setaneos bulbos* cum latinis vocare possumus, cum Gallis *des Eschalottes*, seruatis prisci nominis Aschalonias vestigiis. Tertiæ *sectiles* dicuntur quod sæpius resecentur, Græcis γήθυα Gallis, *Ceboules*, *Siboules*, *ciues*, & *ciuons*, quarum folia vna cum bulbulis expetuntur frequenter in acetariis.

Tempe-ramentū Cæparum temperies in quarto ordine est excalfacientium siccitatis autem est non exquisitæ, tum quia nonnulla humiditate turgent, tum quia flatulentæ existunt, crassarum insuper sunt partium crudarum & lentarum, quibus tamen facultas inest tenuandi, incidēdi, ac venerem exstimulandi. Acres vero omnes cepæ sunt, quamuis aliæ aliis minus. Magnæ seu capitatæ acriores ascaloniis hæ sectilibus, crudæ coctis, recentibus ac virentibus siccæ, albæ, fuluis, fuluæ rubentibus præsertim in Hetruria, vt obseruauit Matheolus aduersus Dioscoridem qui flauas candidis acriores adstruxit.

Vsus in cibis. Mira ceparum commendatio & gloria cum Aegyptiis quondam nefas fuerit porrum & cepe dentibus attingere.

Porrum & cepe nefas violare ac frangere morsu
O sanctas gentes quibus hæc nascantur in hortis,
Numina! ait Iuuenalis satyr.15.

Ab illo enim falso cultu quo pro Deo cepam prosecuti sunt Pelusiotæ Luciano in Ioue Tragœdo & Plinio l.19.c 6. testibus, ea sacerdotibus Aegyptiis superstitio fuit vt crederent à cepa abstinendum, quia eius esus neque castimoniam exercentibus commodus erat, neque dies festos celebrantibus: Illis quidē quod sitim crearet, his quod lacrymas eliceret, ac præterea etiam quod sola hæc ex plātis Luna decrescente vigere & augescere soleret ex Plutarcho opusculo de Iside & Osiride, & ex Cælio

Calcagnino de rebus Aegyptiacis. Contra quod Aegyptij senserint mandi copiosissime cepam visũ est Sotioni apud Constant. loco citato, cum iis qui singulis diebus cepas teneriores selectas ieiuni cũ melle comederint, integrã valetudinem polliceatur. Et profecto Diosc. l. 2 cepas appetentiam cibi excitare dixit, aluo commodas esse, & expurgare, sed excitare sitim atque nauseam parere. Quibus verbis induci aliquis posset ad sciscitandum quomodo appetẽtiam cibi excitare valeant, cũ nauseã parere soleant. Cui responsum nolim cum Ruellio atque Hermolao Barbaro ὄρεξιν illam seu appetentiam non de cibi sed de veneris cupiditate audiendam. Hactenus enim nemo est qui ὄρεξιν ad venerea traduxerit, sed ad ciborum appetentiam quod apprime cognouit Poëta latinus eo vsus vocabulo in hũc sensum *rabidam*, inquit, *facturus orexim*. Satius itaque est cum Cornario respondere prius illud de moderato, posterius de nimio ceparum esu accipiendum. Tam enim certum est gulæ stupidæ irritamentum esse cepam, parce sumptã, quam verissimum eandem largius ingestam ἀσώδη esse hoc est, *fastidium ac nauseam facere*. Porro cum ἀσώδεις ægri dupliciter fiant, primo scilicet cum vires à corpore ita grauantur, vt nullam decubitus formã facile ferat æger, sed anxie se iactet & commoueat; secundo cum os ventriculi à vitiosis humoribus ita commordetur, vt nausea & fastidium ciborum sequatur, de priori illa anxietate non est accipiendus ille ceparum effectus sed de posteriori, qui proculdubio sequitur vel acrimoniam ceparũ vellicantium os ventriculi, vel earundem copiam ventriculum ipsum grauantium, vel deniq; halitũ & flatum qui ab eisdem excitatur, & ori ipsi offertur non sine tædio vt optime prodidit Pliu. l. 19. ca. 6 hinc Suidas vocabulum κρομμυοξυρεγμίας ἀντὶ τῆς ἀπεψίας pro cruditate positum obseruat ex eo Anxietas

quod acer fœtidus & ingratus sit ructus eorum qui cepas comederant. quin & γυλιος hoc est *pera militaris* δυσώδης dicta fuit, hoc est *maleolens* propter gestationem ceparum in ea repositarum; cepas enim ad bellum ferre solebant milites, ac inter cibos castrenses enumeratæ sunt à Socrate in Xenophontis symposio, vtpote quæ bellatorum vires exacuerent. Imo vero à fœtore ceparum prouerbium fluxit κρόμμυον ὄζειν *cepam olere* ad eos detortum, qui sordidi, illoti, & illiberales existunt. Probulus apud Aristophanem in Lisistrata vetulæ cuidam dicit, *...lo te o vetula osculari*, κρόμμυον τ' οὐκ ἐδῃ *cepam enim non edis*, ac proinde malum odorẽ ore non spiras. Quocirca non absurdum esset ad
Dioscor. correctus sententiam Dioscoridis illustrandam loco ἀσώδης, δύσωδη substituere, clara enim sententia & à contradictione penitus aliena. Vt vt sit tamen certum est & delitiis habitam cepam, & salubritati non ineptam: docuit Asclepiades salubrem eam adeo vt de ea dictum sit ... γενηση κρόμμυον λαβὼν *sanus eris si cepe tantum sumpseris*. Quædam autem gentes cepis delectatur: Vascones, Aruerni, Belgæ, Angli totaque Rusticorum natio earum condimento mire capiuntur. Quidam etiam gallinaceos pullos, perdicesque ex embammate cepato mandunt: alii crudis delectantur; multi sub cineribus coctas ex oleo acetoue esitant, frigunt plerique, decoquunt nonnulli, terunt, exprimunt, torrent, minutim concidunt, miscent, miris denique modis conficiunt. Adiiciuntur salutariter leguminibus, piscibus crassis, flatulentisque eduliis, discutiunt enim flatus & crassum crudumque succum qui ab his gignitur dissipant. Sed modus adsit oportet & delectus.

Nec maiori copia ingerantur, nec sine coctione. Interdicantur vero biliosis naturis, ventriculo calidioribus, imbecilloque cerebro prædi-

ctis. Ab illis studiosi literarum abstineant quum αὐτοὶ τοῦ λογιστικοῦ βλαπτικοὶ hoc est mentis & rationis perturbatrices prohibeantur. Traditum à Muesitheo medico apud Plut. 26 quæst. causarũ naturalium eum qui ab initio inflammationis pulmonum cepas cõcupierat ex morbo seruatum, qui vero ficus optarat interiisse, præterea quod appetitus ipse temperamenta, temperamenta vero affectiones sequantur. Notum Biantis apophtegma apud Suidam qui Alyattæ Regi per nuntium missum denuncianti, vt quamprimum ad se veniret, respondit ad hunc modum ἐγὼ Ἀλυάττῃ κελεύω κρόμμυα ἐσθίειν quibus verbis rusticitatem homini exprobrabat, ceparum vero inutilem vsum præter lacrymas excitandi virtutem designabat, in quo tamen errasse Biantem ex dictis notũ Multa alia de cepis habent Aristot. sectione 20. problem. Mizaldus l. 2. de secret. hortorum & campo 2. Alexi Kepi. Petrus Hispanus com in Isaacũ. Cæl. Rhodiginus & Botanici omnes ex quibus multa adduci possunt ad probãdos omnes effectus qui in hoc capitulo ex Macro poëta transcripta enumerantur: nobis quæ ad rem alimentariam pertinerent sufficit perstrinxisse.

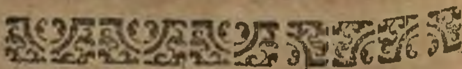
DE PORRO.

CAP. XLII.

REddit fœcũdas mãsum persæpe puellas Mac. l. 1. c. 6.
Manantemque potest naris retinere cruorem
Vngas si nares intus medicamine tali

QVo hoc in loco porri referuntur proprietates ac prior quidem quod impraegnandi facilitatem vtentibus mulieribus pariat atque ne abortiat grauidæ prohibeat. Quod sane magni etiam Hippocratis autoritate Plin. l. 20 c. 6. in hunc modum scribens confirmat. Hippocrates de morbis mulier. l. 1 & 2. & alibi sæpius sine alia mistura dari iubet, vuluasque contractas aperire putat, fœcunditatem etiam fœminarum hoc cibo augeri. Idque non in cibo tantum siue potu, sed illitum quoq; & foris admotum præstat. Ponitur enim in aceto & marina aqua eius coma, decoctoque illi insidentium fœminarum præclusi duratique loci vtiliter fouentur, folia quoque porri muliebres locos, qui nimio humore madescentes fœtũ haud continere valent, egregie purgant. Item ex abortu profluuia sistit, poto succo cum lacte mulierum.

Altera quod sanguinẽ è naribus ẽrumpentem sistat, & maxime quidem succus eius cum aceto addito thure aut eiusdem manna, vel galla aut mentha. Idem quoque sanguinem reiicientibus cum gallæ aut thuris farina vel acacia auxilio est. Quin etiam potæ seminis drachmæ duæ cũ paribus myrthi baccis veteres sanguinis ex pectore reiectiones sanant. Acrimoniã enim quandam habet porrum, & adstringendi aliquam vim, sed semen acrius est; plura infra cap. de antidotis venenorum.

ANIMADVERSIO.

Nomen. AFfine cepis est *Porrum*, adeo vt demptis tunicarum inuolucris capitulum eius interius *Cor* vocatum cepam perbelle referat, foliis alias floribus, caule & semine non multum dissimile à

calore Græci nomen illi dederunt πράσον quasi πράσιον siue πράσινον hoc est *viride* vocantes, Latini vero vel quod *porrò eat* & longè lateque propagetur, vel quod callorum ossium capitis ferruminatorum concretionem æmuletur denominarunt. dicitur & à Iurisconsulto Scæuola l. 58 ff de vsufruct *porrina* eodem Ethymo. Genera eius nonnullis duo *capitatum*, & *sectiuum*, aliis quatuor additis ampeloprasso, seu Syluestri, & primario seu exili quod Itali purisellum hoc est intactum nominant. Vt cepa sic porrum acri virtute donatum est proinde corpus calefacit, attenuat, crassos in eo humores incidit: est vero calidum & siccum gradu tertio, flatulentum, κακοστόμαχον, difficilis digestionis, succi praui, κεφαλαλγὶς, menti & oculis tenebras offundens. Non possum idcirco probare eius vsum in cibis frequentem, licet nonnulli eo vsos saluberrimè se profiteantur, Thadæus Florentinus magni nominis Medicus ante cibum cum sale ipsum præsumebat expurgando à crassis viscosisq; humoribus stomacho, prouocandæ appetentiæ, aluoque soluendæ. Illi quoque auctoritatem dedit Nero mandens ipsum ex oleo statis mensium diebus ad conciliandam vocis præstantiam dum pro ea certaret cum Phonasco, per quod tempus nihil aliud ac ne panem quidem sumebat, vt prodidit Plinius lib. 19. cap. 6. Sic & perdices narrat Aristoteles porro vesci canoræ vocis gratia locus Aristotelis habetur problem. 39. sect. 11. vbi quærit cur porrum conferat πρὸς εὐφωνίαν *ad bonam claramque vocem* etiam in perdicibus: duasque subiungit eius rei rationes vim leniendi & expurgandi instrumenta vocalia: quæ medendi ratio ipsi Galeno probatur lib. 6. κατὰ τόπους cap. 1. quo loco Phonascos docet cum contendendo oblæserint vocem, frequenti aquæ tepentis balneo vti ad leniendas & humectandas partes resiccatas

Genera.

Temperies.

atque exaſperatis. Sed cum inde humiditas multa relinquatur ob quam impoſſibile eſt claram vocẽ ab eis proferri; tum reliquũ eſt *vt tranſeant* (ait Gal) *ad omnia ex melle cocta*, *& ad fabam freſſam elixatam, & ptiſanam ac braßicam & porrum probe coctum*, quæ omnia detergendi atque expurgãdi facultatẽ poſſident. Cũ autẽ Galenus lib 2 de alimẽtorũ facult. cap 71. cæpã, allium & porrũ cruda nullũ corpori alimentũ dare, cocta bis terue omnino pauciſſimũ tradiderit: cũ Dioſcorides & Simeõ Sethi κακόχυμον καὶ κακόστομαχον porrum vocauerint: Cum Sotio apud Conſtant. lib. 12. cap. 29 comeſtum porrum viſum offuſcare & ſtomacho iniquũ eſſe ſcripſerit Mirari ſubit quomodo idem Sotio ſui oblitus in fine illius capitis porrum nõ minus nutrire quam carnes, his verbis aſſeruerit τοῖς πρασοῖς ταριχηροῖς πάνυ χρᾶσθαι προσήκει, τρέφει γὰρ οὐχ ἧττον κρεῶν *porris*, inquit, *valde flaccidis & vietis vtendum eſt, non minus enim quam carnes nutriunt*, quo quæſo quid eſſe abſurdius poteſt quid à mente omnium medicorum alienius, quid verbis Sotionis paulo ante adductis repugnãs magis, quid denique ipſi veritati pugnantius poteſt excogitari? Cum vero tam ſupini erroris Sotionẽ accuſare non poſſim, qui in cæteris porri facultatibus explicandis diligentiſſimum & doctiſſimum ſeſe oſtenderit, mihi venit in mẽtem corrupti græci codicis, & loci illius deprauati. Quamobrẽ duplici coniectura ad eum locum reſtituendum viſus ſum, quarum prior mihi non facit ſatis, alteram veriſſimam eſſe quouis pignore contenderem Imprimis ergo loco ταριχηροῖς, ταρίχοις vel ταριχηροῖς ſubſtitui poteſt quæ verba corpus aliquod ſale vel muria conditum deſignant Certum autem eſt ex Gal. loco citato cæpas & porra acero condita in totum annum reponi, fieriq; hoc modo in cibo præſtantiora ac minus habere vitioſi ſucci: ex quo ſententia hæc ex verbis Sotionis intelligitur bonum eſſe

Auctor rei ruſt. emendatus.

vti porris conditis, quod minus non nutriant quam carnes ipsorum scilicet porrorum recentes ac virescentes Sed verus erit sensus si κρεῶν commutes in καινῶν, erit enim & perfecta sententia & veritati apprimè consona: *Conuenit*, inquit, *vti porris vietis ac flaccidis, cum non minus nutriant quam recentia ac viridia*, opponitur enim καινὸν vetustati; & illud τὸ ostendit posteriora priorum esse consequentia. Licet vero porrum alimenti sit vitiosi, mandi tamen solet à rusticis crudum coctúve. Editur enim ex sale pani affrictum ad emolliendam atri panis ingratitudinem. Suauius salubriusque euadit decoctum cum carnibus sicut gallinarum, caponum, veruecum, adiecto croco Biliosis tamen, calidioribus naturis, quibusque infirma sunt capita perpetuo vitandum, cum bilem porraceam in ventriculo generet, grauiaque ac tumultuosa faciat insomnia. venerem ipsum stimulare atque accendere, omnium est consensus ac naturæ ipsius decretum quæ porrum adeo scroto simile effecit vt prouerbio abierit πράσου φύλλῳ τὸ τῶν ἐρώτων δέδεται βαλάντιον *marsupium amorum seu cupidinum vinctum esse porri folio*, quod de iis dicitur qui luxuriose viuunt venereisque voluptatibus totos se dedunt. Commendatur etiam à Salernitanis & à Macro ad fœcunditatem mulieribus conciliandam; quod præstare solet sua detersione: cum enim sterilitas vt plurimum in mulieribus accidat ex mucosis, viscosisque humoribus vterum obsidentibus quorum vitio fit vt semen maris nec retineatur nec ad actionem promoueatur: sua acrimonia & detergendi virtute porrum ita expurgat illuuiem illam, vt purus restitet vterus; & ad retinendum amplexandumque semen validissimus. De medicamentis sanguinem cohibentibus, eorumque variis differentiis consulendi Therapeutici.

DE VRTICA.

CAP. XLIII.

Mac. lib. 2. c 2.

Egris dat somnum, vomitum quoque tollit, & vsum.
Illius semen colicis cum melle medetur.
Et tussim veterem curat, si sæpe bibatur.
Frigus pulmonis pellit, ventrisque tumorem.
Omnibus & morbis ea subuenit articulorum.

Somnus.] HIc septem recensentur facultates Vrticæ. Ac prima quidem, quod somnum ægrotantibus accersat. Crassos namque & pituitosos humores, quibus natura grauata somno destituebatur, extenuat, incidit, & priuatim expurgat.

Vomitus. Secunda, quod vomitum, simulque vsum eius tollat. Lentam enim & frigidam materiam, qua stomachum imbuente, nausea ac vomitus plurimum suboriri solent, incidit, exsiccat & dissoluit.

Colica. Tertia, quod Colicis medeatur doloribus: nam præterquam quod crassum pituitosumque humorem incidit & extenuat, crassos quoque & flatulentos spiritus, qui exitum non habentes colicos excitant cruciatus, discutit & expellit.

Tussis. Quarta, quod veterem curet tussim. Crassos enim viscososque humores è pectore pulmoneque educit:

educit: qua ratione orthopnœæ quoque & lateris doloribus prodest, & maxime quidem semen eius cum melle delinctum, quemadmodum 2. Canon. cap. 725 in eum propemodum scribens Auicenna attestatur: Quando cum ptisana siue aqua hordei decocta bibitur, vitia pectoris extrahit, & folia eius cum aqua hordei decocta thoracem à lentis crassisque humoribus expurgat: sed semen cum melle delinctum ad omnia efficacius est.

Quinta, quod frigora pulmonis pellat: humores namque frigidos ac pituitosos caliditate sua incidens simul & extenuans ex pectore pulmoneque educit.

Sexta, quod ventris tumorem discutiat atque sedet: Crassos enim ac flatulentos spiritus, quibus uenter distentus in tumorem attollebatur, dissipat atque resoluit.

Septima, quod omnibus articulorum doloribus, arthriditi nimirum, ischiadi, & podagræ subueniat; præcipue quidem, si prouenerint à lenta, crassa ac frigida materia, eam enim vrtica calefacit, incidit & extenuat. Ad hæc vrtica flatuosum etiam quiddam obtinet, quo & Venerem extimulat, & maxime vbi cum passo aut musto semen eius bibitur. Eodem modo potum, & vuluæ ora patefacit, vrinam ciet, renumque doloribus medetur Ventrem modice subducit, ipsa duntaxat abstersione ac veluti titillatione, non purgatione, crudum ac pituitosum humorem educens Ducit fœminis præterea menses foliorũ vrticæ decoctum, & addita exigua myrrha potum. Cauendum tamen ne linguam œsophagumque lædat, nimium enim exurit: quod commode quidem fieri poterit, si post sumptionem eius parum olei rosacei absorbeatur. Est autem vrtica cum semine suo calida in principio tertii, sicca Podagra.

vero in secundo, licet semen minore paulo, quam herba ipsa, siccitate participet Plura Dioscorides libro quarto capite septuagesimo nono. Plinius l. 22 ca 13. Galenus l 6 de simpl. med. facult cap. 13. Paulus lib. 7. Rhazes l. 3. ad Almansorem, c. 28. & Auicenna loco citato.

ANIMADVERSIO.

EX omnibus plantis *vrtica* notissima est cũ nõ modo interdiu, sed etiam noctu in tenebris solo tactu ab omnibus facillime cognoscatur. Eius enim lanugo sine vllis quod mireris, spinarũ aculeis noxia, & tactu tantum leui pruritum pustulasque adusto similes excitat. Eam latini ab *vrendi* effectu vrticam denominarunt, Græci non dissimili ratione modo κνίδην modo ἀκαλύφην. κνίδη enim ἀπὸ τοῦ κνίζειν quod *pungere ac vellicare est* deductum: ἀκαλύφη vero κατ' εὐφημισμὸν τῆς ἀντιφράσεως vt loquitur Athenæus libro tertio hoc est *bono omine per antiphrasim* dicta est, vt pote quæ tactu nec suauis nec mollis, sed iniucunda & aspera sit, vel quod *iniucundo sit tactu* ὅτι ὁ καλὸν αὐτῆς ἅπτεσθαι, vel denique quod λυμαίνεται τὴν ἁφήν, quod *tactus sensum corrumpat*. Suidas tamen hanc ait esse inter τὴν κνίδην καὶ τὴν ἀκαλύφην differentiam vt κνίδη de vrtica dicatur, quamdiu tenera est, ac vt ita dicam infans & virgo; cum vero habet *matres*, ipsas seminis sphæras ἀκαλύφης nomen sumit: & ex hac obseruatione occasionem sumit explicandi locum difficillimum qui habetur apud Aristophanem in Lysistrata in choro mulierum quem perstrinxit Athenæus, & perperam exposuit Dalechampius; tu

apud Suidam quære in voce τῆθη & apud Eustath. in Odyss pag. 1485.

Siccam & calidam vrticam omnes quidem assentiuntur, sed quo gradu non consentiunt. Alii cum vt Auicenna in principio ordinis tertii calefacientium, in secundo desiccantium constituunt, alii in secundo ordine intenso calidorum, & in medio secundi exsiccantium, alii denique in tertio ordine tam desiccantium quam excalfacientium eam collocant; quod veritati consentaneum videtur, cum manifesto & mordicet & vrat. Mirari tamen subit Galenum quod l. 6. simpl. sciebat vrticam, *non tantum habere caliditati vt iam mordicet*; nec inter *vehementer calefacientia* reponendam vel hoc argumento tum quod crassos viscososque humores ex pectore pulmoneque educat, tum quod in partibus quas contigerit, pruritum excitet. An dicendum in vrtica considerari superficiem lanuginosam, ac præterea interiorem substantiam; ac ratione quidem illius substãtiæ non vrere, ratione vero lanuginis mordicare? Ex quo Auerroes quinto collectionum errare ait eos qui vrticam igneã esse ob suæ punctionis acumem credunt, quoniam pars illa ignea superficiaria sit, quæ per frictionem & præsertim per lotionem remoueatur. An asserendum potius duo ex Galeno l. 5. simpl. c. 15. vrentiũ medicamentorum esse genera, alterum quidem non vehementer calidum, & tenuis substantiæ: alterum vehementer calidum, & substantiæ crassæ. Illud carnem eliquat leui cum morsu & dolore, sed crustam non efficit: hoc vero erodit, exedit, excruciat atque ex hoc postremo genere non est vrtica, sed ex priori, quia vt obseruat Galenus *tenuium est partium* quarum proprium est vt facile penetrent; quod autem facile penetrat, id non præstat violenter, quo fit vt minor dolor adsit, & leuior naturæ alteratio.

Vrentia medicamenta.

Vsus in cibis.

Condidit laudes vrticæ Phanias physicus vtilissimam cibis coctam inueteratamque professus. Incipiens quidē ipsa nasci vere nō ingrato multis etiam religioso in cibo veteribus fuit ad pellendos totius anni morbos Nostris quoque sæculis tenera adhuc ac pullulans in acetariis adhibetur, & cū aliis herbis quadragesimali tempore frixa editur. Radix cocta cum carnibus eas teneriores facere creditur, quo fit vt venatores, aucupes, piscatores pisces, quadrupedes, & aues recens captas vrticæ foliis inuoluant, vt minus & tardius corrumpantur. Sunt qui ex iure pinguium carnium coctam vrticā sumant ad subducendam aluum. Tanti eam fecit Hieronymus Tragus vir in describendis plātis diligētissimus vt ab ea herbarium suum auspicatus sit, seu quod vsum & in cibis & in medicamentis maximum eam præstare plantam crederet, seu quod eam pro sigillo à maioribus suis accepisset ex obseruatione Melchioris Adami in eius vita. Attamen pauci esse nutrimenti & omnino exigui prodidit Ægineta, Diphilus Siphnius aluo ducendæ commodam duxit, non tam purgādo, quam abstergendo, ac titillando: Iuuare quoque stomachum voluit, & lotium prouocare. Inter nutrientes herbas nominauit Horatius epistol. libro primo, cui etiam stimulandæ veneris facultas inest, hinc *si quadrupes fœtum non admittat vrtica naturam fricandam monstrant*. Mirum autem est vrticam extima superficie calefacere & vrere, interno succo febriles cordis æstus mulcere: Cumque leui tactu pruritum excitet, oleo suo quod in Ægypto extrahitur, remedio est. Præterea vrtica cum esse inuisius nil possit, & ipso appulsu pustulas externo in corpore attollat; mandi tamen solet innoxiè & sine pruritu ventriculo admitti. Est quippe nonnullorum ea indoles vt exterius admota lædant, interius assumpta nequaquam, & vice versa

Nota.

alia quæ ingesta vlcerant, apposita non lædant. prioris generis est synapi, vrtica, allium, cepe: posterioris cerussa & centaurea. An illorum causam dicemus esse quod medicamenti agere proprium sit alimenti vero pati: quæ vero introsumuntur per modum alimenti se habere quod multis alterationibus à sua natura recedant, & ad naturam corporis assumentis proprius accedant. quæ autem admouentur, medicamenti rationem induere? An statuendum copia pituitosi humoris in stomacho restagnantis reprimi & refringi eorum medicamentorum acrimoniam, quod in cutis non contingit: an potius dicendum recipi illa in ventriculi cauis admiscerique aliis alimentis, sed ventriculi substantiam non attingere, sicut admota cutim tangunt? at omnis actio per contactum. Denique asserendum ne est assumpta diu non morari in vno loco; nec firmiter adhærescere ventriculo sicut admota exterius diu firmiterque affixa cuti hærent: omne autem agens requirere tempus debitum ad suam operationem? Quod ad cerussam & centauream attinet, exterius admota leniunt, introsumpta vlcerant; quia cum sint crassatum omnino partium valido calore indigent vt attenuentur, & ad actum promoueantur: talis autem calor non existit in cute quin ibi debilior est, sed reperitur in ventriculo, vbi potentius micat, vide Petrum Hispanum comment. in diætas particulares Isaaci, Pet. Aponensem comment. ad problema 22. sect. 20. Fabium Columnam minus cognitarum stirpium parte altera cap. 19. & animaduersionem nostram de Helenio cui ista luminis ad instar esse poterunt. Cætera repetantur ex comment.

DE SILERE MONTANO,

CVPVT XLIV.

„ Siler montanum non sit tibi sumere vanum,
„ Dat lumen clarum, quamuis gustu sit amarum.
„ Lumbricosque necat, digestiuamque reportat.

ANIMADVERSIO.

Qvamuis maior herbariorum pars *Siler* montanum idem cum Seseli Massiliensi faciat, malo tamen hic cum Dodonæo longe diuersum à Seseli credere, & idem planè cum Ligustico cóstituere: quod dotes hic descriptæ magis propriæ sint *Ligustici* quam *Seseleos* quam herbã non lego in ciborum vsum aduocatam fuisse, sicut Ligusticum fuit. Est vero λιγυστικὸν seu vt placet Galeno λιβυστικὸν à Liguria vbi nascitur plurimumque crescit denominatũ, in Apennino scilicet Alpibus contermino. Incolarum nonnulli πανάκειαν seu πάναχες vocant, quod & radice & caule Panaci Heraclio dissimile non sit, iisdem vero facultatibus

Nomen.

prædítum. Primò vnius generis fuit nimirum ſyl-ueſtre, poſtea autem ſeri in hortis cœpit, & ſtu-dioſe coli, ne ex India longinquiſque locis repe-tendum eſſet, quod ſapore piperis obſonia & pul-mentaria eorum temporum commendaret. Eius enim ſemine pro pipere vbique vſa eſt antiqua & ruſtica plebs, ſed in ſylueſtri vis maior, in ſatiuo, guſtus ſuauior. Temperie aiunt eſſe calida & ſicca ordine tertio, ſapore acri, odore aromati co Vſus in cibis ad oxypora ſic dicta quod accto condita ad intinctus ſeruarentur, quemadmodum ſcribit Columella vltimo cap. lib. vltimi. Radice ſemen eſt efficacius vtpote ſiccius, calidius atque acrius. Adulteratum quondam fuiſſe ſemine ali-quo ſimili quod amaritudine in guſtu deprehen-deretur, prodidit Dioſcorides Quod etiamnum hodie fieri à Liguribus fœniculi admiſtione nar-rat Braſſauolus in examine ſimplicium medica-mentorum, vbi quoque hodie pro pipere in con-dimenta venire aduertit, ſeſeque conditum fercu-lum libiſtico ſatis gratum Gennæ comediſſe, vt vero ori gratum eſt, ſic ſtomacho amicum conco-ctionem adiuuando, tumores & eius inflationes diſcutiendo, vermes enecando. Ex eo vero quod vrinas moueat, & ſeroſam ſanguinis illuuem re-purget, tum etiam ob eius fragrantiam ſpiritibus reficiendis, reparandiſque opportunam oculis gratiſſimum prohibetur.

Temperies.

Vſus.

Vulgus herbariorum hodierna die pro ſileri montano ſeſeli Maſſilienſe vſurpant vt & officinæ noſtræ Eſt enim *Siler* nomine affine vocabulo *Sil* ſiue *sile* quod alio nomine Seſeli appellatur, herba cuius radice vel ſemine olim vna condiebantur, quæ antemeridiano tempore loco ientaculi hau-riebant. Vnde *Silatum* veteres dixere, pro eo quod nunc vocamus ientaculum.

DE SPINACIIS.

CAP. XLV.

„ E cholera læso spinachia conuenit ori.
„ Et stomachis calidis huius valet esus amari.

ANIMADVERSIO.

Ex olerribus hoc vnum frigidum à Salernitanis perstringitur, quod illi Mauritanorum doctrinam sectantes calidorum vsum magis quam frigidorum probarent. Deinde vero ita passim ab omnibus cognosci & vsurpari lactucam, portulacam, cichorium, atriplicem, oxalydem pro comperto habebant, vt superfluum ducerent vulgaria illa annotare atque describere. Sed & fortasse Villanouanus ea ipsa prætermisit quod alias de iis egisset, nec commendando operi multum ea profutura iudicaret. Est autem *Spinatia, Spinachia, & Spinaceum olus*, herba veteribus incognita sic dicte ab insigni seminis spiculorum nota, quod tam glabræ aut mollis herbæ semen in spinas occalescat: vel potius quod spiculatis velut sit foliis ob varias eorum incisuras

Nomen.

atque deaticulationes. Græci recentes σπινάκιον vocant, seu potius σπανάχιον vel à raritate quod raro ea herba medici vtantur, vel ab *Hispania*, forte quod inde primum duxerit originem ad cæteras tandem nationes translatum, ex quo factum est, vt Mauritani & Arabes ipsum Hispanach, id est, Hispanicum olus appellarint. σπινάκια meminit auctor Anonymus de vulpe & lupo his verbis.

> Καὶ φόρτονέ με λάχανα, σέλινα, κὴ αὐτίδια
> Σπινάκια, κὴ μαρούλια, ῥάπανα, κὴ κρεμμύδια.

Onera me, inquit, *oleribus*, *apio*, *autidio*, *Spinacio*, *marulio*, *raphano*, *&* *cepa*, quæ omnia partim vulgaris sunt notitiæ, partim obscuræ: nec enim proprie quid sit autidium, & marulium satis perspectum: & autidium quidem plane ignoro nisi fungum quis interpretari velit quasi αὐτίκιον ab αὐτίκα extemplo, è vestigio, continuo significans quod fungorum proprium est, qui vna nocte confestim erumpunt: μαρούλιον autem seu vt vult Meursius in glossario Græcobarbaro *μαρούλιον eduli genus est tota quidem æstate sed mense potissimum maio confici solitum*, cuius meminit Ethymologi auctor, Suidas, Hesychius & auctor Geoponicorum libro duodecimo capite primo, sed Ethymologicus, Suidas & Hesychius μαρούλιον vocāt, auctor Geoponico. μαρύλιν Simeon Sethi in syntagmate μαρούλλιον quod idem esse cum θριδακίνη siue lactuca innuit. Spinaciorum duo genera sunt satiuum & syluestre. Satiui item duo mas & fœmina, ille semen fert, hæc floret quidem sed seminis infœcunda sterilescit. humidum hoc olus planè, ac frigidum ordine fere secundo. humidius tamen & aquosius paulo quam frigidius, sapore omni expers est, cito descendit & aluum emollit, à qua emolliendi vi à nonnullis *Seutlomalache* quasi *maluaceam betam*

Genera.

Tēperies

dicas, denominata fuit ab aliis *seutlolapathum* quod mediæ sit inter betam & rumicem naturæ. Isaac in diætis particularibus ventrem humectare eam herbam, stomachoque meliorem quam atriplices scripsit; quia scilicet minus humida est & minus vnctuosa: at humiditate, vnctuositateque nimia stomachus languet ac laxatur, siccitate roboratur. Quia tamen multum humida est, idcirco flatus colligit, & vomitiones concitat, nisi excrementitius humor abiiciatur. Quod vt fiat citra aquam coqui debet cum sponte magnam vim humoris inter coquendum ex se effundat Proinde dicitur ius alienum aspernari proprio contenta; qui coquit cum aqua natiuum & genitalem illius succum corrumpit, ac temere inebriat. Vsus. Ieiuniis quadragesimalibus frequens eius vsus esse solet, vel frixa cum butyro aut oleo, sale & omphacio, ac etiam piperis momento, vel in olla cum pineis vuis corinthiacis butyro ac sale cocta. Editur quoque in acetariis cruda enata recens prius scilicet quam latiora ei subnata fuerint folia. De cætero alimenti est exigui, flatulenti ac nauseabundi, nisi aromate aliquo condiatur. Quod autem dicitur conuenire *ori læso de cholera*, tractum ex Isaaco qui eam gulæ à sanguine ac flaua bile dolenti mederi admonuit, quem vsum agnoscit quoque Mathiolus coctam eam lenire exasperatas fauces asserens, cuius quoque rei gratia eius bibitur iusculum conditum oleo amygdalino dulci aut butyro Sunt qui aquam ex hac planta vitreis organis eliciunt, & ad ciendos sudores plurimum valere prædicant.

DE SALICE.

CAP. XLVI.

AVribus infusus vermes succus necat eius
Cortex verrucas in aceto cocta resoluit.
Huius flos sumptus in aqua frigescere cogit
Instinctus veneris cunctos, acres, stimulantes.
Et sic desiccat vt nulla creatio fiat.

Macer l. 2. c. 16. & 36.

Idem l. 4. c. 11.

TRia hoc loco de salice traduntur. *Primum* quod succus eius auribus instillatus vermes interficiat, & maxime quidem si is sit ex foliis & cortice expressus. Amarum enim quiddam in se habet & acerbum Idem quoque cum rosaceo in calice punici calfactus, aurium doloribus & sanici medetur.

Secundum quod cortex eius in aceto decoctus verrucas pellat. Hanc rem Dioscorides libro primo capite 115. sic tradidit. Corticis cinis admisso aceto maceratus, illitu clauos & callos tollit. Est enim vis eius admodum desiccatoria, sed ita tamen vt morsu abstineat: habet vero etiam quandam] adstrictionem. Auicenna capite 41 secund. Canon. eundem effectum portulacæ quoque tribuit: Ex ea, inquiens, fricantur verrucæ

& eradicat eas non qualitate, sed naturali quadam facultate.

Tertium, quod flos salicis conceptus prohibeat & hoc certe ob vim desiccatoriam & astrictionem. Hoc ipsum autem ἀσυλλήψίαν ἐργάζεσθαι Dioscorides dixit, hoc est, facere vt mulier non concipiat. Non autem solum mulierum conceptus prohibet salicis semen, siue fructus, siue flos velut hic appellatur, sed etiam instinctus Veneris omnes hebetat ac resiccat, etiã in viris. vt generare nequeat. Atque hoc ipsum Democritus quoque apud Constantinum Cæsarem libro 11. c. 14. tradit his verbis: Qui fructus salicis appellatur, pabulo pecorum admixtus, ipsa pinguefacit. Tritus autem & in potu acceptus ab homine steriles facit: ex quo & Homerus ὀδυσσ. κ. ait.

Μακεδνὰι τ' αἴγειροι τ' καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι.

Id est:

Et grandi populi & salices fructum perimentes.

Verum Theophrastus lib 3 c 2. de historia plãtarum, & Plinius l, 16. c. 16. vocem ὀλεσίκαρπος non sic accipiunt dictam ab Homero, vt significet fructuum ac seminum humanorum perditionem, sed ipsius arboris. Plinii verba hæc sunt. Ocyssime autem salix amittit semen, antequam omnino maturitatem sentiat, ob id dicta ab Homero frugiperda, secutaque ætas scelere suo interpreta est sententiam, quando semen salicis mulieri sterilitatis medicamentum esse constat. Hæc fere Ianus Cornarius in cap 11. lib. 4. Macri. Didymus antiquissimus Homeri interpres ita ex Theophrasto de salice refert: ὁ καρπὸς τῆς ἰτέας πινόμενος ἀφανίζει τὴν γονὴν τῶν ἀνθρώπων. Id est: Fructus salicis potus udituras hominum demolitur. Plura de salice Galenus libro 9. de simpl. med facult. cap. 155 & Auicenna 2. Canon. c. 316. & 686.

ANIMADVERSIO.

Propter affinitatem temperamenti superiori oleri subiungimus salicem arbusculam quam Græci *ιτία* vocant *παρὰ τὸ ἰέναι* eadem ratione qua Latini *Salicem* appellant, quod nimirum ea celeritate crescat vt Salire videatur, quamuis nonnulli malint Latinam *Salicem* à Sale deducere, quod sit gustu non solum amara sed aliquatenus salsa, quod tamen nusquam probaretur Cardano qui lib 8 de subtilitate nullam plantam salsam esse adstruxit, contra quod sensit Theophrast lib. 6. de causis plantarum cap. 14. & Scaliger exercitatione in Cardan. 104 art. 18. exemplo *Salicorni Salsolæ* seu *Sodæ* quam Arabes *Sal Chali* vocant. Salicis differentiæ multiplices partim à colore partim ab vsu desumptæ. Ex corticis colore prima species nominatur alba, quæ arborescens est & *perticalis*; secunda platyphyllos siue leucophlœos hoc est *latifolia & candido cortice*: tertia purpurea & *μελανόφλοιος* hoc est *cortice nigro* amicta: quarta Phœnicea seu Phœnicophlœos cuius cortex *palmularum colorē* refert; quinta omnium breuissima *helice*. Sexta Elæagnus *cortice luteo*: septima Amerina quæ duorum est generum *rubens* quam Galli *franc osier* vocant, & nigricans quam *οἶσον* dicunt vnde Galli vocabulum suum *osier* deduxerunt: octaua denique est *marina*. Hic autem loquimur partim de *perticali* partim de *Amerina* quarum folia refrigerandi facultatem obtinent, & cum nonnulla adstrictione citra morsum desiccandi. Cortices similem facultatem habent, succus flore erumpente collectus extergentis est

Genera.

Temperies.

virtutis tenuiumque partiũ, cuius colligendi modũ docet Dioſcor lib.1 cap 117. & Plinius lib 24. ca. 9.

Porro nullus ſalicis vſus extitit in cibis, cum ne quidem arborum aliarum folia condiendis iuſculis aut alterandis expetantur. Maior commendatio in aſpergendo eius foliis pauimento æſtate media, aut per febres acutiſſimas, vel in parando pedum tibiarumque lauacro ad corporis refrigerium & ſomni conciliationem. Coronatum ex Amerina ſalice mentio eſt apud Athenæum lib 15. Deipnoſ. quã redimitum totos decem menſes Megiſthen refert ex Anacreonte; ſiue quod ad manum & in propinquo eſſet copioſa ſalix, ſiue propter auctoritatem Samiorum qui vt fugientem Iunonis imaginem retinerent, factis ex ſalice Amerina vinculis dicuntur circumuoluiſſe: de ea corona narratur Hephæſtion libellum compoſuiſſe, multaque præclara de ea aunotaſſe Menodotus Samius opere de iis quæ præclara Sami viſuntur. Ab hoc vſu factum puto vt Apollonius Rhodius lib 4. ſalicem appellauerit *ſacrum ſtipitem* ἱερὸν στύπος, Tenarus apud Athen ἀγρεστικὸν στεφάνωμα *ruſticorum coronamentum*, Nicænetus ἀρχαῖον Καρῶν στέφος. Quam autem ob cauſam coronæ eiuſcemodi adiuuentæ fuerint videndum apud Paſchaſium lib.1. de coron ca.14.

an Salix ſterilis. Porro cum ſatis copioſè ſalicis facultates in cõmentario commemoratæ ſint, non eſt quod pluribus exponantur. Quæramus vtrum ſalix ſterilis ſit ſemenque ferat, nam hoc à veteribus in diſputationem vocatum fuiſſe animaduerto Theophraſtus modo ſterilem modo fœcundam conſtituit, Sterilẽ facit καὶ ἄκαρπον l 3. de hiſt. plant cap. 6 fœcundam vero καὶ κάρπον ἔχοντα eodem lib cap 1. 2 & 13 verum Bapt. Porta contra antiquorum opinionem plantas omnes ac proinde ſalicem ſemine donatas eſſe luculenter demonſtrauit lib 6 phytognom. ca. 2. addiditque ſalicem ad maturitatem ſolitam eſſe

proferre ſemen in Creta inſula ipſo deſcenſu iouis *ſpeluncæ tornum, ligneum, magnitudine ciceris.* Alibi tamen certum eſt ocißimè amittere ſemen ante quā omnino maturitatem ſentiat, qua de cauſa Homero dicta eſt ὠλεσίκαρπος *frugiperda,* & *seminiperda,* Theophraſto ἀτελὴς & *imperfecta,* non quidem ratione generationis, ſed vſus; ita enim perficitur eius fructus vt cibus homini eſſe non poſſit, generationi autem idoneus eſſe poſſit, vt probat idem Theophraſt. lib 3. de hiſt. plant. cap. 1.

Notabis autem apud Dioſcorid. in nothis plantarum appellationibus *viticem* ſeu agnum caſtum vocari *ſalicem amerinam,* quam ſeruandæ caſtitati commodam tradit, ob idque ea pro ſtrato vſas eſſe mulieres in Theſmophoriis caſtitatem cuſtodientes. Quo tamen ſit illa temperamento, vix conſtat; cum Dioſcorides calidam dicat, Galenus frigidam: Hanc controuerſiam habes expoſitam à Cornario emblemate 114. in Dioſcoridem, & à Sarraceno ſcholiis ad caput 135. lib. 1. Dioſcoridis.

DE FLORIBVS AC primum de Viola purpurea.

CAP. XLVII.

Crapula diſcutitur, capitis dolor, atque grauedo,
Purpuream violam dicunt curare caducos.

HIc tres referuntur effectus nigræ purpureæve violæ. Primus, quod crapulam siue ebrietatẽ dispellat ac sedet. Cuius sane rei duæ adferri solent rationes. Vna quidem, quod temperatum, suauem & cerebrum confortantem spiret odorem: cerebrum vero roboratum ac validum ebrietas non tam facile, quam imbecillum, tentet. Altera, quod cerebrum refrigeret, & fumis validis recipiendis ineptum reddat, adeoque vini vaporem infringat, & sic ebrietatem dissoluat. Secunda, quod κεφαλαλγίαν, id est, capitis dolorem discutiat: & hoc quidem, si à causa calida, nempe à flaua bile, ortum habuerit, hanc enim purgat, & ab ea calorem extinguit. Horum effectuum meminit Plinius lib. 21. cap. 19. vbi de violæ viribus disserit, his verbis: Violæ purpureæ crapulam & grauedines capitis impositis coronis olfactuve discutiunt. Meminit etiam Simeon Sethi in Syntagmate: Violæ, inquiens, dolores capitis, qui fiunt à flaua bile, sopiunt, potæ & odoratæ. Tertius, quod curet caducos, id est, comitiali morbo correptos, à symptomate accidenti ac casu. Hoc habetur apud Dioscoridem lib. 4. cap. 105. Cæterum is non simpliciter hoc de purpurea Viola tradit, sed de parte ea, quæ in flore purpurea existit, vel purpurascit. Sic enim scribit: φασὶ δὲ τὸ πορφυρίζον τοῦ ἄνθους μεθ' ὕδατος ποθὲν, συναγχικοῖς βοηθεῖν, καὶ ἐπιληψίαις ταῖς ἐπὶ παίδων: id est: Dicunt id, quod in flore purpureum est, cum aqua potum, anginis & comitialibus puerorum morbis auxiliari. Videtur itaque accipiendum esse de altero flore, qui in medio Violæ instar capillamentorum inest. Sunt enim quidam flores, dicit Theophrastus libro 1 capite 21 de historia plantarum διανθεῖς, id est, duplicis floris, qui alterum florem in medio habent, velut rosa & lilium, & viola nigra. Lege doctissimas Iani Cornarij annotationes in caput 29. libri primi

Macri. Quinetiam Plinius loco iam citato id ipſum ſic tradidit; Id quod purpureum eſt ex iis comitialibus medetur, maxime pueris in aqua potum. Eiuſque tei hæc adſignari poteſt ratio, quod cerebrum wiolæ fragrantia roboret, ita vt à prauis nocumentis minimum lædatur, & ſic in epilepſiam non facile incidat. De violis plura Galenus libro ſexto capite centeſimo quinquageſimo de ſimpl. medic. facult. Rhaſes l. 3. ad Almanſor. 21. Auicenna 2. Cano c. 726. & Meſues l. 2. ſect. 1. c. 11. de ſimp purg.

ANIMADVERSIO.

GRatiſſima florum amœnitas eſt, cum nuſquã natura ſe æque atque in eorum inenarrabili varietate iactet. *Nulli poteſt*, inquit Plinius capite primo libro vigeſimo primo *facilius eſſe loqui, quam rerum naturæ pingere, laſciuienti præſertim & in magno gaudio fertilitatis tam varie ludenti.* Tantus vero honor fuit floribus vt cum præſtantiſſimum aliquid explicare volumus ſui *florem generis* appellemus: ex quo fonte Plinius *purpuræ florem* Rigaltius ad Artemidorum ex Plinio *Ignis florem*, Plautus *florem Bacchi* Cicero *florem pigmentorum* dixit. Quod autem in cœlis ſunt *ſydera* idipſum in hortis ſunt *flores*, qaos ideo Columella lib. 10. r. r. *hortenſes terreſtreſque ſtellas* vocat Chæremon apud Athen. lib. 13. modo ἔαρος modo λειμώνων τέκνα hoc eſt *veris & pratorum filios*, Æſchylus *terra natos* γαίας τέκνα, alij ἐνιαυτοῦ παῖδας *filios anni*, Plinius *plantarum gaudia & partus* Apuleius *primum naturæ fœtum qui eſt proprius Gratiæ*

De floribus.

fœtum qui est proprius Gratiæ ridentis, fruteti germinantis, vitis gemmantis, segetis viridantis. Hortos commendat nobilissimamque anni tempestatem atque temperatissimam florum varietas, quæ tanta est, & diuersa, tam florida & picta, tam odora & fragrans, tam suauis & iucunda, vt illic natura suam explicare maiestatem omnino videatur. Maiorj potiorque futura erat florum gloria nisi suis morerentur horis, & in ipso ortu expirarent. Inuenti tamen homines sunt qui tam breuem voluptatem, tam momentaneum veris honorem immenso pretio æstimarunt. Priscis sæculis multus honos rosis, violis, liliis, narcissis, hyacinthis, croco, meliloto, amaraco, qui nostris temporibus vilescunt, & præ Tulipis hæmærocallidibus, coronis imperialibus, fritillariis, martagonis, anemonis despiciuntur, quorum quidem nec veteres nouere gratiam, nec nos fragrantiam, viresque agnoscimus. Licet autem *Tulipæ* vno breuique tempore floreant, licet vno flore ac pediculo emicent, licet ipso odore sint graues; tanti tamen vna colorum diuersitas, pi-cturaque foliorum tenuibus descripta filamentis penditur, vt qui vnam *Tulipam* quingentis & sexcentis, imo vero mille libellis emere velit reperiatur licitator. Has Natura delitias homini quidem parauit ad *voluptatem* sed ad *vtilitatem* magis. Quondam flores coronarum fuere ornamenta, quarum tam multiplex varietas fuit, tam diuersa componendi ratio, vsus tam varius vt materiæ fuerint multorum voluminum quæ de coronis tractarent. Vix vllum fuit olim sine floribus conuiuium, his pauimenta instrata, lectuli compositi, farcta puluinaria, oppleta reticula, conflata serta, fercula aspersa; nullæ sine illis nuptiæ, nulla sacrificia, nulla funera, nulli ludi, nulli triumphi, nullæ publicæ lætitiæ.

Florum vsus.

Hæc autem quam inania ſunt oblectamenta ſi ab vtilitate & ſalubritate quam hominibus tribuunt ſeiunguntur? Equidem breue nobis allaturi erant flores gaudium, ni medicina ſalutis & vitæ præſidia in illis deprehendiſſet & ad varias remediorum miſturas ſalutareſque cõpoſitiones eos conuertiſſet. Iam nulla ſine floribus antidotus, nulla potio, nullum conditum, olea, emplaſtra, vnguẽta, cataplaſmata, fomenta floribus non vacant, adeout iam magnum afferant Medicinæ adiumentum: Tranſeunt quoque Ipſi in cibum & condiendis iuſculis accommodantur, vt non ſolum ad reſtituendam, ſed etiam ad conſeruandam ſanitatem dicantur nati. Quod in ſequentibus obſeruabimus quorum gratia hæc vniuerſim de floribus præfari licuit.

Inter flores autem inprimis occurrit viola prænuntia, & præmonſtratrix omnium pulchritudinum veris. ἴον dictam volunt à Græcis vel παρὰ τὸ ἰέναι ταχὺ ex eo quod ſtatim ſurgit aut apparet, vel ab Ioniis quibuſdam Nymphis quæ vt refert Nicander in Georg. florem eum Ioui primum dedere muneri, vel denique ab Io puella qua cum Iupiter concubuit, quamque mutauit in iuuencam ne à Iunone deprehenderetur. Fortunam vero puellæ flos ipſe coloribus ſuis oſtendit, ἐρυθραίνεται μὲν γὰρ ὥσπερ παρθένος. πορφύρεται δὲ ὡς βοῦς, καὶ λευκαίνεται, δηλοῦν τὴν εἰς ἄστρα τῆς κόρης μεταβολήν *rubeſcit enim vt virgo, purpureſcit vt bucula, albeſcit in argumentum quod puella fuerit in aſtra conuerſa*, ex Leontio c. 23. li. 11. de re ruſt. Latini violam ὑποκοριστικῶς (ait Scalig.) ab ἴον deducũt, ſeu vt vult Perottus à *violendo* ſeu quod nec *violata*, nec *violanda* ſit Alii violam quaſi *vitulam* dictam volunt, propterea quod hunc florẽ poetæ fabulentur in pabulum. Iſis puellæ in iuuencam conuerſæ, à terra effuſum. Violarum multiplices exiſtunt differentiæ, quarum aliæ à

colore, aliæ à floribus à magnitudine aliæ, & cultu, desumuntur. Color in violis vel vnus vel varius; vnius coloris triplex viola, *alba* quam leucoion vocant cui vita longissima trimatu est, *Lutea* & aspectu similis auro, *purpurea* seu nigra. A vario colore nomen sumpsit viola bicolor aruensis, flammea minor dicta, & viola tricolor seu septicolor quam nonnulli *florem Trinitatis* appellant. A flore alia denominata est simplex, alia multiplex cuius flos numerosis foliolis ac pene infinitis constat. Est & viola arborescens, seu fruticosa, est satiua, syluestris, hortensis, aruensis, de quibus nobis agendum non est cum solius purpureæ Salernitani meminerint. Interim obseruandum ex multiplici violarum differentia à coloribus sumpta, loca nonnulla auctorum classicorum illustrari posse, quæ vel obscura vel inter se pugnantia videri possunt. Sic Virgilius Pallentes violas vocat, ecl 2. at eclog. 10. nigras; Horatius aurigino sum colorem qui proprius est amatorum, tinctum viola scribit;

Nec tinctus viola pallor amantium

lib. 3. carm. ode 10. Oppianus autem ἁλιευτ. lib. 10. νεφέλω ἰοειδέα sumit pro nube fœta imbri quasi dicas violæ similem, per colorem scilicet qui ita purpurascit vt nigredini sit affinis. Lucianus in imaginibus *violaceas* veneri palpebras assignat quas scimus nigras fuisse. Pindarus & Theognis Musas appellant ἰοπλοκάμους *vialaceo capillitio* quod nemo nigrum fuisse dixerit, vtpote à pulchritudine alienum. Nisi forsan violæ nomen ad omnia venusta, ac formosa significanda traductum quis velit quod luculenter demonstrat Carolus Paschalius coronarum libro tertio capite quarto.

Redeo ad violam purpuream quam Theophrast. ἴον μέλαν ἢ μελάνιον Dioscorides ἰον πορφυροῦν

Claudianus fuſcam, Virgilius nigram, alii amethyſtinam ſiue Iantinam, cæteri Martiam violam vocant, quod menſe Martio ineunte vere floreſcat. Inter nothas eius appellationes δασοπόδιον numeratur vel à lepore dictum qui eo flore & herba delectatur, vel à multitudine foliorum quibus flos coaleſcit: πριαπήιον quoque vel à figura floris vel quod Priapi ſtatuæ pro cuſtodia hortorum poſitæ eo flore coronarentur; Κυβέλιον prætereà à Cybele Dea cui violæ primo vere erumpentes pro primitiis offerebantur, denique *Muraria* quod apud muros & ſepes hortorum naſcatur.

Temperies violarum ex Oribaſio & Meſuæo frigida & humida eſt primo gradu, ex Simeone Sethi ordine primo frigida, humida ſecundo, ex Braſſauolo denique frigida in prima parte ſecundi gradus in tertia vero eiuſdem gradus humida: quamuis autem oleum violaceum frigidius videri poſſit roſaceo, attamen magis refrigerat roſaceum quod in eo tenues quædam ſint partes quæ illud penetrare faciunt, ex quo fit vt violaceum ſuperficie tenus refrigeret, roſaceum etiam in profundo ex obſeruat. eiuſdem Braſſauol.comm. in lib. Hippocrat. de vict. acut. Galenus 6. de ſimpl. aqueam ſubſtantiam violis tribuit, Meſuæus vim quandam narcoticam dolores calidos ſedandi & inflammationes omnes extinguendi, quam ob cauſam reprehenſus fuit à Manardo Meſuæus, quaſi narcotica viola eſſe non poſſit, cum primo tantum ordine ab illo frigida ſtatuatur. ſed Meſuæi defenſio ſuſcepta eſt à Braſſauola in examine ſimplic. quam legere potes. Præterea à Meſuæo vis purgandi violæ tributa fuit, vbi ſcilicet humiditate ſiccando reſoluta, caliditas prius obruta emicat, & ab ea ſapor amarus, fitque trahendo purgatrix. Sed pace tanti viri dixerim in

Temperies.

Viola an Nortiea.

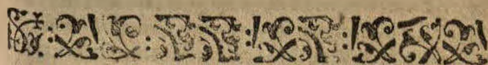
resiccatis violis, nec calorem nec amarorem, nec purgandi facultatem depræhendimus: Imo vero si quæ eius purgandi vis maxime ab eius humiditate est, quæ leniendo ac lubricando aluum laxat: dum ergo recens est parari solet syrupus ex multis infusionibus qui blandè aluum puerorum subducit: hoc tamen vitio laborat quod pondere suo ac nimia humiditate ventriculo noxius sit, præterea nisi diu multumque coquatur, breui corrumpitur tempore, & acescit Nec audiendus est Amatus Lusitanus enarrat 113. in Dioscoridem, & alii qui arbitrantur solutiuum hunc syrupum non minorum esse virium, quam syrupus rosarum solutiuus: longe enim multo imbecillior est cum syrupus rosarum etiam post duos annos purget, recens autem ad instar scammoniatorum aluum turbet, quapropter à recenti eo abstinendum est, nisi vbi vehementer purgare volumus. At syrupus violarum solutiuus recens tantum blandè expurgat, inueteratus modicarum est virium. Longe vero potentius semen violæ album rotundum, milii æmulum quam flos aluum mouet, intritum enim & ex vino albo potum instar rhei bilem flauam è ventriculo exturbat Licet autem vsus sachari & Iulepi rosacei, quos Simeon Sethi ἰοσάκχαρον ϗ ἰοζύλαπον vocat, πρὸς τὰς τοῦ θώρακός τε ϗ πνεύμονος ἀῤῥωστίας hoc est ad pulmonis & pectoris vitia, præsertimque pleuritidem commendetur: attamen Aloysius Mundella epist. 32. non adeo tutum agnoscit, *non quidem, vt ait, propter adstringendi vllam vim, sed propter obstructionem quæ ex violarum temperamento frigido oritur, quo excreatus impeditur ac retardatur.*

Error) Amati.

Vsus in cibis.

Si quis autem interroget an facultas violis insit nutriendi, dicam vel nullam vel exiguam illis adesse: ac sanè non obseruo in eum vsum vsurpatum fuisse à veteribus: apud nos vero non-

nulli folia herbæ violariæ alui ducendæ causa coquunt in iusculis, manduntque: nonnulli flores ipsos acetariis interponunt, non tam ob alimoniam, quam odoris fragrantiam qui mitissimus est ac suauissimus. Rem autem medicam admodum locupletant cum in officinis mel, saccharum, tragemata, conseruæ, condita, syrupus, aqua, oleum, pulueres, acetum, è violis præparentur. Est enim maximi vsus ad inflammationes omnes compescendas, incendium febrile extinguendum, dolores capitis sopiendos, somnum inducendum, sitim sedendam, & ad ea quorum post Macrum Salernitani, & eorum commentatores in hoc capite meminerunt. Plura vide apud Mizaldum in Horto area 4. Brassauol. in exam. simplic. Paschalium lib. 3. coronarum, & Guill. Stuckium lib 3 antiquit. conuiuial. cap. 16. vbi violacearum coronarum ex Plutarcho meminit Platone, & Aristophane, quæ huc commodissime transferri possent, nisi breuitati consulendum ducerem.

DE SAMBVCI FLORIBVS.

CAP. XLVIII.

» SAmbuci flores, sambuco sunt
» meliores.
» Nam Sambucus olet, flos
» redolere solet.

ANIMADVERSIO.

SAmbuci meminerunt Salernitani post Macrum cap.3.lib.3. quam plantam Græci *ἀκτὴν* vocant, ex eo quod soleat in oris & septimentis hortorum succrescere, est enim *ἀκτὴ ora & littus* latini Sambucum dicunt à *Sambuca* musico instrumento quod alii pectida vocant, alii Magadin. Sambuci duo genera, alterum in arborem assurgens, humilius alterum. Illud triplici differentia continetur, est enim vel *vulgare* vel *sylueſtre* seu montanum, vel *aquaticum* siue palustre. Aquaticum sambucum nonnulli ex Theophrasto *θεχύταλον* appellant, Galli *obier* syluestris *πυγὴς* Theophrasti esse creditur à Trago *Ceruina* sambucus dicta quod à Ceruis summopere expetatur, vulgaris *ἀκτῆς* nomen sibi vendicat, quemadmodum humilis sambucus *χαμαιακτῆς*, Latini *Ebulum* nominant. Nec vero Medici consentiunt in eius temperamento assignando, Dioscorides enim vt apud Marcellum legitur ebulum & sambucum facultatem habere *ξηραντικὴν, ψυκτικὴν καὶ ὑδραγωγὸν* scribit, exiccantem nimirum, refrigerantem, & aquas aluo detrahentem, addit præterea folia recentia inflammationes mitigare, quamuis nonnulli pro *φλεγμονάς*, *φρένας* legāt sic vt sensus sit sambucum lenire ac mitigare præcordia, vi sua scilicet cathartica & expurgatoria. Dioscoridi subscribit Actuarius qui lib. 5. meth. med. cap. 8. sambucum & ebulum refrigerandi aquamque educendi vi præditas esse cæterum stomacho aduersari prodidit. A cuius mente non recedit Plinius lib. 24. cap.

Genera.

Temperies controuersa.

8. ſcribens *ſambucum refrigerare inflammationem maxime recentis ambuſti.* Hanc vim illi ineſſe credidit etiam Fabius Columna parte altera minus cognitarum ſtirpium, obſeruat enim cap. 19. bulbum ranunculi Leptophylli à ſe guſtatum tantam acrimoniam palato attuliſſe, vt grauioris mali periculum fuiſſet, *niſi*, inquit, *foliorum eſu ſæpius iterato Sambuci, & ebuli vſus eſſet ſic vim acrimoniæ extinguens.* Quibus verbis ſignificat vim refrigerandi ſambuco & ebulo ineſſe. Accedit ad hoc auctoritas Oribaſij qui lib. 7. medic. collect. notat *vtramque actam pituitoſos humores & hydropicos per inferiores partes expurgare: earumque facultates non eſſe calidas quales plerìſque aliis purgantibus inſunt, ſed frigidiores.* Huic ſententiæ è directo pugnat Arabum & recentiorum auctoritas, ratio & experientia; Auicenna enim ſecundo Canone cap 619. & Serapio cap 84. ſambucum & ebulum ad tertium vſque gradum calefacere & exſiccare produnt, quibus conſentit Villanouanus libello de aquis laxatiuis cap. 3. obſeruans *earum plantarum decoctum purgare vehementer phlegma & aquas, ſed non exhibendum æſtate eſſe, quod nimis calidum ſit,* ſapor acris quo præditæ ſunt hæ ſtirpes calidas probat acrimonia enim à calore, nulluſque eſt qui ex applicatione ebuli & ſambuci ad corpus, caliditatem non percipiat, vt inde colligi poſſit eas calefaciendi virtute donatas. Quæ poſterior Arabum doctrina anteponenda eſt Græcorum opinioni qui falſo frigidam ſambucum ſunt arbitrati: qua ratione innixi non ſatis animaduerto.

Sambuci cortices, folia, prima germina, fructus & ſemen, gummi, flores omnia in vſum veniunt medicum: ſoli flores rem augent cibariam. Interior mediuſque cortex aquas & pituitam expurgat, modo per ſuperiora, modo per Vſus.

inferiora, per superiora quidem si cortex ille versus superiora trahatur, per inferiora vero, si trahatur versus inferiora ex obseruatione Villanouani meo quidem iudicio vana & ridicula. foliorum facultates recenset Dioscorides. Prima germina cocta & asparagi modo assumpta ventrem commouent. Semen in puluerem redactũ & drachmæ pōdere exhibitum aluum ciet,& humores aquosos detrahit, sed quam cætera mitius Gummi adstringendi & resiccandi vim obtinet. Flores autem frixis in sartagine ouis asperguntur non ingrato sapore. *Quinetiam consuetudo inualuit addere eos flores cadis in quibus reponitur acetum, quo retundi vim illam omnium domatricem aliqua ex parte putant. Sambucatum dicunt, quemadmodum piperatum, cui additur piper* ex Bruyerino lib 8. c 46. Cum autem odoris suauitas floribus Sambuci insit, foliis vero fœtor quidam teter, mirum non est si Salernitanis magis probentur flores quàm folia. Amica enim spiritibus, cerebo, & cordi suauitas odoris, graueolentia vero inimica & hostilis. Spiritus quippe vt purissimi, sic rebus purissimis, ac defœcatissimis delectantur, impuras auersantur & incoctas, at εὐωδία ex coctione, puritate & elaboratione partium, κακωδία ex impuritate & cruditate, Tantus autem est Sambuci odor vt frequenter naribus receptus ruborem totius faciei excitet, *fodam* hoc est capitis dolorem inducat, & iam factum atque à pituita inductum sedet, ac denique hæmorrhagiam per nares prouocet.

Multa de sambuci ligno adducta à Plinio & Theophrasto prætermitto; sileoque sanguineas eius baccas tingendis olim deorum simulachris vsurpatas, omina olim desumpta & præsagia futuræ vindemiæ, agrorum fertilitatis, rerumque similium de quibus agit Marcell. Virgil. ad cap. 168. lib. 4. Dioscorid. Notabis porro cum Aui-

cen. Sambucum albam calidiorem citrina, & citrinam purpurea: quodque ad flores attinet ad venenatos morsus valere, quod sint vmbellati, referantque apicem Pauonis & cornua nonnullarum serpentum, vt cerastæ & basilici, quemadmodum obseruat Porta in Phytogno.

DE CROCO.

CAP. XLIX.

Onfortare crocus narratur lætificando.
Et partes laxas firmare, hepar reparando.

HIc agitur de proprietatibus quibusdam Croci. Ac primo quidem corpus roborare dicitur, eique lætabundam quandam conciliare alacritatem iucunditatemve, præcipue si quis eo modice vtatur. Immoderatius enim sumptus, pondere nimirum trium drachmarum, lethalis est.

Deinde vero membra defecta, id est, debilia ac prostrata reficere, inque vigorem suum restituere traditur. Superat enim in eo calfaciens & qualitas & facultas, vt tota eius essentia secundi sit ordinis excalfacientium, & primi exiccantium: proinde concoquendi, maturandi, emolliendi aperiendi, & discutiendi vim quandam habet, adiuuante scilicet paucula quadam adstrictione. Cor non parum exhilarat, ipsumque adeo ac simul etiam hepar atq alias corporis partes, ob insidentem nimirum adstrictionem ita coroborat

vt non facile diſſolui queant, obſtructioneſque tollit, Quinetiam ſtomachum moderato calore ſuo firmat, eiuſque tum coquendi, tum diſtribuendi facultatem adiuuat. Immodice tamen illo vtendum non eſt: quippe qui ita nauſeam facile moueat, & cibi inappetentiam, Græci ἀνορεξίαν vocant, efficiat: ſi quidem aciditatem in ventriculo extinguit, quæ præſertim appetentiam excitat. Siccando mediocriter diſpoſitionibus pectoris phthiſicis auxiliatur, putredines corrigit, anhelitū felicem reddit, eiuſque inſtrumenta corroborat. Nam ſi vſus ipſius mediocris fuerit, facilem reſpirationem & amabilem coloris bonitatem facit, ſin vero citra modum, pallorem inducit, cerebrum infeſtat, capitis dolorem commouet, ſenſus obtenebrat, & oculos hebetat. Vino impoſitus vehementer inebriat, adeoque exhilarat, vt inſaniam maxime alacrem & lætabundam pariat. Si quis vero ex paſſo biberit, crapulam non ſentiet. Additur in potiones, quæ interaneorum cauſa temperantur, pituitoſa vitia & lethargica ſanat. Somnum conciliat, Venerem ſtimulat, menſes & vrinam ciet. Mulieribus difficulter parientibus in potum duarum drachmarum pondere exhibitus, partum accelerat. Illitus cum humano lacte viſum abſtergit, & oculorum fluxiones cohibet. Aurium remediis vtiliſſimus eſt. Vergentes ad ignem ſacrum inflammationes inunctus lenit. Vulnæ ſediſque cataptaſmatibus vtiliter inditur. Plura Dioſcorides libro 1. cap. 25. Plin. l. 21. c. 20. Galenus l. 7. de ſimpl. med. facult. c. 75. Simeon Sethi in Syntagmate, Serapion c. 173. ſimpl. & Auicenna l. 2. Cano. cap. 129.

ANIMADVERSIO.

CRoci appellatione non solùm tota cum radice herba intelligitur, verumetiam ipsa tantum floris stamina propter excellentiam quo sensu à Salernitanis caput istud inscriptum fuit. A græcis ὁ Κρόκος ἢ τὸ Κρόκον vocatur sicut à Latinis Crocus & Crocum. Quod nomen deductum est vel iuxta Buxtorfium ab Hebræo *Cartum* & *crocom* vel iuxta Callimachi Scholiastem παρὰ τὸ θάλλεσθαι ἐν κρύει seu vt loquitur Ethym auctor παρὰ τὸ χέειν καὶ ἀναβλαστάνειν ἐν τῷ κρύει, quod *virescat & floreat in frigore*, vel vt Galeno placet fabularumq; scriptoribus à *Croco Adolescente* qui inter ludendum, disco à Mercurio occisus in florem sui nominis mutatus fuit. Alii malunt ἀπὸ τῆς Κρόκης deriuare quæ vox *filum*, *villum*, *tomentumve* significat, cuiusmodi sunt Croci flaua flammeaque stamina seu villi. Galli *Saffran* vocant nomine deducto ab Arabico *Zahafaran* & *zafaran*; sunt qui *Castorem*, *cynomorphum*, & *herculis sanguinem* à Magis dictum velint non satis cognita ratione. Nomen Croci.

Genera Croci duo satiuum & syluestre, quamquam alij plures à regione eius species enumerent Coryceū scilicet, Lycium, Aeolium, Cyrenaicum, & Siculum Centuripinum, addo Narbonense quo nullum hodie multis Magnatibus vectigal maius, Garcias ab Horto lib.1. hist. aromat. cap. 39.&42. meminit *Croci Indici* quo vtuntur ad tingendos condiendosque cibos, quemque ab *Auicenna* can. 2. cap. 166. dictum *Carcuma* siue *Carcumani*, scribit; vocari quoque ab *Arabibus* *Carcum* & à Genera.

Turcis *Saroth* monet Christophorus à Costa capite 30. libri aromatum: ex quo apparet decipi eos qui *Curcuma* Arabum putant esse vel *Rubeam*, vel *Chelidonium*, cum Crocum designet, antidotumque credunt *diacurcuma* aliam esse ab antidoto διὰ κρόκου, cum corruptum sit ex Græco, non minus quam *Carcomagma* Auicennæ ex Græco κροκόμαγμα quemadmodum Anonymus, sed doctissimus auctor notauit commentariis ad cap 39. lib. I. de historia arom. scripta à Garcia.

Tempera-mentum. Est autem Crocus calidus ordine secundo siccus primo, parum ac mediocriter adstringens, atque, vt inquit Galenus 6. simplic. concoquens & maturans. Serapio cap. 173. simplicium ex Galeno calidum in ordine tertio collocat manifesto errore; apud Auicen, idem error irrepsit, ponitur enim calidus esse primo gradu, siccus secundo contrario à Galeno sensu. Dioscorides vim illi coquendi, emolliendi, atque substringendi tribuit, Simeon Sethi vim aperiendi & discutiendi.

Vsus in cibis. Non credo iis qui existimant crocum iusculis addi tantum *ad coloris elegantiam*, non ad commoditatẽ: nec Thessalo affirmanti *bonitate odoris solum commendari*. Nam Dioscorides ait misceri eum vtiliter iusculis, εὐχροιαν conciliare, arcere crapulam potum cum passo, vrinam ciere, veneremque stimulare. Simeon addit εὐστόμαχον esse, concoctionem ciborum iuuare, ὠφέλιμον τοῖς σπλάγχνοις visceribus vtilem (sic enim verto non intestinis cum Lilio Gregorio .) denique moderata quantitate sumptum pituitosos affectus ac lethargicos sanare difficilem respirationem tollere: nimia vero copia assumptum pallorem, & capitis dolorem inuehere & cibi appetentiam aufferre. Narrat cõmistũ iusculis Horat. sat. 4 lib. 2. sermonum, condimentis variis adiectum Apicius memorat, nosque passim eo vtimur ad condienda iuscula è pisis

parata, & ad pultes ex frumento, milio, hordeo aliisque similibus deaurandas.

Mirum autem nullum veterum perstrinxisse primum croci effectum quem afferunt Salernitani, vim scilicet excitandi lætitiam: quod ego præstare crediderim, tum propter suauitatem odoris cuius proprium est spiritus recreare ac reficere: tũ propter vim eius diureticam defœcando sanguinem illuuie sua serosa, tum denique propter rarefaciendi virtutem inspissatos spiritus coactosque humores distrarando. hoc autem vt efficiat moderata quantitate assumi debet, aliàs risum prouocaret lethalem ac verè Sardonium, & vt loquitur Auicenna excitaret *roona*, id est risum sine causa. Scribit enim Simeon Sethi eius tria hexagia seu vt alii volunt tres drachmas risum excitare θανάτε πρόξενον *mortis prænuntium & hospitem*. vidit Iul. Alexandrinus mulierem prænobilem Tridenti eliciendorum menstruorum causa iusto plus croco vsam horarum circiter trium spatio immodico risu cõcussam sine vllis conuulsionis signis: quod quidem addit, quia nonnulli arbitrati sunt croco caninam conuulsionem induci: quod certe crediderim vbi adeo effusus est risus vt mortem afferat; ex violenta enim atque continua buccarum retractione quæ in risu contingit, musculus crotaphita neruique ipsi motorii incalescunt, mouentur, contrahuntur, exarescunt, demumque conuelluntur, omnis autem conuulsio à siccitate lethalis ex Hippocrate: vnde vero talis à croco risus irritetur, an à qualitatibus manifestis, an ab occultis, fateor me nondum apud quemquam legisse quod mihi satisfaceret. Credunt quidem omnes effundi & dissipari omnes spiritus eo effrœnato gaudio & risu, sed qua ratione risus ille excitetur nemo exponit. Dioscorides simpliciter θανάσιμον dixit crocum ad tres drachmas ex aqua potum: Scalig exercit. 32 art. 2. maleficium croci regerit in secundas

eius qualitates, quæ ſunt, *aperire & laxare viam ſpiritibus ita vt abeant*: ſed hoc minime eſt proferre cur riſum moueat crocus Franc. Valleſius controuerſ. lib. 5. cap. 9. eius rei cauſam reuocat ad calefactionem ſepti tranſuerſi à qua agitatur interius innatum calidum ſic vt non poſſit facultas ſeptum continere: idem enim tum accidit diaphragmati ac ſi læſum eſſet, certum autem eſt ex Ariſtotele 3. de partib. animal. cap 10. ictu traiecta præcordia in præliis, riſum attuliſſe *διὰ τὴν ἐκ τῆς πληγῆς γινομένην θερμότητα ob calorem quē mouet vulnus.* Affert quoque hiſtoriam Tychonis Hippocrates 5. & 7. epidem. qui ex vulnere diaphragmatis in riſum tumultuoſum effuſus fuit. In Sileni hiſtoria ſect. 3. lib. epidem. ab Hippocrate relata obſeruatum eſt Silenum grauiter laborantem tertio die in riſum erupiſſe, *nec potuiſſe ſe continere*, de quo quidem riſu præternaturali multa eleganter Mecurialis comment.: in eum locum, & Marius Zuccarus obſeruationibus in libros epidem. diſputarunt; quæ ad riſum à Croco inductum aliquatenus transferri poſſunt; non ita tamen vt difficultatis nodum exoluant. Moſes Iſraelita aph. 59. ſect 6 tantum abeſt vt reddi poſſe rationem dicat riſus iſtius præternaturalis, quin contra probat ex Galeni mente ne quidem cauſam aſſignari poſſe riſus qui ex titillatione alarum, aut ex auditu iocorum commouetur; quod etiam abſurdum non videtur valeriolæ lib. 3. enarrat medicinal. enarrat 9. vbi naturam riſus exponit fuſiſſime, & Ciceroni ſecundo de oratore. Quamuis autem in tantis tenebris me nullum lumen habere profitear, attamen nemo ſuccenſere mihi debet, ſi ad illuſtrandam hanc difficultatem in medium nonnihil produxero,

Opinio noſtra.

Imprimis ergo exiſtimo riſum à croco inductum improprie riſum dici, cum non inducatur à

cauſis

caußs risus naturalibus, hoc est à motu animi ex re iucunda concitato, neque à corporis obsequio animi voluntatem sequentis. Certum quippe est risum naturalem excitari in animo ex re iucunda commoto, & commouente continuo organa corporis quod si organa prius moueantur, quam animus vel velit, vel iubeat, deesse primam naturalis risus cōditionem necessarium est. Inuertitur enim ordo naturæ Ex quo quidem fundamento colligimus risum phreneticorum & stultorum risum esse proprie dictum, quod sequatur imperium animi ex obiecto iucundo gaudentis, in eo tamen naturalis non est, quod obiectum illud non sit verè iucundum sed apparenter tantum; credit quippe animus delirantium se obseruare aliquod obiectum iucundum reale, quod tantum tamen est phantasticum: colligimus insuper risum iratorum & simulantium improprie risum dici, cum in tali risu (quem Sardonium vocant) organa tantum commoueantur risum efficientia, non animus.

Secundo loco arbitror risum à croco motum potius esse conuulsiuum quam risum: sic par est & æquum credere, risum excitatum à vulnere diaphragmatis conuulsionem esse, qualem membranosarum neruosarumque partium læsio profert, quæ quidem conuulsio sæpenumero in modum ac formam risus contingit Ita plerosque obseruaui quibus extractus fuerat calculus è vesica, aut amputatus testiculus, primis diebus ridibundos apparere, facto oris rictu, demum dentes paulatim constringi, impediri deglutitionem, aboleri postea, os firmiter claudi & retrahi, ac denique conuulsos obire. Causa eius rei sympathia est partium neruosarum cum cerebro: intemperies quippe calida & sicca impressa neruis ac membranis communicatur neruorum principio, altiusque ei infigitur: ex eo fit vt musculus crotaphita nerueo tendine prædi-

tus, peric ranio inuolutus, multis neruorũ ramulis perfusus, quorum 1. est à secundo neruorũ pari, 2 à tertio, 3 à quinto; ex eo, inquam, contingit vt crotaphita musculus ob viciniam cerebri maximamque per insignes illos neruos communionem retrahatur versus sua principia, & rictum oris risus instar efformet. Accedit ad hoc communio masseterum cum cerebro & musculo crotaphita: Tertiũ enim neruorum par duos ramos emittens, alium ad musculum temporalem distribuit, alterum in multos ramulos diuisum per labrum superius dissem inat, per musculũ quoq. massetera, & per musculos buccæ, vnde maior risus similitudo emergit? quia massater vna cum crotaphita conuellitur, atque hæc est causa cur qui diaphragma vulneratum habent, ridere videantur. Ambo enim nerui diaphragmatici à spinali medulla inter quartã & quintam colli vertebrã enati, & iuxta cẽtrum diaphragmatis inserti: Neruuli præterea alii à costali & stomachico prodeuntes illi adiũcti, possunt communicare cerebro, dein crotaphitæ musculo intemperiem atq; labem ex vulnere impressam diaphragmati, vnde conuulsio risus æmula. His ita delibatis asserimus quidem risum à Croco effectum cõuulsiuum esse motum, sed à diaphragmate non põdere, sicut voluit Valesius; imo potius à ventriculo & eius orificio, cuius nerui, croci calore, siccitate, digerendi atque discutiendi facultate, eiusdemque terrena sub stantia exsiccati, arefacti, excalefacti vitium cerebro communicant, crotaphitæque musculo, vnde risus conuulsiuus & lethalis. Adiuuat hanc labem virtus καρηβαρική croco tributa, per quam dicitur à Simeone Sethi *capitis dolorem* inducere, à Cicerone 3 de orat. *acerrima* esse *suauitatis*, à Plinio lib 21. cap. 20. *caput mouere & somnum facere*, à Galeno 2. lib. de compos. medic. κατ. τοπ. *temtare caput & capitis grauitatem* inferre.

Denique calamitatem hanc non parum promouet vis rarefaciendi ſpiritus atque commouendi croco exiſtens, cuius opera fit vt ſpiritus accurrentes in ſubſidium laborantium neruorum, coire non poſſint nec robur eis afferre: agitantur enim continuo à croco diſgregantur ac velut ciſpelluntur: non recreati igitur nerui calore ſpirituum influente, natiuo priuantur, hoſtilemque coguntur admittere qualitatem, a qua motus ille conuulſiuus. Eandẽ vim excitandi similẽ riſum habere narratur genus illud ranunculi à Dioſc. commemoratum in inſula Sardinia creſcens, herba præterea Gelotophyllis à Plin deſcripta, morſus quoq; cuiuſdam Aranei flumen Alactoniũ accolentis ex Strabone, ictus Tarãtolæ & Iarcotellæ ex Zenodoto, & Epiphanio Ferdinando qui luculentum tractatum de Tarentola hiſtoriis ſuis medicis inſeruit. Atq; hæc dicta ſufficiãt de gaudio & riſu qui à croco excitari dicitur. Reſtat oſtendẽdum croco vim ineſſe roborãdi ſeu confortandi partes omnes præſertim nutritias atque genitales. Ac certe iam dictum fuit ex Simeone eum ἐυςόμαχον eſſe, ϗ περὶ τὴν τῶν τροφῶν πέψιν συνεργεῖν *ciborum coctionem iuuare, bonumique colorem parere*, Franciſcus de Verulamio in hiſtoria vitæ & mortis vſum croci quotidianum ad prolongationem vitæ conferre ait, maioreſque noſtros nobis fuiſſe viuaciores quod apud eos crocus magno in vſu eſſet in placentis, iuſculis ac ſimilibus. Addit hybernos viuaces eſſe admodum quod vtantur linteis & induſiis croceatis; cum *Crocus ex omnibus quæ nouimus ad cutem & confortationem carnis optimus ſit, tum quod notabiliter adſtringat, tum quod habeat inſuper oleoſitatem & calorem ſubtilem ſine vlla acrimonia.* Inſuper obſeruat quendam Anglum quod Croci ſaccum circa ſtomachum geſtaret bene ex mari habuiſſe, ac ne vllam quidem nauſeam percepiſſe, cum antea ex *mari grauiſſime ægrotare ſolitus eſſet,*

Scaliger excit. 246. art. 5. Scotos narrat aduersus pediculos indusia croco tingere, ob vim eius insectis, venenatisque bestiolis infestam, ex quo factū crediderim vt crocodili conspecto croco fugiant: solent enim hoc artificio qui in Ægypto mel colligunt, sese armare aduersus Crocodilos, quemadmodum refert auctor Ethymologici. In summum Isaac Arabs in diæt. particul. crocum notat *confortare stomachum, hepatis oppilationem aperire, anhelosos iuuare, vrinam & menstrua prouocare, & membra debilia omnia confortare*: Quod ad genitales partes attinet, cum certum est venerem stimulare. Adnotatum est à Plutarcho in Isocrate eum pronum fuisse in venerem forte quod κρόκῳ διάβροχον ἔχει τὸ προσκεφάλαιον *haberet puluinare croco madidum* Numerat Aristophanes in nubibus inter ea quæ seruiunt luxui muliebri *vnguentum crocum & oscula columbatim facta* μύρον, κρόκον, καταγλωττίσματα. Inter flores quos terra effudit Ioui & Iunoni dum mutuis amplexibus fruerentur, fuit crocus apud Homerum Iliad. ζ. & ex Martiano Capella crocum solitum spargi lecto nuptiali colligitur. Bapt Porta ideo stimulandæ veneris virtutem croco tribuit, quod radice testiculos imitetur, ideoque ad pulchros filios generandos valere, quod florem habeat spectandæ venustatis.

Vis roborandi inest Croco.

Si quis vero sciscitetur, vnde vis ista roborandi singula membra croco accedat, dicam quod pluribus forsan ridiculum & absurdum videbitur, non tam ab eius calore aut suauitate odoris, quam ab eius *vi narcotica* proficisci Sic enim appello eam facultatem qua somnum prouocare, ebrietatem arcere, pedum dolores sopire, mentem tentare, crapulam hebetare, circumfertur. Eiuscemodi enim est natura narcoticorum, vt non solum consopiant, stupefaciantque sed etiam dementent, ferociam excitent, ad ve

Narcotica.

nerem prouocent, vigoremque animi & corporis accendant, Meminit Scaliger exercit. 175. herbæ Amfiam quam papauer album esse credit, cuius esu certum est venerem exstimulari. Vtuntur Turcæ alio herbæ genere cuius puluis moderata copia assumptus vigorem animo & corpori addit, largius sumptus mentem mouet & turbat. Apud Indos radix Betel ore recepta & mansa corpus recreat, lassitudinem discutit, ad coitum inuitat. Coca tabaco ammixta (quod Hyosciami genus esse videtur) ebrietatem mentisque alienationem concitat. Nonne stytax calefaciens, emolliens, coquens, vim narcoticorum habet ex Gal. com. 5. ad partic. 13. lib. 6. epidem quod liberalius haustus instar narcoticorum dementare, atque adeo interficere possit Cicuta dementiam aduocat, & corporis circumgyrationem, & conuulsionem, mortemque ipsam etiam sine sopore ex Scaligero exercit. 152. Solanum quia maniam seu furori similem insaniam parit *Manicum* vocatur. Hyosciamus altercationes mouet hinc nomen illi *Altercum* fuit. Quid plura commemorem? his & similibus narcoticis roborandi facultas inest per condensationem spirituum, atque congregationem; quo plures autem in aliqua parte congregati sunt spiritus, eo vis maior ac potentior, quemadmodum Verulamio demonstrauit in historia vitæ & mortis Hac ergo virtute narcotica præditus crocus partibus singulis robur addit spissando & cogendo spiritus, eorumque virtutem vniendo: & fortasse nonnulli admittent ab eadem vi narcotica induci motum illum conuulsiuum risus æmulum, de quo supra, cum alia narcotica conuulsionem pariant. Longe plura de croco ex probatis auctoribus adduci possent, & quod olim per gradus Theatri spargeretur, & quod in immensam altitudinem latentibus fistulis expri-

meretur, & fragranti nimbo ſpectatores ludorum irroraret; & quod Eumenidum Cererisque coronamentum eſſet; & quod ex ſanie hepatis Promethei e terra productus ſit; & quod χρυσαυγὴς à Sophocle, à Triphiodoro χρύσεος, ξάνθιος à Thocrito ἡδὺς à Callimacho, ſpica Ciliſſa ab Ouidio & Propertio vocatus fuerit non ſine longo contentionũ inter Criticos fune, conſule Scaligerum notis ad Propertium, Petrum victorium variarum lection. l. 14. c. 8. Scholiaſtem Sophoclis ad Oedip. Colon. Scholiaſtem Apollonii Rhodii ad l. 3. Senec. ep. 90. Lipſium de amphitheatro c. 16. Paſchalium de coron. l. 3. Amatum Luſit. enarrat. ad c. 25. l. 1. Dioſc. & Ardoynum de venenis lib. 3. cap. 42.

DE HERBARVM SEMInibus ac primo de ſinapi.

CAP. L.

St modicum granum, ſiccum calidumque Sinapi.
Dat lacrhymas purgatque caput, tollitque venenum.

QVo hoc in loco potiſſimum aguntur. Primo namque perpuſillum illud granum, quod σίναπι aut νάπυ Græci, Latini vero Sinapi vocant, ad calefaciendum deſiccandumque efficax eſſe traditur; & hoc quidem Galeno lib. 7. c. 5. de ſimpl medic. facultat teſte, in quarto gradu. Deinde vero tres eidem adſignantur facultates.

Prima, quod lachrymas eliciat. excellenti enim caliditate sua humiditates, quæ in cerebro sunt, attenuat, incidit, liquefacit & dissoluit: illis itaque fluentibus simul etiam lachrymæ prosiliunt.

Secunda, quod caput purget: commanducatum enim pituitas capitis per os ducit & purgat. Quin etiam tritum, naribusque admotum, sternutamenta ciet, quibus meatuum obstructiones tolluntur, & cerebri vitia expelluntur: eaque ratione comitialibus & apoplecticis mirifice succurrit.

Tertia quod venenum tollat: suffitum namque ac incensum serpentes fugat ad eorundem quoque & scorpionum ictus cum aceto tritum magna vtilitate illinitur, fungorumque venena discutit Ad hæc lienis etiam affectibus ex humiditate & flatu procreatis confert Item quartanis morbis, qui ex adusta pituita contracti sunt, præterea & podagris à pituita factis. Officit vero visui, & calido capiti, ac iecori. Concoctionem & distributionem ciborum crassarum partium adiuuat. Minuit quæ in ventriculo sunt humiditates Illitum lepris eas in melius mutat Linguas etiam humiditate grauatas siccat. Si cum melle sumatur, tusses resoluit. Cum calicis vero ischiadicis illitum & lienosis, vtile est: trahit enim, quæ intus sunt ad corporis superficiem. Plura Dioscorides libro secundo capite centesimo quadragesimo Plinius l. 30. c. 22. & Simeon Sethi in Syntagmate.

ANIMADVERSIO.

FLoribus herbarum succedit semen in quo spes propagationis renouationisq; posita est.

Nonnulli eleganter ſtirpis *epitomen* vocant, in qua maieſtatem naturæ lucere volunt, anguſto loco ac velut puncto totius plantæ ornamenta deſcribentis. Iam vero tanta ſeminum diuerſitas eſt vt qui ea penitus explicarit inuentus ſit nemo, alia molli vel pingui, alia lapidoſo, firmo, ſolido, alia orbiculato, anguloſo, triquetro, acuminato, perforato corpore conſtant, magno naturæ & medicinæ miraculo quæ ad hominis vſum & ſanitatem tantam potuit pompam explicare. Plerique credũt nihil intereſſe ſiue ſemen dicas, ſiue fructum, quos reprehendit *Gal.* 2. de aliment. facult. cap. 1. hic autem de ſeminibus agimus quæ veſca ſunt, quorum natura ad ſuccius ſemper & calidius, quam herbæ ipſæ propenſa eſt ex Galeno cap. 5. lib. de attenuante victus ratione. Inter ſemina iſta *Salernitani* primo *ſinapi* deſcribunt quod tribus à Græcis nominibus deſignatur. σίνηπι, σίναπυ, καὶ νάπυ Athenæus libro nono deipn. σίνηπυ dictum vult ὅτι σίνεται τὰς ὦπας τῇ ὀδμῇ *quod olfactu lædit oculos*: σίνος enim τὸ βλάβος. νάπυ autem vel κατὰ στέρησιν τοῦ ἡδέος διὰ τὴν δριμύτητα deductum eſt hoc eſt *à priuatione ſuauitatis ob eius acrimoniam*, vel quia φύσεως ἐστέρηται quaſi νείφυ dicas *quod ſit ſine natura*, eſt enim adeo puſillum vt carere natura videatur. Galli *Mouſtardam* nominant, quia cum muſto acre ſinapis ſemen ad intinctus conteri ſolet.

Species ſinapis tres conſtituit ex Plin. Machcolus, fuſchius duas, quinque Dalechampius, recentiores nonnulli ſeptem, potior ſpecies de qua hic ſermo eſt *hortenſis*, cæteris maior, nigra caulo hirſuto & ramoſo ſiliquas habens rotundas & hirſutas plenas ſemine, vel in rufo nigreſcente, vel pallente & candido. Galenus 8. ſimplicium *calfacere ſinapi & ſiccare ordine quarto*, dixit idque media eius parte ex Simeone, quamuis ex Neoteriois non-

nulli contra rationem & experientiam primo tantum gradu excalfacere,& secundo desiccare affirment in quos inuehitur Brassauol.in examine simplicium.

Præcipuam nobilitatem inter condimenta sinapi tenet in embamma siue intinctum paratū, quod *Sinapium* siue *Sinapismus* dicitur, quamuis postremum istud à medicis alio sensu vsurpetur. Parandi ratio apud varios varia, potior est ex musto quo per vindemias mulieres sinapi maceratum & tusum diluunt ac temperant addito interdum saccharo ad emolliendam ejus seminis acrimoniam, interdum adiecto pauco cinamomo, zinzibere & cariophyllis, interdum adhibitis pyris & cydoniis vel vuis passis quibus *scelerata* vis retunditur & mitigatur. in Italia *ferrariense* sinapium præcæteris collaudari solet, cum prius *vercellensè* palmam ferret. in Gallia *Diuionense* & *Andegauense* commendantur ob suauitatem incredibilem. Nullum præsentius condimentum irritandæ gulæ; sed vsurpari debet hyeme potius quam æstate propter æstum. Sumptum moderate incidit & deterget, dissoluitque humiditates quæ in capite & stomacho existunt. Confert etiam morbis lienis qui ab humiditate & flatu excitantur. Conuenit quoque tenuante diæta vtentibus, frigidisque viscerum affectionibus &, inde obortis cibi fastidiis. Nonnulli profecto putant bubulam carnem insuauem esse sine condimento sinapi, quod sic dictum volunt quasi σὺν ἄπι *cum boue*, ac si quis diceret cum boue semper coniunctum esse debere eiuscemodi obsonium.

Vsus in cibis.

Porro vitio non caret si immodicus eius adfuerit esus nam odore suo acri nares feriens sternutamentum confestim excitat, & sensim vellicans lacrymas elicit, imo si quis citra aliud obsonium mandere tentauerit rosionem protinus & mole-

stiam palato ac ventriculo sentiret. *Pythagoras principatum habere ex his quorum sublime vis feratur, iudicauit, quoniam non aliud magis in nares & cerebrum penetret.* Officere vero visui & capiti calido innuit Simeon Sethi concitatis illuc turbulentis exhalationibus Paulus Æegineta libro primo capite septuagesimo quarto *ægre concoqui, stomacho incommodum, ac mali succi esse* voluit. *Pituitam educere, quæ in ventriculo sunt disiicere, aluum madefacere, & flatus excernere,* expertus est Actuarius libro primo de curat morborum acut. cap.2. Iras concitare prouerbium ex Artemidoro desumptum ostendit ἰσθμὸν τὸ νάπυ ἔπινεν Isthmum sinapi bibit. Est autem *Isthmus* interséptum narium & oris gulæque intersepimentum quod irritari esu sinapi dictum est & corrugari ira. Aristophanes in equitibus cum Cleonem ira percitum rugosa caperataque fronte, truci aspectu, vultuque furibundo demonstrare vellet dixit.

Κἄβλεψε νάπυ, καὶ τὰ μέτωπ' ἀνέσπασεν

Sinapi conspexit, & frontem contraxit. Plautus in Pseudolo, *Sceleratum* vocat, in Truculento *triste. Si ecastor hic homo sinapi victitet, non censeam tam esse tristem posse.* Id enim efficere esum sinapis aiunt ex eo quod lachrymas moueat cecinit Ennius

Nec triste quæritat sinapi neque mæstum cepe.

Si quis scire voluerit cur sinapi admotum cuti vlceret, deuoratum non vlceret legat probl. 30. lib. 1. Alex. Aphrodis. ex sinapi fit *Sinapismus* cuius vsus frequens in morbis, & nouissime in venenatis omnibus & pestilentibus apud Italos præsertim à quibus magnæ de hac re controuersiæ excitatæ sunt. sed dignum notatu quod inquiris Cassius problem. 62. sinapismum videlicet ex aqua paratum validius ruborem excitare quam

tritum ex aceto, quod tamen aduersatur iis qui propter acetum solum putant sinapismum ruberem efficere, tu repete eius rei rationes apud eundem Cassium.

DE ANISO.

CAP. LI.

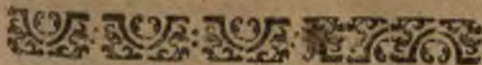

Mendàt visum stomachum confortat Anisum
Copia dulcoris Aniso sit melioris

QVæ hic referuntur vtilitates Anisi. Primo nàque visum emendat, & maxime quidem foris impositum. Atque hinc sane apud Plin. l.20. cap. 17. naturalis hist. epiphoris oculorum è vino radicem eius tusam ab Iolla imponi solitam legimus. Ipsum cum croco pari modo & vino, & pertritum cum polenta ad magnas fluxiones, extrahendaque siqua in oculos inciderint.

Secundo deinde loco stomachum roborare dicitur, quod profecto de semine eius potissimum intelligendum est. Illud namque vt lib de simpl. med. facult. cap. 44. Galenus asserit, maxime vtile est acre & subamarum, vt prope ad vrentium accedat caliditatem. Est autem & in siccando tertii ordinis, sicut & in calefaciendo. Stomachum igitur calefacit, & qui in ipso sunt humores crassos ac frigidos lentosque attenuat, incidit liquidosque & expulsioni accommodos red-

dit. Inflationes quoque, quæ ab iisdem proficiscuntur, discutit. Atque hinc adeo fit vt stomachus tum repurgetur, tum exficcetur, & onere quo grauatus fuit, deposito roboretur. Quinetiam visui eadem ratione conferre existimandum est: quippe cui nihil æque noceat, atque stomachi impuritas. Hinc enim impuri, fœtidi, atque turbulenti fumi ad oculos sublati noxam spiritibus visiuis inuehunt. Melius ad hoc semper recens, *alenum*, non furfurosum, dulcedine & odore præstans. Præter has vtilitates & aliæ quam plurimæ à Dioscoride libro tertio capite quinquagesimo quinto à Plinio loco paulo ante citato, Serapione cap. 242 & Auicenna lib. 2. Can cap. 1. recensentur. Oris enim halitum iucundiorem facit, doloris leuamentum præstat, vrinam ciet, discutiendi vim habet, aquam quæ subiit cutem dissipat, potum sitim ex salsis humoribus contractam extinguit, animalium venenis aduersatur, valet ad inflationes. Aluum & alba fœminarum profluuia tostum sistit, lac, ad mammas elicit. Venerem stimulat. Dyspnœas à pituita profectas tostum purgat, cum melle sumptum melius. Vetustis & antiquis ex frigore hepaticis affectibus prodest; Iecoris, lienis, renum, vteri ac reliquorum etiam viscerum obstructiones tollit. Vias enim ab humoribus crassis, frigidis ac lentis præclusas & obsessas aperit. Atque ob id febribus quoque opitulatur antiquis. Dolores capitis leuat, suffitum naribus: cum rosaceo tritum instillatumque fractis auribus medetur.

ANIMADVERSIO.

VVlgaris est cognitioni *Anisi* semen quod Græci & ἄνισον quasi ἀνίκητον vocauere quoniam *appetentiam cibi præstaret*, & ἄνησον ὅτι ἀνίησι τὰς ἐμπνευματώσεις quod *flatus discutiat*. Nonnulli fœniculum Romanum & cyminum dulce appellant, licet Romani fœniculo nostro non destituantur. Eius differẽtias à regionibus dessumptas non moror; vnum obseruo sedulo in lectione Auicennæ animaduertendum, perperam illum Anisum statuere ex Galeno calidum secundò ordine siccum tertio, & ex Dioscoride calidum & siccum in tertio: primo enim Dioscorides gradum nō apponit, Galenus vero 6. simplic. & eius epitomator Paulus & in desiccando & in calefaciendo tertij esse ordinis scripserunt, quod sane facili negotio deprehenditur ex eius acrimonia & amaritudine accedendo prope ad vrentium calididitatem. Est tamen illi nonnulla dulcedo quæ acrimoniam retundit caloremque temperat à qua vis illi inest nutriendi vt notat idem Auicen lib. 3. fen. 13. tract. 5 cap. 13. cum autem Auisum nostrum gustu suaue sit, nec ita os inflammet, aut amaro sapore repleat, crediderim nostrum non ita esse calidum sicut voluit Galenus, proindeque differre ab Aniso Galeni quod vel erat Sirium, vel penitus vetustum; obseruamus enim vetustum Auisum amarescere, minusque reddi suaue

Genus. Temperamentū. Auicēnæ error.

Fuisse autem olim in præcipuis condimentis testes sunt Dioscorides & Plinius: & *inter pauca laudatum à Pythagora siue crudum, siue coctum, item*

Vsus in cibis.

viride aridum omnibus quæ condiantur quæque intinguntur desideratur. Panis etiam crustis inferioribus subditum. Oris halitum commendat, fœtoremque tollit: vultum iuniorem præstat depurando scilicet ac defœcando sanguinem obstructionesq; remouendo. Multa habet Plinius l. 20 cap. 17. quæ huc transferre non licet, Nostris sæculis & à rusticis & à Magnatibus Anisum expetitur: Rustici suas placentas eo condiunt, & sacchari loco vtuntur vel pipere, eo etiam poma pyraque cocta aspergunt. Incrustatur saccharo pro diuitibus quo vtuntur ad suauitatem odoris conciliandam, ventos pellendos, ventriculum roborandum. Adiicimus etiam pani Biscoto non inutiliter. Porro Salernitani potius commendant Anisum dulce quam acre, hoc enim calidius est, illud mitius ac benignius soletque eiuscemodi Anisum vocari ab Actuario γλυκάνισον.

DE ANETHO ATQVE Coriandro.

CAPVT LII.

» ANethum ventos prohibet, minuitque tumores,
» Ventres repletos prauis facit esse minores;
» Confortat stomachum ventum remouet coriandrum.

ANIMADVERSIO.

HOc caput ex manuscript. addimus ne quis Anethum & Coriandrum desideraret Est vero anethum dictum à græco ἄνηθον quasi ἀνίκητον, ac si *aliis omnibus medicamentis præcelleret*; malunt nō-nulli deductum ab ἀνηθεῖν quod *ad coitionem venercam lacessat*. Illi tanta olim dignitas vt flos omnis Græcis ἄνθη dicer etur ἀπὸ τῦ ἄνω τείνεσθαι ex Rhodigino lib.27.cap.26.ei locus fuit in coronamentis frequentissimus ex quo vocatus à Mosco *florens cripsusque flos* ἰυθαλὲς ὅλον ἄνηθον. à Virgilio beneolens.

Narcissum & florem bene olentis anethi.

Eclog 2.tale coronamentum adhibitum in cpnuiuiis notat Gal. 6. simplic. ac præterea Theocritus *id*. ζ.

Temperamento autem est excalefaciente in fine secundi gradus aut principio tertij, & desiccante ordine primo deficiente aut secundo incipiente ex eodem Galeno. Auicenna vult excalfacere anethū, inter secundum & tertium gradum, exsicare inter primum & secundum. Placet Isaaco vt desiccet in medio secundi gradus. Conciliari posse credit hos viros Sauanarola, si dixerimus Auicenna locutum de viridi & humido quod sicco mitius est, Galenū de sicco quod est magis in vsu. Vnum magis me vrget videlicet ipsa Galeni auctoritas ipsi galeno opposita, scribit enim libr.terti. simpl. cap. 13. *Anethum & fænigræcum calida esse primo gradu tantum* cui ad stipulatur Auerroes 5.collectaneorū: Huic auctoritati respondendum duco lib. illo 3 simpl loqui Galenum de anethi herba, libro vero sexto de eius semine quod constat calidius esse herba;quodlibet enim semen ex Galeno tertio de attenu,

victus ratione cap. 5 & ſiccius & tenuans magis, proinde etiam calidius. Dici etiam poteſt ibi Galenum verba facere de herba illa recenti, nam libro quinto ſimpl. cap. 21. herbam anethi & fœniculi recentem & humidam ait eſſe medicamentum ſimul & nutrimentum, ſiccam vero pluſquam oporteat & excalfacere & deſiccare. Porro Auicenna Galeni eſt aduerſus in eo quod ſcribat vſtulatum anethum ordine tantum ſecundo deſiccare, cum ex Galeno deſiccet in tertio, adeo vt inueterata præputii vlcera probè circatrice obducat, quod etiam probatur Iſaaco. Nullus autem eſt qui illi flatus diſſipandi facultatem denegarit, eſt enim ſubtilium partium, virtutis calefacientis, digerentis, crudos & incoctos humores concoquentis. Tormina & inflationes finire monet Dioſcorides libro tertio capite ſexageſimo, flatus qui in ventre fiunt diſcutere & laborantia corpora ex immodico labore curare addit Simeon Sethi. Quod autem dicitur *minuere tumores* tractum ex Gal. qui ſcribit. 6. ſimpl. anethum eſſe ἀπέπτων, καὶ ὠμῶν ὄγκων πεπτικὸν crudorum tumorum maturatiuum: quod notandum eſt aduerſus interpretationem vulgarem quæ loco *tumorum humorum* habet: mentem Galeni aſſecutus eſt Iſaac *ventoſitatem, inflationem & tumorem diſſoluendi vim* anetho tribuens, in qua quoque ſententià fuit Auicenna anethum vocans *apoſtematum maturatiuum*, Simeon Sethi ait quibuſdam viſum anethum εὐστόμαχον eſſe aliis κακοστόμαχον: prioreſque illos rationem habuiſſe eius caliditatis & facultatis diſcutientis flatus, humiditatemque ſuperfluam concoquentis: poſteriores vero rationem habuiſſe eius ſubſtantiæ *craſſæ concoctu difficilis, & nauſeoſæ*, παχυμεροῦς, δυσπέπτου καὶ ναυτιώδους: profecto Plinius libro vigeſimo capite octauo anethum dixit *ructus mouere*, Auicenna ex Galeno retulit *nocere ſtomacho & in ſemine eius eſſe*

vomitationem

vomitionem, quod tamen non memini legisse apud Galenum: imo vero dolorem sedare, somnum conciliare, concoquere, lacque generare professus est. Cuius postremi effectus cum mentio facta sit, iuuat inquirere, an & quomodo Anethum lactis copiam producat: huic quæstioni satisfacit Isaaci commentator Petr. Hisp. docetque lilia lac augmentare & generare *materialiter* vt faciunt cibi optimi, alia *excitatiuè* vt est continua attractio mammillarum quæ excitādo dolorem fluxionem inuitat, alia *pungendo mammas* sic fricatio mammillarum cum vrtica lac aduocat: alia *adiuuando penetrationem sanguinis ad mammas*, qualia sunt calida & sicca præsidia necnon diuretica, alia denique *dissipando flatus crassos* transitum & meatum à mammis ad vterum opplentes ac infarcientes, impedientesque ac sanguis menstruus ab vtero feratur ad mammas, atque his duobus postremis modis concludit Anethum lac generare, quibus tertium addit Galenus 3 simpl. cap. 21. nempe *nutriendi facultatem*. Verum vt ad priorem quæstionem reuertar nemo præter Auicennam dixit Anethum vomitum prouocare; omnes autem affirmant ipsum sedare singultum cuius rei causam repete ex eodem Hispano: ipse etiam Dioscorides dixit ipsum ex alto surgentes vomitiones sistere, & singultus lenire, quæ qua ratione cum Auicenna conueniant non video, nisi dixerimus per *ἐπιπολαίους ἐμέτους* intelligendos esse leues vomitiones & à leui causa incitatas puta à pauco flatu qui facile consumi ab Anetho potest, sicut dissipari potest ille flatus qui singultus inducit.

Cæterum duo insuper effectus Anetho tribuuntur qui sine difficultate non sunt alter est an *venerē excitet aut extinguat*, alter an *somnum conciliet*, ac inter narcotica constituendum sit. Quod ad primum attinet iam monuimus dictum ipsum quod

quod ad venerem inuitet; deinde inter obsoletas appellationes nominatur κυνοκεφάλου καὶ ἑρμοῦ γόνος Cynocephali & Mercurii genitura non sine mysterio. denique Galenus 5. simpl docet ea quæ lac generant, semini quoque producendo dicata esse, admittunt autem lac generare anethum, fateantur ergo necesse est semen quoque augere, proindeque veneris stimulandæ obtinere facultatem: verum Dioscorides *semen extinguere*, Plinius *genituram hebetare*, Auicenna *semen interseccare* asserunt, hac de causa quod ea quæ vehementer desiccant, quæque flatus discutiunt veneri prorsus inepta existant Hanc difficultatem duobus verbis dissoluit Dioscorides scribens *genituram extinguere anethum continue potum*, quasi innuat moderatum & parciorem eius vsum veneri prodesse, immoderatum & continuum aduersari ob vim eius desiccandi eximiam, maxime cum non est recens & humidum, sed siccum & vetustum.

Ad secundum quod spectat Galenus uim inducendi somnum illi tribuit 6. simpl. admisceri acopis dictitat lib. κατ. τόπ, ὑπνοποιὸν agnoscit Simeon, somnum conciliare fatentur Isaac & Auicenna: qua quæso virtute, narcoticane? non crediderim, sed vbi datur intemperatis hominibus torsiones & dolores à multo flatu per ventrem oberrante patientibus, flatus dispellit, submouet & consumit; sedatis doloribus somnus obrepit, hinc vis ὑπνοτικὴ: quod si exhiberetur temperatis hominibus non dubium quin somnum turbaret potius quam conciliaret. *(margin: An narcoticū.)*

Venio ad Coriandrum quod Græci κόριον ἢ κορίανον Latini *Corion & Corianum*, officinæ *Coriandrum* dixerunt, denominatione sumpta vel à Cimicibus quos folia & caules eius olent, vel ἀπὸ τὰ κόρην ἀμβλύνειν quod *pupillas oculorum hebetet*. Grauis quæstio inter veteres an plures fuerint Cori- *(margin: Coriandri nomen. Genus.)*

differentiæ: negauit enim Plinius libri 20. ca. 20. Coriandrum inter syluestria inueniri: at interpres Nicandri in Alexipharmacis syluestre Coriandrum describit, cui veneni maleficium inesse ait. Recentiores plura genera inuenerunt, & nominatim Dalechampius syluestre proponit à Myconio Medico Barcinonensi ad se transmissum. Sed leuior illa difficultas videtur, si conferatur cum ea quæ à Galeno mouetur aduersus Dioscoridem penes Coriandri temperamentum: frigidum asserit Dioscorides, Hippocrates & Galenus calidum: Auicenna pro Dioscoride pro Galeno alii iure decertant: hanc autem controuersiam, quoniam à plerisque examinata est fusissime non expono: vide Matheolum, Amatum Lusitanum, Antonium Sarracenum,& Ioan. Leonicerum commentariis ad Dioscoridem, Auicennam l. 2. cap. 2. cap. 149. & eius commentatores Mongium & Costæum, Nicolaum Rorarium contradictione 16. Cardanum tractatus tertii contradict item 16. Valesium lib 9. controuers. cap 7. & alios passim. Tempe-ries.

Vsus eius optimus censetur, stomacho enim bonum est,& salubre, cibos tandiu in stomacho retinet donec probe concoquantur, oris habitum commendat, in quem vsum à seplasiariis saccharo incrustatur, additur in condimenta, vermes necat, venerem excitat: largius tamen sumptum duas insignes noxas afferre creditur, dementiam videlicet & mortem. Mentem mouere docet Dioscorides cap 57. lib. 3. Isaac confirmat, & Simeon Sethi, quapropter nunquam eius vsum probare potuit Cardanus aduersus Epilepsiam li. 1 contrad tract. 5. c 17. quamuis ab Auicenna commendetur. Lethalem quoque illi esse vim ac venenatam asserit idem Diosc. lib. 6. c 9 & post Diosc. Paul & Aet. Petrus Aponensis de remediis venenorum cap. 3. idem illi maleficium tribuit, quod oppugnari pos- Vsus in cibis.

sit, & à Theriaca & à vincetoxico ad drachmas duas dato : sed plura repeti possunt ex Sante Ardoyno libro tertio de venenis cap. 60. Iam enim ab herbis ad arbores nobis progrediendum est, in quibus exponendis diutius forsan quam deberemus immorati sumus, non lōgius tamen digressi, quam rei dignitas ac vtilitas postulabat. Imposterum tamen animaduersiones nostras breuiores futuras monemus, quod videam opus hoc nimiam in molem excrescere, & enchiridii excedere magnitudinem.

DE FRVCTIBVS arborum.

CAP. LIII.

Vtumni fructus caueas ne sint tibi luctus:
De mensa sume quantumuis tempore brumæ.

ANIMADVERSIO.

Vos istos versus huc transferendos censuimus ex cap. 10. huius sectionis quod ad explicandam generalem fructuum naturam plurimū

conferrent. Fructus vocabulum hic non vsurpo pro quocunque stirpium fœtu, sed pro eo solo quem arbores aut frutices ferunt. Recte enim Galenus alios ex herba, alioque ex arbore fructus produci docuit 2. de alim. facult. cap. 2. At nos fructibus herbarum omissis de quibus Salernitani nihil tradidere, ad arbores accedimus, quorum differētias & species alii alias constituunt. Prima differentia esse potest syluestrium & domesticorum: verum syluestrium quid attinet meminisse cum edendo non sint? solos ergo domesticos perstringamus vescos illos & ad nutriendum corpus humanum accommodatos. Hos autem ad mentem Salernitanorum diuidimus in fugaces *seu æstiuos* quos Græci *ὡραίους* vocant, & in *serotinos* seu *autumnales* qui à Græcis *ὀπώρα* dicuntur. Nomine tamen τῶν ὡραίων Galenus 2 de alim facult. cap 2 non tantum intelligit eos fructus qui circa *horam* id est *circa mediam æstatem* nascuntur, sed eos qui ad reponendum & conseruandum non sunt Idonei. Itidem per ὀπώρα certum est non tantum designari autumnales hyemalesque fructus, sed eos etiam qui exteriorem corticem molliorem habent quique opponuntur ex Arist. l. 8. de hist. animal. c. 28. τοῖς ἀκροδρύοις hoc est τοῖς ἔξωθεν κέλυφος ἔχουσι *ligno se putamine tectis*. Nos vero secuti Platonem, Galenum, Theophrastum, Plutarchum, Athenæū ὡραίοις ὀπώραις; præcoces, tardis, fugaces serotinis, vernos & æstiuos, autumnalibus & hybernis, opponimus: ex quorum omnium genere alii molliores sunt, alii duriores. Molliores vel nucleum habent, vt cerasa, pruna, vel carent nucleo vt poma pyra. In duriorum genere sunt nuces & amygdalæ. Ex his omnibus qui à Salernitanis commemorantur, perstringentur à nobis suo quique ordine productionis atque maturationis. Prius tamen nonnulla de fructuum vsu, ac temperamento

Fructus differentiæ.

deßcribenda sunt, quo nostra disputatio illustrior euadat.

Colores fructuū.

Imprimis vero mirari subit, cur flores vnius eiusdemque arboris natiuum & originarium colorem nonquam mutant. mutāt autē fructus: quidā arbitrantur id in floribus accidere propter velocem humoris consumptionem quæ nō sustineat vlteriorem, nec lōgiorem concoctionem. In fructibus autem humiditas copiosior est, proinde diuturnior & longior longiorisque coctionis capax, hinc fit vt in longa ista concoctione demutētur colores. Est enim color in fructibus coctionis maturationisque argumentū, sic vt primus color viridis omnimodā fructuum cruditatem designans, primo in herbaceum trāseat, quo prima concoctio denotatur, mox abeat in nigrum, vt in oliuis, in flauum vt in Persicis, in nigricantem vt pyris, in fuscum vt in sorbis, in rubeum, croceū, variu, vt in pomis & prunis. distingūtur tamen inter se colores fructuū eiusdem arboris, quia succi inest diuersitas & potestas multiplex. *Quemadmodū* enim vt ait Scaliger in l.1. Theop. de causis plantarū c 11. *potestatem habet arbos generandi corticem, frondes, ramos, fructus medullas tegmina, pulpas, semina: sic varias fructuum formas edere posse non absurdum.* Accedit ad hoc ventorū afflatus, & syderum, solis præsertim aspectus: venti enim prout humiditatem exhauriunt, aut affundunt, ita colorem fructuum moderantur: prout etiam solis aspectus tepidior est aut ardentior, prout longo vel breui tempore, cito vel tarde fructus recreat aut exurit, ita fructuum temperat colorem

Sapores fructuū.

Iam vero quam multiplices saporum differentiæ in fructibus percipiuntur, dulcis, suauis, pinguis, amari austeri, acris, acuti, acerbi: acidi, salsi, quorū tamen omnium initium est in austero ac pontico à quo per varios maturationis & coctionis gradus fit ad alios saporesmutatio. Quod enim omne

fructus generentur ex dominio humiditatis terrenæ, quæ saporis est austeri, fit inde vt fructus sui initio referant istum saporem, quemadmodum fusius expositũ habetur à Petr. Hisp. com. in lectionem 13 diætar. vniuers. Isaaci Euicta autem & excocta hac prima acerbitate si fructus humore subtili & aquoso turgeat, exilique calore præditus sit fit saporis aquei & retusi: si autem humore fuerit inter crassum & tenuem moderato, exilique etiam calore, fit saporis paulo acutioris: At vero dulcis euadit cum moderato est & calore & consistentia. Vnctuosus cum excedit aliquantulum calor & cõsistentia est subtilis & aëra: Salsus cũ calor emicat, & consistentia adest parum terrena: Amarus cum multum excedit calor in consistentia crassa & terrena, Acer, vbi calor adest igneus, cum substãtia siccissima Quæ omnia intelligi & repeti facile possũt ex doctrina de saporibus, de quibus apud omnes philosophos, & plerosque Medicos locupletissimè disputatur. Eleganter autẽ Plin. l. 15 c 28 fructuum succos enumerat, *pyro vinosum, oliuæ pinguem, vuis dulcem, aquosum prunis, sanguineum moris candidũ vuis albis, lacteũ ficis, spumeum persicis, & si odor ẽ species, malis acutum, persicis dilutum, citreis acerrimum* tribuens. Succi fructuũ.

Odores.

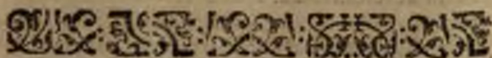
Cæterum vsus fructuũ duplex alter arbori, alter humano generi cõparatus. Vtilis fructus arbori ad propagationem ex semine, quod dictũ volo de iis fructibus, tum quæ simul semina sunt, tũ qui inclusa gerũt semina. Hinc Theophr. duas maturationis species agnoscit in fructibus *vnam* cum fructus solus est maturus, *aliã* cum semẽ quoq; maturũ est & perfectũ, quorum illa respicit hominẽ hanc arborẽ. Vtilis vero homini est fructus, vel *ob cibum*, vel *propter medicinam*. Nullus autẽ ignorat in vsum medicũ venire fructus & ab eis salutares peti medicinas, *cũ ne sylua quidẽ horridiorq. naturæ facies medicinis careat*, inquit Plinius præfat. in lib. 16. natural. Vsus.

histor. *At* nobis inquirenda vna venit alimonia quæ ex esu fructuum percipitur, quæ quidem talis est vt ad irritandam gulam potius voluptatemque palato conciliandam, quam ad salubritatem, optimamque nutritionem homini afferendam cōparata est. Galenus enim cap. 8 lib de cibis boni & mali succi docet, *omnes fere fructus quos arbores ferunt malo succo esse* exceptis castaneis, *exiguum alimentum contribuere, crudesque succos aggenerare*. Quod si quis existat qui explorare velit quomodo singulæ fructuum species inter se differant: madefacere primo debet quam assumat: nam quicumque fructus mersi elixiue aqua intumescunt, veteremque protinus siccitatem duritiemque deponunt, vt molliores & humidiores, sic meliores habentur, qui vero minime tument, pristinamque duritiem retinent, deteriores censentur, quæ experiendi ratio Galeni patri fuit familiaris vt idem Galenus notat cap 5. eiusdem libri. *Ad* hoc tamen vt certum iudicium de fructuum vsu atque vtilitate feratur, nonnulla capita nobis sunt proponenda. *Primum* est maturos fructus immaturis præstantiores minusque noxios esse: maturitate enim quicquid inflationes facit, abiiciunt, & superfluam humiditatem deponunt ex Gal cap. 16. quamuis immaturi celerius subducantur ex 2. de alim. facult cap. 2 *Secundum* est vitiosos haberi fructus qui nullo temporis spatio non admodum intumescant, aqua mersi, bonos vero qui illico in tumorem crescunt, nam & facilius coqui possunt, & ad bonos humores gignendos sunt apti ex eodem Gal. cap. 5. *Tertium* est eos esse humidos sine vlla siccitate qui non reponuntur: ex his vero minus esse noxios qui ventrem lubricant, deteriores autem qui tarde permeant & consistentia sunt duri ex eodem auct. lib de attenuante vict. rat. cap 10. *Quartum* est ex iis qui reponuntur

aptiores esse & meliores qui molliores sunt: peiores vero qui duriores ex eodem loco. *Quintum* est humidos fructus tenue, humidumque ex se distributum alimentum corpori præbere, celeriter corpus totum permeare, facile per cutim & vrinas excerni ac in summum pauci esse alimenti : solidos vero & dēsos alimentum copiosius corpori apponere, tardius peruadere maxime cum succum in seipsis habent crassum , aut lentum aut adstringentem ex ipsomet Gal. 2. de aliment. facult. cap. 2 & 7.

His ita summatim delibatis quærendum est cur Salernitani autumnalium fructuum esum noxium afferant, nisi media hyeme fuit Cui quæstioni respondemus tacite institui comparationem inter fugaces & serotinos, seu æstiuos & autumnales, quorum illi vt habet Galenus cap. 2 lib. 2 de aliment. facultat. primo humectandi vim habent dein etiam refrigerandi , præterea aluum lubricandi : hi vero cum sint duriores aluum adstringunt, ægrius conficiuntur , proindeque dum corrumpantur , grauiorem noxam inferunt. Deinde vero cum fugaces oriantur , media æstate vrgente solis æstu perfectam maturitatem assequuntur, autumnales vero cum declinante sole per inconstantem tempestatem calidam modo , modo frigidam siccam interdum , assiduis interdum imbribus humentem producantur , vt plurimum inæqualiter maturi sunt , superfluaque humiditate pleni , ex quo fit vt varia morborum genera inferant febres malignas, diarrhœas, dysēterias, febres quartanas, rheumatismos hæmorrhoidas & id genus alia; venas enim replentes superfluo & incocto succo ventriculum quoque & intestina sero illo tenui & frigido altiùs subeuntes cacochymiam pariunt, & partes imbecilliores efficiunt vnde morborum occasio Quod si eiuscemodi fructus ad brumam vsq;

seruati reponantur partem malitiæ deponunt maximam, facta euaporatione humiditatis aquosæ & superfluæ. Calor enim interior coquit, mitigat, temperat, & excludit, quod tenuius est & serosum, sicque maturat & perficit, hinc deprehendimus rugatos fructus, vt mitiores ac benigniores, sic meliores ac salubriores Et hæc dicta generatim sufficiant.

DE CERASIS.

CAP. LVI.

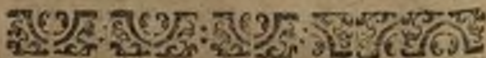
I cerasum comedas tibi confert grandia dona
Expurgat stomachum, nucleus lapidem tibi tollit,
Hinc melior toto corpore sanguis inest.

TRia ex cerasorum esu commoda hoc loco recensentur. Ac *primum* quidem quod stomachum expurgent, idque de illis potissimum intelligendum, quæ vna cum nucleis manduntur. Ad eum namque modum [vt nonnullis placet] Ingesta abstergent, & emundant.

Secundum quod nuclei eorum, cum inde expressus succus siue lac sumitur, peculiari quadam proprietate lapidem non in renibus tantum, sed in vesica quoque frangant & expellant.

Tertium vero, quod quæ ipsorum velut caro est, optimum generet sanguinem, corroboret & impinguet. Et hoc certe experientia testatur & demonstrat ratio Siquidem in passeribus, qui cerasis plurimum delectantur, eo ipso tempore quo hæc matura sunt, iecuscula non paulo maiora quam alias reperiuntur. Vnde hepar frequentiore cerasorum vsu augeri ac roborari certo colligitur. Sed hic notandum, quod duplicia sint cerasa, crassa nimirum & parua: ac crassa rursus duplicia, nempe dulcia & pontica siue acerba. Dulcia omnia & parua insalobriora sunt, facile corrumpuntur, & lumbricos in corpore generant. Crassa pontica quoque duplicia inueniuntur. Quædam enim pediculo constant longiore, bacca etiamnum cæteris crassiore, gustu acerbo & admodum acido, colore perpetuo rufescente, nec vnquam in atrum vergente: Italis verle dicuntur. Hæc tenera adeo & fragilia sunt, vt nisi sub arbore sua comedantur, facile gestatu collidantur & marcescant. Quare non nisi recentia, atq; in principio tātum mensæ sumenda sunt Abstergēdi stomachi & ciendæ appetentiæ vi prædita sunt Alia denique crassa nigra, & maxime omnium pontica sunt, quæ in compluribus Italiæ locis Marasche vulgo noncupantur, à sapore sic dicta, quod non iniucundi amaroris tantillum resipiant. Ea summo post alios cibos loco edenda sunt, ita vt os ventriculi ponticitate sua claudant: quo clauso concoctio & melius & citius peragitur. Galenus faciens cerasorum omnis generis mentionem, lib 7. simpl. medic. capite 19. scribit in hunc modum: Cerasus arbor fructus fert non paris adstrictionis in omnibus particulatim plantis participem Nam & in harum, sicut etiam malorum granatorum & malorum, quibusdam austera qualitas, in quibusdam vero dulcis, in nonnullis autem

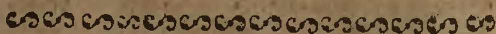
acida exuperat. Quinetiam ipsorum dulcium quæ nondum cocta sunt, ac natura quædam admodum sunt acerba, quædam similiter moris acida. Sed in moris immaturis acida qualitas acerbam exuperat, in cerasis non semper. Ergo quæ dulciora sunt, magis quæ intestinis sunt subducunt, sed minus grata stomacho sunt. Contra austera Quæcunque vero acida sunt, ea pituitosis excrementosisque stomachis sunt apta. Si quidem austeris magis desiccant, & nonnihil etiam incidunt. Porro ipsius arboris gummi communem omni viscosis & mordacitatis expertibus medicaminibus facultatem obtinet quæ & ad arterias exasperatas accommoda est. Proprie autem, siquidem, quod quidam subscribunt, verum est, calculis vexatos adiuuat. Nam sic illi tenuium partium inesset facultas quædam. Hæc ille. Plura Dioscorides libro primo capite centesimo vigesimo sexto, Plinius libro decimo quinto capite vigesimo quinto, & Simeon Sethi in Syntagmat.

ANIMADVERSIO.

CErasus prima colono annuam gratiam refert cuius fructus κεράσια dicuntur à Cerasonte Ponti oppido, vnde post deuictos Mithridatem & Tigranem à Lucullo in Italiam deuecti sunt. Crediderim tamen, potius à *Cerasis* vrbem, quibus fœcunda erat, quam ab vrbe *Cerasa* denominata esse, cum ante Luculli victoriam mentio Cerasiorum facta sit a Dephilo Siphnio apud Athenæum prisco auctore sæculo Lysimachi viuente. Nomen ergo illud deductum ἀπὸ τοῦ κέρατος vel a coma

quam opacam habet, vel à *ramis* excreſcentibus qui nulli arbori longiores ſunt, validiores aut plures, eſt autem ramus in arbore idem quod cornu in capite. Ceraſorum differentias à regione, aut à colore deſumptas non exequor cum ex Dalechampio repeti poſſint. Sapor nonnullas induxit ſcitu dignas cum inde eorum temperamenta deprehendantur. Sunt enim *dulcia, auſtera*, & *acida*, quorum *dulcia* ventrem molliunt & citiſſime dilabuntur ſtomacho tamen minus vtilia ſunt quod putridos gignant humores: Narrantur manè roſcida adhuc deuorata, adeo leuare aluum vt pedes podagrici morbo liberentur. *Auſtera* quia adſtringentia ideo εὐστόμαχα. *Acida* pituitoſos & viſcidos ſtomachi humores incidunt, ipſum confirmant, ſitim ſedant, & appetentiam excitant. Ineſt certe ceraſis vinoſus ſuccus admodum palato gratus, qui etiam Diphilo teſte optimum alimentum præbere ſed tenue poteſt. In vniuerſum Ceraſa & frigida & humida eſſe, calidis & ſiccis ventriculis ac temperatis prodeſſe, ventremque ſubducere prodidit Simeon Sethi Porro quod dicunt Salernitani nucleum lapidem tollere id non intelligendum de integro nucleo deuorato, ſed de carne eo incluſa quæ quod amara ſit digerendi vi prædita eſt, & deobſtruendi venas & renes, eoque modo poteſt materiam lapidis renibus hærentem incidere ac ſummouere, ſed factum calculum non poteſt deturbare. De Ceraſis videantur Galenus, Auicenna, Bruyerinus libro vndecimo de re cibaria, Benedictus Curtius libro vigeſimo tertio hortorum Dalechampius, & alii.

DE PRVNIS.

CAP. LV.

FRigida sunt, laxant, multùm prosunt tibi pruna.

QVæ prunorum facultates hic referuntur. Ac prior quidem quod corpus mediocriter refrigerent. Dulces enim, quemadmodum lib. 2. de medicamen. simplic. purgantibus bened. cap 19. à Mesue scribitur, calidò frigido sunt temperata, aut paulo frigidiora, humida ordine secundo, μίσα, id est dulcacida frigida principio secũdi Omnia tamen refrigerant. Quare Lusitani, qui calidam incolunt regionem, carniũ suarum cocturæ pruna plerumque immiscent, & potissimum Damascena, posterior vero quod aluum moueant, & hoc Galenus quidem lib. 2. de alimen. facult. c. 31. ita scribens confirmat Corpori, inquit, ex hoc fructu minimũ alimenti accedit: vtilis tamen est iis, quibus propositum est, vẽtrem mediocriter humectare ac refrigerare Ipsum enim cum humiditatis, tum lentoris sui gratia subducit Quod certe de maturis intelligendum: cruda enim, quemadmodum Auicenna testatur, non parum adstrictionis præ se ferunt. Et quamquam posterior hæc prunorum facultas, non secus atque prior etiam, Damascenis fere attribuatur, Armenis tamen potius adscribenda erit, vt quæ Auicenna & Mesue testibus, præter cætera magis alterent, largiusque soluant. Vsui vero maxime sunt matura, immatura minus, optima autem inter ipsa & humanæ naturæ conuenientissima, sunt.

oblonga, carne cum dura, tum exigua, ficcitate nonnulla participantia. cortice exteriore tenui, sapore non prorsus dulcia, sed μέσα id est dulcacidà, qualia Damascena cumprimis habentur. Hæc enim mediocriter humectant ac refrigerant Multa porro & varia prunorum genera reperiuntur, non omnium tamen vsus approbatur. In hoc genere sunt aggrestia quædam parua, dura acerbaque, & cibo iniucunda, Galeno ἀγριοκοκκύμηλα vulgo pruneola siue prunula nominantur. Horum fructus, inquit Galenus l 7. de simpl medic. facult, capite 35. euidenter adstrictorius est, ventremque sistit, Quo fit vt aquam nonnulli ventri sistendo accommodatissimam inde eliciant. Cæterum pruna quæ ventris subducendi gratia sumuntur, in aqua frigida, prius quam ingerantur, aliquandiu præmaceranda sunt. Ita namque præparata magis tum humectant, tum refrigerant, adeoque ad appetentiam, quæ collapsa fuerit, excitandam, & ad flauam præterea bilem, quæ in ventre habetur detergendam ac subducendam accommodatiora fiunt. Quare biliosis etiam non solum febribus, sed aliis quoque morbis salubria redduntur. Pruna recentia atque humida siccis valentius quidem alterant; sed excrementitium magis & peioris succi corpori præbent alimentum. Sicca vero non solum ad nutritionem accommodatiora sunt, verum magis etiam corroborant. Quod de prunis hoc loco diximus, idem de cerasis quoque aliquo modo intelligi potest: sed horum humiditas, quam illorum subtilior ac minus lenta est, quo fit vt minus etiam alant. De prunis Dioscorides lib. 1. cap. 134. Galenus & Mesues locis paulo ante citatis, & Auicenna lib. 2. Canonum cap. 539.

ANIMADVERSIO.

PRuna Græci *κοκκύμηλα* vocant vel ob figuram quam similem *Cocco Cnidio* habent, vel quod inter poma *celeriter ac velociter* maturescant, est enim *κόκκυ* idem quod *ταχύ*. Latini *prunum* dicunt aut ab *vnitate*, aut à græco *πρύμνον* quod Galenus lib. 7. simplic. apud Asianos *syluestrem prunum* significare docet: probabile autem est fructum hunc ex Asia Romam esse delatum post Catonis ætatem qui suo tempore iam conquerebatur Asiaticas delitias Romam importari: res ergo ipsa & nomen ex Asia defluxit, variæ prunorum species vulgo notæ: Temperies & facultas magis obscura. Auicenna enim frigida pruna facit in principio secundi gradus, humida in fine tertii, alii frigida tantum in principio primi gradus, humida in fine constituunt: quod postremum profecto intelligendum est de iis prunis quæ solidiori sunt carne & duriori; primum vero illud de iis quæ carne sunt molliori & liquidiori. Similiter in assignanda earū virtute dissidet Galenus à Dioscoride, hic enim cap. 142 lib. 1 damascena pruna desiccata vult aluū cohibere, Galenus 7 simplic asserit laxare: conueniunt inter se si dixerimus per se aluum mouere, per accidens coercere quatenus scilicet ob eorum dulcedinem ac suauitatem auide experuntur & resinentur à partibus nutritiis proindeque etiam dicuntur à Dioscoride *εὐστόμαχα* cum paulo ante dixisset pruna minime videlicet siccata *κακοστόμαχα*. Semper autem memoriæ mandandum est in describendis prunorum & aliorum fructuum facultatibus

ibus distinguendum esse inter maturos & immaturos, inter dulces, austeros, & acidos. Immaturi enim magis semper adstringunt, acidi magis stomacho grati, dulces copiosius alimentum præbet. Quem vero succum corpori præbeant pruna explicatum habetur à Galeno 2. de aliment. facult. cap. 31 & cap. 7. libri de attenuante victus ratione cætera non repetò.

DE PYRIS.

CAP. LVI.

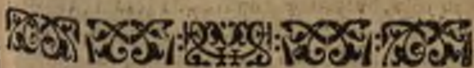

DDE pyro potum nux est medicina veneno:
Fert pyra nostra pyrus sine vino sunt pyra virus.
Si pyra sunt virus sit maledicta pyrus.
Dum coquis antidotum pyra sunt, sed cruda venenum.
Cruda grauant stomachum, releuant sed cocta grauatum
Post pyra da potum, post pomum vade cacatum.

HIc docetur imprimis, vt super pyrorum esum vinum bibatur, idque tum vetus tum odoratum: atque eius quidē rei ratio reddita est suprà cap. 7. Pyra enim sanguinem seroso replent succo, inflationesque ac colicos cruciatus suscitant. Vinum ergo cum calefaciat, tenuet, flatus discutiat,

& serosam redundantiam consumat, super ipsis conuenientissime bibitur. Deinde Nucem veneno medicinam esse traditur, de quo copiose supra, c. 14 Secundo ac tertio versu dicitur pyra, absque vino commansa esse virus, hoc est, nocere humanæ naturæ, cuius ratio iam reddita est. Ne quis interim simpliciter, vt de illis quæ excessu qualitatum elementorum, quarum mistione constant, aut propria qualitate, siue forma [vt vocant] occulta venena esse noscuntur, ita de pyris quoque suspicetur. Si enim commansa perniciem subinde vel noxam aliquam inferrent, ac proinde arbor ea ferens merito detestabilis esset, adeoque ob id ipsum exscindenda, atque in ignem conijcienda. Quarto versu innuitur, pyra recentia & cruda esse venenum, id est, nocere humanæ naturæ. Nam extra hoc quod sanguinem seroso atque ebulliente replent succo, inflationes & colicos cruciatus excitant, phlegmata etiam ac scabiem generant. Cocta vero contra ἀντίδοτον, id est, remedium præstant, perinde atque illa paulo ante præstare diximus, quæ cum vino manderentur. Atque hæc sane vltimo post alios cibos loco sumenda potissimum sunt: ita namque excrementorum subductionem adiuuant. Quinto versu docetur, crudorum pyrorum esum grauem esse stomacho. Ipsum enim non à concoctionis tantum opere distrahit, sed flatibus etiam distendit. Cocta vero è contrario grauatum stomachum leuant & reficiunt, inque suum pristinum vigorem restituunt. Vltimo tandem versu hoc in primis præcipitur, vt vinum super pyrorum esu bibatur: cuius quidem ratio iam reddita est. Deinde, vt à pomorum esu aluus subducatur: quam rem Galenus lib. 2. c. 21. de aliment. facult. sic scribens confirmat: Poma acida cum succum crassum in ventre inuenerint, ipsum incidunt,

re deorsum subducunt, ob idque deiectiones humectant. Quod si ventrem purum inuenerint, ipsum magis sistunt. Porro succus dulcis cum sine acrimonia & crassitie, hoc est, solus plane fuerit, celerius, quantum in ipso est, distribuitur. Quod si acrimoniam aut crassitiem habuerit, citius subducitur. Eadem habet Oribasius lib. 4. Synopseos ad Eustathium filium cap. 69. & Auicenna 2. Cano. cap. 569. Quinetiam hæc adsignari potest ratio, nempe quod poma flatum in ventriculo excitent, flatus vero per anum deinde facile emittantur.

ANIMADVERSIO.

Ructum quem Latini à pyramidali figura *pyrum* vocant, Græci appellant ἄπιον, ὄγχνην καὶ ἀχράδα, quorum primum illud dictum vel ὅτι πρῶτον ἐν Ἀπίᾳ γέγονεν *quod pyrum in Apia Peloponnesi regione ortum primo sit*, vel παρὰ τὸ ἐν διψηροῖς τόποις φύεσθαι *quod in locis siccis nascatur*, vel διὰ τὴν ποιότητα τοῦ χυλοῦ αὐτῆς *ab eius succi qualitate*. ὄγχνην vero deducunt παρὰ τὸ ἄγχειν *à suffocando* quod acerbitate sua vehementer adstringat. Plutarchus in quæst. græca 51 obseruat *Argiuorum* pueros quibusdam festis βαλλαχράδας seipsos appellare, quod primi ex agris in planitiē ab Inacho deducti pyris syluestribus victitarint: quodque tum primum ἀχράδες in Peloponneso visæ essent, quæ dicebatur Ἀπία, hinc factū esse vt ἀχράς dicta quoq; sit ἄπιος. Et profecto illa regio nō tā ab Apide Phoronæi filio Apia dicta est, vt vult auctor Ethymol. quam διὰ τὸ

Nomen.

ἐπιδαψιλεύειν ἐν αὐτῇ τὸ φυτὸν, quod multæ in ea regione pyri arbores naſcerentur.

Pyrorum multa genera recenſent Dalechampius lib. 3 hiſt. plant. cap. 7. & Bened. Curtius Hortorum lib. 13. cap. 14. necnon Bruyerinus li. 11. ca. 18. ſed pleraque omiſerunt cum nemo poſſit ſingula enumerare. De temperamento nihil certi definiendum prius quam de ſapore conuenerit: Auſtera enim & acerba dubio procul frigida & ſicca; dulcia vero & ſuccoſa, moderate calida & humida, veniunt autem & in cibum & in potum: In cibum quidem variis modis parata, cocta, cruda, elixata, toſta, ſaccharo, vino, cinnamomo, aniſo, fœniculo, butyroue condita, exſiccata, conciſa, incruſtata, mille denique modis apparata Potus vero ex eorum ſucco concinnatur, quod Pyraceum vocant, qui tamen tantæ non eſt gratiæ, aut vtilitatis quam potus ex pomis. Eleganter Galenus facultates pyrorum explicat lib. 6. ſimplicium, & libro ſecundo de aliment. facult cap. 24. vt de his plura dicere neceſſarium non ſit.

Genus.

Tempe-ries.

Vſum in cibis.

Primus autem capituli verſus ſic intelligi debet, quemadmodum nux ſeſe habet ad venenum, ita & vini potus ad cruda pyra, Sed nux veneno aſſumpto remedium eſt, ergo & vini potus pyris eſitatis. Quod vero pyra ſine vino ſumpta venenum ſint, nemo hactenus affirmauit, niſi venenum latius vſurpemus pro quacumque noxa: certum enim eſt ieiunos eſitata pyra lædere. eorum vſum etiam valentibus oneroſum eſſe, qub perti nere poteſt vulpis odium in pyra, quæ numquam pro cibo attingit niſi difficulter & in fame, vnde adagium hoc fluxit tractum ex Plauto in Muſtellaria.

An pyra venenũ.

Tam facile vinces, quam pyrum vulpes comeſt.

Quod quidem in eos dici ſolet, qui rem per difficilem aggrediuntur. Certum præterea eſt deuorata quædam pyra ſtrangulare homines, tanta

est enim saporis gratia, vt mandendi finis non sit. Grauiditatem impedire portatam à muliere pyri radicem prodidit Albertus Magnus; etiam pyris eandem uim inesse, si iuxta vel supra se mulier habeat; alii tradunt latentia in parturientis lecto pyra, aut illuc transportata partum iuuare. Sed & nonnulla pyra tanta acerbitate displicent, vt deuorari nequeant, strangulare vero videantur, vnde *strangulonea* dicta. Hæ & similes noxæ fecerunt, vt pro venenatis pyra habita sint, ni cocta prius fuerint, aut vini potu castigata. Merum tamen vinum superbibendum esse non consulerem, quod in venas malignum & incoctum pyrorum succum deducat, crudumque sanguinem efficiat. Obseruatum quippe fuit vini haustu ab esu pomorum & pyrorum intolerabiles cruciatus, & dolores ventris secutos: testisque est Rodolph. Goclenius tractatu de vita prærroganda cap. 11. ab esu pyrorum quemdam cereuisiæ potu periisse. Hic tamen nonnulli diorismi afferri possunt & debent ex eis reperendi, qui quæstionem hanc medicam agitauerunt.. *An post crudum merum.*

DE PERSICIS, RACEMIS, & PASSULIS.

CAP. LVII.

Persica cum musto vobis datur ordine iusto
Sumere, sic est mos nucibus sociando racemos,

Passa nocet spleni, tussi valet, est bona
reni.

„ Vtilitas vuæ sine granis & sine pelle
„ Dat sedare sitim iecoris, choleræque ca-
„ lorem.

QVo præcepta imprimis hoc loco traduntur. Ac primum quidem vt mustum cum persicis bibatur, aut sane persica simul cum musto exhibeantur. Mustum namque calefacit admodum, ebullitionemque in corpore efficit: sed persica ebullitionem hanc atque excalefactionem frigiditate sua cohibent & moderantur. Contra verò persicis, cum vehementius refrigerent, merito adhibetur mustum, quippe quod frigiditatem eorum, ne ventriculo noxam inferant, calore suo facile mitiget ac temperet. de persicis supra cap. 7.

Secundum vero, vt vuarum racemi cum nucibus edantur: quod de aridis potissimum & antiquis nucibus intelligendum est. Virides etenim ac humidæ per se salubres censentur: antiquæ vero & aridæ excellenter siccant, adeoque ob oleosam suam qualitatem prompte in corporibus accenduntur. Iure igitur vuarum racemi cum ipsis mandendi veniunt, vt qui ex siccationi atque inflammationi humiditate sua resistant. De nucibus copiose supra.

Tertio deinde versu traditur, passulas siue vuas passas lieni officere. Ipsum enim communi ratione dulcium omnium obstruunt atque lædunt. Hinc Galenus in libro de attenuante diæta cap. 9. in hunc modum scriptum reliquit: Vuæ passæ si non sint adstringentes, lieni quidem & hepati tumentibus non conueniunt: thoraci tamen ac

pulmonis affectibus conducant Renibus etiam conferunt, quippe quos lauant & abstergunt, vrinamque cient Renes namque multa ad ipsos deriuata humiditate mundantur. Sed de his quoque supra.

ANIMADVERSIO.

Non esse *Persicam* arborem eandem cum *Persea* quicquid Columella, Nicandri interpres aliique plurimi censuerunt, Plinius, Galenus, Aetius, Aegineta existimarunt qui diuersis capitibus de *Persica* arbore, & de *persea* egere, *Persicam* arborem μηλίαν περσικὴν vocantes, *perseam* vero περσέαν. variis autem nominibus, apud diuersos vocatam *Persicam* reperio, nam & μηλέα περσικὴ à regione vnde primo aduecta est, & ῥοδακήνη vel vt placet Suidæ ῥοδακτινὰ ab insula Rhodo in quam à Perside translata fuit & δωρακινὸν seu δοράκιον appellata fuit non satis nota origine: forsan vero ἀπὸ τῆς δώρου sic dicta est à magnitudine, quod palmum vel æquarent, vel implerent eius fructus: duracina tamen Persica definit Plinius libro decimo quinto capite vigesimo octauo, quorum corpus ligno adhæret, auellique nequit, quod nostris *persu* & *Myrecutonis* accidit, quamuis alii à solidiori compactiori, duriorique eorum carne deducta malint. Enimuero placet Iano Cornario libro secundo commentariorum medicorum capite secundo, & in Dolabella ad cap 81. lib. 1. Pauli Aeginetæ loco δωρακινὸν, ῥοδάκινον vbique substituendũ esse, & apud Plin atq; Columellam pro *Duracenis*, *Rhodacena* legendũ, existimatq.

Nomen.

Duracinum quid sit.

errorem esse alicui semidocto imputandum, *qui non intellecta, nec alicubi lecta Rhodacenorum appellatione in eam suspicionem venit duracina legi debere ob ossium videlicet duritiam.* Quæ quidem opinio Mathiolo non arridet, nec Dalechampio existimantibus nullum errorem subesse, vel in Plinio, vel in Æginet. Ac certe vt de illa difficultate sensum meum aperiam, credibile est persicam arborem à Græcis primo vocatam fuisse μηλέαν περσικὴν seu περσέαν quod pro vna eadéque arbore vtraq. sumeretur; dein vero à Rhodo insula vbi ad florẽ tãtum perueniebat ῥοδακηνὴν, tandem vero sequentibus sæculis barbaro nomine à Latino deducto δωρακινὸν. Priori appellatione vsi sunt sunt Galenus, Paulus, Ætius Oribasius: qui vt dictum est diuersis capitibus περὶ μηλέας περσικῆς καὶ περὶ τῆς περσέας egerunt. Perseam autem pro persica arbore vsurparunt Dioscorides l. 1. Nicander in Alexipharm. Plutarchus tractatu de Iside & Osiride, & inter Latinos Collumella in horto. At vero ῥοδακηνῆς appellatio nec ita prisca, nec ita frequens, reperitur tamen apud Scholiastem Nicãdri in Theriacis, Suidam in dictionario, Simeonem Sethi in syntagmate, Ætium lib. 13. cap. 118. Nicolaum Myrepsum sect. 3. c. 95. & Psellum l. 1. de victus ratione cap de iis, quæ ventrem citant. Quãuis autem nonnulli sic dictam contendãt vel à roseo rubroque colore, vel à rosarum odore, verisimilibus tamẽ est ab insula Rhodo potius sic vocatam æstimare, quod Plinius lib. 15. cap. 13. notet *à Perside sero in Rhodum translatam proindeque à Catone non commemoratam* Restat postrema appellatio quæ explicari commode nequit, nisi intellectis Persicæ arboris differentiis. Quatuor vero Persicorum genera constituit Palladius in Nouembri tit. 7. *Persica, Armenia,* seu *Armeniaca, Præcoqua, & Duracina. Persica* proprie ea sunt, quæ hodie apud nos id nominis retinent. *Armeniaca erant*

olim ex Persicis minima, vt docet Dioscorides, eademque penitus cum *præcoquis*, sic opinor a Romanis dictis quod citius quam vera Persica maturescerent τὰ δὲ μικρότερα, inquit Dioscorides lib. 1. cap de pomis καλούμενα δὲ ἀρμενιακά ῥωμαιστὶ δὲ πραικόκια, *quæ in genere persicorum minora sunt & Armeniaca dicuntur, à Romanis vocantur præcoqua*: quibus quidem ex verbis colligere licet *Armeniaca à præcoquis* minimè distincta fuisse, sed vsu tandem venisse vt *Armeniaca* desierint esse persica pomorumque illud genus constituerint quæ nos vocamus *abricoqua*, gallico nomine à Latino deducto, vel à Græco βερίκοκκα quo vsus est Simeon Sethi in syntagm. Nec opinior *Armeniaca* seu *præcoqua* à Persicis defecisse melius demonstrari potest quam ex Ægineta & Martiali, hic enim lib. 13 epigram. 46 sic habet,

Vilia maternis fueramus præcoqua ramis,
Nunc in adoptiui Persica cara sumus.

Ille vero lib. 1 cap. 81. πραικόκκιά τε καὶ δοράκια, καὶ ἀρμένια κρείττονα τῶν περσικῶν, *præcoqua, doracia, & armenia*, poma meliora esse persicis asserint, manifesto *præcocia à Persicis* seiungens, quo loco quæri potest quid Paulus per δοράκια intelligat: Cornarius legendum ῥοδάκινα, Mathiolus in cap. 131. lib. 1. Dioscoridis speciem esse Armeniaci pomi distinctam à præcocio & Armenio arbitratur, vterque meo iudicio perperam, ῥοδάκινα enim nemo legerit cum non esse distincta à persicis, sed ipsamet esse persica ipse fateatur Cornarius, quod si ita est, quomodo Paulus dixisset Persica meliora esse Persicis? sane nescio. quod etiam δοράκια species sint Armeniacorum pomorum nemo hactenus præter Matheolum, idque sine auctoritate vel ratione protulit. Itaq vel retinendum esse δοράκια vel δοράκινα emendandum duco, ipsaque omnino eadem esse cum præcocis

Cornarius & Matheolus improbantur.

maioribus quæ in molem per insitionem accrescentes, distinguuntur specie ab Armeniis quæ quod sponte gignantur exigua sunt & parua Nomen autem *Duracinorum* seu *Duracinorum* sumpserunt, ex insitione seu vt rectius loquar ex infoliatione arboris *armeniacæ* quæ fiebat in alia arbore crassi corticis ac proinde durioris ligni seu solidioris, parumque medullosi. Florentinus enim libro decimo geopon cap 75 tres insitionis modos constituit ἐμφυλλισμὸν, ἐγκεντρισμὸν καὶ ἐνοφθαλμισμὸν *infoliationem*, *insitionem* proprie dictam, & *inoculationem*, quarum quidem *infoliatio* fiat in arboribus crassi corticis *insitio* vero in arboribus tenuis corticis intra medullam humiditatem habentibus. Fructus ergo arborum in arboribus crassi corticis insitarum vt solidiores erant ac duriores sic crassiores, ex quo factum fuit, vt fructus omnes ex insitione & cultura maiores facti, *Duracini* à Latinis vocarentur, sic plinio *Duracina* vua dicta est capite primo libro decimo quarto, quod crassior collo esset, visusque est Columella capite quadragesimo tertio libro duodecimo, *ollares* vuas & *bumastos* cum Duracinis confudisse : sic *Duracina* appellata cerasa quæ maiora. Atque ex hac obseruatione primo colligitur apud Aegineram δωράκινα armeniaca eadem esse cum præcocis maioribus, Armenia autem simpliciter dicta eadem cum præcocis minoribus, sicque duas tantum illic dari *Armeniacorum* malorum differentias non tres, vt placuit Mathiolo secundo arguitur inde *Duracina* persica, proprie esse quæ ex insitione maiora euaserunt, seu quæ ex arboribus insitis progignuntur : quapropter Martialis ea vocat *Adoptiua*, quibus apud Romanos gratiæ & pretii palma fuit, *cum singula poma trecentis nummis venderentur*; hoc est septua-

Duracinorum origo.

ginta quinque assibus si credimus Budæo lib. de asse, propter quod etiam immensum pretium ab eodem Martiali *Cara* dicta fuere. Atque hoc nomine vsi sunt in designandis pomis persicis apud Latinos Columella & Plinius. apud Græcos Paulus Constantinus Cæsar Geoponicorum libro decimo, & Glossæ Græcolatinæ in quibus tamen loco δοράσινον δοράκινον est legendum. Glossæ emendatæ.

Verum præter has appellationes persicis tributas, alias etiam nonnullas sortita sunt, Nam apud Athæneum libro tertio dicuntur περσικὰ κοκκύμηλα *pruna persica*, ὀξύμηλα quoque & κάρυα cumque proprie in pomorum sint censu, locum tamen obtinuere inter nuces. Nam Macrobius Saturnali. libro secundo capite decimo quarto ex Plauto & Suenio viro longe doctissimo *persicum malum nucem molluscam* vocari ait scilicet quod cæteris omnibus nucibus mollior sit.

Quod ad temperamentum persicorum attinet, ea quidam in tertio gradu refrigerantium humectantiumque posuerunt, alii in primo alii in secundo, *quod melius est factum*, inquit Simeon; quæ postrema sententia est Pauli lib. 7. minus tamen frigida censeri debent ob tacitum amarorem quo ipsa non minus quam arbos, prædita sunt: propter quem saporem, minimum quoque nutrire ipsa par est. cum omne quod nutrit, ratione suæ dulcedinis nutriat. Gal de aliment. facult. cap. 19. facile corrumpi eorum succum prauumque & malignum esse asseuerat, Addit Aegineta libro primo capite decimo octauo, mali *esse succi, acescere. facile corrumpi, deterioraque haberi præcoquis & Armeniacis.* Plura alia adiicit Simeon in eorum opprobrium, cui reluctari videtur Dioscorides persica faciens εὐστόμαχα καὶ εὐκοίλια *stomacho & aluo accommedata*; Diphilo Temperies persicorum.

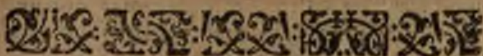
Siphnio *μέσως εὔχυλα καὶ θρεπτικώτερα τῶν μήλων succo mediocriter boni & plus quam mala nutrientis habentur.* Plinio libro decimo quinto capite duodecimo dicuntur. *Innocua & expetita* ægris. Manifesta in his auctoribus pugna, quam duplici responsione tolli posse existimo: prima est eos qui stomacho commoda dixere Persica habuisse rationem potius odoris quam succi: tanta enim odoris est illis suauitas, vt cardiacis subueniant, orisque fœtorem vitio stomachi factum emendent. Vidisse se Iul. Alexandrinus narrat lib 10. salub. esu Persicorum sedatum fuisse continuum vomitum ex maris iactatione excitatum. Secunda responsio est eos qui boni succi dixerunt Persica locutos non fuisse absolutè, sed relatè tantum ad olera ex obseruatione petri Hispani comment. ad caput Isaaci de persicis. Notandum præterea est noxam persicorum augeri, si post alios cibos sumantur, minui vero si ante cibos ingerantur, maxime ab iis qui frigido non sunt stomacho, sed æstuanti & feruido In his enim ciborum appetentiam excitant, & feruorem extingunt Non debent autem assumi, nisi matura continuo vinum superbibendo, Quamuis autem Salernitani mustum bibendum consulant, mihi tamen magis probatur cum Isaaco & Simeone vetus vinum odoriferum, quod per se tota sic ebibant, vt ab eo superentur, ea enim ratione succi noxa retũditur: quod si ipsa viuum superent periculum est ne invenas vini beneficio citius deducta celerius grauiusque lædant. Proinde Simeon Sethi sedulo prohibet, ne post esum persicorum aqua bibatur, vel cibaria acria superingerantur, quod serosum sanguinem pariant, febresque putridas gignant, longas & quæ difficulter soluantur. Vulgus Gallicum arbitratur nucleum persici noxam eam aufferre, quam pulpa infert, nec iniuria sane cnm inciden-

Contradictio diluitur.

di, detergendi, aperiendi, calefaciendi, ficcandique facultate polleat. Sed vt dictum est vino generoso nihil præstantius vnde vulgare istud carmen per mensas iactari solitum,

Petre quid est pesca? cum vino nobilis esca.

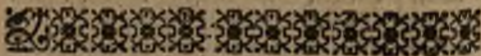
Cæterum egregium præceptum tradit de esu Persicorum Actuarius lib. de spirit. animal. nutrit. c. 6. his verbis *Solent*, inquit, *persica nisi facilè aluum subierint in corruptelam abire, & cum humoribus vna immutari, quoscumque tandem offenderint. Quamobrem quibus ægre per aluum descendunt, consuluerim ego iis omnino, vt ne ea quidem attingant, nisi quis tēperamenti proprietate corpus affirmet, libenter alimenta huiusce modi admittere.* Hæc ille, plura non addo cum reperiri possint ex Plutarcho lib. de Iside, Athenæo, Dioscoride, Plinio, Simeone, Bruyerino Iul. Alexandrino, Curtio, Hispano, &c. Porro multa hic disputari possent de vuis & de nucibus quarum meminere Salernitani, sed quis vuarum omnes differentias breui commentario perstringeret, quæ non nisi iusto volumine explicari possūt? Dodonæus historiam vitis & vini vno libro conscripsit, Iacobus Horstius opusculum de vite vinifera eiusque partibus edidit, Andreas Bacchius libris de naturali vinorum historia de vuis tam multa protulit, vt superfluum sit post tantos viros aliquid de vuis annotare. Interea notandum non propter vuas, edendas esse nuces cum earum succus prauus & malignus quicquam addere bono vuarum succo non possit, sed propter nuces assumendos esse racemos ad edomandam earum malitiam, iuuandam coctionem ac distributionem earum, ac denique retundendam noxam quam stomacho inferre creduntur. Plura inferius.

DE MORIS.

CAP. LVIII.

„ MOra, sitim tollunt, recreant cum
„ faucibus vuam.

ANIMADVERSIO.

NOn ausim silentio prætermittere: *Mora* quorum arborem parens meus principis Alensoni Caroli noni Christianissimi Regis fratris medicus quondam ordinarius inter sua insignia gestabat in argumentum prudentiæ quæ necessaria est iis, qui se Regum principumque famulitio addicunt. Est enim *Morus* arborum sapientissima licet fatuæ & stolidæ nomen à Græcis per antiphrasim adepta sit quod nimirum.

Parens autoris medicus.

Exacto nonquam nisi frigore germinet arbos.

Vrbanarum arborum omnium, inquit Plinius, *nouissima floret Morus serotino germinatu se prodens, nec nisi exacto frigore. Sed cum cœpit, in tantum vniuersa germinatio erumpit, vt vna nocte peragat, etiam cum strepitu* Est autem dictum Morum à Græco μόρον quod nonnulli ἀπὸ τῆς μωρίας per antiphrasin, deducunt, ego ἀπὸ τοῦ μόρου, τὸ βρύον designantis, quod *arboris flores ex villosa congerie* constent; alii malunt, dictum ἀπὸ τοῦ μόρου quod Cypriorum lingua ὀξὺ

significat, sunt enim mori folia in summo acuminata radix, cuspidata.

Differentiæ Mororum duæ, alba in cibo minus nobilia & expetita, nigra quibus plurima inest gratia. Alborum arbos frequens seritur propter folia, quibus bombyces nutriuntur hoc est vermiculi lanam sericeam gignentes. Nigrorum planta ad vsum medicum, & ad alimoniam plantatur. Sunt autem mora matura quidem & dulcia modice refrigerantia, & humectantia multum, acerba vero & immatura frigida sicca: dulcia ex stomacho facile eiiciuntur, ventrem humectant, & vrinas prouocant: ieiuno stomacho assumpta refrigerata prius in aqua frigida sitim aufferunt, æstum & squalores ventriculi temperant, hepatisque feruorem extingunt. Existimauit Auicenna mora frigida esse & humida, Isaac calida, Rhases temperata, quas pugnantes sententias sic conciliandas docet Petr Hispanus vt ratione suæ substantiæ sint frigida, ratione suæ citæ conuersionis temperata eo sensu quo statuit Galenus oleum esse temperatum, quod cito conuertatur pro natura rei admistæ; & denique calida esse cõparatione facta ad immatura: pari etiam modo conuenit inter eos qui mora laxare, quique aluum stringere statuunt: matura enim laxant, immatura adstringunt.

Genus. Temperies.

Cæterum mora esitantibus duo præcepta sedulo obseruanda veniunt, primum est vt stomacho vacuo & mundo committantur alias corruptioni obnoxia sunt ac putredini, Induunt facile naturam eorum quibus cõmiscentur, alterum est vt ingerãtur ante alios cibos ne diu resistent in stomacho, moraque putredinem primo acquirant dein aliis impertiãt cibis Nec quemquam morari debet Horat. 2. sermonum scribens salubriter eum degere.

Vsus. in cibo.

——— *Nigrus qui prandia moris finiet.*

Quo enim ſenſu verba illa accipienda ſint ſuperius admonui.

Nec prætereundus eſt vſus ille mororum à Salernitanis commemoratus recreandi fauces & vuam. Is autem maxime dependet ex facultate adſtringenti, ſiccanti, & refrigeranti, quod intelligendum eſt vbi indicatio adeſt reprimendi & repercutiendi humores à capite, vel aliis partibus ad guttur affluentes, quo tempore vſurpanda ſunt mora immatura & acerba. Quoties vero impacti humores & fixi digerendi & conſumendi ſunt, cauendum ab immaturis, ad matura autem confugiendum quæ benigno ſuo calore atque humiditate & ſedare dolorem, & diaphoreſin promouere, & duras tenſaſque partes emollire poſſunt. Cætera repetantur ex Athenæo, Mizaldo, Iul. Alexandrino, Porta, Plinio, Curtio. vnum addo in mororum commendationem & ſalubritatem. Refert Hegeſander ſua ætate intra viginti annorum tempus cum mori fructum non tuliſſent, tantam podagræ peſtem omnes inuaſiſſe; vt non homines tantum verum & pueri puellæque ac eunuchi & mulieres quoque eo morbo laborarint: nempe quod eo fructu ventriculum & iecur non refrigerallent nec ſanguinem ſuo ſero purgaſſent, quod moris deturbari & euacuari notant Arabes.

DE FICVBVS.

CAP. LIX.

» Ectus lenificant ficus ventremque
» relaxant.

Seu

"" Seu dantur crudæ, seu cum fuerint be-
"" ne coctæ.
"" Nutrit & impinguat varios curatque tu-
"" mores.
Scropha, tumor, glandes eius cataplasmate cedunt
Iunge papauer ei confracta foris trahit ossa.

HIc duæ ficuum cataplasmatis modo impositarum facultates referuntur. Ac prior quidem, quod cum aqua, siue alio quopiam conuenienti liquore decoctæ humidæque impositæ scrophulas, glandes atque tumores discutiant. Per scrophulas vero, quemadmodum doctissime à Iano Cornario in c. 8. li. 1. Macri scribitur Latinis non recepto adeo vocabulo, strumæ intelliguntur. Videtur autem ex Græca voce factum esse. Sicut enim Græci χοιράδας appellant, quas nos strumas dicimus, sic visum fuit huic, qui primus scrophas appellauit eos glandularum circa collum ac guttur tumores Græcæ vocis etymon exprimere, χοιράδες enim ἀπὸ τῶν χοίρων appellatæ sunt, hoc est à porcis ac suibus: vel quod Auicenna 3. 4. tract. 2. c. 9. teste, ob edacitatem haud raro circa hoc animal reperiantur, vel quod earũ figura porcis plurimum adsimiletur. Per Glandes accipiendus hoc loco abscessus, vt Guidoni Cauliaco placet, vt cumque mollis, vnicus, mobilis & separatus à partibus circumiacentibus: in emunctoriis plerumque nascens: talis enim à glandis forma quam præ se ferre videtur, nomen claturam accepit. Lege Io. Taguitium lib. 1. institutio. chirurg. c. 13. Porro per tumores quælibet inflationes in quauis corporis parte exortæ intelligi

Ficuum facultates.

Aetius li. 15. c. 5.

possunt. His enim omnibus curandis ac maturandis ficus in aqua cum momento aceti, vt penetrationem earum adiuuet, decoquendæ sunt, donec mollescant, mox liquore per colum transfuso ficus ipse in mortario contūdendæ, ac cum eodem rursus cataplasma informandum. Cataplasma autem proprie medicamentum vocatur, quod è plantis viridibus contusis, vel iisdem ad mollitudinem vsque in aqua decoctis componitur: id quod innuitur etiam vulgato versiculo:

Tunc cataplasma facis, cum succum ponis & herbam.

Posterior vero facultas: quod cum papauere impositæ ficus fracta extrahant ossa. Quo sane loco erraticum illud papauer intelligendum est, quod in aruis passim nascitur flore rufo, & capite pollicaris vnguis magnitudine. Pueri in Scholis ἐγκαυστὸν, id est, atramentum librarium ex contritis florum foliis conficere solent. Dioscorides libro primo capite centesimo quadragesimo secundo de foliis eius priuatim testimonium præbet, quod cum ficubus cataplasmatis modo imposita ad extrahendum ossa fracta conducant. Sed adscribam ipsius verba Α'νάγυσι δὲ ὀλευθοι ᾗ ἴσα σὺν μήκωνος ἀγρίας φύλλοις, id est, Grossi cum syluestris papaueris foliis ossa extrahunt.

Vermiculos, veneremque facit, sed cuilibet obstat.

Duo hic traduntur effectus ficuum. *Primo* namque ex largiore ipsarum vsu pediculorum multitudo prouenit: quod de iis potissimum intelligendum est, quæ, vt refert Galenus libro secundo de aliment. facult. capite octauo, & post hunc *Auicenna* 2. Canon. capite 283. maturæ prorsus ac siccæ sunt: quandoquidem sanguinem non admodum bonum sudoremque multum gignunt. *Deinde* vero ad Venerem irritant. Excrementitia enim sunt, & inflationes pariunt, quibus vire

ga erigitur, & Venereæ roborantur vires. plura supra.

ANIMADVERSIO.

Ficus simplicis vitæ principiũ fuit, propterea magnus eius vsus & gloria apud antiquos. Anario ficus dictæ sũt τῶ χρυσῶ χρειοδέςεϱοι auro meliores Homero γλυκεϱοι καὶ ἀγλαόκαρποι. Pausaniæ ἱεϱαί. In conuiuiis Lacedæmoniorum quæ Phidia vocabant, singulis conuiuarum mensis ficuum aliquot minæ destinabantur: nec enim sine eo cibo edere volebant, qui ex mitioribus primus inuentus fuit. Veteres vt dulces anni dies à dulcibus auspicarentur, Calend. Ianuar. caricas & mella amicis ac propinquis elargiri solebant. Athenienses locum in quo primum repertam ficũ aiunt, *sacram ficũ* appellabant, fructum vero ἡγητήριον quoniam in ea primum inuentus sit cibus domesticus. Ex Græcis eruditissimi priuatim volumina eius laudibus dicarunt, vt propterea mirum non sit, si tam effuse Plinius in illius prædicationem decurrat. Nolim autem hic omnes fabulas commemorare, quæ de eius nomine circunferuntur, dictam à fœcunditate Latini auctores volunt, à Sycea ex Titanibus vno σύκον Græci. Fici genera duo satiuum, & syluestre quod à Græcis συκῆ ἀγρία & ἐρινεὸς à Latinis *Caprificus* appellatur. Fructus quoq. duplex immaturus qui ὄλυνθοι nobis *Grossus* dicitur & maturus qui si recẽs & viridis ficus propriè, si desiccatus ἰσχὰς seu *Carica* vocatur, pinguis etiam dicta; quod si maturitatis falsam speciem prætendat, φηλῆκες appellationem sumit. *Psytalia* est quæ neque recẽs

Laus ficuum.

Nomẽ.

Genus.

neque arida, *Iscadoptes* quæ sale condita ex Cratino. ficuū fundū Attici *vmbilicum* vocant. folliculum *grumam*: grana κεγχραμίδας & *frumenta*; succum, *lac*, lacrymas sauciatæ arboris *opon* quod generaliter multi ad arborum omnium lacrymam protendunt: decoctum, *syraum* & *sycion*. ficuum generum ingens, tam apud Græcos, quam Latinos numerus vti in alia arbore tot reperire non sit: nam & figura & colore & magnitudine differunt, regionibus quoque & prouinciis, Auctorum denique ipsis nominibus, quæ omnia methodo & ordine digesta legi possunt apud Curtium lib. 24. hortorum. *Ficus* primo ordine calefaciunt intento, desiccant medio primi quod de *caricis* est intelligendum, nam *virides* propter admistam humiditatem facultatis sunt imbecillioris. Certe quanto longinquior est ficus à maturitate tanto minus calida est, sed crassarum magis partium, cum matura & sicca partium quandam tenuitatem obtineat. Quæ *pinguis* existit, concoquit magis, quæ gustu acrior, potentius exterget, & digerit.

Temperies.

Vsum in cibis.

Olim tam recentes, quam passæ ficus panis & obsonii vicem habuerunt, eoque cibo prisci Athletæ vires aluerunt, priusquam Pithagoras eos ad carnes transtulisset. Sole siccatis & sale conditis casei loco etiam vesci excogitatum. Nec iniuria profecto, cum minus quam cætera poma mali sint succi, cum ventrē cieant ac facile exeant, cumque sacis mundent & purgent. Medicinæ Princeps Galenus vt salubrem vitam degeret, ab omni fugaci pomo à 28 anno ad senectam vsque abstinuit exceptis exactè maturis ficubus ac vuis. Nutriunt ergo abundè, sed adstrictam & robustam non efficiunt carnem, vt panis & caro, sed mollem & laxam simulque vento ventriculum implent, nisi probè concoquantur. Compertum est vinearum & fi-

cuum custodes quos Græci συκοφύς vocant cibatu liberaliori ficuum obesiores effici, sed postea molem illam corporis facile collabi atque detumescere. Tria autem cum in ficu reperiantur *cortex, semen, & caro* cortex quia siccus, ita coctu durissimus existit, semen coctionis expers est, sola caro vt solutu facilis sic coctioni ac nutritioni accommodatior. Inter ficus vitia pediculorum generatio recensetur, quæ ideo fit, vel quia in impuris corporibus putrent ficus, vel quia subtilem sanguinem in puris corporibus producentes, faciunt vt eiuscemodi sanguis ad exteriores partes cito feratur secumque quidquid est humoris putrentis, vel pituitosi trahant, vnde postea pediculi generantur. Quod autem primò obseruant Salernitani ficus lenire pectus, id omnibus peræquè non probatur Eas enim voci contrarias Demetrius Sceptius voluit, consuluitque vocis studiosis vt iis abstinerent exemplo Hegesinactis Alexandrini historiarum scriptoris, qui cum à principio pauper esset, Tragœdiarum optimus actor euasit, quod ficubus per octodecim annos abstinuerit: verum cum tenuandi facultate & incidendi, digerendi ac abstergendi eximia polleant, certum est earum esu εὐφωνίαν procurari: deinde vero si ea quæ renibus conueniunt, pectori quoque accomodata esse constat, cum arenulas è renibus educant ficus, vrinariosque meatus expurgent; expurgando quoque thoraci erunt idoneæ. Cætera patent ex commentario, & ex autoribus à me laudatis, legere potes aliquot problemata de ficubus apud Plutarch. in sympos. & multa adagia apud Erasmum in Chiliadibus.

Pediculos generant ficus.

DE MESPILIS.

CAP. LX.

Vltiplicant mictum, ventrem
dant mespila strictum.
Mespila dura placent, sed mollia
sunt meliora.

al. Ef- cul. 1. QVæ mespilorum vtilitates hoc loco recensentur. Vna quidem, quod mictum siue vrinam multiplicent atque augeant. Quod certe non primo & per se ac propria sui ratione efficiunt, sed ex accidenti. Fæces enim comprimendo indurant, quo fit, vt ventris humor ad vesicam distribuatur Quinetiam ratio adsignari potest similis illi, quæ est apud Hippocratem aphoris. l 4. Aphor. 83. Mictio noctu plurima facta paruam significat deiectionem. Quoniam, ait Philotheus, multa & magis conferta distributio facta est in iecinore, & alio deriuata est materia, ideo multæ vrinæ fluxerunt, parum autem stercoris, & è conuerso si multa stercoris deiectio fiat, pauca erit vrinarum excretio eadem de causa: nam parua distributio facta est, & ideo etiam parum vrinæ, multa autem per stercus deiectio, quoniam in ventriculo manet humidum. Altera vero, quod ventrem detineant: idque præstant maxime qualitatis ratione, quæ inest ipsis acerba admodum & styptica. Ex quo infertur hoc loco, mespila dura placere, quippe quæ ob adstrictionem aluo fluenti in cibo accommodatissi-

Mictio nocturna.

me exhibeantur · sed mollia esse meliora, vt quæ magis nutriant, & aluum minus sistant. Illud porro neminem latere debet, omnibus huiuscemodi parce vescendum esse, non autem affluenter, vt pyris, persicis, ficubus, vuis, & similibus. Nullo enim ipsorum vt alimento, sed vt medicamento potius indigemus. Quod satis quidem colligitur ex saporis acerbitate, & duritie substantiæ, vt quæ præterquam quod tardius in arbore maturitatem consequuntur, minus etiam quam vt edi queant mollescunt. Atque hac sane de causa priusquam edantur, reponi solent donec emolliantur. Sic enim quamplurimum ex acerbitate & stypticitate amittunt, & in cibo suauiora fiunt.

ANIMADVERSIO.

PAuca de mespilis annotanda habemus cum Galeno teste l.2. de facult. aliment c. 25 non vt alimento, sed vt medicamento potius mespilis indigeamus. Si quis tamen eorum facultates scire velit, eas breuiter ex Simeone discat. *Mespila*, ait, *matura nonnihil caliditatis participant, immatura vero frigida sunt stupere faciunt, ventremq. sistunt*. Male autẽ Gyraldus vertit stupere faciunt, στυφῶδη enim vt habetur in Græco adstringentia seu obturantia significat. Sed vir doctus mẽdum latere existimauit in Græco & loco στυφῶδη, στρυφνὰ legi debere quemadmodum apud Hippocratem, Galenum, paulum & Ætium legitur, quæ vox *acerba, austera, dentes obtupescere facientia* designat. vtitur tamen Galenus verbo στύφειν in explicanda mespili natura libro secundo de aliment. facult. Isaac

Tépe- ries.

Gyraldi error.

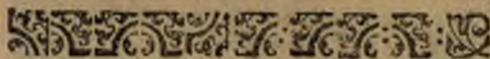
diæt. particul. mespira frigida & sicca in primo gradu constituit, eaque si edantur ante cibum ingerenda, quod habeant vim stomachum roborandi vomitumque compescendi, quæ verba Hispanus sic explicat vt debeant cum per modum medicamenti dantur, ante cibos assumi, cum per modum alimenti, post cibos quia eos faciunt descendere. Gratia autem in mollitie eorum est, aliàs edendo non sunt. Vix autem mollescunt in arbore sed substerni paleis solent. Cruda minus salubria cocta magis. Apponuntur autem vel ad ignem vt poma alia, vel decoquuntur in vino adiectis cinnamomo & saccharo, vel friguntur cum butyro recenti & secundis apponuntur mensis edulio satis suaui. Parantur etiam in panificium cum saccharo ad robur ventriculo conciliandum. Cum autem mespila aluum constringant mirum est vrinas mouere eorum semina in puluerem contusa: Certo Brassauolus expertum se dicit puluere eorum seminum lapillos è renibus vehementer eiici, vrinas cieri, vesicæ lapidem minui: eorumque auxilio Petrum de Argenta plures quam sexaginta è renibus lapides minxisse, & Andreæ Rhodo adeo lapides renum comminutos, vt in puluerem redacti sine dolore exirent.

Brassauolo nō fidendū.

Persuadere cupit credat Iudæus Apella
Non ego

Qui Hippocratis & Galeni doctrina imbutus, & in Parisiensi schola institutus, frequentique experientia rerum magistra instructus nullum esse medicamentum comminuendis renum vesicæque calculis cognoui, quos etiam adeo duros solidosque interdum deprehendi, vt instrumenta ferrea lithotomorum, vel frangere soleant vel hebetare. Quod dictum volo, tum contra eos qui arcana quædam sese habere ad calculos in vesica frangendos impudenter iactitant, tum ad monendos

eos qui calculo laborant, ne eiuſcemodi impoſtoribus fidant, eorumue medicamentis erodentibus & exedentibus: ſed tempeſtiuè perito lithotomo ſe committant, cum non ſit huic morbo præſidiũ aliud. De differentiis & ſpeciebus Meſpili conſulere potes Dioſcoridem lib. 1. cap. 133. Theophraſtum lib. 3. hiſt. plant. cap. 19. Plinium lib. 15. ca. 20. Braſſauolum com. aph. 20. lib. 2. Hippocratis, Mathiolum ad Dioſcoridem.

DE QVIBVSDAM AROmatis ex plantis deſumptis ac primo de Pipere.

CAP. LXI.

Vod piper eſt nigrum, non eſt diſſoluere pigrum,
Phlegmata purgabit, concoctricemque iuuabit.
Leucopiper ſtomacho prodeſt: tuſſique dolorique
Vtile, præueniet motum, febriſque rigorem.

Agitur hoc in loco de triplici genere piperis longo ſcilicet, albo, & nigro. Et fructus quidem, vt lib. 8. cap. 42. de ſimpl. med. fac, Galenus memoriæ prodidit, nuper admodum germinantis arboris, oblongum eſt piper maturo humidius

humiditatis eius indicium est, quod facile repositum perforetur, ac non protinus mordicet, sed post pavlo incipiat, verum plusculum duret. Fructus veluti acerbus immaturusq album est piper, nigro quidem acrius. Nam illud iam quasi superasflatum est, & super exiccatum. Longum quidem piper, μακρὸν Græci, album λευκὸν, nigrum μελαν πέπερι vocant. Sane prioribus duobus versibus tres nigri comprehenduntur proprietates.

Prima, quod in dissoluendo non sit pigrum, hoc est, crassos, glutinosos ac frigidos humores flatuososque spiritus egregie discutiat. Valenter enim tum excalfacit, tum desiccat, ordine nimirum tertio completo.

Secunda, quod phlegmata expurget: Viscidam enim pituitam: quæ in interiore corpore, nempe in thorace, pulmone & intestinis residet, concoquendo atque extenuando dissipat, expellitque.

Tertia, quod plurimum adiumenti concoctoriæ adferat facultati. Hoc ipsum Dioscorides suo libro 2. cap. 145. his confirmat verbis: Somnum inquiens, & appetentiam cibi conciliat, concoctionem adiuuat: vtimurque ob id eo ad intinctus. Porro ad eum vsum melius est longum: quippe quod Galeno lib. 4. cap. 10. de sanitate tuenda teste, flatuosi spiritus crassitudinem soluit, & quæ in præcordiis pigra cessant, ad ventrem depellit, & concoquendis, quæ sumpseris subuenit. Posterioribus duobus versibus quinque albi piperis referuntur vtilitates.

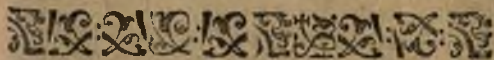
Prima, quod stomacho conferat: ipsum enim vt Galenus eodem, quo antea loco testatur, supra duo reliqua genera roborat.

Secunda, quod linctu potuque tussientibus opituletur: præsertim si ex frigido & crasso humore tussis euenerit: eum namque piper album calfacit, incidit, dissoluit. Pari modo & cunctis

aliis frigidis, & à puituita ortis pectoris vitiis succurrit.

Tertia, quod dolori subueniat, idque intelligendum vel de dolore pectoris, vt iam dictum est, vel de dolore flatuoso. Potum enim cum melle & recentibus lauri foliis, flatuosos spiritus & tormina discutit.

Quarta, quod præsumptum febrium accessiones, siue exacerbationes, παροξυσμοὺς Græci vocant, auertat. & hoc quidem in febribus frigidis. Earum namque materiam excalfaciendo quodammodo dissipat & expellit.

ANIMADVERSIO.

A Roma materia est luxus è cunctis maxime supervacui, vbi scilicet commendando corpori non condiēdis cibis, aut castigando aeri transfertur. Magnum tamen in odore momentum est cum transeuntes inuitet etiam aliud agētes. Quibusdam quoque visū fuit eo nutriri posse animalia, quā fabulam supra nos diluimus Aristotelis auctoritate. Veruntamen locum habuit inter condimenta odor, cuius solius gratia multæ plantarum partes mensas nostras exornant, idcirco dicta *Aromata* quasi suaueolentia ab ἄρι καὶ ὄζειν. Olim simplex erat sine condimento, sine salsamento, sine odoramento cibus: Nobis sine peregrino sapore non sapit. *A*duehimus ex Arabia, orbe nouo, & vtraque India odoratas merces ingentibus emptas pretiis, immensis periculis partas: eo scilicet consilio, vt carius grauiusque ægrotemus, & vitæ nostræ iucundo veneno insidiemur.

Noxæ aromatum.

Acute quidem vt omnia Plinius dixit *odorum fragrantiam illico expirare ac suis mori horis*, quod vtinam tam vere asseri posset de vitiis ab odoratis condimentis inductis, vt nimirum expirarent illico, nec tam acriter constanterque durarent. Vix sufficiunt tabernæ recondendis asseruandisque aromatis, vix nauigia huiuscemodi mercibus aduehendis paria sunt, & ipsa mehercule natura rerum satiandæ hominum libidini impotens rerum aromaticarum inopia videtur laborare: Has tamen terræ diuitias in luxum nobis natura non explicauit, sed nostra libido & corruptrix morum gula, quæ nisi Medicinæ salubribus præceptis frænaretur in perpetuam ægritudinem vitam nostram præcipitaret. Itaque medicina prouisum fuit ne aromatum vsus perpetuo noxius foret: sed tali administraretur moderatione vt pro remedio esset languentibus, valentibus pro alimento. Hinc enim non tantum adlubescentia cibi maior sumentibus oboritur, & ventriculo amplexandi cibi auiditas maior: sed & reparatio spirituum celerior, assumpti alimenti distributio facilior, conseruatio melior, tutior assumptio, perfectior elaboratio. Conditus enim cibus suaueolenti aliquo aromate arctius à ventriculo excipitur, tum ipse odore suo intro delatus emendata succorum malitia securum corpori alimentum præbet, non modo non facile putrescibile, sed etiam aliorum prompte putrefactionibus occurrens. Quapropter Dioscorides cum duos esse præcipuos Medicinæ scopos animaduerteret, sanitatis conseruationem, & morborum curationem *materiam medicam pertractaturus*, inquit Caspar Bauhinus, *censuit præstantius esse valetudinem conseruare quam amissam recuperare quare ab illis exorsus est. At tum nihil sit*, inquit, *quod tam valetudinem conseruet, quam spirituum calorisque natiui refectio, ea quæ cito hæc præstare queant, præponit,*

Vsus aromatum.

eiuscemodi autem sunt Aromatica. Ex quo tamen obseruatc est *Piper & Zingiber*, de quibus acturi sumus inter Aromatica à Dioscoride reposita non fuisse, sed inter oleracea & acrimoniam habentia, non quod duceret ea ex aromatum censu eliminanda, sed quod maiorem eorum in culina quam in medicina vsum obseruaret, nec sane iniuria cum teste Valerio Cordo, *hæc duo inter omnia aromata plurimum acrimoniæ & minimum aromaticitatis*, vt ipse loquitur, *habeant.* Licet autem concoctrici facultati plurimum adiumēti adferant, & crassiora edulia reddant salubriora, quia tamen calida sunt ac subtilia, caloremque natiuum nimis excitant, primigeniumque humorem dissoluunt, eorum vsus moderatus esse debet, senibusque potius quā iuuenibus, pituitosis quam biliosis, hyemali constitutione verius quam æstiua familiaris magis. Gaudet certe insitus membris omnibus calor influenti quo foueri ac recreari possit. Is autem idoneo nutrimento immiscetur, cui deuehendo inseruiunt odorata, simulque emendanda eius prauitate à qua alias prouectus humorum excrementitiorum & malignorum exurgeret. Experientia quotidiana testatum habemus syncope laborantes odorum fragrantia excitari, coquosque frequenter igni assistentes, & odorem ciborum haurientes minus ægrotare, & esurire minus. Sed hæc de odoratis generatim dicta sufficiant.

Venio ad Piper quod natiuum patriæ suæ nomen non exuit: dicitur enim Græcis πίπερι & à Latinis Piper in cuius describenda historia veteres omnes hallucinati sunt Dioscorides, Theophrastus, Galenus, Philostratus in vita Thyanei Plinius, alii, necnon ex recentioribus plerique, vnus ex priscis *Arrianus* in periplo maris Erythræi mihi visus est regionem, ex qua piper olim aduehebatur, descripsisse. Ea autem est Malabarica *Piperis nomē.*

piperis & malabathri ferax ad quam nauigatum fuisse, διὰ τὸν ὄγκον καὶ τὸ πλῆθος τοῦ πεπέρεως καὶ τοῦ μαλαβάθρου, tradit idem *Arrianus*. Imo vero conuehi piper, *Cottanaricum* addit, quod diuersum non est à *Calecutiano*, sic vocato à Calecutio Malabaricæ regionis Metropoli. Decepti itaque veteres in assignando piperis loco natali quem Plinius libro duodecimo capite septimo, & Philostratus libro octauo de vita Apollonii, capite primo, Caucasi montis partem Erythræo mari obuersam esse arbitrantur: lapsi quoque in describenda arboris formâ piper ferentis, quam Iunipero Plinius, Philostratus *Agno* similem facit, cum re vera alia figura pingatur à Clusio exoticorum libro decimo capite decimo nono, Garcia ab horto lib. 1. histor. aromatum cap. 22. Christophoro à Costa cap. 16. lib. aromatum, Ludouico Vartomanno lib. 5. cap. 14. & lib. 6. cap. 19. Ioa. Fragoso cap. 12. historiæ aromatum, Auctore Anonymo Geographiæ Nubiensis septima parte secundi climatis, Lerio cap. 13. historiæ Americanæ. Hallucinati præterea sunt in statuendis piperis differentiis & eius collectione. Nam Plinius *longum* piper quod Græci μακρὸν vocant credit esse siliquas piperitidis arboris tostas sole decerptasque priusquam dehiscant: *candidum* vero seu λευκὸν semen esse siliquis illis contentum sed nondum tostum solibus; *nigrum* denique seu μέλαν καὶ κοινὸν idem esse semen, tostum sole, & colore rugisque mutatum, adeout ex Plinio eiusdem arboris sit fructus triplex illud piper; cum è diuersis arboribus producatur. Constat enim *longum* piper ab arbore produci quæ non plus habet similitudinis cum arboribus *candidum nigrumque* piper ferentibus quam faba cum ouo inquit, Garcias. *At* inter plantam quæ piper nigrum & eam quæ candidum parit tam exigua est differentia, vt à solis

Locus natalis.

Arboris figura.

Differentiæ.

incolis discerni possint; solus fructus discriminat, quemadmodum apud nos vuæ maturæ vitem albas vuas ferentem & nigras. Quis autem Philostrato crederet profitenti simias piperis esse vindemiatrices easque propterea maximi ab Indis fieri, & aduersus leones defendi? Fabulam qui volet repetat ex eius loco supra citato nobis enim figmenta illa non arrident Satius est inquirere num fabulosum sit illud, quod de ea arbore narrat Auctor citatus geographiæ. Arabicæ ex relatione hachi filii Charri, vt habet auctor notarum Arabicarum in Garciam, vel vt vertunt Gabriel Sionita, & Ioa. Hesronita Syriacarum, & Arabicarum litterarum interpretes Regij Parisienses, ex auctoritate filij Chordadebe. Is ergo prodit inclinare, & inflecti folia eius arboris super racemos dum pluit, eosq. defendere à pluuia, attolli vero & remoueri folia à racemis cessante pluuia, neque sese inclinare, nisi rursus imber deciderit. Cuius rei rationem vt reddamus notandum primo est, ex eodem Geographo, singulis foliis singulos racemos piperis protegi, sicque ramos disponi, vt inter duo folia vnus racemus constituatur: dein vero obseruandum ex Clusio quodlibet folium binas vncias latum esse & quatuor longũ, satis tamen tenue esse: habereque excurrentes quinque neruos quorum medius & crassus non minus quam ipsa planta sarmentosus sit, hoc est minimè fibrosus & solidus, sed rarus & fistulosus Quo posito nemini mirum videri debet, si tam magna parumque firma folia fructibus imposita, adueniente pluuia fatiscant, & flectantur in racemos quibus directè superposita sunt: quodque cessante pluuia denuo erigantur recurrente scilicet & implente cauos foliorum neruos spiritu calido, soleque vna cum humore folium ipsum sursum alliciente. A qua

Collectio piperis.

Proprietas eius arboris, mira.

forsan plantæ proprietate desumi aliqua ratio potest, cur piperitidem arborem à Græcis vocatam ἁγνὸν τά τε ἄλλα καὶ τὸν κόρυμβον τοῦ καρποῦ, hoc est *castam ac puram cum partibus aliis, tum maxime fructuum racemis* referat Philostratus. Cum enim racemi folio velut veste semper tegantur, non video quomodo sordidi esse possint, mirarer potius si non essent perpetuo mundi & nitidi. Atque in eo admirabilem naturæ prouidentiam, satis suspicere non possum, quæ ne virtus huius aromatis in calore & eximia siccitate consistens, humore nimio ac frigore aquarum exolesceret, tutum & securum voluit esse hunc fructum ab iniuriis pluuiarum, & aëris humentis vitio folioso isto & naturali munimento.

Cæterum piperis differentias plures non recenseo, quam quæ à veteribus cognitæ, & in vsum quotidianum vsurpatæ sunt, quid enim commemorarem *Canarinum*, *Aethiopicum*, *Indicum occidentale*, *caudatum*, *Capsicum* seu *Americanum*, *Guineum*, *Brasilianum*, *Indicum Auicennæ*, cum nobis vsui non sint? Temperiem piperis explico, quod valenter excalefacere & desiccare habemus ex Galeno 8. simplicium. Ex Arabibus nonnulli calidum & siccum ad quartum vsque gradum esse aiunt, quo fit vt quidam quærant, cur calida in quarto gradu sicut piper, venena non sunt quemadmodum quarti gradus frigida, curue piper veluti euphorbium deleterium non sit, quā quæstionem legere potes apud Petrum Hispanum cummētario in Isaacum. Potior tamen eorum est sententia, qui piper calidum & siccum ordine tertio faciunt. Nec enim Empirici audiendi sunt, aut spagyrici qui piper frigidum arguunt, aquamque ab eo elici quæ tertianis febribus opituletur. Quercetanus in Diætico ait piper aromata cætera vincere salubritate & temperie minusque aliis excalfaciens esse nedum incendens

Tēperies piperis.

Cur piper non sit venenum.

An piper frigidum.

incendens. Quod enim acumen & acrimonia in pipere guſtu deprehendatur, *proficiſcitur*, inquit, *ex ſale eius aromico, ſubtili, penetrante, attenuante, incidente & diſſoluente à qua tartarea omnia & viſcida ex ventriculo, aliiſque partibus ſoluta facile deturbantur.* Addit multos hodie in præſtantiſſimum & promptiſſimum tertianæ febris remedium habere oleũ quod chymica induſtria ex pipere elicitur: *cuius aliquot guttæ cum Idoneo liquore exhibitæ tartarum in quo ſeminarium morbi continetur, diſſoluant, ac ſolutum per vrinas aut ſudores diſcutiant.* Quæ philoſophandi ratio veteribus omnibus Medicis ac philoſophis omnino eſt aduerſa, apud quos nemo extitit, qui piper eximiè calidum non adſtruxerit. Profectò vetuſtiſſimus Medicus Philo apud Galenum l. 9 de compoſ. medica. ſecundum locos ob flammæum feruorem piper album ænigmaticè vocauit πυρῶδες ἀργεννὸν qaaſi *ignitum candidum*, dicas, aut *candentem flammam*. Andromachus vero ſenior elegiaco carmine, quo Theriacam ex viperis deſcribit apud Galenum libro primo de antidotis idẽ piper ἀγλαΐην appellauit, non tam à *nitore* quem habet, quam ab ipſo *calore* alluſione ſcilicet facta ad Aglaïam quã Heſiodus in Theogonia ſcribit vulcani eſſe vxorem, vocans ergo Andromachus piper Aglaïam ſeu vxorem vulcani, tacite innuebat piper, cum igne maximum habere conſortium & arcta neceſſitudine inuicem eſſe coniuncta: quod miror nec Galeno in mentem veniſſe, nec Cornarium ſubolfeciſſe, dum locum illum exponerent. Cum autem piper triplex ſit, non ſatis inter omnes conuenit, quodnam genus calidius habeatur. Dioſcorides l. 2 c. 89. Theophraſtus 9 hiſt. ſtirp. c. 22. & Plin l. 12 c. 7 *nigrum* piper δριμύτερον τοῦ λευκοῦ *acrius candido* faciunt; Galenus vero 8. ſimplicium & lib 9. localium cap. 4. *album acrius quam nigrum* conſtituit, quod veriſſimum eſſe hodierna

Quod genus calidius.

experientia testatur Habuit rationem gustus Galenus, alii coctionis: cum enim crederēt album piper à nigro differre sola terrefactione per solem, arbitrati sunt tostum sole piper & omni superflua humiditate exhaustum validius candido nonnulla adhuc humiditate scatenti. In quo sane illis parcēdum est veram piperis historiam ignorantibus. Quapropter insignem errorem apud Dioscoridē esse non diffiteor, dum scribit τὸ μακρὸν ἐπιτεταμένον τῇ δήξει καὶ ὑπόπικρον διὰ τὸ ἄωρον καὶ ἐπιτήδειον εἰς τὰς ἀντιδότους καὶ θηριακὰς δυνάμεις *piper longum intensa mordacitate praditum esse, & subamarum quoniam immaturum, antidotis itidem & Theriacis medicaminibus expetitum*. Quid hæc sibi volunt piper mordax esse & subamarum quod immaturum decerpatur? Paulo ante Dioscorides scripsit piper aliud τέλειον perfectum & maturum, aliud ὀμφακῶδες acerbum & immaturum, & paulo post addit nigrum acrius esse ac suauius διὰ τὸ εἶναι ὥριμον *quia maturum est*, candidum vero imbecillius quia ὀμφακίζον hoc est, *acerbum & immaturum* existit. Iam vero cum acerrimum & subamarum dicat esse piper lōgum quod sit immaturum, nemo videt Dioscoridem sibi contradicere, tum quia constat apud eum, longum piper ante maturitatem decerptum fuisse, tum quia verum est maturatione ampliore acrimoniam comparari, immaturitate acerbitatē. Si ergo niger piper validius est, quia maturum, longum non erit validius quia immaturum; cum maturitas & cruditas eundem effectū non producant. Vt igitur tollatur omnis in tāto auctore cōtradictio vel sequēdus est vetus codex Lacunæ, vel reiectis aliquot verbis vulgaris emendādus. sic vero habet Lacunæ Codex ἐστὶ δὲ τὸ μὲν μακρὸν, διὰ τὸ ἄωρον, ἐπιτηδειότερον εἰς τὰς ἀντιδότους id est *piper. longum quod mordacitate careat accommodatius est conficiendis antidotis &c.* Ego vero sic legendum duco ἐστὶ δὲ τὸ μὲν μα-

Dioscorides explicatus & emendatus.

ρον ἄωρον καὶ ἐπιτήδειον εἰς τὰς ἀντιδότους cæteris reiectis, hoc est, *longum piper immaturum est & expetitum antidotis*. Non dissimulabo præterea apud eundem Dioscoridem pro εὐστομαχώτερον legi εὐστομώτερον id est ori *iucundius* pro stomacho *gratius*. ait enim nigrum piper albo suauius, acrius, stomacho gratius & aromaticum magis, in quo etiam à Galeno dissentit & ab experientia, per quam album cognoscitur nigro calidius, odoratius, stomacho iucundius.

Dioscor. emendatus.

Porro inter nigri piperis facultates vis dissoluendi à Salernitanis numeratur; quod etiam probat Simeon Sethi incidendi crassos & glutinosos humores ventositatesque ac spiritus discutiendi virtutem ei concedens. Quæ virtus tam à calore quam tenuitate partium qua piper pollet repetenda venit. Eius vero tria grana vel integra, vel per medium intersecta si deglutiantur dolores & inflationes promptissime stomachi compescunt, sic enim tutius est exhibere piper quam in puluerem redactum: cum ea ratione exhibitum, calorem suum non exerat vltra primas venas, sed confortato stomacho & resolutis flatibus ventris in prima hac regione conquiescat, cuius rei rationem affert Alexan. Aphr. probl. 67 lib 1. Mirum autem videri possit, cur facultatis eius purgatiuæ Salernitani non meminerint, quam Auicenna perstringit l 2. tract. cap. de pipere, ante Auicennam Aristot. probl. 44 sect. 1 quo loco quærit, cur piper large sumptum vesicam soluat, parce deuoratum aluum; contrario modo quam scamonium, quod large sumptum aluum, parce assumptum vesicam mouet. Eius problematis inuestigationem tam copiose & acriter susceperunt Petrus Aponensis, Iulius Guastauinus, Ludouicus Septalius commentario in illud problema, idem præterea Aponensis differentia peculiari 147. & Petrus Hispanus

Piper dissoluit.

Vsus in med.

comment ad Isaacum, vt plura adnotare tædiosum sit; Quærit Alex. Aphrodiseus 30. problem. l. 1 & apud Macrobium Saturnal. lib. 7. c. 8. Cecinna Disarium percunctatur, cur piper cuti superpositum vlcerare possit, deuoratum autem ventrē non vlceret; Sciscitatur præterea idem Aphrodis. probl. 45. cur deuoratum piper singultum excitet: sed cum ab illis auctoribus factum sit satis, à me longior explicatio tradi non debet. Non obmittendum est vsum piperis in condimentis paulo ante Plutarchum cœpisse. Scribit enim lib. 8. sympos. quæst 9. se nouisse adhuc multos ex senioribus qui gustare cucumerem, peponem, malum medicum & piper non sustinerent, vtpote cum insoliti essent cibi. Certe Athenæus lib 3 deipnos. c. 7. malum medicum seu citrium cepisse edi narrat memoria suorum auorum cum ad illa vsque tempora nemo inter esculenta habuisset, Plinius de malo Assyria agens, *pomum ipsum*, inquit, *aliàs non manditur.* Generalem autem & particularem piperis historiam fusissimam & exactissimam expectamus ex eo opere, quod præ manibus typis cudendum habet Iacobus Mascardus Romanus Typographus sub titulo rerum medicarum nouæ Hispaniæ, in quo omnes plantæ, animalia & mineralia Mexicæ continentur, cuius quidem meminit ipse Mascardus epistola præfixa parti alteri stirpium minus cognitarū Fabii Columnæ, cuiusque portionem vidit & legit Petrus la Seine parte sua secūda de abolendo luctu. Postremo loco non reticebo Hebraicam vocem *Bedolach* quæ habetur 2 Genes & 11. Numer. exponi à Thoma Maluenda lib de paradiso volupt c. 44. de pipere aut de Gariophyllo non de bdellio, aut carbunculo, vel margaritis velut alii exposuerunt.

Bedolach.

DE ZINGIBERE.

CAP. LXII.

" Zingiber ante datum morbum
" fugat inueteratum.
" Postque datum mollit, ventris
" fastidia tollit.

ANIMADVERSIO.

Manuscriptus codex Tullouianus hos versus ad Zedoariam transfert & accommodat: sed siue zinziberi siue Zedoariæ adscribantur, fateor me non satis eorum sensum assequi, nec scire quem morbum ab isto aromate fugari tradant Salernitani Nec enim inter Zeodariæ Zingiberisue facultates tale quid ab authoribus recenseri legi, vt propterea hic coniectura & στοχασμῷ mihi sit vtendum ad eruendam huius capitis intelligentiam. Multa quidem hoc loco de zingiberis, Zedoriæque natalibus, ex Arabum præsertim traditionibus cumulare possem, sed paucis ero contentus ad scriptores aromatum Indicorum lectores remittens. Est autem zingiber Græcis ζιγγίβερι radix exilis plantæ, cuius folia Iridi aquaticæ seu gladiolo Garcias assimilat, Acosta lachrymæ Iobi seu milio solis, Anton, Pigafetta arundini, adeo dif- Zingiber

ficile est c cot ci huius aromatis ante Dioscoridis sæcula iam vsitati veram formam habere. Radix ipsa radici Iridis non absimilis, maior tamen cyperi radice, cum Ludouicus Vartoman. li.5.c.14 referat, interdum erui quatuor, octo, ac interdū etiam duodecim vnciarum pondo. Temperies varia, nam dum recens est adeo tardæ & exilis est accrimoniæ vt concisum frustulatim cum oleo sale & aceto immisceatur acetariis, coquaturque cum piscibus & carnibus. Siccatum calidum est in tertio ordine siccum in secundo Attamen occursu primo nō statim excalfacit vt piper, vnde verisimile est ipsum minus esse subtilium partium, si enim in tenues solueretur partes celerrime sentiretur calidum, apparet inde etiam inelaboratam & crassiorem quādam ei inesse substantiam, nec eam siccam & terrestrem, sed humidam potius atque aqueam. Quo fit vt facile perforetur, ob excrementitiam humiditatem, et Gal.6 simpl. Hanc corruptionem vt auertant incolæ Decembri & Ianuario mensibus legunt, siccant terraque pingui, & argillacea operiunt, vt obturatis poris ac foraminibus quibus id totum ocellatū est, difficilius corrumpatur. Ad nos geminum aduehitur, *siccatum* & *virens* sic enim officinæ gingiber appellant recens saccharo conditum, *siccato* vtimur in condimentis, vimque habet aperiendi, cibaria concoquendi, ventrem stimulandi, ventosque discutiendi.

Temperies.

Vsus. Quod autem dicitur fugare morbum inueteratū id intelligendū de eo qui excitatur à frigidis crassis viscosisq humoribus: talis enim morbus lōgus esse solet, nec potest alio remedio citius tolli quam calefacientibus, incidentibus, attenuantibus, dissoluentibus glutinosos, lentosque humores: tale autem est & zingiber & piper proinde dicitur viscerū obstructiones reserare alimentiq per corpus distributionem omnem promouere. Bene autem

addunt Salernitani ante cibum dari debere, sic enim melius sese insinuat in tenues venas, vim suam magis explicat in crassos illos succos, potentiusque excalefacit & incidit, cum immixtum cibis de suis viribus multum remittat.

Mollire vero aluum blande ac leniter prodidit Dioscor. l. 2. & post Dioscoridem Auicenna & vniuersa Arabum familia. Refert tamen *A*uicenna asserere Alcanzi Arabem zinziber ventrem cohibere, quod sane intelligendum est de vetustiori & arefacto, cuius siccitate mirum non est aluum stringi: at recens & tenerum, multaque adhuc humiditate præditum aluum emollit & lubricat. *A*ut certe dicendum est cum Petr. Hisp zingiber *magna quantitate datum ventrem constringere, vel si detur ventri constipato à facibus duris: cum enim dura tantum est aluus ab humoribus viscosis, ipsam soluit incidendo ac dissoluendo tum etiam ratione suæ humiditatis lubricando, tum denique ratione suæ acrimoniæ intestina pungendo.* An molliat aluum.

Porro fastidium ventris aufferet zingiber concoctricem adiuuando ac roborando, proinde recte admonuit Diosc. iam olim propotismatis ac pulmentis admistum, vimque obtinere πεπτικὸν & εὐστόμαχον esse. *A*uicennæ digerere & conuenire frigiditati hepatis & stomachi, eiusdemque humiditatem exsiccare, ac mollitiem, præsertim quam esus fructuum induxerit. Idem habet serapio ex sententia Abem Mesuai. Narratur à Monardo saporem cibis, quibus inspergitur conciliare, concoctionem iuuare, ventriculum roborare, naturalem calorem augere, languentem ciborum appetentiam è frigida causa natam excitare, colorem denique faciei commendare. Verum tempus est, vt hic finem imponamus longæ huic de plãtis disputationi, & gradum faciamus ad animalia è quibus cibus homini deptomitur maxime proprius & na- Vires.

turalis, de cibo ergo ex animalibus in sequentibus nobis erit agendum.

DE CIBIS EX ANImalibus desumptis, ac primo de Auibus esui aptis.

CAP. XLIII.

Sunt bona Gallina, & Capo, Turtur, Starna, Columba,
Quisquila, Phasiades, Merulæ, simul Ortygometra,
Et Perdix, Frigillus, Orix, Tremulusque Amarellus.

Agitur hoc loco de præstantia alimenti, quod ab auium genere sumitur, Enumerantur autem quatuordecim, sed ita quidem, vt inde & reliquarum iudicia facile colligas.

Gallina. *Primum*, Gallina est: quo nomine non solum gallinæ iuuenes mediocriter pingues, sed galli etiam gallinacei hoc loco intelligendi veniunt. siquidem horum omnium caro, vt copiose admodum differentia 68. Conciliator ex Haly, Auenzoaris, Auerrhois & Mesuæ sententia probat, alimenti est inter aues optimi: quia facile in sanguinem vertitur, & parum excrementosa est. Caro autem Gallinarum est melior quam gallorũ, nisi sint castrati Nigrarum quoque, & quæ nondum pepererunt, est melior & leuior, vt gallorum qui nondum coierunt Miram in corpore obtin-

cum ipsius temperamenti, tum humorum æquandorum facultatem. Is maxime conuenit, qui vitam in otio ac quiete degunt, quique leuiori ingenio ac mente sunt. Colorem viuidum comparat, vocem clarificat, genitali semini adiicit, & cerebri substantiam auget. Iusculum eorum optima leprosis medicina est. Ad hæc gallorum cum galllinis nondum coeuntium testes deperditas in morbis vires mirifice restituunt: quam ob causam hecticis marasmo laborantibus, morborumque diuturnitate macrefactis vtiliter exhibentur. Insuper & semen prolificum suppeditant, & venereas roborant vires. Decrepitorum autem præcipue gallorum caro nitrosa & salsa cibo inepta, medicamentosa est iure suo maxime potissimum vero gallorum rufforum, qui ad motum sint alacres ad coitum ardentes, ad dimicandum fortes, obesorum ac macrorum medii: quoque vestustiores, eo magis sunt medicamentosi. Plura Mesues lib. 2. de medic. simpl. purgant. dist.1.c.13. Simeon Sethi in Syntagm & Auicenna 2 cap.296.

Secunda, Capo, siue Capus: hoc nomine semimarem gallum vocant, quum fuerit castratus, sicuti à M. Varrone libro secundo capite nono, & Columella lib. 8 c.2. de re rustica traditur. His enim in cibis gratior est, vtpote remoto Veneris vsu pinguior atque salubrioris alimenti redditus. Quare cum voluptate assumitur à ventriculo, ac facilius concoquitur. Capus.

Tertia Turtur: huius quoque caro cibis annumeranda est nulla omnino ex parte damnandis, qui neque tenues, neque crassi sunt, sed veluti in συμμετρίᾳ omnisque excessus mediocritate consistunt. De ea Galenus capite 7. libro de attenuante diæta, in hunc modum scribit: Qui non exercetur, mandendæ ei erunt modice non mo- Turtur.

do Gallinæ, sed columbæ etiam, ac turtures, tametsi turtur temperamento est sicco, & potissimum quæ in montibus degit, itaque vesci quis poterit eis innoxie: recens tamen non turtur modo non est mandenda, sed nec perdix, nec alia omnia, quæ carnem habent moderate siccam: sed vbi vnum diem ad minus suspenderis, ita demum mandas licet. Porro palumbes præterquam quod carnem habent columbis & perdicibus & turturibus duriorem, difficilem etiam ad coquendum & excrementitiam habent. Perdices vero ac turtures, neque durissimas habent carnes, neque concoctu difficiles, neque prauo succo vitiosas, sed & ipsarum durities, si mortuæ vno die asseruentur, facile vincitur, fiúntq. friabiles omnino atq. inculpatæ. Alimentum enim corpori dant laudabile, sanguinémque minime viscosum generant, & crassi ac tenuis medium. Proinde quibus salubris cibus curæ est, eos, vt arbitror, his vti conuenit. Hæc ille. Plura Galenus in libro de cibis boni & mali succi, cap. 5. & Rhazes aphor. libro 3 aph 17.

Sturnus. *Quarta*, quorumdam opinione, *Sturnus* est, quem ψάρον Græci vocant: auis nigra, albis maculis distincta magnitudine Merulæ. Eius generi proprium catervatim volare, & quodam pilæ orbe circumagi, omnibus in medium agmen tendentibus, sicuti ab *Aristotele* libro nono cap 16. de historia animalium, & à Plinio libro 10. cap. 24. traditur Galenus lib. sexto cap. 16. de sanitate tuenda, inter perdices, attagenas, merulas & turdos, quæ quidem boni succi esse ab omnibus existimantur, sturnos etiam commemorat: cum tamen à multis illaudabilis esse alimenti iudicentur: quippe qui melancholicum atque vitiosum generant succum, & cicuta, quæ venenum esse ab om-

nibus statuitur, vescantur, vt est apud Galenum lib 1. capite 2. & lib 3. capite 17. de simpl. med. facult. Huic obiectioni Aloisius Mundella sic occurrendum putat: Nempe Galenum in 6 de sanitate tuenda in calculi renum vitio sturnos tanquam tenuis alimenti approbasse, itémque palumbes & passerculos qui in turribus aidificant πυργίτας Græci vocant. Vel sturnos non ita fortasse improbi succi esse, præ ertim iuuenculos, vt vulgus putat: quædam namque sunt animalia quæ adhuc in tenella ætate ex stentia boni sunt succi, vt vituli & hœdi. si vero annosa fiant, praui. Hæc enim, vt ait Galenus lib. 3. de alim facul cap. 1. & concoctionis & boni succi, & nutritionis laude carent. Multo autem magis Galeno credendum est, quam vulgo ita inconsulte aliquam generalem proferenti sententiam Neque etiam quod veneno pascantur, ab horum esu abstinendum est. Nonnulla enim animalia sunt, quæ licet venenis quandoque nutriantur, boni tamen sunt succi: quemadmodum de sturnis iam commemoratis constat. His enim cicuta nutrimentum est homini med cantum, in o etiam venenum. Siquidem sturnorum natura cicutam in substantiam suam vertere potest, quod homo non potest. Sunt tamen quibus Starna hoc loco magis arrideat, vt per eam auis accipiatur grandiuscula, magnitudine anseris, colore cinereo, cuius caro succi sit laudabilis, præsertim in neoculæ Atque ita sane Rhazes libro tertio ad Almans. cap. 10 intellexisse videtur, vbi hanc reliquo auium generi præferens, in hunc prope modum scriptum reliquit: Starnæ caro inter aues leuissima, atque his qui attenuante victus ratione delectantur, conuenientissima inuenitur Vel per Starnam auis forma & magnitudine pusillæ per dicis intelligenda est. Sic Rabbi Moses accepisse videtur, ita ad Iudæos inquiens: Pari modo nec

starnæ domino nostro conuenire putandæ sunt: quia ventrem constringunt. Sed hanc proprietatem alii ipsis perdicibus adscribunt. Nam carnes earum, sicuti à Simeone Sethi & Rhaze loco paulo ante citato, asseritur, ventrem sistunt. Quinetiam Baldachus quidam non contemnendus autor starnas mirifice commendans, tabula 15. de rebus non naturalibus, ita fere scribit: Starnæ phasianorum, ac perdicum naturæ propinquæ sunt, & secundum ordinem sese in temperamento & subtilitate habent, præstantissimæ enim sunt starnæ, mox phasiani, deinde perdices, vt quæ reliquis excellentius deficcent. Docet præterea Ioannes Michael Sauonarola, ab harum trium esu abstinendum esse, tum iis, qui quamlibet actionem fortem ac vehementem obeunt, tum sanis etiam: vt si quando morbus aliquis inciderit, habeant quod vltra consuetudinem ad edendum inuitet.

Colūba *Quinta*, Columba, auis vulgo nota, quæ cum biliosam admodum habeat carnem, sanguinem moderato crassiorem & calidiorem necessario gignit: atque ob id febres nonnunquam facit. Quare in pastillis potius cum aceto aut omphacio & coriandro præparata, quam assa mandenda est: ita namque exuperantis caliditatis eius ad συμμετρίαν commoderationemque reducitur. Renes frigiditate dolentes iuuat, semini genitali & sanguini adiicit, sed caput atque oculos lædit. Quinetiam leporina caro, si frequentius vsurpetur, generare fertur. Non minimum vero reliquis pulli eius volucres, tum succi probitate, tum concoctionis facilitate præstant. Inuolucres enim calidam ac humidam habent carnem, atque excrementitiam, & maxime domestici. Ex columbis enim, vt Oribasius tradit l. 4. ad Eustathium c. 1. agrestes dome-

sticis præstantiores sunt, & omnino agrestia domesticis præcellunt. Electiores quoque pulli sunt per Ver & Autumnum, quam per Æstatem atque Hyemem exclusi fotique. Porro antiquæ, & annosæ non solum columbæ, verum & turtures. tum ob caliditatis & siccitatis excessum, tum vero & coctionis difficultatem vitandæ sunt. Plura Simeon Sethi in Syntag. Rhazes lib. 3. cap. 10 ad Almans. Auicenna lib. 2. Canon c. 132. & Auerrohes lib. 5. Collect. cap. 32.

Sexto, Quiscula: vulgare nomen à sono fictum. Neoterici Qualeam vocant, Latinis (vt Festus ait) dicta est Coturnix, itidem à voce à qua multis auibus nomina indita sunt, ὄρτυξ à Græcis appellatur. Caro eius, iuxta Auerrhois sententiam temperata est, ad caliditatem tamen paulo propensior, ac tenuis substantiæ optimique succi: quare sanis, ac iis qui conualescunt, alimentum est ad bonam valetudinem accommodatissimum. Verum Psello, Isaaco, atque aliis quibusdam non aspernandis Medicinæ scriptoribus, Coturnix auis est tum ad concoctionem, tu ad succi bonitatem inhabilis, vt quæ & Veratrum comedat, & morbo comitiali corripiatur. Vnde Auicenna 2. Canon cap. 153. ab eius vsu suadet abstinendum, quippe quæ tetanum & spasmum inducat. Vbi notandum tamen Auicennam non ob id solum coturnicis cibum improbare, quod elleboro nutriatur, sed etiam quod talis facultas, spasmum ac tetanum generandi, illius insit substantiæ. Hac ratione igitur Galli coturnices cum molli ac pingui caseo pastillatas edere consueuerunt. Potest etiam coturnicem intelligi alia quædam auis, perdice aliquantulum maior, generis, rostro & pedibus rubenti colore, reliqua vero pennarum facie ad leucophæum vergente, quæ Italorum vulgo Coturnix appellatur: estque de Alpinarum volucrum genere, & in Syluestribus &

frigidis locis montibusque versatur, & degit, neque ab Italicis regionibus vnquam recedit. Cuius auium speciei apud veteres fuerit, nondum satis compertum habetur: sed ex gustu, & odoratu, & loci natura, in quo continue commoratur, & ex iis quibus pascitur: (nam illa graci admodum sunt odoris) boni & laudabilis esse alimenti iudicanda est, & propterea in cibis merito expetenda. Quo sane modo Rhazes etiam libro tertio capite decimo ad Athanasium coturnicem accepisse videtur, cum ei secundum post starnam bonitatis locum tribuit. De vtraque coturnice cum plurima, tum cognitu pulcherrima habet Aloisius Mundella epist 6.

Phasianus. *Septima*. Phasianus quem à Phaside amne apud Colchos, vbi primum cognitus est, ita nuncuparunt. Hæc est decantata omnium libris auis, quam primam fere in mensis esse iudicant, propter carnis bonitatem, à qua Medicinæ professores veluti à scopo, de temperamentis ciborum iudicia auspicantur: succi enim probitate & iucunditate cæteris antecellit, neque solum ad victus salubris rationem, verum ad robur quoque conciliandum accommodatissima est. Caro enim iuuenculi ac pinguis conualescentibus, & morborum diuturnitate macrefactis optimus cibus est. Sed ob nimium atque immensum precium, Principum dumtaxat atque magnatum mensis dicata est. Meminit Phasiani Galenus libro tertio de aliment facultat. capite decimo octauo, Sic inquiens. Cato Phasianorum, quoad concoctionem & nutrimentum attinet, gallinis est similis, voluptate tamen in edendo superat, quin & sicciore constat temperamento, vt qui in sicciore degat aere, & magis exerceatur. Lege plura de hoc apud *Sis*

meonem Sethi & Rhasem apho.l.3.aphor.11.

Octaua. Merula: quæ quidem auis est nigro pennarum colore, rostro rutilo, & sturni magnitudine, Κόττυφος à Græcis dicitur. Quanquam vero hæc à Galeno, Oribasio, atque Ægineta inter optimi succi alimenta connumeratur, carnem tamen, quam perdicis & attagenis, duriorem obtinet. Quare & ipsa iuuencula ac pinguis mandenda est. Turdi quoque & reliquæ id genus auiculæ montanæ omnes in hanc classem referendæ sunt. Merula.

Nona, ὀρτυγομήτρα: ea auis est turturis magnitudine, pennarum colore ne quicquam à coturnice differens: rostrum longius est & acutius crura pedesque satis etiam pro ratione corporis longos obtinet, quinetiam frugiuora est & aduena antequam coturnices haud vspiam audias neque coturnices te amplius visurus speres, vbi hæc audiri desiit. Vox mirifica est coaxantium ranarum clamori non absimilis, nisi quod subtilior multo & acutior est. Caro eius optimum gignit succum, vbi per diem suspenderis. Gilbertus Longolius in eruditissimo suo de Auibus Dialogo eandem esse putat cum κιχράμῳ. ὀρτυγομήτρα autem Græcis dicta est, quasi coturnicum matrix, quod coturnicibus per maria terrasque aduolantibus dux & rex itineris esse soleat. ab ὄρτυξ, id est, coturnix, & μήτρα id est, matrix. Plura Aristoteles lib 8. capite 12. de historia animal. Plinius libro 10. c. 23. naturali histor. Solinus capite 18. & Athenæus lib. 9. deipnosophist. Ortygometra.

Decima, perdix: huius quoque caro medii fere temperamenti est, & coctu facilis, probumque succum gignit, præsertim si non illico post occisionem, sed vnum ad minus diem suspensa comodatur. Sic enim quod durum in se conti- Perdix.

net, abiicit & friabilis redditur, quemadmodum ex Galeno paulo ante ostensum est. Sanguinem copiosum ac tenuem generat, adeoque crassiorem, si forte in corpore inuenerit, extenuat: idque alæ potissimum præstant: quæ vt in reliquo auium genere, ita in hoc quoque facilius concoquuntur. Et vno verbo optimæ quidem alæ sunt auium iuuenū saginatarum, pessimæ vero macilentarum & antiquarum. Alimentum autem perdicum optimum est iis, qui se non exercent, & qui vitam degunt otiosam, quique imbecilliores & inualidi sunt, tum etiam attenuante victus ratione assuetis, & hydropicis, quique humido sunt ventriculo: vitiosos enim & corruptos ipsius humores consumit atque abstergit: memoriam assidue mansa corroborat, impinguat, semen auget, & ventrem stimulat, sed eundem cohibet: vnde accommodatissimum diarrhœa laborantibus fit edulium: si assa cum aceto ingeratur. Medulla cum vino præsumpta ictericos sanat. Iecur comitiali morbo correptis auxilio est. Fel quoque suffusionibus oculorum à principio mirifice prodest: facit & ad ipsorum hebetudinem. Si tempora singulis mensibus eodem felle perungantur, memoriæ confert. Plura Galenus libro 3. c.18. de alim facult, & lib. 8, c. 2 meth. med. & Simeon Sethi in Syntag.

Frigellus. *Vndecima*, Frigellus. Ea ex turdorum genere auis est, cuius Aristoteles lib. 9. cap. 20. de historia animal. tres constituit species. Vna visciuoria, quæ nisi visco & resina non vescitur, & magnitudine paulo minor quam pica est: altera pillaris, quæ sonum edit acutum, & magnitudine merulæ est: tertia, quam iliacam vocant nonnulli, minima inter has, minusque maculis distincta, de qua sane intelligenda sunt, quæ de frigello hoc loco dicuntur. Hæc vtrinque iuxta oculos, & in pectore & in ipso alæ flexu, intus & foris maculas habet latiusculas

tinsculas, rubras. Primum genus non nisi hyeme apud nos cernitur, aut si videatur, rarum est, Secundum per totum annum apparet, musculoso valde pectore, & cantus sui gratia à multis in caueis alitur. Tertium per æstatem apud nos nusquam videtur, sed vindemiæ tempore atque instante hyeme primum cernitur, adeoque ob id frigellus, nempe quod aduentu suo frigus instare prænunciet, nominatur In vineis potissimum reperitur, ac dulcium vuarum esu sæpius inebriatur, velociter volat: & optimi est succi, præsertim circa festum omnium sanctorum. Lege Gulielmum Turnerum in libello de Auibus.

Duodecima, Otis: quæ & ipsa in cibis gratissima, atque optimi succi est, nempe ex syluestrium gallinarum genere, Perdicum similis: sed obesitate corporisque pondere parum se alis attollit: quapropter canibus se obnoxiam quodammodo cognoscens ad eorum latratum extemplo proripit sese latitans inter frutices. Lege Ælianum & Oppianum Gilbertus Longol, eam esse adserit, quã bonosam vulgo nuncupant: de qua Galenus li. 3. de alim. facult. cap. 19. & Athenæus l. 9. dipnoso. Sunt tamen quibus Orex hoc loco magis placeat, vt gallina phasiani per eam accipiatur. Alii vero gallinam aquaticam interpretantur. Siue igitur gallina sit aquatica, siue phasiani, caro eius bonum gignit succum.

Decimatertia, Tremulus: quæ quidem auis est fusco pennarum colore, magnitudine quam gallina minor, velocissimi volatus, alte vociferans ac clamosa: in cuius capite crista plumea, ex earum auium genere, quas σεισοπυγίδας Græci vocant: caudam enim, cum pedibus incedit, assiduè quatit, & ob id tremulus vocatur: Semper fere iuxta maria versatur, ne quis paruam illam auiculam longæ caudæ, quæ codatremula vulgo, siue

motacilla dicitur, per tremulum hoc loco intelligendum putet. Huc etiam referri posset (si non eadem est) auis quædam cornice minor, plumis fere viridibus & nigris per totum dorsum, caput & collum, ventre albo, longa & semper erecta in capite crista plumea, alis obtusioribus, & inter volandum magnum strepitum edentibus, vnde & Vannellus à barbaris dicitur, clamosa admodum & querula: quæ aquis vermium gratia, quibus solis victitat, appropinquat, sed ipsas non ingreditur, in planis & locis circa consius plurimum degit.

Amarellus. *Decimaquarta*, *A*marellus auis aquatica, forma perinde ac anas, sed minor, ab Aristotele libro octauo capite tertio de histor. animal βόσκα appellatur. Illud porro nosse in vniuersum expedit, quod præstantius alimentum ab iis sumatur auibus quæ volatu magis nituntur, celeriusque volant. Et quemadmodum prædictarum auium caro concoctu facilis, & ad bonam valetudinem accommodatissima, sic è diuerso quarundam excrementitia est ac mali succi, multoque ad coquendum difficilior, atque inæqualis temperamenti, eiusmodi imprimis existit pauonum, anserum, gruum, ardearum, & quotquot oblongum habens collum ac rostrum: inque paludibus nutriuntur. Huc, quod ad succi prauitatem attinet, passeres etiam referendi sunt, qui in turribus nidificant, pyrgitæ appellati: nam calidissimi sunt, & longius à temperamento recedunt, ac durius alimentum dant. Veneremque impensius stimulant. Circa electionem vero alimenti, quod ab auium genere sumitur, sciendum est, iuxta diuersas præstantioris alimenti proprietates, si eius quod nutritur sanitatem vel vel robur spectes, carnes varie laudari. Sic Galenus ad facilem concoctionem & subtilitatem

respiciens, bonitatis palmam perdicibus attribuit Rhazes & Isaacus ob leuitatem & subtilitatem starnam prætulerunt. Idem quoque Isaacus diuersa ductus ratione diuersarum auium carnes laudauit. Auicenna turturis carnem, quod mentis aciem atque intellectum roboret, mirifice commendat. Auium porro omnium volucrium genus paucissimum præstat alimentum, si ad genus gressilium conferatur, potissimum si ad suillum quo non aliud inuenias, quod capiosioris sit nutrimenti: volucrium tamen caro ad coquendum est facilior, quare iis qui neglecto corporis exercitio, consiliis potissimum & studiis ac contemplationi vacant, conuenientissima est, præcipue perdicis, attagenis, columbæ, galli gallinacei & gallinæ, quemadmodum libro tertio de aliment. facultat. capite decimo octauo Galenus testatur. Sanguinem enim procreat clarum atque mundum, & spirituum generationi ac mentis exercitiis, & intellectui aptissimum. Siccius namque alimentum, quale dictarum auium est, studio contemplationique intentis conuenit. Siccitas enim prudentiæ familiaris est, sicuti luculenter & perspicue docuit Galenus in libro, cui titulus. Quod animi mores corporis temperaturam sequantur cap. 5. Lege plura apud eundem libro octauo capite secundo method. medendi, & in libro de attenuante diæta cap. 6. De attagene pulcherrima quædam & scitu dignissima Gilbertus Longolius in Dialogo de Auibus prodidit.

ANIMADVERSIO DE esu carnium in genere.

CArneam seu Carnam deam vitalibus humanis præesse superstitiosa cedidit antiquitas, ab ea enim petebatur, *vt iecinera & corda, quæque sunt intrinsecus viscera salua conseruaret, ob id ei pulte fabacia & larido sacrificabatur, quod his maxime rebus vires corporis roborentur*, inquit Macrobius Saturnal lib. 1. cap. 12. Nec sane iniuria huic tanto tamque salutari numini eius rei nomen indiderũt prisci sapientes, sine qua visceribus robur eximium addi nequit: Est enim *caro* velut vitæ nostræ cardo, qua sine insalubrius deteriusque viuitur, præsertim in hoc ferreo sæculo, & in ista mundi ætate senescente, quâ.

Carnis laudes.

——glandes atque arbuta sacra
Deficiunt sylua & victum dodona recusat.

1. Geor.

Quaque effœta tellus & diuturno pariendi labore fatigata, paucas fruges easque deteriores nobis subministrat. Primo quidem aureoque illo sæculo quod ante diluuium fuit, existimatum est à prudentissimis, sapientissimisque viris mortales ab omni carne abstinuisse, solisque arborum fructibus & frugibus terræ vitam sustinuisse longæuam ac diuturnam, vsumque carnium primum à diluuio introductum à Deo, vt atrocitatem vindictæ hoc suaui eduliorum genere emolliret.

An prisci vsi carnibus.

At vetus illa ætas cui fecimus aurea nomen
Fœtibus arboreis & quas humus educat herbis
Fortunata fuit, nec polluit ora cruore.
Tunc & aues tutæ mouere per aera pennas
Et lepus impauidus medijs errauit in aruis

15. metã.

Nec sua crudelitas piscem suspenderat hamo

Hanc autem sententiam è nostris Theologis tenuere Lyranus, Carthusianus & Tostatus in caput primũ Genes. rati vsum carnium ante diluuium, nec vsurpatum, nec licitum; tum quod sufficerent homini nutriendo plantæ, inter quas & temperamentum hominis, naturalis erat eo tempore conuenientia, propter excellentem earum nutriendi vim, & firmissimam humani corporis constitutionem; tum quia deerat illa conuenientia inter corpus humanum & animalium carnes, quæ tum plenius, pinguius ac solidius alimentum dedissent homini, quam eius temperamento conueniret. Sed falsitatem eius opinionis eleganter refutauit Caietanus comm. in cap 4. Geneseos, cuius verba quod ad dirimendam hanc cõtrouersiam prosint libenter subiiciam. *Coniectura est*, inquit, *adeo fuisse tum multiplicatos homines, vt opus esset grege ouium, nulla enim scriptura testatur homines ante diluuium postquam ejecti sunt de paradiso solis terræ fructibus vixisse. Berosus namque refert homines ante diluuium etiam humanas carnes comedisse. Et pastorale officium Abelis testatur gregem ouium humanis vsibus seruisse non solum prabendo lanas & agnos sed lac & caseum. Nec obstat, diuinam scripturam differre indulgentiam vescendi carnibus post diluuium, quoniam non indulgentia, sed necessitatis explicatio fuit illa. Ante peccatum enim explicata est materia necessaria humani cibi in vegetalibus, post peccatum autem in animalibus, vnde ibi dicitur animalia data esse homini post diluuium, sicut ante data fuerant ei olera virentia. Cum quibus stat quod medio tempore scilicet post peccatum & ante diluuium, homines naturali iure vsi fuerint vescendi carnibus animalium, & ob id Abel fuit Pastor ouium. Et confirmatur quia nisi agni tunc fuissent hominibus ad esum, nulla fuisset laus Abel ex eo quod primogenitos pingues elegisset ad diui-*

non sacrificium, perinde enim fuisset Abeli pingues atque macilentos sacrificare, si non propter vsum carnium, sed propter solum pellium vsum gregem pascebat, deinde addit, *post diluuium promulgasse Deum esum carnium, non quantum ad vsum quasi prius non fuisset in vsu sed quantum ad necessitatem, quia post diluuium cœpit esus carnium esse homini necessarius, & quia tunc primum necessitas vescendi carnibus promulgabatur, propterea tunc etiam declaratus est naturalis modus vescendi carnibus non cum sanguine, id est, non vescendi crudis carnibus* Hæc ille, ex quo tandem duas velut conclusiones eliciemus, primam errare eos qui ante diluuium vetitum fuisse esum carnium arbitrantur, cum potius iniunctum eiuscemodi esum constet ex Vatablo notula 3. in cap. 9. Genes. Iustino Martyre quæst. 119 Dominico Soto lib 5. de iustit. & iure Franscisc. de victoria relectione de temperantia aliisque plurimis. Alteram grauiter lapsos eos tum qui nefandum extitisse esum carnium voluerunt, tum qui alimentum deterius præbere animalia, quam plantas sibi falso persuaserunt, prioris illius sententiæ meminit 15. metam his versibus.

Quid. *Heu quantum scelus est in viscere viscera condi.*
Congestoque auidum pinguescere corpore corpus
Alteriusque animantem animantis viuere letho.

Damnauit Romana Ecclesia Tatianos & Encratitas apud Irenæum libro primo contra hæres. cap. 32. quod adeo carnes abhorrerent, vt eas contingere pro grandi piaculo ducerent, detestata est Catharos, Manichæos, Priscilianistas, Montanistas, Albigenses, quod in simili errore versarentur, de quibus agunt Epiphanius cont. hæres. Diuus Augustinus libro tertio contra Faustum Manichæum capite trigesimo primo & capite decimo quarto libri contra Adamant. Præteolus opere proprio de hæresibus, & Galterus in Chronologia. Refert Bel-

eforestus tomo secundo Cosmog hodie etiamnum extare Negotiatores quosdam regionis Guserathæ quos *Baucanos* vocant, qui neque carnibus, neque vllis omnino rebus animatis vtantur, & quibus piaculum sit animal etiam noxium occidere, itavt noctu lichnos accendere non audeant, ne papiliones aut culices lichni flamma comburantur: pediculos prætereea ac pulices patiuntur vsque ad extremam impatientiam eorum autem minus patientes quosdam sacerdotes Eremitas conueniunt, qui eos ista lue libeberant, sed ea lege, vt collecta eiuscemodi animalcula & in vasculo reposita, proprio sanguine alant. Profecto tam altis olim innixa erat radicibus superstitio illa abstinendi à carnibus, vt in examine eorum qui ad sacros ordines promouebantur, quæreretur ab eis, *si nuptias secundas non improbarent, & carnes non haberent execratas*, quin cogebantur prægustare carnes alioquin excommunicabantur, & de ordine sui clericatus deponebantur, vt habes expositum in can. 50. & 51. Apostolorum, can 14. Carthaginensi 1. canone primo, Bracharensi primo, & refertur de consecrat. distinct 23. cap. qui Episcop. Posteriorem sententiam de potiori alimento plantarum, quam animalium tenuere Porphyrius libro quarto de abstinentia animal. & nonnulli apud Plutarchum duabus orationibus de esu carnium, quam tamē nemo est, tam parum in se philosophica instructus, tamque tenuiter medicis rebus informatus, qui falsam & erroneam non ducat ratione & experientia permotus, etenim si vnum quodque rebus maxime similibus alitur & delectatur, animalium autē carnes similiores sint hominis naturæ quam plantæ: iis homo præsertim aletur & delectabitur. præterea alimentū temperate calidū & humidū, alimentum sapidum, alimentum minus

An carnes plātis meliores.

excrementitium, optimum censeri debet; atque carnes animalium eiuscemodi alimẽtum præ stirpibus præbent, optimum ergo homini subministrant, verum hæc nos supra perstrinximus, nec hodie tanti fieri ex plantis video alimentum, vt longiorem de ea re suscipere disputationem necessarium mihi videatur.

Carnis nomen. Venio ad carnis significatum, facultatem, & delectum. *Carnis* nomine intelligimus ex Aristotele *quicquid in genere sanguineo est*, & ex Galeno *quicquid multi sanguinis est & calidum*, adeout ex hoc sensu caro tribuatur iis tantum animalibus, animaliumque partibus quæ sanguine constant. Sed cum angustior sit illa acceptio quod fibræ, venæ, medulla, lac, oua, cartilagines, carnis nomine non audiantur; hanc locupletiorem damus, *carnem* vsurpantes pro omni eo alimento quod ex partibus omnibus, certisque animalium excrementis esui aptis depromitur, quamquam & hæc nominis vsurpatio paulo latior sit, quam ea quæ Theologis & Canonistis familiaris est, dum viuendi rationem præscribunt diebus ieiuniorum, quibus quidem iubent ab omni carne abstinendum, carnis nomine intelligentes, *esum omnium animalium sanguineorum volatilium & terrestrium, eorumque cum partium, tum excrementorum vt sunt lac, caseus, oua, et ab eo excludentes exanguia quædam animalia vt limaces, & piscium omne genus.* Nos autem, vt dixi, carnem animalium nominantes subintelligi volumus, *quodlibet alimentum ex animalibus volatilibus terrestribus, aquatilibus, sanguineis, exanguibus, perfectis, insectis, & ex animalium eorum partibus vel excrementis desumptum.* Cuius quidem carnis sic acceptæ facultas commode explicari nequit, propter varia animalium temperamenta diuersáq. rerum constitutionẽ quibus tribuitur, nisi allata distinctione & adhibitis quibusdam diorismis, Car-

nium enim nonnullæ calidæ, humidæ asiræ, hæ plus nutriunt, illæ minus, hæ tenuiorem, illæ crassiorem succum gignunt, quædam facilius, quædam difficilius concoquuntur, cæteræ excrementi magis, vel minus relinquũt Vt ergo certi aliquid de carnibus definire vniuersim possimus has & similes circunstantias obseruabimus alias *ex parte animalium* alias *ex præparationis ratione* desumptas. Ex parte animalium est *genus, mores, ætas, sexus, habitus, partium situs, pabulum, locus natalis.* Animantium genera tria cũ sint *volucria, terrestria, & Aquatilia: volucria* carnes habent omnium saluberrimas, succique ad coquendum facillimi: Terrena vero difficilius coquuntur, magis tamen nutriunt, quia succum habent crassiorem, & diutius permanentem ex Actuario lib. 2. de specieb. animal. c. 1. *Pisces* autem quia naturam elementi retinent, in quo viuunt, minus bene nutriũt, difficiliusque coquuntur, quod lõgius à natura nostra absint. Ex his vero animalibus omnibus, quæ *sanguinea* sunt calidiores carnes habent, nostræque naturæ magis amicas, quæ *exsanguia* frigidiores, coctu difficiliores, minusque naturæ nostræ conuenientes. Genus.

*A*d mores pertinet *feritas & mansuetudo*. à quibus animalia *fera* dicuntur, seu *ferocia & mansueta.* Illorum carnes propter siccitatem & fibrarum duritiẽ vix edules, talis est vulpina, vrsina, leonina; Mãsuetorum caro respectu ferociũ delicatior & suauior de his tamen certi quid vix proferri potest, cum ex mansuetis nonnulla etiam duriores esuique minus aptas carnes habent cuiusmodi est Asinina Mores.

Ab ætate animalia vocantur iuniora, vetustiora, & ætate media. Iuniorũ vero præstantior est quam vetustorum, & augescentium melior quam declinantiũ. Prior tamen illa excrementitia humiditate scatet, & laxam aluum reddit, maximes sit nuper natorum: posterior hæc arida & prædura conco- ætas.

numque contumax. *At* caro eorum quæ mediocrē ætatem attigerunt longè aliis salubrior & optimi nutrimenti censeri debet. Vt enim siccioribus animalibus adolescens ætas ad temperamenti mediocritatem confert, sic humidiora quod sibi deest ad probam temperiem ab ætate florenti adsumunt. ex Gal. lib 3 de alim cap 2. obseruandum tamen has de ætate regulas potius intelligendas de volatilibus & terrestribus quam de piscibus, quos semper vetustos edendos esse vetus gallorum prouerbium docet, iure an iniuria postea dicetur.

Sexus. Ex sexu petitur quoque differentia carnium. Nā carnes masculorum calidiores fœmellarum carne, & meliores etiam ac suauiores si fuerint castratorum, aliàs virosum quid redolebūt, præsertim quo tempore veneris furiis agitantur. Mos itaq est castrare mares vt cum testibus virulentiam deponāt & ocius pinguescāt, quod sanguinis portio dicata semini in carnem & adipem facessat. ob id in vrbibus Galliæ benè institutis cauetur legibus municipalibus ne animalia quædam non exsecta vt arietes & Tauri in macello veneant. *Non solum*, ait Gal. *castratarum victimarum caro suauior est, quam non castratarum, sed etiam qualitas ipsa carnium, simile quid testium qualitati præsefert graue, & vt ita dicam virosum ad odorem vsque similitudine porrecta.*

Notandum porro ex animalibus temperamento calidioribus & siccioribus fœmellas præsertim iuniores maribus præferendas, ex frigidioribus vero mares salubriores fœmellis.

Habitus. Per *habitum* animalium, carnes præterea variantur: Caro minus extenuatorum & macrorum siccanimis & exsicca, obesorum vero & nimis saginatorum, præhumida, nimis fastidiosa, ventriculo noxia, Moderatè ergo pinguium caro bonitate substantiæ & saporis suauitate aliis anteponenda. huc pertinet carnis durities quæ facit vt sero &

paulatim nutriat teste Gal in exposit. aph 18. lib. 2. Et quoniam habitus exercitio vel quiete comparatur, non erit quoque absurdum hic aliquid de exercitatorum animalium carne recensere, talis autem caro probatur quod careat excrementitia humiditate; Improbatur vero caro otiosorum ob succum eorum excrementitium. Denique monuit Theophrastus alba omnia animalia imbecilliora & iniucundiora esse, proinde carnes habere nutrientes minus & minus suaues.

Partium *situs* non est omnino negligendus, constat enim dextras animalium partes sinistris suauiores, palato gratiores & concoctu faciliores esse, adhuc suauissima habetur caro quæ ossa ambit, minoréque negotio conficitur, sinistra tamen melior est. Partium. Situs

Pabuli maxima habenda ratio cum inde temperies mutari contingat. Ergo caro animalium quibus alimenta propria affatim suppetũt est præstantissima, contra deterior eorum quibus alimentum proprium deest. Pabulũ

Loca denique & *regiones* plurimum faciunt ad carnium suauitatem atque salubritatem definiendam. Regio.
His enim delicatiores sunt quæ alibi duriores. Nonne caro veruecum Græcorum, Hispanorum & Italorum dura est, & male olens, Biturigensium, & Fräcicorum delicata & tenera ob breues & molles fibras, Neustricorum & Aruericorum, dura & sicca ab longiores & duriores fibras? optima quidem caro bubula in Gallia, sed quæ ab Anglicana & vngarica superetur. *Syluestrium* quoque animalium carnes sicciores sunt, & salubriores domesticorum quamuis pinguiorum carnibus, quia domestica otio plura colligunt excrementa, quæ agrestia motu & aere liberiore dissipant, neque vt plurimum naturalis est sed arte & otio parata eiuscemodi pinguedo. At inter agrestia,

quæ palustria sunt & aquatica loca incolunt, carnem habent humidiorem, viscosiorem, excrementosam magis, & minus coctu facilem.

Atque hi sunt diorismi generales carnibus distinguendis inseruientes qui ex parte animalium depromuntur: alij iam supersuunt ex *carnium præparatione* obseruandi, qui nimirum earum conseruationem, teneritudinis vel firmitatis conciliationem, cocturam denique spectant. *Conseruatio carnium* sale præsertim perficitur, hinc salita caro dicitur quæ quidē parcius nutrit quam insulsa, quia exsiccando & tenuando sanguinem acriorem & deteriorem reddit ex *A*uicen. 148. tract. 2. suis tamen non caret dotibus minus enim excrementitia est minus corruptioni obnoxia, magis vero suauis.

Salitura.

Nam sapit esca male, quæ datur absque sale, docet Galenus 1. de facult. medicam carnes quæ sale condiri debent: *Animalium corpora*, inquit, *quæ excrementitia carne constant salituris sunt peridonea: excrementitias autem vocamus carnes quæ pituitosam humiditatem in se conspersam continent.* Addit Aetius quæ ad salituram idonea sunt, tenuium partium fieri & comesta crassos ac glutinosos humores attenuare, cæterum vetera salsamenta omnia vitiosa esse. Docet præterea non modicam differentiam salsarum carnium esse, quas ab eo repete cap. 149. lib. secundo. Sunt & alii modi seruandis carnibus opportuni, sed vsitati minus & minus salubres: alii enim vtuntur aqua vitæ, alii aceto & puluere coriandri, alii fumo, alii clauo æreo in carne defixo, alii cumino & scordio; Circa Cusco Peruanæ regionis locum inter duos montes situm carnes integerrimæ seruantur, adeo vt equi mortui per quatuor menses incorrupti persistant, quod tribuendum aeri vel tenui, vel salso. Gelu quoque & Borealis ventus seruandis carnibus

accommodati, refert enim Paul Iouius in legat. Moscos carnes trium quatuorue mensium edisse, non sale sed gelu seruatas.

Porro carnes animalium præsertim volatilium & terrestrium duriores, teneriores fieri exoptant molliores vero carnes piscium firmiores, vt sapidiores fiant ac iucundiores; Quæ enim in piscibus laudatur firmitas, vituperatur in aliis animalibus præsertim si a durioribus & lōgioribus fibris fiat, laxitas tamen carnium & mollis quædā flacciditas vbique damnanda, cum vel a corruptela, vel ab humida superfluitate ortum ducat. Ergo teneritas carnium conciliatur primò custodia, diuturnitate enim tenerescunt fibræ, dein verberatione qua eædem diuelluntur: Plutarchus suspendit è ficu, nonnulli coquunt vel cum lamio, vel cum alliis & lactucis, vel cum acetosa, vel cum lapatho acuto; quidam aceruo tritici recondunt; cæteri dum coquuntur carnes, mouent cum cocleari è ficu. Firmiores vero fiūt Pisces si ex vino, aceto. sale, aromaticis rebus, herbisque calidioribus coquantur, & leuiter exficcentur, de quibus omnibus consulendi coqui, & inter Medicos Franciscus Bonamicus lib 3. de alimento cap. 32. Cæterum *coctio* facultatem quoque carnium Immutat, nam frixæ carnes diuersæ sunt ab elixis, assæ à suffocatis quemadmodum capite de ciborum præparatione fusius explicauimus. Et hæc dicta sufficiant de generali carnium differentia, quæ licet de omnium animalium carnibus dici possint, minus tamen piscibus conueniunt, sed de illis & de aliis animalibus imposterum speciatim agetur.

Vt caro tenerescat.

Coctio.

DE AVIBVS.

Carniũ diuisio.

HIs autem vniuersim de carnibus expensis, superest vt speciales carnium differentas proferamus. Ea autem est eiusmodi vt aliæ ex toto animalium aëreorum, terrenorum, aut aquatilium corpore, aliæ ex eorumdem animalium partibus ac excrementis depromantur. Voco *Aërea* animalia quæ alarum & volatus beneficio elata è terris & aquis per aërem feruntur, licet victum in terra aut mari quærant. Ea autem sunt *Aues* quas quidem diximus omnium animalium saluberrimas, succique esse ad coquendum facillimi, quamuis minus nutriant quam animalia terrestria. varium tamen esse solet alimentum quod præbent pro ratione, *temporis ætatis*, *victus*, *castrationis*, *loci*, *cœlique*, sub quo viuunt *Tempore* enim quo incubant, aut in venerem ruunt minus Idoneum pabulum suggerunt; nulla item vetus auis laudatur: aere libero quæ victum proprium quærunt anteponendæ ijs quæ caueis aut carcere Inclusæ impinguantur: castratione suauiores existunt minusque calidæ, palustres & aquaticæ humidiores deterioresque montanis. Sed singularum bonitas ac præstantia commodius intelligetur si sigillatim eas quæ à Salernitanis hoc capite perstringuntur breuiter examinemus, nullo alio seruato ordine, cum superuacuaneum esset post vlyssem Aldrouandum tentare, *hoc opus*, neque à nobis vlla animalium historia expectanda est cum ab eodem Aldrouando fusissimè explicata

Auium caro qualis.

habeatur, adeo vt transcribendi locum, colligendi vero nullam potestatem reliquerit. Vnum interim obseruabis ex Hippocrate libro sexto epidem. sectione quarta, textu vigesimo quarto, Videlicet per terræ squalores auium genus abundare, quod & probatum videtur Aristotel. libro octauo de hist. animal. capite decimo octauo, scribenti *auibus prodesse squalores, tum ad cæteram sanitatem, tum etiam ad partum*: cuius rei rationem duplicem affert Gal. com ad eum locum Hippocrat. priorem, quia aues sicco constantes temperamento, sicca tempestate rectius valent: posteriorem quia aridioribus cibis vescentes & pauco potu contentæ siccitates deligunt, adde quod tum tutius & deponunt oua, & fouent, & excludunt, cum imbres interficiant & oua & pullos.

Aues per siccitatē fœcundiores.

Imprimis occurrit Gallinarum genus quo nomine & mares & fœmellæ subintelliguntur. Mas quidem in cibum venit & tenellus adhuc dum pullus est, & dum senex est. Pullastri gallinacei caro si credimus Galeno, inter volucrum carnes enumerari debet, quæ mediam quandam extenuandi & incrassandi naturam habent? facile enim coquitur, laudabilem sanguinem generat, appetitum excitat, quibusconque temperamentis conuenit, præsertim si nō dum coierint aut cucurrierint, sed moderatè pingues fuerint. Hos pullos Simeon Vocat ὀρνιτόπουλα vnde deductum existimo vocabulum nostrum Gallicum *poules* quo gallinas appellamus, seu potius à voce *pullus*, à qua barbarum illud nomen Græcum fluxit. Meursius tamen ὀρνιθόπουλον, καὶ ὀρνιθοπουλλίτζιον, non pro pullis gallinaceis, sed pro quibusuis auium pullis, aut pro ipsis auibus vsurpat in glossario ex auctoritate Demetrii Constantinopol. in Hieracosophio. Quod de tanto viro miror, cum Idem

De Gallinis.

Carnes Gallinarum temperies.

auctor lib illo 2. a Meursio citato capite πρὸς τὸν σπόγγον, περιστερόπυλα ἢ ὀρνιτόπυλα distinguat, ταῦτα ἀναμίξας, inquit, ἐξ αὐτὸ δὸς τῷ ἱέρακι, καὶ θεραπεύσεις μετὰ περιστερωπύλου, ἢ ὀρνιθοπύλου, id est, *hæc omnia miscebis, & dabis accipitri, & sanabis cum carne pulli columbini aut gallinacei*, vt optimè vertit Pet. Gillius; nomen enim generale auium gallinaceis tribuitur more priscorum Græcorum, apud quos nomen nullum peculiare Gallorum reperire est, ex quo factum est vt Myrtilus apud Athenæũ solas Gallinas ὄρνιθας καὶ ὀρνίθια appellaret. Senex autẽ Gallinaceus non editur nisi a rusticis quod carne sit vitiosa, subsalsa, dura & ingrata: solet tamen decoqui & ius eius exhiberi ad aluum ducendam, lauat enim, abstergit, aperit, flatus dissipat, prouocat, aluum soluit, atque melancholiam purgat ex Serapione, ex Sereno vero Sammonico.

Meursij error.

Vetus gallus.

Febribus aut longis galli noua iura vetusti
Subueniunt, etiam tremulis medicantia membris.

Laudamus autem pullos bimestres & trimestres ante æquinoctium exclusos, qui enim post solstitium nascuntur, iustam non implent magnitudinẽ: At Gallinæ temperamẽto minus sunt calido quam mares, alimentum autem præbent boni laudatique succi, non excrementitii, non morantis diu in progressu, descensuque in intestina: alimentum autem huiuscemodi nec multum est, nec multum duraturum, quippe cum ex tenui sanguine constet fluxili, labilique, probantur gallinæ iuniores, quia nondum oua ediderunt, minus probantur veteres, aut incubantes. Mihi consilium non est omnes hoc loco recensere modos quibus saginantur Gallinæ, & quibus ad cibum coquuntur ac præparantur, *Concbillatos* pullos, *parthicos*, *oxyzomos*, *laseratos*, *varianos*, *frontonianos*, *tractogelatos*, *farsiles*,

falerfis, leutozomos, Isicios, Amilatos, oxyliparos, assos, elixos, frixos, pressos, distillatos, in pastillos, in minutalia, in gelatinam appatatos non motor; consulantur Apitii filii, à quibus tamen Medici rescifcere debent rationes coquendi & condiendi cibos, vt dum cōsuluntur a magnatibus de ineunda victus ratione, quos cibos vitare debeant, aut qua ratione paratos sumere tuto, & secure pronuntiare possint.

Secundo loco occurrit *Capo* seu *Capus*, qui & ipse è gallinaceo genere est, à nonnullis gallus spado dictus; exsectis enim est testiculis, & abscissa crista, ne quid virosi ex vsu veneris contrahat, vt galli solent Hoc de eius bonitate tradidit Platina: *Omnium auium laudes*, inquit, *quantum ad obsonia pertinent, vna caro gallinacea comprehendit. Quid enim popinis afferunt reliquæ altiles, quod non vnus caput in se habeat, siue elixum, siue assum velis? Huius auis patina stomachum iuuat, pectus lenit, vocem sonoram facit, corpus obesat.* Quis vero non mirabitur Græcos copiosos & eloquentes, res cum habuerint, vocabula non habuisse, Nec enim Capo significando designatam habuere vocem, quamuis apud Aristotelem libro nono de hist. animal capite vltimo castrandi gallos gallinaceos ratio instituatur. Ab eis quidem ad latinos castrationis modus defluxit, vox à latinis adinuenta, est vsurpata à Varrone de re rust, libro tertio capite nono, & libro secundo, capite septimo, atque à Columella libro octauo cap. 1. dictusque *Capus* videtur ἀπὸ τοῦ κάπτεσθαι, quod auidè voretur & comedatur, vel quod ab eo testes capiantur. Capus.

Succedit *Turtur* ex tota Columbarum familia minimus, quem Aristoteles τρυγόνα vocat, à sono vocis quem græci vocant τρύζειν. De eo tradit Porphyrius libro quarto de abstinent. animal. antiquissimos Ægyptios eum à mensis suis exclusisse, quod Accipitris vngues aliquādo euadat. Ne igi- Turtur.

igitur in eum turturem inciderent qui sacri Accipitris vngues effugisset, ab vniuerso genere abstinuerunt. Adnumeratus autem fuit à Romanis inter lautiores cibos, quod constat ex Plauto in Mustel. & Martiale multis in locis: Nicolaus Massa solitus est Turturum carnes vocare *cibum sapientum*, quod modicum tenuem succum & siccum spiritibus animalibus generandis & peragendis functionibus intellectus aptissimum generent: hinc Poëta.

Turtur honorabis domini conuiuia nostri,
Hinc melius sapies posteriore cibo
Siccescunt, sed calda magis tua fercula prosunt:
Sic domino, vt sapiens hinc magis esse queas.
O bona auis, casta es, sanctaque dicanda Mineruæ,
Nos tamen in venerem, luxuriamque rapis.

Porro inter turtures laudantur iuniores & pinguiores qui dum assantur inuoluuntur pampinis, seniores & macri difficilis sunt coctionis, aluum adstringunt & sanguinem melancholicum creant, edi ergo debent elixi potius quam assi, hac enim ratione salubriores euadunt. Inter partes, clunes habet delicatissimas, vt patet ex Mart. lib. 3. epig. 60. & 82.

Cereus immodicis Turtur te clunibus implet,
Ponitur è cauea mortua pica mihi.

Sturnus. A Turture venio ad *Sturnum*, sic enim loco *Sturna* legendum puto, tum quod *sturna* fœminino genere pro *Sturno* non reponatur, tum quod *sturni* caro inter laudabiles ac salubres ab omnibus non constituatur Equidem apud priscos lautiorum mensas non extitisse *sturnos* testatur Martialis libro nono epig. 55. vbi eos inopes vocat, quod

nullius pene essent pretii ob idque pauperibus pro cibo essent. Quapropter Platina dixit *sturni quos vulgo di bolicam carnem habere dicimus omnino ab obsoniis lautorum abijciuntur has comedat vacerra noster qui marsupio mages quam vita consultum vult.* Caro enim illis dura esse dicitur ventriculoque inobediens, virosum etiam quemdam odorem spirans ob cicutam quam sturni depascuntur. Scio Galenum aliter censuisse sed quemadmodum exponendus sit vide explicatum apud *Aloysium* Mundellam epistola sexta & dialogo quarto Vtut sit *starnam* hîc intelligendam censemus quo nomine non significatur auis illa maior ansere quæ *starda* siue *Tarda* & *otis* appellatur; sed designatur minor illa perdix quæ est nigripes quam (vt ait Iulius Scalig.) *hetruscus autumat Starnam*. De ea audiendus Plinius libro decimo capite quadragesimo nono. *Aduenerunt*, inquit, *bellis Bebriacensibus ciuilibus in Italiam aues nouæ, quæ adhuc nomen retinent, paulo infra Columbas magnitudine Turdorum specie, sapore grata.* Nomen illud videtur fuisse *auis externa*, à quo corrupta vox *Starna* remansit. Cum vero in genere sit perdicum nemo dubitat de eius succi bonitate ac præstantia, dubitauerit vero aliquis cur laudatus ille cibus ab Elluchasem prohibeatur exhiberi sanis & maximè motu vtentibus? An dicendum cum Sauonarola delicatos illos cibos relinquendos conualescentibus & ægris, quippe cum Celsi consilio cauendũ sit *in secunda valetudine ne aduersæ præsidia consumantur*? an respondendum potius cibos illos quia tenuissimum cibum facileque transeuntem ac dissipabilem suggerunt magno motu vtentibus commodos non esse quod vires diu sustinere non possint, quo factum est olim vt bubulæ suillæque carnes potius quam vitulinæ aut gallinaceæ athletis præscriberentur. Starna.

Colūba. Non est prætermittenda columba cum eam ita celebrarit Romanorū luxus vt Plinius libro decimo capite vigesimo septimo, *multos eius amore insanijsse tradat, singulaque columbarum paria non semel mille sestertiis nummis & aliquando etiam mille & sexcentis vendita fuisse*, vocant autem Græci Columbam περιστερὰν vel παρὰ τὸ πέτεσθαι στερρῶς *à duro & laborioso volatu*, vel παρὰ τὸ περισσῶς στέργειν *à nimio amoris affectu* quo mares fœmellas suas prosequuntur, ex quo commendantur ab Amasiis oscula columbatim facta Quamquam autem multæ sint Columbarum differentiæ. eas tamen omnes ex Galeni auctorit libro decimo de simpl. medicam. ad duo summa genera reuocari posse animaduerto ad κατοικίδιον καὶ νομαδικὸν hoc est *ad domesticum*, & ad *pascuum* seu *syluestre*. Porro temperies Columbis calidissima tribuitur, eas tamen auibus annumerat Gal. libro tertio de aliment. quæ facilè concoquuntur & quæ nec tenuem nec crassum succum generant. *Syluestres* præferuntur domesticis, *Iuniores* vetustioribus, *verni* autumnalibus, *autumnales* æstiuis quod eo tempore melioribus granis vescātur Xenophon libro primo expeditionis Cyri tradit Syros Columbas habere sacro-sanctas nefasque putare eas violare, veruntamen dubitandum nō est quin pulli colūbarum sanis atque ægris maximè sint salutares. Florentinus Geopon. lib. 14. cap. 1. vsum eorum necessarium esse iis vult qui à morbo conualescunt. Ruffus Ephes secundo ordine auium laudabilium recenset, Aëtius quarto, nimirum post Gallinas, perdices & Turtures Ex arcanis Ægyptiorum accepimus eos qui Columbas vtuntur pestiferis morbis non corripi, nec aliud

Nota. præter Columbam pestis tempore Regibus Ægypti in cibum oblatum fuisse. Quæ res fortasse Cardanum mouit vt laudaret cibum in peste qui ex columbarum iure & carne paratur. Cetè Pli-

nius libro vigesimo octauo, capite quarto Columbarum carnem recens concerptam cõtra serpentes auxiliari voluit, & Sextus Empiricus columbam incisam calidamque morsui serpentium impositam venena omnia rapere & sanare docuit. Attamen memoria tenendum est continuum earum vsum improbari. Narrat Aldroandus Curtium Medicum doctissimum quod quotidie columbas esitasset vitam breuiorem reddidisse. Memorant nonnulli quemdam Cassisam nomine, quod ter vno die ex assa columba comedisset periisse Simeon Sethi prodidit *eas febrem accendere, & inflammationes procreare caput etiam & oculos ladere & si nimium vsurpentur lepram generare.* Et enim cum præferuido sint ventriculo ex Arist. 3 de partib. animal cap. septimo sanguine calido & adusto & crasso, non mirum si corpora calefaciũt & adurunt, & ad elephantiasim disponunt, vnum notari velim, cum mirum in modum delectentur Columbæ semine canabino stercus ipsæ excernunt quo si stercorentur agri, tam eximiam pretiosamque cannabim proferunt vt magnus inde quæstus comparetur. Nota.

Sequitur *Quisquila*, ab Antonio Gasio *Quaquila*, à Blondo *Qualea*, à latinis *Coturnix* à græcis ὄρτυξ dicta, quam tanto odio olim habitam commemorat Plinius vt despui soleret propter morbum comitialem quem credebatur inducere. Eam tamen nobilitauit Iudæorum natio quæ Coturnicibus à Deo missis diu in eremo vitam lautissimam sustentauit hinc rectè cecinit Grapaldus. Coturnix.

In pretio nunc sum olim damnata Coturnix,
Vox nomen, pretium dat sapor ipse mihi.

Editur enim hodierna die Coturnix & lautissimè & salubriter si modus adsit, alias pituitosos morbos gignere opportuna est, fuit quondam Romanorum cibis damnataquod veratro vescere-

tur & pinguesceret, quodque sola animatium præter hominem epilepsiam sentiret. Gal. comm. 5. in libro 6. epidem. in Doride, Boeotia, & Thessalia nouit plurimos ex esu coturnicum musculorum distentionibus correptos, atque idem quibusdam Athenis contigisse qui coturnicibus largius sese impleuerant Galeno subscribunt Arabum nonnulli, quibus tamen refragatur Auertoes existimans carnem coturnicis laudabilem quia sapidam. Epilepticum etiam morbum eam non excitare contra Galenum probat Vlysses Aldrouandus lib. 13. ornithologi. & Goclenius de vita proroganda. Et certè non obseruamus in gallia tale quid à Coturnicum esu contingere, verisimile tamen est earum carnem excrementitiam esse, putredini obnoxiam, febri excitandæ opportunam; quo fit vt tempore pestis abstinere ab eis debeamus; vere etiam & æstate quod sint siccæ & exsuccæ melancholicis humoribus generandis aptæ. Meliores sunt Autumno quia pinguiores & succulentæ; sed earum pulli lauti & delicati sunt succumque meliorem præbent.

Nota.

Phasianus.

Maior gloria *Phasiano* quam Coturnici, forma & plumarum venustas longè præstantior cum etiam sapientissimus Solon Phasiani elegantiam ac pulchritudinem purpureis, auratisque Croesi vestibus anteposuerit *A Phaside* amne *Phasianum* dictum credibile est vnde aduectus primo fuit si credimus Martiali in xeniis.

Argoâ primum sum transportata carinâ
Ante mihi notum nil nisi phasis erat.

Tanto olim honore habitus fuit, vt Rex Ptolomæus se nunquam Phasianum degustasse, sed tanquã quoddam κειμήλιον conseruasse glorietur. Pertinax & ipse Imperator, si fides Iulio Capitolino habenda, Phasianum nunqnam priuato conuiuio comedit aut alicui misit Seuero Imperatori maioribus tãtum festis positum obseruat Lampridius.

Neque profecto raritas pretium facit, sed bonitas carnis & laudabile quod suggerit nutrimentum. Auerroes & Aponensis omni auium generi eum præferunt, alii postponunt perdicibus & Gallinis, alii medium constituunt non sine vt opinor iniuria. Etenim vlysses Aldrouandus cæteris eum auibus anteponit tum ratione suauitatis, tum ratione exercitii, tum ratione constitutionis & temperamenti quod quidem tale est vt non patiatur, durum, fibrosum, salsum, nitrosumue euadere Phasianum sicut accidit Gallinaceis qui tales euadunt nisi tempestiuè castrentur. Phasianus autem etiam non castratus innocuus semper est gratus & acceptus, quod argumentum est eum & temperatiorem esse, & corporis constitutione elaboratissima Quod quidem tacitè innuere visus est Martialis in Xeniis pullos gallinaceos Amico offerens cum Phasianos non posset. Laus.

Si lybicæ nobis volucres & Phasides essent
Acciperes: at nunc accipe cortis aues.

Sed sine ambage: alter Poeta id protulit.

Phasidis iam vehat Argos auem, quassata retardat,
Debuerat primo discubuisse thoro:
Illa leuis stomacho est, suaues imitata tepores,
Non volet in mensas rustica turba tuas.
Vix sicca est, volucrum primi huic debentur honores,
Nec male, cum fuerit regius ante puer.

Formosissimam auem excipit inuenusta, quia nigra, *Merulam* dico quam varro, quasi *meram* id est solam volantem dictã voluit, Isidorus antiquitus *Medulam* vocatã fuisse scribit eo quod moduletur. Ego vero *Merulam* voco quasi *merã* hoc est sincerã, est enim sincera, tota videlicet nigra, vnde Plautus *merulum* dixit pro nigrum. græci eã κοττυφον appellant non satis nota origine, fortasse ακοτυ quod celeriter significat; Celeriter enim illa Auis nidulatur omniumq; auium prima parit, sed eius primi Merula.

partus pereunt frigorem hyberno vt docet Aristoteles libro quinto hist. anim capite decimo tertio Memorabile est quod Gaudentius Merula libro secundo memorabilium cap. 23. de generatione auiculæ Merulæ similis in hunc modum refert. *In facie leonis, inquit, prima luna constituta saluiam contusam in vitreum vas indito & orificio hermetis sigillo obtuso in fimo caballino sepelito & intra lunarem circulum enatum Merulis simile animal reperies.* Porro laus olim in pectore merulæ posita fuit.

Et leporum auulsos & multo suauius armos
Quam si cum lumbis quis edat, tum pectore adusto
Vidimus & Merulas poni & sine clune Palumbis.

Ait Horat. lib. 2. serm. Non video iam in delitiis esse nec sane Medici multum illi bonitatis tribuunt quod vermibus & locustis vescatur, duriorem ei carnem tribuit Galenus laudatam tamen & salubrem quod intelligendum est de *merula* pingui obesa, & laqueis vel retibus capta: cauendum ab eius esu pestilentiæ tempore monet Alexand. Benedictus quia fortasse cum vermibus muscis, & araneis alatur qui ex aëre infecto ac pestilenti & generantur & viuunt, trahit ex eo cibo veneni aliquid & deleterii.

Nota.

Orrygometra.

Notæ omnibus auiculæ paucis omnibus cognita succedit *Orygometra*, Aristoteli ὀρτυγόμητρα, quæ Hesychio exponitur ὄρτυξ ὑπερμεγέθης *Coturnix valde grandis*, Est enim μήτρα vox Græca in compositione magnitudinem & in suo genere principatum significans. fallitur Commentator noster dum refert ex Isidoro eam auem coturnices comitari abeuntes, esseque earum rectricem ac ducem; ait quidem Aristoteles 8. de hist. animal. abire vna cum coturnicibus, lingulacam, otum, Ortygometram & Cychramum qui etiam noctu eas reuocat, sed eas deducere ac regere non scribit. Porro cum de hac aue inter auctores minimè

conuenire aduertam, nec ipſe eam vmquam vel deguſtarim, vel viderim, præterea cum eius vſum apud Gallos rarum admodum eſſe animaduertam nec valdè quæſitum, iudicium meum non interpono ad Aldroandum curioſos lectores remittens, qui licet pauca, veriſimilia tamen de ea aue opere ſuo ornithologico congeſſit.

Supra de minori perdice actum quam Galli *perdicem griſeam* vocant, nunc de maiori agendum quam *rubram* appellant. Non eſt vero vt diffuſius in eius laudes decurram, cum nemo ſit qui carnis eius ſuauitate delectatus optimum ex ea nutrimentum accedere noſtro corpori non affirmet. Infantes autem pulli maxime commendantur. Imo & iuniores perdices ac pingues, vetulæ durioris ſunt carnis, difficilioriſque digeſtionis vulgo tamen apud noſtrates dicitur tredecim anni menſibus perdices bonas eſſe & ſuaues. Tradit Simeon carnem earum bene concoqui bonique ſucci eſſe, ſi non ſtatim poſt interitum, ſed poſt vnum aut alterum diem comedatur, quod ex Galeno deſumpſit. Perdix.

Qui ſequitur *frigillus* omnibus Ornithologis ignotus eſt, ac pene innominatus; vnus Villanouanus comment. in hunc locum auem interpretatur, *qua veſcatur vuis & inebrietur etiam, velocis volatus, ſturno ſimilis, ſed melioris nutrimenti circa vineas frequens & circa feſtum ſanctorum eligenda.* Cum autem *Turdus Iliacus* pene has omnes notas obtineat non malè commentatores de *Turdo* hanc autem intelligendam cenſuerunt Turdus vero triplex eſt maior *A*riſtoteli ἰξοβόρος *viſciuorus* gallis *Grua* dictus, minor ἰλλάς Græcis, gallis *Mauizias* vocatus, medius τρίχας ſeu pilaris gallis *litorius* appellatus. Minor ille à barbaris frigilli nomen videtur habuiſſe, quod frigore cantet, & vigeat, vel quod ingruentis frigoris ſit quodammo- Frigillus eſt Turdus.

do internuntius. Non contemptum à veteribus video, cum saginatum olim magna cura fuisse tradant Varro & Columella vt iucundior euaderet & suauior, adeout singuli Turdi altiles ternis denariis emptitarentur, Galenus ipse lib. de cibis boni & mali succi Turdũ laudatis annumerat cibariis: nonnulli calidiorẽ Merula Turdum faciunt, grauiusque redolentem, alii anteponunt; laudat eum Mercurialis lib 3 variarum lect cap. 1 Athenæus Turdorum turmas atque greges in primis mensæ ferculis admissos testatur, Alexander ab Alex. oua cum Turdis & leporinis carnibus ac mellitis placentis secundæ mensæ frequentius apposita fuisse commemorat, quod obmissum nolui vt candidus inde lector deprehendat, non sine exemplo & auctoritate Salernitanos Turdum inter laudata alimenta reposuisse.

Orix. Ordine venit *Orix*, quæ alia non est à *gallina Coryloꝛum* quam Galli vocant *Gelinottam* seu *gallinã syluaticam* Videretur autem ea ex Perdicũ esse genere nisi maior esset, longioremque caudã haberet Mauult Bellonius eandem facere cum *Rustica Gallina* Romanorum quam Varro ait in vrbe rarã fuisse, nec fere mansuetam, similem facie non his villaticis gallinis nostris, sed Africanis aspectu & facie incõtaminata; quæ soleret in ornatibus publicis cum Psittacis & Merulis albis poni, item aliis id genus rebus inusitatis. Gesnerus cibum prorsus nobilem & ferarum auium omnium laudatissimam hanc autem prædicat, itaut principibus etiam interdum postridie quam cocta est apponatur, sola auium aut omnino animalium forcassis. Sunt qui in probitate succi Perdici eam cõparent, alii præferant, Albertus carnem foris nigram intus candidam habere obseruat, teneram vero & gratissimi saporis. Obseruabis autem hic à nonnullis non *Orix*, sed *Otis* legi quæ quidem sic

dicta videtur ab insignibus & memorandis auriũ meatibus à Latinis vocatur, *Tarda quod tardo & graui volatu detenta nequaquam vt cæteræ volucres velocitate pennarum attollatur*, inquit Isidorus, qua etiã de causa à Gallis *Oustarda*, vel *Outarda* appellatur. Galenus otidum carnem mediam esse ait inter gruum carnem & anserum, minus duram scilicet quam sit gruina, duriorem vero anserina. Quamuis autem Galeno Simeon Sethi assentiatur, dissẽtit tamen Xenophon apud Atheneum scribẽs Otidum carnes suaues esse. Iul. Alexandrinus eas sæpe sese degustasse memorat gustu, vt in aue magna non pessimo, sed nigras & duriores, itaut cõcoctu peruicaces existimari facile possint & excremẽtis redundantes, melancholicoque humore procreãdo aptæ. Ex quo sane concludere licet, Salernitanos de auibus boni succi loquentes, non tam de Otide quam de gallina corylorum hic esse intelligendos.

Tremulũ quo in genere sit auium prorsus ignoro, ex descriptione autem quæ à Villanouano profertur suspicor esse vel *gallinam aquaticam*, vel potius *Vannellum* vulgo dictum quem ad depopulandum vermes Anglos sæpe in hortis alere tradit Guillelmus Turnerus. In cibo commendari notat Gesnerus sibique aliquando gustanti & boni saporis & alimenti probi, sed leuis ac tenuis, eius auis carnem visam esse. Tremulus.

Restat *Amarellus* auis aquatica quæ ex anatum genere est, videtur autem dicta Aristoteli *βόσκας* *Pasculam* vertit Scaliger anati similem auem, sed minorem quæ quod auidior sit *βόσκας* appellata fuit. Eam vocat Nyphus *Sartellam* à Gallis deducta voce qui eiuscemodi auem *Sarcellam* nuncupant auctore Scaligero. Quodnam vero nutrimẽtum afferat, dicetur in anate, jam enim tempus est, vt huic prolixo capiti finem imponamus. Amarellus.

DE ANATE.

CAPVT LXIIII.

» O fluuialis Anas quanta dulcedine manas!
» Si mihi cauissem, si ventri fræna dedissem
» Febres quartanas non renouasset Anas.

ANIMADVERSIO.

Palmipedes. Στεγανόποδας aues vocant Græci *palmipedes* quibus nimirum latiores dati sunt pedes ad natandum. Inter eiuscemodi aues aliæ grandiores sunt aliæ minores Inter grandiores habetur *Anates & Anseres* de quibus hoc & sequenti capite breuiter agimus. Vniuersim autem velut pro fundamento memoria tenendum est, aues omnes in aquis degentes carnem habere malam tetri odoris, & excrementitiam; cum enim piscibus nutriantur, cum in cœno & luto vt plurimum degant, cum pauco vtantur exercitio, cum recrementa multa colligant ob frigus aquæ cutis meatus occludens carnem habere salubrem non possunt, sed inelaboratam, difficilis coctionis, stomachoque ad-

Auis Aquaticæ bonitas.

uerſam. Quod ſi quis inquirat vtrum aues Aquaticæ aliis auibus calidiores ſint, vel frigidiores vtar diſtinctione cum Petro Hiſpano, dicamque cum Ariſtotele nonnullas aues inhabitare aquas propter caliditatem ſuam maximam, vt eſt coruus piſcator, alias propter nimiam ſuam ſiccitatem vt cygnus, alias denique vt alimentum ſuum in aquis quærant vt ardea, priores que illas dubio procul campeſtribus auibus calidiores eſſe, quo ſenſu audiendus eſt Rhazis affirmans Aquaticas aues calidiores eſſe, vel hoc vno ſigno ductus, quod ſint odoris grauis & horribilis, talis autem odor caliditatem ſiccitatemque indicat.

Eſt porro *Anas* ſic à nando dicta Latinis, Græcis νῆσσα ſeu νῆττα κατοικίδιος *domeſtica* ſeu νῆσσα καὶ ἀγρίας *& ſylueſtris*: carnem ea habet calidiorem omnibus carnibus auium domeſticarum humidã, craſſam, duram, concoctu difficilem, excrementitiam, faſtidium inducentem, peſtis tempore fugiendam. Attamen M. Cato Cenſorinus ægrotos ieiunio macerari prohibens ali iubebat oleribus & modica carne anatis, palumbi aut leporis. Colorem & vocem clarificare, flatus tollere, corpuſque roborare dixit Serapio ex Aben Meſuæo necnon ipſe Auicenna qui excalfacere illam carnem, & aliquando febrim inducere voluit. Laudat tamen Anatum ventres & alas, vt pote quæ meliorem & leuiorem ſuccum contineant, quod videtur deductum ex Martialis hoc epigrammate.

Tota quidem ponatur Anas, ſed pectore tantum
Et ceruice ſapit, cætera redde coquo.

Sunt ergo ſuaues & lautæ illæ Anatis partes maxime iunioris, ſed vt innuunt Salernitani opportunæ generandis longis morbis, velut quartanis febribus, cum enim craſſiorem ſuccum & melancholicum generent, venas meſenterii atque ipsũ lienem implent, & infarciunt, vnde fœtura mor-

borum, obseruatum præterea est eo deteriores carnes anatum quo visæ sunt interdum bufones integros deuorare, relatumque à nonnullis assis vel elixis earum carnibus æstiuo tempore diutius asseruatis serpentes vermiumque colluuiem innasci. Inter cæteras eligendæ quæ libero cœlo, aquisque fluentibus fruuntur, fugiendæ quæ in vrbibus degunt, quæ spurcissimis ac fœdissimis cibariis aluntur, quæque cæno perpetuo immorantur, pulli earum sunt in delitiis, vocanturque à gallis *Hallebrani* duobus mensibus nati.

DE ANSERE.

CAP. LXV.

" Auca sitit coum mensis campis Acheloum.
" Auca petit Bacchum, mortua, viua lacum.

ANIMADVERSIO.

Anseres. NEfas apud Romanos quondam fuit *Anseres* violare. quod eos sacrosanctos ob capitoliũ seruatum existimarent, ob idque censoribus magistratum ineuntibus præscribebatur, vt eis alimenta locarent. Tandem relicta superstitione in primarias mensarum epulas translati sunt & eorũ sagina instituta. Narrat Lampridius *Alexandro* Seuero anserem festis diebus appositum fuisse,

Diod. autem Sicul tum elixum, tum assum anserē quotidie Ægyptiorum mensis adhibitum cōmemorat. Attamen notissimū est eorum carnes superfluitatum & excremētorū productrices esse difficulter coqui domesticisq. cūctis auibus crassiores, calidiores, humidiores. Numerantur à Celso inter cibos valentissimæ materiæ & plurimi alimenti, & vt docet Sauanarola sūt ex iis qui febrem propter nimiā humiditatē excitant. Albertus Magnus non calidam anseris carnem, sed frigidam, siccam, durā atrabilariam & concoctu difficilem statuit, qua ratione motus nō video, cum omnes alii medici cōtrariū sentiant, & ipse sibi ipsi non consentiat, cum addit esse atrabilariam, hoc est bili retorridæ & ex adustione nigræ generandæ aptam. Est autē dictus *Anser* Varroni à voce quam emittit, Isidoro vero ab anathe per deriuationem, vel à similitudine, vel quod & ipse natandi peritiam habeat ab assiduitate natandi. Barbari vocāt *Ocham* nomine à Græco deducto atq. composito ex articulo masculino ὁ & voce χὴν Anserem designante, aliqui a in au diphtongum commutantes dixerūt *Aucha* quemadmodum docet Ioa. Tortellius. Inter Anseres fœmellæ maribus potiores: pulli magna sunt in gloria, verum adultiores commendantur magis, & ad saginam idonei habētur, farcturæque destinantur. Manditur & salita anserum caro & fumo exsiccata, quæ quia frequēti est Iudæis in vsu ruborem vultus creditur eis conciliare. Inter cæteras partes *collum*, *ala*, & *iecur* commendantur. laudatur & *ius anserinum* non solum ad cibos, sed aduersus venena efficax. Non reticebo vnguentum ex ansere quo restitutos multos arthriticos commemorant, descriptio habetur apud Anthonium Guainerium commentariolo de ægritudinibus iuncturarum cap. 18. facta Leonino carmine hoc modo.

Vnguētum anserinum.

Anser iumatur veteranus qui videatur
Mox de iluuetur, vitalibus euacuetur
Intus ponantur quæ subterius numerantur.
Trita caro tota, triti mox pelle remota
Vnctum porcinum, thus, cera, sagmen ouinum,
Pondere sint æquo sal, mel, faba, sitque siligo
Post hoc assetur, tamen assus non comedetur,
Vas supponatur sic vt liquor accipiatur.
Quo membris vnctis sic gutta soluitur omnis.
Certe hoc vnguentum præstat super omne talentum
Sic per dictamen cum scripseris hoc medicamen
Fac laus ampla Deo solito de more superno
Anseris edicto & eius medicamine scripto
Sit laus ergo Deo finito in tempore libro.

Auctor vnguẽti vocabatur Anser.

Narrantur autem anseres ab æstate in autumnũ morbo conflictari æque ac corui. Improbantur oua cum tamen dicantur à Simeone Sethi proprietate quadam peculiari ἐυφυΐαν hoc est *ingenii præstantiam*, præstare iis qui cum fonte filiarum tauri, id est, *cum melle & cum butyro* assidue esitauerint.

Porro quod aiunt Salernitani Anserem in mensis *sitire Coum, in campis Acheloum*, mortuumque expetere *bacchum*, viuũm vero *lacum*; significant anseres dum viuunt aquis, fluminibus, lacubusque delectari, dum comeduntur vero & à nobis esitantur, postulare vinum generosum quale erat Coum, vt nimirum vini beneficio coctio carnis anserinæ duræ promoueatur, eius crassities attenuetur, humiditas contemperetur malitia frangatur; distributio iuuetur. Hildegardis lib. 4. physices parte secunda cap. 8. de apparendo ad esum ansere sic habet. *Si quis, inquit, anserem comedere vult, eum per tres aut per duos dies valde esurire permittat, & deinde frumento nutriatur. Et post quam occiditur ad ignem assetur, & saluia & aliæ bonæ herbæ ei imponantur, vt succus earum ipsum pertranseat & etiam vino*

vino aut aceto cum flabello semper aspergatur, vt sagimẽ nus effluat: & qui sanus est hoc modo eum assatum comedat, sed qui infirmus est modice ex eo comedat. cuilus autem in aqua ad esum hominis malus est. Hæc illa.

DE CARNIBVS ANImalium terrenorum & quadrupedum, ac primo de porco & oue.

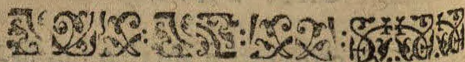
CAP. LXVI.

St caro porcina abs vino tibi peior ouina
Si tribuis vina, est hæc & cibus & medicina
" Carnes porcinæ cum cepis sunt medi-
" cinæ.

Priore versu carnis porcinæ instituitur cum ouilla comparatio nẽpe quod porcina absq. vino sumpta, quam ouilla peior habeatur. Porro quod praua sit ouilla, Galenus lib. 3. de aliment. facult. c. 1 his confirmat verbis. Agni carnem habet humidissimam ac pituitosam, ouium vero excrementosis est ac succi deterioris. Hac ipsa tamen suilla quæ bonum alioqui succum generat, peior esse, si absque vino edatur hoc loco asseritur. Idq; que non aliam certè ob causam nisi quod & ipsa

pituitosam habeat substantiam, quæ quidem vino corrigitur, & ad συμμετρίαν perducitur. Altero deinde versu innuitur eandem cum vinó sumptam, supra quam quod valentissime nutrit, facultatem etiam habere ceu medicamenti, vt quæ humectando corpus inalteret. Id quotidie porcellis assis potissimum atque apris pulcherrimè apparatis intelligendum est. Cæterum carnes porcinæ quæ sale condiuntur, ac Sole deinde vel fumo exsiccantur, quemadmodum apud nos in annum reponendæ à rusticis ac plebeiis hominibus apparantur, ouillis nihilo meliores censendæ sunt, siue cum vino, siue absque vino mandantur. Quare de assatis porcellorum carnibus, siue aprugnis hoc ipsum quod hic traditur, eo videlicet quo diximus modo, accipiendum est.

ANIMADVERSIO.

Terrestrium animalium carnes supra monuimus magis quidem ac potentius alere, quam auium carnes sed minus probum succum ac laudabilem suppeditare, meliorem tamen quã pisces. Quærit autem Petr. Hispanus an volatilia calidiora sint ambulantibus, respondetq. terrestria animalia calidiora esse viuifico calore, cuius quidem beneficio maiora euadũt quam volatilia, minus vero calida calore elementari ad mistum cõcurrente, & post mortem in eo remanente, qua ratione corpora auium ad nutrimentũ concurrunt.

An quadrupedũ caro calidior.

Porrò hic agitur de carne suilla & ouilla, de quibus multa in medium afferri possent, nisi recordarer longam disputationem à commentatoribus institutam fuisse de suilla superius ac

caput nimirum quartum huius sectionis, quo loco demonstratum fuit ex Galeno suillam carnem humanæ carni admodum similem, homini nutriendo valde accommodatam, ac cæteris etiam carnibus anteponendam Quod cum ita statutum sit, non alienum erit à ratione inuestigare. Primo cur suilla caro præ aliis bene nutriat, cum hoc animal semper in cœno & sordibus nutriatur. Secundò cur hoc capite suilla caro improbetur, nisi vinum superbibatur. Priori difficultati satisfacit Simeon Sethi his verbis, *nisi*, inquit, *bene temperatum foret suis corpus nunquam malum nutrimentum in bonam carnem verteret, sed quemadmodum homines, qui corpore benè temperato sunt & sano, rebus mali succi & praui alimentis non multum læduntur, quod paulatim vegeta illorum natura quod noxium est in bonum succum vertat: sic & sues faciunt malum illud nutrimentum in bonum succum conuertentes.* Alteri difficultati sic respondeo, hoc capite non de suilla, sed de porcina carne tractari. Quænam autem sit differentia inter suillam carnem & porcinam apeтuit Isaac particula quarta lib. diæt. particul. quo loco pro ætatis varietate diuersum assignat suillis carnibus temperamentum: Aut enim illæ sunt *lactentium porcorum*, aut *adolescentium*, aut *iuuenum*, aut *decrepitorum*, *lactentes porci*, quos δέλφακας καὶ λακτινδοπόλους vocat Sethi humidiores sunt superfluitatum abundantes seu vt loquitur idem Sethi περιττωματικοί, succi minimè boni, sed conuertibiles in malos humores & in putredinẽ præcipuè si inuenerint stomachũ refertũ malis humoribus, cæterum humidis naturis omnino pessimi. *Adolescentes* porci meliores sunt, benèque nutriunt. Iuuenes cæteris præstant, maxime castrati, quos *Maiales* vocamus: *decrepiti* autem à Græcis χοῖροι dicti pessimi existunt,

Suilla an bona

Porcina caro varia.

ſunt enim frigidi, duram habentes carnem ligneam & inſipidam, quæ poteſt & melancholicos morbos, & diuturnas febres excitare. Hoc ergo capite non agitur de ſuilla carne, quæ videtur de porcis adoleſcentibus & iuuenibus, ſed de porcina quæ eſt *lactentiũ* vel *decrepitorum*, quæ profectò cum excrementia ſit, tamque inſalubris, videtur vino indigere, quo eius prauitas aliquo pacto emendetur; id ni fiat non erit melior ouilla carne quæ ſaporis eſt ingrati praui ſucci, excrementitii difficiliſque digeſtionis, eã carnem Simeon Sethi appellat περιττωματικὴν κακόχυμον, δύσπεπτον βλάπτουσαν καὶ τοὺς ὑγρεστομάχους καὶ τοὺς φλεγματικούς. Petrus Creſcentius carnem ouium ſapore eſſe ingrato nimium humidam, neque conuenientem niſi forte ruſticis aſſuetis, qui continuis laboribus exercentur, prodidit. *Ouem arietem*, inquit Platina, *dentibus ne attingas, non modo enim eius caro non prodeſt, verum etiam vehementer obeſt*. Si vero poſt ſolſtitium elixetur, grauiter olet, grauius etiamſi aſſetur, quocirca dum coquitur operculum ollæ auferre, aquam copioſam infundere, & condimenta quoque addere præcepit Rufus. Reddi ouem ſuauiorem & teneriorem ſi à lupo dilaniata ſit, tradit Plutarchus; & eius rei rationem inquirit lib. 2. ſympoſ. quæſt. 9. in ſummum Gal. lib. 3. de aliment. facult. agnorum carnem humidiſſimam ac pituitoſam facit ouium vero magis excrementitiam ac ſucci deterioris. Quæ cum ita ſit, abſtinere debemus ab ouilla carne velut ab alimento pernicioſo, fugere quoque debemus porcellorum lactentiũ & porcorum vetulorum carnes quæ accedũt ad malitiam ouillarum, niſi ſequi voluerimus conſilium Salernitanorum, qui vel bibendum vinum præcipiunt edendo carnes illas porcinas vel cepam admiſcendam, & cum illis comedendam. Quod ad vinum attinet, improbandam

Ouilla caro

eorum esse sententiam non existimo cum vinum potu ex Gal,com.ad aph. 31 sect. 6 attenuare, vacuare,& obstructiones liberare possit, vētriculum præterea roborare, coctionem iuuare, pituitosos succos coquere, crassos incidere, calefacere, denique & desiccare. Quod vero de cepis additur, id minime amplexandum duco, licet enim cepa calefaciat, incidat, attenuet, humiditates exhauriat, flatus dissipet, quibus fortasse emendari carnium parcinarum vitium videri possit, attamen cum sint exigui. prauique nutrimenti, difficiiisque coctionis non video quid inde commodi humano corpori accedat, quodue ex earum esu emolumentum accedat.

An vinū superbibendum.

Cæterum dum in porcorum mentionem incidimus abs re non erit monere *Suem* tam marem quam fœmellam significare *verrem* marem non castratum, *maialem* castratum porcum; *porcam* seu *scropham* fœmellam, *aprum* porcum sylvestrem, *porcellum subrumum* lactentem, *sacrem* qui à partu decimo die vel quinto habetur purus, & ad sacrificia idoneus: *Nefrendem* qui amplius non est lactens. Quamquam autem hic porcellos damnemus, magna tamen fuere olim in gloria, & etiamnum hodie tosta eorum cutis in delitiis habetur. Cœlius Apicius porcellum lacte pastum mirifice extollit, de quo cecinit Martialis.

Porcellorum caro.

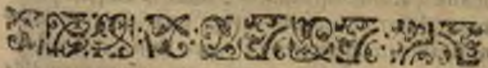
Lacte mero pastum pigra mihi matris alumnum
Ponat, & Aetolo de sue diues edat.

Fuit enim caro δελφακίων inter cæteros delicatos cibos enumerata ab Eubulo poeta apud Athenæum quamquam vt dictum est, parum alat, tarde concoquatur, stomacho, capiti, oculis atque hepati noceat, vel ipso Hippocratis testimonio, qui sect. 4 de art. vict. in morb. acutis porcel-

lorum, κρέα ait esse Χολώδεα καὶ ταρακτικὰ *bilem generare, et alvum perturbare*, quod suo damno expertus est Bias, pugil. lib. 5. epidem. hoc in loco conabor corruptissimum & deprauatissimum Simeonis Sethi locum de Suillarum carnium facultate restituere, huiuscemodi autem est capite de porco, οἱ δὲ δέλφακες ἅ τινα ὀνομάζουσι λακτενδόπυλα ὑγροί εἰσι καὶ περιττωματικοὶ, καὶ οὐχ οὕτως εὔχυμοι, διὸ οὐδὲ καταχρῆσθαι δεῖ τούτοις, ὥσπερ οὐδὲ τοῖς παλαιοῖς τῶν χοίρων ὡς ἴφλω εὔχυμος ὑπερέχει δὲ τῆς τῶν ἡμερῶν τὸ μὴ περιττωματικὸν εἶναι μηδὲ γλίσχρον χυμὸν γεννᾷν τὰ δὲ τούτων δηλονότι σκουτάρια, πάνυ δύσπεπτα καὶ δυσκατέργαστα καὶ διὰ τούτων ἀπέχεσθαι χρή. Quibus verbis hunc sensum interpres afferre conatus est hoc modo. *Suum vero qui* δέλφακες *hoc est porculi nuper nati qui &* λακτενδόπουλι *vulgo dicuntur humidi sunt & superfluitatum abundantes, nec boni succi qua ex re haud bonum est eis vti: quemadmodum nec vetustis suibus, quippe quibus malus insit succus Aprorum vero caro melior est quam suum domesticorum, quod tantarum non sint superfluitatum præditi, nec glutinosum gignant humorem. Quæ vero inter hos* σκουτάρια *dicuntur, hoc est, vt docti quidam putant, calli aprugni, difficulter concoquuntur & perficiuntur, atque ab his ideo abstinendum.* Sed meo iudicio tentauit solum curationem Lilius Geraldius quam ego hac lectione perficiam. οἱ δὲ δέλφακες ἅτινα ὀνομάζουσι λακτενδόπυλα ὑγ εἰσ καὶ περιττ. καὶ οὐχ. οὕτ. εὐχυ. διὸ οὐδ. κατεχρ. δεῖ τούτ ὥσπερ οὐδὲ τοῖς παλαιοῖς τῶν χοίρων. οἱ καὶ ἴφλω ἄχυλοι, ὑπερέχει δὲ κάπρος ὑῶν ἡμέρων τὸ μὴ περιττω. εἶναι, μηδὲ γλίσχρον χυμὸν γεννᾷν, τὰ δὲ τούτων δηλονότι μετάχοιρα, πάνυ δυσπ quam sententiam sic reddo, *porcelli quos lactentes vocant, humidi sunt & excrementitii ac proinde boni minime succi, quibus idcirco vti non oportet quemadmodum neque vetustis porcis, qui, vt dixi, insipi existunt. Aper vero ante*

ponitur suibus domesticis tum quod nec ita excrementitius sit, neque viscosum succum progeneret. Inter illos (porcellos) vero, qui omnino ob laesionem in vtero factam sero nascuntur concoctu prorsus sunt contumaces ac difficiles, ob idque iis abstinere oportet.

Enimuero cum infamis sit vel ipso nomine *porcus*, nulliusque dum viuit, homini vsus, *non alio tamen ex animali post interitum numerosior materia ganeae quinquaginta pene sapores, cum caeteris singuli. Hinc censoriarum legum paginae, interdictaque coenis abdomina, glandia, testiculi, vuluae, sincipita verrina,* ait Plinius l.2 c.21 Quidam apud Liuium & Plutarchum cum apud hospitem suum coenaret, & copiam reprehēderet ferculorum stuperetque vnde tam variam venationem comparasset, audiuit ab hospite omnia, *ex mansueta sue* facta, paratu tantum & condituris discrepantia. Non commemorabo *sumina, spetilia, callos, vuluas eiectitias, taxeam Lucanicas, falisios, farcimina, pernas, Tomacinas, Tamacas, Cerretanas, Italicas, Moguntinas, Rutenicas, hilas, polimenta, Imbricem, Isicia, omasa, Tuceta, farta, Mediolanensia*, & id generis cupedias, quas in apparandis porcis, eorumque partibus ad cibum condiendis ingeniosa coquorum gula excogitauit.

DE CARNIBVS VItulinis.

CAP. LXVII.

SVnt nutritiuae multum carnes vitulinae.

LAudibus hic efferuntur carnes vitulinæ, eo quod alimentum corpori ſuggerant, non mediocre & hoc ſatis ex AUICENNA conſtat. Nam 3. 1. doct. 2. cap. 7. inter cætera præcipit, vt cibus ſanitatis tutelæ conueniens, ſit talis quales ſunt carnes, & proprie hœdorum & vitulorum lactentium paruorum, & agnorum anniculorum, vt quæ conſimilis fere ſint naturæ & facile in ſanguinem commutentur. Gal quoque lib. 3 cap 1. de aliment. facult. carnes vituli lactentis ſex vel octo hebdomadarum aſſatas, vt optimus tum ad coquendum, tum ad ſuccum bonum generandum, tum ad nutriendum commendat, ſed de his abunde dictum eſt ſupra cap. 4. Ideo non eſt, cur hic plura referantur.

ANIMADVERSIO.

QVodnam momentum habeant ad immutandum animalium temperationem ætas, ſexus, caſtratio, inſigne argumentum habemus in boue, Tauro, iuuenco, vacca & vitulo, quæ etſi eadē animalis ſpecie contineantur, inter ſe tamen plurimum differunt, quoad carnes quas in alimoniam noſtram conuertimus. *Taurinam* enim carnem nemo eſt qui præbet præſertim cum in venerem furiaſque Tauri ruunt, qui ſeruantur, vt plurimum admiſſuræ: huiuſcemodi enim caro calidior & ſiccior exiſtit, viroſa præterea ac tetri odoris, ſanguinique craſſo & aduſto generādo opportuna, difficilis etiā concoctu eſt dura & fibroſa non minimum tamen cum ſuperatur à calore natiuo, nutriens. *Bubula*, caro quia caſtrati eſt animalis melior cenſenda: eſt autem ea duplex

Bubula.

nouelli bouis vna, alia vetuli. Caro nouellorum quoniam nondum laboribus fracti sunt mediæque sunt ætatis vtilior habetur, raro tamen ducuntur ad lanienam nisi crure fracto, vel cum aliàs ad aratrum inepti iudicantur. vetulorum vero caro frequenti est in vsu, atque olim fuit non solum apud vulgus, sed apud heroas ipsos si credimus homero. Agamēnon enim Rex conuiuio excipiens Aiacem ac Nestorem costas boum assas ponebat: Menelaüs Telemacho vlyssis filio costam quoque bubulam apponebat, videlicet *vt frugalis vitæ exemplum Adolescentibus præberetur*, inquit Athenæus lib. 1. deipn. Hercules apud Eubolum delicatioribus cibis recusatis dixit velle se satiari quibus vires roborantur quique ad bonam valetudinem conducunt, *qualis*, inquit, *est caro bubula elixa*. Extitit insigne hoc tamen frugali in victu luxus argumentum, in eo scilicet quod boues integri appositi interdum fuerint. Refert ex Herodoto Athenæas apud Persas diebus natalitiis fuisse morem vt diuites bouem, asinum, equum & camelum apponerent totos in clibano aut camino coctos. Quin & eum morem ad nostra vsque sæcula traductum notat Struchius lib. 1. *Antiquit.* conuiuial. de Maximiliani secundi epulo, & Paul Iouius lib 25. de Caroli V coronatione. verum hæc sint principum virorum aut luxu diffluentiū hominum ludicra: Medici, quia ad vnam sanitatem consilia sua dirigunt, in definiendo bubularum carnium temperamento occupentur. Cornelius Celsus ex domesticis animalibus bubulam plurimi alimenti & stomacho aptissimi existimauit; atque inter ea enumerauit quæ minimè corrumpuntur: Hippocrates difficulter eam concoqui, cholera siccam inducere, atrabilitiasque affectiones parere voluit, quod sit insuperabilis eius natura neque cuiusuis ventriculi sit ipsam conco-

quere. suggerit, Galeno teste, alimentum corpori non mediocre neque dissipatu facile sed sanguinem gignit quam conueniat crassiorem. Plura superius ad cap. 4 dicta quibus pro coronide hæc de eius eiu& præparatione adiungo ex Bruyerino. Porro, inquit, *nullo non tempore hæc caro epulas præbet mortalibus, verum hyeme magis placet, & frequentior est. Elixatur & assatur, atque vtraque coctura est gratissima præsertimque opima ac præpinguis. Aulica culina vocant frusta regia quæ am la vel pinguitudine refertiora sunt quasi regia mensa digna. Hæc autem prima fere apponuntur elixa, magnatum ac lautiorum epulis. Sed huic quia morosior irritamentum quoque vini auidioribus inuenit. Quippe sale modico imbutam bubulam magis commendat, editur ex sinapis intinctu elixa, rarius assata. Nā præter costas ex toto boue nihil verubus torreri vidimus: verum & hæ inter elegantiores hyemis escas reponuntur, quas saluia confixas aliqui expetunt. Crebrius eduntur ex condimento atro, quod vini aceti que momento pipere ac sale temperatur piperatum condimentum vocatur lautioribus*, hæc ille.

Iuuēcorū caro. Quoad iuuencorum carnes rarius eduntur, quia raro mactantur iuuenci sed seruantur ad agriculturam. Iuuencæ vero bimæ & trimæ, semestres & anniculæ venerem non expertæ, laudabilem carnem habent, nondum enim dura est & sicca: qualis est *vaccina* quæ est boum fœminarum vetularum: quæ quidem cum sterilescunt, aut vsui amplius esse non possunt ad esum mactantur sordidorum tantum hominum ac pauperum; cum carnes obtineant insalubres, duras crassioris succi & atrabilarii.

Vaccina.

Restat vt qua dote præ illis omnibus donata sit *vitulina* caro paucis absoluamus. Vituli nomine boum primæ ætatis fœtus intelligimus, sumpta Ethymologia vel *à viridi ætate* vt vult Isidorus vel à *vitulando* id est lasciuiendo, *vel à vita*, quia potens

Vitulina

est vitæ tolerandæ vitulus. Certè Nonius *vitulantes* gaudentes à veteribus dictos putat à bonæ vitæ commodo quod eum viuere dicamus, qui in summa versatur lætitia. Galenus lib. de cibis boni & mali succi, carnes vetulorum animalium duras siccas & concoctu difficiles statuit, iuniorum contra humidas molles, quæque commodius concoquuntur, nuper vero editorum muccosas vt agnorum & suum; at hœdinas ac vitulinas melius coqui ac nutrire, quod hœdi ac vituli natura sint packiores. Est ergo vitulina caro tēperata, boni succi, sanis ægrisque conueniēs facilis cōcoctu salubrisq; iis qui vitā ducūt otiosā, quo factū est vt poëta cecinerit.

Assiduos habeant vitulos tua prandia in vsus

Cum madida & apida est iuncta tepore caro.

Isaac in diæt vniuersalib cap. 11 *docet masculum bouem lactentem meliorem & laudabiliorem esse non lactente quod humiditas lactis complexionem suam temperet*: addit in diæt. particularib. lactentem laudabile generare nutrimentum, atque sapidum, facilis esse digestionis bonumque generare sanguinē, quod bilem flauam è stomacho expellat maximè si comedentibus naturalis calor vigeat.

Est autem apud Medicos controuersum an *vitulina* caro *hœdinæ* sit præferenda, hedulinam quidem Rhases 3. ad Almanf. cap. 9. temperatam agnoscit, nullam in se habentem malitiæ admixtionem, temperatum generantem sanguinem, hoc est qui sit inter subtilem & crassum ac inter calidum atque frigidum. Hally Abbas quoque temperatam esse in humido & sicco, citæ digestionis, temperatumque generare sanguinem professus est libro quinto Theoricæ capite vigesimo primo sed Auerroes quinto colliget cap. 32. pronuntiauit carnes hedulinas meliores vitulinis quod producant meliores humores. Hanc difficultatem conatus est diluere Donat. Anton. Ferrus apud Aldrouandū, An vitulina hœnæ præferenda.

libro primo de quadrupedibus bisulcis, his verbis, *vituli*, inquit, *præsertim lactentes apprimè laudantur cum temperatæ sint complexionis, & propterea quocunque anni tempore comedi possunt. Verum a partu tribus quatuorve mensibus remoti sint atque annum vnum non diu transeuntes, velut qui surrentini nuncupantur, sunt enim gustui grati, optimi succi, ac facilis concoctionis, bonum generant sanguinem, ac temperatissimum nutrimentum. Et multi horum carnes hœdinis laudabiliores esse sentiunt, quoniam in horis sunt nutrimentis, cum in hœdinis quadam sit muccilago, quando decoquantur. Et hoc est quod asserebat Auerroes. Et carnes vituiinæ sunt bonæ carnes, propterea quod dum habent illam viscositatem, frigiditatem, siccitatemque quam habent carnes bouinæ vetere, & eorum carnes sunt magis odoriferæ aliis carnibus, & quantum est in hoc meliores sunt carnibus hœdulinis. Et hinc solui potest controuersia quæ inter medicinæ auctores in carnium electione reperitur. Quamplurimi enim hœdinas extollunt, & ipsæ quidem sunt præstantiores aliis si ex parte facilioris digestionis ac temperatæ complexionis considerentur meliores porro generant humores si vero ex parte minoris viscositatis ac melioris odoris earum sic vitulinæ laudabiliores existunt: si denique ex parte maioris robustioris ac irresolubilioris nutrimenti suillæ carnes cæteris sunt meliores.* Hucusque ille; cui hoc addam elaboratam esse magis vitulinam quam hœdinam ac propterea temperatiorem, proindeque tanti non esse faciendam hœdinam vt ei vitulina posponatur: est quidem tenera illa nec contumax, quod tamen acceptum non refero temperamenti probitati, sed nimiæ eius humiditati cuius operam fibræ mollescunt & indurari prohibentur. Fatua quoque caro illa est & nisi assaretur insipida ac pene aquea. Cum vitulina & odore, & sapore, & teneritudine nulli quadrupedum cedat; quo fit vt cum Salernitanis præ bouillis carnibus vitulinam concludam optimè

Hœdina

nutiere, præ hœdina vero eam suadeam & eligendam & edendam. Cæteras carnes à Salernitanis non nominatas, nec ipse commemoro, multa vt dixi ad caput 4. sect. 2. huius operis à commentatoribus annotata huc transferri possunt & debent.

DE CARNIBVS PISCIVM & eorum electione.

CAPVT LXVIII.

Si pisces molles sunt, magno corpore tolles:
Si pisces duri, parui sunt plus valituri

Hic duæ traduntur laudabilium piscium notæ. Pisces enim aut dura carne suapte natura sunt, aut molli. Ex his igitur qui molles sunt, vetuli iunioribus præstant. Carnis namque mollities pro modo humiditatis respondet, quæ crudior in nouello pisce, in vetulo vero concoctior existit. Quare nouelli pisces lento ac pituitoso succo magis quam vetuli abundant. Atque hac certè ratione nonnulli anguillam etiam vetulam iuniori præferunt. Ex iis vero qui dura carne præditi sunt, iuniores longe præstantiores & concoctu faciliores habentur: eiusmodi porro lucij cum primis sunt, & percæ Carnis enim durities concoctioni resistit Quæ sane sententia ex 2 Cano cap. 553. Auicennæ desumpta est vbi sic ferme scriptũ reliquit: Ex piscibus dura carne præditis eligendi sunt minores, ex molli vero maiores ad terminum aliquem. Plura Galenus libro tertio de alim

facultatibus capite vigesimo nono & trigesimo.

ANIMADVERSIO.

Postremo loco de Piscium carnibus disputamus quod eas videam ab omnibus penè Medicis in re cibaria deterioris conditionis haberi, & auium, quadrupedumque omnium carnibus postponi. Quamquam vt verum fateor primas partes in conuiuiis delitisque ab omni tempore obtineant nec sumptuosius aliud cariusue priscorum mensis appositum sit. Cato ille censorius conquestus est apud Polybium nō posse saluam esse vrbem in qua pluris piscis quam bos veniret. Alexis apud Athenæ. dolet piscarios regia plane vectigalia exigere & ementium facultates decimare. Accusat Martialis epig. 31 lib 10 Calliodorum quod hominem non piscem vocaret, propterea quod seruum vendidisset, vt emeret piscem.

Luxus in piscibus.

Addixti seruum nummis here mille ducentis
Vt benè cœnares Calliodore semel.
Nec benè cœnasti, mullus tibi quatuor emptus
Librarum cœnæ pompa, caputque fuit.
Exclamare libet, non est hoc improbe, non est
Piscis, homo est; hominem, Calliodore, voras.

Eo ferme sensu nobiliores pisces Antiphani Comico vocati sunt ἀνθρωποφάγοι quod scilicet impensarum magnitudine opes Comedentium absumerent. Cum quis apud Plinium legit mullum vnum mercatum esse octo millibus nūmum, cum quis audit ætate nostra vnum vnius piscis condimentum quinquaginta aureis coronatis emi: cum quis videt lurconum conuiuia selectis-

simis piscibus apparata ingenti pretio æstimari, nonne cum *Antiphane* exclamare debet, ἰὰν ἴδω γαρήλικον.

ἰχθύω, ὅσῳ τιμῶσι πήγνυμαι ταφῶς

Cum video quantulum piscem quanti æstimant obrigesco planè. Cessabit tamen ea admiratio, si meminerimus tam salubrem esse piscium esum vt præter hunc solum alios fastidiat Ichtyophagorum natio prope Geodrosiam, & circa promontorium bonæ spei habitans & saluberrimè viuens. Atque profectò non absurdum visum fuit sapientissimis viris reuocare in dubium deteriores ne essent carnes aliorum animalium, quam piscium. Ac inter alios Ferdinandus Rodericus Cardosus cap. 30. de reb. nonnaturalib. quæst. 5. problem. 5. rem ita examinauit, vt penè à piscium partibus stare videatur. Ab eo Ludouicus Nonnus opere proprio de piscium esu, salubres esse pisces probat, eorumque rationes diluit, qui eam veritatem oppugnare totis viribus contenderunt. quæ quia luculenter ab eo cap 8 10. & 11. disputata sunt, à me silentio inuoluuntur. Hoc vnum monendum non ita prauum esse ex piscibus alimentum visum græcis auctoribus, quin eos ægris suis præscriberent; ac recenti memoria Ioa. Alphonsus Complutensis Academiæ Professor publicus speculum medicinæ Christianæ conscripsit in quo examinat quibus in morbis, ægritudinibus, corporis affectionibus aut debilitatibus absque periculo vesci piscibus possimus, paucosque omnino recenset morbos quibus esus piscium non conueniat.

An piscium caro deterior quadrupedum carne.

Verum enimuero vt sincerè sensum meũ aperiã, longe inferior ac deterior est alimonia piscium quàm aliorum animalium. Etenim imprimis nõ ita copiosè nutriunt atque animalia succus eorũ fluidior ac liquidior, substãtia frigidior & excremẽtitia magis, minus quoq; sapida & odorata si absq;

coudimento edantur. Non ita tamen deteſtandi ſunt vt quaſi ſanitate omnino aduerſentur, nullum laudabilem ſuccum ſubminiſtrent, coctioni repugnent, putredinem accerſant, vitæ denique officiant, eamque breuiorem reddant. Ex piſcibus, enim nonnulli εὔχυμοι ſunt εὔπεπτοι κ̀ εὐκατέργαστοι ſi græcis auctoribus fidem habeamus, at hi pauci omnino ſunt ſi cum praui ſucci piſcibus conferantur, qui non tales tantum natura, & origine, ſed caſu quoque vt vetuſtate, & cuſtodia Olim Galeno aliiſque medicis probabantur piſces quod recentiſſimi comederentur. Ad hoc autem tria obſeruabant quæ noſtro ſæculo deſiere: aut ſegnius obſeruata fuere: primum eſt quod haberent priſci Bajulos ſeu gerulos piſcium qui captum piſcem properantiſſimè Romam deferrent *Mirabamur,* inquit Seneca lib. 3. quæſt natural. cap. 18 *tantum in illis eſſe faſtidium vt nollent attingere niſi eodem die captum piſcem, qui vt aiunt ſaperet ipſum mare. Ideo curſu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via* Imo vero vt idem paulo ante monuerat. *In cubili natabant piſces & ſub ipſa menſa capiebatur qui ſtatim transferretur in menſam. Parum videbatur recens mullus, niſi qui in conuiuæ manu moriebatur. Vitreis ollis incluſi offerebantur & obſeruab tur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante ſpiritu vertebat, alios necabāt in garo, & condiebant viuos.* Ad hæc vetitū piſcatoribus erat piſcibus aquam aſſundere, ne ſcilicet in multos dies eos ſeruarent: vt Xenarchus Comicus apud Athenæum notauit. Alterum fuit lex præſcripta in ἰχθυοπώλας ne ſcilicet inter vendendum ſederent, vt ſtandi tædio laſſitudineque cōfecti, recētiſſimos venderent piſces quam legem Athenæus ex Alexi Comico νόμον χρυσοῦν *auream legem vocat.* Poſtremum eſt piſciū conſeruatio per niuem, cuius meminit Gal. libro de cibis boni & mali ſucci cap. 19. quo loco ait

Græci piſces laudarūt

piſces

piſces niue circumdantes ſi duriores fuerint, præſtantiores euadere cum caro ipſorum reddatur friabilior vti & caro aſelli & eorum qui in ſaxis degunt. Nam quod in his naturaliter ineſt, id ij qui duræ ſunt carnis, à niue ſumpſerunt. His itaque auxiliis conſeruati Galeni tempore piſces ſalubriores dubio procul euadebant, ſed ea ipſa cum ætate Arabum deſierint, fecêre vt ab Arabibus piſces neglẽcti ſint, maximè quidem cum obſeruarent magnam piſcium partem deterioris eſſe ſucci, eoſque piſces qui laudabiles habebantur, ob æſtum Mauritaniæ & Hiſpaniæ vbi degebant, diu illæſos non ſeruari, ſed facili negotio putreſcere atque corrumpi.

Arabes Piſces vituperarunt.

Cæterum vt ferre iudicium poſſit Medicus de Piſcium bonitate vel malitia, nonnullæ regulæ hîc apponendæ ſunt quæ generales piſcium facultates, temperaturas & vſus ſtudioſis medicinæ aperient. Eas autem regulas à *loco* in quo degũt piſces, à *ſubſtãtia* ab *ætate*, & à *pabulo* deſumemus. *Locus* quadruplex, *lacus fluuius, mare, terra*, à quibus piſces denominantur *lacuſtres, fluuiatiles*, *Marini*, & *terreſtres* qui & *foſſiles* dicuntur græcis ὀρυκτοί. *Lacuſtres* duûm ſunt generum τελματιαῖοι *paluſtres* & λιμναῖοι *lacuſtres*. Qui in paludibus deguntac ſtagnis quia cœnoſi ſunt & lutarii ideo improbantur, velut graues, excremẽtiſque ſcatentes, difficilis coctionis ac mali ſucci, cum enim victu deteriore vtantur, minuſque exerceantur excrementitiam carnem cœnoſamque congerunt qua inſalubrius eſſe nihil poteſt. Paulo meliores ſunt lacuſtres præſertim qui ingentes lacus incolunt, cœnoſam vrbium populoſarum illuuiem non admittentes, ſed è fontibus & fluminibus ſponte promanantes, quoſque magna flumina præterfluunt, tales ſunt lemanus lacus, Benacus, Larius & verbanus qui piſces ſatis laudabiles nutriunt facta comparatione ad paluſtres non ad fluuiatiles quibus in vniuerſum in-

Cautelæ obſeruandæ.

lacuſtres piſces.

feriores cen entur.

Fluuiatiles. *Fluuiatiles* quos græci ποτάμιοι appellant duplici differentia comprehenduntur, alii enim in fluuiis puris & limpidis pascuntur, alii in turbidis, cœnosis, & vrbium magnarum sordes excipientibus; hi mali succi sunt & ventriculo noxii de quibus audiendus est Hippocrates lib. de affectionibus fluuiatiles vocans βαρυτέρους *grauiores* nec non Xenocrates scribens fluuiatiles & qui in stagnis degunt esse κακοστομάχους παχυμερῆς ὑλης δυσεκκρίτους, *stomacho aduersos crassioris substantiæ, quique difficulter excernuntur.* Illi vero quia aquis perpetuo recentibus meliorique pabulo fruuntur, præterea quia assiduo exercentur ob continuum aquæ fluxum boni sunt succi, salubres, lacustribus præferendi.

Marini. Marinorum duas tantùm species fecit Hippocrates, *Petræorum & Erronum*, tres præcipuas Galenus *Pelagiorum, littoralium & saxatilium.* Marini quidem cæteris aliis præstantiores, quod salsus æquoris liquor, & fluxus inter saxa collisio viscidũ eorum mucorem attenuet ac digerat: salsedo enim maris humiditatem nimiam piscium, & frigiditatem attemperat & consumit. Obseruat tamen Simeon Sethi θαλαττίους ἀπεπτοτέρους esse verum δυσαναδότους *melius concoqui sed difficilius reddi*, fluuiatiles vero δ' ἀπεπτοτέρους sed εὐαναδοτέρους *difficilius concoqui verum melius reddi* Cum autem plures sint marinorum piscium species, nõnullum ideo inter eos

Pelagij. discrimen intercedit. Πελάγιοι quidem qui in imo profundoque maris cõmuniter viuunt, dura sunt carne, difficilè conficiuntur, sed copiosum corpori alimentum subministrant, eos Diphilus Siphnius idcirco vocat δυσφθαρτοτέρους, πολυτρόφους, δυσεκκρίτους.

Littorales. Littorales qui & αἰγιαλώδεις & ἀκταῖοι dicuntur litoribus terræque proximas sedes elegerunt vitamque sustinent muco eluuiéque maris iisque purgamentis quæ in continentem vndarum flu-

ctibus propelluntur. Tales autem ratione nutrimenti improbari possunt, sed ratione loci laudantur, loca enim à sole illustrata qualia sunt littora temperata magis sunt ex calido & humido, corpora itaque educant & meliora & teneriora, quo fit vt caro istorum piscium firmior sit & melior, quam pelagiorum quæ humida mollisque existit. Ad hæc cum isti pisces errones sint hoc est hac & illac vagentur, iugi illa exercitatione sicciores durioresque euadunt, quicquid enim excrementitium ex pabulo colligitur frequenti motu dissipatur vnde à quibusdam σκληρόσαρκοι id est *duræ carnis* appellantur. Quapropter antepositi semper fuerunt Pelagiis, sed Saxatilibus postpositi. Sunt autem dicti *Saxatiles* πετραῖοι quod in saxosis locis aut asperis promontoriis vbi saxa frequentia sunt, delitescant domiciliaque deligant saxis proxima: hi omnium piscium suauissimi & saluberrimi sunt; alimentum enim ex eis sumptum teste Gal. lib. 3. de aliment. facult. cap. 2. *non modo ad concoquendum est facile, sed hominum etiam corporibus est saluberrimum vt quod sanguinem mediæ consistentiæ generet, qui scilicet neque admodum tenuis neque admodum crassus est* ex quo factum est vt idem Gal. lib. de attenuāte vict. ratione cap. 8 eodem censu pisces posuerit quo montanas auis. Hippocrates 2. de diæta saxatiles vocat κούφους id est *leues* carnemque eis tribuit ἀραιὴν καὶ κούφην *raram ac leuem.* Diphilus Siphnius apud Athenæum lib. 8. appellat εὐφθάρτους, εὐχύλους, θρεπτικούς, κούφους, ὀλιγοτρόφους *concoctu faciles, boni succi alsurgentes, leues, & parum nutrientes*: Quo loco obseruabis nos cum Ludouico Nonno εὐφθάρτους expo- suisse per concoctu faciles, quod nonnulli veterum chylosim fieri existimarent per putrefactionem, sic vt apud illos idem esset πέψις καὶ σῆψις vt videre licet apud auctorem definitio. Ευφθαρτος quid.

definitionum medicarũ,& Plutarchum de placitis philosophorũ. Ab hac mente Diphilus εὔφθαρτυς dixit pro εὐπέπτυς, nemo enim est qui non dixerit saxatiles pisces facilis esse concoctionis, vt patet ex Galeno loco citato & ex Simeone Sethi à quibus hi pisces nominantur εὐπεπτοι κ εὔχυμοι. Duæ aliæ difficultates occurrunt apud Athenæum lib 8 ca.14. ex Mnesithei Atheniensis lib. de eduliis. Illic enim scribitur ex interpretatione Dalechampii *pisces qui vocantur saxatiles & his simi es nostris corporibus alimentum siccum præbere, mollem corporis augere, largius nutrire, Ocyus coqui, nec excrementa multa relinquere, nec flatus generare.* Primo enim obiicitur quomodo pisces saxatiles molem corporis augere possint, cum à Galeno inter cibos attenuantes collocẽtur: 2 quæritur qua ratione dici possint à Mnesitheo largius nutrire, cum à Diphilo parũ nutrire statuantur his duabus difficultatibus satisfieri potest adducto Athenæi græco contextu qui sic habet τὰ δὲ κολύμενα πετραῖα κ τὰ ὅμοια τοῖς τε σώμασιν ἡμῶν ξηράν τε δίδωσι τροφὴν, ἔνογκα δ' ἐστι κ τρόφιμα, καὶ πέπτεται ταχέως, κ ὐκ ἐγκαταλείπει περιττώματα πολλὰ, πνευμάτων τε ὐκ ἐστι περιποιητικά. Interpres duo ex ea sententia vocabula perperam interpretatus ἔνογκα scilicet & τρόφιμα: putauit ἔνογκα designare eos cibos qui molem corporis adaugẽt, cum eos significent qui non distendunt ventriculum nec male habent. Id doctissimus Casaubonus ante me animaduertit & docuit cap 5 lib 3. animaduers. in Athenæum, cuius verba quia medicã materiam illustrant libenter hîc subiiciam. *Apud Philosophos ac Medicos, inquit, multis diuersisque modis vox ὄγκος accipitur, quod fuse probamus alibi plurimis Theophrasti, Galeni & aliorum id genus magnorũ scriptorũ locis illustratis, interdũ ὄγκος est cibus in stomachũ admissus, qui sua mole illum impedit si maiore copia sit sumptus, Galenus* ὑγιεινῶν *lib. 6.* παχυώσεως *curatione* ὄγκυς ἰδίεσμα τῆς ἀλυπότερυς ἰδίδυι

Athenæ⁹ explicatus.

ἔνογκος quid.

Intelligit cibos qui mole implerent ventriculum, non multum tamen alerent. Catalogum ὄγκων ἀτρόφων *ex Erasistrato habes in libro Galeni de missione sanguinis contra Erasistrateos, in eo albo ponuntur & caricæ, Simeon Sethi de anetho* διαφορητικόν ἐστι καὶ ὠμῶν ὄγκων πεπτικὸν *id est crudos in ventriculo cibos concoquit lib. 2. dictum est de aceto* καὶ τὰ ἐν κοιλίᾳ τὰ ἐν τῷ ὄγκῳ διαλύει *verba sūt Heraclidæ Tarentini qui nouo loquendi genere sic expressit illa quæ sua mole stomachum (abutitur ea voce cum multis) habent impeditum libro 9. dicuntur Athenæo succi è carnibus caprinis* πολλὺν χρόνον ὑπομένειν ἐν τοῖς ὄγκοις. *hic* ὄγκος *aliter accipitur pro corporis mole, id est corpore ipso & ea quā* [illegible] *vocat alibi vt diximus lib. 1. cap. 20. Philo legatione ad Caium* ἐπὶ πλήρεσι τοῖς ὄγκοις ἀπλήρωτοι ἐπιθυμίαι. *A priore significatione dicuntur cibi* εὐόγκοι *qui non distendunt ventriculum nec malè habent. libro 8. aii auctor pisces saxatiles. Esse* εὐόγκους καὶ πέπτεσθαι ταχέως. *Errat Dalechampius qui putat dici* εὐόγκους *quod molem corporis impleant: quod est contra eius artis, quam magna cum laude profitebatur viuus principia. At cibos illos qui ventriculum complent nec multum tamen nutriunt* ὀγκώδεας *dicunt Græci. Arteidorus lib. 1. de albis oleribus puta rapa, napis cucurbita aliisque id genus sunt, inquit, hæc omnia* ὀγκώδη καὶ ἄτροφα *hactenus* ille. Ex his liquido constat perperam factum à Dalechampio quod interpretatus sit εὐόγκους *pisces qui corpus augerent*, cum debuisset interpretari *stomachum non distendentes*, vel *stomacho molestiam non inferentes*: quod sane proprium est eorum ciborum qui boni sunt succi & facilis coctionis quales vt dixi pisces ab omnibus esse perhibentur. Atque ex hac explicatione liquidum est Athenæum Galeno aduersum non esse annumeranti lib. de attenu. victus rat capite octauo pisces saxatiles cibis ad extenuandum accommodatis, quo modo primæ difficultati satisfactum puto.

Dalecāhpius reprehensus.

Alia difficultas fluxit quoque ex minus apposita verbi τρόφιμα interpretatione: Dalechampius enim ratus εὔογκα significare molem corporis augentia credidit quoque τρόφιμα designare *multum & copiosè nutrientia*, quod illa duo sese subsequantur, & ex probo copiosoque alimento molem corporis augeri contingat. Nec sane diffiteor interdum eo sensu vsurpari τὸ τρόφιμον sed non perpetuo; sæpenumero enim significat tantum id quod probe & benè nutrit; non est autem necessarium vt quod benè nutrit continuo etiam multum & copiosè nutriat, quod confirmare possem ex infinitis Galeni locis nisi rem notam omnibus & perspectam in memoriam reuocarem. Priusquam vero ab hac disputatione de saxatalibus piscibus recedam, explicandus est locus Celsi difficillimus qui hactenus medicorum ingenia fatigauit. Enumerat ille libro secundo capite vigesimo primo inter res mali succi, *pisces saxatiles omnesque qui ex tenerrimo genere sunt, aut hos qui rursus nimium duri virosique sunt vt ferè quos stagna, lacus limosiue riui ferunt quiue in nimiam magnitudinem excesserunt*. Frustra est Balduinus Ronssæus cum pro saxatalibus fluuiatiles aut stagnatiles, pro tenerrimo, valentissimo substituendum putat: reclamat enim rerũ series, & omnium exemplarium consensus: loci elucidatio pendet ex eo quod Medici omnes dixerint saxatiles pisces cibosque alios substantiæ tenerrimæ imbecillibus hominibus atque conualescentibus accommodatos esse, nempe quia imbecillis istorum hominum ventriculus talia concoquere ac superare possit alimenta; id vt demonstrem vno Simeonis Sethi testimonio ero contentus qui capite de piscibus hæc habet: ἁρμόζουσι γὰρ οἱ δηλωθέντες ἰχθύες τοῖς ἀγρυπνοῦσι, καὶ τοῖς τὴν δύναμιν ἀσθενέσι, καὶ ἀνακομιζομένοις ἀπὸ νόσου. Prosunt vero, inquit, *iam demonstrati pisces (loquitur de tenerram carnem squamosam & non glutinosam haben-*

Alius Dalechãpij error.

Ronssæus refutatus.

Celsus expolitus.

tibus) *non exercitatis hominibus, imbecillitate laborantibus, & ex morbo conualescentibus*: hoc cum Celso ante oculos propositum esset validæque ac integræ sanitatis hominibus victus rationem præscriberet, æquè teneræ carnis pisces damnauit atque duræ & viro æ, cum illi ob calorem vegetum ventriculi facile corrumpantur; hi propter contumaciam non concoquantur. Quod vero cibi teneri & concoctu faciles facile corrumpi possint, testatus est Galenus cum alibi, tum maximè lib. 1. de alim facult. cap. 1. *Quæ*, inquit, *facilè concoquuntur, facilè item alterantur ac corrumpuntur: contra, quæ concoctu sunt difficilia non facilè quoque tum alterantur, tum corrumpuntur. Hæ certe si in multum calorem inciderint coquuntur magis quam si moderato occurrerint, atque hac ratione profectò accidit vt nonnulli bubulam facilius quam pisces saxatiles conficiant.* Hæc ille Quoniam ergo calor ventriculi cibum optimè conficit, sibi proportione respondentem, quemuis vero alium non coquit sed corrumpit: Idcirco cibi tenuiores qui in ventriculum benè valentium incidunt, cito corrumpuntur & alterantur. quia calorem nanciscuntur seipsis maiorem ac superiorem: Illi etiam qui duriores sunt occurruntque ventriculo sano quidem sed non multum robusto, confici & elaborari nequaquam possunt, quia sunt ventriculi illius calore superiores ac potentiores. Quamobrem Celsus tres quidem hominum sanorum differentias agnoscebat, imbecillium, robustissimorum, & medio modo sese habentium, hanc vnam tamen postremam differentiam, mediam scilicet ac moderatam sibi proposuit in describenda victus ratione, aliis neglectis, vtpote quæ facile ex dictis intelligerentur: cui differentiæ mediæ, mediam quoque victus rationem præscripsit, constantem videlicet ex cibis nec nimis tenuis nec nimis duræ substantiæ, cum priores illi ad priorē

ſanitatis differentiam, poſteriores hi ad poſtremam valetudinis ſpeciem accommodati ſunt: Triplex hoc ciborum diſcrimen copioſius ille explicauit eodem lib. cap 18 vbi primum genus vocat imbecillis materiæ, ſecundum mediæ, tertium valentis, videturque ad imbecillis materiæ cibos reuocare *piſces ſaxatiles*, ad cibos mediæ *limoſos piſces per arenam degentes*, ad tertiæ *limoſos piſces*: ſic enim breuiter ſcribit *lenior piſcis inter ſaxa editus, quam in arena, lenior in arena quam in limo.* Celſus igitur cum non ignoraret ſaxatiles piſces (vt loquitur Galenus 3. de alim. cap. 30) alimentum hominibus otioſis, ſenibus imbecillibus & ægrotis proprium eſſe, cibos vero firmiores accommodatos iis qui exercentur, quique integra valetudine fruuntur; ſaxatiles dixit mali eſſe ſucci, hoc eſt facilis corruptionis, in iis ſcilicet validis, quibus victus legem præſcribit, nō quod exiſtimaret ſaxatiles piſces abſolutè cōſideratos, nulloque reſpectu habito ad tēperamentum, ætatem, tempeſtatem, conſuetudinē, mali eſſe ſucci, ſed comparatione tantum facta ad ſanos validos in quorum ventriculo ſtatim corrumpuntur ac putreſcunt: qua de cauſa factum eſt vt teneros piſces inter ea quæ facilè intus corrumpuntur cap 28. eiuſdem libri repoſuerit; cap. vero 24. *duros ex media materia* reuocauerit ad res ſtomacho idoneas. Quod ſi quis noſtram explicationem minus probauerit, eum Celſi locum emēdare ſic poterit & legere *piſces quoque ſaxatiles, non omnes, vt qui ex teneriſſimo genere ſunt, at hi qui curſu nimium du[illegible], viroſive ſunt, & fere quos ſtagna, lacus. &c.* Quæ lectio ſignificat non omnes piſces ſaxatiles eſſe praui ſucci, qui enim ſunt tenerrimi, boni ſucci habentur ab omnibus Medicis, ſed ex ſaxatilibus qui duriores ſunt, aut mali odoris, omnes illi mali ſunt ſucci. Quod autem piſcium ſaxatilium duo ſint genera ex di-

uersis auctoribus probari potest, alii enim propriè saxatiles & sunt & dicuntur, qui quidem ex definitione Galeni 3. de aliment. cap.30. nec alimenta, nec loca mutant, nec dulcibus aquis vtuntur, ob eamque causam omnes perpetuo sunt inculpati, carnem enim habent & mollem & friabilem: alii autem impropriè sunt saxatiles, quia alimenta & loca mutant, possuntque proprie Hippocratis vocabulo vocari πλανῆται, hoc est *errones*, seu cum Aristotele πετραῖοι id est *littorales*. Hippocrates enim 2. de diæta duo genera saxatilium visus est constituere primum est ἀτρεμιζόντων *quiescentium seu stabilium* in eodem loco versantium qui leuiores sunt, rariorem carnem habent, hoc est porosam & aere plenam: aliud genus est πλανητῶν erronum atque vagantium, qui propter motum assiduum & fluctuum verbera carnem acquirunt solidiorem: & hi sunt quos ex Celso voco *cursu nimium duros*. Aristoteles 8. de hist. animal. cap. 13. vagos illos pisces saxatiles agnoscit quoque, scribens saxatile genus esse in genere littorarium, quasi diceret saxatiles quosdam pisces esse qui perpetuo non degerent in petrosis promontoris, sed per vices versus littora vagarentur, hanc saxatilium diuisionem admisit nobiscũ Hieronymus Tamburinus capite primo, quod præmisit libris de Piscibus Vlyssis Aldrouandi, quos post mortem in lucem emisit. Atque ab illa diuisione colligimus primò ex saxatilibus alios esse teneræ & mollis carnis, alios vero carnis duræ quemadmodum ipsemet Celsus innuit cap. 18. eiusdem libri, vbi saxatiles quosdam pisces nominat, *qui*, inquit, *quamuis teneriores, dur tamen sunt*. Secundò saxatiles molles & teneros boni esse succi, teneros vero, sed duros mali ac praui, de hisque Celsum audiendum, non de illis qui omnium consensu & experientia teste ὑγιεινοὶ sunt.

Terrestres pisces.

Restant terrestres pisces quos *fossiles* diximus appellari. Id Aristoteles retulit lib. de mirabilibus & lib. de respiratione c. 9. confirmauit Theophrastus lib. de piscibus, Plinius assensus est libro nono capite quinquagesimo septimo subscripserunt Strabo lib. 4. & 12. Geog. Athenæus libro 8. Ælianus lib. 10 Pomponius Mela libro secundo Seneca lib. 3. naturali quæst. & ex recentioribus Simon Majolus opere de diebus canicularibus colloquio 9. de piscibus, Massarius & Dalechampius in cap. 57 lib. 9 Plinii, Rondeletius, Aldrouandus, Guillandinus de Papyro, & Licetus lib. 4. de spontaneo viuent. ortu, ne plures recenseam. Cuiusmodi autem illi sint succi nemo definiuit. Aristoteles quidem lib. de mirabilibus cap. 71. ait *in Paphlagonia pisces inueniri defossos locis profundis qui sint virtute præstantes* quod confirmatur à Theophrasto, & à Plinio, qui eos pisces cibis gratissimos asserit. Præterea narrat Ælianus lib. 10 cap. 44. apud Ægyptios fieri piscium illic messem, vbi arationes fiebant, id est terrenos pisces tanta multitudine in Ægypto reperiri, vt eorum fiat quasi messis, iis enim velut ad esum aptis Aegyptii vtebantur. Veruntamen Geog. Agricola l. de animal. subterraneis scribit pisces fossiles duram nec admodum iucundam gustu habere carnẽ, refertq; ex Seneca in Caria circa Idimu vrbem pisces qui vna cum aqua ex terra exiliissent, tam prauos & exitiales fuisse, vt quicunque illos ederant omnino perierint. Quapropter consulo ab illis omnibus piscibus prorsus abstinendum, cum impossibile sit aliquid sanum ac tẽperatum esse, quod cõtra naturã in loco minime proprio ac conuenienti retinetur. Nemo vero est qui nesciat pisces in terra degentes extra locum suum naturalem esse

Aliæ differentiæ à loco.

Porro licet quatuor illæ piscium differẽtiæ à *loco* desumptæ præcipuæ sint ac velut vnicæ, attamen nonnullæ aliæ velut mistæ supersunt, à quibus bo-

nitas vel prauitas p sciū desumitur. Sic pisces qui modo mare, modo dulces fluuiorum aquas incolunt, ποταμοθαλάττιοι dicuntur mediæ naturæ inter marinos & fluuiatiles, ex quibus quidem qui relicto mari dulces fluuiorum aquas subeunt ἀνάδρομοι qui vero ex fluminib ad mare descendunt κατάδρομοι appellantur, sunt autem hi pisces meliores quidem fluuialibus, sed marinis inferiores vt colligere licet ex Gal. l 3 de alim facult c. 24. At vero qui ex mari in lacus ascendunt λιμνοθαλάττιοι nuncupantur mediæ quodammodo habentur naturæ inter fluuiatiles puros & fluuiatiles marinos. præterea qui flumina simul & lacus frequentant λιμνοπόταμοι dicti deteriores sunt fluuiatilibus, sed potiores lacustribus. Tandem nonnulli sunt ἀμφίβιοι qui in aquis partim, partim in terra degunt, quos ad sanitatis tutelā vix probo, propter cibi & motus varietatem quibus vtuntur. Sunt autem hic duo animaduertēda primū pisces marinos qui in mari viuunt ventorum procellis agitato, & ad boream spectante carnem habere omnium optimam: cum enim exercitationes vt loquitur Gal. 3 de alim. facult. proprie non parum ad succi probitatē omni animanti conferant, puritas adhuc vēti borealis qui aquæ miscetur substantiæ ipsorum bonitatem auget alterum est pisces eiusdē generis & speciei non esse vbique eiusdem bonitatis vel malitiæ, sed differentiam obtinere pro salubritate vel insalubritate loci in quo viuunt. Sic nonnulli pisces meliores sunt in mari mediterraneo, quam in Oceano & contra, quidam meliores in Ligeri quam in Sequana, rursum nonnulli in Benaco lacu præstantiores quā in Lemano; sed has particulares differētias, vt longū sic difficile est ad vnguem exequi. Nota.

Hactenus à loco desumptas piscium differentias attulimus, sequuntur quæ à substantia peti solent. Substantia autem piscium ex Galeno

cap. 8. lib. de atten. vict. rat. quatruplex est *dura, mollis, lenta, friabilis,* pisces *duræ carnis* improbantur, maxime vero si *lenta* quoque fuerit, tales enim pisces omnium deterrimi; laudantur illi qui sunt *mollis* seu teneræ carnis, præstantissimique habentur qui *teneram* carnem simul & *friabilem* obtinuere. Mediæ naturæ sunt qui *friabilem* carnem habent, sed non *mollem*, quales sunt mulli. Atque ex hac regula explicari potest nostrum hoc caput, in quo Salernitani ex duris piscibus iuniores paruos præferunt, ex mollibus seniores & magnos. Qni enim duram carnem habent exercitio & ætate duriores euadunt, sumendi itaque dum parui sunt, quia tum plus mollitiei obtinent ac teneritudinis: Qui vero molliores sunt, ætate prima mucosam aliquo pacto carnem obtinent, ab iis ergo abstinendum, donec augmentum sumpserint, motu enim & ætate mucosa illa humiditas absumitnr, remanetque caro quidem tenera, sed non excrementitia, sicca sed non dura.

Differentiæ ab ætate

Non est autem quod quis existimet se posse, quoad *ætatem* certum quid definire de piscium facultatibus, aut cum Aristotele lib. 8 hist. animal. cap. 30 statuere deteriores omnes senectute fieri, vel cum Xenocrate asserere omnes paruos & iuniores pisces facilius coqui & digeri, qui enim vt diximus duriori sunt carne, meliores sunt ætate prima, qui molliori, præstantiores in senio. At tamen non refragarer Cornelio Celso quoad pisces boni succi affirmanti mediam ætatem quæ nondum summam magnitudinem impleuit laudandam, ac præ omnibus eligendam esse, vt enim pisces illi, nec ob infantiam mucosi excrementitiique sunt, sic nec ob senium succo suo ac carne destituti: certum quippe est ætate illa senili πολυσωντίκτεσθαι τῆς σαρκος *multum carnis absumi,* vt loquitur Aristoteles loco proxime laudato.

Quæ ætas laudāda

Cæterum non recenseo pisces qui ex alimentorũ varietate denom nantur παμφάγοι, μονοφάγοι σαρκοφάγοι, φυκοφάγοι λιότροφοι, πολλυφάγοι, de quib. integro c.14. lib 1 de piscibus tractat Rõdeletius sufficiat cum illo annotare ex cap. 11. eiusdem libri, *pisces qui muco vescuntur substantia esse glutinosa* vt sunt anguillæ tincæ fluuiatiles & palustres: contra *qui radices herbas, aliaque sicciora temperatiorane pabula depascuntur*, quod omnes fere saxatiles faciunt, *non glutinosa, sed friabili molliique temperata carne preditos: alios duriore sicciore que*, quales sarcophagi: *alios media quadam inter eos substantia*, vt est lupus asellus, *cæteros denique alia atque alia substantia, pro ratione pabuli quo vtuntur, quæ enim intus sumuntur continuo appulsu adhæsioneque qualia ipsa sunt, talia efficiunt corpora quæ nutriunt*: Cætera repete ex Gesnero, Aldrouando, Bellonio, Saluiano, Paulo Iouio, Massario, Nonno, Rondeletio, Bruyerino, & iis qui de tuenda valetudine scripserunt, sed & nonnulla habentur in commentario proximi capitis quæ tu velut aliena huc transferre potes. Pisces à pabulo denominati.

DE QVIBVSDAM PIScibus particulatim.

CAP. LXIX.

Vcius & Perca, & saxaulis, Albula, Tinca
Gornus, Playïtia, & cum Carpa, Galbio, Trutta,

HIc decem recenſentur piſces, quorum alimentum hominum corporibus ſaluberrimum eſſe putatur

Lucius. *Primus*, Lucius eſt, piſcis vulgo notus, qui quod non modo in alterius, ſed ſuæ etiam ſpeciei piſces graſſetur, tyranni appellationem vulgato verſiculo ſortitus eſt.

Lucius eſt piſcis, rex atque tyrannus aquarum.

Natatu velox ac duræ carnis eſt, ſed omnium Medicorum iudicio εὔπεπτος atque optimi ſucci.

Perca. *Secundus*, Perca: qui branchiis ſubruffus eſt. dorſo ſpinis armatus, vnde ἀκανθοστεφῆ ... ποικιλόχροα ex Ariſtotele Athenæus ſcribit, l. δειπνοσόφ. 7 Duræ quoque carnis eſt, & vulgo cognitus. Porro alimentum quod ex eo ſumitur, non modo ad coquendum eſt facile, ſed guſtui etiam gratum, atque hominum corporibus ſaluberrimum, vt quod ſanguinem medium conſiſtentia generet, vt ſupra dictum. Vnde maximo in precio hic piſcis ſemper eſt habitus, Auſonius in Moſella ſic de eo canit.

Nec te delicias menſarum Perca ſilebo,
Amnigenos inter piſces dignande marinis.

Quanquam certe τὸ πέρκη antiquiſſimis etiam Græcorum vſitatum ſit, reperiuntur tamen quibus per ἀντιφεισὼ quod nulli piſcium parcat, à parcendo ſic dictus eſſe videatur: vt qui iratus alios piſces pinnis ſuis, quas ſupra dorſum habet vulneret Qua ratione à Lucio quoque immunis eſt: imo, vt Albertus refert, naturalis quædam lucio cum perca amicitia eſt. Læſus enim Lucius non tam facile à quouis alio piſcium ſanatur, quam à perca.

Solum igitur liquidis parcam laceratus in vndis
Veſtigat, luſtrans ſolum hunc medicamina ratus.

Qui ſic inuentus vulnera eius tangendo lenit atque ſanat.

Tertius, Saxatilis: quo quidem nomine piscis à nonnullis hoc loco accipitur ex eorum numero, qui parui perpetuo manent: cuius alimentum, licet squamis careat, ad voluptatem, coctionem simul ac distributionem & succi bonitatem præstātissimum est. Multos tamen inuenias quibus *Saxaulus* potius, siue Saxaulis hic legendum esse videatur, vt hoc nomine ex planorum piscium genere eum intelligamus, qui βούγλωττος & βούγλωσσος à Græcis dictus, hodie γλῶττα nuncupatur à Varrone & Plauto lingulaca, à linguæ figura, quæ Græcis est γλῶττα cui βου particula addita est, vt magnitudinem potius quam bubulæ linguæ figuram significet à Plin. Solea, itē͂q ab Ouid in Halieutico. — Saxatilis. Saxaulis

Fulgentes Solea candore, & concolor illis
Passer.

A figura Soleæ quæ solo pedis subiicitur. Hic vero inter marinos pisces alimenti est haudquaquam contemnendi, Galenus libro tertio de aliment. facult c. 29. similes quodammodo inter se Passerem & soleam scribit, non tamen omnino eiusdem esse speciei: Soleam enim molliorem esse, ciboque suauiorem, ac in totum Passere præstantiorem. Suauitate quidem, alimenti copia, succi bonitate solea præstantior est: at carne duriore solidioreque esse experientia sensusque conuincunt Plura Gulielmus Rondeletius lib. 11. c. 11. de piscibus marinis.

Quartus, *A*lbica. qui & ipse marinus reponendus in numerum sale conditorum, & in fumo deinde vel in aere exsiccatorum, qui deinde baculo ante cocturam contunduntur. *A*lbica autem ex ex eo dictus videtur, quod molli humida atque candida admodum sit carne. Italis Mollo à carnis mollitie, Gallis *merlus*. *A*sellus est veterum, vel ei omnino cognatus ex Gesneri sententia, & pro bono gratoque cibo habetur. — Albica.

Tencha Tinca. *Quintus*, Tinca vel tencha: piscis aquæ dulcis notus pelle lubrica, mucosa, ad nigredinem tendente, ac carne dura: vnde ab his tribus, nempe lucio, perca & tinca post coctionem pellis auferri solet. Auson. in Mosell. vulgi solatium vocat, quod pauperibus tantum apponatur. Excrementitius est, & totus lutosus.

Gornus. *Sextus*, Gornus, gornatus, siue gurnadus: piscis marinus albus: atque minimus, medii digiti longitudinem non excedens, vna cum capite ac spinis manditur.

Plagitia. *Septimus*, plagitia: piscis marinus planorum generi subiiciendus, rhombo figura similis, sed contractior, lingulaca latior. Hic piscis supina parte albicat, prona fuscus est & terrei coloris instar passerum auium, vnde à Latinis passer etiam dicitur, à Græcis ψῆττα Gulielmus Rondeletius lib. 11. c. 7.

Carps. *Octauus*, Carpa, siue Carpio: Cyprinus quorundam opinione: piscis fluuiatilis notus, squamosus. Huius caro excrementitia est ac mucosa, quare à magnatibus in vino decoquitur Ita namque multo quam ante præstantior euadit: quicquid enim mucosum aut virosum gustu refert, id totum deponit.

Galbio. *Nonus*, Galbio: piscis marinus notus, cartilagineus, corpore tenui & in amplissimas alas expanso, raia Latine dicitur, & à quibusdam rochetus siue rochus, à Græcis βάτος καὶ βατὶς à rubi, quē βάτον vocant similitudine. Quemadmodum enim spinosus est aculeatusque rubus, ita raia omnis aculeis aspera non quidem toto corpore, sunt enim λειόβατοι, id est, læues raiæ, quibus nulli sunt in corpore aculei: sed siue læues sint raiæ, siue asperæ, omnes vncos aculeos in cauda gestant, sicuti in rubo, cinosbato & rosis cernuntur. Piscis est duræ carnis, concoctu difficilis, sed alimenti

alimenti firmi & sani. Vide Guilielmum Rondeletium libro duodecimo capite tertio. Nonnulli Galbionem referunt in baculo contundi solitorum piscium classem, vt eum hoc nomine intelligamus, qui & ipse duræ carnis est ac sanus. Alii textus habent Gobio, de quo Galenus lib 3. de aliment. facult c.28. Gobio, inquit, littoralis est è piscium eorum nnmero, qui parui perpetuo manent, suauissimus ac concoctu facillimus, simulque ad distributionem & succi bonitatem optime comparatus. Gallice *Gouion*.

Decimus, Truta: Hic omnium qui in dulcibus aquis generantur piscium æquali cunctarum gentium iudicio longe nobilissimns habetur. Varius admodum est, purpureis guttis siue maculis totum dorsum speciose pingentibus, carne interius rubra, quemadmodum in salmone etiam conspicitur vt proculdubio is piscis sit, qui Ausonio in Mosella Salar vocatur, cum dicit,

Purpureisque Salar stellatus tergora guttis.

Celebratur apud homines, tanquam voluptate cibos reliquos superet: Carnem habet valde friabilem, vt in qua nihil neque lentoris neque pinguedinis insit; quo fit vt alimentum quod ex eo sumitur: hominum etiam corporibus saluberrimum esse censeatur. Huc quod ad succi bonitatem attinet, aschiæ etiam & auratæ referendi sunt. Porro Truta Gallicum est: nam vulgo *Truitte* vocant, Verum hactenus singulatim de piscibus: nunc generatim etiam atque vniuerse nonnihil de præstantia ipsorum dicemus.

Sciendum igitur imprimis, alimentum quod ex piscibus prouenit, quemadmodum ad ipsum lib. 3. c. 25. de aliment. facult. Galenus attestatur, sanguinem gignere consistentia tenuiorem quam quod ex pedestribus animalibus sumitur, adeo vt non affluenter nutriat, & celerius discutiatur, Piscium electio.

magis tamen excrementitium est. Phlegmatici enim, id est, frigidioris humidiorisque temperamenti sunt pisces. Ob eandem tamen causam quidam ipsos concoctu difficiles esse ac tardi transitus censuerunt: quippe ratione frigiditatis lenti etiam sunt, atque diutius ob id ventriculo immorantur, & concoctioni repugnant: quo fit vt sæpius corrumpantur, & putrescendo sitim generēt; Carnium itaque laudabilium alimentum hoc nomine, quam piscium salubrius est.

Secundo vero hoc etiam sciendum: nempe pelagicos, id est, marinos (modo cæteræ bonæ notæ consentiant) in victus salubris ratione quam qui in aquis dulcibus nati sunt, esse meliores. Alimentum enim quod præstant, minus excrementitium est, & carnium naturæ propinquius. At vero cum pelagici (cæteris partibus) quam fluuiatiles sint carne duriore, consentaneum est eosdem difficilius etiam concoqui & resolui, ac magis nutrire, sanguinemque gignere puriorem. Aegris tamen ob concoctricis facultatis imbecillitatem fluuiatiles accommodatiores sunt.

Tertio sciendum, ex piscibus tā marinis, quam fluuiatilibus eligendos esse, qui carne sint minimū mucosa aut lenta, sed alba, suaui, subtili, *friabili*, odorata, quæ tarde putrescat & qui non degunt in paludibus lacubusque, atque id genus locis limosis ac sordidis, nec in aquis limosas herbas & mali succi radices habentibus. Pessimam enim habent carnem qui in eiusmodi locis degunt.

Eligendi vero non admodum iuuenes, neque prægrandes, neque pinguedine multa respersi, sed vt in suo genere carnosi, & celerrimi cursus.

Ex marinis præstantiores habentur, qui in flu‑minibus longius à mari distantibus capiuntur, vtique si cæteræ laudabilium piscium notæ non

abfuerint. Iisdem quoque notis consentientibus quanto spinis adnatis ac squamis horridiores fuerint, tanto præstantiores etiam esse par est. Spinarum enim & squamarum multitudo substantiæ puritatem arguit. Præterea optimi sunt ex pelagicis, qui viuunt in mari puro ac profundiore, ventorumque procellis magis agitato, & quod fluuios multos & magnos excipit. Quare in mari Pontico & Baltico nutriti iis præstant, qui in mortuo siue Meridionali capiuntur.

Eorum autem qui in fluuiis gignuntur, salubriores sunt qui in iis gignuntur, in quibus aqua rapide defluit, ac copiosa est. Ex quibus iam dictis liquido constat, qui piscium probi maliue censeri debeant.

Cetacei enim ac bestiales cuiusmodi porcus & canis marinus, delphinus, & mothua potissimum habentur, cum laudabilium piscium notis, nimirum albedine, subtilitate, ac friabilitate careant, in cibo sunt prorsus iniucundi, & ad coquendum difficiles: exiguumque boni quidem alimenti: excrementi autem plurimum reddunt, & præsertim recentes. Quare mirum non est, si prauum succum in eorum corporibus qui quotidie illis vescuntur, congerant. Attamen eos si quando meliorum non suppetente copia, edere cogamur, magnopere cauendum, ne illico à captu ingerantur, sed seruandi sunt per dies aliquot, dum caro eorum mollescat, adeoque citra substantiæ corruptionem tenerescat. Id quod fieri solet, vbi leuiter sale conspersi fuerint: quomodo sapidiores etiam ac multo quam ante præstantiores euadere, libro tertio de aliment. facult. capite vigesimo quarto & quadragesimo Galenus auctor est. Quicquid enim mucosum aut virosum gustu referunt, id totum deponunt.

Ex piſcibus marinis Raia & Gornus in laudabilium claſſe cenſentur, carnem enim habent conſiſtentia puriſsimam Deinde vero Paſſer & Solea, quorum tamé caro lentior eſt, minuſque tum alba, tum friabilis, & craſsior, ſapore etiam atque odore minus commendabilis Merlango tamen, ſiue merlano, ἀφ ύlω Græci vocant, ſecundus forte à raia deberetur locus: minore enim participat craſſitie ac lentore, quam paſſer & ſolea, & ſubſtantia vtcunque friabilis eſt: ſed ſi odorem, ſaporem, colorem, ſubſtantiæ puritatem & mollitiem ſpectes, bonitate nonnihil è gorno ac raia deficere videbitur, idem de harengo iudicium eſt. Morhua iuuenis bonitate prædictis ſatis propinquat, ſed ſi diligentius ad præſcriptas laudabilium piſcium notas exigatur, craſsior multo atque lentior inuenietur. Salmones autem, rhombi (vulgo Gallorum turboti) ſcombri, vulgo maquerelli ſiue macrelli, longè à reliquis bonitate deficiunt: ſunt enim multo craſsiores, magiſque lenti, & concoctu difficiliores, neque competunt niſi vehementiore exercitio fatigatis, robuſtis ac iuuenibus idque magis etiam ſi quid ſalſedinis ipſis commiſceatur, quo lentor, craſsities, & frigiditas eorum remittantur ac corrigantur.

Ex piſcibus autem aquæ dulcis, Lucius & Perca mediocres laudatiſsimi ſunt, præſertim ſi præter dictas bonitatis notas pinguedinis non omnino expertes fuerint. Secundum poſt illum locum obtinet Vendoſia: carnem tamen habet non perinde albam, ſubtilem & friabilem. ſæpiuſque in ſtagnis quam fluuiis reperitur.

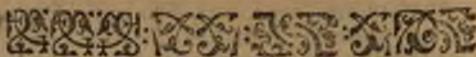
Illud porro ſummatim noſſe etiam expedit, quod piſces fluuiatiles, modo cætera conſentiant, tum ad bonos humores gignendos, tum etiam ad guſtus ipſius voluptatem cæteris multo ſint præſtantiores, ſi in aqua profunda, petroſa

aut aspera ad Boream spectante, ac rapide fluente degant: præsertim si vrbis alicuius amplissimæ latrinarum, balneorum, culinarumque loturæ & purgamenta in illam non defluant, neque vestes & alia eiusdem generis in ea abluantur. Multo vero magis, si præterea & herbarum ac bonarum radicum copia abundet Cancri vero tam marini quam fluuiatiles, sicuti l 3 de aliment facult. cap. 33 à Galeno traditur, dura in totum carne constant, ideoque & ad coquendum sunt difficiles, & firmi alimenti, ægre tamen in ventriculo corrumpuntur.

In piscibus quoque id communiter memoria tenere oportet, quod recentes valde nutriant & humectent, mammas lacte repleant, semen prolificum suppeditent, adeoque venerem excitent, & biliosis corporibus sint accommodatissimi. Cæterum abstinendum ab ipsorum esu post quamlibet actionem fortem ac vehementem: qui namque id temporis ingeruntur, eos & male concoqui, & dum in iecur ac venas distribuuntur, succum generare crudum, qui non facile in probum sanguinem mutetur, à ratione alienum non est. Præterea vero cum hæc ipsorum etiam natura sit, vt tardius pertranseant, cura non minima adhibenda est, ne in ventriculum incidant debilem aut prauis succis vitiatum, quippe qui tum non belle concoquantur, & facilius fere vna cum aliis in ventriculo existentibus corrumpantur. Neque item vna cum carnibus, aut lacticiniis, neque summo post alios cibos loco, si quid Auicennæ credimus, edendi sunt.

Postremo vero hoc etiam sciendum, quod crassioris succi pisces infra mediocritatem saliti recentibus sint præferendi. Verum recens saliti Galeno lib. 3. de aliment. facultat c 24. teste, iam diu salitis sunt meliores: pisces etiam laudabiles exi-

guo sale conspersi atque moderate sumpti appetentiam, si quis eis delectetur, reuocant, & roborant.

ANIMADVERSIO.

EX vniuerso piscium grege quos Plinius libro trigesimo secundo ad centum sexaginta sex computauit demptis Ouidianis ab alio auctore non nominatis; quosque ad duo millia in aduentitia cœna Lucius Vitellius fratri Imperatori apposuisse dicitur à Suetonio, quorumque innumera esse genera profitetur Diuus Ambrosius capite tertio libro quinto hexam. hos paucos velut vulgares & frequenter in esum venientes enumerarunt Salernitani, idque indiscriminatim non separatis marinis à fluuiatilibus, nec à palustribus lacustres.

Lucius. Primus autem non dignitate aut præstantia, sed cognitione & frequentia occurrit, *Lucius* quem ignoranter cum lupo confundunt Simon Ienuensis & Franciscus Philelphus libro trigesimo epistola vigesima septima, proindeque inepte ἀπὸ τοῦ λύκου id est *à lupo*, deducunt, cum potius *à lucendo* dictus sit *Lucius*, quod noctu luceat, vel à *luto* Lutius quod dorsum illi ex subflauo nigrescat, à quo lineæ plurimæ latæ, flauæ & conspicuæ deducuntur. Sed fortasse satius erit *Luteum* appellare à *luto* hoc est cœno quo gaudet, ex quo forsan locus Ausonii in Mosella explicari potest, sic vero se habet.

Ausonius explicatus.

Hic etiam latio risus prænomine, cultor
Stagnorum querulis vis infestissima ranis.

Lucius obscuras vlua cænoque lacunas
Obsidet

Significat Ansonius Lucium sic dictum à Latinis per risum, quasi à luce sic denominatus sit, quemadmodum prænomen hoc Lucius datum est iis qui ipsa luce nati sunt, cum reuera lutius appellari debeat à luto, vt pote qui

——————*obscuras vlua cænoque lacunas*
Obsideat.

Is piscis Græcis olim ignotus, & à nemine descriptus magnæ est apud Gallos gloriæ maxime. cum insigni est magnitudine, quæ tanta aliquando est, vt viginti ac vigintiquinque sit librarum. Hinc solet vulgari sermone circunferri eligendum esse Lucium sine Tono, & Cyprinum sine aqua, hoc est non probari Lucios & iuniores & exiguos qui dicuntur Brochetons, nec infantes ac exiles cyprinos qui appellantur Carpeaux. Sapiunt quidem palato Lucii nostri, sed ingratos esse narrant Italicos. Solitus erat dicere Pogius homo exquisiti gustus Lucio etiam ex Cimino lacu eique præpingui nullam vnquam inesse gratiam nisi cum solus in maxima conuiuarum inedia apponeretur, quemadmodum refert Paulus Iouius cap.4 de piscibus. Ansonii certe tempore popinarum fuit eius non cœnarum nobilium.

——————*Hic nullos mensarum lectus ad vsus*
Feruet fumosis olido nidore popinis.

Quapropter in Italia non venit in mensam nisi marinorum piscium inopia, idque etiam ad honestandam potius patinam, quam ad conuiuas eo edulio conciliandos. Nec vero eis credendum est Medicis qui saluberrimum omnium piscium contendũt: est enim duræ carnis coctuq; difficilis, non teneræ ac friabilis Eius tamen esu si, quis delectetur, fluuiatilem potius minus pinguem & grandem, quam lacustrem caro Lucii.

vegrandem & obesum eligat lacustres enim cœno & rauis delectantur, minusque corpus exercent. Mirum quod de Lucio viri probatæ fidei tradunt. *Anglia*, inquit Goclenius libro de vita proroganda *præcipua nobilitatis ostentat, ventribusque eorum cultro apertis seuum pinguque vendentes ementibus ostendunt, & si non emantur (mirum dictu) in aquas eos rursum conijciunt, nec intereunt, sed vulnus celerrime coalescit, quod quidam tincarum contractui adscribunt: tinca enim glutinosa admodum est: alii rectius eam vim iis inesse à natura affirmant, inuentum enim est interraneis Lucii coagulari lac, et glaciari æquè ac coagulo.* Tantum ille. Vide Cardanum, Gesnerum, Aldrouandum, Iouium.

Alter piscis est *Perca*, sic dicta à Græco πέρκη vel περκὶς ob colorem quem vocant περκὸν & πέρκον, is autem color aut niger est, aut nigris distinctus maculis, quo sensu Hesychius περκώματα exponit τὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου ποικίλματα, id est, *faciei maculas*. Huc quoque verbum περκάζειν quod est nigrescere defluxit, quo vsus est Callimachus, Philo, & Siracides quemadmodum obseruat Ritteushusius ad librum primum halieut. Oppiani. Est vero Perca duplex marina & fluuiatilis. *Illa* inter saxatiles enumerata à Diosc. Aristot. Galeno; dicitur esse à Diphilo Siphnio apud Athen. lib. 8. ἁπαλώτατος, ἄβρωμος, καὶ εὔφθαρτος, id est, *tenera minime virosa, coctu facilis*, sic enim vt supra τὸ εὔφθαρτον expono, nec enim credibile est voluisse Diphilum piscem hunc saxatilem qui ab omnibus Medicis boni succi & facilis coctionis perhibetur, esse facilis corruptu Reclamat enim Galenus l. 3. de aliment. facult. cap. 28. *Scarum*, inquit, *Merulam Turdum, Iuliam, fucam, Percam à locis in quibus versari comperiuntur pisces saxatiles appellant. Inter hos autem scarus excellere suauitate creditur, secundum*

Perca.

hunc Merulæ ac Turdi: Tertio loco Iuliæ fucæ ac Percæ. Porro alimentum quod ex iis sumitur non modo ad coquendum est facile sed hominum etiam corporibus est saluberrimum, vt quod sanguinem medium consistentia generet. Percam Matron parodus atticam cœnam describens apud Athen. lib. 4. δειπν. vocauit ἀνθεσίχροα *florida cute piscem* Aristoteles γραμμοποίκιλον *variegatum*, πλαγίαις τε ταῖς ῥάβδοις κεχρημένον *transuersisque lineis ac obliquis* notatum Mirum autem est insuauem esse percam nec saporis gratia valere, cum sit salubris, sapida tamen redditur si farina conspersa in sartagine frigatur vel in craticula assetur.

Fluuiatiis Perca longè deterior est marina, sed multo suauior. Idcirco cecinit Ansonius in Mosella.

Nec te delitias mensarum Perca silebo
Amnigeros inter pisces dignande marinis
Solus puniceis facilis contendere Mullis:
Nam neque gustus iners, solidoque in corpore partes
Sequentis coëunt, sed dissociantur aristis.

Non est tamen ea insalubris, *nam etsi friabilem carnem non habeat* (inquit Saluianus) *cum tenera tamen sit, neque difficilis est concoctu neque mali succi.* vbi ergo saxatilium penuria est citra noxam à valetudinariis edi poterit, si præsertim è fluuiis aut lacubus maioribus ac purioribus petatur. Nonnulli referunt ex D. Ambrosio in hexam percam imminente periculo aperire guttur quod amplum habet, & suos fœtus abscondere, sed nec ego apud D. Ambros. inter legendum deprehendi, nec ipse Aldrouandus proprietatis illius meminit.

Tertius piscis est *Saxaulis* qui è genere est τῶν σαυτάλων seu vt loquitur Marcellus Sidetes fragmento de piscibus τῶν πλακτάδίων, hoc est *planorum* Saxaulis.

piſcium delicatiorum eiuſcemodi enim piſces vocat Matron parodus τὰ σάνδαλα ἀθανατάων *Deorum immortalium ſandala*, alluſione facta ad calceamenti genus quod vocatur σανδάλιον diſtinctum ἀπὸ τοῦ ὑποδήματος quemadmodum apud latinos ſolea à calceo de qua re vide quæ annotauit doctiſſimus Salmaſius ad Tertulliani librum de pallio. Idcirco latini vim græci nominis exprimentes *ſandalem* dixerunt *Soleam* à figura nimirum ſoleæ quæ ſolis pedis ſubijcitur. Græci à linguæ ſimilitudine quam piſcis ille exprimit γλῶτταν dixerunt & additione particulæ βοὶ ἐπίτασιν denotantis βούγλωτταν nonnulli ex varrone lingulacam reddunt. Magna eſt Solea marina apud omnes gloriæ tantæque ſuauitatis vt Perdix marina vulgo nuncupetur. Aliquot quidem Solearum differentias exponit Rondelitius; ſed vnam curamus marinam eamque ſaxatilem quam paſſere molliorem ciboque ſuauiorem agnouit Galenus lib. 3. de aliment. facult. cap 29. Athenæus lib 8. vocat εὔτροφον καὶ ἡδεῖαν. Carne eſſe dura poſt Xenocratē affirmat Rondelitius ac etiā nonnihil glutinoſa *quæ ob id*, inquit, *difficile corrumpitur, diutius ſeruatur neque longa vectatione putreſcit imo melior efficitur & ſalubrior*. Id veriſſimum eſſe iudicabunt ij qui diligentius omnia expendunt, quibuſque ſapit palatum. Hinc fit vt Lutetiæ ſapidiores melioreſque ſint quam in ipſo littore. Nam caro omnis calore externo primum teneréſcit, eiuſque ſapor ille dilutus, & vt ita dicam ferè inſipidus acrimoniam quamdam ingratam acquirit, poſtremo putreſcit, moleſtaque acrimonia linguam palatumque torquet. Licet autem dura ſit caro tamen delicatiſſima eſt, alba, firma, boni ſaporis & facilis concoctionis. Alexander Petronius lib. 3. de victu Pop. Rom. probari eam hyeme narrat & frixam laudat aurancii mali ſucco pipereque conſper-

ſum, additque leuiter nutrire, facile coqui, in ſecundis venarum & iocinoris digeſtionibus nulla fermè noxiarum ſuperfluitatum excrementa relinquere, quod tranſcripſit ad verbum ex cap. 26. Iouii. Qui quidem ex ingenioſo circa popinales delitias nobili comparat Rhombum cum Phaſiano, ſoleam cum externa aue, lampetram cum coturnice, lupum cum altili capo, Sturionem cum Pauone. Bugloſſũ impoſitũ ſpleni, & faſcia alligatum naturali quodã modo ſeum imminuere, ſi poſt tres dies ad fumum ſuſpendatur credidit Kiramides inepta prorſus ac ſuperſtitioſa obſeruatione.

Quartus piſcis ſi vulgarem lectionem retineamus *Morua* noſtra erit, ſi vero vel *Ablica*, vel *Albula* legatur longè diuerſus ab ea erit: Vt vt ſit non eſt nec Albica nec Albula inter piſces ſalubres bonique ſucci enumeranda. *Albica* quidem Aſellorum ſpecies eſt quæ à Gallis *Merlucius* & *Molua* appellatur. Aſellus quidem apud veteres ὄνισκος græcis dictus poſt Acipenſerem nobiliſſimus fuit piſcium optimi. Ille alimenti nec iniucundi ſaporis ex Gal. lib. 3. de aliment. facult. non vbique tamen ſibi Galenus conſentit modo enim non minus laudandum ipſum quam ſaxatiles prædicat, modo vero nõ æquè ac ſaxatilium caro, friabilem. frequenti autem eſt apud nos in vſu *Merlucius* tum toto quadrageſimali tempore, tum reliquis anni diebus aſarcis Saliti autem conſueuit & ad nos aduehi partim ex Molucis vt vocant inſulis, partim ex mari Scotico vbi copioſus eſt ſed quam ex Molucis minor. Recens autem ſuauiſſimus eſt & pinguiſſimus quod expertus ſum in illo mari. frequentem enim eũ illic vidimus & hamo captum eſitauimus: intra namque horam vnam aut alterã dũ placidũ ſtaret mare penè octoginta piſcati ſumus eos exciſa è dorſo ſcombri carnis portione allicientes. Recens vero captum piſcem nautæ

Albica.

vero captum piscem nautæ saliunt ne obesitate nimia citò corrumpatur: assentiorque Rondeletio statuenti meliorem esse eius carnem recentem quam salitam licet aliter viris quibusdam doctis videatur Salsura enim reddi glutinosam carnem putat tenuis humoris consumptione. Quemadmodum in farina multa aqua dilua euenire videmus, quæ si aliquandiu coquatur tenuioribus partibus ab igne absumptis tam spissa glutinosaque redditur, vt ea ad multa ferruminanda vtamur. Quercetanus in diætetico polyhistorico qualitatem istius piscis non noxiam esse statuit, sed quãtitatem: idcirco sobriè aut perquam raro illis vtendum suadet. *Crassi enim* inquit, *sunt succi, viscidi, duri, ac difficilis concoctionis, valentioribus ventriculis & biliosis potius quam debilibus & pituitosis exhibendi*

Albula. *Albula* vero lacustis piscis aut fluuiatilis nomen est quo conuenit cum *Alburno* Ausonii quem cum *Tinca* coniungit, quemadmodum Salernitani *Tincam.*

Quis non & virides vulgi solatia Tincas
Norit, & alburnos prædam puerilibus hamis?

Multi quidem pisces ab albo colore denominati sunt, sed quod à Gesnero fusissimè exponantur, à me perstringuntur minimè Sat sit monere *albulam* à galles *ablettam* vocari, solasque pauperum mensas ingredi, cum vix vlla condiendi ratione sapiat. eius historiam repete ex Saluiano.

Tinca. Quintus piscis est *Tinca* quæ seu marina sit seu lacustris ac fluuiatilis in cibo nullomodo commendatur *Marina* quidem *Phycidis* nomen obtinet apud Rondeletium, vel *Callaria* apud Saluianum, ineptè tamen Aldrouandi iudicio. Vt vt sit non est esu suauis, ideoque vbique ferè plebeius & parui pretii piscis: carnem habet satis mollem sed non friabilem, concoctu facilem sed excrementitiam:

frixus aut assus minus quam elixus palatô ingratus est sicuti refert Saluianus historia octogesima septima. *Fluuiatilis* vero & lacustris *Tinca* apud Græcos appellationem nō inuenit, nomen id sortita videtur latinis à maculoso tergore quasi *tinctam* dixerimus. vni veterum Ausonio in Mosella commemorata & appellata *vulgi solatium*, tantæ dicitur esse prauitatis vt eius esus febres inducat. Quapropter magnus fuit eorum stupor qui *Tincam* definierunt Medicum omnium piscium, nisi hoc traducere velimus ad lucios quorum vt diximus vulnera affrictu tincarum cicatrice obducuntur, vitæ præterea est adeo duræ vt per longitudinem corporis dissecta, exenterata, in sartaginem coniecta. & in oleum feruens demersa, adhuc palpitet, è sartagine exiliat, quod signum est viscosissimæ eius carnis, durissimæ, & coctu contumacissimæ. Lucios sanat Tinca.

Sextus piscis barbarè vocatur *Gornus* inepteque à Commentatore describitur tanquam minimus piscis cum interdum tres libras exuperet. Gorni autem appellatio à vulgari desumptu est quæ Gallis *Grenaut*, Germanis *Gornart* vel *Gaernaert*. Hunc piscem Græci κόκκυγα vocant latini *Cuculum* quem nemo melius Bellonio aut distinxit aut descripsit. Duo enim genera Cuculi agnoscit, minorem. qui à Gallis *Rouget*, & maiorē qui appellatur *Grenaut*; ex quo eos errare constat qui maiorem cuculum *lyram* esse contendunt. Præter magnitudinem duo illi Cuculi distinguūtur per pinnas quæ minimo cuculo rubræ sunt vnde a Numenio apud Athen. lib 7. ἐρυθρὸς nuncupatur, maiori vero cæruleæ; Nigriori prætetea cute contegitur maior quam minor, vocalis est (quod mireris) piscis à grunnitu quem dum capitur edit *Grenott* nomen assumens quamuis malit Gesnerus à crasso naso id nominis deriuare. Docet quidem

Gornus.

Pisces vocales.

Aristoteles ἀφώνους esse pisces, nonnullos tamen recenset lib. 4. de hist. animal. cap. 9 vocales inter quos Cuculum reponit. Piscis ille vterque suauissimè editur apud Gallos carne enim est firma, solida, sicca, dura quidem sed friabili, alba, sapida, odorata.

Plagitia. Septimus piscis dicitur à Salernitanis *plagitia* seu potens quemadmodum lego playitia, hoc enim vocabulum magis exprimit nostram *plyam* de qua hic est sermo. Dicitur piscis ille Græcis ψῆττα generali nomine, ad planos pisces quos Columella lib 8. cap. 17. nunc *iacentes* nunc *prostratos* vocat eos *erectis* opponens. latinis vocatur *Passer* soleæ candore concolor.

Fulgentes soleæ candore, & concolor illi
Passer

Ait Ouidius in halieut. quod nomen illi tributum fuit à passere aue cui ferè assimilis est solo capite excepto. Ausonius epistola 1. ad Theonem à figura plana nuncupauit *Platessam*

——— *Lethalis Trigon, mollesque Platessa*

Duas apud nos continet differentias *Passer*, eam quæ in maiorem molem excrescit *Piya* dicta, & eam quæ minor est, *Carletum* vocant quod ad quadrangulum proximè accedat. Est & *passer* fluuiatilis qui vulgo *flezus* nuncupatur, qui paulo longiore est quam passer corpore ac dum adoleuit crassiore Commendatus olim fuit passer primi generis, atque à Philotimo apud Galenum inter molles pisces & qui facile concoquuntur reuocatus: Xenocrates tamen, & Diocles apud Athenæū inter pisces duræ & siccæ carnis eum recensent: Galenus lib. 3. de alim. cap. 29. μαλακοσάρκοις annumerat, inferioremque solea constituit. Trallianus superfluitate eum carere voluit, Simeon Sethi meminit τοῦ ψισοῦ quem non diffiteor esse passerem: eum vero commendat iis qui de morbo se re-

Psisius piscis.

ficiunt & confirmantu: meliorem autem succum habere quam cæteros pisces & concoqui, licet ipse affirmet, facilè non credo. Psellus quoque libro 1. de victus ratione ad Constantinum Imperat. duobus in locis psisi meminit, semperque buglosso coniungit, tribuitque illi succum medium inter bonum & malum, quique attenuandi vim habeat. De *limanda* nostra quæ asper est siue squamosus passer non est quod aliquid hîc dicam cum à Salernitanis non commemoretur. Vide Rondeletiū lib. 10 cap 9 & Aldrouandum lib 2 de piscib c. 46. Limādæ

Octaua occurrit ordine *Carpa* quod nomen non tantùm vulgare sed latinum Cassiodoro libro. 12. epist. 4 vsurpatum: *In principali*, inquit, *conuiuio hoc profectò decet exquiri, quod visum debeat admirari. Destinet Carpam Danubius, à Rheno veniat Anchorago exormis* A latinis tamen veteribus *Cyprinus* à græca appellatione κυπρῖνος vel κυπριανὸς dictus fuit, non satis cognita origine. Nemo autem piscem cum lacustrem ac fluuiatilem non nouit auratis magnisque squamis conspicuum, vnde à Dorione λεπιδωτὸς nuncupatus est. Eum Ægyptios coluisse refert Herodotus & inter sacros retulisse, ab eius proinde esu abstinebant, vt, & ab aliis piscibus propter celeste piscium signum ex Luciano dialogo de Astrologia. frequentissimo vero hodie est in vsu apud omnes nationes quibus grandiores atque pinguiores magis commendantur Paul Iouius cap. 38 troctas centum librarum pondere in Lario lacu inueniri narrat, carpas quas Burbatos vocat ducentarum easque retibus non capi sed sagittis arcubalista emissis transfigi. Succi quidem bonitate cedit Cyprinus saxatalibus piscibus, insuauis tamen non est nec insalubris, licet enim flumine sordido ac cœnoso lacu nutriatur, habetur tamen innoxius, quia carnes humidiores obtinet aqueo potius humore quam

Carpæ

Carpa sacer piscis.

tenaci dilutas laudatur autem maximè qui in rapidis & puris aquis nascitur & viuit Eius adipem *Kiramides* ad venerem excitandam vsurpat quod Iouius linguæ tribuit

Galbio. Nonus piscis est *Galbio* seu vt nonnulli legunt *Gobio* vterque enim hîc intelligi potest cum pisces sint marini & maritimis populis quales sunt Salernitani vsu frequentes. Et Galbio quidem *Raya*

Raia. est licet eius appellationisrationem ignorem. Vulgaris ea notitiæ & vsus quadragesimali præsertim tempore, tantæque fœcunditatis vt ea nunquam fora nostra careant, etiam in aliorum piscium marinorum inopia: cuius fœcunditatis causam aperuit Rondelet. lib. 12. cap 4. vilis autem omnino est cibus nec maiori in gloria fuisse apud priscos animaduerto cum Dorion cuidam Raïam optimum piscem esse afferenti, non secus quam si quis elixum comederet pallium responderit. Et certe Galenus lib. 3. de alim. cap. 36 *raiam* & *lausaiam* duriores esse & concoctu difficiles adstruxit copiosius tamen nutrire quam torpedinem & pastinacam. Laudatur tamen βάτος ab Eupoli, Epicharmo, & Sannyrione Comicis apud Athen. 7. deipnos. capite nono & à Timocle capite duodecimo. Attamen sic definit Athenæus libro octauo capite decimo quarto *Raiæ* facultates vt βατὶς quæ pro raia asperæ cutis sumitur εὔστομος sit & *suauis* λειόβατος vero qui pro raia læuem minimèque asperam cutem habenti δυσκοιλιώτερος καὶ βρωμώδης *aluum difficilius permeet, & virus oleat* βατὶς vero *asteria stellata raia* ἁπαλωτέρα καὶ εὔχυλος *tenerior & boni succi existat*. In summum Mnesiteus apud eundem Athenæum hæc de Raia habet. *Quæ piscium*, inquit, *genera* δαρτὰ *vocant sic in vniuersum appellantur quibus cutis innascitur aspera & sine squamis qualis est Raia & squatina. Si omnes carne molli sunt & laxa, alimentum corpori humidum prabent, & ex omnibus piscibus*

piscibus qui elixantur aluum maxime ducunt, cum assantur deteriores. Obseruauimus vectura meliores fieri raias, quo fit vt non omnino iniucundæ sint apud Parisienses quamuis tetet earum odor in vulgare abierit prouerbium.

Gobio vero *Gobius*, & *Gouius* duplex est marinus & fluuiatilis, Ille inter squamosos & saxatiles recensetur quamuis alius quoque littoralis sit, alius in stagnis marinis degat. Saxatilis aliquo in honore fuit apud Priscos vt patet ex Anaxandride, Antiphane, & Machone apud Athenæ. necnon ex Martiali in Xeniis. Gobius.

In venetis sint lauta licet conuiuia terris
Principium cœnæ Gobius esse solet.

Vilissimum tamen fuisse præ *Mullo* indicat Iuuenal. saty. 11.

Nec mullum cupias cum sit tibi Gobio tantùm
In loculis.

Mirum autem quod de Gobio tradunt Aelianus & Oppianus ille lib. 2. cap. 50. de animalib hic lib. 2. Halieut. illum pungendo venenum, licet non lethale immittere, cum Ouidius adstruxerit eum innocuum. Aelianus & Oppianus excusantur.

Lubricus & spina nocuus non Gouius vlla.

Excusari possunt Ælianus & Oppianus si eos venenum vsurpasse per dolore dixerimus, quem certum est induci à quacunque punctura. Carnem Gobionum Galenus duriorem carne asellorum molliorem vero mullorum carne prodidit, mediocremque succum inter crassum & tenuem generare, præstantissimam præterea esse tum ad voluptatem tum ad concoctionem digestionemque & ad probum succum gignendum, quod intelligit de eorum carne qui in arenosis littoribus aut inter saxa viuunt, cæteri enim nec æquè iucundi sunt saporis neque etiam succum tam bonum præstant. cætera repete ex Aldrouando.

Cæterum fluuiatilem Gobionem agnouit Ausonius in Mosella & descripsit his versibus.

Tu quoque flumineas inter memorande cohortes
Gobio, non major geminis sine pollice palmis
Præpinguis teres, ouipara congestior aluo
Propexique iubas imitatus Gobio Barbi.

Bonitate conferendus non est cum saxatili, carnem enim mollem habet insipidam virusque nonnunquam resipientem & cœnum teste Rondeletio: quamuis Gesnerus si elixetur, solidam fieri, in ciboque minimè contemnendam astruat. Alter est Gobio fluuiatilis à crasso capite *Capitatus* dictus

capitatus Gallis *Chabot*, non modo coctu facillimus vt vult Mathiolus sed etiam ori suauissimus atque gratissimus præsertim cum ouis turget. sed cum de marino Gobione solum intelligendi sint Salernitani, de fluuiatili plura non addo.

Trutta. Vltimus piscis superest *Trutta*, seu *Tructa* veteribus græcis & latinis innominata; qui enim ab Aeliano lib. 12. cap. 53. τρώκτης dicitur *Amia* est Pelagius piscis. Non crediderim tamen tam delicatum & salubrem piscem veteribus ignotum fuisse, fortasse ille est quem apud Athen. lib. 8 Mnesitheus πυρῦντα vocat aut quem Ausonius in Mosella *Salarem*. Truttam nominant D. Ambrosius lib. 5. hexamer. cap 3. Isidorus Hispal. in Ethymol. Plinius Valerianus lib. 5. de re med. cap. 43. & Gregorius Turonensis de Lemano lacu agens. Est Truttarum multiplex differentia, à loco enim aliæ fluuiatiles aliæ lacustres vt quæ *Salmonata* cognominatur: à calore aliæ albæ, & minores, aliæ flauæ & maiores, aliæ subnigræ quæ seniores: à magnitudine aliæ *Salmonatæ* quod Salmonibus magnitudine ferè æquales sint aliæ simpliciter Truttæ. Fluuiatiles salubriores existunt, lacustres autem suauiores, consule Saluianum, & Aldrouandum.

DE ANGVILLA.

CAPVT LXX.

VOcibus anguillæ prauæ ſunt ſi comedantur
Qui Phyſicen non ignorant hac teſtificantur.
Caſeus, Anguilla, nimis obſunt ſi comedantur.
Ni tu ſæpe bibas, & rebibendo bibas.

ANguillam vocibus nocere hoc in loco traditur, idque rationibus tum medicis, tum philoſophicis cõprobatur. Limoſus enim piſcis eſt, craſſique & lẽti ſucci, obſtructiones facit, longiuſque à memoratis paulo ante probi piſcis indiciis recedit: quod Galenus etiã in libro de cibis boni & mali ſucci. c. 1ʃ. in hunc modũ ſcribens atteſtatur. Anguillæ nunquã boni ſucci ſunt, tametſi puro in humore verſentur, nedum in eo qui vrbium ſordes & purgamenta in ſe recipit. Idem fere & in lib. de attenuante diæta c 6. confirmare videtur: Anguillæ, inquiẽs, & mollium pars maxima, tametſi carnem habent mollem, quod tamen ſucco lento & pituitoſo abundant, iis qui ſalubri victus ratione vti volũt, plurimũ eſt noxia. Pari modo de muſtellis quoque, quæ vulgato iam nomine lampetræ dicuntur, ſentiendum eſt. Nam & ipſæ nihilo ſecius quam anguillæ plurimum craſſi ſucci gignunt: tametſi paruulæ lampetræ non perinde malæ Anguilla

& periculosæ sint. Minore enim, vt sensus ipse iudex est, crassitie & lentore participant. Quo fit vt pisces, licet non ingratum ori saporem offerant (quod salua tamen eorum reuerentia dictum velim, qui in eorum vsu diu perseuerant) admodum sint periculosi. Siquidem generatio eorum in aquis serpentum generationi in terris respondet, non sine veneni suspicione. Vnde etiam M. Varroni lib. 4. de lingua latina nomen habent, quod anguibus adsimilentur. Atque hac certe ratione capita & cauda, ac similiter interior spina, vt quæ venenum in se contineant, nullo modo edenda sunt. Conueniens autem erit ob succi crassitiem ac lentorem vt in optimo vino immersæ necentur, atque cum iusculo deinde optimarum specierum, sicuti ab Apitianæ scholæ sectatoribus solent præparentur: ac primo quidem duabus ebullitionib. in vino & aqua præbulliant illisque reiectis tandem ad perfectionem coquantur. Vel gelu inde in patina fiat, vel pastillatura, vel assatura, idque cum salsamento competenti: in hyeme quidem cum salsamento viridi, fortibus speciebus, & vino: in æstate verò cum debilibus speciebus, omphacio & aceto. Commodius tamen ab eiusmodi piscium esu abstinetur. Stomacho enim & renibus sunt inimici, sed præcipuum sentiunt nocumentum ex eorum obsoniis qui arenulas mingere consueuerunt, quoniam illæ anguillari glutino in calculos cogi & adstringi videantur. Podagra quoque laborantibus manifeste officiunt, nec vllis morbis medentur, sic vt inique natura fecisse videatur, quæ tam suauem refutãdis expuendisque piscibus indiderit saporé. Medici omni ex loco omnique tempore, & præsertim circa solstitium anguillas detestantur.

Anguillæ coctio.

Anguillæ esus calculosis noxius.

Sequitur deinde, caseum, atque, anguillas plurimum nocere, si comedantur: quod sane de iis quæ magna mole ingeruntur, intelligendum est. Causæ

quidem de caseo cap. 4. de anguillis vero in præsenti capite habentur,

Postremo loco hoc etiam adfertur, nempe grauitatem eorum vberiore ac frequentiore vini potu corrigi atque emendari: quod minime tamen de vino subtili ac penetrante, neque item de eo quod in potus delatiui vicem substituitur intelligendum est. Tale namque cum cibis mali succi bibendum non est, quemadmodum 3.1.doct.2.c.8. Auicenna sic ferme scribens diligenter admodum monuit. Neque vero cum cibis praui succi, nec antequam illi conficiantur, neque ab eorundem concoctione vinum protinus bibendum est: quippe quod malichymi cibos in omnia statim corporis exteriora membra, quo fortasse citra vini adminiculum minime penetrassent, non sine sanitatis dispendio secum trahat. Intelligendum igitur de vino forti, non admodum penetrante, quod sæpius atque modice commodæ ciborum permistionis gratia sumitur. Hoc enim prauitatem eorum corrigit, concoctoriam facultatem roborat, frigidosque & phlegmaticos humores concoquendo benignos reddit: quo fit vt ad casei atque anguillarum, quæ ægre admodum conficiuntur, concoctionem non parum proficiat.

Cæterum neque illud silentio hoc loco inuoluendum, nempe vinum non in anguillarum modo, sed quorumlibet etiam piscium esu exhibendum: quippe frigidioris humidiorisque temperamenti sunt omnes, adeoque difficilius od id ipsum conficiuntur, tardiusque transeunt: vino igitur sæpius ac modice sumpto facile emendantur, atque ad συμμετρίαν perducũtur. Hinc non temere hactenus hoc vsurpatum est: Ex piscibus viuos quidem aqua foueri, mortuos vero vino condiri oportere.

ANIMADVERSIO.

Anguillarum laus.

CVm *Anguilla* aspectu horrenda sit propter anguium figuram quam refert, cum prætcrea tam mali sit succi ac interdum etiam vbi anguibus commisceri dicitur, venenati: subit admirari cur nonnulli veterum eam τῶν δείπνων ἑλένην *cœnarum Helenam*, βασιλεύειν καὶ ἡγεμονεύειν ἡδονῆς *Reginam ac principem voluptatis* κρατίστην *præstantissimam*, ἰσόθεον καὶ πολὺ τῶν θεῶν τιμιωτέραν *similem imo præ Diis honorandam* παρθένον *virginem* νύμφην ἀπειρόγαμον *innuptam Nympham*, λευκόχροα *carne candidam*, μέγα φῶς ἐναργὲς *magnum & splendidum iubar*, ἅγιον θηρίον *sanctam bestiam*, μέγιστον δαίμονα *maximum numen*, θεὰν denique hoc est *Deam* superbo titulo nuncuperauerint. Equidem non ignoro apud Herodotum habitam *Anguillam* ab Ægyptiis inter eos pisces quos colebant vsque venisse apud Boeotos vt *Anguillas Copaidas* raræ magnitudinis hostiarum modo coronarent, aspersaque mola salsa cum precibus diis immolarent. Ab illo vsu deduci potuit *Anguillarum* commendatio; ab esu non debuit quamuis apud Athenęũ lib 7 Hicesius libro de alimentorum materia scibat ὡς αἱ ἐγχέλεις εὐχυλότεραι πάντων εἰσὶν ἰχθύων, καὶ ὅτι εὐστομαχίᾳ διαφέρουσι τῶν πλείστων, πλήσμιαι γάρ εἰσι καὶ πολύτροφοι, id est, *succi bonitate anguillas omnes alios pisces antecellere, esseque vētriculo gratiores plurimis aliis piscibus, multum satiare, ac corporis efficere plenitudinem, abunde nutrire*: narrentque Erasistratus & Anaxandrides Edulium huiuscemodi, quod ad gustum spectat vniuersis præualere, esseque obsonium multo lautissimum. Alia fuit Hippocratis Galeni & omnium recentiorum sententia; nam Hippocrates lib. 2. de diæta grauiorem anguillā ait pro-

præterea quod ab aqua & luto & in his nascentibus alimenta sumat. addit lib. de internis affectionibus ex anguillarum esu inflãmationem pulmonis præcipuè oriri, quod illæ pinguedinem hominis naturæ maximè infensam habeant. Galenus vero lib. 3. de aliment. *anguillas* nõquam boni esse succi scribit, tametsi puro in humore versentur, ne dum in eo qui vrbium sordes & purgamenta in se recipit: præterea affirmat *anguillas* quamuis carnem mollem habeant cum tamen succo lento ac pituitoso abundent, non esse edendas ab iis qui tenuante diæta vti volunt, plurimũ enim noxiæ sunt. Cæteri Medici à Galeno non dissentiunt, imo vero quidpiam intus *anguillas* inesse clamant quod non exemptum, vescentibus pestem affert Imo mortem crebro. Caro quidem mollis & dulcis sed glutinosa admodũ & pituitosa vitæ periculum afferens vel subitum. si copiosius edatur, dulcedo autẽ carnis vescentes allicit ad largius edendũ, quo nihil perniciosius. Credunt nonnulli noxam omnem amitti coctione & conditura; sed Platinæ fidendũ est qui vbi præparationem eximiam anguillarum dedit, subiungit acutissimè. *sic paratas hostibus apponendas quod nihil boni in se habeant.*

Cæterum Salernitani nonnullas *Anguillarũ* noxas, & earum præsidia hoc capite perstringunt. Prior noxa est vocis, quam esus anguillæ, ex acuta grauẽ; ex leni asperã, ex lympida & sonora, turbidã & crassam facit. Cum enim Galeno teste li. de arte parua c. 69. vox acuta fiat ex tracheæ arteriæ atque gutturis angustia. grauis vero ex earumdem partium amplitudine, quæcunque humectant emolliunt, madefaciunt. qualis est anguillæ caro, humida, pituitosa, & mollis, ea asperã arteriã ex angusta amplã, ex stricta laxã faciũt, proindeq; acutã vocem in grauem mutant. Similiter cum vox leuis fiat ex instrumentorum vocalium æqualitate

Anguillarum noxa penes vocem.

ac lenitate, aſpera vero ex inæqualitate & aſperitate, quæcunque exaſperare nata ſunt & organa vocalia reddere inæqualia poſſunt, eadem commutare lenem vocem in aſperam ſolent: inter ea autem Ariſtoteles lib 5. de gener. animal. recenſet humorem aſperæ arteriæ infixum, & vt loquitur Turiſanus *humoris redundantiam*: ſic Ariſtoteles probl. 11. ſect. 11. cauſam inquirens cur qui noctu vigilauerit mane aſperam edat vocem, reſpondet id fieri ob humiditatem corporis maximè circa ſuperiorem locum: humiditate vero circa aſperam arteriam redundante neceſſe eſt aſperiorem fieri vocem, aſperitas enim propter inæqualitatem. Cum ergo *anguillæ* caro eiuſcemodi ſit, vt ſuperfluam humiditatem partibus quas alluit, affundat; dubium non eſt quin conciliata inſtrumenmentis vocalibus inæqualitate, aſperæ vocis ſit cauſa. Denique cum vox lympida & ſonora ab arteriæ ac pulmonū moderata ſiccitate, turbida & craſſa ab earumdē partiū infarctu per craſſum, pituitoſum, viſcoſumue humorē: nemo neſcit opportunas eſſe anguillas ad turbidam potius ac tenebroſam vocem reddendam, quam ad lympidam atque ſonoram efficiendam.

Anguillæ venenū. Altera noxa anguillarū mors eſt, ob venenum ſcilicet quod creduntur in ſe continere: Nonnulli enim arbitrantur, capiti, caudæ, ac interiori ſpinæ oſſeæ quam Euſtatius πυρῆνα vocat, deleterii nonnihil ineſſe, nec eſſe propterea edendas partes eas ſed reſcindendas & abiiciendas Santes vero Hardoynus lib. 4. de venenis cap. 8. docet piſces natura frigidos humidos & viſcoſos præcipuè aquarum ſtagnantium, vt ſunt anguillæ & tenchæ inter venena connumerari eademque inferre cum fungis perniciofis ſymptomata. Sed certè, vt de veneno nihil dicam, pituitoſus ille ſuccus lentus ac viſcoſus quem ſubminiſtrant adeo prauus eſt

& perniciosus, vt si quis assiduo *anguillis* vtatur breui grauissimos morbos & malignos vitamque ipsam dubio procul sit subiturus. Memoriæ proditum est quendam magnæ Britanniæ Regem cum auidius Murænulas quæ anguillas referunt, auidius deglutisset, sequente nocte tam ardenti febre correptum, vt confestim hoc est die tertio interierit.

Porro his malis quæ nam nobis Salernitani remedia præscripserunt? Vini potum, eumque frequentem. Sed recte Commentatores admonent, potum nec debere esse copiosum, nec vinum subtile ac penetrans. Ergo vinum imperant forte, hoc est generosum & crassum, quale est vetus & rubeum, non tenue & odoratum; ne forsan ante perfectam coctionem chylus in venas rapiatur, & in habitum corporis vbi cachexiam excitaret. Quod obseruans Auicenna fen. 3. 1. doct. 2. cap. 8. dixit *Super cibum mali chymi dum comeditur, aut ante aut postquam digeritur non esse bibendum vinum, quod vt aiunt eius commentat. penetrare faciat humorem malum ex hoc cibo genitum vsq. ad extrema corporis ad qua forte penetrare non sufficeret, siue vini auxilio & conductu, vnde obstructiones & putrefactiones exurgunt.* Deinde ea ratione bibi debet vinum vt non affatim & multum sed pedetentim & parum velut pitissando hauriatur; quod ad madefaciendum cibum non ad deportandum sufficiat Sed de modo bibendi inter edendum, iam non est sermo: locus postea disserendi dabitur ad hunc versum.

Inter prandendum sit sæpe parumque bibendum

Neque etiam hoc loco de caseo quicquam adiungimus, ne extra oleas vagari videamur. Satius pisces esset alios à Salernitanis prætermissos examinare, sed neque id instituti nostri ratio postulat, quæ me inter eos conclusit cancellos, vt ex

plicanda quæ hic tantum traduntur, non tradenda omnia, quæ commode hic explicari possent ab initio susceperim. Quamobrem cum *Anguilla* vltimus sit piscium à Salernitanis commemoratorum in ea desino, & ad facultates partium ex animalibus desumptarum exponendas me transfero.

DE PARTIBVS ANIMALIUM, ac primo auium.

CAP. LXXI.

" Essat laus hepatis nisi Gallinæ vel
" Anatis.

ANIMADVERSIO.

INter partes animalium aliæ vere & proprie tales sunt, similares videlicet omnes, & organicæ; aliæ excrementitiæ vt est lac & ouū, de proprie dictis quæ in vsum & esum veniunt nobis iam est sermo ducto exordio ab auium partibus, quod de auibus prius quam de aliis animalibus supra disseruerimus. Licet autem hoc breui capite vnius hepatis mentio habeatur, non ita tamen nos his adstrictos volumus angustiis, vt in facultates aliarum partium excurrere non liceat, præsertim cum ea tractatio non minus lectu in-

cunda, quam ſcitu vtilis exiſtat; paucique omnino ſint ex iis qui de hygeine egerunt, qui hanc diſputationem attigerint.

Ex partibus autem auium aliæ ſunt illis propriæ, aliæ cum quadrupedibus communes. Inter proprias reuoco *criſtas* & *ſubcriſtas*, *alas*, & *orrhopigium*. Ad communes refero *caput* & qui in capite continentur *oculi & cerebrum*, *collum* & ei conterminam *linguam*, *viſcera*, *teſticulos*, *pedes*, *cutem*, *cartilaginem*, *medullam*, *pinguedinem*, *ſanguinem*. Auium partes.

Criſta & *ſubcriſta* aui quidem propria ſunt, ſed non omni, præter enim Gallinaceum genus nulli auium conceſſus ille apex regiæ dignitatis argumentum & inſigne, à quo per excellentiam *cristatæ* aues à Latinis, à Græcis φοινικολόφοι, appellati ſunt Galli. Vocatur autem Ariſtophani Gallorum *criſta* κυρβασία à ſimilitudine Tiaræ perſicæ quam erectam ferebant Reges, depreſſam ſubditi, quemadmodum Galli rectam, demiſſam Gallinæ & inclinatam ferunt, vt refert Scholiaſtes Ariſtophanis περὶ ὄρνιθας Heſychius κορυφὴν vocat, id eſt *verticem*, nonnulli λόφον quamuis λοφᾷν dicatur de auibus ἐπιτυμβιδίοις id eſt, *quæ tutulum* & velut cucullum habent ſub capite plumeum illum nō carneum ex obſeruatione Florent. Chriſtiani ad Irenen Ariſtophanis Ex Latinis Politianus *apicem* Barbari *Aſculum* & *Ruſſam* appellarunt. Eſt autem *criſta* duplex alia ſublimis capiti ſuperpoſita, alia ſuppoſita velut mento. Prior vnica interdum gemina tripliciue radice emicans apicem oſtentat rubeo colore lucentem, fimbriatum & ſerratim diſcriminatum, quem Plinius neque carneum eſſe, neque cartilagineum, neque calloſum dicit, ſed ſui generis corpus ac veluti inter illa medium ſic vt ſit——*neutrumq. & vtrumque* vt de fatione loquitur Auſonius, *qui necdum Sulmo, nec iam Salar*; quem apicem vocat Galen. l. 3. de

Criſta.

Criſta duplex.

aliment. cap. 21. λόφον. Altera non est *tam crista* quam *subcrista* è mento atque collo vna vtrinque dependens, *barbæ* instar, aut *pallearium*, vnde à Columella *palea*, ab aliis *palearia* vocata sunt, à Græcis, & nominatim Galeno loco supra adducto κάλλαια ob purpureum floridumque eius partis colorem: Aristophanes in equitibus vtriusque cristæ meminit *cristã* λόφον *subcristam* κάλλαιον vocans quod verbum eius Scholiastes modo περὶ τοὺς πώγωνας, modo περὶ γένεια τῶν ἀλεκτρυόνων traduxit. Sed nolo quemquam fugiat vocabulum

Duæ difficultates.

illud τὸ κάλλιον duplicis me difficultatis admonere, prior est quod supra dixerim cristas vni gallinaceorum generi tributas: cum tamen eædem quoque concedantur *Tetragi* ab Athenæo 9. deipnos. cap. 13. altera est quod vox καλλαιον non significandis tantum gallinaceorum palearibus, sed cristis ipsis designandis ab eodem Athenæo accommodata sit. Verba Athenæi adduco quæ vtriusque difficultatis ansam mihi præbuerunt. ἦν δὲ τὸ μὲν μέγεθος inquit, ὑπὲρ ἀλεκτρυόνα τὸν μέγιστον, τὸ δὲ εἶδος πορφυρίωνι παραπλήσιος, καὶ ἀπὸ τῶν ὤτων ἑκατέρωθεν εἶχε κρεμάμενα, ὥσπερ οἱ ἀλεκτρυόνες τὰ κάλλαια, id est, *Erat vero tetrax magnitudine quidem magnum gallum superans, forma vero Porphyrioni similis, habebat autem vtrinque ab auribus pendentes, quemadmodum gallio cristas.* Hic ergo Tetragi non minus quam Gallo κάλλαια tribuuntur. Deinde τὰ κάλλαια nemo est qui exponat *palearia* seu *subcristam* cum ea gallis ab auribus minime dependeat, sed à mento & mandibula inferiori. Quis huic nodo cuneus? primo dicen-

Primæ difficultas soluitur.

dum est. *Tetragem* auem de genere esse gallinaceorum sicut visum est, & Dalechampio & Aldroando. Secundo affirmandum, τὰ κάλλαια minime de cristis. sed de palearibus intelligenda. Quod si quæratur, quomodo illa ab auribus

dependeant, deprauatum esse codicem Athenæi respondendum, proque ἀπὸ τῶν ὤτων legendum ἀπὸ σιαγόνων. Sunt vero σιαγόνες Polluci Onomast. libr. 2 cap. 4. articul. 20. τά ὑπὸ χείλη *partes labijs subiacentes*, quas Latini vocant maxillas & mandibulas; nemo autem est qui nesciat barbas Gallorum illis in partibus sitas esse atque collocatas. Eleganter Phile de historia animalium Gallinacei arrogantiam demonstraturus scribit cum domos ingressurum cristam demittere, ne tectum deiiciat, sic ille.

Πάλιν δ' ὅγε θύραν αὐθαδῶς ὑποτρέχων.
Αὐτοκράτορ μέγιστε, τὸν λόφον κλίνει
Δοκεῖ γὰρ αὐτὴν εἰ προσεγγίσει μόνον.
Εἰς θραῦσιν ἐλθεῖν, καὶ ῥυῆναι τὸν λόφον.

Id est

At cum subit limen, superbe deiicit
Cristam, Imperator, namque si fastigium
Vel tangat hac ruiturum opinatur statim
Ruptique fumos exituros culminis.

Sed præstat de fastu & maiestate Gallinacei ingredientis locum adducere ex Francisci Garassi Societatis Iesu Theologi lib. de sacris Rhemensibus, qui ob elegantiam cum tota antiquitate certare potest, sic autem se habet.

——————*tu Regis ad instar*
Galle, cothurnatis pedibus calcaria solus
Induis, & rigidos succinctus ad ilia lumbos
Raua tuens, paleaque ferox & casside rubra
In reliquas dominaris aues, tum si qua domorum
Limina, & ingentes gradienti occurrere valuæ
Non dubitant, altæ primum palearia cristæ
Deiicis & sinuas ceruicem, atque ardua colla
Deinde subis portam paulatim, & murmure fracto;

Ingrediens, ab vtroque fugit iateramine valuæ,
Ardua coniectans oculis, & pagmina mensus
Ne si antes lapidesue domus vel limina tactu
Succuteres, lambensque leui ceruice fricares
In fumum nebulasque ruant, tum limine verso
In se lapsa domus.

cristarũ vsus.

Verum his omissis qualis sint *Cristæ* nutrimenti aperiamus. Eas Massalinus Cotta Messalæ Oratoris filius vir alioquin grauis cum palmis pedum & Anseribus torrere atque patinis condire reperit, à quo tempore in Romanorum delitias cessere. Hinc Spartanus prodit Heliogabalum sæpius ex *Apicii* æmulatione *cristas* Gallinaceis viuentibus vorasse, item camelorum *calcanea*, pauonum *linguas* & lusciniarum. Nostra ætate non minor cristarũ gloria nec ganea, cum iuscula, minutalia, & artocreata cristis gallorum atque palearibus, testiculis, atque ouis infarciantur ea persuasione vt ad venerem tardos accendant.

Plerique his velut suaui cibo delectantur, quibus tamen propter siccitatem atque duritiem, nec sapor, nec gratia inest. Galenus 3 de aliment facult. inter cibos enumerat, quos nemo neque probarit, neque damnarit. Alex. Petronius duras & coctu difficiles arguit, quod à circumfuso aëre perpetim collidantur. Inde enim contingit vt à calido aere humiditas earum dissoluatur, soliditas retineatur, à frigido vero compingatur atque firmetur.

Ala.

Ala auium pars est propria hominum brachiis quadrupedum vero anterioribus pedibus analogia respondens. Eius portio duplex maior & prior dorso inserta musculosa & carnosa, minor & extrema pene excarnis priori illi aglutinata. Alam totam Galenus lib. de cibis boni & mali succi ca. 4. scribit se habere communi quadam cum cor-

poribus se exercentibus ratione. Hæc autem cum εὔπεπτα sint atque εὔχυμα, ob superfluam crudamque humiditatem labore dissipatam, alam quoque necesse est boni esse succi & facilis coctionis. Prior tamen pars, quia musculosior idcirco copiosius nutrit, posterior vero tenuiùs, mollior quoque illa existit hæc durior ac fibrosior, proinde in auiculis minus probatur, atque etiam in gracilibus extenuatisque auibus.

Ὀρρ'οπύγιον seu vropygium *cauda* est auium extrema ossi sacro annexa, ossea partim, partium carnea & adiposa in quam pennæ auium volatum velut nauigia gubernaculum dirigentes inseruntur. Pars hæc breuis est auibus quæ longa crura habent quæque palmipedes sunt, maior vero iis quibus breuiores pedes quæq. contractis ad ventrem pedibus volant. si carnosa sit & præpinguis cibum præbet minime contemnendum, delicatis expetitum, militum lixis exprobari solitum quos *vropygiorum* voratores vulgus vocat. Solet tamen interdum ob adipis copiam nauseas mouere, quod vt prohibeant delicatuli modico sale aspersum deuorant. Tanti interdum à gulosis & vinosis hominibus fit, vt in auctionem ac veluti sub hastam deducant, nec solet addici nisi ei qui auctionem ex licitatione vicerit, pluresque vini cyathos exsiccarit. Vropygium.

Inter partes auium quadrupedibus communes primum est caput quod cum diuersis constet partibus diuersis quoque facultatibus gaudet, quæ vno non possunt verbo explicari. Hali quidem Abbas 5. theoricæ c. 21. in vniuersum dixit capitis carnem crassæ esse substantiæ plurimi nutrimenti tardæ digestionis, humiditatis plurimæ & quæ seminis copiam generet: sed hoc de carne potius quadrupedum nonnullarum quam auium intelligendum est cum auium capita exiguæ sint Caput.

carnis ſiccæ tenuiorisque ſubſtantiæ: vt propterea raro capita auium edantur propter carnem, ſed ſolum propter cerebrum. Attamen caput Rostratulæ in duas diuiſum partes ſale & mica panis aſperſum, flammiſque toſtum à quibuſdam editur minima vt opinor voluptate, ſaltem vtilitate nulla.

Oculus. Capitis pars eſt *oculus & cerebrum*. Ille ex diſſimili conflatus ſubſtantia, partim humorali, partim membranoſa, partim muſculoſa raro editur, ſi quæ eius vtilitas ea poſita eſt in muſculoſa parte, ſed cum in auibus exilis illa ſit, atque exigua non multum inde nutrimenti expectari debet, proinde etiam nec apud veteres, nec apud recentiores expeti Auium oculos animaduerto.

Cerebrũ. *Cerebrum* vero licet exiguum attamen non omnino vituperandum: præfertur quidem quadrupedum cerebro, vtpote cum ſiccius duriuſque exiſtat. Ac inter aues quæ montanæ ſunt excellentius delicatiuſque cerebrum habent, quam quæ circa paludes & campos degunt. Gallinaceis, perdicibus & Phaſianis ſuauiſſimum ineſt, vt & Pauonibus, adeout patina illa celebris Vitellii, quam *clypeum Mineruæ* appellabat Phaſianorum & Pauonum cerebella admitteret. Cœlii Apicii patina verſatilis conchiclæ farſiles, & genera nõnulla lucanicæ non ſine cerebellis parabantur. Si quid apud Perſas lautum & delicatum fuit Διὸς καὶ βασιλέως ἐγκέφαλον *Iouis & Regis Cerebrum* appellatum eſt. Paſſerum & columbarum *cerebella* irritandæ veneri, Gallinarum vero acuendo ingenio commendantur. Tanti tamen apud priſcos Philoſophos fiebat cerebrum vt nominare nedum comedere non liceret. Supraque obſeruauimus ex Plutarcho multos ſua ætate cerebrum non attigiſſe quod recenter in vſum veniſſet. Philoclis verſus ὡς κἂν ἐγκέφαλον γ' ἰδίων λίποι πατέρων φάγοι
ἐσμῶδες

Θυμμώδης dictus fuit de homine ſceleſtiſſimo ac voraciſſimo, quod veſci cerebris antiquitus peſſimi hominis eſſet argumentum. Quia tamen Galeno teſte, cerebris ſẽper pituitoſum quid ineſt & craſſum, præſtat ea origano, pipere, ſimilibuſque aromatibus & aceto condire, ſic enim & minus nauſeam excitabunt, & ſalubrius alimentum ſuppeditabunt.

Collum & *ceruix* auium cum caudis quadrupedũ ſimilitudinem quandam habent : hæ vero duræ ſunt, concoctuque difficiles minus tamẽ propter motum excremẽtitiæ. In collo duplex pars membranoſa & oſſea. Hæc quia exigua carne tecta parum alimenti ſubminiſtrat: Illa cute dura & craſſa conſtans à toſtione nonnihil ſuauitatis acquirit; difficilis tamen eſt coctionis, tardæque diſtributionis. Obſeruant ornithologi collum longũ habere eas aues quæ longos habent pedes, breue vero, quæ breues palmipedibus exceptis qui autem ſunt retuſa videndi acie abſtineant ab eſu *collorum* nam officere creduntur claritati oculorum, quod fieri puto propter ſanguinem ibi coagulatum, nec enim totus fluit dum iugulantur aues. Collum.

Lingua auium in cibum quidem venit, ſed ad faſtum potius, quam vt inde alimonia comparetur. Cum autem aliis auibus lingua lata ſit, aliis breuis, aliis longa, aliis anguſta, aliis tenuis, aliis craſſa, quæ muſculoſior erit, melior cenſenda, magiſque nutriens. Supra monuimus Heliogabalum ſæpe Pauonum *linguas* & Luſciniarum voraſſe. Apitii inuento *lingua* Phœnicopteri in cibos venit quam vt præcipui ſaporis admirabatur, à qua mente cecinit Martialis,

Dat mihi penna rubens nomen, ſed noſtra guloſis
Lingua ſapit, quid ſi garrula lingua foret ?

Anſerum *linguas* in cibo libidinem mouerẽ refert Bruyerinus, qui Aeſopi patinam non *lin-*

guas auium, sed humanas continuisse falso tradit ex loco Plinii libri decimi capitis quinquagesimi primi minime intellecto, Cõsule Ferdin. Pintianũ & *A*queũm locum illũ emẽdantes & explicantes.

Sequuntur auium *viscera* seu σπλάγχνα quo nomine septem partes intelligi vult Nicephorus scholiis in Synesium, videlicet καρδίαν, ἧπαρ, σπλῆνα, στόμαχον, πνεύμονα καὶ νεφροὺς δύο, *cor*, *hepar, uenem, stomachum, pulmonem, & vtrumque renem.* Cor auium substantia constat febrosa & dura ideoque difficulter concoquitur, & ægrè permeat. Si tamen bene concoquatur mali succi non est auctore Galeno. Certum vero est si frequenter & copiose assumeretur, succum daturum crassum & melancholicum, obidque generandis obstructionibus idoneum. Satius itaque est eo abstinere, præsertim cum suauitatis & gratiæ obtineat nihil. Cum autem veteres nihil intentatum reliquerint, mira quoque de corde quarundam Auium prodidere, magica tamen potius superstitione adducti, quam vlla experientia freti. Quis enim crederet cor vulturis ligatum in pelle lupina si circa brachium habeas, noxas medicamentorum auertere præstareque ne serpentes, ne latrones, ne vlla malitia, ne quidem phantasmata sentiantur. Id tamen Sextus Philosophus narrat, scribitque Plinius cor eius aliis habentes tutos esse ab impetu non solum serpentium, sed etiam ferarum & latronum ac Regum ira. Idem tradit lib. 29. c. 4 Cor bubonis impositum mammæ mulieris dormientis sinistræ, efficere vt omnia secreta pronuntiet, prætereaque in pugnam ferentes, fortiores fieri. Laudat quoque cap 6. lib 30 cor vpupæ in lateris doloribus, sed nugis istis non immoror quibus Plinius suum opus perfudit. cor.

Pulmo auium exiguus est parum habens sanguinis fungosus membranæque similis & aptus am- Pulmo.

pliari & extrumeſcere cum inflatur. Eius partes adeo inter ſe diſcretæ ſunt, vt binos habere pulmones credideris. quia ergo rarus ideo ad coquendum facilis, parumque tamen nutrit, & pituitoſius eſt id alimentum quod corpori præbet.

Stomachus, ſed *ventriculus* auium magnam partem carnoſus calloſuſque cuti robuſta intus obtegitur, quæ facile à parte carnoſa detrahi poteſt: quam quidem tradit Dioſcorides ſiccatam tuſamque tuto & vtiliter in vino ſtomachicis dari in potum: quod falſum eſſe Galenus ſuo experimento comprobauit. *Stomachus* vero quem Galli *giſier* vocant durus quidem concoctu eſt non mali tamen penitus ſucci ſi probe coctus fuerit, & robuſtum ſtomachum offenderit. Inter aues ſuauiſſimos ventres obtinent anſeres, & ab his Gallinæ altiles quibus magis carnoſus eſt quam calloſus. In quibuſdam auibus ſuperiori parti ventriculi præpoſita eſt *πρόλοβος*, ſeu *ingluuies*, *labotum* vocamus, quæ aliud non eſt quam cutis in amplum ſinuata ingeſtum cibum & incoctum continens eſui prorſus inepta. Inferiori autem ventriculi parti annexum eſt inteſtinum ſimplex tenue & ſolutum, quod in omnibus pene abiicitur. In *roſtratula* tamen vna cum excrementis ſuauiſſime editur. Ferunt quoque *Ryntacem* auem quod ſolido cibo non veſcatur, nihilque in ea reperiatur, minime extenterari, ſed integram edi, *Alaudæ* ipſæ non exenterantur ſed interanea adeo dura ſunt amara vt guſtari non poſſint; ſolent vero vorari à quibuſdam pilulæ inſtar, ad aluum ciendam & mouendam ſucceſſu quem viderim nullo; quamuis non negem detergentis ea eſſe facultatis ac deobſtruentis, vt teſtatur eorum inſignis amaror.

Stomachus.

Hepatis παρέγχυμα inter cætera viſcera ſuauius, præſtantiuſque alimentum ſubminiſtrat,

cum enim temperamento ſit calido & humido, noſtro calori natiuo affine eſt atque conſociale quod niſi obtineret corpus coactum, denſum, ac pigrum non vtilitate minus quam ſapore commendaretur, ſed propter illam conſiſtentiam craſſi eſt ſucci concoctu difficilis, & tarde permeantis: vbi vero coctum eſt & à ventriculo edomitum copioſe nutrit. Præfertur autem auium iecur, quadrupedum iecori, & inter aues hepar Anſerum, Anatum, atque Gallinarum præſtantiſſimum habetur, vti etiam Salernitani hic aduertunt. Priſcis ſæculis exquiſitiſſimum cibi genus Romæ fuit, *iecur Anſerinum*, & vt loquitur Athenæus libro nono περισπούδαστον καὶ πολυτελὲς Quo autem exquiſitius euaderet mollius & grandius; habebant χηνοβοσκοὺς hoc eſt, *homines ſaginandis anſeribus* adhibitos quorum meminit Cratinus in Dionyſio Alexandro. Sic autem ſaginatos anſeres σιτευτοὺς χῆνας καὶ ἀτιταλλομένας vocabant, quemadmodum macros & ſolis herbis enutritos, *herbiles* ex Feſto, & Lucilio apud Seruium. Obſeruat vero Galenus libro tertio de aliment. capite vigeſimo primo, alimenta anſerum lacte imbuta fuiſſe, vt non modo eorum iecur iucundiſſimum eſſet, ſed potenter etiam nutriret, ac optimi fieret ſucci; & deiectu minime difficilis probeque ſimiliter in ventriculo conficeretur. Imo Plinius libro decimo capite vigeſimo ſecundo exempta anſerum iecora lacte mulſo adaucta fuiſſe prodidit. Educatos quoque fuiſſe ficubus teſtatus eſt Horatius hoc verſu.

Pinguibus e ficis paſtum iecur anſeris albi.

Necnon ii qui iecur ſic ſaginatorum appellare συκωτὸν de quo agit Apicius libro ſeptimo capite tertio. Noſtra pene memoria magni nominis & regni Regina mille & quingentas libellas inſumpſit, vt tres anſeres ſaccharato aniſo ſagi-

naret, huius cibi meminerunt poetæ Persius Saty. 6. Iuuenalii 5. & Martialis, in Xeniis.

Aspice quam tumeat magno iecur ansere maius
Miratus dices, hoc rogo creuit vbi?

Hoc bonum, inquit Plinius, *in quæstione est quis primus inuenerit, Scipio, Metellus vir Consularis, an M. Sestius eadem ætate eques Romanus.* Porro vix bonitate cedit caponum altilium *iecur* anserino imo à nonnullis præfertur: concludo cum Baptista Fera.

Colla iecurque calent, sed colla fluentibus hument,
Gallina, Anser, Anas mollius hepar habent

Eiusmodi hepar super prunas assatum breui reparare vires creditur superbibito pauco vino albo, frequentius tamen apud nos solet cum vino, butyro, oui Vitello, Omphacio, ac paucis garyophyllis elixum, paratumque edi non insuauiter.

Lien vsque adeo exiguus est magnæ auium parti, vt propemodum sensum effugiat: quamobrem non est quod de eo plura commemoremus. Lien.

Neque vero de *renibus* quidquam annotaturus sum cum in auibus desint, sunt equidem in nonnullis carnunculæ quædam latiusculæ renum speciem ostendentes, sed renes penitus absunt, qua de causa non hic inquiro. Renes auibus desunt.

Testiculi auium in cibo laudantur, sed præ cæteris gallinaceorum, quos Galenus præstantissimos vocat, si modo galli cibo enutriti fuerint serofo lacte imbuto. Redduntur enim boni succi valide nutrientes, & ad coquendum facillimi. Deiectionem tamen nec promouent, neque morantur. Quamobrem autem testes gallinaceorum, qui lacte saginantur, amplissimi & Testiculi

concoctu facillimi efficiantur, expōnit *Alexander* Aphrodiseus probl. 77. lib. 2. Mirifice expetuntur hodierna die testiculi gallorum à delicatis velut incentina libidinis, à tabidis vero tanquam suauissimum *Analepticum*.

Pedes, *Pedes Auium* tenuissimè nutriunt, quia exiguæ sunt carnis, difficulter autem digeruntur, succique sunt crassi, quia neruosi, & tendinosi. Cessit tamen olim gloria Anserum ped bus, quos primus torrere& condire instituit MessalinusCotta apud Plinium lib. decimo capite vigesimo secundo. Pedes rostratulæ sunt qui flamma tostos auidissimè comedant, alii gallinaceos commendant ad somnum manifesto mendacio Cæterum tanti non sunt vt quemquam ad esum inuitare debeant.

Cutis. *Cutis* Auium altilium & pinguium seu tosta seu elixa gustu suauis est, alimenti vero exigui, & difficilis coctionis Quæ lumbos gallinaceorum obtegit suauissima existit: colli cutis rugosa & adiposa à nonnullis expetitur, elixa melior quam tosta, præstat quoque iuniorum & pinguium quam macrarum & vetularum auium; porro de cute lumborum in gallinis locutus videtur Matron in Parodiis gallinas altiles dicens mensæ appositas ὀτριχας οἰετέας, λαγάνοις κατὰ νῶτον ἐίσας, id est *vnius coloris, vnius ætatis, dorso laganis similes*, hoc est dorso gratas ad instar laganorum. Athenæus explicatus.

Cartilago. *Cartilago* seu auium seu quadrupedum confici non potest si sit animalium perfectorum: si vero iuniorum ægrè coquitur: adeout parum inde & alimenti & vtilitatis expectari possit.

Medulla duplex vna spinæ seu ῥάχεως, alia ossium aliorum. Prior eiusdem pene virtutis est cum cerebro nisi quod paulo durior existat. Hanc ob rem veteres cerebrum non vocauere ἐγκέφαλον sed λευκὸν μυελὸν *albam medullam*; & vicissim me-

dullam, *cerebrum*: Posterior dulcior est iucundior ac pinguior. Attamen cum liberaliùs editur nauseam parit, & aluum lenit; & secundum nonnullos semen auget. Sed cum exigua quantitate reperiatur in auibus; hi effectus expectandi non sunt.

Pinguedo carni affusa, moderatè sumpta, sale aspersa editur non iniucundè licet parum & male nutriat: secus nauseam mouet appetitum aufert, stomachum subuertit, cito saturat, ægreque distribuitur. Idcirco qui volunt illico saturi fieri pinguedinem assumunt, vinumque superbibunt: quo præsidio sic deiicitur appetitus, sic ventriculus oppletur, vt de alio cibo sollicitus non sit. Causa ni fallor, est complanatio ventriculi, & ablatio rugarum: dum enim vngit, & oblinit, eadem opera lenit ac læuigat. Imo sensum doloris abripit ex suctu excitati. Cauendum ne ventriculis calidis & feruidis visceribus pinguedo obiiciatur, statim enim inflammationem conciperet olei ad instar morbisque grauissimis occasionem præberet. Pinguedo.

Restat *Sanguis* auium cuius hodierna die vel rarus vel nullus est vsus. Cum tamen tenuior teneriorque sit gallinaceus, cum aereæ naturæ sit particeps, cum temperie sit moderata & æquabili, nec insuauis esse potest, nec plurimum noxius. Habet tamen semper aliquid excrementi, & succi crassioris, proindeque est coctionis paulo difficilioris, alimentique prorsus non elaborati. Sed cum sit vt dixi rarioris hodie vsus, ineptus sim si prolixiorem disputationem de eo instituo. *Sanguis.*

DE PARTIBVS QVA-drupedum.

CAPVT LXXII.

,, Ilia porcorum bona sunt mala
,, sunt reliquorum
,, Corda suillarum sunt auctio
,, tristitiarum
,, Splen quoq. spleneticis est mansus sæpe
,, salubris
,, Dissuadentur edi renes nisi solius hœdi.

ILia siue omasa, id est, pinguiora porcorum intestina cum reliquorum animalium intestinis hoc versiculo conferuntur: quantumque ad victus salubris rationem attinet, aliorum animalium intestinis natura multo cum præstantiora, tum suauiora sunt, testis est c.11.lib,3. de aliment. facult. Galenus. Neque vllius etiam animalis intestinis libētius quam eorum quæ sanguine referta, vel pinguia admodum sunt, vescimur. Eiusmodi autem porci cum primis habentur. Iam vero & sanguis suillus humidus est & minus calidus, humano maxime temperie similis: siquidem & carnes suillæ humanis sunt similes. Cum itaque porcorum intestina sanguine plena sint, nec aliud animal ex brutis facilius tum saginetur, tum pinguescat, non abs re intestinis eius libentius vescimur. De carne suilla abunde supra.

ANIMADVERSIO.

HOc capitê quadrupedum aliquot partium exemplo cæterarum vſus & facultates explanabimus ducto à capite exordio.

Capitis integri vix aſſignari vſus poteſt ob diuerſas diſtinctaſque eius partes quibus ſingulis ſua eſt conſtitutio, ſua conformatio. ſuus proinde vſus. Quadrupedum autem omnium quæ in vſum quotidianum veniunt, capita edulia ſunt bouinum, vitulinum, ſuillum, Aprugnum, Hœdinum, *Agni*gnum, leporinum, & alia eius generis, quorum tamen partes potiores, *Lingua*, *Oculi*, *Aures*, *Genæ*, *Cerebrum*, *palata* in diſputationem ſunt reuocandæ. Generatim tamen dictum volo *capita* quadrupedum difficilis eſſe coctionis, craſſi viſcoſique ſucci, multum tamen nutrientis, & ſanguinis plurimum generantis. Solent autem apponi menſis integra nonnulla *capita* vt vitulinum, aprugnum, hœdinũ, Leoporinum, Porcellinum, quorum præparatio repeti debet ex Magiricis.

Cæterum reperio apud priſcos capita quorumdam animalium menſis appoſita. Plato Comicus in Io caput δέλφακος, id eſt, *Porci lactentis* nominat. Martialis lib. 14. Lemmate 211. & Iuuenal. Saty. 3. arietinum commemorant. Crobilus in falſo ſuppoſititio, & *A*meipſias in Barba, *dimidiata capita* Porcellorum in conuiuio adhibita narrant, quæ ab illis dicuntur ἡμίκραιρα, à Næuio in decuma apud Nonium *ſincipita*, à Plauto in captiuis act. 4. ſcen. 2. *Ophtalmium* propter oculos; quam quidem partẽ delicatam fuiſſe innuit; adeo vt Plinius

lib. 8. cap. 51. censoriarum legum paginis interdicta fuisse cœnis syncipita vertina obseruarit. Aristophanes in Ciconiis, Eubulus in Leda agnorum quoque capita recensent, & Lucilius Satyr. lib. 4. de capite hæc habet.

Assequitur nec opinantem in caput insilit, ipsum,
Commanducatur totum complexa, comesque.

Notum est Pittaci Philosophi de *lingua* iudicium. Is cum ab Ægyptiorum Rege integri animalis carnes accepisset, vt meliorē deterioremq; animalis partem eligeret, vnam *linguam* dictus est selegisse ratione potius habita hominum linguæ à qua bona malaue plurima proficiscuntur, quam linguæ quadrupedum in rem cibariam venientis. Ab illa quoque Pittaci mente factum crediderim vt Orus Apollo Hieroglyph. 21. lib. 1. *linguam* vocauerit γενέτειραν τῶν ὄντων hoc est *genitricem causamque omnium naturæ rerum*. Eius laudes & vitia Erasmus eleganti opusculo decantauit, & ex nostris Medicis Protus Casulanus quatuor libros de *lingua* quatenus est morborum acutorum signum superioribus annis euulgauit: ne quid de Claudio Dureto dicam qui linguarum thesaurum magnæ molis & doctrinæ opus in lucem edidit. Verum hæc omnia à nostro instituto aliena sunt qui linguæ vsum in cibis cuius beneficio cibi omnes explorantur, breuiter inuestigamus. Cum *linguam* obseruet Galenus carne sui generis constare quæ nec musculosa, nec glandulosa, nec parenchymatica sit, sed laxa fungosaque spongiorum ritu, humida insuper ac glutinosa, alimentum accedat corpori ex ea necessum est minimè solidum, densum aut diu persistens. Nonnullis tamen animalibus suauissima inest, mollis, probi succi, facilis coctionis & alimenti non pœnitendi. *Bubula* quidem sale condiri, fumoque exponi solet vt multos in annos asseruetur. Sic parata cibus est diuitibus gratus, pri-

mis conuiuiorum mensis apponi solitus ad irritandam famem & acuandam sitim. Ni supra modum salita fuerit eius moderatus esus nihil aut parum nocet, immoderatus vero easdem noxas profert quas salita caro. *Vitulina* & gustu & alimẽti bonitate præstat: *Veruecina* omnium optima siue ex saccharato condimento, siue ex omphacio edatur. Solet autem vel ægris ipsis atque conualescentibus præscribi quod sit ad languentem appetentiam excitandam opportuna. Obseruabis tamẽ partem linguæ quæ exeritur duriorem esse ac deterioris alimenti, ab ea proinde esse abstinendum illis quibus valetudo curæ est

Oculi quadrupedum ferè despiciuntur soli commendantur *vitulini*, qui cum multa pinguedine mollique carne obsepti sint tenerioribusque membranis inuoluti cæteras capitis partes suauitate, atque bonitate antecellunt. *Aliorum* animalium quia duriores sunt, & sicciores penitus improbantur. Oculi.

Aures si solæ sumantur quia cartilagineæ pauci sunt nutrimenti at si cum vicinis & circumscipientibus partibus ingerantur, salubritate & suauitate oculis non erunt inferiores. de *vitulinis* autem solis loquor quæ obseptæ multa pinguedine sunt, quemadmodum & *porcellinæ* quas mirum in modum ab exquisiti palati hominibus expeti & vorari obseruamus. Porci autem senioris aures minimè delicatus est cibus, sed bibacibus gratus, paratus videlicet cum butyro, sale, aceto & cepis minutatim concisis, à quibus irritatur appetitus & accenditur sitis. Quisquis autem suæ salutis studiosus existit cane peius & angue fugere eiusce modi edulium debet. Aures.

Genarum seu mandibularum carnes musculosæ quadrupedum iuniorum pinguium & carnosorum boni sunt succi & grati saporis. Commemoratas Genæ.

etiam eas habemus ab Antiquis Cratinus in Plutis de maxilla bubula pugnatum fuisse ait, Sophocles in *Amyco* maxillas appositas molles scribit, apud nos hodierna die *vitulina* laudantur, sunt enim & tenerrimæ & lautissimæ, & optimi succi.

Cerebrũ. *Cerebrum* quadrupedum nemo laudauit in cibis, Est enim Galeno teste lib 3. de alim. cap. 8. pituitosius, crassi succi, tarde permeantis, & ad coquendum difficilis. Plurimum stomacho nocere docet, nauseam concitare atque vomitum mouere. Quamobrem monet ne postremis epulis exhibeatur, nisi iis quibus excitare vomitum à cibo volumus Salubrius tamen effici solet præparatum cum origano vel aliis rebus incidentibus & calefacientibus. A nobis editur cum sale & aceto. *Leporinum* cerebrum & *Porcellinum* diuiso capite torretur prunis affusa mica panis & sale, & editur suauiùs quam vtiliùs, leporino solent nutrices gengiuas infantium illinere, vt facilius dentes egerminent. *Vitulini* cerebri apparatum laudat & describit Platina lib 6 cap.30 & 31 nec non Iulius Alexandrinus lib. Salub qui tamen sedulo monet ne refrigeratum edatur, sic enim & insipidum redderetur, & maiores vires nocendi sumeret : actu nimirum præter refrigerandi potestate vim, idipsum iam frigidum scilicet in præsenti vt conduplicata ita refrigerandi potentia, nocendi etiam vna statim vires ingeminaret. Guillelmus de varignana in sua practica sermo.4.tract 2.cap 1. vnum aduertit obseruatione dignum, omnia videlicet *cerebella* comesta omnibus venenis conferre : opinor propter visciditatem quam habent qua obliti ventriculi parietes à venenis assumptis offerendi nequeunt.

Palatũ. Palatum bouis membranosa quadam carne obductum est quod nostra ætate in delitiis habetur. Variis autem modis appari solet, sed frequentissi-

mè minutalibus aliisque eiuscemodi lautitiis additur.

Supradictis capitis partibus addo *Rostrum* quod græci ῥύγχον vocant quo nomine, non tantum *porci* rostrum intelligendum est vt nonnullis placuit, sed etiam ῥάμφος id est, *rostrum* auium quemadmodum probat Eustathius ex Polemone vulgo tamen vni rostro porcino designando. vsurpatur, quod veteres in cibum aduocauerunt Theophilus enim in Pancratiaste inter cibos recenset ῥυγχίον, κωλῆν, πόδας τέτταρας ὑείους, *rostrum, armum pedes suillos quatuor*. Anaxilas in coquis apponenda suadet *rostra & pedes*. Axionicus in Chalcide cum aceto assumpta *rostra* innuit, Aristophanes ambusta fuisse significat nec multum delicata. Galenus tertio de aliment. cap. 4. postponit rostrum *pedibus*, & *auribus* anteponit, quod paulo carnosius sit, verum cum durum existat, soleatque cum cepis & aceto condiri vitandum eius esum consuerim. A capite venio ad pectus in quo *Cor* & *pulmo* continentur. Cor iam diximus ex Galeno coctu difficile esse tardeque permeare ob ejus substantiam duram ac fibrosam. Alimentum tamen ex eo corpori sperari potest si recte conficiatur, nec paucum nec prauum, nec fluxum. Suillum cor monent Salernitani augere mœrorem, in iis scilicet qui iam aliquo affectu melancholico tentantur: quod prudenter Medici obseruant, esum suillæ carnis febre quartana detentis prohibentes, vt & leprosis, elephanticis, lienosis, Scorbuticis. Et enim si Plutarcho teste 4. sympos. probl. 5. omnes ferè sunes sub ventre lepra ac efflorescentiis referti semper sunt, si Columella auctore lib. 7. cap. 9 sues dulcedinem pabuli consectantes supra modum splenis incremento laborant, si præterea luto semper immundisque locis gaudent, quis credet eorum cor minimè turgere excrementis, substan-

Cor.

Cur Cor Suillum merrerorem excitet.

tiamque non contrahere crassam & terrenam quæ melancholicis melancholicum succum subministret? hanc ob rem factum puto vt cum apud veteres infinitæ cupediæ ex omnibus porcorum partibus excogitatæ sint: nihil nobis de eorum corde reliquerint, vt pote cum in eo suauitatis minimum aut salubritatis deprehenderint.

Pulmo. *Pulmo* quadrupedum frigidi & humidi est temperamenti, pituitosi succi, facilis coctionis ac distributionis ob raritatem ac leuitatem. Leuius tamen nutrit quam aliæ partes, & aluum stringit. Si quis assumere cogitat, eligat eorum animalium pulmonem quæ temperata, aut calida, quæ pinguia, quæ teneræ sunt ætatis, vt arietis, vituli, porci domestici, hœdi. Dicitur Paulo Æginetæ pituitam augere, aliis ventrem insigniter inflare, tardeque descendere: Platina Pulmonem dum viuit calidæ & siccæ qualitatis esse tradit, mortuum vero frigidæ & humidæ vide Pet. Hispanum ad Isaacum, & Athen. lib. 7. qui inter cibos ab Eubulo commemoratos *pulmonem* recenset, velut etiam ab Aristophane lib. 3. Apri pulmonem.

Descendo ab Abdomen in quo præter Iecur, *lienem*, *Renes*, *Testes*, *vuluam*, aliæ partes continentur *ventriculus*, *intestina*, *ilia*, *sumen abdomen*, de quibus ordine pauca dicemus. Hepar. *Iecur* omnium animalium crassi est succi teste Galeno ad coquendum difficile tardeque permeans. Laudat tamen idem auctor *suum* Iecur ficubus siccis enutritum, quod ideo συκωτὸν appellatur. Et certè *suillum iecur* cæterorum iecoribus præferendum est velut natura sua suauissimum Bonum enim, robustum, commodumque exhibet alimentum. Huic affine est *Agnorum hœdorumque* hepar facilius permeans crassique minus succi. Lactentium iecinora atque saginatorum omnium præstantissima. *Caprillum* nonnulli cōmendant ad acuendam oculorum aciē

licet ab aliis epilepticas conuulsiones afferre dicatur nō minus quam *hircinum*. Apparatū iecinorum & pulmonum tradidit *Apitius* lib 7.cap.10. & Platina lib.○.c 27. Iecur apri laudauit Aristophanes in Thesmophoria. Athæn.l 3. c 24. ἐπτετυλιγμένον id est, *obuolutum epiploo*, erat enim mos veteribus contegendi omento iecuscula vt frixarentur,quæ idcirco Crobylus αἰσχυνόμενα fortasse appellabat, id est, *verecunda* licet Alexis in Crateua ob liuidum colorem sic dicta malit, est enim suillum Iecusculum πελιδνὸν χρώματι *colore liuidum*, de tosto iecore, Hippocrates lib 2 de mobis mulier. & lib de natura mulieb. de asso Alexis in *Atthide* Ne vero difficultates subterfugere velle videar adducam locum *Athenæi* corruptum cui medicas manus afferre conati sunt Dalechampius & Casaub. Is habetur l.3 c 17. & citatur ex *Aristophane* in Tagenistis his verbis ἅλις ἀφύης μοι. παρατέταμαι γὰρ τὰ λιπαρὰ κάπτων ἀλλὰ φέρετ' ἀπόβασιν ἡπάτιον, ἢ καπρίδίου νέου κολλοπάτινα, id est *Hallecis mihi sat est. Horum pinguium esu inflatus distendor, afferte iam mihi vel hepatis extremam fibram vel apri iuuenis tergus* difficultas est in illis φέρετ' ἀπόβασιν ἡπάτιον pro quibus legit Dalechampius ἀπόφυσιν ἡπατίου hoc est *hepatis appendicem*, quod cum non probetur Casaubono vix habet quod reponat; tandem προβάτειον ἡπάτιον legendum suadet; ego paucis immutatis φέρετε πρὸς βόσιν ἡπάτιον substituo, id est, *afferte in cibum hepar*.

Lienem qui nouerit qualem ad se attrahat sanguinem, crassum videlicet, melancholicum & lutulentum, non immerito eius esum improbabit. Non est quidem gustu omnino insuaui, sed nec exactè suaui existit cum in eo perspicua quædam sit acerbitas qua tamen nonnulli delectantur. Rubentes *lienes* quia sanguine minus prauo tinguntur non ita mali sunt succi Lien.

quam cum aut virent aut nigricant. Qua de causa nonnulli adolescentis *porci* lienem commendant, quia perpetuo rubet, velut & alii lienes, *vitulorum, hædorum, agnorum* dum minimè liuido colore suffunduntur: quamuis vero Galenus acerbos lienes constituat, attamen si gustentur, nihil tale sapere deprehendentur. Certè fuere aliquo in honore apud veteres vt patet ex Aristophane in Tagenistis, apud Athen. lib. 3. capite 17, persuasumque eorum plurimis fuit, naturalem inesse lieni facultatem aduersus lienis vitia. Quod profecto ex occulta sympathia vel characterismo potius deduxerunt, quam ex aliqua qualitate sensili & manifesta. Cerebrum enim cerebro prodesse, pulmonem pulmoni, ventriculum ventriculo non quia frigidæ, calidæ, attenuantes, incidentesue essent illæ partes, sed quia tales opinati sunt, hoc est quia cerebrum quatenus cerebrum à natura obtinuit, vt quemadmodum alteri cerebro nomine, situ origine, charactere affine esset, sic eidem naturali quadam & inexplicabili virtute succurreret. Idcircò memoria proditũ fuit assatum Echini maioris lienem, vel splenem vulgaris Asini cibis adiunctum quoscunque lienis tumores dissipare: scriptum quoque est splenem catuli, lactentis hædi, capræ, vel vulpis coctum & propinatum, bubulum etiam lienem cum melle assumptum lienosis opitulari. Sed enim cum hæc medicandi ratio sit prorsus ἄλογος & à Galenicorum scholis explosa minimum fidei huiuscemodi medicamentis adhibendum censeo.

Renes.

Renes quos νεφροὺς Græci vocant praui sunt succi, ingrati saporis, concoctuque difficiles. Laudantur tamen hœdini, nec vitulini improbantur, cum virosi non sint, neque duri, apud veteres video eorum fieri mentionem inter dapes delicatiores Petronius Arbiter in satyrico describens cœnam

Trimalcionis

Trimalcionis & repoſitorium illud rotundum duodecim habens ſigna cœleſtia in orbe diſpoſita quibus ſingulis proprii & conuenientes cibi impoſiti fuerant, inter alia *renes* enumerat his verbis *ſtructor impoſuerat*, inquit, *ſuper Arietem, cicer arietinum: ſuper Taurum, bubale fruſtrum· ſuper Geminos, teſticulos ac renes; ſuper Cancrum, coronam: ſuper leonem, ficum Africanam, ſuper virginem, Steriſculam, ſuper libram ſtateram* & quæ ſequuntur, Scio quidem veteres quos ἀδυρ'ῥημονεῖν pudebat, teſticulos honeſto vocabulo renes vocauiſſe κ ὄρχεις ἥδιον· οὓς νεφροὺς ἐκάλουν, id eſt *manducarunt & teſtes quos renes appellabunt*) inquit Athenæus lib 9. cap. 8. Sed cum Petronius *renes* & *teſtes* nominet non poſſunt hoc loco *renes* pro teſticulis ſumi ſed pro viſceric illius parenchymate tranſcolandæ vrinæ dicato. Petronij locus expoſitus

Teſticulos iam monuimus *renes* quondam appellatos Philippides in renouatione Gnathenæ ſcorti guloſi voracitatem declarans ait Teſtes.

Dein lo poſt hæc omnia acceſſit quæ ferabat teſticulos
Multos muliercula, eoſque appoſuit
Virorum autem internecio tum ridens Gnathana
Specioſi ſunt, inquit, renes hi, per charam.
Cererem, arreptoſque duos deuorauit
Vt præ riſu conuiuæ ſupini caderent.

Alii vero *teſticulos* maluerunt vocare παραστάτας vt teſtis eſt Athenæus libro nono quos Plautus. *Polimenta* nominauit recenſuitque inter ſcitamenta, locus eſt in Menech act. 1. ſcen 3.

Iube igitur nobis tribus apud te prandium accurarier,
Atque aliquid ſcitamentorum de foro obſonarier,
Glandionicam, ſuillam, laridum, Peronidem, *aut*
Sincipur, aut polimenta porcina, aut aliquid ad eum modum.

Porro *teſticuli* cibus eſt omnino vituperandus cum viroſum quid ſapiant maxime in animalibus

coitum expertis, duri quoque sunt & difficiles cocti nisi sint paruorum animalium, & iuniorum proinde Agnini prorsus non improbantur, quùm satis perbelle nutriant; Galenus *suillos* præfert tanto enim huiuscemodi testes aliorum animalium testibus sunt ceu endi meliores, quanto suum carno aliis præstantior habetur eos idcirco commendauit Eubulus in Leda apud Athen. libro septimo extremo.

Vulua *Vulua* quam græci μήτραν vocant edulium suauissimum ἥδιστον κρέας veteribus fuit ex Antiphane in Philometore: adeo vt dicta sit μητρόπολις καὶ μήτηρ τῶν Ἱπποκράτους υἱῶν, id est *metropolis & mater filiorum Hippocratis* non magni illius & Medici sed Lurconis cuiusdam Atheniensis, quibus verbis liberi illi porci appellantur, porca nati vt videre est apud Casaubonum in capite decimo septimo, lib.3. Athenæ. *vuluam* præterea veteres *folliculum*, appellabant, Plinius *locos & vterum*, Lucilius *bulgam*. Epicharmus apud Athenæ. δελφύας vnde peti potest τῶν ἀδελφῶν *fratrum* nomenclatura & interpretatio. Priusquam vero *vulua* ganeam exponam, sciendum est apud scitos conuiuatores duo *vuluarum* extitisse genera, quarum vna ἐκτομίς, *Porcaria*, ac *virginea* alia ἐκβολὰς *eiectitia*, & *prægnam* fuit, quas eleganter distinxit Martial. in Xeniis.

Te fortasse magis capiet de virgine porca
Me materna graui de sue vulua capit.

Plinius lib 11. cap. 37 paulo subtilius vuluarum bonitatem executus est his verbis, *vulua*, inquit, *eiecto partu melior quam edito. Eiectitia vocatur illa, A hac porcaria primiparæ suis optima, contra effœtis partu præterquam eodem die suis occisæ liuida ac macra. Nec nouellarum suum præterquam primipararum probatur, potiusque veterum, dum ne effœtarum, nec biduo ante partum, aut post partum aut quo eiecerint die proxima eiectitia est occisæ vno die post partum.* Hactenus

Plinius ex quo insanientis & profundæ gulæ lasciuiam aduertere potes, quam frustra censoriarũ legum paginæ coercere conatæ sunt interdicentes cœnis vuluas. Neque Romani solum sed Græci ipsi hoc cibo delectati sunt Hipparchus auctor Ægypriacæ Iliadis *pulchrafacie vulua eiectitia* delectabatur.

> Ἐν λεπάσιν μ' εὐφραίνει μήτρης καλὰ πρόσωπα ἐκβολάδος.

In lancibus, inquit, *me delectat vulua pulchrafacies eiectitia*. Sopater in Hyppolyto nescio quot honoris illi vocabula tribuit καλλικάρπου, ἐκβολάδος, διέφθου, λευκοστήνου. *A*lexis in Pontico Callimedontem oratorem comico sale perstringens pro *vulua* eum alacriter mori velle ait.

> ὑπὲρ πάτρας μὲν πᾶς τις ἀποθνήσκειν θέλει
> ὑπὲρ δὲ μήτρας Καλλιμέδων ὁ Κάραβος
> ἐφθῆς, ἴσως προσοῖτ' ἂν ὁ τάλας ἀποθανεῖν.

Pro patria, inquit, *omnes parati sunt mori*, *pro matrice seu vulua cocta Callimedo Carabus etiam mortem oppetere fortasse sustineat*. Denique omnes Comici Græci Euphron *in traditа*, Dioxippus *in Antipornobosco*, *A*mphicles *in Historiographo*, Eubulus *in Deucalione*, Nicostratus *in Expulso* & plures alij *vuluæ* meminerunt passim apud *A*thenæum in libris deipnos. Ex latinis autem poëtis Iuuenalis Satyr. 11. *vuluam* nominat.

> *Qui meminit calida sapiat quod* vulua *popina*.

Horatius quoque lib. 1 epist. 15.

> *Quicquid erat nactus prædæ maioris, vbi omne*
> *Verterat in fumum & cinerem, non Hercule, miror*
> *Aiebat, si qui comedunt bona, cum sit obeso*
> *Nil melius turdo, nil* vulua *pulchrius ampla*.

Quin etiam, *A*elius Lampridius in Heliogabalo exhibita narrat *aprugna per decem dies tricena quotidie cum suis vuluis*. Porro elixabatur eiusmodi eduliũ

& cymino, aceto acri & ſilphio condiebatur id me docuit Archeſtratus comicus

Γαςέρα καὶ μήτραν ἑφθὴν σὺν ἔν τε κυμίνῳ
Ἔν τ' ὄξει δριμεῖ, καὶ σιλφίῳ ἐμβεβαῶσαν.

id eſt *ſuis ventrem. & elixam vuluam cum cymino cum aceto acri & ſilphio accedentem*, pelle etiam detracta apponi conſueuiſſe ſcribit Martial. epig. 19. l. 7. Sed & Apicius lib 7. cap. 1. toſtam fuiſſe narrat, aliaſque apparandi rationes enumerat nonnullaſque præterea profert apud *A*thenæum lib 3. Sopater comicus. Si quis autem quærat quale à *vulua* nutrimentum corpori noſtro accedat, vno verbo cum Galeno lib 3 de alim. cap. 13 reſpondebo, *quadrupedum ventriculum, vterum ſeu vuluam & inteſtina duriora eſſe carnibus, ob idque etiamſi rite conficiantur, ſuccum tamen generare non plane ſanguineum, neque inculpatum, ſed frigidiorem ac crudiorem, proinde multum temporis requirere, priuſquam ſatis confici & in probum ſanguinem mutari queant.* Non claudam hunc articulum, priuſquam quæſierim quid per *imbricem* porci Martialis epig. 37. lib. 2. intellexerit, eius hæc ſunt verba.

Quicquid ponitur, hinc & inde verris
Mammas ſuminis, imbricemque *porci.*

Martialis explicatus & correctus.

Thomas Dampſterus partem eam interpretatur qua vrina emittitur, non minus quam per imbricē ſeu tegulam aqua pluuia defluit: ſed cum pars ea vna cū veſica mortuo porco extraheretur, cūque in delitiis non eſſet, ea minimè intelligenda venit: Domitius Calderinus lumbum putat, Ramireſius vertebram demptis coſtis, Scriuerius auriculam plane imbricem referentem, ego *vuluam* crediderim, locoque porci, *porcæ* ſubſtituendum eſſe, quod ſumina & vuluæ non ſint porcorum ſed porcarum, *vuluam* autem vocat *imbricem* quia ſuppoſita

vesicæ ad instar imbricis incurua sit & excauata.

Sequuntur modò *interanea* & quicquid *intestinorum* nomine significatur, quibus vendendis locus olim in vrbibus dicatus erat qui μαγειρεῖον, ἀλλαντοπωλεῖον, ab Alexandrinis ἑφθοπώλιον quod cocta eiusdem odi edulia illic vænirent, vocabatur, nodicitur la Tripperie. Ex his primus est venter, γαστὴρ καὶ κοιλία dictus qui Homeri temporibus edi solebat sic ille ὀδυσσ. Venter.

Γαστέρες αἳ δ' αἰγῶν κέατ' ἐν πυρί, τὰς δ' ἐπὶ δόρπῳ
Κατθέμεθα, κνίσσης τε καὶ αἵματος ἐμπλήσαντες.

id est *ventres hi caprarum iacent in igne, hos autem in cœna deponamus pinguedine & sanguine impletos:* An autem hoc loco γαστέρων nomine intelligendæ sint κοιλίαι, an vero secundum Dydimum & Eustathium φύσκαι, an denique ex Demosthene Bythino ἤνυστρα dubitari potest Si enim vt vult Casaubonus γαστέρες hoc loco sunt botuli, φύσκαι potius erũt quam κοιλίαι, cum botuli fiant ex crassioribus intestinis quas græci φύσκας vocant. Ego certè γαστέρες existimo hic & κοιλίας & ἤνυστρα significare cum hæc omnia sint synonyma ventriculoque designando accommodata: Nonnihil tamen inter ea discriminis est cum κοιλία vnam ventriculi speciem, ἤνυστρον aliam speciem significet. Docet quippe Aristoteles libro tertio de partib. animalium capite quarto animalia cornigera ruminantia & altera parte dentata quatuor ciborum receptacula habere κοιλίαν scilicet κυρίως dictam, κεκρύφαλον, ἐχῖνον, καὶ ἤνυστρον, quod ipsum repetit lib 2. de hist. animal. capite 17 primam ciuitatem vocans κοιλίαν μεγάλην Quidam apud nos ἐχῖνον vocant *la mire feuillet* Plinius *centipellionem*; ἤνυστρον vero *le mulaihon*; κεκρύφαλον autem *la coiffe*, μεγάλην deni-

Homeri locus expositus.

que κοιλίαν le gras double. Scio Scholiastem Nicandri ad Theriaca tres tantum cauitates constituere, & alio ordine recensere, primam enim vocat, (quam vltimam ponit Aristot.) ἤνυστρον. alteram ἐχῖνον, tertiam κεκρύφαλον, sed de ea difficultate alibi. Quod ad rem facit, illud est vocabulum ἤνυστρον quod cũ certum vẽtriculum denotet, synonimum esse videtur τῆς κοιλίας, ἢ τῇ γαστρὶ de quo loquitur homerus, quemque certum est sanguine & pinguedine fuisse refertũ ad esum, quod edulii genus etiam hodierna die à nostris Omasariis parari vocarique *Guoguas* animaduerto Et certè à priscis legas frequenter modo γαστέρας, modo κοιλίας, modo ἐχίνους modo ἤνυστρα pro vno eodemque edulio ex ventriculo parato nominari; γαστέρων meminit Aristophanes in nubibus act. 1. scen 4. κοιλιῶν idem in Equitibus apud Athenæi lib 3. cap. 24 ἐχίνων Adrianus Iunius in Nomenclat. ἠνύστρων idem Aristophanes loco citato & Dioxippus in Antipornobosco; vt de hac veritate nemini sit dubitandum. Ventres autem lepotũ, suum, boum caprarum in vsu prisco fuisse non est quod pluribus ostendam, nec quale alimentum suggerant exponam, cum supra sit dictum.

Ventriculum excipiunt *intestina* quæ duorum sunt generum tenuia seu gracilia, & crassa seu pinguia *Intestinorum* meminit Anaxandrides in Satyro ipsaque vocat ἀλλᾶντα vnde nomẽ ἀλλαντοπώλης meminit quoque Artemidorus Aristophaniensis in condimentariis sed ipsa vocat ἔντερα Intestina autem gracilia & tenuia græci appellant χορδὰς latini *lactes*: χορδῶν fit mentio apud Athenæum ex Eubulo in læda lib. 7 extremo, ex Epicharmo, ex Antiphane in nuptiis lib. 3 cap. 15. Quod autem χορδαὶ *gracilia intestina* significent Cratinus in Pythine cum de homine gracili loquitur ait eum adeo tenuem esse ἢ λιπτὸν quam est lactium fru-

ſtrum τῆς χορδῆς τόμος: Neque vero *intestina* tenuia ſolummodo vocarunt græci χορδάς, ſed etiam χορδάρια teſte Alexi in fugitiuis, χόλικας auctore Eubulo in Leda & Dioxippo in Antipornoboſco, ac denique νῆστιν aſſertore Antiphane in Philotide, & Eubulo in Deucalione. Plinius vero auctor eſt lib. 11. cap. 37 partes à ventriculo *lactes* in homine & oue per quas labitur chylus in cæteris vero *Ile* vocari à quibus capaciora inteſtina dependent. *Lactes* tamen Plautus de gracilioribus inteſtinis animalium præter hominem & ouem etiam dixit, Perſius pro inteſtinis pinguibus ſumpſit, Theodorus Gaza pro *meſenterio* minus recte, niſi μεσάραιον exponamus cum Heſychio pro *ventre* aut *inteſtinis tenuibus*, quo ſenſu meſeræum idem erit cum lactibus. Epicharmus apud Athenæum χορδας appellat ὀρύας quod nomen vni ex ſuis fabulis fecit; latini ἀπὸ τῆς ὀρυῶν finxere *hiram*, & ab *hira hillam* ſeu *hilam* quæ vt Feſtus Pompeius auctor, *farcimen* eſt aut *inteſtinum minimum*. Varro lib 4 de ling. lat. *hilam* ab *hilo*, id eſt, *minimo* dictam arguit, & ſignificare quod in farcimine tenuiſſimum inteſtinum fartum. Porro inteſtina gracilia eſu ſuauiſſima fuiſſe teſtatur Epicharmus in Megaride qui χορδάς appellat ſuaues ac lautas necnon Ariſtophanes in proagore qui negat ambuſtum roſtrum porci aſpicere poſſe poſt *lactes* deguſtatas. Axionicus quoque in Chalcide lactes inter ſcitiſſima atque lautiſſima recenſet, ſed & Horatius hillas commendat ad appetitum excitandum libro ſecundo, ſatyr 4.

Toſtis marcentem ſquillis recreabis, & Afra
Potorem cochlea; nam lactuca innatat acri
Poſt vinum ſtomacho: perna magis ac magis hillis
Flagitat in morſus refici.

Vt gracilia, sic crassa intestina fuere in delitiis ea nuncupabant φύσκας amplissima nimirum intestina è quibus fartis fiunt Lucanicæ: eius edulij frequens apud Athenæum mentio, sed minimè ferendi Athenæi interpretes qui φύσκας in omenta vertunt, cum omentum sit operimentum intestinorū quod vocamus ἐπίπλοον. Iuuenio apud Varronem loco citato *Murtatum* à myrto dici quod eo largefarium intestinum crassum. Cæterum ex tenuioribus intestinis fiunt *Boteli* nostri & tomacula quæ vocamus *Boudins* & *Saulcisses*, ex crassioribus vero farcimina crassiora quæ vocamus *Cernelats & Andouilles*, quibus omnibus abstinebit qui suæ valetudini consultum volet.

Error interpretū Athen.

Alligata sunt intestina Mesenterio quod græci μεσάραιον κ̀ μεσεντέριον vocant corpus nimirum membronosum intestina colligans venis arteriis innumeris, adipe copioso & adenibus intextextum. Cuius meminisse videtur Antiphanes in nuptiis apud Athenæum libro tertio capite decimo quinto cuius verba emendare conabor sic vulgo legitur,

Mesenterium.

Ἐκτεμῶν χορδῆς μέσαιον
Ποδῶν δὲ κ̀ ὠτίων, ἔτι δὲ ῥύγχυς

Casaubonus corruptum locum aduertens legendum suadet μέσατον vel μεσάτιον sed quæro quid μέσατον tenuium intestinorum, quæue lautitia in illa parte? Secundo vt μεσάτιον της χορδῆς admittam, peto quod sit medium pedum, medium rium, medium rostri, vel quis veterum Comicorum ita locutus est vnquam? sic ergo lego.

Casaubonus reprehensus.

Ἐκ τομῶν χορδῆς μεσαραίου
Ποδῶν δὲ κ̀ ὠτίων ἔτι δὲ ῥύγχυς

Athenæus correctus.

id est *ex amputatione seu sectione lactium, mesenterij, pedum quoque & aurium ac insuper rostri*. Apud nos magno est in vsu mesenterium vituli,

lactentis & obesi quod vocamus *crispuium lephraisin*, edi solitum suauissime cum tantillo aceti, glandes enim & modica pinguedo, quibus differtum est nescio quid suauitatis afferunt, sed alimentum suppeditant, nec multum nec eximium.

Succedunt *Ilia* quæ eadem non sunt ac *Ile*. Hoc enim tenue est intestinum, vt ex Plinio deduximus; *Ilia* vero plurali numero vt explicat Hermol. Barbarus pro ea parte habentur, quam Græci ab inanitate κενεῶνα & quod flaccida sit etiam λαγόνα vocant. Sed quod in illis partibus intestinum Ileum situm sit atque collocatum, idcirco factum est vt continens pro contento vsurpatum sit ab iis qui de victus ratione egerunt, sic Xenophon in venatorio λαγόνας ὑγρὰς dixit pro *Ileo intestino*, pingui & humenti, apud Athen. 9, deipnos. Ilia.

Occurrunt deinceps multa vocabula quæ vberibus denominandis accommodata videntur, οὖθαρ, ὑπογάστριον, ὑπήτριον, *sumen*, *mamma*, *specti'e seu speti'e*, *vber*, *abdomen* de quibus omnibus nonnullas auctoritates proferam, vt quanto in luxu olim ea pars fuerit, omnes audiant. Quamuis Athenæus obseruet lib. 9 deipnos. οὖθαρ de mulierum mammis propriè dici, attamen Herodotus in Melpomene eo vocabulo vsus est ad mammas equorum significandas, Aristoteles ipse lib. 3. de hist. animal capite penultimo οὖθαρ ad mammas ouium, caprarum, vaccarum, aliarumque quadrupedum traduxit, μαστὸς vero ad mammas mulierum. ὑπογάστριον quoque & ὑπήτριον, id est, *pars ab vmbilico ad pubem vsque descendens* eodem Athenæo assertore fere de piscibus tantùm in vsu est, quemadmodum probat ex auctoritate Strattis in Atalanta, & Theopompi in καλλαίσχρῳ. Nihilominus ἠτριαῖα de porcello dixit Aristophanes in Tagenistis & in Thesmophoriazusis, necnon Lucianus in Lexiphane, Antidotus similiter in Mamæ.

querula ὑπογάστριον non videtur ad pisces, sed ad quoduis ἦθος designandum traduxisse. Teleclides, inquit Athenæus libro decimo quarto capite vigesimo primo meminit ἤθατος quod Antidotus vocauit ὑπογάστριον, ipsemet Athenæus libro nono capite quinto epigastrium de porcis dixit, vbi exponit modum coquus quo se vsum iactitat ad farciendum porcellum media parte assatum, altera media elixũ. De *sumine* nemo non loquitur Lucilius Satyr. l. 4 Plinius lib. 11 c. 37. Petronius in cæna Trimalcionis, Plautus in Pseudolo, Curculione, captiuis, Persius Satyra 1. Apicius lib. 9 cap. 12 Martialis cuius vnius verba adducam ex epig. 44 lib. 13.

Esse putes nondum sumen, sic vbere largo
Effluit, & viuo lacte papilla tumet.

Tanti certe *sumina* veteres faciebant, vt inter lautiora computarent, Plautus in Pseudolo act 1. scen 2.

Nam mihi hodie natalis dies est decet eum omnes concelebrare.
Pernam, callum, glandium, sumen facito in aqua iaceant, satis audin?
Magnifice enim volo summos viros accipere.

Mammas suminis nominauit Martialis epig. 37. lib 2. *Abdomen* porcæ Iuuenalis Satyr. 2 expressit quamuis nonnulli id velint esse in maribus *Abdomen*, quod in fœmellis *sumen*. Plautus in Milite *abdomen* pro pudendis & *testibus* sumpsit.

Quin iamdudum gestio mœcho hoc abdomen adimere
Vt faciam, quasi puero in collo pendeant crepundia.

Sed idem esse *abdomen* cum *sumine* conuincit locus Plinii lib. 8. cap 51 qui sic habet. *Hinc censoriarum legum pagina interdictaque cœnis abdomina, glandia, testiculi, vulua, syncipita verrina, vt tamen Publii mimorum poeta cœna, postquam seruitutem*

exuerat nulla memoretur sine abdomine, etiam vocabulo suminis ab eo imposito.

Expositis partibus quadrupedum quæ in cap. thorace, & abdomine continentur, supersunt *extrema* quas Græci ἀκρεοκώλια vocat Hesychius κωλῆνας, sunt vero proprie ἀκρεοκώλια in macellis & culinis *extremi pedes* mactatarum victimarum, quos Galenus appellat ἀκρέα μόρια, Cælius Aurelianus *membrorum summitates* quamuis alibi crura porcina dicat à Græcis ἀκρεοκώλια vocari. Plura de hac dictione lege apud Casaubonum cap. 32. lib. 2 & cap. 1. lib. 9 in Athenæum; *pedes* ergo quadrupedum Aristoteles & Heraclides Tarentinus ponunt inter cibos μυξώδεις habentesque al quid ὀλκιμον καὶ γλίσχρον, Mnesitheus Atheniensis *capita & pedes* οὐ πολὺ τὸ τρόφιμον καὶ λιπαρὸν habere scripsit, Antiphanes in Corinthia eos ait *veneris esse victimam*, Anthippus Comicus in abdito *eosdem philosophorum esse edulium* prodidit ideo ὅτι ἀδδηφάγον τὸ ζῶον εἰς ὑπερβολὴν ἐστιν, *quod philosophi, genus sit animalis perquam edax.* Commendantur nostris temporibus *pedes porcini, vitulini & ouilli*: porcini pedes meliores rostro, sed parari non debent cum multo pipere, neque cum multa cepa, licet enim hæc eorum crassitiem edomant, stomacho tamen inimica sunt & iecori noxia. Vitulini & ouilli pedes, cum viscidi sint spumosi ac multo mucore referti crassæque substantiæ ac duræ concoctionis crebro suo vsu calculum generant, vrinariosque meatus obstruunt.

Præter partes iam explicatas video quoque à veteribus cõmendata *glandia* & *callum*. *glandia* sunt Gland. partes glandulosæ quocunque loco natæ circa collum, inguina, mesenterium; proprie tamen *glandium* sumitur pro glandoso corpore molli, spongioso & albo quod *thymum* vocant, quodq. in

summa thoracis parte iuxta iugulum sterno subiicitur velut puluinar ad vasorum ascendentium distributionem. Eius esum commendat Plautus in pseudolo & curculione, vocatque *glandionicam* in Mænech. act. 1. scen 3. Martialis appellat *glandulas* epig. 81. lib 3 & 19. 7. Plinius recenset inter ea quæ Censoriæ leges prohibuerunt. Hodie suauissimum est *glandium* vitulinum quod dicimus *la fagoue* vel ἀπὸ τῶ φάγειν vel quod œsophago proxime incumbat.

Callus vel Callum caro erat pinguior suilla durata, & mirum in modum densata, vt videretur callum à natura obduxisse; fuit inter lautitias veterum à Plinio, Plauto, Nænio laudata sed quia dura, difficulter concoqui, quia sicca, parum alimenti ministrare potest. Scio alias partes in vsu fuisse, & etiamnum hodie esse, sed ad viuum omnia resecare hominis est potius curiosi quam docti, quare ad alia commigro.

DE PARTIBVS piscium.

APPENDIX PRIMA.

CVm Salernitani de piscium partibus nihil monuerint, operæ nobis pretiũ visum est ad complementum huius doctrinæ nonnihil etiam de illis quemadmodum de partibus auium, atque quadrupedum annotare, quæue earum apud veteres & apud nos hodierna die maxime commendatæ sint breuiter perstringere.

Caput piscium in quibusdã edule est, in aliis præ macie atque siccitate minime edule. Olim in honore fuisse video *caput Glaucisci* piscis: nam Plato Comicus in impostore quorundam philosophorum ingluuiem perstringens scribit si assus glauciscus apponatur scire eos quis primum attingendus sit locus, caputq. mox impetere. Laudat Eubulus in Cambylione glaucum marinum ἐυγενέστερον λάβρα *generosam faciem ferentem*: Anaxandrides in Nereo vocat *Glauci* ora execta grandia πολυτελῆ *magni pretij*, Amphis in septem ad Thebas *Glauci* secamenta & capitis carnosas partes nominat: *Congri* quoque caput in Cyclope extollit Antiphanes, Archestratus in gastronomia & Archedicus in thesauro. Archestratus Opsodædalus *hyanæ*. Nostri hodie *Salmonis*, *vmbrinæ*, *carpionis*. Iouius narrat tanti caput *sciænæ* siue *vmbræ* fieri, vt Triumuiris rei Romanæ conseruatoribus dono detur, qua de re lepidam affert historiam quam apud eum lege. Siluri quoque caput sunt qui commdent: certe caput *Mulli* apud Galenum à gulosis laudatur, adeout non emeretur nisi propter *caput & iecur*. Aristophanes in Lemniis, vt citat eius scholiast. in equitibus *cranium Lupi* piscis nominat ceu rem lautissimam, sicut & *Glaucorum*, inquit, cerebrum est. Nec minori in gloria fuit *Thynni* caput ex Alexi, velut etiam *torpedinis*, cuius partes circa caput teneræ sunt stomacho gratæ & concoctu faciles ex Diphilo. Caput

Quis vero crederet nonnullorum piscium *linguam* expeti? Scimus tamen *delphini linguam* teneram & pinguem in delitiis esse, ac etiam ipsi hepati alias delicatissimo præferri. Imo caput *Cyprini* non alia de causa expetitur quam propter *linguam* Eam prædulcem euadere præsertim si assetur, Albertus annotauit, venerem vero exstimulare prodidit Iouius. Quod tamen non de lin- Lingua.

gua, sed de palato audiendum est, quod vulgo pro lingua esse creditur, *Aquatilium generi*, inquit Arist. lib 4 de hist. animal cap 8. *data quidem est lingua, sed imperfecta incertaque, ossea enim nec absoluta, seu palatum nonnullis carnosum pro lingua est veluti inter fluuiatiles Cyprino, itaut ni si diligenter inspexeris linguã id esse videatur.*

Oculi. Parum est linguas piscium edi nisi in eorum oculos atque barbam gula inuaderet. Eustathius *oculos glauci* præcipue commendari obseruat, *Salmonis* oculos teneros & adiposos vt rem scitissimam delicati vorant. Lampridius in Heliogabalo narrat velut rem stupẽdam, eum Imperatorem plenis fæbatariis & discis exhibuisse *barbas mullorũ* pro Nasturtiis, apiastris, & fænugræco. Iuuenalis ipse Satyr 6. eas barbas quas *iubas* vocat visus est velut rem delicatam nominare

Barbæ.

——— *tollere dulcem*
Cogitat hæredem, cariturus turture magno,
Mullorumque iubis, & captatore macello.

Clidium Plinius autor est Thynnos *ceruice* atque *clidio* gratos esse. Est autem *clidium* ea pars, quæ pectus à ceruice disterminat, quæque à Latinis *iugulum* appellatur. Partes vero illæ duæ salitæ clidium & ceruix *omotarichum* dictum est, quemadmodum testatur Xenocrates & nomen ipsum indicat παρὰ τῶν ὤμων id est *ab humeris* impositum: ori gratum esse, ægreque vitiari idem Xenocrates prodidit apud Oribasium collectan. libro secundo capite quinquagesimo octauo, qui *abdomen* Thynni salitum θύννιον siue θυνναῖον vocat, cæteras vero partes ταρίχα. Ad quam rem obseruabis ex Hermolao Græcos tribus nunc nominibus sale conditos pisces distinguere dorsi enim portionem appellant *rachin*, Platina *spinale* quod ex dorso & spina fiat, costas vero & latera *pleuram*, aluum deniq, cum pube, *hypogastrium*.

Hepar quamplurimis piscibus laudatissimum existit Est & maximum *Asellis*, & delicatissimum & cæterorum piscium iecinioribus anteponendum. Albertus tradit *Silwis* hepar adeo dulce esse, vt nisi felle temperetur nauseam sit pariturum, *Barbota* Gallorum hepar magnum habet ac delicatum, *Mustellarum* fluuiatitibum iecinoribus tanta saporis gratia inest, vt apud Tubingos olim comitis cuiusdam Bichlingorum matronam omnes dicant principatus sui reditus in eorum delitias consumpsisse. Mathiolus iecur *gobionum* fluuiatilium maximam cum palato inire gratiam scripsit: Hepar lupi assum & mali aurantii succo conditum delicatissimum esse tradidit Rondeletius, adeout neque Galli Gallinacei, neque anseris hepati vllo modo cedat. Hinc Dalechampius scelestissimum illum Ægyptium piscium institorem Hermæum *lupos* exenteratos vendidisse coniicit, vt scilicet hepar seorsum venderet suauissimum. Hepati *torpedinis* vllam teneritudinem præferri negat Plinius lib. 9 cap. 42. Hepar.

Latera, viscera, ventrem, lactes abdomen intestina, Ilia, Lumbos, caudam, oua piscium *cutem* laudari quis non audiuit? *Latus* Accipenseris facetissimus Comicus extulit, Murenæ Martialis lib 2. epigram. 37. Nihil in Scaro lautum delicatumque agnouit idem Martialis in distichis præter viscera. Latus. Viscera.

Hic scarus æquoreis qui venit obesus ab undis
Visceribus bonus est, cætera vile sapit.

Idcirco vulgo circúfertur insipidum esse *Scarũ* nisi cum suis edatur fæcibus, ex quo factum est, vt *Archestratus* integrũ non exenteratũ parari præciperet apud Athen l. 7 Cardanus *viscera* Delphini non solum sapore, sed & odore quasi violæ delectare auctor est. *venter* husonis non sine gloria est, cum sapore carnem porcinam, velut & dorso Venter.

vitulinam præ se ferat ex Alberto Magno. Falconius Hetruscus referente Iouio plebeius ganeo, sed eruditioris gulæ, cum in Hispania cetariis præ. set, nouum & sapidissimum obsonii genus è Thynnorum *ventre* commentus est: circumciso abdomine vmbilicos enucleando & sale acetoque & fœniculo inclusos cadulis condiendo; ita vt mox id cibarii genus plerique appeterent, ac propter iucunditatem mirarentur, quem modo vt inutilem ex officinis euerrere consueuissent. *La-*

Lactes. *ctibus* lupi quamquam delicatissimis, tamen Heliogabalus in locis mediterraneis rusticos pauit teste Lampridio, Negauit Husonis *lactibus* quicquam in cibo aut dulcius aut delicatius reperiri. Muranarum *lactes* minime despiciendæ, iis licet

Abdomen. abuteretur Heliogabalus. Plinius *abdomine* Thynnum celebrari prodidit, ipsumque salitum vocari θυννᾶιον supra dictum est. Eam partem cæteris partibus pinguiorem, saporeque meliorem Hicesius protulit. Eriphus in Melibea ob pretium negat *Inopes posse emere Thynni imum ventrem, lupi caput, congrium, aut sepias, quæ ne deos quidem valde despicere censet.* Hicesius præterea *Abdomina* Orcynorum quod pinguia sint multo cæteris partibus suauiora narrat, clidiis tamen inferiora. Vi-

Intestina de quo etiam gula irruperit, *intestina* fæcibus excipiendis dicata probantur in Salmone, in Asello in Congro. *Ilia* Rhumborum Horatius prædica-

Ilia. uit lib.2. serm 8.

Nos inquam canamus aues, conchylia, pisces
Longe dissimilem noto celantia succum
Vt vel continuo patuit, cum Passeris atque
Ingustata mihi porrexit Ilia Rhombi.

Lumbi. *Lumborum* Sphyrenæ seu Sudi meminit Antiphanes eosque cum aliis laudatissimis obsoniis

Cauda. commemorat. Ophrũ teneriori esse circa *caudam* carne Athenæus lib.8. docet, quod reliquis piscibus

commune esse videtur ob motum continuum *cauda* à quo excrementiæ partes dissipantur Thynni *caput* Alexis laudat, sed *caudam* Antiphanes. vulgari prouerbio fertur Cyprini *caput*, scardulæ *partem mediam* Lucii *caudam* à cupediarum peritis exposci. Denique etiam *cuti* sua gloria, nam *pellis* Tincæ à nostris mulieribus in delitiis habetur, & carni longe præfertur. Quid plura? *semen* ipsum piscium non illaudatum remanuit Hagemon enim in Philinna quosdam inducit γόνον id est *semen* ac *genituram* piscium frixam comedentes. Semen.

Μάλα ταχέως αὐτῶν πρίω πόλυπον
Καὶ δὸς καταφαγεῖν κ' ἀπὸ τηγάνου γόνον.

Tu, inquit, quamprimum Polypum eme, & da manducandum, vel è sartagine piscium semen. Tu fortasse nec immerito, quæres quid per γόνον poeta intellexerit? an illud quod vulgo vocatur *sperma ceti halosanthos* veteribus? an nostram *Ambram Grizeam* & odoratam quam nonnulli Azeli piscis vel Balænæ genituram esse volunt, quamque hodierna die in delitiis habent propter odoris fragrantiam condimentis suis admiscentes nouo & periculoso luxu, cum exinde spiritus inflammari capita dolore tentati, febres accendi, veneris stimulos irritari contingat? minime gentium. γόνος hoc loco *oua piscium* significat, quorum nonnulla in pretio & honore fuere. ὠὰ enim ταρίχα hoc est *salita* καὶ μετὰ ἁλῶν σβεσθέντα *cum sale reposita* deinde assata ori suauia tradit Athenæus libro tertio c. 33. quamuis ægre coqui asserat. Percarum *oua* craticula tosta placent, etiam delicatis & eruditis palatis. Elixantur friguntur ue suauissime *Cyprinæ* condiuntur lautissime Salmonea laudantur lupi *oua*, squali, Gobii, Husonis, mugilum, quorum præparandi rationem tradit Platina lib. 10. cap. 62. Rondeletius vero testatur à suis piscatoribus Oua.

Mugilum *ὠὰ τάριχα* conseruari, & à bibacibus magno emi, quia deiectam appetentiam excitant, sitim proritant, vinique gustum iucundiorem reddunt. Culinæ nostræ gammaros fluuiatiles *ouis* refertos magnificant in mensis. Damnantur vero *oua* Barborum quæ termina intolerabilia concitant, & quandoque vomitiones, aluique deiectiones copiosas mouent. Luciorum *oua* eduntur quidem sed flatibus ventrem distendunt; æque praua sunt *Asellorum* fluuiatilium *oua* atque barborum, eadem enim symptomata excitant.

DE ELECTIONE ANImalium eorundemque partiũ.

ALTERA APPENDIX.

QVoniam superiori corollario partes piscium recensuimus quæ meliores præstantioresque vulgo existimantur: non abs re erit hac appendice, de auium quadrupedumque partibus vt melioribus sic lautioribus pertractare, quoue tempore, atque ætate, tum aues, tum quadrupedes edendæ sunt, vt præstantiores habeantur, breuiter commonere. Sua enim cuilibet rei est ætas temporisque opportunitas, extra quam si suscipiatur, deponit gratiam & commendationem amittit, exordiemur autem ab auibus alphabetico ordine seruato, mox ad cætera animalia perrecturi.

Alaudæ *Alauda* optima censeri debet mense Octobri & Nouembri, imo tota hyeme, secundumque omnes suas partes lauta existit *felle* dempto.

Anas hyeme præsertim probatur, sit vero vnius anni, ex eaque edantur *pulpa pectoris, iecur, & posteriora*; ex syluestri vero anate *ala* laudantur, à Septembri vsque ad Ianuarium mensem. Anas.

Anatinus pullus domesticus sex octoue septimanarum commendatur, syluestris vero trium mensium, idque toto æstatis tempore: seligantur autem partes *posteriores* ac *pectorales*. Anatinus pullus.

Anser annum non excedat, hyeme edatur, *pectore, iecinore, &* *posterioribus* probanda. Eius pullus vere & æstate melior vno aut altero non maior mense. Anser.

Anser sylaestris laudatur mense Octobri, & reliqua hyeme.

Boscadis quam *Sarcellam* vocamus *posteriora* & *pectoralia* probantur hyeme præsertim. Boscas.

Capi ætas sit vnius anni, ab Octobri mense ad Aprilem vsque edatur, eiusque præsertim partes, *ala orropygium, pulpa pectoralis* desectæque de ea *ligula* nos vocamus *albas partes*. Capus.

Coturnix augusto, Septembri, & tota hyeme probari solet, *posterioresque* eius partes lautissimæ habentur. Coturnix.

Columbini pulli trium sexue septimanarum præstantiores existunt, quorum primæ partes sunt *coxa & venter*. columbini pulli.

Fulcica seu *Gallina Aquatica* vt hyeme sic *pectore* commendatur. Fulica.

Gallina annua Ianuario, Februario & Martio lauta est, maxime si ex ea *alas, orropygium*, & *pulpam pectoralem* selegeris. Eius pullus sex septimanarum scitissimus, cuius *ala* potiores ab Aprili mense ad Augustum. Syluestris vero Gallina quam Gelinottam vocamus à Septembri ad ver vsque laudatur alis expetenda. Gallina.

Gallina Indica — *Gallina indica* hyeme potior *pectore* & *ventre* suauior. Eius vero pullus vere melior cum est duorum aut trium mensium.

Gallinago. — *Gallinago posteriores* partes delicatiores obtinet, totaque hyeme non improbatur.

Mergus. — *Mergus* qui vulgo *Plongeon* dicitur, *posterioribus* partibus placet, hyeme præsertim.

Merula — *Merula* mensis vnius pluriumve non aspernanda, Septembri, Octobri, totaque hyeme.

Oenas. — *Oenas bisset* dicta hyeme partibus, *posterioribus* non minus quam merula delectat.

Palūbus. — *Palumbus* sex septimanarum hyeme placet *anterioribus* suis partibus.

Passer — *Passeres* omni tempore grati, sed hyeme magis, quod æstate propter salacitatem macriores aridiores, calidioresque euadant.

Perdix. — *Perdix* optima existit Octobri ad ver vsque *omnibus* partibus placitura, sed *alis* maxime. Eius pullus sex octoue septimanarum Iulio Augusto, & Septembri regium est edulium.

Phasianus. — *Phasianus* autumno & hyeme laudatus *ala* quam *coxa* melior, eius pullus sex octoue septimanarum æstate suauissimus.

Pauo. — *Pauo* omni tempore probatur.

Coruus marinus — *Phalacrocorax* seu coruus marinus Gallis *Cormoran pectore* placet vt hyeme.

Pluuialis. — *Pluuialis posterioribus* partibus gratus est.

Rostratulæ. — *Rostratula* autumno & hyeme scitissima, *omnique* sua parte atque ipsis etiam *fecibus* suauissima si edatur à Septembri ad Martium vsque.

Turdus. — *Turdus* seu *Griua* nostra vnius mensis placet, autumno & hyeme,

Turtur, — *Turtur* vero æstate & autumno.

Quod ad quadrupedes attinet *Aries* à

mense Maio ad Septembrem vsque probatur, debetque esse vnius aut alterius anni, potiores Arietis inter partes habentur *armi, coxæ, costæ & crura*. Aries.

Agnus sex octoue septimanarum hyeme & vere commendatur, eiusque partes *anteriores*. Agnus.

Bos toto anno editur, sed à Septembri ad Martium vsque, caro eius potior, maxime si bos quinque sit annorum, ex partibus *pectoralis* pulpa, *lumbares* partes, & musculi *coxarũ* expetuntur. Bos.

Cuniculus hyeme scitissimus & æstate, *vertebris* ad lumbos, *coxis*, & *armis* delectat: *lepus* quoque, sed hyeme rigida edi debet. *Lepusculus* omni tempore probatur si sit duorum triumue mensium. Cuniculus. Lepus.

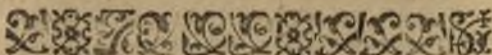
Hœdus vno aut altero natus mense vere optimus, præstat tamen eius *posterioribus* partibus, *costis*, *ventre*, *capite & pedibus* vesci quam aliis. Hœdus.

Porcus hyeme suauior, *porcellus* quouis laudatur tempore: Ille duos excedere annos non debet, hic vnius mensis placet, commendatur *porcus vertebris* dorsi, & *lumborum*, *costis*, *auriculis & pedibus*; porcellus vero *pelle*, *auriculis*, & *extremis* partibus delectat. Porcus.

Vitulus denique à Decembri ad Maium vsque probatissimus, cuius *lumbi*, *pectus*, *venter*, *caput*, *hepar*, *renes*, delicatiores censentur. Vitulus.

Cætera non recẽseo, adi Bruyerinum, Platinam, Quercetanum, Legium, Gazium. Goclenium, Iul. Alexandrinum, *Alex.* Petronium, Isaacum, & eius cõm. Hispanum, atque vt vno verbo dicam eos qui de re cibaria scripserunt. Nec enim vnquam finis

si cuncta decerpere tentaue o Et certe candidatis Medicinæ hæc sunt satis, doctis vero plus satis.

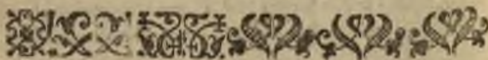
DE EXCREMENTITIIS partibus auium, ouis.

De electione ouorum.

CAP. LXXIII.

„ On vult mentiri qui vult pro
„ lege teneri.
„ Quod bona sunt oua
„ candida, longa, noua.
„ Hæc tria sunt norma, vernalia sunt me-
„ liora.

ANIMADVERSIO.

VT prioribus insistamus vestigiis post explicatas animalium partes proprias, *excrementitia* explicari debent, sumpto initio ab *ouis* quæ auium videntur esse propria; quamuis & pisces & quadrupedum nonnullæ *oua* ferant. Libēter vero exoptarem, vt quæ fusè & copiosè annotata sunt de *ouis* à commentatoribus ad caput

ad caput ſecundum huius ſectionis, ad hunc reuocarentur proprium locum: ſic enim & tenebræ nō offunderentur illi capiti, & huic lux maior affulgeret. Dum hæc cogito, ecce venit in memoriā vetus commentarium illi loco adhibitum tantùm fuiſſe, non nouum Monſpeſſuli editum Franciſci Chouetti opera: quod quidem cum locupletius extet, eleganterque *ouorum* naturā exponat: quid nocebit huc transferre & appingere? Imo vero ne quid in hac editione deſiderare poſſis, quod in aliis habetur, præſtabit, vt euulgatum eſt hunc in locum tranſcribere, ſic vero ſe habet.

Tria alimentorum genera exigua mole plurimum nutrientia his verſibus comprehenduntur. Hæc pertinent ad cap. 2 huius ſect.

Primum, oua recentia, de quibus Galenus libro tertio de aliment. facult. c. 21. in hunc ſcribit modum: Oua recentia veteribus plurimum præſtant, quippe optima ſunt recentiſſima, vetuſtiſsima autem peſsima. quæ vero in horum medio ſunt, proportione receſſus ab extremis, bonitate aut prauitate inter ſe differunt. Idem lib. 1. aphoriſm. comment 4 oua inter alimenta pleni victus numerauit. Quam ſententiam Auicenna quoque cum aliis pleriſque locis, tum maxime 4.1. cap.1. his fere verbis confirmat: Quandoque eſt nutriens paruæ quantitatis, plurimo reficiens alimento: eius generis ſunt potiſſimum oua, & teſtes gallinacei, quorum fere nutrimentum cum ipſorum penſatur pondere. Porro ouorum multæ inter ſe ſunt differentiæ. Et prima quidem penes propriam ſubſtantiam. Gallinarum enim perdicum & phaſianorum iuuenum ac pinguium omnibus præſtant, & ad victus ſalubris rationem accommodatiſſima ſunt: anatum vero, anſerum pauonum ſtruthiocamelorum, & ſimilium, deteriora habētur. In figura quoque ouorum aliquod bonitatis diſcrimen eſt: paruula enim oblonga 2. Meth. med. c. 2.

& candida reliquis fucci probitate excellere creduntur, id quod vulgaris etiam hisce versiculis comprobatur.

Regula presbyteri iubet hoc pro lege teneri:
Quod bona sunt oua hac, candida longa, noua.

Quin ab Horatio quoque hoc obseruatum esse etiam Plinius meminit, qui lib. 10 natur. histor. cap. 52 ita scriptum reliquit: Quæ oblonga sunt oua, gratioris saporis putat Horatius Flaccus. Locus est libro 2. Sermon Satyr 4.

Longa quibus facies ouis erit, illa memento,
Vt succi melioris, & vt magis alba rotundis
Ponere.

Candida præstantiora dixit: atque eius rei deinde certissimum indicium colligas, quod anatum & anserum oua plus aqueæ naturæ possideant, pallidioraque & ob id cibo minus idonea sint. Quanquam vero oua per se quidem salubria sunt, coctura tamen ratione non parum immutantur, adeo vt interdum insalubria fieri possint. Nam quædam diutius coquuntur, alia ad mediocrem vsque consistentiam: alia in aqua eousque duntaxat dum incaluerint, elixantur. Secundum quas differentias alia quidem ἑφθά, id est, cocta vocantur: alia τρομητά id est, tremula, alia vero ῥοφητά, id est, sorbilia. Tremula itaque, hoc est, quæ eatenus per coctionem inspissantur, vt in manu tenentis in testa sine putamine suo tremere videantur, omnium sunt præstantissima, plurimum alimenti & optimi succi corporibus exhibent, facillimeque tum concoquuntur, tum distribuuntur, & sanguinem cordi quam maxime congruentem generant. Quare iis cum primis qui ex morbo debiles adhuc sese colligunt, senibus & imbecillibus conueniunt, præcipue vero eorum vitelli. Quod Auicenna quoque in libro de viribus cordis, Tract. 2. cap.

3. vbi ex professo de ouis agit, sic ferme scribens confirmat. Oua tametsi cordis medicina non sint, ad refectionem tamen eius adsciscuntur. Nã ipsum valde corroborant, & potissimum eorum vitelli, dummodo sumantur ex ouis bonæ carnis auium, veluti gallinarum, perdicum ac phasianorum. Eiusmodi enim temperatura constant mediocri, cito in sanguinem conuertuntur, & post transmutationem parum superfluitatis relinquunt: sanguis autem inde genitus est subtilis ac clarus, cor maxime corroborans: quo fit vt ouorum vitelli in dissolutioni substantiæ spiritus, & imminutione ipsius sanguinis vitalis, cæteris alimentis iure præferantur. Sorbilia autem oua tremulis minus quidem nutriunt, sed facilius subducuntur, & faucium asperitates ex vociferatione, aut ex humorum acrimonia læuigant. Oua vero immoderatiore coctura penitus densata, quæ Græcis ἑφθὰ vocari diximus, & ad coquendam sunt difficilia, & tardi transitus, crassiúsque alimentum corpori tribunt. Porro iisdem ex vario præparationis modo maior adiungitur aut bonitatis aut grauitatis occasionem hæc quidem assantur, alia elixantur, nonnulla friguntur, quædam denique in iure coquuntur. Assa igitur elixis crassioris sunt succi, ac difficilioris concoctionis: eorum enim genuina humiditas à foci caliditate depascitur: atque hinc sane eousque assata donec adurantur, ac tetrum odorem reddant venenosam qualitatem induunt, quemadmodum Marsilius Ficinus in libro de vita cœlitus comparanda capite vigesimo secundo diligenter admonuit. Solent autem bifariam assari: aut enim cum putamine feruẽtibus cineribus integra obruuntur, aut testis suis franguntur: quorum hæc quidem deteriora sunt. Illa vero rursus duobus parantur: aut enim tota cinere cooperiuntur, aut ex parte nuda ad prunas collocantur.

Quæ cinere tota obtuuntur, peiora euadunt, quia densata vndique à circumfuso igne extrema parte fumorum exhalatio intercipitur. Nuda vero prunis imposita, fumos exhalant depuranturque. elixa assis præstantiora sunt: nam æquæ humiditas, ne foci caliditate exsiccentur, obsistit. Parantur & hæc quoque dupliciter: Vel enim integra caldariis superne infusa elixantur, vel ex testis fractis in aquam ferme feruidã coniecta coquuntur. Quorum illa quidem, vbi penitus densata fuerint, deteriora habentur, testæ enim quo minus crassities eorum attenuetur, ac fumi dissipentur, obstant & impediunt: sed si ab igne, cum liquidum adhuc coactum densatumque non sit, auferantur, meliora fiunt. Hæc vero calor penetrat, crassitiemque attenuat, & odoris insuauitatem auertit vnde cæteris omnibus laudabiliora censentur. Longe vero se ipsis suauiora adhuc redderentur, si ad med ocrem consistentiam coctis confestimque à foco summotis aceti nonnihil cum butyro & croci momento commistum inspergeretur. Quæ vero ἐπὶ τῶ τηγάνου, id est, in sartagine spissantur absque ob id ipsum τὰ γηνίςα, id est, frixa nuncupantur, pessimum habent omnibus modis alimentum, tardeque transeunt Nam interim dũ in ventriculo concoquuntur, in nidorem & fumum abeunt, secumq; admistos cibos corrumpunt, & succus inde prognatus non solum crassus, verum etiam prauus atque excrementitius est. Quapropter inter deterrimas earum rerum habentur, quæ conc. qui nequeunt. Iis vero nocentiora adhuc fiunt, quæ in vetere & ferrea sartagine friguntur. In iure denique cocta, Isaaco in diætis vniuersalibus teste, locum inter assa ac ea quæ in aquam feruidam coniecta coquũtur, medium obtinent. Porro quæ πνικτα, id est, suffocata appellantur, elixis & assis sunt meliora. Ea Galenus ad hunc modum parare docet. Vbi ipsa oleo ac

garo & pauco vini conspersa fuerint, vas quo continentur cacabo aquam calidam habenti inditur: deinde vbi ipsum totum superne obturatum fuerit, ignis substruitur, quoad oua mediocrem habeant consistentiam. Quæ enim supra modum fiunt crassa, elixis & assis sunt similia. Quæ vero ad mediocrem crassitiem peruenerunt, & melius quam dura concoquuntur, & alimentum corpori dant præstantius. In ipsis quoque ouorum partibus discrimen est. Vitellus namque, sicuti à Rhaze lib. 3 ad Almansor. cap. 14 scribitur, in caliditate temperatus existens, optime nutrit. Albumen vero frigidum & glutinosum est, ægrè concoquitur, & sanguinem prauum generat. eaque ratione adducti nonnulli albumen debilioribus exhibendum negant. Vitellus quoque proprietate quadam substantiæ facile inflammatur, & in fumos abit, quo fit vt in febribus & ægritudinibus calidioribus non nisi probe alteratus exhiberi debeat. Alteratur autem, ex Ioannis Michaelis Sauonarolæ sententia, ad horas plus minus sex in aqua frigida infusus. Simeon Sethi hoc quoque addit, oua proprietate quadam peculiari εὐφυΐαν id est, ingenii felicitatem & bonam habitudinem tribuere iis, qui μετὰ γλάσματος θυγατέρων ταύρου τοῦ τε μέλιτος καὶ βουτύρου hoc est, cum textura filiarum Tauri est melle & butyro assidue esitauerint. Sed Galenus libro 5. de sanit. tuenda. c. 8. de cibis ex quibus obstructio incidit mentionem faciens, senes hortatur, vt à multo ouorum esu abstineant, quod nimirum crassum lentumque succum creent. Qui vtique locus non simpliciter de omnibus ouis intelligendus venit, sed de iis quæ vel elixa vel tosta penitus dansata sunt, item de frixis & veteribus. Leonhardus Fuchsius hunc Galeni locum in Græcis exemplaribus corruptum putat, & pro ᾠῶν legendum esse οἴων, id est, sorborum, ὄα enim ξύα

Alexãd. Trall. li. 8. c. 1.

Græcis, Galeno lib. 8. de simplic. medicam en.facul. c.13 teste, sorba sunt; quæ certe vt idem tradit, adstringentem atque adeo obstruentem facultatem obstinent. Leontius apud Constantinum Cæsarem lib.14 de agricultura, cap. 17 etiam modum tradit, quo oua diu à corruptela seruari possint. Oua ipsa, inquiens, seruabis, hyeme quidem in paleis, æstate in furfuribus. Alii aqua abluta oua sale tenui intingunt, & sic conseruant. Quidam ad tres aut quatuor horas in muriam tepidam mergunt, deinde extracta in furfures aut paleas deponunt. Attamen ei quod in muriam aut salem impositum est, pars aliqua decedet. Cæterum plenum ouum, aut non plenum, cognosces ex immissu in aquam; defectuosum enim innatabit, plenum deorsum demergetur. Eadem etiam à Columela de re Rustica libro 2. capite 6. & à Plinio lib. 10. cap. 54 & 60. prodita sunt. De ouis plura Galenus lib. 3 de alimen. facult. c. 21, & in lib. de cibis boni & mali succi, cap 7. Paulus lib. 1. capite. 83. & Ætius lib. 2. c, 132.

Vini differentia. *Secundum*, Vina rubentia vbi ante omnia sciendum, vinum quidem ex eorum esse numero, quæ nostrum corpus alunt. Nam si modo quicquid alit, alimentum est, vinum etiam in genere alimentorum est ponendum. Verum permagna eius secundum colorem differentia est. Nam hæc quidem alba sunt, alia rubra & clara, nonnulla rufa: siue, vt vulgo dicuntur citrina: quædam vero nigra alia rursum medium inter hæc obtinent. Ex quibus omnibus alba cæteris tum imbecilliora ac minus calida habentur, tum minoris etiam alimenti: non ergo abs re capiti neruisque innoxia sunt, vrinam cient, & meatus aperiunt. Quod debiliora sint, manifestissimum omnibus sit ex iis, quæ Gellenus comm. in tertium librum Hippocratis de victus ratione in morbis acutis scribit

inquiens: Vinum potens vehementer celeriterque corpus calefacit, caputque ferit: imbecillum contrario agit modo. Cum igitur minus & calefaciat, & caput tentet, necessario etiam imbecilius erit. Quod deinde minus calefaciant, idem commen. in 6. citatum Hippocrat. lib. clarissime ostendit. Nempe, inquit, ex vinis albis nullum valenter calefacere potest. Quod enim summe calidum est, id continuo & flauum existit, veluti, & quod ab ipso est fuluum: mox ab his rubrum & deinde dulce. Album autem minus quidem his omnibus calefacit. Quod verum vtique experientorii comparentur. Nam inter vina rubra & rufa Gallica, nonnulla albis, quibusdam alibi natis longe & potentia & caliditate inferiora reperias. Quare eiusdem territorii vina inter se conferenda sunt. Quod vero vina alba minus quam reliqua alant, declarat ipsorum natura: præterea Galenus commentat. 11. libro 2. aphorism id ipsum in eum scribens modum, confirmat; Vina aquosa (sic autem nominant alba & tenuia) sicut aquæ similem formam habent, ita etiam vim: quare vrinam cient, & minimum nutriunt. Idem commentar. decimo octauo eiusdem libri. Vina, inquit, aquosa exiguum præbent corpori alimentum. Sunt autem hæc colore quidem alba, tenuia vero substantia. Item in libro de cibis boni & mali succi, capite 1. de iisdem ita scriptum reliquit. Vina quæ aquosa tenuique substantia sunt, vrinam monent, & paucissimi sunt nutrimenti. Quod minus etiam caput feriant, Galenus libro 5. de loc. affect. capite 5. iis ostendit verbis? Vinum album atque modice astringens vt ventriculum robustum efficit, ita haud quaquam tentat caput, id quod facere solent ea quæ vehementes vires obtinent. Auicenna quoque 3.1. doct.2. cap.8. in hunc prope modũ scribẽs

idem confirmat: Vinum album & tenue calorificis præstat, non enim capitis dolorem efficit, sed eundem potius, vbi forte ex stomachi ardore initium duxerit, humectando leuat. Cur autem cæteris caput minus feriant, eius rei causa alia non est, quam quod minus fument, euaporentque. Quod denique meatus aperiant, vrinamque moueant, Hippocrates lib 3 de victus ratione in morbis acut aphoris. 6. his verbis diserte significauit: Ad vesicam alio vino magis penetrat, vrinasque prouocat, & perpetuo perrumpit: adque multa ad opem his morbis ferendum facit Rationem eius rei tradit Galenus li. 7 Methodi medendi. c. 6 in eum scribens medum: Vina aquosa vires organorum adaugent, & expellendis excrementis viam faciunt. Eoque fit, vt etiam talia vina præter cætera vrinas moueant, quando & ipsa totum corpus celeriter transeunt, & impetu cursus sui excrementa secum expellunt. Celeriter certè transeunt, tum quia tenuia & tepita sunt, tum quia adstringunt. Tenuitate enim & tepiditate prompte mobilia fiunt, adstrictio autem ipsa magis impellit. Ex quibus iam illud quoque elicitur, nempe alba & tenuia vina tuto exhiberi corporibus intemperie vel naturali, vel quoquomodo aduentitia biliosis: Æque vero & studiosis, & quibuscunque caput vel naturæ ipsius habitu, vel ab alia quapiam extrinsecus obrepente causa, imbecillius existit: pari modo & iis qui calidam & humidã cerebri temperaturã obtinent. quippe vina potentia ita adfectis aduersissima sunt. Cumulatim enim quemadmodum loco iam citato Auicenna ostendit, caput humoribus vaporibusque & caliditate replent, valideque cerebrum perturbant, & maturius ebrietatẽ inducunt. Quod si tamen res cogat aliquando eis vti, copiosiore aqua prius diluẽda sunt. Iam vero & calidiorem ventriculi atque

hepatis temperaturam habentibus, nimioque æstu & ardore fameque aut mœrore vexatis, atque item in anni tempore, regione, tempestateque calida, vina debiliora magis conferunt, vt in quibus calida vina eos qui refrigerandi sunt, impensius calefaciant, capitisque dolores & febres facile inferant, neruosque lædant.

Vina vero rubra & clara, cuiusmodi Bellouacensia cumprimis habentur, cæteris calidiora sunt. Quod breuissime Galenus comment. 6. in 3 Hippocrat librum de vict ratio. in morb acut. iis verbis significauit: Vinum quod summe calidum est, id continuo & flauum existit. Eadem cæteris quoque valentius alere, idem comment. 11. libro secundo aphorism. ita scribens attestatur: Quæ crassa sunt & colore rubea plus alimenti habent quam reliqua vina: inest autem eis & citissime implere corpora euacuata & ob hoc indigentia adiectione. Quod ita sane intelligendum venit, vt vina rubea ea de causa firmius alere dicantur, quod ex ipsis plus in membrorum substantiam conuertatur. Hac ratione & nigra cæteris præferri possunt, quod & ipsa nimirum non mediocre, neque dissipatu facile alimentum corpori tribuant. Atque hinc certè non temere à Galeno comment. 18 lib. 2. aphorism. ita scriptum est: Crassa & fulua multo quidem magis corpus alunt, sed tantum vincuntur à nigris in nutriendo plurimum, quantum superant in præstando aceruatum & velox alimentum. Eodem plane modo & illa intelligenda, quæ ab Isaaco in diætis particularibus scribuntur vbi vinum nigrum plenioris alimenti quam rubrum esse contendit Cæterum vina quidem hæc colore rubea, vt vrinam leuius, quem alba cient, ita maiorem capiti noxam adferunt. *Animalis* enim facultas promptius quam naturalis aut vitalis calido offenditur: quia calidum caput prom.

te ferit, ac spiritum animalem deiicit. Spiritus enim hic subtilis, ac vt ab omni excellenti calido discutiatur idoneus est: quo fit vt eiusmodi vina debile cerebrum habentibus exhibenda non sint, nisi diluta & exigua plane copia. Ab iis vero quibus bona cerebri habitudine ac firma sanitate frui datum est, tutius ebibuntur. Firma namque cerebri constitutio: vt eleuatis ad sese vaporibus strenue obsistit, ita ab iisdem etiam minus offenditur. Vbi hoc quoque ignorandum non est, nempe acui ingenia in eiusmodi hominibus: Nam si vino bono ac potente moderate vtantur, longe seipsis & ad excogitandum acutiores, & ad explicandum orandumque vberiores, & ad memoriam denique firmiores atque diuturniores euadunt. Spiritus enim tenues, clari & puri ex bono vino potius, quam quouis alio potu generantur. Hinc est quod Theologi in contemplatione circa sacrosanctæ Dominicæ passionis mysteria, optima comprimis vina deligunt, quæ ob id ipsum iam passim etiam Theologica nominantur. Hæc vtiliter iis quoque dantur, qui calefaciendi sunt, vt pote tum pituitosis frigidisque temperamentis crudique humoris copia refertis, tum iis qui frigidis in locis ociosi viuunt. Dantur quoque in hyeme, frigidaque & humida tempestate. Hic enim omnibus, ideo quod frigiditatem corrigant, & obstructiones tollant, accommodatissima sunt, genuinum calorem refocillant, vnde concoctio melior & sanguis probus euadit, cibum per omnia corporis membra, vt quæ facile penetrent, deducunt. Quamobrem ex morbo emaciatos reficiunt, corporaque ipsorum augent. Etenim cibi cupiditatem faciunt, pituitam extenuant, & in sanguinem commutant, bonum colorem conciliant, animo lætitiam voluptatemque pariunt, & robur adiiciunt. Harum itaque commoditatum moderata vini potio, immoderata vero

Vina Theologica.

ta vero contrariorum occasionem præbet.

Vina vero rufa siue citrina minus quidem quam rubea & clara, excellentius tamen quam alba, tum calefaciunt, tum nutriunt: quo fit vt caput etiam quam alba magis offendant, quemadmodum fusius comment 1. & sexto in tertiũ Hippocrat. lib. de vict ratio. in morb acut Galenus monstrauit. Hæc etiam alba à quibusdam vocari solent, hinc est quod quidam dicunt, vina alba cito plurimum calefacere.

Vina vero nigra minus quam rufa calefaciunt, vnde minus etiam caput feriunt, sed cum tardius per aluum quam alba transeant, vrinamque leuius moueant, vehementius etiam quam alba caput tentant. Et hæc ipsa plenius quidem quam alba & rufa, minus vero quam rubea nutriunt, vt copiosius locis paulo ante citatis Galenus ostendit.

Tertium, pinguia iura, hoc est, sorbilia ea iusculis carnium, & præcipue pullorum confecta, ζωμοὶ & ζωμίδια Græcis, Brodia vero vulgo appellantur. Quæ sane cum naturæ amica sint citius tum concoquuntur, tum per ventrem subeunt: nam quæcunque cum voluptate assumuntur, ista ventriculus auidius amplectitur, facilius concoquit, plurimum corporibus exhibent alimentum, & bonum sanguinem producunt, idque excellentius adhuc, si cum similaceo pane præparentur. Simila enim vel similago, id est, subtilissima ac purissima delicatissimi tritici farina, σεμίδαλις à Græcis dicta copiosum & laudabile corporibus alimentũ præstat, vt testis est Rhazes li. 2. ad *Almans.* ca. 3. Tria hæc alimentorum genera, quæ exigua mole plurimum nutrire ostendimus, Auicenna quoque 2. 1. doct 2 Sum. 1. c. 15. breuiter, his fere verbis complexus est. Cibus subtilis, boni succi, & plurimi alimenti est, exempli gratia, vt ius carnium, vinum, & oua eaque tum sorbilia, tum tremula Talia enim

Iura è carnib. Gal. li 1. de alim. facult. c. 17.

exigua mole, plurimum nutriuntquia maxima substantiæ ipsorum portio in alimentum transit vnde sequitur tandem & robur insigne conciliare iis, qui ipsis sæpius vsi fuerint. Additio iocosa de vino Theologico ex Chiliad 3 centur. 2. Prouerb. 37. Erasm. Roterod. Hac tẽpestate, inquit, apud Parisios vulgari ioco vinum Theologicum vocant, quod sit validissimum, mimineque dilutũ. Nec infestiuiter quidã huiusce prouerbii causam rogatus, respondit: A Iureconsultis occupari quas vocant Præbendas, Decanatus, & Archidiaconatus, Theologis nihil reliquũ fieri, præter curata quæ vocant, sacerdotia. Cæterum quoniam de pastoribus scriptum est: Peccata populi comedetis nimirum ad cibi tam duri concoctionem opus esse vino efficacissimo. Atque hinc esse natum vulgi dictum.

Hoseæ 4

Hactenus Commentator qui omnẽ tulisset punctũ nisi seriis iocos ammiscuisset, & sacris profana, quasi vel doctior vel elegantior haberi possit ex detorta in hunc locum Erasmi Roterodami Parisiensibus Theologis irati nugaci fabulatione.

DE ESV OVORVM.

CAPVT LXXIIII.

Singula post oua, pocula sume noua.

Hoc versiculo præcipitur, vt post oui cuiusque recentis atque mollis esum haustulus & præcipue vini, sumatur. Eiusque rei duplex fere adsignatur ratio. Ac prior quidem, quod ouũ recens ac molle succi sit optimi & concoctu facilis: par-

uaque mole, vt sup. c.6 ostendimus plurimo corpus reficiat alimēto, idque vitello suo potissimum: vinū autē, quū natura eo delectetur maxime, præstet vt à mēbris auidius attrahatur, celeriusque ita permeet. Posterior vero, quod ouū tardius descendat per gulā (quæ Græcis proprio nomine οἰσοφάγος ab οἴω fero, & φάγημα, cibus quod cibum & potum in ventriculum transuehat, Arabibus Meri nuncupatur) vinum autem descensum eius adiuuet.

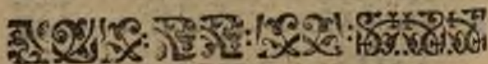

ANIMADVERSIO.

NOn solum ob prædictas rationes præcipitur à Salernitanis potus post singula *oua*; sed etiam ad diluendam *ouorum* viscidjtatem, iuuandamque distributionem ad iecur. Ingestus enim oui vitellus quia spissus & viscosus est facile ventriculi parietibus adhæreret prohiberetque ventriculi contractionem ob suam viscIditatem & lentorem, diutius vero ventriculo adhærens facilè putresceret & mora corrumperetur. At potus continuo sumptus facit primo vt diluatur, coctusque deducatur per venas mesetaicas ad hepar sanguinis officinam. Hoc vehiculo destitutus vitellus vix præ lentore venas meseraicas tenues & exiles præterlaberetur, sed illic cunctando obstructiones generaret.

Potus autē nomine caue solum vinum intelligas vt faciunt commentatores, sed liquidiorem quamuis substantiam, siue sit aqua, siue vinum, siue iusculum. Porro de *ouis* qui plura voluerit consulat Aldronandum Ornithol. lib. 14. Lælium à fonte consultat. 5. & 9. Garciam Lopium c.26, de variis Potus.

rei medicæ lectione, Ludouicum Guyonium cap. 10. lib 4. diuersarum lection. to 2 Hyppolitum Obicium cap. 25 de multiplici in medicina abusu, Dauidem Echlinium, & Ludouicum Guybertum opere proprio de ouo Rorarium contradict. 29. Auicennæ, Fabritium ab Aquapendente tractatu eximio de ouo, Æmilium Parisanum l. 6 nobiliú exercit exeitat 2 & 3 Syluaticum in controuersiis, Epiphan. Ferdinandum histor. 51. suarum obseruat Francis. Bonamicum l. 5 de aliment. ca. 46.

DE EXCREMENTIS QVAdrup.dum, ac primo de lacte.

CAP. LXXV.

Ac phtisicis sanum caprinum, post camelinum,
Atque iumentinum, plus omnibus est Asininum.
Plus nutritiuum vaccinum, sic & ouinum:
Si febris, caput aut doleat non est bene sanum.

Lactis electio.

HIc præcepta quædam traduntur de electiore lactis in genere, quatenus videlicet phthisicis hoc est, tabidis, emaciatis, hectica febre laborantibus, & quomodocunq. consumptis sit conducturum. Cibi enim his ipsis, quod calorem natiuum imbecillum obtineant, concoctu faciles con-

ueniunt: boni item ac multi alimenti, vt corpus emaciatum instaurent: sed liquidi & tenues, vt vias, ob siccitatem contractam facilius subeant & penetrent: ob febrem quoque refrigerent nonnihil, & ob vlceris saniem detergant, & ob solutionem continui, glutinent. Quas dotes omnes habet lac [illegible] enim coquitur, ac inter omnia quæ alimenti gratia sumimus lac butyro & caseo multum nutrit: optimum optimi est succi, sero casei & butyri liquidum & sub frigidum est, vt lib.5.cap. 20. & lib.10 cap.7 de simpl.medic. facult terget sapore dulci butyrosæ substantiæ & acrimonia seri glutinat caseo & eodem ac butyro est emplasticum Quapropter nonnulli, Galeno in libro de cibis boni & mali succi, capite 9. teste pulmonis vlceribus affectus potione tantum lactis curari putant, antea scilicet quam ea ipsa vlcera amplientur, callosaque fiant.

Ac *primum* quidem præceptum est de lacte caprino, quod vtile esse phthisicis Auicenna libro: 2. Can c 442. & 114. tract. 3. cap 6 confirmat: Neque id sane iniuria: siquidem inter cætera lactis genera moderate se habet, cum non admodum pingue crassumque sit ob id medium quoque esse censetur, quod in corporibus nostris præstat. Lac caprinum.

Secundum de camelino, quod illo tenuius est serosique humoris magis particeps: quo fit vt minus tum nutriat, tum emaciatis conferat, Hydropicis tamen, & quibus hepar male affectum est, non parum cōmoditatis adfert, præsertim si fuerit cameli nuperrime enixæ. Eo namque hepar si quid Auicennæ credimus, reficitur atque instauratur. 2. Can. c. 441 & 4. 3. Tract. 4. cap. 15.

Tertium de asinino: Asinæ namque inter cætera brutorum genera lac præbent ad propositos affectus accommodatissimum; quippe cum tenuissimum sit, & minime coaguletur, & quoquoversus

ocyſſime in corpus digeratur, quemadmodum elegantiſſime lib. 7 method medendi c. 6. à Galeno ſcribitur: Quod Auicenna quoque 1. 4. Tract. 3. cap. 6. confirmat. Non eſt, inquiens, lac poſt muliebre, quod hecticis æque conferat, ac aſininum. Hecticam enim, ſiquidem curabilis fuerit, ad plenum curat. Sed præ cæteris lac muliebre, tanquam naturæ eiuſdem, & humano corpori familiariſſimum, ab aliis Medicis, præcipueque ad Herodoto & Euriphonte ad rabidos affectus celebratur. Quoniam enim cæteris eſt ſubtilius, frigidius & humidius, citius concoquitur, velocius penetrat, & melius nutrit. Sumendum autem quoduis horum mane ieiunis, horis tribus aut quatuor ante cibum, vnc. quatuor primum: & has ſi recte confecerit, die ſequenti quinque, ſex vncias & ſic diebus conſequentibus auctum: ſi bene concoquat, vſque ad libram vnam. Quatenus enim vires augeri cernimus, eatenus nos quoque cibis adiiciemus. Sumat autem patiens ex mammilla, aut minimum diu extra propria conceptacula moratum (illic enim & ſanguis & ſemen promptiſſime corrumpitur) per ſe, aut cum pauco melle vel ſaccharo & ſale, ne in ventriculo aceſcat. A lacte hauſto non dormiat, ne corrumpatur, nec corpus exerceat motu ac frictione, ne crudum lac in corpus trahatur.

Alexād. Trall. li. 12 c. 4.

Lac muliebre.

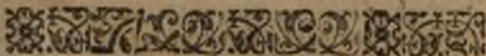
Cæterum ſilentio prætereundum hoc loco non eſt, quod non ſemper muliebre aut aſininum phthiſicis proſit: imo vero lac acidum, ſiue ebutyratum ab ipſis in certis quibuſdam caſibus conuenientius adſumitur. Et primo quidem, quando cum phthiſi fluxus ventris ſimul infeſtat. Deinde cum metus eſt, ne in ventriculo coaguletur, vel ardor adeſt vehementis febris, aut ventriculus ſuapte natura bilioſus exiſtit, vt in quo lac nullo negotio in bilem tranſeat. Quinetiam quando

phthisi febris coniungitur putrida, & multæ in interioribus partibus sunt obstructiones. Lac enim acidum cohibet & adstringit aluum, neque facile in bilem conuertitur: quippe cui butyrum quo prompte accendi poterat, ademptum sit: eadem ratione nec in putrida facile putrescit. Præterea cũ immundus ac sordidus est ventriculus: in eiusmodi enim ventriculo lac promptissime corrumpitor. Postremo vero cum phthisicus lac integrum & dulce abominatur, ab acido autem siue ebutyrato non omnino abhorret. Sed de his omnibus copiose admodum Hieronymus Cardanus libro secundo Contradicentium, Tract. 4. Contradict. 1. & Conciliator differentia 104.

Quartum de lacte vaccino: quod vt inter cætera lactis genera crassi⁹ ac pinguius inuenitur, ita alere etiam magis putandum est. Atque hinc sane Rhazes lib 3. cap. 15. ad Almanso. sic ferme de eo scriptum reliquit: Lac vaccinum quorumlibet aliorum animalium lacte crassius iudicatur, atque ob id corporis molem & obesitatem adipisci volentibus accommodatissimum habetur. His amplius Auicenna lib. 2. Can. cap. 442. hoc quoque addendum putauit: Nempe lac cuiuslibet animalis, cuius fœtus eandem in vtero moram cum homine ducat, id est, per nouem menses, humano lacti esse maxime conforme: illud vero quod sit animalis, cuius imprægnatio quam mulieris diuturnior sit, esse deterius, quo fit vt cũ vacca nouẽ mensibus vitulum ferat, lac eius humano maxime conforme, atque ob id optimũ quoque habeatur. Lac vaccinum.

Quintum de lacte ouino: hoc, quod ad consistentiam quidem & nutrimentum attinet, ad vaccinum quodammodo accidit.

Sextũ de lacte vitando in febribus putridis, & dolore capitis: cuius rei causæ adsignatæ sũt sup. c. 4.

ANIMADVERSIO.

INter excrementa quadrupedū sola quātitate peccantia est *lac* è quo *Caseus, butyrū, & serum* desumuntur. *Lac* (*quod græci* γάλα vocant παρὰ τὸ καλὸν εἰς ἀνατρέφεσθαι. id est *quod pulchrum gratumq; sit nutrimentum*) latini deducunt à *liciendo*, vel quod eo infantes alliciantur, vel quod sugendo mammas ipsum eliciant. Eius tanta est necessitas vt viuipara animalia ei vitam salutemque suā acceptam ferant, cum lege naturæ factum sit, vt recens natus fœtus eo tanquā cibo & potu necessariò nutriatur. Vnicuiq; autem animalium generi suum magis ἐμφύτον atque consociale, muliebre hominibus, asininū asinis, vaccinū bobus & sic de cæteris; atque ab hoc illud quod temperamēto vniuscuiusque magis est affine. Quod intelligendum venit de *lacte* prout alimentū est, nō quatenus est *medicamentū* sic enim maior habenda ratio, morbi quam tēperamēti vtentis. Vt vero de bonitate lactis securū tutūque iudiciū feri possit, obseruandū est lac vel vniuersaliter considerari quatenus lac omne lactis naturā retinet, vel particulatim provt singulæ lactis species cū singulis animalium speciebus analogiā habent muliebre cum hominibus, camelinū cum camelis.

Lactis vtilitas.

Priori respectu examinandæ veniunt lactis causæ *materiales* & *efficientes*. *Materialis* causa est sanguis animalium excoctus & dealbatus non per modum *putrefactionis*, seu *puris* veluti placuit Empedocli apud Aristotelem quarto de gener. animaliū capite octauo sed per modum *perfectionis* : adeovt sanguis ille ita præparatus delicatior præstantiorque euadat. Exinde fit vt lac illud omnino melius sit *materialiter* , quod a meliori sanguine

Lactis causæ.

ortum ducit, saniori, puriori, & temperatiori. Temperatum vero sanguinem vocamus quod iusta legitima & conuenienti quantitate bilis flauæ, succi melancholici, pituitæ, & sanguinis propriæ dicti commixtus & perfusus est. Sic quia sanguis hominis sanguine aliorum animalium temperatior est exactiusque commistus, ita & lac humanum quouis alio lacte exquisitius est ac præstantius. At sanguis impurus dicitur qui κακόχυμος, hoc est, qui vel biliosus, vel melancholicus vel pituitosus existit, quiue aliquo ex quatuor humoribus aut priuatus, aut saltem est diminutus, quiue etiam putris & corruptus. Hinc profecto apparet lac ratione materiæ non esse homogeneum, sed heterogeneum, constans videlicet parte vna quæ igni & bili, altera quæ aeri & sanguini, tertia quæ aquæ & pituitæ, quarta quæ terræ & melancholico succo respondet: proptereaque non male factum à Galeno, Auicenna, & Mesuæo qui serum lactis calidum & siccum constituerunt. Est enim in *sero* duplex substantia, aquea & phlegmatica refrigerandi & humectandi vim habens, ac insuper actis salsa ac biliosa vnde detergendi facultas sero inest vide Petrum Hispanum ad lectionem 44. diæt. vniuers. Isaaci, Rorarium contradict. Galeni 91. & Epiphan. Ferdinandum theoremate 25 lib 1. Serum duplex.

Porro causa *efficiens lactis* est duplex *principalis & instrumentaria*: *principalem* voco vim λακτοποιητικὴν mammis insitam quæ immediate profluit ab anima sensitiua, quæque idcirco melior aut fortior, deterior imbecilliorue non est huic quam illi animalium; nisi quatenus instrumenta obtinet melius deteriusve constituta; proinde ratione hujus facultatis lac hominis non est censendum delicatius aut temperatius quouis alio lacte: nec enim anima rationalis functiones naturales perfectius exercet quam brutorum anima, nisi meliora instrumenta nacta fuerit.

Efficiens *instrumentaria lactis*, partim mammamarum caro, partim calor seu temperamentum mammis insitum. Quo melius sunt constitutæ mammæ, quo eorum temperies laudabilior, eo lac in ipsis elaboratum, præstantius est habendum. Fœmella ergo quæ sanas habebit mammas, nullaue excedente qualitate præditas, salubrius lac suppeditabit, quam quæ aliqua intemperie affectas mammas obtinebit.

Cæterum causæ istæ *lactis* quanto perfectiores erunt, tanto temperiem *lactis* (quæ ad instar formæ illi est) meliorem effecerint, & accidentia quæ temperiem sequuntur, & demonstrant, mitiora, atque benigniora præstiterint. Sunt autem accidentia illa è primarum, secundarum tertiarumque qualitatum genere: E primis est calor qui omnino moderatus est in lacte ex Gal. 5. simplic. licet alibi lac modo frigidiori, modo calidiori temperamento esse dixerit habita nimirum ratione quarundam eius partium, è primis quoque est *humiditas* ad quam inclinare debet lac potius quam ad siccitatem, tam ratione materiæ quæ humida est, quam ratione finis, quæ est nutritio fieri solita per humectantia. *Ad* secundas qualitates pertinet *consistentia* seu partium *crassities* vel *tenuitas*, *lentor* vel *liquiditas*; has necesse est in lacte sic esse contemperatas vt tenuitas crassitiem, liquiditas lentorem vincat eo modulo, vt nec nimium lac diffluat, nec coeat tenacius. *Crassius* quippe lac & *lentius* seu *viscosius* difficilius coquitur atque distribuitur, distributumque angustis meatibus altius infigitur ac hæret. *Tenuius* vero atque *liquidius* quia aquosius est prius exit quam coquatur, vixque agglutinari potest, proinde parce nutrit, & tenuiter substantiam corporis reparat. In tertiis qualitatibus sunt, *sapor, odor, color*. *Sapore* dulce & suaue esse debet non amarum salsum aut acre, tale

enim bilis ſalſæuæ pituitæ perfuſionem aut immoderatum calorem arguit: non præterea acidum acerbumvę cum huiuſcemodi lac frigidorum humorum copiam caloriſque imbecillitatem ſignificet: In ſummum præter dulcedinem, alienæ omnis qualitatis expers ſit, quemadmodum ſanguis probus ex quo generatur. *Odor* lacti pene nullus adſit, præſertim non fœteat, cum fœtor putredinis prauæque coctionis, aut ſaltem alimenti aſſumpti minime boni ſit nota. *Colore* demum *album* eſt lac, quia in mammarum glandulis elaboratum *ſplendidum* quoque καὶ λαμπρὸν vt loquitur Gal. 7. meth. c. 6 prout lacti conuenit: ſplendor autem ille accidit ex ſubſtantia moderata nec nimium rara nec craſſa nimium, ac deinde ex multis ſpiritibus corpus lactis æquabiliter perfundentibus. Liuidum igitur lac improbatur, obſcurum quoque fuſcum aut flauum; quod hoc bilis perfuſionem, illa vero ſpirituum inopiam aut partium craſſitiem indicet. Suboritur tamen hîc difficultas inter Medicos & Ariſtotelem: illi Dioſcorides, Galenus, Auicenna, *album* lac præferunt: hic vero l.3. de hiſt. animal c. 21. *liuidum* albo anteponit τῶν καὶ γυναικῶν, inquit, τὸ πελιδνότερον γάλα, βέλτιον τοῦ λευκοῦ τοῖς τετθευομένοις: καὶ αἱ μέλανες τῶν λευκῶν ὑγιεινότερον ἔχουσι, id eſt, *mulierum lac commodius lactentibus eſt quod liuorem trahit, quam quod candidum eſt & fuſcæ ſalubrius habent quam candida.* Ioa Coſtæus lib. 1. de facili medicina per ſeri & lactis vſum cap. 2. putat Ariſtotelem loqui comparate, adeo vt velit dicere minus candidum lac, præſtantius eſſe lacte maxime candido, quemadmodum minus albæ mulieres præſtantius habent quam cādidiores quæ magis humidæ fluidæq ſūt, proptereaq. pituitoſæ atq frigidæ: vel certe mendum credit ineſſe textui Ariſtotelico legēdumq. πελιδνοτέρου τὸ λευκὸν βέλτιον *liuidiore lacte album melius*, ſicque conuenire inter eos auctores.

An lac fuſcum bonum.

Ariſtoteles emēdatus.

Ego vero arbitror Medicos habuiſſe rationem cauſæ *efficientis*, *A*riſtotelem rationem *materiæ*. Cauſa efficiens eſt calor ſeu temperies mammarum alterans & aſsimilans ſanguinem mammis, quod quidem tum melius præſtat, cum laudabilior eſt opuſque ſuum perfectius exercet; à perfectiori enim cauſa effectus perfectior proficiſcitur. Ergo Medici lac *album* exiſtimantes aſsimilatum eſſe glandulis mammarum albicantibus magis quam liuidum ſubſtantiam mammarum colore ſuo non referens; duxerunt lac colore candidum lacti liuido anteponendum: ſic enim cauſa efficiens videtur aſſecuta ſuum finem. *A*riſtoteles vero tres in lacte ſubſtantias animaduertens, *ſeroſam, butyroſam* & *caſeoſam*, ab hac præſertim parte albedinem lacti ineſſe (lac enim quo caſeatius eo candidius) cenſuit liuidum melius eſſe candido; quia licet candidum magis nutriat quam fuſcum ob caſeoſam partem; minus tamen ſalubre infantibus, quia magis obſtruit, calculiſque generandis opportunias eſt. Id poſtea viſus eſt explicaſſe *A*riſtoteles eodem loco, poſtquam enim dixerat fuſcarum mulierum lac ſalubrius eſſe quam candidarum; ſtatim rationem ſubiunxit ſcribens τροφιμώτατον, τὸ πλεῖστον ἔχον τυρόν· ὑγιεινότερον δὲ τοῖς παιδίοις, τὸ ἔλαττον, id eſt, *lac illud maxime nutrire, quod plurimum caſei habet, quod vero minimum caſei habet, ſalubrius eſſe infantibus*. Eſt ergo hæc *A*riſtotelis ratiocinatio.

Aristoteles explicatus.

Lac quod habet plus caſei, habet etiam plus candoris.

Sed lac candidarum mulierum habet plus caſei, quam lac fuſcarum

Ergo lac candidarum habet plus candoris

Et rurſum.

Lac habens plus caſei magis quidem nutrit, ſed

minus est salubre, quam lac minus casei continens

Atqui lac candidum plus habet casei quam fuscum

Ergo lac candidum magis quidem nutrit, quam fuscum, sed minus est salubre,

Sic ergo *Aristotelem* Medicis conciliabimus, dicendo *candidius* lac *liuido* anteponendum esse cum candor procedit non à copia casei, sed ab efficiente causa vigente & valente; postponendum vero *liuido* cum candorem trahit à multo caseo Hoc autem vt quis internoscat, viscositatem lactis & pondus contempletur, quo enim viscosius erit lac atque ponderosius, eo plurimum casei continebit; est quippe caseus terrena, crassa & grauis lactis portio.

His ita vniuersim consideratis sic optimum definire *lac* possumus, *tepidum, æqualis substantiæ, admotum vngui statim non diffluens, lenius quam grauius, minime viscosum, sed dulce, inodorum, album & aliquo pacto splendens, ac denique à sano animali, & in bene valentibus, beneque constitutis mammis elaboratum.* Quodcũque vero *lac* has omnes dotes cõditionesque obtinuerit affatim nutriet, colorem corpori vegetum & floridum conciliabit, spiritus omnes recreabit, semen augebit, corpus pinguefaciet, pectori & pulmoni auxilio erit, vrinæ ardores temperabit, oculorum acres destillationes compescet, denique atrocissimos dolores ad instar Nepenthes Homericæ demulcebit.

Lac optimũ.

Hæc fuerant de lactis natura præmittenda, vt securius iudicium ferri possit de singulis lactis speciebus, de quibus hoc capite à Salernitanis disputatur. Species autem lactis partim desumuntur ab animalium *differentiis* eorumque *temperamento, habitu, ætate, pabulo,* partim à *lactis* ipsius *partibus ætate*, ac *præparatione.* Ab animalibus *lac* appellatur

humanum, bubulum, ouillum, caprinum, equinum, camelinum, asininum, porcinum. humanum vt substantiæ mediocritate præstat cæteris ita vbi nutrire hominem velis ob familiaritatem reliquis facilius & promptius nutrit; illique proprie competunt omnes dotes supra enumeratæ: magis tamen quàm cætera muliebre lac non nutrit, sed melius nutrimentum suggerit. Primam quoque laudem tribuit illi Galenus libro septimo meth. cap. 6. in hecticis sanandis, vtpote hominibus cognatum ϗ ὁμόφυλον.

Lac humanum.

Bubulú.

Bubulum temperamento proximum est muliebri lacti, crassius tamen pinguius & multo plus nutrimenti afferens: at minus est salubre quia ob crassitudinem facile obstruit, ægreque in ventriculo coquitur. Sunt qui existiment eorum animalium lac homini vtilius esse, quorum partus ad humani partus tempus propius accedit, quasi lac longiori tempore maturius reddatur Sed meminisse illi debuerunt non plus requiri temporis ad lac perficiendum quam ad fœtum maturandum: quemadmodum ergo fœtus animalis quod parit 5. mense, æque perfectus est atq. maturus, ac fœtus eius animalis quod parit decimo & duodecimo, ita & lac eiusdem animalis parientis quinto mense æque absolutum elaboratumque est, ac lac animalis duodecimo parientis: vt propterea nulla inde repetenda sit lactis vaccini bonitatis nota.

Costæus perstringitur.

Ouillú.

Ouillum bubulo proximum & substantia & temperie, crassum enim ac pingue est, paulo tamen minus quam bubulum; idcirco minus nutrit, magis vero obstruit, quamquam & secedere aluo magis dicatur ob serum quo magis affluit.

Caprillú

Caprillū paulo calidius est supra dictis, substantia quoque tenuiori minusque pingui præditum est, minus quoque nutrit, magis tamen aluo secedit

Equinum caprillo tenuius & calidius existit minus etiam homini nutriendo aptum, aptius aluo subducendæ, eximia illi detergendi facultas inest ob eius multi seri tenuitatem atque caliditatem. Equinū.

Camelinum equino propinquum dicit halyabas ipsum tamen tenuitate & caliditate superat, paucivero est nutrimenti, quod aluum subducendi aperiendique facultatem obtineat. Mirari autem aliquis possit cur Rhases lac istud calore ac siccitate pollens, ad hydropem calidum atque ad iecur calidum & siccum commendat, nisi recordetur hepati sic affecto mediocriter calida potius quam frigidiora conuenire, cum frigida altius impingant & obstruant, moderate calida rarefaciant, & flabellationem procurent. cameli-num.

Asininum reliquis frigidius, tenuius & serosius, minus quoque nutriens minus obstruens; sed maxime subducens, terget enim & mundat absque tamen acrimonia ac mordacitate. Asininū.

Porcinum siue *suillum* frigidissimum adstruitur meo quidem iudicio perperam cum sus frigidissimū non sit animal Aristot. 6 de hist. animal ca. 20. crassius ipsum constituit quam sit caninum quod ab eo summè crassum dicitur, Ætius quoque lib. 2. cap. 87 crassissimum facit, cum tamen Galenus 10. simpl. aquosum crudumque ponat, ἄπεπτον καὶ ὑδατῶδες Conciliabis Galenum Aristoteli si concedas statim à partu crassum esse lac suum, progressu vero temporis tenuissimum & aquosissimum euadere: sic enim loquitur Aristoteles de lacte canum τὸ μὲν οὖν πρῶτον, παχὺ ἐστι χρονιζόμενον δὲ γίνεται λεπτότερον. *Initio*, inquit, *crassum, processu temporis tenuius fit*. Et certe cum numerosus sit partus canum & suum prius sugunt lac fœtus quam absolutum sit & perfecte excoctum: cumque crescentes fœtus maiorem lactis Suillum.

copiam sugant, faciunt idcirco vt procedente tempore semper aquosius & crudius lac reddatur.

Non est porro quod longiori sermone ostendam verum esse quod de lacte hoc capite obseruatum est: constat quippe ex dictis *vaccinum* & *ouillum* plus nutrire quam *caprinum*, *camelinum*, *equinum* & *asininum*: constat insuper *asininum* phtisicis salubrius esse quam quoduis aliud ab eoque *caprillo*, deinde *camelino*, ac tandem *equino* palmam concedendam. Sed vt diximus *muliebre* omne tulit punctum seu nutrire, seu medicari volueris.

Quod spectat ad alias circunstantias quibus variari *lac* certum est, breuiter de eis hæc animaduertenda sunt. Quo temperatius est animal, eo *lac* quoque melius, tale enim esse solet *lactis* temperamentum quale corpus animalis è quo emulgetur. *Lac* autem macilentorum animalium minus alit; *lac* corpulentorum & obesorum periculum dicitur afferre conuulsionis: *lac* molliorum humidius est: duriorum siccius: optimum est ac laudabile *lac* animalium moderati & mediocris habitus. Quomodo autem *lac* nigriorum animalium melius sit lacte candidiorum expositum vide apud Costæum loco laudato cap. 7. Animalium in vigore ætatis consistentium *lac* optimum est, iuniorum liquidius, seniorum siccius, *lac* post partum liquidissimum ac tenuissimum spissatur temporis progressu, vere quoque liquidum & copiosum, æstate siccum & crassum, sed concoctu facile. Est insuper *lac* simile alimentis ingestis, aquosum ex aquoso pabulo, crassum ex crasso, moderatum ex moderato. Caprarum in Iustinis montibus scammonio, veratro, mercuriali vescentium *lac* ventriculum subuertere prodidit Dioscorides. Vno verbo Galenus 7. meth. cap. 6. ostendit vnius asinæ exemplo quam necessaria sit pabuli totiusque victus ratio ad *lac* optimum consequendum cuius

verba

verba libenter adduco quod *asinini lactis* vsum hîc frequentissimum obseruem. *Quo vero,* inquit, *optimæ nota lac fiat, & idoneis nutrimentis alendum animal est, & exercitationibus mediocribus tractandum, & pullus si quem lactat auferendus. Quod autem ætatis quoque maxime florentis esse debeat id neminem latet. Curandum item vt quam optimè concoquat, contemptis videlicet iis qui si asinis quoque victus rationem præscribemus, ridebunt. Si enim venetæ & Prasinæ factionis studiosi equorum stercora, quo intelligant quemadmodum alimenta concoxerint, odorantur, tanquam ex eo omnem eorum bonam habitudinem cognituri: multò profectò magis nostrum fuerit pro hominis salute nihil tale non prospicere, atque herbas animali quæ non admodum sint humidæ fœnumque & hordeum quod sit mediocre, obiicere, sed nec illa obmittere vt Asinæ corpus strigili distringatur, manu fricetur, detergatur, & mundetur. Porro si liquidiora, fœtidiora, & flatus plena excreuerit planum profecto est non concoxisse probe. Quare aut detrahendum aliquid de alimento est aut exercitationi aliquid adiiciendum, aut qualitates immutandæ aut fricationis cura varianda. Sin duriora reddat animalis aluus ad contraria est inspiciendum atque illorum aliquid immutandum.* Porro in hoc textu Galenico duo in græco codice vocabula sunt emendanda: primo enim legitur in vulgo impressis codicibus οὐκ ἀμελεῖν δὲ [illegible] ψύχειν, καὶ ἀνατρίβειν καὶ ἀπορύπτειν καὶ καθαίρειν τὸ τῆς ὄνου σῶμα, id est, *neque vero negligere est vt corpus asinæ refrigeretur, fricetur, detergsatur, & mundetur.* Quæritur quid sit refrigerare corpus asinæ, & quomodo id fieret: hoc cum ignoretur, nonnulli, vt Iul. Alexandr. ψύχειν & ἀναψύχειν interpretantur de ablutione per flumina, alii vt Popardus de siccatione, sic vt siccari corpus asinæ debeat, quoties madet, alii ἀναψεκάζειν alii ἀναψέειν legunt, alii ἀναψύγειν quod est, *aquam ore contentam guttatim roris modo expuere*, vt fit ab

Galenus correctus.

iis qui curant equos cum manu cutem & pilum poliunt ac læuigant; ego vero loco ψήχειν repono ψήχειν quod est *radendo de erg-re*, seu *Strigili distringere* est enim ψήχειν velut species τȣ̃ κοθαίρειν affinique est illud verbum verbo τρίβειν quod *manu & panno duriore* fieri, sicut ψήχειν *stri ili* solet

Alterum vocabulum emendandum est eiusdem rationis nam loco ψῆξεις legendum ψήξεις cum τρίψις & ψῆξις sese consequantur vt mox dictum, solent enim equi curatores primo *Strigili* fricare equos mox *panno* & *manu*

Lactis partes.

Superest vt nonnihil addamus de lactis partibus, ætate, & præparatione: lactis tres partes *caseosa*, *butyrosa*, & *serosa* de quibus postea seorsum, *lac* plurimas casei partes obtinens multum nutrit, sed minus est salubre: *lac* vero plurimas butirosas partes obtinens viscosius paulo est, difficiliusque distribuitur inflammationisque generandæ aptum. *At* serosum *lac* minimum quidem nutrit, sed confestim aluo secedit. Nihil dico de *melca*, *aphrogala*, *argyrotophemate*, *pyrasto* [illegible] *colostro*, *oxygala*. Pergo enim ad ætatem *lactis* quod intelligo de *re enti* aut *vetusto*. *Lac recens* enixorum animalium non probatur, improbatur *lac* à partu remotissimum; optimum est igitur quod medio tempore emulgetur, diu seruatum ab emulsione *lac* negligendum; recens extractum bonum: Galenus 7. methodi docet expedire vt quam minimo tempore in aere ambiente *lac* moretur tum vt calorem quem ex vberibus abstulit, conseruet, tum quia celerrime mutari sit aptum genitalis seminis ritu, quod nec ipsum aliquandiu extra propria vasa, si modo suas vires seruabit, morari patitur, sed vel in ipsis maris partibus contineri vel ipsius fœminæ partibus hærere postulat. *Et sane*, inquit, *vtilissimum est lac*, *cum ex ipsis*

mammillis quis hauserit, veluti Euryphon, Herodotus & Prodicus censent, qui tantam in eo ad corpora reficienda fiduciam habuerunt, vt etiam qui phtisi contabuerant, ex ipsa mulieris papilla lac sugere iuberent, verum cum hoc plurimis non placeat melius est calens adhuc ex mammillis id in ægri ventriculum, quam ocyßime transferre. Cæterum crudum *lac* non assumendum nisi recentissime mulsum flatus enim excitaret, coctum minus flatulentum sed quia serum coctione absumitur crassius euadit, sic vt obstruere venas & adstringere aluum facilius possit. Denique cum *lacte* multa solent edulia parari, quæ lauta magis sunt quam salubria; optimum autem erit si vel salis modicum vel saccharum lacti admiscuerimus mellis loco vt Galenus præscribit, sic enim & minus acescit, & melius nutrit. Nolui plura de lacte congerere, tu si velis repete ex Gesnero opere de lacte & operibus lactariis, Iacobo Bifronte epistola de caseis & lactariis operibus, Hieronymo Acorombono tractatu de lacte Iulio Cæsare Claudino tractatu de natura & vsu lactis, Iulio Cæsare Baricello libris de lacte, Ioa. Costæo opere de facili medicina per seri & lactis vsum ex quibus omnibus discere poteris quibus in morbis lac conueniat, quamque & febricitantibus & caput dolentibus sit noxium, sicut asserunt Salernitani, auctoritate Hippocratis freti qui aph. 64. sectionis quintæ *lac præbere capite dolentibus, febriculosis & quibus hypochondria elata aut murmurantia & siticulosis* κακὸν esse pronuntiauit, de quo aphorismo consule commentatores.

DE CASEO.

CAP. LXXVI.

Aseus est gelidus stipans, crassus, quoque durus
Caseus & panis sunt optima fercula sanis
Si non sunt sani tunc hunc ne iungito pani.
Ignari Medici me dicunt esse nociuum
Sed tamen ignorant cur nocumenta feram.
Expertis reor esse rarum, nam commoditate
Languenti stomacho caseus addit opem
Caseus ante cibum confert si defluat aluus
Si constipetur terminet ille dapes.
Qui physicen non ignorant hæc testificantur.

DVæ sunt in hoc capite partes, in quarum priori duo peraguntur. *Primo* quatuor referuntur facultates casei. Quarum prima est, ipsū esse gelidum, id est, temperatura frigidum: quod intelligi debet de recente ac molli qui frigidus & humidus, & non de vetere, qui calidus & siccus est. Atque huius sane rei grauissimum habemus testem Paulum Æginetam, qui libro septimo sic

ait: Caſeus recens compactus & mollis repulſoriam vim habet, leniter perfrigerans. Quinetiam de eo intelligi poteſt, qui conficitur ex ſola lactis coagulatione, abſque vlla alterius rei commiſtione. Reperitur enim qui ob aromaton quorumdam ac odoratarum herbarum admiſtionem acrior & calidior euaſerit, & ob id linguam vellicet, atque ventriculum excalefacit. Talis autem colore potiſſimum viridis exiſtit, qui ſi maiore paulo mole ingeratur, corpus vehementer exurit. Secunda eſt, caſeum ſtipare, hoc eſt, adſtringere ac cohibere aluum, quod maxime ſolet præſtare vetus, cui multum coaguli admiſtum eſt. Tertia eſt, ipſum eſſe craſſum, quod eſt craſſos generare humores, idque nullo excepto. Omnis enim caſeus fit ex craſſiore & terreſtri magis cuiuſlibet lactis ſubſtantia, admiſto coagulo, & expreſſo inde ſero. Quarta eſt, caſeum eſſe durum, id eſt, ægre & concoqui, & aluo diſcedere: nimirum propter ſuccum craſſiorem.

Secundo deinde loco hoc etiam adſeritur: nempe caſeum parua mole cum pane ſumptum, optimum ſanis hominibus eſſe cibum, quippe qui panis admiſtione concoctu reddatur facilior: cum alioqui per ſe ſumptus admodum ob concoctionis tarditatem offendat. Ægrotantibus vero propterea quod neque ad concoctionem, vt dictum eſt neque ad mouendam vrinam, neque ad ciendam aluum, neque ad ſucci denique probitatem quicquam boni confert, omnino fugiendus eſt. Plura de hoc ſupra cap. 3 & 4.

In prioribus duobus verſibus poſterioris partis προσωποποιΐα eſt. Fingitur enim caſeus ſe ipſum aduerſus malignos vicinos aut vituperatores defendere. Ignari inquiens, Medici, dicunt me nociuum eſſe: quum ipſi tamen ignorent cauſam cur humanæ naturæ nocere dicar. Alluſum autem

videtur ad illud, quod ab Hippocrate in lib. de veteri medicina scriptum est in hunc modum. Atqui, inquit, mihi necessarium esse videtur, vt omnis Medicus de natura sciat, & omni studio annitatur vt cognoscat (si modo aliquid eorum quæ fieri debent, recte præstare velit) quidnam sit homo ad ea quæ comeduntur ac bibuntur comparatus & quid cuique ab vnoquoque contingat & accidat. Nec simpliciter tantum sic existimet oportet, quod malum edulium est caseus, quia dolorem afferat repleto ex ipso, sed etiam sciat, quem dolorem afferat, & propter quid, & cui parti intra hominem existenti incommodus existat. Quandoquidem & multa alia esculenta ac potulenta, quæ natura mala sunt, hominem tamen non eodem modo afficiunt. Exempli causa: Vinum meracum, si multum bibatur, hominem aliquo modo debilem reddit: & omnes qui viderint, hoc fatentur, & cognoscunt hanc esse vini vim, & vinum causam esse, quinetiam in quas hominis partes maxime agat nouimus. Talem proinde veritatem in aliis quoque apparere volo. Ergo caseus (quandoquidem hunc in exemplum assumpsi) non omnes homines lædit: sed sunt qui ex ipso repleti ne tantillum quidem offendantur, imo gracilibus mirabiliter etiam conferre perhibetur. Sunt autem alii qui eo sumpto difficulter à noxa liberantur. Horum igitur naturæ differunt. Differunt autem secundum hoc, quoniam id quod in corpore caseo est contrarium, à caseo excitatur & commouetur, in iis quibus eiusmodi humor cultus existit: & quanto potentior hic est, tanto peius illos habere rationi consentaneum est. Quod si toti humanæ naturæ inimicus esset, omnes vtique læderet. Eam ergo differentiam si quis nouisset, non incurreret profecto, neque pateretur ista. Hactenus Hippocrates.

Secundo deinde loco duæ recensentur vtilitates ab ingesto caseo. Quarum prima quidem est, ipsum debilitatem abscindere stomachi: vbi sciendum tamen, quod non quilibet statim caseus cuiuis subueniat stomacho (casei siquidem in certis quibusdam casibus omnes ex æquo nocent, stomacho nimirum raræ texturæ, ac illi quoque qui ex longa ægritudine adhuc debilis se colligit) sed recens, mollis, ac pauci lentoris particeps quemadmodum libro tertio ad Almans. capite decimo quinto Rhases testatur: calido atque sicco stomacho apprime confert: exustionem enim, caliditatem & siccitatem eius, frigiditatis, ac humiditatis ratione, reprimit & emendat. Contra vero eidem vetus admodum & acris, cuique multum coaguli iniectum est manifeste officit. Stomacho autem cuius pelliculis multa infarta sunt phlegmata, plurimum confert caseus qui inueterauit, & ob id quam prior acior atque ardentior euasit: plegmata enim acrimonia sua incidit, abstergit, & infra subducit. Rursus vero recens ac mollis huic maxime nocet.

Secunda est, caseum priori loco exhibendum iis, quibus venter maiorem in modum soluitur: posteriori vero quibus idem ob imbecillitatem non respondet. In vniuersum namque adstringentia, si prius ante alium cibum aut edantur, aut bibantur, aluum comprimunt. Quibus autem ob imbecillitatem venter non respondet, ii molliendi virtute prædita, nempe olera, aut pisces, aut id genus aliquid præsument, deinde adstringentia (quorum in numero caseus etiam reponitur) quæ dum ipsum firmant ac roborant, deorsum in ventriculi fundum, vbi concoctionis officina est, propellunt, adque excretionem tandem incitant: id quod ex veræ medicinæ peritis neminem latere arbitror. Vide Galenum lib 2. de alim. facult.

cap. 22. vbi rationem tradit, cur Rhetori cuidam adstringentibus post alios cibos laxantes sumptis venter fuerit solutus. Huiusce rei meminit etiam Paulus libro primo capite centesimo octogesimo primo. De acido caseo ita scribit Ætius libro secundo capite centesimo primo. Recens caseus qui ex acido lacte fit, & ob id ὀξυγαλάκτινος appellatur, omnium optimus censendus est. Nam in cibo iucundissimus est, & stomacho innoxius præ omnibus aliis caseis existit, minus ægre concoquitur, & minus ægre transit, neque vero valde crassi succi est, quo crimine in communi omnes casei sunt infames. His addit Rhazes, acidum caseum exigua mole vltimo post alios cibos loco ingestum roborare os ventriculi, atque auferre etiam ἀνορεξίαν ac nauseam, quæ ex dulcibus & pinguibus cibis proueniant.

ANIMADVERSIO.

Quoniam commentator remittit ad caput tertium & quartum huius sectionis vbi de caseo actum fuit: Idcirco placet hic apponere cõmentarium illum nouum & copiosum qui nondum in manus meas venerat, eo tempore quo excussum est illud caput. Nobis enim proposueramus initio edere commentarios Ioa. Curionis & Iacobi Crellii impressos Parisiis anno Christi millesimo quingentesimo quinquagesimo quinto: & iam opus istud ad quartum vsque caput sectionis secundæ deduxeramus. Sed vbi animaduerti adauctos fuisse illos commentarios politioresque euulgatos Chouetti opera mutaui consilium, & nouum istud opus recudendum suscepi. Ergo cum

tertium caput illius noui operis excussum non sit, commode hoc loco transcribi potest, vt hac ratione studiosis medicinæ consulatur, qui beneficio nostræ huius editionis alios omnes cuiuscunque editionis libros possidebunt. Sic vero se habet ille commentarius.

Duodecim alimentorum genera plurimum nutrientia & impinguantia hoc loco referemus.

Triticũ.

Primum, Triticum, vt panem videlicet triticeum per triticum intelligas. Hic enim Auicennæ 2. Canon. cap 572. celeriter impinguat, præsertim si ex nouo tritico præparatus fuerit. Porro quod ad tritici temperamentum attinet, ipsum est primi ordinis excalefacientium: non tamen nec resiccare, nec humectare manifesto potest, quemadmodum Galenus libro octauo capite septuagesimo secundo de simplic. med. facult. & post eum Paulus libro septimo luculenter & perspicue docuerunt. Hinc etiam Rhases libro tertio ad Almans. c. 2. ita fere scriptum reliquit: Triticum moderato proximum, aut paulo calidius est. Præstantia eius sumitur, partim quidem à propria substantia, partim vero à præparationis modo. Quod quidem ad substantiam attinet, est & in tritico non parua speciatim differentia: quippe quod graue est densum & in profundo flauum, copiosissimi id alimenti est, crassique succi ac lenti: contra quod leue est & rarum & album, minus nutrit, succumque gignit crassum minus ac lentum. Atque eius rei locupletissimus idemque grauissimus testis est Galenus, qui libro primo de aliment. facult. capite nono ita scribit: Inter tritica plurimum habent alimenti qua densa sunt, totamque substantiam habent adeo compactam, vt dentibus vix diuidi queant. Talia enim exigua mole corpora plurimum nutriunt: quæ vero iis sunt contraria quæque dentibus quidem facile franguntur,

Hæc pertinent ad cap. 3. huius sectionis.

fractaque rara ac laxa apparent, magna mole exiguum reddunt alimentum. Quod si vtrorumque patem modum pendere libuerit, quæ densa sunt, multo grauiora esse comperies. Hæc autem sunt colore etiam laxis flauiora. Explorare autem horum naturam non simpliciter oportet, superficiem externam duntaxat contemplando, sed diuidendo quoque vt diximus, ac frangendo, multa enim quæ extrinsecus flaua ac densa fuerunt visa, rara intus ac laxa albaque apparuerunt. Hæc ille. E quibus sane verbis illud etiam sequitur, nempe panem ex denso, graui ac flauo tritico confectum omnium esse tum præstantissimum, tum maximi alimenti, adeoque magis etiam victus salubris ratione conuenire, quam qui ex quibuslibet aliis granis confectus sit. Panem autem, qui ex nigro atque inueterato tritico præparatur, nemo affatim citra sanitatis dispendium mandet. Quod si quis ei non assueuerit, etiam si minimum sumpserit, ægrotabit. Est enim iniucundus, grauis, concoctu difficilis & mali succi. Contra vero qui ex electo tritico, conficitur, non modo ad concoquendum est facilis, sed hominum etiam corporibus est saluberrimus, vt qui sanguinem medium consistentia generet. Medium autem Galenus libro 3 de alim. facult capite 27. vocat, qui neque admodum tenuis est, neque aquosus, neque vehementer crassus. Verum hactenus de tritici secundum substantiam electione hæc dixisse huic sermoni, in quo præstantiam inquirere instituimus, satis sit: nunc reliquum est, vt de præparatione nonnihil etiam dicatur. *Sciendum* igitur quod omnia quæ ex farina tritici friguntur, crassi sunt succi, & tarde transeunt, iecorisque meatus per quos fertur alimentum obstruunt, lienis imbecillitatem augent, calculos denique in renibus gignunt. Quod si tamen cocta belle fuerint, atq.

in ſanguinem mutata, admodum nutriunt. Triticum vero elixum, graue & concoctu difficile eſt edulium & inflationes creat. Vires tamen habet magnas, ſi ſic ſumptum concoquatur, nutritque valide corpus, ac robur inſigne iis qui ipſo vſi fuerint, conciliat, vt lib. 1. c. 14. de alim. facult. & in libro de attenuante diæta cap. 5 teſtatur Galenus. Concoctu autem inter panes ſunt facillimi, qui plurimum ſunt fermentati & pulcherrime ſubacti. quique in clibano igne moderato fuerunt aſſati. Nam ignis ardentior primo ſtatim occurſu ſuperficiem externam circumurens in teſtæ modum indurat, acciditque duplici nomine prauum panem fieri: priore quidem, quod partem internam habeat crudam atque illaboratam; poſteriore vero, quod externam ſiccam habeat præaſſatam ac teſtaceam. Porro ignis moderato remiſſior panem minus belle elaborat, ſed ipſum crudiorem relinquit, & maxime partem omnem eius internam. Qui autem in igne moderato largiore ſpacio per totos ſeipſos æquabiliter aſſati fuerint, ii tum belliſſime in ventriculo concoquentur, tum ad cæteras actiones quæ coctionem conſequuntur, erunt accommodatiſſimi. Peſſimi autem panes ii ſunt habendi, quibus nihil memoratorum ante adeſt. Plura Galenus l. 1. de alim. facult. c. 9. & infra cap. 24. huius opuſculi.

Secundum, Lac, quod de eo lactis genere cumprimis intelligendum videtur, quod ὀξύγαλα Græci, *Arabes Adoc*, vel Adhec, vel *Adech* Barbari vero Balbucam nominant, id eſt, lac acidum ebutyratum. Hoc enim cum pane calido ſiue recenti ſumptitatum, corpora maxime impinguat. Verum cum frigidum ſit ac craſſi ſucci non ſimpliciter omnibus, ſed iis ſolis, qui id probe concoquãt exhibendum eſt. A ventriculo enim Lac.

qui quauis de causa frigidior est, minus belle conficitur: à temperato vero quamuis ægre, conficitur tamen aliquantum. Contra ventriculi iusto calidiores, siue ab initio tales fuerint, siue à quapiam causa postea in eam temperiem sint adducti præterquã quod nihil ab huiuscemodi eduliis læduntur, commodo etiam aliquo fruuntur. Sed de hoc copiosius Galenus l. 3. de aliment. facult. c. 19. Intelligi etiam de lacte caprino potest, de quo c. 7. abunde diximus.

Caseus recens.

Tertium, caseus infans siue recens, de quo Dioscorides libro secundo capite sexagesimo primo ita scriptum reliquit: caseus recens sine sale sumptus alit, stomacho vtilis est, & facile in membra diuiditur, corpus auget, aluum modice emollit: alius tamen alio præstantior, pro natura lactis è quo conficitur. Eadem fere tradit, & Auicenna 2. Cano c. 126 Etsi vero caseus iam dictus abundanter alit. & corpus impinguat, nihilominus tamen & ipsius esum consequuntur nocumenta illa, quæ c 7. recensuimus. Quare ad secundæ valetudinis vsus inutilis habetur.

Quartum testiculi, quod primo quidem de gallorum saginatorum testiculis intelligendum est. De illis enim Galenus libro tertio de aliment. facult. cap 5. in eum scribit modum: Gallorum gallinaceorum altilium testes & suauissimi sunt, & laudabile corpori præbent alimentum. Et iterum vbi supra cap 6. Soli gallorum gallinaceorum testes vndiquaque sunt præstantissimi, & potissimũ eorum qui saginati fuerint. Et multo clarius adhuc c. 20. eiusdem libri: Gallorum, inquit, gallinaceorum testes sunt præstantissimi, præcipue altilium, & multo magis si cibus, quo sunt nutriti, seroso lacte fuit imbutus: nam & boni sunt succi, & valide nutriunt, & ad coquendum sunt facillimi. Quin etiam Auicennæ testimonio 2. Cano. cap.

719. eadem confirmantur, exigua præterea mole, eodem Auicenna 4. 1. c. 1. teste, plurimum nutriunt. Deinde vero intelligendum etiam de testibus suum iuuenum mediocriter pinguium, qui nondum coïerunt. Nam quanto suum caro aliis est præstantior, tanto horum quoque testes aliorum animalium testibus sunt meliores, quemadmodum diserte admodum Galenus libro tertio de aliment. facult. demonstrauit. Illud quoque hoc loco ignorandum non est, nempe adultiorum animalium testiculos, in quibus semen iam fermentatum est, ad coquendum esse difficiles, ac virosi malique succi: iuniorum vero quæ nondum coierunt, & in quibus semen nondum fermentatum est, præstantiores esse, & laudabile corpori tribuere alimentum, si belle conficiantur, alios tamen magis, alios minus, pro ea proportione, quam in carne inesse diximus.

Quintum, porcina caro; de cuius præstantia & effectu satis superque dicemus. caro porcina

Sextum, Cerebrum: de quo copiose admodum Galenus libro tertio de alim. facult. cap. 7. in eum scribit modum; Cerebrum omne cibus est pituitosior, crassique succi, & tarde permeans, ac ad coquendum difficilis. Non minimum etiam cerebrum omne stomacho nocet. Quidam autem ipsius mollitie decepti ipsum ægrotis exhibent, cum præter alia nauseam etiam concitet. Quinimo cum cupiam à cibo vomitum mouere vis, huius partem pinguiter conditam postremis epulis edendam exhibe. Illis vero caue exhibeas, qui cibum non appetunt, quos veteres ἀποσίτους appellabant. Merito igitur nemo cerebrum ab aliis epulis mandit, cum omnes ipsa experientia edocti, sciant ipsum nauseam excitare. Iure etiam plerique cum origano mandunt, vti nonnulli cum sale variis modis apparato: quippe cum cerebrũ.

crassi sit succi & excrementitium; omnino sit accommodatius, quando cum incidentibus & calfacientibus fuerit paratum. Si tamen recte conficiatur, alimentum corpori præstabit non contemnendum. Hæc ille. Sunt etiam qui cerebrum, prius quam mandatur, super craticulam probe inassandũ esse moneant, quod scilicet eius immoderatio per ignis caliditatem magna ex parte corrigatur ac temperetur. Rhazes libro tertio, ad Almansor capite vndecimo hoc etiam adiungit, nempe cerebrum calidæ quidem temperaturæ hominibus in cibo esse vtile, frigidioribus vero, quique vitam frigidis passionibus obnoxiam degant, aduersissimam. Neque id quidem temere. Quippe similibus (vt testis est Galenus, cum alibi sæpius, tum præcipue libro primo de sanitate tuenda capite decimo (quilibet excessus augescit, contrariis emendatur ac minuitur. Vt autem summatim de cerebro perstringam, ad victus salubris rationem parum accommodum est: quare ex internallo potius ac parce, quam assidue atque affluenter eo vescentur, qui sanitatis tuendæ curam susceperint. Quorundam tamen animalium cerebrum ceu medicamentum valet. Sic cerebrum capreoli aduersus venena & virulentatum bestiarum morsus remedio est. Terrestris
Dioscor. l.2 c.40. leporis inassatum cerebrum manditur iuuandis tremoribus, qui valetudine contracti sunt, affrictu aut cibo facilem infantibus dentitionem præstat. Quidam etiam aduersus metum vtiliter edi prodiderunt. Cerebrum pulli & caponis in vino bibendum datur contra serpentum morsus, sanguinem à cerebri membrana profluentem sistit: & in cibo cerebri substantiam auget, vnde & his, qui tardiori leuiorique ingenio ac mente sunt, prodesse dicitur. Quod ad electionem attinet, animalia volucria exiguum quidem

habent cerebrum, sed ipsum tamen tanto pedestrium cerebro est præstantius, quanto, & siccius: volucrium autem ipsorum, montana cerebrum habent quam palustria præstantius, pro aliarum omnium partium proportione. Porro ex pedestribus animalibus, Auicenna agninum præfert, post hoc vero vitulinum præcipue commendat 2. Can c 128.

Septimum: Medulla: de qua Galenus libro 3. de aliment. facult. cap 8. hæc prodidit: Medulla inquit, quæ in ossibus inuenitur, cerebro est dulcior, iucundior ac pinguior, adeo vt si ea inter se comparando gustes, putaturus sis cerebrum austerum etiam aliquid in se habere. Porro medulla nauseam prouocat, si liberalius sumatur, quemadmodum & cerebrum: nutrit tamen & ipsa si probe conficiatur Auicenna cum seminibus & pipere condit. Can. cap. 492 Quod delicati quidam lurcones & artis obsonatricis periti faciunt cydoniis & passulis. Laudatissima est ceruina, mox vitulina. post hanc taurina, deinde caprina & ouilla. Dioscorides libro secundo capite sexagesimo sexto.

Octauum, Dulcia vina: de quibus infra.

Nonum Cibus gustui iucundior: talis enim non exiguum corpori tribuit alimentum, quemadmodum Hippocrates etiam libro secundo aphoris 38. monet vbi sic scriptum reliquit: Paulo deterior & potus ~~& cibus~~, verum iucundior melioribus quidem, sed iucundioribus præferendus est. Quam sententiam ipse exponens Galenus: Quæcumque, inquit, cum voluptate assumuntur ista ventriculus arctius amplexatur, & facilius concoquit. Refugere autem consueuit ea, quæ iniucunda & insuauia sunt, vtpote quæ vel nauseas vel inflationes, vel fluctuationes pariant: quod quidem in plurimis etiam iis qui boni sunt succi,

cibis accidit. Quando vero paulo fuerit deterior, tunc in iis qui libenter hunc assumunt, non modo, non etiam deterior, sed quandoque melior redditur,

Decimum, oua sorbilia: quæ sane alio capite parua mole plurimum alere ostendemus.

Vndecimum, Maturæ ficus, de quibus Simeon Sethi hæc tradit: Ficus admodum nutriunt, carnem tamen non compactam, neque firmam generant ceu panis & suilla, sed sublaxam ac subinanem, vt fabæ; ventrem flatibus implent, nisi probe concoquantur. minus vero cæteris sunt mali succi, & ventrem proritant, & facile exeunt: Effatu vero dignam abstergendi facultatem obtinent, quo fit vt post ipsarum esum nephritici multas arenas excernant. Maturæ ficus nihil propemodum omnino lædunt, proximeque ad caricas accedunt, multaque cum illis vtilia habent. Si quis tamen largius esitauerit in vna re ab eis offendetur: quandoquidem sanguinem non admodum probum gignunt, quo fit vt ex ipsarum vsu pediculorum multitudo proueniat. Oportet autem post vsum ficuum alimentum quod incidat & extenuet ingerere Ad hæc fici pulmonem & thoracem iuuant. Aiunt insuper contra venenosa facultatē habere, si quis singulis diebus ieiunus eis vtatur. Caricæ pectus iuuant, & ad tusses faciunt, vrinam cient, satisque nutriunt, corporis etiam bonam habitudinem efficiunt. Ante cibum sumptæ ventrem irritant, sed nisi celerius ventrem pertranseant, non bonum sanguinem gignunt. Quapropter si ad satietatem vsque edantur, scabiē & pruritum excitant. Cibus autem bonus est, & aduersus venena remedia, si cum nucibus aut amygdalis comedantur. Renes expurgant, & iecoris lienisque obstructiones auferunt, verum calefaciunt, & sitim inferunt, & flauam in calidioribus temperamentis

temperamentis bilem procreant. Addit Galenus, iecori lienique inflammatione obsessis esse noxias, quemadmodum & ficus, non peculiari quadam & eximia facultate, sed communi ratione dulcium omnium ciborum ac potuum, ob. structis autem illis, aut σκιῤῥῳ adfectis ipsis ex sese nil commodare, nec officere, sed medicamentis incidentibus ac extenuantibus & abstergentibus mistas non mediocriter iuuare. Proinde nonnulli Medicorum in dictis lienis ac hepatis affectibus exhibent ipsas longe ante cibum cum thymo, aut pipere aut zingibere, aut pulegio, satureia, aut calamintha, aut origano aut hyssopo. Ad eundem autem modum si caricæ cum alio quopiam eorum, quæ facultatem habeant acrem, aut omnino incidendi ac extenuandi assumantur, iuuabunt non solum sic affectos, sed etiam sanos. Siquidem iecoris meatus per quos fertur alimentū apertos esse non ægrotis modo, sed sanis etiam est tutissimum. Ad eum igitur modum vulgo ficubus cum attenuantibus sale, & aceto & garo præparatis vescuntur, quod ipsas vtiles esse experientia didicerint. Plura Dioscorides libro primo capite centesimo quadragesimo secundo. Galenus libro secundo de aliment. facult. cap. 8. Paulus lib. 1. c. 81. & Ætius lib. 1.

Duodecimum, Vuæ recentes, id est dulces & maturæ. Nam ficus & vuæ, quemadmodum inter fructus autumnales principatum obtinent, ita fugacibus omnibus magis nutriunt, minimumque praui succi habent, præsertim cum exactam maturitatem fuerint adeptæ. Porro quod ipsæ nutriant, maximo argumento sunt ii, qui vinearum fructum custodiunt, qui cum duos menses solis vuis ac ficubus, quarum custodiæ præsunt, vescantur, (nisi forte panis quippiam cum illis addant) corpulenti tamen admodum Vuæ.

fiunt. At caro quæ ex ipsis gignitur, haudquaquam est firma ac densa, quemadmodũ ea, quæ ex carnibus fit, sed laxa est ac præhumida: ob id celeriter etiam cum vesci ipsis desierint constringitur ac considit. Verum vuæ minus alunt quam ficus, maximumque id ipsis inest commodum, quod velociter subeant. Quocirca si quando hæserint, grauiter lædunt: neque enim recentæ belle concoquuntur, & dum in iecur ac venas distribuuntur, succum crudum generant, qui non facile in probum sanguinem immutetur. Vinaceorum siue nucleorum substantia sicca est, & quodammodo adstringens, omniaque intestina peruadit, nihil quod sensu deprehendi queas à sese mutata. Vuæ vero tantisper à collectione, dum membrana extrinsecus ambiens detumuerit, pensiles aeri expositæ neque sistunt ventrem, neque proritant, minusque statibus implent: cæteris autem facilius concoquuntur, & melius nutriunt. Non parua autem est inter vuas differentia, quod aliæ sint dulces, aliæ acidæ, aliæ austeræ, aliæ denique nullam vehementem habeant qualitatem: vocant autem ipsas vinosas. Cæterum quæ dulces sunt, succum habent calidiorem, & ob id sunt sitibundæ: austeræ vero & acidæ frigidiorem: vinosæ autem locum inter calidum ac frigidum medium obtinent. Aluum subducunt dulces, & maxime si sint humidæ. Omnium quidem certe vsus (si quis moderate sumat) est tutissimus, cum natura fuerint carnosæ ac maturæ siue in vite summam maturitatem obtinuerint siue quod maturitati deerat, ex consequenti suspensione sint adeptæ. Vuæ quæ albæ sunt, vehementius aluum turbant & subducunt, magisque stomachum inflant, quam nigræ. Omnes vero ciborum appetentiam excitant, & Venerem. Conuenit cum eduntur membranam & nucleos ex-

puere, quod difficulter conficiantur, quemadmodum luculenter & perspicue docuit Galenus libro secundo de aliment. facult. capite nono & libro primo de locis affectis capite quarto & post eum Simeon Sethi in Syntagmate de ciborum facult. Cæterum recentes è quibus vinacei exempti sunt, celerrime pertranseunt cibisque aliis præeunt, si in ventriculum purum inciderint, & sumptæ primis epulis fuerint. Quod si sumptæ post alios cibos fuerint, aut etiam prauum succum in ventriculo offenderint, celerrime vna cum aliis cibis corrumpuntur. Idem de aliis quoque fructibus aluum subducentibus intelligendum. Si cui viridibus ac recentibus vuis vesci placuerit, ad horam fere in aqua feruida vt maceret, ac frigida deinde abluat oportet, prius quam mandere ipsas aggrediatur: quæ enim ita præparantur innoxiæ fiunt. Vuas quæ subtilem ac tenuem habeant corticem, citius deorsum concedere, minusque ventrem flatibus implere: his vero contrarias contraria operari, Rhazes libro tertio ad Almansor. capite secundo autor est. Vuæ acerbæ atque immaturæ frigidæ & humidæ sunt ventrem constipant, stomachum corroborant, & caliditatem à flaua bile ortam sedant, sed parum nutriunt. Succus inde expressus, qui Græcis vocatur ὀμφάκιον, vulgo Italorum & officinis Aggresta, bibitur ad recentem sanguinis recreationem, etiam si rupta parte aliqua contingat; sed paucô & aquatiore est vtendum. Plurimis vero ante diebus inueteratur, cumque stillatitiô rosarum liquore decoctus atque exhibitus nauseantibus; & his qui cibaria in ventriculo non retinent succurrit. In cibo adstringit, bilioso aluî profluuio & dysenteriæ proficit. Sunt præter has etiam vuæ siccæ, quæ quod in siccando Solem patiantur &, ignem, passæ siue passulæ vocantur;

hæ sunt aliis vuis calidiores, stomacho gratiores valentius alunt: sed minus subducunt aluum, eandemque ferme cum aliis vuis habent rationem, quam caricæ cum ficubus. Multæ enim sunt dulces: acerbæ autem omnino paucæ, plurimæ vero ex dulci & austera qualitate sunt mistæ: quamquam dulces nonnihil quoque austeræ qualitatis habeant, & austeræ dulcedinis. Cæterum vt dulces temperamento sunt calidiore, ita austeræ frigidiore. Ad hoc austeræ stomachum roborant, & ventrem constipant, & his multo magis acerbæ: mediam autem quodammodo inter ipsas constitutionem dulces obtinent, vt quæ nec stomachum dissoluant, nec aluum subducant. Dulcibus tamen vt vis quædam semper inest contemperandi, ita & mediocriter detergendi: quibus duabus exiguas mordicationes quæ os ventriculi infestant, obtundunt. Bella nutriunt exacinatæ, pectus & pulmonem iuuant, stomachum iecur, & lienem corroborant. Cum nucleis manducatæ conducunt intestinis. Est tamen præstabilius nucleos exspuere, propter duritiem & ferream ipsorum essentiam. Vuæ passæ pingues septem drachmarum pondere per sex dies sumptæ ab ieiuno purgant phlegma, & sanguinem abundare faciunt. Tota substantia familiares sunt hepati, & vsu crebro consuetæ: nutriunt enim ipsum & impinguant, sanguini bonum colorem præstant, & humores percoquunt: ob id felicissime exemptis vinaceis miscentur medicamentis hepaticis. Sed si paulo largius sumantur, incendunt & exurunt sanguinem. præstantiores autem sunt, quæ tum pingues sunt, tum corticem habent tenuem, dulcioresque. Passulæ minus quidem quam caricæ ventrem mouent absterguntque, stomacho tamen magis accommodantur. Plura Galenus lib. 2 de aliment. facult. c. 9 & 10.

Paulus lib 1. cap 8., Ætius lib 1. Simeon Sethi in Syntagmate Rhazes lib 3. ad Almansor c. 20. Auicenna 2. Canon c. 757 Auerroes 5. Collectan c. 37. Rabbi Moses Tract 3 ad Sultanum Babyloniæ & Iacobus Syluius lib. 1 de medic simpl nat. Ex quibus sane omnibus satis liquet, quæ de recentibus hoc loco dicuntur vuis, ea etiam de passulis esse intelligenda.

Cæterum de *caseo* plura habentur apud Athenæum lib 14. c 22 Plinium lib. 11 cap. 41 & 42. Isaacum lect 47. diætarum vniuers. Stuckium antiquit conuiuial lib. 1. & 2. Gesnerum de lacte & operibus lactariis Ludouicum Guyonum lib. 4. diuers. lect. cap. 21 tom. 1. Ioan Langium ep. medicin lib 2. ep. 29. Mercurialem variarum lect. lib 2. cap. 26 Sed & Thomas Sagittarius exercitationem emisit & quæstionem quomodo fiat vt multi abhorreant ab esu casei, quod etiam examinauit Thomas Erastus apud Smetiū Miscellaneo lib. 2. cap. 34. habet quoque obseruationem admirandam in caseo Balduinus Ronsseus lib epist. obseruat. sexta. Concludo cum disticho dotes casei comprehendente.

Non Argus, Largus, non Magdalena, Matusalem
Non Abacuc, Lazarus, caseus iste bonus.

Quibus verbis significatur eum caseum qui non est ocellatus & foraminatus, qui sale nimio aspersus non est, qui nec capillis intrinsecus sordet, nec liquorem stillat, qui vetustus non est, qui non durior qui denique fœtidus non existit, optimum esse statuendum.

DE BVTYRO ET SERO.

CAP. LXXVII.

Enit & humectat soluit sine febre butyrum
Incidit lauat, ac penetrat, mundat quoque Serum.

DVo hic examinantur. Primum est de butyro cuius tres proprietates referuntur.

Butyri proprietates tres.

Primo, cum doloris sedatione lenit & maturat: Siquidem temperate calidum est, & natura pingue atque oleosum, facultatisque concoquentis, paulum habens etiam digerendi potentiæ, in mediis nimirum corporibus secundum duritiem & mollitiem Bubonas igitur & parotidas iuuat, gingiuas extenuat, & præsertim in infantibus dentientibus, item humores in pectore ac pulmone fixos linctu concoquit.

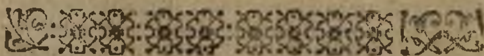
Secundo, humectat, ex meliore namque lactis essentia constat. Quemadmodum ergo lacti, vnde seiunctum est, humectandi vis inest, ita & butyro inesse oportet.

Tertio vero soluit, largius enim sumptum, cum ob suæ substantiæ lubricitatem, tum ob communem omnium ciborum humidorum rationem, qui scilicet citra adstrictionem sunt humidi, facile per ventrem subit. Sed febricitantibus & calidioribus naturis non æque vt aliis conuenit: ipsis enim in flauam bilem conuertitur.

Illud porro noſſe hoc loco vtile eſt, quod butyrũ ob ſuperabundantem & humiditatem & pinguitudinem in alimentis, vſu præſertim immoderatiore, expetendum non eſt. Ventriculum enim reſupinat ac ſubuertit, & ad vomitum incitat. Neque vero vltimo poſt alios cibos loco ingerere conuenit. quippe cum humidum ſit ac lubricum facileque ſubduci queat in ſuperficie natans corrumpitur, atque ob hoc ipſum ante alios cibos ſumendum eſt. Ita enim citius ſubducitur, & aliis cibis viam munit. Quocunque oleo magis tum nutrit tum cibos condit: quo fit vt obſoniis additum olei atque adipis vicem merito penſet. Vnice tamen hoc ſemper cauendum ne vſus eius ſit immoderatus, neve in ventriculo accendatur. Pinguia enim inflammata, quemadmodum in maiori praxi tract. 6. cap. 15 rubr. 4. Ioannes Michaël Sonanarola ſcriptum reliquit, in melancholiam aduſtam tranſeunt, ex qua lepra deinceps generatur. Quo fit, inquit ille, vt ob nimium butyri vſum multi leproſi in Germania reperiantur. Recens etiam butyrum contra beſtias quæ virus eiaculantur, venenaque & foris illitum, & per os aſſumptum efficax eſt: ab aſpide enim percuſſis vtiliſſime imponitur & in peſtilenti aëris conſtitutione quotidie cum pari panis tribus aut quatuor bolis mane ab ieiunis deuoratum, mirifice ad ſanos ab infectione præſeruandos confert. Plura de butyro Dioſcorides lib 2. cap 62. Galenus lib 10. capite 10 de ſimpl medic facult. Paulus Æginet a li 7. Simeon Sethi in Syntagm & Auenzoar, Tract 1. c. 4. lib 3. Theyſir.

Altera parte agitur de facultatibus Seri, quod lactis aquoſa eſt ſubſtantia Hoc (vt lib. 2. diſtinct. 1 capite 9. de medic. ſimpli purgan. Meſues inquit) excalefacit atque ſiccat ordine primo completo, & vſque ad ſecundum. Quinetiam attenuat, Serum.

abluit, abstergit, & nitrosa qua refertum est facultate, aluum absque aliqua mordacitate leuiter subducit. Bilem tum flauam tum atram ab exustis humoribus genitam deiicit: quo fit vt mirifice conferat maniacis & melancholicis. Præstat item ad viscerum infarctus, & morbis inde prouenientibus opitulatur, nimirum aqua intercute laborantibus felle suffusis & lienosis. Datur vtiliter febrientibus ex bile, & viscerum ac vasorum obstructionibus. Competit etiamnum vitiis in cute à bile & perustis humoribus emergentibus. Quare lichenibus vitiliginibus, alphis, psoris, leprisque admodum conuenit. Hæc ille. Comitialibus quoque atque iis qui ob potentis vini largiorem potum male habent auxilium præstat. Plura Dioscorides li. secundo cap. 60. Galenus libro decimo simpl. med. facult. capite octauo Rhases libro tertio ad Almans. capite 15. & Auicenna 2. can. cap. 44.

ANIMADVERSIO.

Ceterea pinguis, & temperata lactis portio est βούτυρον sic dictum quasi *bouis caseus*, licet res sint non tantũ forma & materia, sed etiam temperamento diuersissimæ *caseus* & *butyrum*. *Butyri* antiquitatem inuestigare qui voluerit, pene eam repetat necesse est ab ipsis mundi incunabilis, quo tempore fuisse pastores sacræ paginæ nos docent: eius certe fit mentio decimo octauo capite genes. Deuteronomii 32. Isaiæ 7. prouerbiorum 30. quo loco modus quoque conficiendi lactis perstringitur. Sunt qui arbitrantur Dioscoridem primum

Butyri antiquitas.

ex Medicis ac prophanis auctoribus lactis mentionem fecisse, Quod certe satis mirari non possum cum longè ante Dioscoridem qui Antonii & Cleopatræ tempore florebat, noster Hippocrates *butyri* meminerit nimirum libro de natura muliebri, lib de sterilitate, lib. 1. & 2. de morbis mulier. lib 2. de morbis lib. etiam 4. vbi quid sit & quomodo fiat à Scythis *butyrum* recenset, quod etiam obseruatum habemus ab Herodoto lib. 4. qui Hippocratis fuit σύγχρονος libro certe primo de morbis mulierum duodecies reperitur eiuscemodi vocabulum; bisque etiam non βούτυρον, sed πικέριον vocatur, quod Galenus explicat in lexico verborum Hippocratis βούτυρον, & ante Galenum Erotianus etiam in lexico, his verbis Πικερίῳ, id est, βουτύρῳ, ὡς καὶ Ἀριστοφάνης ἐν τοῖς ὑπομνήμασι φησὶν ὅτι Θόας ὁ Ἰτακήσιος ἱστορεῖ παρὰ Φρυξὶ πικέριον τὸ καλεῖσθαι βούτυρον id est, *siquidem Aristophanes in commentariis refert, Thoantem Itacesium narrare butyrum vocari πικέριον à Phrygibus* quæ omnia sufficiunt ad ostendendum ante Dioscoridem *butyri* vsum fuisse Non diffitebor tamen veteres eo potius vt medicamento quam vt alimento vsos; vt propterea *A*thenæus qui omnia pene ciborum genera suis libris persecutus est, *butyrum* omiserit quasi cibis non assuetum quamquam apud Hebræos & Scythas in vsu esset. Galenus certè lib. 3. de alimentis cap 15. minime vim illi nutriendi, sed alterandi solum tribuit, verba eius proferam, quo ambigendi omnis occasio præcludatur. *Ad hæc*, inquit, *tertium etiam pinguem succum lac bovm, vt dictum est, plurimum; ideoque butyrum (quod vocant) ex eo conficiunt, quod gustu solo visuque quantum in se pinguitudinis habeat, facile cognoscas Quod si partem aliquam corporis eo inunxeris ac fricueris, cernés cutim pinguem non aliter ac si oleo fricuisses. Præterea si mortui animalis corium aridum eo inunxeris, eundem cernes effectum.*

Quin imo homines in plerisque frigidis regionibus, in quibus oleo carent, in balneo butyro vtuntur. Cernitur praeterea si ignitis carbonibus ipsum infundas, nō aliter ac pinguedo flammam excitare, denique vtimur ipso in illis in quibus vtimur adipe, cataplasmatibus, aliisque medicamentis ipsum permiscentes. hæc ille qui li 10 simplicium aliena ab istis non protulit; nec à Galeno dissentanea docuerunt, Paulus Aeg. Oribasius. Aetius nullam quoque illi facultatem nutriendi concedentes. Attamen Dioscorides lib. 2. nouum in obsonia pro oleo addi, & pro adipe in dulciaria admonuit μίγνυται δὲ, inquit, καὶ ἐν προσοψήμασιν ἀντὶ ἐλαίου τὸ νεαρὸν, καὶ ἐν τοῖς πέμμασιν ἀντὶ στέατος Plinius lib 28 c 9 barbararum gentium laudatissimum cibum asseruit, quique diuites à plebe discerneret Quæ postrema verba sic intelligenda docet Mercurialis variar lection. lib 10 ca. 16 vt *butyrum* cibus potius fuerit vulgarium hominum quam Nobilium. In quo certè hallucinatus est. His enim verbis significat Plinius, vt Dalechampius observat, diuites plurimum *butyri* quotannis è suis armentis reposuisse, quod venderent: plebeios vero parum, & quod in vsum quotidianum tantum satis esset: Itaque locupletibus in censu & reditu erat.

Plinius explicatus.

Porro quod ad facultates eius attinet modice & temperate calidum est & nutrit *butyrum* Symeone Sethi assertore: pectus & pulmonem Iuuat, sputumque facilè educit, & ad frigidas aridasque tusses confert. abunde sumptum ventrem lubricat, facultatem que digerendi & discutiendi habet concoquendi etiam ac leuiter educendi. Plinius dixit ipsum *adstringere molli e, rep ere, & purgare* Quæro quomodo adstringit si molliat? an cum Mercero pro *adstringere*, legemus *degerere*? an cum Dalechampio dicemus ipsum *adstringere* propter additum salem? nequaquam: nec enim salitum fuisse olim butyrum ad custodiam ostendet vnquam

Butyri vires.

Dalechampius, emendatio Merceri paulo craſſior quid ergo? repone *abſtergere* pro *adſtringere* loquitur *Plinius* de inueterato *butyro* proinde calidiori (*quanto enim vetuſtius eſt tanto calidius* inquit Symeon) imo etiam acriori. Notum vero eſt acribus vim detergendi in ſitam eſſe. Experimur quotidie inueteratum butyrum & caſeum, acrimoniam quamdam non modicam ſibi comparare, à qua ſi quis ipſum abſtergere dicat, puto à ratione alienum nihil pronuntiare. De *butyro* præter nominatos egit. *Pincierus* lib 2. parergorum c. 20. Plinius correctus.

Ad ſerum lactis quod attinet quia medicamenti potius quam alimenti rationem obtinet, quodque de eo Coſtæus, Baricellus, Claudinus, Geſnerus fuſiſſimè egerint opere proprio de lacte & ſero, idcirco longiorem diſputationem non poſtulat. Inſuper animaduerto mihi poſt hanc prolixam & diffuſam de cibis diſſertationem atque diſquiſitionem paululum eſſe quieſcendum vt reparatis animis & recreatis ſpiritibus erectior & alacrior aſſurgam ad reliquum opus Deo bene fauente peragendum. Serum lactis.

FINIS.

INDEX AVCTORVM.

INDEX AVCTORVM QVI IN TOTO OPERE NOMINANTVR, Illuſtrantur & emendantur.

A

C

D

I

Q

R

S

FINIS.

INDEX RERVM MEMORABILIVM.

VBI LECTOR ÆQVVS NVMERIS adiunctam litteram b. deprehendet, sciat recurrendum esse ad posteriorem numerum qui Typographi vitio bis notatus fuit.

A

Eee

L

M

F I N I S.